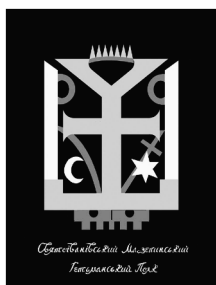

Науково-ідеологічний центр ім. Дмитра Донцова

Святоіванівський Мазепинський Гетьманський Полк

ДМИТРО ДОНЦОВ

**ВИБРАНІ
ТВОРИ**

У ДЕСЯТИ ТОМАХ

Дрогобич–Львів
Видавнича фірма
«ВІДРОДЖЕННЯ»
2015

ДМИТРО ДОНЦОВ

**ВИБРАНІ
ТВОРИ**

ТОМ 9

**Ідеологічна
і культурологічна есеїстика
(1948–1957 рр.)**

Дрогобич–Львів
Видавнича фірма
«ВІДРОДЖЕННЯ»
2015

УДК 32-027.21(081)

ББК 66.0я44

Д 67

Редакційна колегія:

Олег Баган (к.ф.н., Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка)

Сергій Квіт (д.ф.н., Національний університет «Києво-Могилянська Академія»)

Олександр Музичко (к.і.н., Одеський національний університет імені І. Мечникова)

Микола Посівнич (к.і.н., Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Ярослав Радевич-Винницький (к.ф.н., Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка)

Федір Турченко (д.і.н., Запорізький національний університет)

ISBN 978-966-538-253-9 (Т. 9)

Том склали книжки післявоєнного періоду творчості Д.Донцова: «За який такий провід?» (1948), «Московська отрута» (1955), «Туга за героїчним» (1953), «За яку революцію?» (1957) та окремі есеї написані у 1940-1950 рр., які згодом увійшли до збірки «Хрестом і мечем» (1967). Загалом цей масив ідеологічної та культурологічної есеїстики представляє в головних проблемах ідейне завзяття автора того часу, коли він багато полемізував, боровся пером проти підступних викривлень та фальшувань визвольних концепцій українського націоналізму. Особливості мови і стилю Д.Донцова узгодженні із нормами сучасного українського мовлення й орфографії, водночас збережені його окремі питомо національні, ідіоетичні риси незросійщеного українського правопису.

Видання рекомендується політологам і політикам, філософам і культурологам, історикам і націоналістам, літературознавцям, дослідникам і прихильникам української національної ідеї.

УДК 32-027.21(081)

ББК 66.0я44

Відповідальний редактор і упорядник

Олег Баган

Літературний редактор

Ярослав Радевич-Винницький

Видавці дякують за співпрацю:

М. Бачинському, І. Гринді, М. Мочернюкові, Р. Пундяку,
А. Цибку, І. Червінці, Х. і Ю. Якимовичам,
родинам Булів, Бумбарів, Кіщаків, Кушнірів, Матківських,
Лехнюків, Парут, Петриків

ISBN 978-966-538-253-9 (Т. 9)

ISBN 978-966-538-236-2

© О. Баган, упоряд., передм., коментарі, 2015 р.

© Я. Радевич-Винницький, словник,
переклади, 2015 р.

© Видавнича фірма «Відродження», 2015 р.

В ІДЕОЛОГІЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЯХ ЕПОХИ

Четвертий, еміграційний, період життя і творчості Дмитра Донцова розпочався 2-го вересня 1939 р., з початком 2-ї Світової війни, коли Німеччина напала на Польщу і його як активного і помітного українського діяча поляки відразу арештували. Так втретє довелося потрапити до тюрми, на цей раз до знаменитого концтабору в Березі Картузькій (Білорусь), де він пробув кілька тижнів, до часу падіння II Речі Посполитої. Після визволення мусив разом з іншими українськими політв'язнями швидко перебиратися «за Буг», в німецьку окупаційну зону, бо зі сходу наступали советські війська, які робили вигляд, що це не їхні політичні керівники разом з А.Гітлером цинічно розділили Польщу, і тепер йшли як «визволителі» українських і білоруських земель.

Д.Донцов спочатку перебрався до Данцига, потім виїхав до Берліна. Там він ледь не потрапив до німецької тюрми через донос «доброго землячка» А.Севрюка – діяча УНР, тепер емігранта, який співпрацював із більшовиками і ненавидів його, націоналіста, через свої лівацькі переконання.

Очевидно, якийсь час Д.Донцов жив і в Кракові, тодішній неофіційній «столиці» української еміграції, до якої із Західної України переїхало найбільше втікачів від советської окупації. Німецькі займанці загалом ставились до мешканців окупованих територій набагато толерантніше, ніж російські комуністи, які відразу вдавалися до масових і жорстоких репресій. Про перебування Донцова у Кракові свідчать у спогадах різні учасники цих історичних подій, але нам достеменно невідомо, наскільки довго і в якому статусі він там перебував. Принаймні точно відомо, що він зустрічався із керівниками націоналістичного руху і тоді вибудовувалися якісь плани участі ідеолога в політиці ОУН. На жаль, достовірні відомості про це не збереглися.

На початку 1941 р. Д.Донцов перебрався на запрошення свого давнього друга Юрія Русова до Бухареста. Там він розпочав видання журналу «Батава» (за 1941 р. вийшло 7 номерів), в якому як автори брали участь ще Ю.Русов і Наталя Геркен-Русова, його дружина. Журнал був невеличкий обсягом і за змістом не дуже різноманітний. Він не став подією в творчій біографії Д.Донцова.

Сучасний дослідник Ігор Загребельний, автор оригінальної книжки «Націоналізм versus модерн: Життя і творчість Дмитра Донцова в оптиці консервативної революції», висловив припущення, що саме зближення із Ю.Русовим, активним учасником гетьманського руху, світоглядним консерватором, стимулювало зміни в ідеях Д.Донцова, посилення в його творчості принципів традиціоналізму і консерватизму¹. З цим важко погодитися, бо, по-перше, Д.Донцов за своїм інтелектом явно переважав свого друга, був радше для нього «непомільним авторитетом», а не навпаки, та й за натурою своєю явно стремів до того, щоб бути ідейним лідером; по-друге, його ідейна еволюція до консерватизму почалася раніше, за нашим аналізом, приблизно від 1935 р., від часу появи книжки «Кардинал Мерсьє», ще виразніше це видно у книжці «Де шукати наших історичних традицій?» (1938). Етап «Батави» цю еволюцію тільки чітко визначив: з'явився журнал із гетьманською державницькою

¹ Загребельний І. Націоналізм versus модерн: Життя і творчість Дмитра Донцова в оптиці консервативної революції. – К.: Видавництво С.Пантюка, 2014. – С. 40.

символікою – шабля, булава, перо – і з написом: «DEUS. PATRIA. DUX», а його матеріали переважно трактували тему еліти. Повноцінне вираження ідеологічного традиціоналізму ми зустрічаємо у 1944 р. в книзі «Дух нашої давнини».

Після несприйняття гітлерівцями проголошення ОУН української державності 30 червня 1941 р. Д.Донцов вже не мав ілюзій щодо німецького імперіялізму і вимушений був припинити видання «Батави». Невдовзі він переїхав до Праги, де працював у дослідному інституті з питань Східної Європи при Карловому університеті під керівництвом Г.Й.Баєра. Прага ще від початку 1920-х рр. була одним з найбільших центрів української еміграції, тут діяв Український Вільний Університет, в якому працювали визначні українські науковці – О.Колесса, Д.Антонович, Д.Дорошенко, В.Щербаківський, С.Шелухин, Л.Білецький, З.Кузеля, І.Мірчук, В.Кубійович та ін. Очевидно, це академічне середовище й забезпечувало Донцову більш-менш сприятливі умови для творчої праці, внаслідок яких з'явилася об'ємна книга «Дух нашої давнини».

Взимку 1943 – 1944 рр. Д.Донцов востаннє відвідав Україну: коротко побував у Львові. У 1945 р. перед наступом советських військ він виїхав до Німеччини, в американську окупаційну зону. Під кінець того року переїхав до Парижа. Вже 1947 р. перебрався до Лондона, а звідти – до США. Від кінця 1947 р. жив у Канаді, в Монреалі. У Лондоні – редагував журнал «Український клич». Друкувався у часописах «Українець-час» (Париж, 1947 – 1958), «Америка» (Філадельфія, 1946 – 1947), «Вісник» (Нью-Йорк, 1948 – 1958), «Гомін України» (Торонто, 1948 – 1969), «Визвольний шлях» (Лондон, 1950 – 1958), «Українська думка» (Лондон, 1951 – 1956) та ін.

Загалом його творчість цього періоду набула ознак повторюваності, фрагментарності, частої розхристаної полемічності. Тому важко погодитися із І.Загребельним, що четвертий, традиціоналістсько-консерватистський, період у житті Донцова був етапом поглиблення й увиразнення його ідеології². Навпаки, у філософії Донцова відбувається процес *звуження інтелектуально-абстрактної парадигми, а не її розширення*. Якщо порівняти гушеність проблематики, мережу цитувань та інтелектуальних апеляцій до різних авторів, зрештою, міру стильової вправності, гостроти і дотепності, то у міжвоєнний період він стояв набагато вище, ніж у творах після 1939 р. Намагання представити його світоглядну еволюцію як щось особливо значуще, доленосне для інтелектуальної історії України у післявоєнну добу непереконливе, тому що елементарний аналіз (проведений самим же І.Загребельним) головних ідеологем Д.Донцов доводить, що і поняття «традиція», і поняття «революція», й акцент на релігійності, і культ лицарської шляхетності та давнини (Середньовіччя), і розвинутий концепт еліти, і звертання до ірраціонально-духовних субстанцій буття були ключовими в його філософії вже від початку 1920-х рр. Тож можна говорити про *інерцію* в ідеології Д.Донцова в післявоєнний період, під час якої він втомлено використовував *спрощені* формулювання та ідеологічні кліше, зустрівшись із велетенською ліберальною хвилею післявоєнного Заходу. Це давало йому змогу однозначніше, прямолінійніше пояснювати промахи ліберальної демократії, з одного боку, а з іншого, заганяло в глухий кут аісторичності, одновимірного консерватизму. Бо про який авторитет монархії, про яке відродження шляхти, про який православний ренесанс можна було говорити в 2-й половині ХХ ст.? Зрозуміло, що Д.Донцов потрапив в інтелектуально-історичну пастку: вольовий, героїчний націоналізм, який так

² Загребельний І. Націоналізм versus модерн: Життя і творчість Дмитра Донцова в оптиці консервативної революції. – Розділи «Від волонтаризму до «національного традиціоналізму», «Міфотворення як стиль» та ін.

яскраво спалахнув майже в усіх країнах Європи і одним з найпроречистих апостолів якого був він, внаслідок трагічних і фатальних подій 2-ї Світової війни був розгромлений і дискредитований, до його моральної сили вже важко було апелювати, коли повсюдно в Західному світі на праві політичні ідеї наліплювали ярлики «фашизму» і «нацизму»; відтак тенденція, яка намітилася у нього ще у кінці 1930-х рр., тобто орієнтація на певні ідеологеми консерватизму, набула тепер прискороного розвитку. Це не був продуктивний ідеологічний крок, бо замість поглиблювати й урізноманітнювати свою теоретико-філософську базу, український націоналізм за керівництва Д.Донцова почав активно маніпулювати старими трафаретами, звертатися до авторитету середньовічної давнини, якої не можна було вже воскресити в реальності. Це помітно вже у праці «Дух нашої давнини». Згодом це відбилося і на теоретичному рівні цілого закордонного націоналізму.

Відповідно, статті Д.Донцова 1940 – 1960-х рр. часто повторюють одна одну в своїх аргументаціях і теоретичних рамках. Так, по-філософськи він має рацію у полеміках із лівими і лібералами (якщо прийняти систему цінностей націоналізму-традиціоналізму), але у плані включеності в актуальну проблематику його сучасників він явно програє. Так, як людина духовна він стояв вище від численних своїх опонентів. Так, як політичний мислитель він цілком правильно визначав міжнародні тенденції, оцінював геополітику Заходу як безвідповідальну, залежну від меркантильних інтересів фінансових корпорацій, і справедливо застерігав проти імперіялізму Москви. Однак при цьому його статті й есеї вже не містили такого багатства спостережень, такого різноманіття теоретичних положень з позицій світоглядного націоналізму, такої сили іронії і сарказму при висміюванні лівого примітивного матеріялізму та ліберального «раціонального прагматизму», як це було в міжвоєнну добу.

До того ж теза про те, що нібито Д.Донцов пережив позитивну еволюцію до консерватизму з одночасним критичним запереченням філософії вольового націоналізму 1920–1930-х рр. (І.Загребельний) підважує історичне значення героїчного чинного націоналізму, який у формі УВО і ОУН зумів стати провідною і справді революційною політичною силою в цілому національно-визвольному русі українства. Якщо вольовий націоналізм як ідеологія ніс у собі якісь мінуси і негативи, то чому ж він тоді переміг? Якщо не приймати його історичного успіху у вигляді реалізації національної революції у формі УПА, то, очевидно, треба пояснити, якими б могли бути ефективніші альтернативи?

Ще однією причиною звуження ідеологічної парадигми націоналізму була загальна трансформація української еміграції після 1945 р. Ця трансформація мала кілька напрямків. Перший – це моральне й ідейне сум'яття українських націоналістів і їхніх симпатиків (а це була наймасовіша і найактивніша хвиля емігрантів, яка за чисельністю сягала сотень тисяч осіб), викликане дискредитацією всеєвропейського націоналізму через імперсько-шовіністичну і тоталітаристську політичну поведінку німецького гітлеризму й італійського фашизму, які широко використовували у своїй діяльності й ідеології окремі принципи і філософські положення націоналізму. Тепер українські націоналісти опинилися в ситуації, коли загально їхня боротьба, ідеали і принципи проголошувалися на Заході «загрозами» для стабільного існування демократії, для ідеалів прогресу і демократичного плюралізму, свободи індивідуальності і прав людини. Другий – націоналістам треба було якось адаптуватися до західного ліберально-демократичного трибу життя, а це означало, що треба було маскувати свою ідейність. Тож сотні, а згодом тисячі колишніх націоналістів у різних формах почали змінювати ідеологію українського націоналізму. Спочатку основою для цьо-

го послужила ОУН А.Мельника, яка розвинула концепцію т.зв. «демократичного націоналізму»; потім, від 1954 р., коли стався другий розкол в ОУН і виникла ідейна група «двійкарів» (М.Лебедь і З.Матла), розвинулася ліберальна лінія з кардинального переосмислення та перебудови націоналістичного руху в діяспорі на засадах «модерности» (середовище УГВР і ОУНз). Її активно підтримували відповідні державні служби США, остерігаючись кількох десятків тисяч націоналістів у своїй країні. І третій – з'явилося середовище емігрантів із Наддніпрянщини, яких було кілька десятків тисяч загалом і які, на жаль, зберегли і принесли в еміграцію ментально-ідеологічні стереотипи советського соціалізму, оформили лінію лівої критики націоналізму (Українська революційно-демократична партія на чолі з І.Багряним, Г.Костюком, І.Майстеренком та ін.). Серцевину цього деструктивно-опортуністського процесу складала група інтелектуалів і письменників, які створили у 1946 р. в переселенських таборах Німеччини літературну організацію Мистецький український рух (МУР), де лідерами були В.Петров (псевда В.Бер і В. Домонтович згодом викритий як советський агент і розвідник), Ю.Шевельов-Шерех (він же «Шевчук», не українець за походженням), Ю.Косач (згодом відвертий советофіл і комуніст), І.Костецький (справжнє прізвище Мерзляков – теоретик ліво-авангардистського мистецтва, політичний аферист із темними плямами біографії) і знаменитий письменник У.Самчук, колишній блискучий публіцист-пропагандист націоналізму та автор художніх творів з чудово розвинутою філософією націоналізму (зб. «Месники», романи «Гори горять», «Кулак», «Саботаж УВО» та ін.), а тепер активний пристосуванець задля слави. Саме МУРівці, а найбільше серед них Ю.Шевельов-Шерех, повели стратегічну атаку на ідейно-філософські засади вольового націоналізму, сформовані Д.Донцовим у міжвоєнну добу. Згодом їхньою головною трибуною став журнал «Арка» (1946 – 1948), в якому концептуально пропонувалося перевести весь український рух на засади світоглядного, етичного, естетичного та теоретичного лібералізму. Власне тому полемічні вістрія статей Д.Донцова так часто спрямовувалися проти «Шевельова-Шереха», автора статті «Донцов ховає Донцова» (1948).

Усі ці тенденції обумовили явища масової інтеграції націоналістичної молоді в соціально-ціннісну систему західного лібералізму, появи культурницьких середовищ (наприклад, журнали «Овид», «Сучасність» чи видавництво «Пролог»), які дискредитували моральні й ідейні принципи героїко-вольового націоналізму і переводили увагу української діяспори на традиції націонал-комунізму, який розвивався в СРСР у 1920 – 1930-і рр. і в якому «героями» України моделювалися М.Скрипник, О.Шумський, О.Довженко та ін., тобто ті, хто політично і культурно діяв проти української справи та ідеї в історично вирішальні часи. Так, в діяспорі український національно-визвольний рух ХХ ст. перевертався з ніг на голову: ті, що демонстрували велике завзяття, непоступливість, в героїку і жертвовність у боротьбі з чужим імперством на Україні (вояки Армії УНР, Січові стрільці, ОУН-УПА) оголошувалися «бездумними фанатиками» і «профашистами», а ті, що йшли на всі можливі компроміси з ворогом, фактично були національними зрадниками, вип'ячувалися як «найбільші захисники української ідеї». Саме ця безмежна міра цинізму з боку лібералів і лівих, ця поверховість і підступність в інтерпретаціях недавньої історії, цей хаос цінностей і принципів викликали таке роздратування у Д.Донцова, його бурхливі й безапеляційні критичні реакції.

Отже, український націоналістичний рух в діяспорі поступово почав звужуватися і маліти, його настрої й ідеали об'єктивно потрохи «перемелювала» нова епоха, яка притуплювала гостроту його націозахисних змагань, робила філістер-

сько-приспосованською його етику і психіку, виривала з його рядів найінтелектуальніших і найталановитіших учасників, бо ті знаходили для себе ширші простори, власне, як незалежні і ліберально налаштовані інтелектуали у всуціль лібералізованому Західному світі. Стаття Ю.Шереха-Шевельова «Донцова ховає Донцова», подібно до інших його критичних випадів проти націоналізму як ідеології і вісниківства як культурно-естетичної теорії, була тенденційною, розрахованою на неуважність і безкритичність читача, його довірливість до висунутих тез. Хоча це не заважає й до сьогодні ліберальним науковцям і публіцистам в Україні апелювати до неї як до «вершини» й «грунтовної студії» у сфері критики «донцовщини». Насправді ж, це звичайна полемічно-заперечна стаття з притаманними цьому жанрові особливостями: упередженістю, фальшуваннями, підмінами понять, перекручуваннями фактів, замовчуваннями невідгукливих фактів і відомих контртез. Її головні постулати такі: вісниківська ідеологія в культурі і літературі – це щось чуже українській ідейній традиції і ментальності, це неობольшевізм, поверховість, руйніцтво, антинародність і т.ин. Загалом стаття написана дуже хитро, у ній зумисне затуманено справжню історію вісниківства (націоналізму) як культурного, літературного, ідейно-політичного феномену, фактично це була критиканська карикатура на це явище. Автор уперто вдавав, що не розуміє, на які саме ідейні принципи, взяті із класичної європейської ідеалістичної філософії, спирався Д.Донцов, розпрацьовуючи свою ідеологію й естетику. Він завзято навішував несправедливі ярлики і штампи на них на зразок: «Донцовщина виросла з неспроможности зрозуміти народ і знайти з ним спільну мову. Проповідь фанатичної сили виросла з почуття трагічної слабкості»³. І це говорилося про ідеологію, яка у формі ОУН і УПА в буквальному сенсі слова проникла у найглибніші і найвідсталіші села українського простору Галичини і Волині і стала там фактором неймовірної героїки в часи 2-ї Світової війни у протистояннях із несамовито сильними і жорстокими ворогами-окупантами: польським, німецьким і російським! Цікаво, що Ю.Шерех не затруднював себе поясненнями й уточненнями, яку саме «слабкість» втілював собою український вольовий націоналізм? Далі цей оригінальний автор доводив: «Воно [вісниківство] захопилося організацією заради організації. Воно відривало її [правду] від народу, воно перетворило її на фанатичну секту засліплених мучеників і інквізиторів, які не хотіли мати нічого спільного з дійсністю і які через це не раз витрачали свої сили на завдання другорядні, побічні або навіть для української справи шкідливі й убивчі»⁴. Що саме націоналізм «убив», «пошкодив», чому він, головна політична, моральна, мілітарна сила українства 1920 – 1940-х рр., виявився «другорядним» і «побічним», автор теж не пояснював. Такими брутальними і необґрунтованими звинуваченнями переповнена уся стаття Ю.Шереха-Шевельова, яка чомусь стала «класичною» у вітчизняній публіцистиці і літературній критиці (бо вона значною мірою спрямовувалася на аналіз літературного феномену вісниківства).

Загалом уся критика позиції Д.Донцова, націоналізму в діаспорі була такою ж необґрунтованою, декларативною й уривчастою, безсистемною. Але вона була масовою і зусебічною, і тому справляла враження. У такий спосіб вона відривала від традиції націоналізму нові покоління нащадків українських емігрантів, особливо коли вони ще й проходили через «горнилицю» західних лівацьких молодіжних рухів, спо-

³ Шерех Ю. Донцов ховає Донцова // Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво, Ідеології. – Т. III. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 79.

⁴ Там само. – С. 81.

творених псевдоідеями анархізму, пройнятих духом антихристиянства і деструкції, західного соціального меркантилізму і космополітизму.

Про цю ліберальницьку і псевдоліберальницьку фальшиву критику націоналізму дуже добре написав у своїй книзі вже цитований І. Загребельний, розширивши свій аналіз антидонцовського дискурсу і на окремих теоретиків із середовища ОУН-УПА в Україні (П. Полтава, О. Горновий), і на сучасних науковців-лібералів (Г. Касьянов)⁵, і в цьому полягає велика вартість його дослідження – сміливого і принципового.

Серед типових і по-своєму смішних звинувачень Д. Донцова в діяспорі можна виділити два: нібито він «обікрав» В. Липинського, запозичивши від нього теорію еліт, і нібито він в чомусь деформував «правильний», «демократичний» націоналізм М. Міхновського, паралельно «споганивши» український націоналізм проповіддю «етичної нетерпимости», «тоталітарного фашизму» і т. ін. Ці тези присутні і в наймасштабнішому дослідженні про Д. Донцова – книзі М. Сосновського «Дмитро Донцов: Політичний портрет» (1974). Про цю проблему вже йшлося у передмові до 7-го тому нашого видання⁶. Тут же наголосимо на наступному. Протиставлення Липинського Донцову ведеться ще й у плані протиставлення теорії «політичної нації» у першого теорії «етнічної нації» у другого. Коли про це писали наші діяспоряни, які часто у міжвоєнну добу були відкритими фашистами, а тепер, в ліберальному світі Заходу, старанно маскувалися, то це ще якимось зрозуміло і вибачливо. Однак прикро, коли ця політична неточність і некоректність непродуктивно використовується сучасними науковцями. Так у передмові до 1-го тому творів В. Липинського відомий київський історик Ігор Гирич пише: «Як мету своєї ідеології, на відміну від націоналіста Д. Донцова, він [Липинський] не ставив жорстку українізацію інших етносів»⁷. У публікації в газеті «День» вчений чомусь вирішив посилити демонізацію Д. Донцова і написав: «Якщо Донцов роздмухував війну і між елітами, і між класами, кажучи, що треба вибити і вигнати з української землі і поляків, і росіян, а чисту Українську державу будувати з суто етнічних українців, то Липинський казав, що не в етнічності питання, а в політичній культурі. Він казав, що ми будемо політичну націю»⁸. На це зауважимо: ось ми опублікували вже 9 томів «Вибраних творів» Д. Донцова і хай би п. Гирич вказав точно сторінку, на якій Донцов закликав «вибити і вигнати» всіх неукраїнців з України. Ми щось таких висловів у його спадщині не пригадуємо. Так, Донцов казав, що для повноцінного визволення України і створення міцної української держави потрібно, щоб перемогла «українська правда», щоб задомінував у країні «український дух» і т. ін., але це щось цілком відмінне від «вибити і вигнати» всіх неукраїнців. Чи вловлює шановний науковець різницю між цими двома політологічними формулюваннями? Неможливо не вловити. Тож чи потрібно очорнювати одного українського визначного автора, неординарного мислителя, тільки для того, аби вигородити іншого, симпатичнішого собі? Гадаємо, у таких випадках треба керуватися не симпатіями-антипатіями, а критеріями об'єктивної правди для нащадків, яких не вартує спрощено лякати «страшним» і «кровожерним» Донцовим, бо на це не заслужили ні він, ані вони.

⁵ Загребельний І. Націоналізм versus модерн. – С. 63-85.

⁶ Баган О. Ідеологія сили і наступу // Донцов Д. Вибрані твори. – Т. VII. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2014. – С. 5 – 18.

⁷ Гирич І. Політична публіцистика В'ячеслава Липинського // Липинський В. Суспільно-політичні твори (1908 – 1917). – Т. 1. – К.: Український письменник, 2015. – С. 31.

⁸ Інтерв'ю І. Гирича у матеріалі Т. Пересунько «Піднести народ до себе: В'ячеслав Липинський про суспільні обов'язки української еліти // День. – 2015. – №179 – 180 (2 – 3 жовтня).

І ще про Липинського. Вихід у світ 1-го тому його «Суспільно-політичних творів», в якому зібрано всі (!) публікації мислителя-консерватора, цілковито розвіяв ще один міф, який творили десятиліттями шанувальники В'ячеслава Липинського: міф про те, що нібито той набагато перевершував як політичний теоретик Д.Донцова в період до Національної Революції 1917 р. Тепер, коли майже всі твори обидвох авторів цього періоду вже опубліковані (у нашому виданні це тт. 1 і 2), можна зробити зовсім невтішні висновки для колишніх і нинішніх адораторів консерватизму. Спадщина Д.Донцова є більшою і різноманітнішою за проблематикою, набагато гострішою за політологічним рівнем аналітики, інтелектуальнішою у плані теоретико-ідейних апеляцій до різних європейських авторів, вона скерована до актуальних і болючих проблем українства. Натомість твори В.Липинського за цей період мають або чисто історіографічний зміст, або публіцистично повторюють одну й ту ж тезу: як повернути польську шляхту до українського патріотизму; ще вони трактують низку полемічних питань українсько-польських стосунків і при цьому автор не виходить на проблемні кола української самостійності, боротьби з актуальним наступом Російської імперії і російської культури, критики російського лібералізму і соціалізму, європейського соціалізму загалом, геополітики, формування сили і наступальності в українстві і т.ин, як це є в Д.Донцова. В.Липинський як автор виглядає набагато одноманітнішим, одновимірним, не таким яскравим як публіцист-стиліст та національний ідеолог (зрештою, він і не мислив ще тоді себе національним ідеологом). Тож зусилля з оприлюднення ранньої спадщини В.Липинського виявилися контрпродуктивними для прихильників протиставлення мислителя-консерватора націоналістові, бо кожен вдумливий читач тепер зможе поставити резонне питання: а чи не тому так роздратовано й майже істерично реагував Липинський на Донцова у 1920-і рр. і безпідставно нападав на того, що амбіційно усвідомлював, що десь відстає і програє навдивовижу творчому й активному авторові?

Так само публікація «Суспільно-політичних творів» Миколи Міхновського одним об'ємним томом⁹ розвіяла міф про відмінність між світоглядом М.Міхновського і Д.Донцова, навіть заочне нібито протистояння між ними, як би на цьому не хотів зумисне наголосити у своїй передмові до книги ліберальний науковець Р.Семків¹⁰, якому насправді глибоко чужим і противним є націоналізм обидвох авторів, але який, щоб насолити «інтегральному» і вивищити «демократичного», ще раз підносить це безпідставне протиставлення. Протиставлення цих заслужених політичних діячів є безгрунтовним і просто дурним (хоча про це й створено було в діяспорі цілу псевдонаукову «традицію!»), бо М.Міхновський до 1917 р. *не розвинувся як політичний мислитель*, не те що ідеолог-філософ, ким став в українській культурі Д.Донцов. І це цілком не принижує М.Міхновського: просто таким був його талантизм – публіциста, трибуна, політичного організатора, пропагатора елементарного націоналізму серед українства, зі значною світоглядною дозою соціалізму і демократизму. Якщо Д.Донцов від 1913 р. пережив глибоку і різнобічну світоглядну еволюцію вправо, до традиціоналізму і вольового (ірраціонального) націоналізму, то М.Міхновський залишився на позиціях *еклектичного націоналізму*, в рамках якого тоді перебувала значна частина навіть найпередовішої української інтелігенції. Майже усі його праці спрямовані на те, щоб пробудити серед українців почуття національної гідності і честі, стремління активно обороняти національні інтереси, виховувати громадянську солідарність в етнічних рамках, однак при цьому автор не заглиблю-

⁹ Міхновський М. Суспільно-політичні твори / Упоряд. Ф.Турченко. – К.: Смолоскип, 2015.

¹⁰ Там само. – С. 6.

вався у проблематику національного буття в історіософських, ментально-цивілізаційних, культурософських, геополітичних вимірах, як Д.Донцов. Історична заслуга М.Міхновського полягала в розбудженні *державницького інстинкту* в українстві, а не у виробленні світоглядних принципів та широких, стратегічних ідей для розвитку наступального націоналістичного руху, чим, власне, й займався Д.Донцов.

Тому прикрим казусом виглядає передрук у цьому виданні розділу із книги М.Сосновського «Дмитро Донцов: Політичний портрет» під назвою «Микола Міхновський і Дмитро Донцов – речники двох концепцій українського націоналізму». По-перше, тому, що у свій час це дослідження мало спекулятивний характер і провокативну мету: розхитати світоглядні засади українського націоналізму в діаспорі, очорнити Д.Донцова, за що М.Сосновського цілком справедливо вигнали з ОУН. По-друге, студія М.Сосновського була поверховою, він не знав більшості творів М.Міхновського (дослідження провадив буквально на матеріялі 2-х його праць!), але висновки робив «глобальні» – аж про дві концепції українського націоналізму! – і тому сьогодні вона може бути радше дезорієнтаційною, аніж корисною для сучасника.

Попри те, що критика Д.Донцова з боку лібералів і опортуністів в діаспорі була критикантською й історично не виправданою, вона шкідливо позначилася на творчості автора. Він, наприклад, почав регулярно пояснювати у своїх статтях, що його політичне мислення нерозривно зв'язане з ідейними традиціями М.Міхновського (такі епізоди присутні і в працях цього тому). Хоча цього Донцову не треба було робити з пояснених вище причин. Однак це показує, наскільки він був роздратований як автор за безнастанні напади і фальшування з різних боків. І це те, робило його творчість після 1945 р. однотипною в аргументаціях і проблематиці.

Об'єктивно ще однією причиною пониження теоретичного рівня націоналістичного дискурсу в діаспорі була відсутність реальної атмосфери національної боротьби. Адже націоналісти опинилися в соціальних умовах чужої стабільності, побутового комфорту, політичної свободи і розкутості. Зрозуміло, що це не сприяло формуванню величких ідей, борівних настроїв, вольовитості впертості у характерах і цілеспрямованості у діях, атмосфера західної ситості і грубого матеріалізму не поривала до героїчних візій та епох, які ці візії народжували. Тому тенденція до самоповторення і звуження інтелектуальних об'єктів стає неухильною в націоналістичній пресі. І тут спрацьовував ще один закон розвитку і творчості особистості: яким би не був талант певного автора, особливо публіциста, він може яскраво розвинутися і піднятися у візіях тільки в умовах жвавих інтелектуальних борін, полум'яних пошуків, духовних напружень. Якщо цих «подразників» нема, то автор закономірно тяжіє до «вузьких колій», до тавтології, до самозаспокоєння. І це також стало пасткою для пізнього Донцова.

Найближчим за духом середовищем еміграції для Донцова була ОУН-бандерівців і саме в її виданнях він найактивніше друкувався. Найбільше публікацій на ідеологічні теми, наприклад, з'явилося в журналі «Вісник» (Нью-Йорк), який був офіційним органом ОУН. Під загальним тиском лібералізованого Західного світу опортуністичні настрої охопили у ОУН-бандерівців і на це прореагував Д.Донцов наприкінці 1960-х рр. Тоді він став авторитетом для групи націоналістів, яка почала видавати у 1971–1973 рр. журнал «Клич нації», в якому критикувалася лінія Проводу ОУН-(Б) на чолі з Ярославом Стецьком. В журналі працювали О.Рудий, Р.Жарський, М.Рудий, Б.Вітошинський та ин. Вони організували Осередок ідеологічних студій ім.С.Бандери, намагаючись зберегти принципи світоглядного волюнтаризму та ір-

раціоналізму в націоналістичній ідеології, які поступово затиралися щораз «демократичнішим» вищим середовищем ОУН-(Б). Майже у кожному числі «Кличу нації» друкувалися статті Донцова, які сумарно склали яскраву сторінку його ідейної боротьби із опортунізмом в націоналістичному русі. Зрозуміло, що керівництво ОУН не пробачило цього Донцову і його твори, які стали класикою націоналізму, вже не передруковувалися, як і не заохочувалися спеціальні студії над спадщиною Донцова, яка, очевидно, «застаріла» і «була неактуальною». Це відбулося і на тому, який варіант націоналізму перенесла ОУН після 1990 р. в Україну: це був «пом'якшений» націоналізм, без Д.Донцова. Тому закономірним виявився крах того політичного проекту – Конгресу українських націоналістів, який створила ОУН без Д.Донцова. Адже всі ідеологічні теоретизування під егідою КУНу зводилися до доказування всім в Україні, що «ми такі самі, як і решта демократичних партій, ми вже не несемо «агресивних», «нетолерантних», «палючих» ідей Д.Донцова». От український народ і показав, як він ставиться до «націоналістів без Донцова»: він їх проігнорував, і то аж кілька разів підряд.

У 10 т. нашого видання ми плануємо опублікувати кілька статей Д.Донцова із «Кличу нації».

9-й том склали основні твори із знакових його книжок після 1945 р. – «Хрестом і мечем», «Туга за героїчним» і «Московська отрута». Вони дають найточнішу і найширшу презентацію тих ідей, з якими Д.Донцов намагався втримати українську діяспору на платформі героїчного духу, історичної відповідальності за долю нації в часи хаосу, плекання в ній високих почуттів боротьби перед спокусами і фальшами лівого (соціал-демократичного) матеріялізму та ліберального еґо-релятивізму.

Одег Баган

керівник Науково-ідеологічного центру
ім.Д.Донцова

ЗА ЯКИЙ ПРОВІД?

*«Достойними достойні творитися і
чесними чесні наставлятися за звичаєм,
і через гідних людей гідні речі
бувають виконувані».*

Князь Костянтин Острозький

Напередодні страшних подій варто порушити одне питання величезної ваги. Говорю про нього моїм «любезним землякам» десятки літ, але без успіху. Не тільки не схильні прийняти пропоновану мною відповідь на це питання, – вони не зауважують його, не існує воно для них.

Це питання – питання проводу, провідної верстви нації.

Нація, не очолена мудрим, шляхетним і мужнім проводом, – це бездумна отара, доступна всякій чужинецькій пропаганді й інфільтрації. ***Разом із провідною верствою стоять і падають народи.*** Добре знали наші предки цю істину. У своїм Універсалі звертався до України Хмельницький: «Но если нас (козаків) одоліють, то відайте, панове, же і вас всіх, малоросіян, ... вогнем і мечем поруйнують і в рабську облечуть одіж!» А в «Треносі» Смотрицького читаємо, що коли не дописала духовна еліта нації, коли складалася «з незрілих хлопів і неуків, неотес, жерунів, надутих балакунів, підлесників, сліпих вождів», то зараз зіпсуття пішло далі – на нижчі щаблі спільноти; тоді й «юнаки збіднілі й доньки удалися в розпусту, Бога і правду Його забувши». Деморалізувався провід – деморалізувалася й маса. Знав це явище своєю геніяльною інтуїцією й Тарас Шевченко. Безліч прикладів знайдете в нього на тему, що коли гинула або ледачіла провідна класа на Україні, то «над дітьми козацькими поганці запанували». Охляв, зникчємнів провід – і ось уже знову Господь «покрив срамотою свої люди, й вороги нові розкрадають, як овець, нас» і знущаються над нами. Кажали наші діди: «От глави – риба, от начальників собранія растліваються, загнивають, погибають».

Питання проводу є питанням першорядної ваги для всякої спільноти. Маса – як дитина: хоч відчуває, де її болить або чого хоче, та не вмє сказати, уянити свого бажання в ясне речення, у формулу. Вона простягає руку, кричить, але не все скаже. Завдання проводу – її неясне стремління уянити у виразну формулу ідею, дати до-роговказ і ціль.

Візьмімо Україну! В 1917-1919 рр. і Київ, і земля обаполи Дніпра мали український характер. Це була Україна, майже така, як у XVII-XVIII в. Але в XIX в. це була Росія, «Юго-западний край» або «малоросійські губернії», а перед тим це була Польща! І не тільки через державну приналежність. Ще за старого В. Антоновича Київ був польським містом, більшість студентів в університеті там були поляки, а на Лівобережжі Задніпрянщину називали наші селяни Польщею ще за Александра II. Але при всіх змінах населення село – його величезна більшість, залишалося те саме – українське. Говорило українською, співало українські пісні, жило своїми прадавніми звичаями. Та, як бачимо, не вона, не ця більшість, надавала країні її – так скажу – національну вивіску, шильд. Це робила завжди кожноразова провідна культурно,

економічно або політично панівна у краї верства. Якою національно була ця верства, таким був і край національно й політично, бо ця верства впихала більшість у своє культурне, економічне або політичне річище. Тому, між иншим, відвічним стремлінням Московщини було обезкровити, залякати, фізично винищити або скорумпувати й винародовити не провідну верству тільки України, але й узагалі всіх тих націй, які московський націоналізм вибрав за предмет свого ненажерливого імперіялізму. Коли йому вдавалося знести провідну верству, маса, народ були вже легкою здобиччю.

Який повинен бути провід, щоб стати на височині свого завдання? Особливо в наші тривожні й вагітні жахливими подіями дні?

Поширена думка, що в проводі може бути кожний, кого виберуть, що політичний провідник – це або фахівець, або добрий адміністратор, або спритний бізнесмен. Але такі погляди паношаться в близьких до розкладу спільнотах. Щоб бути провідником, не вистачить перестудіювати Конституцію, парламентський правильник. Не вистачить провідникові мати виборчі голоси. Ще щось він мусить мати... Мудреці й пророки, послані Богом Україні, знали добре, що провідна верства, коли вона дійсно є такою, – *це зовсім инша порода людей. І розумом, і серцем, і волею* високо стоять вони над масою народу, над пересічною людиною. Знав це Шевченко. Маса народу – це були ті «душеубогі», «незрячі гречкосії», іноді ще гострішими словами картав він їх, хоч і любив, та знав, що рятувати їх і вести покликаний хтось инший: окрема класа людей, а всі чесноти тої класи втілювалися в нього в тих, кого він знав із історії під іменем козацтва, «козацького панства». Були це люди з осібною, «козацькою, чистою, святою кров'ю», з «благородними кістками», що в обороні «гречкосіїв» туго могили начиняли своїм «благородним трупом». Людей цієї породи звеличував він у постатях Гонти, Залізняка, Дорошенка, Мазепи, Гордієнка, Палія, Галайди, Гамалії та ин. Були це в нього «святі лицарі» з «орлім оком», вогненным, для тої святої справи гарячим серцем і твердою волею, люди душевної кріпкості й героїчної вдачі. Не мир за всяку ціну, не вигода були їхнім ідеалом, а велич і слава, й мали в собі основну прикмету володарської класи: «вміли панувати».

Характеризуючи основні прикмети нордійської раси, з якої вийшли провідники англійської нації, англійські учені називають «domineering spirit»¹, те, що наш поет називав «вмінням панувати». Нав'язуючи до таких репрезентативних постатей своєї історії, як Нельсон, Піт Перший або Другий, англійці підкреслюють такі прикмети, як «audacity»², «joy of battle»³ – на полі бою чи на політичній арені, «genius of aggression»⁴. Деякі з них мали навіть (як Нельсон) «something of a pirate»⁵ у собі, що не заважало їм бути великими будівничими величі своєї нації. Кожний із них був «fighter, fearless in words and actions»⁶, далекозорий, шляхетний, відданий слуга генієві свого народу – вимріяна раса провідників, яка зламала потугу Філіпа Еспанського, Голандії, Наполеона, Німеччини, збудувавши першу по Римі імперію.

Цей тип провідника, що в нашій історії знаходимо в постатях Святослава, Володимира, гетьмана Богдана, далекий був від ідеалу провідника, виробленого в другій половині XIX віку: ідеалу «працівника на народній ниві», людини «тихої буденної праці», які нову татарщину думали перемогти «наукою й просвітою» та вірою в автоматичний «поступ» людськості, або ідеалу «реального політика», не кажучи вже

¹ Владний дух (англ.).

² Сміливість, завзяття; зухвалість (англ.).

³ Радість битви (англ.).

⁴ Геній (злий дух) агресії, наступу (англ.).

⁵ Щось піратське (англ.).

⁶ Безстрашний борець у словах і діях (англ.).

про «ідеал» спекулянта від політики, теж досить поширений «ідеал» нашого віку... Ні, типи нашого козацького панства, як і такі типи, як Піт або Клемансо, не були «такі, як усі»! Була це раса «луччих людей», які головою переростали оточення характером, мудрістю, благородством. Ці люди інакше думали, відчували, поступали, інакше жили.

Шляхетні, вони не для привати жили чи матеріяльних благ, а найвище ставили Бога, честь і свою велику справу над усім дочасним, особистим.

Мудрі, вони знали таємні закони розквіту й занепаду спільнот, проникаючи зором за поверхню й заслону часу в їхню суть і в майбутнє.

Кріпкі, мужні, вони вміли ставити чоло небезпеці і здійснювати ризиковані задуми, служачи тільки ідеалові, правді своїй, не підлешуючись ні до царів, ні до юрби, ні до подій.

Ці три прикмети – **шляхетність, мудрість, відвага**, – три основні ознаки володарського класу. Є про них і в Євангелії згадка, що, коли провідники народу тратять мудрість, благородство й відвагу, – близькі вони до занепаду. З проводом же, який ті три прикмети посідає, ніякий ворог нічого не зробить: **шляхетного не підкупиш, мудрого не обдуриш, мужнього не залякаєш**.

Г.Сковорода писав, що є дві породи людей: одні народжені вести, другі – за ними йти. «Хто коліщатком, а хто ключиком у годиннику має бути», – писав він, це залежить від природи людини, від її вдачі, від «сродности», нахилу. «Черепасі сродне плазувати, орлові – літати, не навпаки». Кожний виказує те, до чого створений. Не покликаний того **не навчиться**: наука доводить до досконалості сродність. Коли ж нема сродности, що тоді зробить наука? Птаха можна навчити літати, але не черепаху!.. Пес стереже отару вдень і вночі з вродженої любови й шарпає вовка з вродженого нахилу, незважаючи на те, що сам себе наражає на небезпеку, що розшарпають його хижакі... Ні кінь, ні свиня того не зроблять... Бо не мають для цього природи. Хто тую природу має, той стане з Яреми, «хамового сина», козаком Галайдою, той «неба достане, коли полетить» крилами, які за плечима відчув. Хто ж тої «сродности» не має, той вмере наймитом, хоч би не знати на яке становище сприятливі обставини його висунули. Дайте йому крила, він вулицю ними замітатиме.

Не можна ті дві природи до себе рівняти. Їх наявність – це просто факт, що не потребує дальших пояснень. Писав у байці Глібов:

Почув я раз: старі сміялись люди,

Що квач притикою не буде.

Питаю: «Як?» – «А так, як бач!»

Причина невелика:

Якая ж із квача притика,

Коли він квач?

Квач притикою не буде, ані черепаха – орлом, ні свиня – сторожовим псом. Не буде Барабаш Хмельницьким, ні Кочубей – Мазепою. Тільки люди, самою вдачею покликані до провідництва, як апостоли до своєї місії, поведуть націю через всі пороги до обраної мети.

І навпаки, **катастрофа все наступає, коли у проводі опиняються люди з невідповідною для великого завдання вдачею**. Катастрофа наступає, коли шкапа чи безрога будуть робити діло сторожового пса, коли черепасі заманеться літати, як орлові. Тоді наступають у країні оті «златії дні Астреї» Котляревського з їхнім «славним народом», коли:

*Міняйлів брали в казначеї,
А фіглярки писали щот...
Вожатими були сліпці, каліки,
Ораторами – недоріки,
Шпигуном – з церкви паламар...
І все робили назворот:
Що строїть треба, те ламали,
Що треба кинуть, те ховали,
Що класть в кишеню, клали в рот.*

Це звучить смішно? Але з цієї комедії прозирала трагічна правда. Хто мав очі, щоб бачити, той міг оглядати «златі дні Астреї» в Європі й на Україні в час між двома війнами. Раювання божевільних. Європейські країни мали повно в той час провідників із-під соціалістичного людифронтного стягу, яким у голові була не цілість нації, лише так званий соціальний поступ. На Бога, менше податків і видатків на військо! На Бога, менше праці! На Бога, менше Бога в родині і в школі!

Мир, мир, мир за всяку ціну!.. Дарма що від того росла дорожнеча, падав експорт, заламувалася оборонна сила нації, занепадав її войовничий дух, плюгавилася ідея Вітчизни... Дарма що щезала посвята для рідного краю, яку заступав особистий або класовий егоїзм, дарма що погоня за рівністю й безпекою гонила одну націю за іншою під залізну палицю тоталітарної держави, в якій зникала свобода, а класи й одиниці ставали рабами нової страшнішої тиранії. А в багатьох країнах у той час – між двома війнами – гадюччям зародилися московські квіслінги: Тореси, Дюкло, Ласкі, Тольяті, Дімітрови, Затонські, Коцюбинські, Винниченки, Мануїльські, Крушельницькі, підготовлюючи ґрунт для наступу Москви.

Повиринали «ліберальні» й «демократичні» політики, які захвалювали большевицьку «демократію» («червоний декан» Кентерберійський). З'явилися «демократичні» часописи, в яких лялися протибольшевицькі фільми і захвалювалися твори найбільшого масового злочинця нашого віку – Леніна... З'явилися «демократичні» політики, які під диктат Кремля напастували власну країну за її нібито «імперіалізм», захвалюючи «пацифізм» советських загарбників. З'явилися соціалістичні рецидивісти, одержимі негасимим бажанням спільного фронту з комуністичними «товаришами»... Щоб спільним фронтом довершити руїну християнської цивілізації за вказівками їхнього спільного пророка Маркса... У соціальній верхівці Заходу – різних класів, станів і партій – зародилося від тих, кого Котляревський звав душевними каліками й сліпими вождами, які ведуть свої народи до моральної та матеріальної загибелі й до рабства.

Цей розклад у провідницькій верстві Заходу, що **вимагає негайної й корінної курації**, – не моя вигадка. Його початок під час Французької революції бачив знаний англійський політик і філософ *Едмунд Берк*, його описував *І.Тен*, італієць *І.Фереро* й особливо еспанець *Ортега-і-Гасет*, а цей процес занепаду є в безпосереднім зв'язку з доконаним уже або прогресуючим розвалом давніх європейських монархій між двома війнами та їхніх правлячих аристократій. Про занепад респекту до ідеалу свободи пише «Британська енциклопедія», про ідеал «рівності», який почав панувати в наш «вік мас» разом із тенденцією до бюрократизації, до стандартизації і до тріумфу пересічності в усіх ділянках життя. Стремління до свободи вільно думати, говорити, писати й молитися поступилося місцем стремлінню до «сек'юриті» під опікою всепотужної бюрократичної держави. Замість свободи, маса зажадала їжі, убрання, «жилплощі» за ціну зречення незалежності і в остаточнім, непередбаченим

рахунку – за ціну зниження морального, розумового й навіть матеріального рівня цивілізації.

Ці часи висунули на поверхню й нову «еліту», про яку щойно згадав і яка так різночле різниться від тої, якій на зміну вона прийшла. Людей на зразок Піта, Кавура, Ришельє, Клемансо тепер не знайти й удень із ліхтарем. А коли й висунеться подібна маркантна постать, вона зараз же стає предметом зайлого нападу тоталітарних ніби демократів.

В Україні процес занепаду вершків суспільства почався від розкладу козацької старшини, нашої правлячої аристократії, розкладу, що сягнув свого зеніту в часи Шевченка. А нова народницька інтелігенція, що від половини ХІХ в. оголосила права на провід народом, не хотіла, на жаль, нав'язати обірвану нитку старокиївської й козацької традиції... Драгоманівщина, хоч із самого свого народження спіткала спротив одиниць і гуртків, наклала свою згубну печать на ментальність широких кіл нашої інтелігенції аж до наших днів. Драгоманов багато зусиль доклав, щоб знищити культ Шевченка, цієї ланки, яка в'язала сучасність із героїчним минулим. Він не терпів його за горючий дух (який звав «фанатизмом»), звеличення колишньої слави (що звав «ретроградством»), релігійність (яка була «ненаукова»), комбативний воївничий дух, порив до величного.

Із «живих і ненароджених» ще драгоманівців гірко сміявся Шевченко, насамперед, за їхній гомоцентризм і спробу детронізації Бога («немає Бога, тільки я», тільки суверенна людина), за те, що прикривалися гарними «поступовими» словами, що ніби хотіли «просвітити матір сучасними вогнями, повести за віком». На ділі ж несли «з чужого поля великих слів велику силу та й більш нічого». На ділі ж «перлись на чужину шукати доброго добра, братерства братнього». Цього «братерства» шукав Драгоманов у обожнюваній ним московській культурі, російських соціалістів та в інших, у Сен-Симона, Фур'є, анархіста Прудона, відкидаючи стародавню «свою мудрість» нашої країни, якою вона колись жила, дихала й світила одному поколінню за іншим, проповідуючи натомість чесноти покірнього невільника, не уявляючи собі майбутнього України інакше, ніж у ролі п'ятого колеса до тріумфального воза «старшого московського брата».

Напоєна вщерть отруйними думками драгоманівства, наша провідна інтелігенція не змогла ні зрозуміти вимог історичного моменту в пам'ятний 1917 рік на Україні, ні очолити великий і прекрасний національний зрив тих вікопомних часів. Збуджені у вогні революції, окрадені з великих традицій і спогадів минулого, українські маси інтуїтивно відчували, що без кривавої війни, як і в 1648 р., прав своїх не здобути... Провід стремів рука в руку йти з Москвою, з «братньою демократією», цементувати імперію й боронити її від ворогів. У масах спонтанно прокидався дух Полуботка й Мазепи... Провід п'ятнував самостійників як національних шкідників, творення національної армії називалося «мілітаризмом», а ненависть до займанців – «шовінізмом»... Страх відірватися від займанця, виписати на своїх прапорах привабливе яскраве гасло незалежності прозирає з кожного рядка центрально-радянських Універсалів.

Брутальна непоступливість большевиків змусила тодішній провід таки організувати національну війну під гаслом самостійности, а тоді федералісти почали боротьбу за самостійність, соціалісти – воювати з московськими «товарищами», демократи – правуватися з «братньою російською демократією», пацифісти – братися за зброю, а вороги національного «шовінізму» – викидати москалів та їхніх попихачів з України. Але ця боротьба була накинуто тій «еліті» проти власної волі, не було її

в настроях проводу, а значить, і в його діях. Настрій, запал, ідеалізм, посвята й героїзм – все те було в армії, у значній частині широких мас народу, в повстанцях, що виринали тоді, як гриби по дощі; був той настрій у Петлюри, Тютюнника, Безручка, Коновальця, Міхновського та багатьох інших, але не в думках і серцях переважно соціалістичного проводу загалом. А підтверджує це знаний факт, що хутко поїхали на поклін до переможної Москви вожді українських головних партій того часу – соціал-демократів, соціал-революціонерів і соціал-федералістів: М.Грушевський, В.Винниченко, М.Порш, В.Чехівський, О.Севрюк, А.Ніковський, М.Залізник, а з галичан – Ю.Бачинський, С.Вітик, А.Крушельницький, Ф.Федорців, П.Карманський, М.Рудницький, П.Франко, М.Возняк та інші.

Це були люди, що взялися за їм «несродне діло», до якого не лежало їхнє серце.

Постфактум: самі вони зізнавалися, що не «вихолощеним українським марксистам» було братися за чуже їхній психіці діло революційного національно-державного будівництва. Самі зізнавалися у хвилини щирости, що їм, які «вийшли з селянських мас, бракувало вміння розглядати поодинокі події з якоїсь ширшої перспективи», «урвався зв'язок» між їхнім духом і духом нашого проводу князівської й козацької доби. Чого бракувало їм, те провідні верстви інших народів уже мали в крові. Зізнавалися, що вони самі відзначалися «наївністю, безкритичністю, надмірною вразливістю до дрібниць і сліпотю до великих справ», недостатчею витривалости та провідної ідеї; а особливо, зізнавалися вони, «**бракувало нам змислу панування, змислу правління**». Там, «де йдеться про нижчі уряди, дрібні справи, малі обов'язки, то ще пів біди, але не вміємо ми сидіти на вищих стільцях і мати діло зі справами ширшого зарису, не вміємо обіймати зором речей як цілости, лише із правила звички переходимо до другорядних справ». Репрезентативна постать демопросвітянської України тої доби, В.Королів-Старий кається на вигнанні: «Ми всі були не підготовані і робили те, чого зробити не могли. Цілій нашій справі все бракувало глибини, всі думки наші були імлісті», бракувало дійсних вождів, «що без них маса – отара овець». Про ідеолога цієї інтелігенції писав Іван Франко, що ідеї Драгоманова були «наївними міркуваннями мужика, що не бачив світу й не потрафить піднятися думкою до зрозуміння вищої суспільної організації понад свою громаду або свій повіт». В'їдливу характеристику цього відламу української інтелігенції, заки ще став сам її оборонцем, дав Юрій Липа в однім малознанім вірші «Жебраки при дорозі, о ялмужну просящі»:

*Виведу я націю на роздоріжжя,
Попхенькаю над нею,
Пограю на лірі, –
Може, подивуються такій гарячій вірі
Інші народи з моцею своєю.
Скажуть: «То уштине дитя хороше
Співає пісеньки, не бунтує,
Не стремить, щоб щось злого зробити, –
Випадає похвалити сі діти
І державність дати».
– Хай нам світить надія!
– Хоч би й без дати!
– Хай скінчиться веремія
Малоросійського гевала!
– Лиш не треба, на Бога, не треба,
Щоб вона повставала, ббивала!*

А тих драгоманівських політиків, що проти волі пішли в національну революцію, виведено у вірші про «Людей худих, у важкі панцирі й місьюрки повбираних»:

– *Ой тяжко, брате,
Меча брати!*

– *Як би так зробити війну без пожару?
Як би так зробити націю обережно, потихеньку,
Годувати її книжечками у затишному курничку
І вивести на світ готову, першорядну, без боротьби,
Перехитривши всіх!*

*Ні! Не сваритись, не гнітити дикість,
Тупоту і підсвинків з чужими агентами,
Ні, зробити всіх президентами:*

*Любиш, Саво, сало?
Маси, Саво, сало!
І це тобі мало?*

Ось, головно, в такій ментальності величезної частини нашої провідної інтелігенції, неприготованої до чужої їм ідеї самостійності й боротьби за неї, і **треба шукати причин невдачі національного зриву 1917 р.**, а не, як пишуть соціалісти, «у несвідомості народу».

Таких політиків у Галичині картав ще Франко. «Коли, – писав він, – траплялося комусь із русинів виступати перед народом, то дві кардинальні точки були: ми всі – русини і повинні держатися купи та ми повинні дякувати найяснішому цісареві за його безмірні добродійства й просити в нього ще того і того». Ось та порода лояльних русинів або «самоотвержених малоросів» плодилася подостатком в Україні. Для них, писав Франко, політика була тільки «циганством і крутарством». Тяжко було їх відірвати від буденної праці сліпучим видовом ідеалу. Пощо блукати в пустині за маревом обіцяної землі?

*Ті слова про обіцяний край –
Це для слуху їх казка.
М'ясо стад їх, і масло, і сир –
Це найвищія ласка!*

Так відповідали Мойсеєві жиди в поемі Франка. Так відповідали не раз і наші Датани й Авірони всім, що намагалися вирвати їх із буденних занять у мандрівку до свободної землі...

Уже десятки років минули з часів 1917 року, але **тип драгоманівського політика серед нашої інтелігенції не зник**. Під напором нових українських сил він опинився в дефензиві, але ще затрує повітря національного життя. Незнищенну породу малоросійських і рутенських Санчо Пансів зустрічаємо часто й тепер. У нашу, на правду, «кінецьсвітню» добу, коли перемогу дасть тільки віра, тільки героїзм, тільки посвята й боротьба, є політики, які бажають здобути свободу «без пожару, потихеньку, обережно», видурити, вижебрати її, «перехитривши всіх», причепившись до воза того чи іншого переможця...

У нашу добу, коли в тяжких муках ступає нація на Голгофу, коли тільки безмежна віра й за неї пролита кров є запорукою воскресіння, тих, що сходять на хрест, називає дехто бандитами, в найкращім випадку – дурними романтиками. У пресі, підвладній таким «політикам», забороняють про тих «бандитів» згадувати. У таборівій пресі

кретини від політики напосідалися з радости, коли, як їм здавалося, чехи з москалями тих «бандитів» остаточно винищили, тішилися, що «мрійницький період» нашої історії нарешті скінчився, що хлопчаки побавилися, і тепер порядні люди робитимуть «реальну політику» у почекальнях і передпокоях сильних світу цього, вижебруючи і вишахровуючи самостійну неньку, «перехитривши всіх»...

У нашу добу міжнаціональних і міжособних воєн рекомендує дехто «не роздувати» повстанські самостійницькі рухи «у явно безвиглядній ситуації», а натомість радять занехаяти «романтичну політику» і «тверезо, реально подивитися на світ»... У видаванім німцями в 1942 р. у Києві «Новім Українським Слові» поради давали гестапівці й інфільтровані до них агенти НКВД.

«Тверезі політики» не думають не тільки про *«свою силу»* у своїй хаті, вони не думають і про *«свою правду»*. Осоружна їм взагалі ясна, незмінна думка, вони це звать «доктринерством». Останні могікани українського соціалізму починають перепачковувати на еміграцію замасковані ідеї московського большевизму, твердять, що цілі московської революції 1917 р. були й нашими цілями, що висунута нашою революцією ідея державної самостійності показалася «нездійсненною», що «такої України не може бути». Вони накидаються на український націоналізм за те, що той «не сприймає змін, які внесла в український світ революція 1917 р.», себто большевицька. Певно, що націоналізм тих ідей не сприймає. Не тільки не сприймає, він їх відкидає, відкидає загалом революцію большевиків, зроблену для скріплення большевицької імперії і для душення свободи й незалежності України. Він відкидає антирелігійні ідеї большевизму, відкидає його політичні ідеї – ідеї чужого тоталітаризму, відкидає його соціальні ідеї – ідеї людської кошари, хоч як їх наші соціалісти у формі колхозів і захвалюють.

Не може дати своєї санкції націоналізм ні затрутим большевицькою пропагандою наддніпрянським соціалістам, ні їхнім галицьким «товаришам»-радикалам, які по загарбанні Галичини заофірували свою «лояльну співпрацю» наїзникові, відкидаючи всякий «саботаж і шкідництво», просячи дозволити їм «взяти позитивну участь у культурнім і господарським будівництві країни» під Москвою, себто в нищенні релігії та Церкви, у руйнації й плондруванні села, і в переслідуванні «авантюристів», які не хилять шиї в чуже ярмо.

Відкидаючи ясну власну національну ідею, відкидаючи як засіб зброю за неї боротьбу, цього гатунку політики відкидають і потребу створення окремої, сильної духом, думкою і характером батави людей-провідників, яка б ту ідею намагалася здійснити.

У наші часи стрінете серед «батьків народу» вчорашніх комуністів, які, «покаявшись», зараз за це дістають командні становища у спільноті.

У наші часи, коли є така нагла потреба широко закроєної протикомуністичної кампанії, знайдете «вождів», що на спілку з комуністами затикають рота тим, що проти комуністів виступають. Знайдете «патріотів», обсіпаних гонорами, але яким найкраще пасувала б назва, дана їхнім предкам Шевченком, – назва «донощиків і фарисеїв», які не соромляться, подібно до євангельських фарисеїв, очорнювати своїх противників як «ворогів кесаря», щоб, ховаючись за лаштунками, нищити їх чужими руками, для яких рідний край є черговим бізнесом, а народна справа – дійною короною, для яких їхня партія є крамничкою для полагодження інтересів особистих чи кліки, які коло себе збирають всяке шумовиння, «аби інтерес ішов», які, називаючи себе демократами, уживають найгірших метод тоталітарного партійництва, щоб утриматися коло громадського пирога.

Заплющувати очі на ці відомі явища було б злочином. Бо *вони є початком катастрофи*. Коли у провідну класу вслизуються подібні провідники, тоді треба бити на сполох. Написано в Євангелії: коли сліпець вестиме сліпого, обидва впадуть у яму. Проблема проводу, сто разів важливіша від інших, набирає в наші часи особливо великого значення. Якраз цієї проблеми не хочуть бачити сучасники, займаючись всякими іншими, які нічого не варті без вирішення отої найважливішої з усіх. Який глузд виробляти програми, закладати партії, творити об'єднання, *коли хитається фундамент, на якому будується?*

Велика частина провідної української інтелігенції між Першою й Другою світовими війнами – це був зовсім інший психічний тип, який нічого спільного не мав із великими тіннями нашого славного минулого, що формували історію України варязьких і козацьких часів. Ці «тверезі політики» боялися розгорнути українську ідею в усій її широчині, старалися загасити комбативний дух, що знову віджив на Україні, не думали про провідну класу як про дисципліновану, дібрану на засаді суворої селекції верству «луччих людей». Їхня відповідь на запитання, *хто* має вести націю, до якої *мети* і якою *дорогою*, тотально різниться від відповіді, яку давали наші предки та деякі сучасники й учасники визвольних змагань часів Першої і Другої світових війн, прозивані «романтиками» й «авантюристами». Предки знали, що права можна мати тільки «през шаблю», що великі речі досягають великі люди, а не круті, комбінатори, хитруни, посибілісти, засадничі вороги великих цілей і великих зривів. Нехтуючи ті цілі, «тверезі політики» проскрибували й чужі їм чесноти, без яких наша давнина й не мислила собі ідеального провідника: твердість характеру, розмах думки й сміливу волю. А без цих прикмет вдачі, коли хто попадав у провід народу, нічого легшого не було для противника, як його обдурити, залякати або підкупити.

Бо проводирів, що мають хлопський сприт, замість державної мудрости, легко одурити обіцянками-цяцянками, як це робили большевики.

Бо проводирів, байдужих до великих ідеалів, які дбають лише про привату, легко підкупити.

Бо проводирів, що не мають відваги до чинів великого розмаху й ризику, легко залякати.

У давні часи вступ у члени провідної верстви вимагав суворого добору, а членство – суворого контролю й чистки. Толерантними стали новітні «народолюбні» часи! І нема такого промаху (висловлюючись лагідно), якого б не дарувало чуле серце модерного народолюбця своєму обранцеві, скоро він уже засів на якимсь президентським кріслі. Коли такі звичай запановують у проводі, він уже загниває, а з ним пропадає й спільнота. Цей сорт політиків, який особливо намножився за останні 20–30 літ, існував і давніше, домінуючи в добу занепаду і зникаючи з політичної сцени в епоху національного розквіту.

У кожній нації є різні типи проводирів. Деінде де Голі і Торези, Михайловичі і Тито, Горгі й Бели Куни (і вони між собою не об'єднуються). *Є такий поділ і серед нас*, а сягає він далеких історичних часів. За татарщини одні кривавилися у війнах, а другі – так звані татарські люди – корилися наїзникові. За Хмельницького були Богдани й Богуни, а були й Киселі та Барабаші, які не хотіли повставати, тільки «з ляхами, мостивими панами, у мирі хліб заїдати», їм служити. Далі були Мазепи з Орликами й Іскри з Галаганами. Були Хмельницькі, було й «варшавське сміття», були Мазепи й «грязь Москви». Всі українці – брати по крові, але й Авель із Каїном теж були братами... За наших днів були Петлюра, Коновалець, Тютюнник і Міхновський,

а були й Грушевський із Винниченком і Тичина, які, як визволителів, славили тиранів Кремля.

Усі ті Барабаші й Грушевські виклинають своїх противників як національних шкідників і авантюрників, фанатиків і шовіністів, що не за голосом холодного розуму йдуть, а за безконтрольними емоціями. Всі бідкаються над марно пролитою кров'ю народу, над непотрібними жертвами... На ділі ж якраз вони є невідьниками своїх емоцій – емоцій страху. Головно, йдеться їм про те, щоб – крий Боже! – буря не зірвала вигідного даху їм над головою, над затишною домівкою. Щоб деревця не поламала в їхнім затишнім садку. Це ті, що в їхніх серцях згасла відвага, а в їхній мозок, у тую, як казав Шевченко, «кістяну комору налізли свині знадвору» і там утвердили свою ідеологію – ідеологію сажа з його щасливими мешканцями, що лише знають або в болоті розкошувати, або під ножем верещати. Їм недоступна свідомість, якою очищувальною бурєю буває хмельниччина! Як випростовує вона зігнутий хребет не одного Яреми, як наверх видобуває все сильне й шляхетне, чисте й героїчне в народі! Як змітає з поверхні всю погань! Хоч при цьому, може, й дерева погне чи зламає в затишних хуторцях «татарських людей»... Хоч не дасть уже більше їм із тими чи іншими «мостивими панамі» смачно свій хліб заїдати.

Як між хмельничанами та лейстровиками, як між мазепинцями й галаганами, як між Шевченком і Драгомановим, між Петлюрою та Винниченком, **так і тепер не встановити згоди між теперішніми «татарськими людьми» і новими силами України, тим новим і водночас стародавнім предківським духом, який ось уже 1917 року прокинувся знову на нашій землі, вбиваючись чимдужче в силу, поборюваний і Москвою, і нашими фарисеями.** Особливо це важко зробити в нашу добу, коли світ весь розколовся на два табори – сили християнства й сили Сатани, коли, як писав апостол Лука, розкол вдерся навіть у родини, де буде двоє проти трьох і троє проти двох.

Європа, і не тільки Європа, проходить добу громадянської війни, подібну до тої, що проходила Франція за своєї революції майже 200 літ тому. Там постали дві «партії», з яких кожна вважала, що угода з іншою неприпустима, що між ними можлива тільки боротьба. Третя «партія», нейтральна, приставала до кожного переможця і плелася у хвості подій. Свою печать на майбутнє обличчя країни наклала не вона, а одна з тих крайніх партій. Подібно й сучасна Європа, сучасний світ. **Доба стагнації, впорядкованих стосунків у суспільстві наразі проминула.** Нормальна держава ніде більше не існує: або вона спирається на безнастанний терор, щоб у страху до неї тримати ворохобні сили суспільства (як у ССРСР), або деінде є іграшкою в руках тих чи тих, що борються за владу, сил: робітничих союзів, уній, партій, різних міжнародних таємних і явних організацій. А боротьба їхня у тім, що кожна стремить до ідеалу, що **відкидає** ідеал противної сторони, претендуючи на виняткове панування. Головні сили, на які розкололася тепер суспільність, – це сила комуністична й антикомуністична, сила тоталітаризму та сила, що апелює до давніх традицій і підстав європейської християнської цивілізації. Пролетаріят є переважно в тім першій таборі, селянство – у другім. Фронт боротьби не збігається з міждержавними кордонами, **він іде вперек кожної держави, перекроє кожну націю.** А між тими двома силами знаходяться «нейтральні»: західна «керенщина», оті, власне, соціялісти, ліберали та деякі «демократи», що або тихо комунізму симпатизують, або угодою з ним чи толеранцією до нього думають якось від потопа врятуватися. Тому «керенщина» й не висуває ясної ідеї ані не хоче готуватися до боротьби, яку не вважає неминучою. **Тому й**

роля її в тій громадянській війні, що вже шаліє у світі, буде така ж жалюгідна, як і роля російської «керенщини»...

Наша «керенщина» добром «луччих» не цікавиться. Її цікавить тільки так зване «об'єднання». Воно має бути універсальним ліком на всі політичні недуги. Чи справді об'єднання допомагає всьому?

Під час революції 1917 р. всі українські партії були *об'єднані* в Центральній Раді, а всі партії в Росії були *роз'єднані*, і більшовики провадили громадянську війну з усіма: правими, лівими, монархістами й соціалістами. І все ж *роз'єднана Московщина* перемогла *об'єднану Україну*. Чому? За революції шматована, *роз'єднана* кривавою міжусобною війною Франція перемогла коаліцію *об'єднаної Європи*. *Чому? Чи не тому, що не в самому об'єднанні сила?*

Справді, сила не в числі, але в чомусь іншому! Положіть на терези з одного боку десять яєць, а з другого – десять цеглин – останні переважать. Сила не в кількості, а в якості, у вартостях, у динамізмі. Ось чого не треба забувати! Об'єднання тоді тільки буде міцним, коли буде злукою *«луччих», не всяких*. Коли об'єднаєте в горщику капусту, бульбу, стару підосху і здохлого kota, – не смакуватиме таке об'єднання. За дорученням папи намалював Мікеланджело образ хаосу до Сикстинської капели. Як уявив він собі хаос? Як *саламаху різнорідностей*, які нормально не бувають і *не сміють бути змішані*, не можуть бути «об'єднані». Все було змішано в тім образі: володарі, єпископи й розбишаки, поети з лірою й кати, володарі й бандити, злодії й судді. Мішанина чужорідних елементів, добрих і злих, *у якій безнадійно потопали добрі*. Ось таке об'єднання проповідують наші «тверезі політики», приймаючи до своєї компанії всякого, аби їх тримався і на все годився, не входячи в те, як стоїть справа з його характером, особистою чесністю та ин. Ліплячи такі «об'єднання», вони *не впорядковують хаосу, а його поглиблюють*. Це буде таке об'єднання, як у притчі про кукіль і пшеницю. Тим часом під час жнив пшеницю *кладуть окремо* до клуні, а кукіль в'яжуть у снопи, щоб спалити. Ось про що не думають прихильники механічного об'єднання. *Завданням часу є не збільшувати хаос, а відділити кукіль від пшениці*.

Кажуть, усяке об'єднання добре – чим більше, тим ліпше! Чи ж справді?

Пригадаймо історію судді Гедеона з Біблії. Бог вибрав його для війни з мідіянами. Той зібрав велике військо. І сказав Господь Гедеонові: *«Забагато людей в тебе*, так що не можу віддати мідіян у їхні руки... Гукни, щоб чули люди: «Хто почуватиметься боязким, хай повертається додому». І вернулося людей 20 і 2 тисячі, так що залишилося тільки 10 тисяч. І сказав Господь Гедеонові: *«Все ще забагато* людей. Веди їх до водопою, щоб мені їх там випробувати. Про якого скажу тобі: «Цей хай іде з тобою», той і піде, а про якого скажу: «Цей хай не йде», той і не піде»... Повів Гедеон людей до водопою, і сказав Господь Гедеонові: «Хто хлєпчатиме воду язиком, як пес, того постав окремо, так само і того, хто стане навколішки, щоб напитися води». Налічено тих, що хлєптали з руки, 300 людей, всі ж інші ставали навколішки, щоб напитися води вигідніше. І сказав Господь Гедеонові: «Трьома сотнями люду вирятую вас і подам ворога в руки ваші, усі ж інші хай повертаються в домівку свою»... Так переміг Гедеон *не кількістю, а якістю* людей, відбором найкращих, які не боялися великого діла, не тужили за домівкою, не дбали про вигоду, хлєпчучи як-небудь воду, думаючи тільки про справу. *Якість перемогла, а не кількість, відбір, а не «об'єднання»*, не мішанина всіх.

«Реальні» політики голосять: «Усе, що об'єднує українців, – буде Україну, все, що роз'єднує українців, – руйнує Україну». *Це явний нонсенс!* Що, коли б якась

група забажала об'єднувати всіх українців без розбору: чесних – із шахраями, ідейних – із провокаторами, чи спричинилася б вона до збудування України? І навпаки, чи не спричинилася б до цього збудування інша група, яка без пардону вимітала б із-поміж себе все хитке, підле й підозріле? Мабуть, пригадуючи зворот із Євангелія, Гоголь писав: **«Бог не об'єднує різне по суті, Бог лучить спільне по духа»**. Об'єднання, яке не хоче бути засуджене на безчин, розвал чи торпедування провокацією зсередини, має бути **злукою людей, оживлених однаковим, спільним для всіх духом, з'єднаних на підставі суворого добору, старанного пересіювання**.

Чи ж можливе об'єднання цілком різних духом людей? Де буде їхня спільна база для чину?

Яку спільну ідейну базу для чину, в яким об'єднанні знайдуть люди, що хочуть відбудувати державу боротьбою і силою, яку спільну базу для чину знайдуть вони з «реальними політиками», що думають лише про «рідну мову й пісню», яку хтось колись їм дасть за чемність або «лояльну співпрацю», які завжди «неактуальною» вважають боротьбу за свободу? Яку спільну базу, в яким об'єднанні знайдуть люди, залюблені в наші давні великі традиції, і ті, що разом із Драгомановим ті традиції відкидають, замінюючи традиціями Маркса і Прудона чи російської революції, які теперішнім традиціоналістам закидають те саме, що закидав Драгоманов Шевченкові, що «шукав ясного ідеалу державного порядку не попереду нас, а позаду», самі ж знаходять той «ідеал» у колхозах і московській «конституції»? Як можна об'єднати психіку українських державників із психікою «дядьків отечества чужого» або з ментальністю людей типу наддніпрянських соціалістів чи галицьких радикалів, або ундистів? Або яку спільну ідею для чину знайдуть нові хмельничани, люди, для яких ідея є ідеєю, з тими, для кого вона тільки фраза для притягування мас і для втілення інтересів партійної крамнички?

Що ж спільного знайдуть між собою ті різні породи людей, коли те, що одні звать боротьбою зі злом, другі називають «некультурністю» і «киринесею»? Коли те, що одні звать боягузством, другі звать «гуманністю», що одні картають як потурання каналії, другі хвалять як «толеранцію», що одні підносять як героїзм, другі плямують як «розбишацтво»? Коли те, що в перших є вірністю ідеї і бажанням боротися за неї до загину, в других – «ексклюзивністю» й «фанатизмом»? Що в одних зветься безпринципністю й безхарактерністю, то в других – «об'єктивністю», а прив'язання до своєї правди – «доктринерством»? Що знайдете спільного між тими типами, коли те, що одні ганяють як хамелеонство, інші величають як «тверезий розум», а «державницьким розумом» те, що для перших є тільки крутіством?

Та друга порода нашої інтелігенції, яка хоче удавати з себе національний провід, дуже нагадує тих фіглярів, недорік, сліпців і «шпигунів» Котляревського або «жебраків при дорозі, о ялмужну просящих». Об'єднані чи роз'єднані, вони ніякої держави в найсприятливіших обставинах не збудують. «Хочеш бути царем? – запитував Сковорода. – Нащо ж тобі єлей, серце, скіпетр? Це тіль, масло... Здобудь собі серце царське!»... Вінець і скіпетр є лише аксесуари, може, й потрібні, але хто вбирається в них, хто чіпляє собі титули «батьків народу» й думає правити ним, маючи душу жебрака, фігляра чи шпигуна, **той приведе до катастрофи, може, й не себе, але народ, з ким і як би він не об'єднувався**.

У старовину ми знали, що силу спільноті дає не безвладна мішанина – аби більше! – а здисциплінований гурт людей, чесних, відважних, сильних характером і відданих справі. В універсалі Остряниці читаємо: «А козаків лейстрових, отродків і одщепенців наших для власних їх користей і приват своїх, о упадок отчизни не дба-

ючих, яко їдовитої єхидни, стерезіться!» Предки наші знали, що «їдовиту єхидну», хоч «рідну по крові», до гурту не приймають, з нею не об'єднуються, що паршива вівця усе стадо пеує. Про це писав один наш знаний політичний письменник: «Знайте, що не буде ніколи держави української, доки дейнецтво та опришківство, яке ідею України від віків обсіло, не буде прочищене українськими, а не метропольними, польськими чи московськими, руками».

Пригадайте, як об'єднавав Україну Хмельницький! Чи сїдав він до одного столу з Киселем або лейстровиками? Ні, він зібрав громаду людей спільного духа, характерних, готових на все. З ними пішов на своє велике діло. А коли своїми чинами заблисла та громадка на всю Україну, тоді зголосилися до нього Виговський, Кричевський, Немирич та інші. Прийшла й маса, поспільство. Ось як доконали хмельничани об'єднання нації! А Киселів, Барабашів та лейстровиків, як сміття, геть викинули. Так постає всяка нова еліта народу шляхом добору, гуртування «луччих» і висортування гірших, боротьбою із зовнішніми неприятелями і «рідними» шашелями всередині власної спільноти.

Об'єднання має й мусить бути. Але об'єднання людей одного духа, гарячої віри та випробуваного характеру! Людей ідеї! Добір найкращих! А всю спільноту об'єднає тільки такий провід, тільки таке об'єднання, у яке маси вірять – у його чесність, мудрість і мужність, у його характерність. Об'єднують націю чи суспільність тільки люди, які викрешуть у ній запал, посвяту, порив, люди, які хочуть вести і знають точно, куди і як. Не зроблять цього ніякі об'єднання, у яких тон надаватимуть вожді з ментальністю покутного адвоката або «спеца» від дрібних махльйок, які не вмють бачити завтра ані не розуміють сьогодні. Такі, як Гedeонові тисячі, мали б повернутися додому, до приватних справ, робити інтереси на них, а не на народній справі.

Кого цікавить конкретне питання, де та група, товариство чи орден (думаю, що вони вже є), які могли б повести народ, нехай відповідь собі: **з яких людей** та група складається? Якщо вони посїдають ті прикмети провідні класи, про які, як про позитивні, згадано вище, то така група має шанси стати проводом і заслуговує на підтримку. Якщо ж на її чолі стоять оті «фіглярі» та «шпигони», – ніхто з нею не повинен об'єднуватися, бо таке об'єднання доведе або до катастрофи, або до хаосу. Невже, на правду, гадає хтось, що провідники, які журяться тим, скільки відсотків скинути зі своєї програми, щоб добитися інтересу з супротивною партією, або тим, який емігрантський уряд є більш легальний, або тим, який дохід принесе їм служба рідному краєві, яким так імпонує фотографування з кимось із сильних світу цього або які думають у чийхось передсінках Україну вижебрати, підставлятимуть успішно чоло Антихристові та його воїнству? Чи не є вони смішними постатями для такого завдання?

Не створені наші дні для таких «вождів»! Часи, коли падають тисячолітні політичні будівлі, коли руйнуються підстави соціального укладу, до якого ми звикли від 2000 літ, коли московський іслам підносить меч на релігію, сповідувану довгим рядом поколінь наших предків, коли, як у часи Калки, Полтави чи Батурина, вирішуватиметься доля України на багато сотень літ, – нічим **не нагадують епохи мирного будівництва з їхніми діячами мирної, «буденної праці», з чеснотами пересічної людини.** Наша доба подібна до інших епох: до епохи розвалу Риму, переселення народів, Столітньої війни або татарщини чи Хмельниччини. Такі епохи не дрібних грачів і комбінаторів вимагають, ані їхніх міжпартійних, міжконтинентальних чи міжпланетних об'єднань. Вони потребують **нових людей** формату Аєція, Карла

Мартелла, Жанни д'Арк, Хмельницького, Вишенського чи Дмитра Вишневецького, людей, які б горіли ентузіазмом для ідеї, щоб сліпучим світлом сяjala вона, як віра Христова в душах апостолів, щоб невгнутою робила нашу волю.

Ці нові люди ростуть на сплюндрованій і зганьбленій займанцем, але випробуваній та загартованій у пеклі останніх десятиліть України. Там тисячі засуджених бути Яремами, «хамовими синами», обертаються на войовників Галайд, крила їм виростають, які мали за плечима їхні предки в добу Корсуня, Конотопа, Полтави. В них втілюється дух тих предків. Із них, як за часів козаччини, можуть повстати ті, які виведуть націю «із тьми, зі смраду, із неволі», коли знайдуться між ними Кричевські, Немиричі, Морозенки й інші вікопомні постаті Війська Запорізького. Епоха наша на Україні дуже подібна до тої – перед 1648 роком...

Це нове плем'я, яке родиться там, знає, так пише один із його поетів, що з їхній мрій і чинів вже «глядить майбутня плоть», завтрашня дійсність. Вони знають, що світанок встане, «народжений із мук», там, де кожне найменше життя «зродилося й виросло з крові», там, де тисячі ідуть на хрест, але їхня «твердо ступає нога», як мучеників Колізею. Це ті, що свідомі уже свого післанництва, які твердо знають, що їм «правда світить з віч», їм, «свідкам пекла на землі», що цю правду мають вони принести байдужому й забріханому світові. Про себе вони кажуть: «По світі всім ідемо, мов пророки, втеревши все, не ласі земних благ», «ми розумом і духом вищі», які прийшли, щоби «сліпим, незрячим путь в життя вказати», бо тими є вони, в кого «вогнем спалахує душа». Це мусять бути фанатики нової правди з широким розмахом думки, з грандіозними напрямними, люди великого формату, з тими «твердими руками», що формують нації й держави, з тим «орлім оком», яке в далекім майбутнім накреслює Богом проложені шляхи. Такі лише здолають зробити справжнє об'єднання, а не фарисеї, які тільки Варав та Юд притягують до себе, а замість Богові, чужому демонові кланяються.

«Достойними достойні творитися і чесними чесні наставлятися за звичаєм, і через гідних людей гідні речі бувають виконувані». Ці слова повинні стати пригадкою в наші жорстокі й відповідальні часи. Коли ні – такою ж катастрофою скінчиться для нас нинішня доба, як доба, започаткована 1917-м роком. У страшний час Божого гніву, який уже гряде, тінь якого уже впала на нас, проблема проводу, **творення нової касты нового «лицарства Запорізького», відмітання куколю від пшениці є справою першої ваги.**

Як вона вирішиться, від того залежить наше національне життя чи смерть. Люди, що оглядала власними очима початки гангрени, яка зжирає тепер нашу цивілізацію, Едмунд Берк, перестерігав під час революції у Франції: «Як маса ми не можемо бути полишені самі собі. Мусимо мати провідників! Коли ніхто не захоче повести нас правим шляхом, ми знайдемо поводитирів, що запровадять нас до ганьби й руйни».

Пересторога, яка ніколи не була такою начасною, як нині!

Вінніпег, 1948 р.

ЗА ЯКУ РЕВОЛЮЦІЮ?

1. СИЛИ АНТИХРИСТА

Наша країна, Європа, увесь світ живе під знаком жаху. Ці страхіття, започатковані в 1917 році, не впали несподівано на землю. Наша доба – доба з тих, які заповіджені в Євангелії: «Почуєте про війни... Повстануть народ на народ, царства на царства і буде голод і мор, і землетруси. Все оце тільки початок хвороб, а тоді віддаватимуть і вас на муки і вбиватимуть, і будете зневажені всіма народами за ім'я Моє» – за ім'я Христа Ісуса. І в той час «спокуситься багато людей, і ненавидітимуть, і зраджуватимуть один одного... Охолоне любов. Повстане багато лжепророків і спокусять багатьох... І будуть страшні з'яви і великі знаки на небі. А на землі – розпач серед народів і замішання. Люди гинуть від страху, в очікуванні того, що гряде у світ»¹.

Навіть час, коли наступають такі катастрофи, хоч і не людською календарною мовою, але точно і ясно приповіджений, як і місце: «Де буде труп, там зберуться й орли». Так буває завше. Де запахне падлиною, де і коли почне суспільство загнивати, там злетяться хижаки роздзюбати остаточно свою жертву.

Хіба тут не описана й епоха, в яку вступили ми остаточно в 1917 році? Чи не йдуть всюди війни між націями і громадянські, всередині кожної з них? Чи не бачимо лжепророків зі Сходу з мечем у руці? Чи не бачимо параліч думки, серця і волі у багатьох сильних вільного світу? Чи не бачимо, як небагато лише встали проти спокуси, а багато, «як у дні перед потопом, їли, пили, женилися, виходили заміж ... і не думали, поки не прийшов потоп і не витеребив всіх»?²

Хай сліпонароджені шукають першопричини цих страхіть у світі матеріальнім, видимім, у суперечках за кордони, землі, багатства земні, в змагу різних імперіялізмів, – ця причина лежить деінде. І ми, які мали своїх пророків, знаємо і від Шевченка, і від Лесі Українки, де є та причина. Ми знаємо, що Бог «дав невидимий меч своєму сину – Ісусу з Назарету. І поклав з того часу Ісус мечем межі між богами» і зчинив «великий розбрат між богами і між людьми, надвоє розділивши царство Духа, на чисту і нечисту половину, усе життя людське перерубавши... Порушилася гармонія всесвітня на небі й на землі. Не видно краю тій боротьбі, що перейшла на землю з неба, від богів на людей», – навчала нас ще Леся Українка в словах, що так нагадують 12-й розділ Апокаліпсиса. А хто їх розуміє, ті слова, той збагне, що боротьба між Чистим і Нечистим почалася в царстві духа, що йде вона не за межі й системи, а між давньою християнською цивілізацією Заходу і силами диявола, що на неї готують останній наступ. Не за території і програми, а за душу людини, створеної за образом і подобою Божою. Коли б не так було, чому б ті лжепророки – француз Русо, жид Маркс і москаль Ленін – насамперед жадали б відректися Христа? Чому так прагнуть знищити в душах людей ідею Бога, тлінню заразити людський розум, серце й волю? Чому до того, як до головної мети, простують і Совет Нечестивих у Кремлі, і його висланці у вільнім світі?

¹ Мт. 20; Лк. 21.

² Там же.

Бо їм відомо, що де досягнуть тої головної мети, безвольним там і потульним знаряддям темної сили будуть обдурені народи, її сліпими рабами. Їм відомо, що тоді неподільно заволодіє світом їхня демонократія, влада лжепророків. Що запанує влада, та тоді, коли ймуть їй віри маси і народи, що кланятися треба матерії, мамоні, вигоді й насолоді, що лжепророки мають силу каміння обертати в хліб, що, отже, треба йти за ними, що «щастя й добробут» осягне вільний від дисципліни людський розум і людські апетити, що треба лише навчити народи відвернутися від головної заповіді: «Не сотвори собі кумира», замість Бога, щоб «падши, поклонилися» вони Нечистій Силі. Тоді вмить обернуться у стадо диких звірів або домашньої худоби, яких без труду запахається в залізну клітку або саж.

Перша підняла бій із тою нечистою силою Україна. Бо з Москви насамперед виїшла та сила, для багатьох невидима довший час, щоб крізь вогонь і дим так званої «Жовтневої революції» московської явити своє скривавлене обличчя з червоним прапором, незримим написом на нім: «Брехня замість Правди! Зло замість Добра! Гидота замість Краси! Антихрист замість Христа!» І хоч стільки мудрих, відважних і шляхетних нашої Землі не завагалися поставити чоло висланцям чорта, ще більше було тих, що дали йому себе обдурити, підкупити, залакати. Як і тепер, є стільки недолугих недоумків поза залізною заслоною, які дають себе дурити, підкупити і лякати висланцям червоної Звізди, творячи правдивий культ «світла зі Сходу», поклоняючись його ідолам, пропагуючи його чортівську науку, ділячи з ним світ, закликаючи до співжиття і співпраці з ним над відбудовою світу в подиві, в страху, в плазунстві перед звіром, який готує Заході ту саму долю, що вже наразі зготував Україні.

Ті, що збиті з пантелику «прогресивними» науками лжепророків, з височини своєї «мудрости во плоті» запитують: «Нащо ці «забобони»? При чім тут диявол? Як можна пізнати, що на чолі походу «віку прогресу» стоїть невидима сила Зла?» Пізнати неважко тим, кому не затуманив мозок чортівський легіон Москви. Пригляньмося до діл їхніх. Чи не побачимо, що, обіцяючи всім знищення абсолютизму, самодержавства, вони запровадили таке ж, тільки в тисячу разів страшніше! Що, обіцяючи свободу нижчим станам, обернули їх у тисячу разів гірше кріпацтво, їх, а з ними всі стани, всі підбиті народи. Що, обіцяючи рівність, створили касту нових володарів на міру тих, про яких читаємо лише в Біблії. Що, обіцяючи братерство, привели до стану, де вовком є одна людина іншої. Що, обіцяючи щастя для всіх, соціальний рай, запровадили пекло, обіцяючи добробут, запровадили голод і нужду, обіцяючи мир, розпочали невсипущу війну проти всіх. Що, обіцяючи звільнити людський розум від примусових догм релігії, встановили такий догматизм, такий конформізм, якого жодна теократія не знала, запровадили таку інквізицію, якої не зазнали жодні століття. Що, обіцяючи скасувати Заповіді Божі: «Не убий, не укради, не свідчи брехливого» та ін., запровадили заповіді диявола: «Бреши, вбивай і кради». Що, обіцяючи правду і життя, принесли брехню і смерть... Брехня! За цією зброєю пізнаємо їхнього шефа, якого Євангеліє зве «отцем лжі», пізнаємо, яка сила надихнула лжепророків Москви, бо «слуги диявола люблять приймати вигляд слуг правди», люблять із брехливих гасел творити хаос понять, змішуючи праве і ліве, добро і зло, гарне й бридке, щоб згубити шлях людської істоти.

Кому зі скептиків не вистачить цього доказу, нехай пригадає інше напоумлення: «За ділами їхніми пізнаєте їх». Якщо хтось буде з дияволом, той буде на піску і розвалиться будова його. Чи цього не бачимо, оглядаючи, як хитається вся будова нової Вавилонської вежі архитектів Москви? Чи не бачимо, як створили вони хаос, з якого не знайдуть уже виходу? Чи не бачимо, як у порох розсипається вже спіри-

туальний підмурівок їхньої будови – їхня ідея? Як даремно намагаються утриматися голою силою насильства?

Коли скептикам мало цього доказу, нехай звернуться до «святих» писань самих тих лжепророків. З цинізмом, неперевершеним нахабством вони в них голосять, що диявол є той, хто послав їх, щоб обернути світ у хаос. Москва нагадувала того біснуватого з Євангелії, «одержимого нечистим духом, який кричав і бився об каміння, розбивав ланцюги і ніхто не мав сили його вгамувати». Цим духом зла й були одержимі москалі, пишаються здавна тим, а при тим, як це робить їхній патрон, невидимий патрон брехні, вмовляють світ, що цей їхній патрон є добродійна сила, а носієм її – вона, Москва... Вмовляють всі – і одописці царської, і демократичної, і большевицької Московщини, однаково. Пушкін кокетує зі своїм дияволом, що хоч є це дух «сомнітельний і лживий», але й «прекрасний». Ще більш темним, понурим, перверсним і жахливим дияволом з'являється цей московсько-шаманський бог у епілептика Достоевського, звеличника біснуватих, виродків і одержимих сатаною. Іван Карамазов у розмові зі своїм гостем-чортом каже до нього: «Ти – брехня, ти – втілення мене самого!» Один російський критик стверджує, що «Достоевський власні найбільш затаєні думки висловлював устами чорта», що сидів у нім. А цей чорт знав, що мав робити. Думку свого Карамазова Івана і свою Достоевський висловлює устами чорта, що відвідав його «героя»: «Треба знищити у людськості ідею Бога, ось із чого треба взятися за діло». Бо коли знищиться Бога в людській душі, знищиться Його і в людських вчинках, і ділах, і в людських установах, у суспільстві. І це Достоевський твердо знав, бо знав, що ті, хто робитимуть большевицьку революцію, будуть одержимі дияволом, будуть уже не біснуватими, а просто «бісами», як назвав їх у своїм романі, твердо знав, що революцію ту почнуть ті «раби і лакеї», які в ім'я «заздрости, чревоугодія і рівности» ногами розтопчуть «образ Божественного Ідеалу», образ Бога в людській душі...

І ця диявольська одержимість москаля ще яскравіше виступає перед приходом большевизму і ще виразніше по його перемозі. М.Волошин бачить по вибуху революції большевицької, як «стала людина одна одній дияволом» у Московщині, у рабстві демонів. В.Іванов сумує, що його сторожем, його демоном він «отрінут» і плаче перед ним: «Мой страж, я пал, табой покинут»... Замість ангела-хранителя – демонстраж, без якого москаль почувається «покинутим». Звіряється далі: «Не первою ль із всех маїх лічін бил Люцифер? Не я ль в ньом не паверіл, что жив Отец, сказав: «Аз есмь єдин?» Замість Бога – Івановське людське «Я», назване Богом... Люцифер-«денніца» навчив його, «что Бога нет, і єсть лішь Челавек» з великої букви... На цім хиткім ґрунті, на цім піску і декламує він свій замір: «Я башню безумную зижду» над мороком життя. Як «зиждуть» її всі москалі за прикладом славної Вавилонської вежі... Такий був іще один пророк диявола – Єсенін, про якого, як і про інших, говорить той же Іванов, що вони «закручені вихором революції, осліплені нею, втративши міру добра і зла, правди й брехні, виобразивши собі, що летять до зір у височину, гримнули обличчям у багнюку, промінявши Бога на «діямант», або просто на Нечистого.

І горьківський босяк про себе каже: «Я себе виявлю! Як? Це одному лише чортові відомо. Нехай все летить до чорта!» Один із російських критиків стверджує, що «в Росії більше, ніж де-небудь у світі, діла диявола прикривалися ім'ям Божим. Диявол украв у нас Боже». Так що самі москалі іноді сумнівалися й не знали, хто в поході московського Ваньки «визволяти» світ сидить у нього на плечах – «дитятко Ісус чи щеня Антихрист»? Мережковський свідчить, що всі герої Чехова і Горького нагаду-

ють чортів у картинах Гої – у «Зморі». Перед революцією писав Чехов: «Буря розірвалася над нами. Все довкруги нас кудись летить, і ми також летимо – вгору, вділ, до Бога чи до чорта – не знати». А той же Іванов згадує в спогадах атмосферу різних класів Росії перед революцією: в царських палатах – распутінщина, серед соціалістів – босяк Горький, у літературно-ліберальних буржуазних салонах – «растлеваючий яд наркотічно-кабацкой еротики», містичний анархізм, якийсь «третій заповіт» і блюзнірство разом із «богоискательством», усе в суміші. Іванов описує одного з тодішньої секти саганістів, що поклонялися «утренней звезде, источнику милости і сили» – звезді Люцифера, а водночас ходили на Афон... І один із тих люциферистів декламує: «Від Бога ви відвернулися... Гаразд, добре! Та мало від Бога відвернутися. Треба ще перед «ним» вислужитися. Так, думаєте, «він» вас і прийме одразу, так і почне допомагати, як лиш хреста з шиї скинете? В серці своїм його одного треба носити... Момент, коли вся «прогресивна» Росія, падши, поклониться Люциферові не лише таємно, як за царату, але явно, і передбачав Достоєвський, коли візюнував символічну постать «того підлого раба, того лакея, який влізе вгору на драбину, щоби знівечити образ **божественного ідеалу** в ім'я рівності, заздности і чревоугодія». У тих словах – уся суть російської революції – революції раба, хама, лакея проти божественного первня в людській душі. Циніком є Блок. У своїй поемі «Дванадцять» він малює дванадцять большевицьких чекістів у поході, як дванадцять апостолів нової Правди, а на їхньому чолі – диявола «в белом венчіке із роз» під маскою Христа. У поезії «Скіфи» заповідає він знову подібний марш московської орди, тепер уже на підбій світа, марш мільйонів п'яних містичним шаманським дурманом, які клянуться, що люблять Європу, на яку дивляться «з ненавистю, але і з любов'ю», що з цієї любові аж задушити Європу хочуть: «Віновни ль ми, коль хруснет ваш скелет в тяжолих наших, нежних лапах?». Знову все всуміш: любов, убивство, «ніжність» душогуба і містичний екстаз босяка. Умираючи в шпиталі, Блок марить про якесь сходяче сонце, що світитиме Всесвітові, але сонце це в його очах і всевітнє, і водночас чисте російське...

Першим щаблем у тій еволюції було заперечення існування Бога (і звернення до чорта). Другим – адорація диявола, а вслід за тим – обожнення людини. Іван Карамзов каже: «Незрозуміло для мене, як можна сказати: «Нема Бога», і в тій же хвилині не сказати: «Я – Бог!» Головна тема передреволюційної вже літератури московської, писав Мережковський, була: писати про ставлення людини до людини, поминаючи Бога, без Бога і, нарешті, проти Бога. Горький писав: «Людина – ось правда! В цім усе – початок і кінець. Все в людині, все для людини, існує тільки людина!» І вторує йому Чехов: «Людина вища за все в природі, навіть вища за те, що незбагненне і здається чудесним», цебто вища за Бога.

Коли, замість Бога, поставив москаль людину, то поставив її без вищих над нею законів і дисципліни. А це мусило привести до адорації всього плотського життя, до адорації звіра в людині або худоби. Тому Розанов не приймав ні християнства, ні Христа, бо Його релігія, релігія суворой духовної дисципліни, була для того москаля «релігією смерті», Голгофа йому «труїла радість життя». Занадто «аскетичним» було йому християнство, занадто твердим панциром для московського голотника. Горький у тім самім сенсі декларував, що «череву в людині – головна справа. Всякий чин людський від черева виходить». Звіряча стихія є й богом Л.Толстого. В плоті адорує він усе – і почуття, і звірство. Герой його Єрошка каже: «Я – маладец, я – п'яніца, вор і ахотнік», я – пияк, я – розбишака, я – ловець! Бо «звір мудріший за людину, дарма що свинею зветься... Вона – свиня, а все ж не гірша за тебе, така ж, як ти, тварина Божя», а це значить для шаманської «логіки» Толстого, що й свинське в людині треба

не виправляти чи карати, а вихвалити... І навіть ті московські критики босоногого графа, які бачать це все у нього, що імпульсом Єрошків є «любов до свободи, гульні, грабунку і війни», хияються перед ним як перед апостолом євангельської правди. Розбійник, душолюб, ловець, звір, свиня з безмежною свободою їхніх інстинктів, є богом Толстого. І це не помилка. Єрошка і Толстой знають, що вони говорять. «У нічим нема гріха, – повчає Єрошка. – Зі звіра приклад бери!» Релігія для Єрошки – пуста річ: «Подохнемо, трава виросте, ось і усе!» Як звір, не відрізняє він добра від зла, все дозволено. «Животная радость плотской жизни», – так характеризує один російський автор філософію Л. Толстого.

У наступнім шаблі настає в поняттях та ідеях москаля чортівська мішанина, змішування всіх понять, всіх «за» і «проти», всіх «так» і «ні», всіх «дозволено» і «заборонено» – всіх різниць між правдою і брехнею, добром і злом, красою і гидотою, заперечення всякої дисципліни. І це і в моралі, і в політиці, і в суспільнім житті. К. Леонтьєв, який бачив глибоко, писав ще в XIX віці: «Російська суспільність, і без того досить егалітарна у своїх звичках, понесеться ще швидше смертним шляхом «всесмешенія». І ми, найперше люди, позбавлені станів («безсословники»), потім безцерковники, зродимо Антихриста, станемо безбожниками. Гірше ще! Як слуги Антихриста, вони з'являться в масці Христа. Щоб змішати все в хаос, бо, де нема верховного законодавця, там і є хаос. Та мішанина ненависті під маскою любові є у Блока. Те саме у Пушкіна, який ніби то «возславів свободу і міласть к падшим прізивал», а на ділі славословив царяката Петра і проклинав Юдами і бандитами всіх тих – Мазепу, вільних кавказців, які піднімали меч свободи на насильство і зло. Достоевський звіряється: яку «кровну відразу, аж до ненависті, збуджує в мені до себе Европа!» І разом звеличує московський марш на Захід, бо «пролита кров спасе Европу», яку він водночас нібито дуже любить. Слушно завважує Мережковський, що коли це любов, то любов хижака до своєї злобичі. Недурно він, цей оборонець «уніженних і аскарбльонних», подивляє розбійників на троні, як царя, або на каторзі, де довший час мав нагоду заприятитися з ними. Імпонують йому вони своєю «страшною силою волі, безмежним завзяттям, жадобою діпняти задуману мету». В очах Достоевського «розбійники – найбільш сильний, найбільш обдарований» народ у Росії.

Сатана є їхнім патроном, від якого черпали вони свою духову силу згідно з їхніми словами: і естета Пушкіна, і спростаченого графа Толстого, і апостола міського шумовиння Достоевського, і циніка Блока, в яких усе іде всуміш – добро і зло, брехня і правда, краса і погань, щоб знищити в загальнім хаосі всі етичні вартості, щоб довести, що розбій – це свобода, що душолюбство – це любов, що рівність – це бунт проти Бога, що краса – це бруд і свинство. Сам Достоевський губився в питанні, що це за чудернацька здібність душі москаля не розуміти, «що є гріх, а що ні», здібність «леліяти в душі своїй найвищий ідеал, поруч із величезною підлотою, і одне, і друге – зовсім щиро». Він не знав, чи це є «широкість натури» москаля, яка доведе його далеко, чи «просто підлість»? Це підлість, надхнута йому дияволом, це ж і «широкість натури», яка обманом і брехнею переконує світ, що ця підлість чортівська є нова правда для світу, яку він мусить прийняти від московських сатаністів.

Зрештою, розбиратися у своїм душевнім хаосі москаль навіть не має охоти. В очах щирого москаля «москаль є пияк, свиня, розпусник, брехун, але з усім тим добра людина» (Чехов). Добра тому, що це – москаль, «вибраний народ», який що б не робив, то все «на благо» людськості. Блок так і каже: нехай ми азіяти, нехай не розрізняємо, що є любов, а що ненависть, нехай із великої до людськості любови задушимо її в наших ніжних обіймах, – все одно «на братській пір труда і міра взи-

ває варвар міра», звиває варвар світу «з раскосими і жадними глазами», як звиває цей варвар тепер в Організації Об'єднаних Націй. Навіть ті, які бачили в російській революції (як Мережковський) прихід «грядучого Хама», навіть ті хулять Захід і адорують свою Росію, яка б вона не була. Подібно до Блока і Достоевського, кидає Мережковський пересторогу Європі: «Всі внутрішні факти нашого перевороту відомі Європі, але внутрішня їхня суть – несхопна для неї. Вона бачить тіло, що рухається, але не рушійну душу російської революції... Ми летимо і падаємо п'ятами догори... Ви – тверезі, ми – п'яні, ви – справедливі, ми – беззаконні. Для вас політика – знання, для нас релігія. Ми – містики. Революція – теж релігія»... Це філософія оскаженілої орди, яка давно вже вибрала своїм богом Сатану і яка знає тільки одну *ultima ratio*³ – силу числа. Пушкін кидав свій провокаційний виклик Заходові, виклик «народнім вітіям» Європі: «Зачем анафемой грозите ви Расії?» Думаєте, що москалі не мають сили? Чи ж «мало нас»? Та ж «ми» розтяглися «от Пермі до Тавриди, от фінських хладніх скал до пламенной Калхиди, от потрясъннаво Кремля до стен недвижново Китая!» Все ж це «русская земля!» Словом, «шапками закидаємо!» Подібно Лермонтов: чому перелякався (як він думав) кавказький Казбек сили москалів, що сунули на Кавказ? Бо «стал счїтать Казбек угрюмый і не счол врагоф», не злічив тої сили... Подібно вже за большевиків Блок: у своїм провокативнім виклику Європі («Скіфи»): «Мільйони вас? Нас тьми і тьми!» Знову поклик не на моральну чи ідейну вищість, а на число московської орди. Подібно Сталін: коли йому донесли про якийсь виступ Ватикану проти ССРСР, він іронічно запитав: «А сколько у Папи дівізій?»

Ця руйніницька сила, якою б ідеєю не прикривалася – ідеєю «правдивої віри», московського Третього Риму, всеслов'янського братерства перед большевиками, «визволення трудящих» за большевизму, завше залишалася тою самою силою насильства, силою тріумфуючого зла в масці добра, з гаслом: «Із звіра приклад бери!» Силою, у войовників якої, цих «дітей бісових», як емблема «ангела», видніло «щеня Антихриста». Бісівські легіони! Не якість лицарства, а кількість орди.

Це була та сама московська атеїстична, шаманська стихія, яка жила в Московщині і за царату, і за Суздальщини, вічно. Ніхто інший, як великий ненависник України і Шевченка, як «несамовитий Вісаріон» – Белінський – писав про це: «Московський народ – найбільш релігійний народ на світі? Брехня! Основа релігійності – це ж побожність, моральність, богобійність. Погляньте глибше – побачите, що своєю вдачею це глибоко атеїстичний народ. Він має ще багато забобонів, але слідів релігійності ви жодних в нім не знайдете... Релігійність не виявляється в московським народі навіть у священстві... Більшість нашого священства завше визначалася грубими черевами, схоластичним педантством та цілковитою неосвіченістю». Не було в московським народі почуття людської гідності, що протягом стількох віків загубилося в смітті та бруді... Тому такий легкий був у Московщині перехід від царату до большевизму. Пишні фрази большевицьких шаманів хутко позникали, і новий режим повернувся під протекцію тої ж темної сили, якій корився й перед тим. Настало те, про що говорить прислів'я з Євангелії: «Пес повертається до свого блювотиння, і вимита свиня знову іде валятися в грязюці». Як писав М.Волошин: «Всьо смешалось, знакі і возглав'я, биль царей і явь большевиков»...

Ця орда і сунула підбивати знову зреволюціонізовану Україну в 1917 році.

³ Останній доказ (*лат.*). Означає останній метод розв'язання проблеми, останній засіб або вихід із конфлікту інтересів, коли всі інші, розумніші з етичного погляду методи виходу із ситуації, були використані без отримання задовільного результату.

2. У ВОГНІ РЕВОЛЮЦІЇ

Коли та боротьба з дияволом, як писала Леся Українка, перейшла на землю з неба, вона загострилася особливо в наш час. Коли «царство Духа» розділилося на «чисту і нечисту половину», коли «порушилася гармонія всесвітня» й на землі, коли через науку Ісуса з Назарету почався «великий розбрат між людьми», знярядям диявола стала Москва. І першою країною, на яку впали «тьми і тьми» північних варварів, була Україна. По різних «передішках», коли із занепадом царської еліти вибухнула серед народів імперії національна революція, з'явився більшовизм, який, продовжуючи діло Петра і Катерини, з вогнем і мечем прийшов на Україну збивати до купи землі, які вислизали з пазурів раненої в першій війні бестії. Коли царат прикривав свій похід проти християнських народів пишною маскою релігії, більшовизм скинув ту маску, вдягнувши натомість іншу – маску визволителя пролетаріату, а перед тим – короткий час демократії. Цей свій державний переворот, захоплення влади новою «елітою», він назвав революцією. А що і національна революція уярмлених народів, і «революція» московська вибухнули тоді, коли почали хитатися підстави царату одночасно, то і московська пропаганда, і обдурені нею засліплені деякі земляки почали ті революції ототожнювати як одну і ту саму революцію, з тими самими нібито цілями та ідеями...

Не було брехні більш наявної, як ця. Революцію 1917 року на просторах Російської імперії можна прирівняти до революції 1848 року на просторах австро-угорського царства. Вибухнула остання у Відні, Празі, Будапешті, але цілі їхні були інші. У Відні ліберальне міщанство й робітництво домагалися конституційної монархії, у Будапешті – розподілу монархії і відділення від неї Угорщини. Подібно було в 1917 р. у Російській імперії. У столиці її революціонери думали, передусім, як здушити відосередкові тенденції національних революцій на Україні, в балтійських країнах, на Кавказі, в Білорусі, Литві. Але зовсім щось інше мали за ціль революції в Києві, Тифлісі чи в Ревелі і Ризі. Там думали про звільнення від смертельних пут чужої імперії.

Революція, що вибухнула на Україні по тім, як українські вояки царської армії перші почали в столиці імперії наступ, який звалив царат, мала зовсім інше обличчя, ніж революція в Московщині. Там із-поза голосних «модерних» гасел і постатей уже вихиляла своє криваве обличчя Московщина «опричників» Грозного, «Петрових собак» і навіть перших православно-татарських ханів у Кремлі – Іванів і Василів. Тут, на Україні, в широких масах її людности нагло прокинувся збуджений зі сну дух Мазепи і Хмельницького, коли мільйони хохлів відчули, «хто вони, чії сини, яких батьків, ким, за що закуті», коли вони почали розуміти, що вони – в кайданах, що ті кайдани треба рвати і кропити волю злою кров'ю одвічного ворога всякої свободи. Прокинулася давня гордість народу, упокореного і підбитого ордою з Півночі, якою в душі погорджував і за расу варварську завше вважав: чи то у свідомості мас, чи через твори Руданського, Стороженка, Щоголева, Шевченка, у свідомості народу, в якій, мов давній сон, вставали давно ніби вимазані традиції і легенди великого минулого, минулого народу, що всю свою історію звик битися з «дітьми бісовими», яких монгольський чи московський степ виплескував до нас для знищення чужої йому цивілізації Андрія і Володимира. Прокинувся пафос великої любові до свого і ненависти до насильницького чужого.

Ні емблеми, ні цілі, ні пафос нашої революції ні в чім не нагадували емблем, цілей і пафосу босяцько-московської стихії, спущеної з ланцюга в 1917 р. Блакитно-жовтий прапор перших маніфестацій і перших полків. Це не був червоний прапор нової Москви! Жупани козацькі, шапки чорношличників, оселедці. Це не були довгополі ор-

динські шинелі, ні шапки з червоною зіркою червоноармійців. І починали у нас своє велике діло войовники революції часто під знаком козацького хреста на малиновім стягу, не під знаком червоної зірки. Як малий Шевченко, що нових «людей шукав» на старім гайдамацькім шляху Гонти й Залізняка, так і їхні духовні нащадки шукали за новими людьми, людьми національної революції, не в творах Леніна, а на давніх шляхах нашої історії, в народних спогадах, переказах, піснях. Шукали вони своєї глибоко під землею схованої правди, шукали її не в далекій чужій столиці, а в давньому Києві, від якого чекали нового, давнього слова. Ідоли Півночі – Маркси і Леніни, були чужі їм, як і Талмуд соціалістичний. Не була їм товаришами завойовницька голота з Півночі. А традиції збройної боротьби з буйною силою прокинулися в народній стихії, дух давньої козацької героїки. Своя країна, своя раса, свої звичаї, своя віра і боротьба за них були нехай не точно й виразно усвідомлені (не діло це маси), але нехитими дороговказами мільйонів, які робили в 1917 році національну революцію на Україні. Раз пробуджена, ця стихія рвала й трошила довкола себе все чуже й вороже в боротьбі зі сильнішим завойовником більше ніж чотири роки, здобувшись на енергію, яку подивлялися і чужі, і навіть ворожі обсерватори.

На Україні симпатій большевицька революція не стрінула ні в селах, ні в містах. У московсько-советських, навіть цинічно тенденційних, творах про революцію написано, що своєю перемогою на Україні завдячували москалі не місцевим силам, а зайдом із Московщини. Ці самі тенденційні московські джерела не можуть затаїти, яким вогнем протимосковської, протибольшевицької революції горіла в 1917-1922 рр. уся Україна. Ленін кричав і писав у квітні 1919 р., що на Україні «нема людей, нема з ким будувати советську владу, що нема жодного апарату, що нема такого пролетарського (цебто большевицького) осередку, як Петербург або Москва», що «Київ – не пролетарський (цебто не пробольшевицький) центр». Читаємо в тих творах, що на Україні «в Совети проникали націоналісти, анархісти та інші вороги трудящих» (цебто вороги Москви), що в березні 1919 р. тільки 16 тисяч нарахувала компартія на Україні, а й ті, що були в ній, були «шкурницькі й міщанські елементи», які й не думали про большевицьку революцію, були там і незалежники, й боротьбісти, що все село українське дихало вогнем на зайдів, про що скаржився той самий Ленін, жалуючи, що «громадние ізлішки хліба» на Україні, на жаль, було Москві «трудно взяти одразу» через те, що там «панує партизанщина». Всюди – «кулацькі банди», які притягли до себе навіть велику частину «середнього селянства». В 1919 «кулацькі повстанські центри і штаби» було створено в Києві, Полтаві, Фастові, Лубнах, Миргороді, Білій Церкві та інших містах України. «У кожному повіті є банда», – писав Ленін. «Тільки в квітні 1919 р. на Україні вибухнуло 93 кулацькі (тобто національні) повстання, в тім числі на Київщині – 38, на Чернігівщині – 19, на Полтавщині – 17, на Херсонщині – 7... Кулацький бандитизм (цебто національна партизанщина) був дужою ставкою імперіялістичної буржуазії Заходу в боротьбі проти советської (московської) влади на Україні». Повстанці «вирізнялися жорстокістю і звірствами в ліквідації членів компартії, червоноармійців і советських активістів (провокаторів)». Численні повстанські відділи оперували у степовій Україні. В тім же році «повстанці проявили велику упертість у дезорганізації нашого (московсько-большевицького) запілля», «кулацькі елементи були господарями села». І навіть «біднота» ішла за ними, тобто за національною партизанщиною. Боротьба з національною партизанщиною, свідчать советські джерела, «ішла майже до кінця 1921 р.». Була вона «однією з важливих завдань партійних і советських організацій на Україні». Партизанщина проти Москви була «дуже небезпечним ворогом, бо мала глибоке коріння» на Україні...

Найкращим доказом, якою грізною силою була для Москви не тільки організована боротьба української армії проти Советів, але й та партизанщина, є знову свідчення советських же джерел, що українська національна революція не тільки довгий час не дала Москві підбити Україну, але й затримала похід большевицької революції на Захід, гальмуючи досягнення цілей московської закордонної політики. В одному із тих джерел читаємо, що українська революція змусила Леніна поспішити укласти Ризький мир із Польщею, бо цей мир дав змогу советському урядові спрямувати максимум сил для скорішого розгрому решток петлюрівських військ, що діяли на Правобережжі... «Незважаючи на найтяжчі жертви, – писав «Комуніст» із нагоди ратифікації Ризького миру, – ми більше дістаємо, ніж даємо... Дістаємо передусім вільні руки для обрахунку з Петлюрою»... Так само український революційний повстанський рух стримав плановий і організований наступ московських військ на Угорщину на підтримку створеного в березні 1919 р. у Будапешті комуністичного уряду Бели Куна і Самуеля. У відозві Центр[ального] Ісполкома Советів України з того часу читаємо: «У хвилину, коли Червона армія готується очистити Бесарабію й Буковину від румунських поміщиків і протягнути руку допомоги червоній Угорщині, українські незалежники знову піднесли руку проти советської влади»... Але хутко по ліквідації повстання Григор'єва большевики стверджують, що «українські незалежники та інші націоналістичні партії зорганізували ряд нових протисовєтських повстань». (Ці дані можна знайти у А.В.Ліхолата – «Разгром националистической контрреволюции на Украине, 1917-1922», у творах Антонова-Овсєєнка, спеціально присвячених національній революції на Україні, в І.Бражньова, у пресі советській та ін.).

Це була у вогні збуджена національна стихія України зі злобою, але правильно описана колись московсько-большевицьким автором Бражньовим: «Мовчазна країна... Переяслав, Канів, Тараща, Золотоноша, фабрики бандитизму... Але тут усі були невинні.. Нікого не бачили, нічого не чули... Блукаючий лукавий погляд, бистра, мов блискавка, усмішка. Ріж на шматки – нічого не виріжеш... Темний ліс селянства... Ось арена наших змагань... Довкола сумирний вишневий рай, пейзажна добродушність, тиша й сон посеред білих хаток, дівчата за тином... Все це була маскарада! Поза лаштунками ховалося слизке тіло бандитизму... Обріз та ручна граната ховалися під спідницею української красуні... За селянською гостинністю почувалася жадоба помсти і заграда пожежі!»

Цю стихію п'ятнували ім'ям бандитизму всі займанці, але так само п'ятнували займанці і революційну стихію за Хмельниччини. Не це дивно, дивно, що як до сліпої сили руїни ставилися до неї й деякі члени «культурної» верстви України в нашій віці – якраз ті, які мусили стати в авангарді національного резистансу.

Але дух народної стихії не був духом сліпого хлопського бунту, це було щось більше. Та того «більше» не здолав схопити демократично-соціалістичний провід революції. Кадри інтелігенції, з якої той провід складався, виплекали свої ідеї, свій світогляд, навіть ідеали на культурі й літературі Москви. За їхнім божищем – Драгомановим, Україна була тільки провінцією імперії, а її народ – плем'ям без власних політичних ідеалів. Діячі тої інтелігенції часто перебували в Московщині, дихали всім російським, орієнтувалися тільки на майбутню свободолюбну, як запевняли, демократію російську. Инакше народні маси. Вони жили осіло в своїм краю, знали, що край не є Росія ні мовою, ні звичаєм, ні культурою. З москалями стрічалася народна маса тільки як із зайдами – урядовцями, поміщиками, заробітчанами-селянами з півночі імперії, на яких дивилася як на расу нижчу. Те, що з далекої столиці імперії на Україну сунули оті «байстрюки Скатерини» або «Петрові собаки», ті лапотники, народ бачив і знав, але

ніколи, як та інтелігенція, не бачив ні в них, ні в столиці імперії якогось джерела світла чи культури.

Великим непорозумінням було і є твердження тої інтелігенції, демократичної і соціалістичної, що вона заступала народні ідеали. Народ був релігійний, інтелігенція – часто навіть ворожа «релігійним забобонам». Народ був «расистських» переконань, бо навіть на етнічній пограниччю українсько-московським або по сусідству з переселеними ще за кріпацтва («на вивод») острівцями-селами з москалів на степовій Україні майже не бувало випадків мішаних, українсько-московських подруж. Серед інтелігенції, навпаки, – такий «расизм» був у погорді як знак національної «нетолеранції і дискримінації». Народ був засадничим прихильником приватної власності, інтелігенція вважала ту власність за «буржуазний забобон», з яким треба було під час революції скінчити як із перешкодою для поступу. Народ не вважав етнічні меншості на Україні – москалів, поляків, жидів, циган та ин. – за представників культурнішої від нього раси. Про інтелігенцію того сказати не можна було. Інтелігенція була засадничо «антимілітаристично» настроєна, і далекий від того був народ, як і від ідеї «паціфізму», улюбленої ідеї інтелігенції. Народ був настроєний «шовіністично», бо любив тільки свою країну, її природу, мешканців, спогади минулого, весь уклад життя, любив свій край і поза тим ніякого іншого. Драгоманівська інтелігенція любила, крім того, ще й Росію, вогнище всього вищого для неї – культури, літератури, політичної мудрості. Один із непоправних соціалістів писав про це закохання тодішньої лівої інтелігенції всім соціалістичним і всім московським: «Хоч цілий уклад українського життя не мав нічого спільного з соціалізмом, але якраз соціалізм став у нас політичним гаслом дня. Власний здоровий розум у нас заступала чужа мудрість, а цією мудрістю був соціалізм... Нам почасти не подобалося, що при соціалізмі мусила б зникнути поезія індивідуального українського господарства, але соціалістична фразеологія панувала тоді неподільно над нами. А соціалістичні брошури видавалися в ті часи майже що не божеським об'явленням, і критикувати їх не було в звичаю... І тому, хоч і з яким нерозумінням ставилися ми до ідеї пролетаріату, все ж ширили її, їй підпорядковуючи ідею селянства і нації»⁴.

«Ми поважали всяку чужу думку, – пише другий видатний соціаліст тої доби, – і занадто мало шанували себе. Ми не були революційною партією, що непохитно переводить у життя свої погляди, а добрими сусідами, що намагаються з усіма жити в злагоді, і Бога не гнвати, і чорта не ображати. Ми своєю м'якотілістю допомагали створенню об'єктивних умов для «соглашательства»⁵. Ясно, що з таким наставленням їм «усякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалися смішними, абсурдними, безглуздими». Гасло самостійности стрінуло серед соціалістів «майже однодушне негативне відношення» (Винниченко). Гасло незалежности, на їхню думку, підхопили «гірші елементи» суспільства, «елементи бандитські, контрреволюційні, реакційні». Це гасло обернулося ж проти соціалізму! Як же «прогресисти» могли прийняти це гасло!? Хоч би кривавилася Україна як довго й широко не вільно було повставати проти тиранії большевизму, бо треба було «шанувати загальнолюдську вагу соціалістичної революції», несену на вістрях московських багнетів на Україну, дивитися на Москву «з пошаною і любов'ю» (Грушевський). Це божевілля зачепило соціалістичні і радикальні кола Галичини тоді ще не під московською окупацією. Видатний шеф радикальної партії галицької писав: «Ми не здійснили того, чого самі хотіли, а робили те, що нам нашіптували то в одне, то в друге вухо... Ми занадто поступалися

⁴ Приходько В. – ЛНВісник. – 1927. – Кн. VI.

⁵ Григорійв Наш. Наші гріхи // Вільна Спілка. – Львів, X.1921.

своїми думками і ніколи твердо не переводили їх у життя... Бо ми вірили московським комуністам, що вони справжні інтернаціоналісти»⁶.

Ця соціалістична інтелігенція – скалічені душі. Що вони репрезентували дух нації? Це була наглядна, дика і невинуватна претензійність. Правдою було тільки те, що вони хотіли накинути нації чужу догму, проти якої бурилося все національне «Я» народної стихії. Ця догма єднала їх із московським окупантом, вона ж тягла їх психічно непереможно до Москви, викопуючи глибоке психічне провалля між «проводом» та рідною нацією. Були серед цієї інтелігенції світлі винятки – Отамановський, Міхновський, Олена Пчілка, Леся Українка, дехто з РУП, але загалом це були скалічені душі, замотелічені дурманом чужої думки і чужої столиці.

Недурно найбільш цинічні з тої «еліти» мусили прийти до негачії Шевченкової України і Шевченка, як Драгоманов, як П.Куліш у давні часи, як колишній радикал і советофіл О.Назарук, як К.Арабажин, який в органі укр[аїнської] соц[іалістичної] демократії ще в 1905 р. поставив хрест над Кобзарем, як, нарешті, Багрянний, ставлячи на постамент для адорації свого і своїх партійців ідола – советський машиновий «прогрес». Та ліва «еліта» запевняла, що на Москву «з вірою і любов'ю дивляться всі трудящі світу» (Грушевський), підсовуючи цим останнім власні невільницькі, плебейські симпатії. Відірвані духовно від свого народу, вони мали спільну з Москвою «віру», спільних «святих», спільні «чаяння». А зрікаючись традицій своєї країни, за облудними фразами ворога не бачили, що цей останній чимраз виразніше повертався до своїх традицій історичних: у політиці – до Івана Грозного і Петра, до «опричнини», в суспільнім житті – до «общини», до ординства, в міжнароднім житті – до «сабіранія земель» всіх племен і народів, у церковнім – до церкви Антихриста.

Ліва інтелігенція так і говорила, що Центральна Рада має бути виразником «волі Росії» на Україні, провінційним органом столичного уряду, хоч би той уряд обмежив Україну до території лише п'ятьох губерній (замість дев'ятьох). Тому, чинячи не раз иншим перешкоди в цьому відношенні, московські демократи й соціалісти зараз по вибуху революції полегшили повернення до Києва М.Грушевського, В.Винниченка (з еміграції), щоб мати там «своїх людей», щоб лляти зимну воду на розпалені голови сепаратистів, щоб стримували формацію «вільного козацтва», щоб посиляли ворохобних хохлів на фронт битися за імперію і за «демократію» російську, щоб на спілку з останньою роззброювати, напр[иклад], полуботківців...

Коли ця лівниця захотіла стати на чолі пробудженої нації, треба було тим чи тим способом засипати провалля духовне, яке розверзалося між нею і народом. Зразу вони намагалися революційний дух згасити і щодо мети революції, і щодо самого її плану. За їхнім свідоцтвом, настрої мас, що виявлявся на різних з'їздах 1917 р., був «піднесений, рішучий, розпалений», і цей революційний настрої всіма способами та «еліта» гасила, укоськувала, притолочувала, думаючи лише про «соглашательство». Народ напрямляв своїх «вибранців» соціалістичних робити революцію, розмовляти з Москвою не язиком, а «кулаком», брати те, що належить, самим. І «еліта» старалася звести цей план на цілі, спільні з цілями лівих партій московських, вірна заповіту Драгоманова: «З північною Руссю не зламаємо союзу, ми з нею близнята по роду». Ці свої ідеї вони думали за допомогою Москви накинути силоміць народові, який про ті ідеї не хотів чути. Національно-історичні традиції народу вважали «архаїчними і ретроградними», вважали «космополітизм утилітарно кориснішим для народу, ніж народні традиції». Цинічно писав Драгоманов: «При всім нашім демократизмі треба держатися принципів не традиційних, а прогресивних, і ці принципи нести в народ, а не понижати чи

⁶ Коберський К. Українське народництво.

затемняти свої думки для застарілих, а то й суперечливих думок *так званого народу*⁷. Ось яку демократію з тредмаркою Москви хотіла та «еліта» силоміць, проти його волі, накинути «так званому народові»!

Коли діло тих «гасителів» духа і «соглашателів» не вдавалося, особливо ж коли їхні московські «близнята по роду» в ім'я спільної з ними «віри» вогнем і мечем прийшли руйнувати і грабувати Україну, а що найважливіше – без пардону витереблювати й самих драгоманівців, тоді в їхніх рядах настав переполох, розгубленість. Одні масово кинулися в перекинчиство, яке не задовбрило неситого московського Молоха ані в останнім рахунку не допомогло й самим перекинчикам із московською «кокардою на лобі», тоді настав момент схаменутися. Небагато зробило це, порвавши офіційно з соціалізмом, покликавши наспіх для рятунку України інших людей, апелюючи до ідей, виклианих на всіх соціалістичних кафедрах як ідей ретроградних і реакційних, до «мілітаризму», «шовінізму», патріотизму, націоналізму, традицій козацтва, шликів, безіменних, доти незнаних у демосоціалістичнім суспільстві людей не з породи «свідомих українців», як Безручко, обидва Тютюнники, Натієв, Юнаков, Синклер, Омелянович-Павленко, Болбочан та інші, і до їхніх підвладних, що ставали в ряди воюючої України не через Маркса, а через «Холодний Яр» і через «Гайдамаків».

Та було вже запізно! Перший великий порив був політич холодною водою «соглашательства». Ідея конечности боротьби разом із ідеєю повної незалежности, що панували в голосах мас, не були свого часу яскраво сформульовані тими, хто повинен був це робити, – проводом, який залишив (хоч не завше рішуче) соціалізм, але не позбувся соціалістів, які робили їм «несродне діло». Бо війну проти Москви мусили вести ті, що були в неї закохані і були переконаними пацифістами... Армію мусили організувати ті, догма яких вимагала її скасування... До Святої Софії благи помочи змусили піти атеїстів... За приватну власність мусили боротися прихильники повного обезземелення селянства, «соціалізації землі»... Проти московського народу мусили повставати ті, які вірили в довічне з ним «братерство»... На чолі національної революції ставали ті, які думали лише про «соціалістичний рай»... За власну державу організували боротьбу ті, які сепаратистів уважали за бандитів і які заявляли самі, що їх «приневолено» стати самостійниками... За патріотизм виступили переконані інтернаціоналісти... Важко було сподіватися, щоб такі організатори, духовно далекі від ідеї національної боротьби, привели народ до перемоги. І хоч та доба спонтанно висунула на поверхню тисячі й тисячі «незнаних вояків» і десятки їхніх відданих нації провідників, насамперед тих, що впали на посту в повстаннях, в армії або замордовані агентами ворога в Парижі чи Роттердамі, це не змінило вислуду першого раунду того смертельного змагу.

Хто дивиться на слова пророків не як на химерні фантазії поета, а як на об'явлення згори, той знайде правдиву причину кінцевої катастрофи великих змагань 1917-1922 рр. Це була кара, яка розпалася над провідною класою, а з нею і над країною за те, що та класа відцуралася своїх святинь, за те, що «всякому служила, годила», за те, що не схотіла шукати шляху до джерела національних традицій, що його «засадити нові кати», щоб «до нього люди не ходили на пораду», за те, що не шанувала «святого закону», за те, що «звала преподобним лютого Нерона», за те, що не хотіла видобути «нового вогню з Холодного Яру» ні зі своїх, за їхніми словами, м'якотілих сердець, ні з розуму вроджених «соглашателів». Так великий зрив, велика національна революція на Україні, завдяки дегенерації соціалістичного проводу, не знайшла свого ідейного, кристалізаційного пункту, який роздмухав би в пожежу «іскру вогню великого», що спалахнула на нашій землі.

⁷ Драгоманов М. Австро-руські спомини. Два учителі.

3. СИТУАЦІЯ ПО 1945 р. І УКРАЇНА

Від 1917 року минуло сорок літ, і перед нацією стоїть те саме велике завдання: «вставати... кайдани рвати... кропити землю вражою злою кров'ю», щоб на руїнах потворної імперії здвигнути наново старокиївську державу. Ті самі Блокові «азіати с раскосими і жадними глазами» з невидимим Антихристом стоять на чолі, готові до скоку, але стоять уже над Ельбою і Адрією. Завдання те саме, політична ситуація – інша, подекуди зовсім інша. Яка саме?

Достоевський обсервував уже, що москалі, які волочилися тоді по Європі, чомусь завше приставали з її лівими колами, вихованцями Ж.Ж.Русо, вольтер'янців і Карла Маркса. А ті ліві кола симпатизували Росії революційній, соціалістичній. Вони ж поволі приходили до влади в країнах Окциденту. Ці ліві кола – Вальтер Ратенау, банкіри Кун, Льоб, Вартбург та ін. – уможливили і профінансували повернення до Росії у березні 1917 р. Леніна і Троцького з їхньою большевицькою емігрантською бандою. Ці знову незабаром віддячилися лівому таборові в Європі, найперше в самій імперії. Насамперед екіпу вишколених у марксизмі большевиків було накинуто Україні, як її «уряд», в трагічні дні 1917-1921 рр. Подібну банду разом із поляком Дзержинським везли з Москви до Варшави в 1920 р. У березні 1919 р. висланці Леніна – Бела Кун, Тибор Самуель та інші, скинувши уряд гр[афа] Каролія в Угорщині, встановили криваву диктатуру над тим вимученим війною народом. У листопаді 1918 р. за дорученням Леніна Йофе і Радек (Собельсон) встановили в Баварії диктатуру комуністичного «Спартака» з Куртом Айснером, Гіршем і Розенфельдом. Остання спроба Москви роздмухати громадянську війну в Європі перед Другою світовою війною була в Іспанії, де, на щастя для іспанського народу і на великий жаль наших соціалістів і радикалів, новим Кунам і Айснерам їхнє завдання не вдалося. В усіх тих спробах виразно виступає один момент, який особливо яскраво вибився в комуністичних революціях на Україні, в Баварії, Угорщині Бели Куна та Іспанії, – це головна мета тих революцій – знищити християнство в його видимих проявах у Церкві і душах людей, що мали обернути їх у комуністичну «віру». Події під час Другої війни і після неї ще яскравіше підкреслюють антихристиянську ціль підтримуваних Москвою комуністичних рухів. Ці ж події на Україні, в Угорщині, Польщі, Югославії, зрештою майже в усіх країнах Європи (і не лише Європи), показують, що наш континент під впливом тих акцій Москви розколовся на два ворожі табори, що ми вступили в добу громадянської війни. Від неї залежить не тільки майбутнє України як самостійної нації, а й майбутнє всієї цивілізації Окциденту, опроміненої і надхненої в усіх її проявах об'явою, посланою світові Галилеянином.

За першої війни проти Росії билися три монархії – німецька, австро-угорська і турецька. Вони ж опинилися на боці України. З Росією були дві великі республіки і дві демократичні монархії. Та ж так звана Антанта західних держав по революції 1917 року активно допомагала Росії – Керенського, Денікіна, а потім Леніна – проти України. По Другій світовій війні західні демократії, союзниці Росії, віддали їй усю Східну і Центральну Європу. Ліві західного світу, де мала впливи, активно підтримувала комуністів в Іспанії, на Балканах, а пасивно – в Угорщині й на Україні, в Польщі, Румунії та ін.

Післявоєнні роки виклали нагору досі загалові невидиму таємницю світової політики. А саме, що на Заході в кожній країні повстали добре організовані сили, ті «ліві кола» Достоевського, сили розкладу, яких найближчою метою є захоплення

влади в кожній країні, а потім – над усіма ними у формі того чи іншого «світового уряду». Формально це були ті самі цілі, які ставить собі Москва. Про ці темні сили писав ген[ерал] МакАртур ще в 1951 році: найбільша небезпека загрожує Америці від тої «підступної сили, яка діє зсередини, протиставляючи себе всім нашим великим традиціям і яка поважно ослабила структуру і тон нашого американського «way of life»⁸. Так само, зрештою, й інших країн, де ті сили здобували, як, наприклад, комуністична партія, впливи на мільйони співгромадян або як інші, проникаючи в пресу, мистецьке життя, літературу, фінанси, уряди, навіть у церковні кола, дипломатію, армію, намагаючись захопити всі командні височини суспільства тої чи іншої нації. Іноді члени тих таємних сил одверто звать себе комуністами, іноді вони – соціялісти, але не ворожі комуністам. Іноді звать себе «прогресистами» чи «демократами», але не ворожі ні соціялістам, ні комуністам. Все це уймається одною назвою – людей чи табору «прогресу». І все це кодро явно симпатизує большевицькій Росії і явно вороже до всіх тих, які виписують на своїм прапорі слова: Бог, Вітчизна, національна свобода, честь. Якщо советська Росія виграла цю війну і посунулася аж до Ельби й Адріатики, обертаючи в рабство цілий ряд старих європейських культурних народів, якщо в тих країнах переслідуються їхня віра і традиції, якщо в закордонній політиці деяких держав не раз вище розцінюється польський, угорський чи якийсь інший «титоїзм», аніж націоналізм, аніж режим патріотів своєї країни, якщо нагінка зустріла багатьох борців проти замаскованого комунізму в їхній країні, як, наприклад, нагінка на великого американського патріота Маккарті, якщо по Першій світовій війні Захід не раз попірав не визвольні змагання уярмлених Москвою народів, а большевицьку силу, а по Другій світовій війні якщо одверто пропагується догма, що для Заходу корисніше, щоб у сателітах СССР був свій «націонал-комунізм», залежний від Москви, аніж виразно національний режим, цілковито від Москви незалежний, то буває це тому, що вплив у цих країнах якраз здобувають ті анаціональні сили, про які згадує МакАртур і які симпатизують Росії.

Чому це так? Тому, власне, що ті сили стремлять, захопивши владу, провести в себе ту революцію, яку провели большевики в СССР. Свої цілі вони формулюють по-різному: одні – як комунізм, як у Москві, другі – нібито инакший трошки, треті – як соціялізм, четверті – як Welfare State⁹, або етатизм англійських лейбористів, але мета їхня та сама – над розпорошеною, обезсиленою, позбавленою свого національного проводу нацією усталити панування потужної інтернаціональної тоталітарної бюрократії, але лівої держави, без свободи індивідуума, особи, без свободи нації, без свободи релігії.

Коли можливо – поступово, коли ні, то революційним способом.

Чому ті сили сприяють Росії? Бо наразі вони думають, що Росія робить їхню роботу: обезголовлює підбиті нею народи, накидаючи їм чужі провідні верстви, витереблюючи серед людності сотнями тисяч і мільйонами все сильне, відважне, здібне до спротиву насильству, забиваючи всякий ідеалізм, нищачи релігію. Така «народна демократія» – вимріяний ґрунт для експериментів тих темних сил, про які говорить ген. МакАртур, на випадок, коли б розлетілася Російська імперія... Бо є три можливості: або, сподіваються ті сили, зробиться «апізмент» із СССР, або, хоч би й захопили владу в країнах вільного світу, були б змушені до остаточного обрахунку з СССР, або, нарешті, СССР розпадеться внаслідок натиску підбитих

⁸ Спосіб життя (англ.).

⁹ Держава добробуту (англ.).

націй і загнивання большевицької «еліти». У першій випадку це була б ситуація націонал-соціалістичної Німеччини в 1939 р. Тоді могла би та мафія жертвувати всякими територіями і народами, як жертвував для задобрювання Сталіна в 1939 р. Адольф Гітлер або в 1945 р. Захід. У разі другої чи третьої можливості, цебто розпаду Російської імперії внаслідок її військової поразки чи внаслідок розвалу без війни, та мафія знову, мабуть, має на думці наслідувати Гітлера в перші два роки війни з Москвою: проти *Vielstaaterei*¹⁰, не допустити до повстання незалежних національних держав на Сході Європи, створити під іншою назвою різні «райхскомісаріати» із «широ демократичними» комісарами і «гавляйтерами», з новими польськими, українськими, мадярськими, румунськими чи іншими Тито, Гомулками, Гречухами, Кадарами чи Павкерами, яких привезуть у заплomboваних вагонах, так, як свого часу Вартбурги привезли Леніна і Троцького до Петербурга, які чинитимуть волю тих, які послали їх.

Цю тенденцію тої проросійської мафії, коли б їй удалося захопити владу, вже слідно в її наставленні щодо емігрантських політиків із країн, підбитих Москвою. Коли б вона стала вирішальним чинником при відбудові Сходу Європи по занепаді большевизму, її метою було б змонтування нової «єдиної і неділімої», з поминенням національних аспірацій України, Кавказу та ін. Після большевизму це для України найгрізніша небезпека в ситуації, витвореній у 1945 році.

У ці діючі вже на Заході політичні сили, які так чи інакше сприяють лівим колам, часто націонал-комуністичним чи проросійським, приєднується і наша емігрантська лівиця, галицька і наддніпрянська. Це ідейні наслідники винниченківщини і грушевщини, прихильники колаборантства з Москвою чи з її покровителями, відрізняються тільки тим від своїх попередників – Драгоманова, Винниченка і Грушевського чи А. Крушельницького, що тамті бодай одверто заявляли, що вони – приятелі Росії, одверто плямували сепаратистів «бандитами» і «гіршим елементом» суспільства, тоді як нинішня емігрантська лівиця, визнаючи такі самі думки, сором'язливо й боягузливо ховається за маскою декларативного самостійництва. У передпокоях великих магів західної лівиці вони грають ролю псарів (квіслінгів), ролю колишніх гітлерівських Гахів або вірних підданих «демократа» Керенського з часів Центральної Ради, щоб, як і ті, з чужою допомогою в разі розпаду Росії шахувати самостійницькі рухи на Україні як «фашистські» і «реакційні», щоб з брехливими брязкальцями «миру, добробуту, гуманности, міжнародного братерства» і «кращого життя» матеріального віддати Україну в руки якоїсь міжнародної мафії. З тою лівицею Україна не піде і не сміє піти, і не вони є та сила, яка звалить панування большевизму на Україні і відірве країну раз на все від усякої Московщини.

Європа вступила в фазу громадянської війни різних сил. І Москва, і ті темні сили, про які мова, на Заході хочуть збудувати свій новий світ, нову «*neues Europa*»¹¹, світ рабства і тиранії. Проти них стоять ворожі тій мафії кола в самім Заході і табір націй, що прагнуть бути вільними і боротися до кінця за незалежність і свої історичні традиції. Ось це і є та нова ситуація, яка витворилася в Європі і Росії по Другій світовій війні і з якою кожний українець повинен рахуватися, який думає про завдання нової національної революції на Україні і про знищення московської імперії.

¹⁰ Партикуляризм, багатодержавність (*нім.*).

¹¹ Нова Європа (*нім.*).

4. ЛЖЕПРОРОКИ «ПРОГРЕСУ»

Лінія фронту, що йде між двома ворожими таборами в Європі, перетинає живе тіло не однієї нації. Тореси зі своєю бандою, Кадар зі своєю, еспанські «демократи» часів громадянської війни тримали фронт проти власного народу в союзі з московськими комуністами і з соціалістами Англії і Франції. Коли виб'є година національної революції на Україні, патріоти матимуть проти себе єдиний фронт своїх перекинчиків із прихильників «сучасної України» і «справжнього соціалізму», об'єднаних із комуністичними, соціалістичними, світоурядовими і всякими іншими інтернаціональними «демократами», цілком так, як це було під час громадянської війни в Іспанії. Ця нова політична ситуація вимагає відповідей на запитання: у якому таборі повинні знайтися націоналісти, патріоти не якогось явного чи тайного Інтернаціоналу, а своєї Батьківщини, які будуть завдання нової революції? Дурити себе оманами не час. Дивитися треба дійсності у вічі не щоб ціпеніти перед нею як перед «реальним фактом», як кролик – перед пітоном, а щоб дійсність, ворожу нам, поконати і створити власну. Час наш – це один із тих часів, в які, читаємо в Євангелії, з'являться лжепророки, а обдурена юрба слухатиме їх. Демаскувати тих фальшивих пророків насамперед, викрити облуду їхніх пишнотвітних прапорів із брехливими гаслами на них, валити в житті і в думках мільйонів їхніх ідолів – ось перше завдання тих, які думають про грядучу годину об'раунку з силами московського диявола, про новий 1917 рік.

Повторюю, увесь лівий табір представляє одну ідейну цілість, як би вони себе у своїх секторах не називали – комуністами, соціалістами лівими, соціалістами правими, прогресистами, «сучасними українцями», націонал-комуністами, або просоветськими «демократами», прихильниками «нашої держави УССР». Вони мають одну релігію так званого «прогресу» з усім її ідейним багажем і жаргоном, і всі із захопленням дивляться на московську зізду, кожний готовий заключати з другим якийсь «людський фронт». І всі ворожі до таких «ретроградних» цінностей, як релігія, патріотизм, ерархія.

Чим є той «прогрес»?

Як зазначено вгорі, самі москалі визнали, що їхнім першим завданням є знищити в людській душі ідею Бога. Це перша річ, а коли її зробиться, то решта «приложиться» само собою. Далі все йде послідовно: «Як можна, сказавши, що Бога нема, не сказати що я – Бог?» Так настає культ людського «Я», автономного, незалежного від Вищої Сили. Як це висміював Шевченко: «Немає Бога – тільки я!» Цебто суверенний людський розум, не стримуваний ні дисципліною згори, ні законами космосу, і нічим не стримувана гра людських апетитів, нашого нижчого «Я». Така людина неминує починає слухатися того, хто обіцяв їй зробити рай на землі, «краще життя», де б були задоволені всі людські апетити, обернути каміння в хліб, зробити «просперити», добробут, соціалістичний рай, комфорт. Але за умови: коли люди підуть за тою невидимою силою зла, що через них говорить, коли «падши, поклоняться» тій силі. Коли це осягнуто, тоді даремно підходити до того людського стада з високими ідеалами, це буде безцільне «метання бісеру перед свиньми», які, розлючені, обернувшись розтопчуть вас. Корупцією розуму займається Ариман, корупцією серця – Люцифер. Так є тепер у большевицькій суспільстві: свині – це ті, яких ріжуть, звірі – це ті, які ріжуть. Де гине дисципліна, наказана згори, де гине аристократія походження, крові чи духа, там приходять «аристократія» дрюка (або гроша).

Де людською душею опанував ідеал матеріяльного «прогресу», «щасливого, кращого життя» (щоб «життя стало краще, веселіше»), або ідеал «соціалістичного раю», чи

там, деінде, ідеал «просперити», «держави-добробуту», комфорту і забави, там усі прекрасні гасла «прогресистів», запозичені з ідей Французької революції 1789 р., – «свобода, рівність і братерство», стають цинізмом, дурисвітством і облудою. Тоді Свобода стає анархією біснуватих, які охоче тою свободою жертвують для «добробуту», охоче віддаючи ту свободу в руки шайки тиранів, що їм добробут обіцяє, обіцяє обернути каміння в хліб.

Тоді ідеал Рівності приводить до «згляйхшальтованого» суспільства, до знищення всього шляхетного, високого, мудрого й гарного, всього індивідуального, до обернення суспільства з мільйонами людей, де кожний створений за образом і на подобу Богу, в людську отару з одним, як казав Г.Успенський, «колективним рилом». Там найперше бідний стає рівним багатшому, хоч би бідним один став через пияцтво, а багатшим другий – через працю, там дурний стає рівним із розумним, нікчема – з чесним, злодій – з порядним, бридкий – з гарним, нероба – з людиною праці, божевільний – з нормальним, дитина – з дорослим. Там настає царство заздроси проти всього шляхетного, там зрізничковане, ерархізоване суспільство стає отарою однакових овець, а потім – царством мільйонів рабів під одним тираном, бо рівність без тиранії запровадити не можна.

Там, нарешті, цинічним обманом стає братерство, бо братерство, гуманність створить, які в голові мають не накази Творця, а шлункових апетитів тварин, вироджується в боротьбу всіх проти всіх, одиниці проти одиниці, класи проти класи, клану проти клану, нації проти нації, в дім божевільних, де остаточно мусять бути залізні ґрати і залізний кий сторожі.

Ці свої три одіичені від Французької революції ідеали «свободи, рівності, братерства», що обернулися на огидну карикатуру в ССРСР, які є страшним «мементом» і загрозою для вільного ще Заходу, намагаються «прогресисти» консолідувати в певних установах, надати їм конкретну, видиму матеріальну форму. Ідеал «рівності» – в соціалізмі, соціалістичнім суспільстві; ідеал «свободи» – в тім, що вони звать по-різному – «народна демократія», «народна республіка», «соціалістична республіка», «демократія» та ин.; ідеал «братерства» – в так званім інтернаціоналізмі, який теж приймає різні форми – то «Союзу» советських республік, московського «Союзу народів», то в формі покійної «Ліги націй», то в формі Організації Об'єднаних Націй, де вже є мішанина західної «демократії» з московською «народною демократією», а недосяжною, бо недосягальною, метою всіх тих установ у політиці, соціальнім житті і житті міжнароднім є нібито встановлення «миру, економічного поступу і добробуту»...

У секторі соціальнім має це досягнути соціалізм. Зроджений у головах двох ненависників усього шляхетного і величного, ненависників усієї цивілізації Окциденту, в головах жида Карла Маркса і відступника москаля Володимира Ульянова-Леніна, виписав соціалізм на своїм стягу два гасла, що мали б перевернути догори ногами весь лад суспільний Європи, і всі її моральні вартості. Були це гасла «класової боротьби» і «диктатури пролетаріяту» як засобу й обернення суспільства в стадо рабів як мети. Керувати ним під фірмою «пролетаріяту» мала би кліка гангстерів – комуністична партія. Потім, як большевизм захопив владу в Росії, хмара його adeptів і висланців із різних містечок Литви, Білої Русі, України розповзлася світом, і протягом літ деякі позаймали відповідальні становища на університетських кафедрах, у соціалістичних партіях, у пресі, і від них, як теж і від соціалістів «домашнього хову» Франції, Англії, Америки, Італії, пішла невсипуща пропаганда тої згубливої доктрини соціалізму по західнім світі. Під різними етикетками по цей бік залізної заслони, як Welfare State і етатизму, дирижизму, лейборизму, доктрина та поставила собі метою в суспільстві, засадничо антитеїстичнім, позбавленім «забобонної» віри в потойбічний світ і його закон («не-

має раю ані пекла!»), створити тут, на землі, власний «рай» із камінням, оберненим у хліб, з повним забезпеченням для всіх і кожного (від колиски до домовини) від нужди, безробіття, хвороби і обов'язків, лише з правом жадати, щоб про нього дбала добродісна, всезнаюча, всюдисуща і всемогутня соціалістична держава, яка знає секрет досконалої організації людського муравлиська. Все це буде вам збудовано, заявляли фальшиві пророки, але лише тоді, коли ви дасте тим магам повновладдя правити людом («лише дайте себе в руки взяти!»). Так повстала на Сході потужна тиранічна каста бюрократії, яка запровадила нове кріпацтво для нових панів, червоного московського «дворянства». Бо хто хоче мати повне забезпечення від усього від держави, хто добровільно віддає їй у руки право й обов'язок дбати про нього, як господар дбає про домашню худобу, той мусить поступитися своєю свободою, той має стільки ж права на, що б то не було, своє, як худоба, якої господар сам добре знає, коли її годувати, а коли різати. Поступово такий щасливий громадянин соціалістичної кошари трагив право на свою власність, на продукт своєї праці, на свою родину, на своїх дітей, на свій край, на вільну міграцію, на власну думку, власну віру, на власну совість, на своє божеське «Я», на свою фізичну, душевну і духовну незалежність.

Усе в тій доктрині від початку до кінця було брехнею. Обіцяла вона знищити капіталізм і запровадила ще гірший, бо капіталізм державний, де та сама кліка була власником підприємств, і землі, і того, що під землею, і поліцаєм, і суддею, і законодавцем, і катом, – все в одних руках. Казала, що бореться за знищення приватної власності народних визискувачів, і позбавила власності всіх і кожного на свою користь. Казала, що йде проти класи буржуїв, і буржуями обстемплювала всіх до останнього мало-земельного селянина. Вгорі опинилася шайка суспільних паразитів і гангстерів під назвою «диктатури пролетаріату» або компартії. Свобода людини гинула в тому самому ступені, як росло на словах те забезпечення, яке людині обіцяла соціалістична держава-потвора. Наслідками були озвіріння, схудоблення людини, терор і загальна нужда. Каміння не обернулося на хліб, лише навпаки – хліб у каміння. Це було логічне завершення експерименту фальшивих пророків. Коли по вимордуванню дворянства, поміщицтва, потім великих буржуїв вивлащено дрібних, далі ремісників, потім «куркулів», потім незаможників, коли не було кого вивласнювати, щоб ділити між людей, тоді тих людей самих погнала на панщину всесильна соціалістична бюрократія. «Додаткову вартість», Mehrwert¹² Маркса, яку нібито витискав колись буржуї із працівника, у стократ більшу витискали «диктатори пролетаріату».

Цей «ідеал» суспільного устрою проповідують симпатички Москви тепер на Заході, комуністи, соціалісти, політики, як Етлі, Бевен, Гайтскел, Нені, і різні науковці в університетах Заходу, члени мафії, яка прагне вільний світ обернути в такий же стан рабства, в якому опинилися народи, підбиті Москвою.

Жадібна влади банда демагогів намагається, поки що без ножа, поступово вивласнити весь третій стан то великими податками, то девальваціями гроша, то іншим способом. Чимраз більше розширяється компетенція держави-бізнесмена, чимраз більше обмежуються права індивіда і приватного продуцента... Той самий ідеал безправного «раю комашні», матеріального «кращого життя» під червоним прапором проповідують і всіх мастей емігрантські соціалісти, або вчені професори, мов очманілі, задивлені в советську потвору – у колхози, совхози, Вавилонські вежі фабрик на місці зруйнованих соборів.

Чимраз частіше лунають голоси перестороги на Заході проти одвертого чи замаскованого соціалізму.

¹² Додаткова вартість (*нім.*).

В одній промові 9 листопада 1950 року президент Айзенгавер казав: «Основна боротьба нашої доби є боротьба свободи проти регіментації (скошарування)... У нашій країні ми мусимо стерегтися занепаду нашої свободи через власну байдужість. Деспотизм, хоч замаскований, розві'ється там, де людина втратила віру в себе, передавши поступово свою відповідальність центральній владі. З кожним роком у напрямку зроблення держави опікуном всього нашого життя ми йдемо до того, щоб зробити з держави нашого пана і майстра», а це ж і є ідеал соціалістів! Навіть голоси видатних демократів перестерігають перед грізною небезпекою: турботи про своє здоров'я, про майбутнє своєї родини, тепер одиниця перекидає на державу, яка через вишпрубовані податки і видатки, через нову доктрину етатизму загрожує приватній ініціативі і свободі одиниці, що грозить «повною деструкцією демократії» (Норель). Організація, централізація і повне підпорядкування одиниці державі-господареві – це страшна річ. Безпеку не вільно купувати за ціну зречення свободи. «Коли ми волітимемо безпеку над ризик власних пригод і негод, то станемо замаленькі для нашого великого континенту», – казав професор Джон Басет, канцлер Бішопського університету. Нарешті щодо замотелічених приятелів «держимордівської» держави соціалістичної, то їм дав заслужену критику ще Іван Франко. Писав він, що міжнародна соціалістична кліка не прагне визволення праці, а приносить із собою «воєнну дисципліну, претензії накидання своєї волі іншим, диктування своєї волі «реакційним масам», деспотизм і нетолеранцію навіть у нутрі власного табору. Їхня релігія – це релігія, основана на догмах ненависти та класової боротьби.

Ні! Всупереч пропаганді цих людей із висохлим мозком, не за ці ідеали боролася, кривавилася й вогнем горіла Україна в пам'ятні дні 1917-1922 рр., у 1941 р. і наступних роках! Незважаючи на задурених соціалістичних провідників, не за ідеал людської кошари, не за нову панщину змагалася тоді Україна, а за свободу, за приватну власність, за людську гідність, неможливу без перших двох. І тепер не за соціалізм, а проти цієї божевільної доктрини і проти цього рабського устрою підійме нову революцію Україна, не за «сучасну Україну» панів і рабів, примусом і терором здвигнута Москвою, а за стару традиційну Україну нашого минулого, наших ідеалів і нашого майбутнього...

Ідеал «прогресистів» у політиці, ідеал їхньої «свободи» – це те, що вони називають «демократією». Що та «демократія» значить у ССРСР, знаємо, менш точно усталено, що таке ця «демократія» на Заході. Дехто з тих «демократів» декретує її як примусову віру, як догмат, як режим, який мусить бути запроваджений в усіх землях світу – і в тих, де це поняття народилося, і в тих, де воно досі зовсім чуже чи навіть суперечить культурі й структурі нації. Ця порода «демократів» вважає, що ніяка нація не має права запровадити в себе іншої політичної системи, як, на їхню думку зрозумілої, «демократії». Країна чи народ, який прагнув би собі завести, наприклад, монархічний режим або такий «фашистський», як в Іспанії чи Португалії, мусить опинитися на чорній дошці серед народів світу. Єдиний режим, який поза демократією дуже радо такі «демократи» толерували би, – це режим комуністичний, як у Москві, чи «націонал-комуністичний», як московських сателітів. Тим часом цей демократичний режим не новий в Європі. Ще славний державний муж Великої Британії, основоположник її могутності ХІХ в., Піт казав як річ самоочевидну, що «конституція Англії – це її гордість. Її досконалість є в тім, що вона однаково далека і від тиранії абсолютної монархії, і від розперезаности демократії». Але в нашій віці цей режим багато «демократів» ладні б, як «теплий кожух, не на нас шитий», принести в подарунок і Україні, коли б упав большевизм. Що ж значить на їхньому жаргоні та «демократія»? Це ідеал їхньої «свободи», «свободи» прогресистів. А для

цих останніх свобода – це вигода, це щось, що не зносить дисципліни, це мир, мир за всяку ціну, це право на комфорт. Вони апелюють до тої частини демосу, народу, про яку Теодор Рузвелт, видатна політична особистість Америки й президент Зл[учених] Держав у перших роках цього століття, говорив, що вона «зацікавлена тільки найближчим сніданком, дахом над головою, одінням вкрити себе і другом чи подругою життя. Бо багато мають візію і глибшу уяву про те, щоб думати про структуру суспільства, в яким вони живуть». Такі завше віддають свої голоси політикам, які обіцяють їм якраз це, якраз повну свободу, мир і «благоденствіє», хоч би навіть у цю годину потрібно було не масло, а гармати. Віддадуть голоси політикам, які шукають не рятунку нації, а власної популярності перед масами, демагогам. А в руках таких політиків державний корабель ішов назустріч тяжких халеп... Поступово наставав занепад авторитету влади, авторитету права, занепад громадської дисципліни в школі, родині, публічному житті. Наставали зріст злочинства, панування п'ятої колони комунізму, пропаганди розпусти в пресі і кіно, ослаблення езекутиви, брак стабільності урядів, які не раз змінюються за таких режимів двічі до року, пенетрація провідної верстви елементами, чужими народів, позбавленими національного патріотизму, інтернаціоналістами всякої масти, нехтування оборони нації (бо це ж тягар!) коштом різних добродійств масам. Тоді гасне в народі почуття патріотизму, бажання боронити своє «благоденствіє», гине репульсія до заливу країни чужими впливами, людьми й ідеологіями. І коли підіймається проти цієї анархії голос протесту, його закричується як ворога народу, як расиста, шовініста, ксенофоба і мілітариста.

У нас поширена справжня ідолатрія слова «демократія». Та ті демократи, які вмюють бачити глибше, далекі від цієї ідолатрії. Стюарт Гарсон, міністр судівництва Канади, говорив в одній промові, що демократія функціонує лише там, де народ сам хоче ладнати свої справи. «Коли ж громадянство, як голота старого Риму, жадає тільки чергової порції їжі і змоги приглядатися до ігрищ, тоді Мак'явеллі має рацію – безглуздо робити вільними людей, які не мають бажання бути вільними людьми й нездібні до самоуправи». Біда тоді такій країні, коли декому вдається змусити вільних громадян прийняти тиранію як єдину альтернативу анархії». У цім, мабуть, сенсі казав Лінколн, що Америці не так загрожуватиме небезпека ззовні, як зсередини. Подібно О.Шин констатує, що суспільство демократичних народів чимраз більше дає правити собою анонімним осередкам, навіть хоче коритися їм, які за нього думають, вирішують і діють. Подібно стверджує ген[ерал] Альфред Грюнтер, що при таких стані умів демократії не здолають опиратися зовнішнім варварам, бо «в основі боротьби між комунізмом і Заходом є змагання між релігією, вірою в гідність індивіда й атеїстичною філософією. Мене дуже турбує, що ми забагато займаємося матеріалістичним «способом життя» (way of life). Наша завелика увага до благ цього світу може відтягнути наш зір від м'яча у грі і прогавити фатальний для нас советський удар». Не раз самі такі «демократи» злісно висміюють такий стан речей у карикатурі... Сотні людей, старі, малі, чоловіки, жінки, штовхаючись, пхаються через браму спортивного майдану на якийсь сенсаційний змаг... І всі байдуже минають тут же обік великий плакат із написом: «Завтра о 12 год. у полудне – кінець світу!» І тільки, як самотній глядач, сидить, дивлячись на цей плакат, стривожений пес... І чи не нагадуються тоді знову і знову слова з Євангелія: «Бо, як у дні перед потопом, їли, пили й виходили заміж», і ні про що не думали, «аж не прийшов потоп і не витеребив усіх». Так, як це було, наприклад, у старій Візантії перед тим, як її взяли й знищили турки. Як було в 1917 році на Україні, коли безжурна соціалістична й «демократична» еліта думала про ідилію своєї демократії з братньою московською і не думала про потоп.

Ось таку «демократію» пропагують «прогресисти» на Заході, і на неї присягають всі еміграційні наші «прогресисти». І нею ж прагнуть ці кола по занепаді большевизму ошчасливити Україну, щоб нас обернути в ту «римську голоту» перед занепадом імперії, а країну – в стан анархії, як етап до неминучої тиранії: тої чи іншої «нової» Росії або якоїсь інтернаціоналістичної мафії.

На міжнароднім форумі брехливе гасло, з яким виступають «прогресисти», – це гасло «інтернаціоналізму». Це ідея «гляйхшальтунгу», регіментації, по-нашому – скошарування цілої людськості. Це той ідеал, який «прогресисти» запозичили у Сталіна. Об'єднання людськості! Одні представляють це собі як Союз советських соціалістичних республік, другі – як усі народи під якимось «світовим», наднаціональним урядом, треті бачать великий крок до цього «ідеалу» в Організації Об'єднаних Націй, як перед останньою війною – в «Лізі народів» та ін. Наївні наддніпрянські й галицькі радикали й соціялісти, за Драгомановим, теж мріють про те, як усі народи зіллються в один народ, як, наприклад, знаний колись радикально-соціалістичний «бос» Григоріїв (Гр. Наш). Ніхто інший, як Іван Франко, п'ятував фальшиву релігію «інтернаціоналізму». Є це, писав він, або «хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами прикрити своє духовне відчуження від рідної нації», або «фарисейство людей, що інтернаціональними гаслами хотіли б прикрити свої змагання до панування однієї нації над іншою». Власне! Коли москалі або члени якоїсь іншої «вищої раси» ішли на Україну з гаслами інтернаціоналізму, то були це фарисеї в масці, за якою був намір обдурити і панувати. Коли українські соціялісти радо прислухалися до облудних тих гасел, то були це позбавлені розуму «сентименталісти».

Наївні ідуть за цими гаслами, а спритні махери різних мафій ведуть їх. Мета тих інтернаціональних об'єднань – однакова. Вже Ленін уживав це дурисвітське гасло – «єдність пролетаріату» – як маску, за якою крилося справжнє обличчя того «інтернаціоналіста» – знищення націй, загнаних ще в царську тюрму народів, доценту, до денационалізації, до втоплення в «русском море». Нічого іншого не бажають і нинішні – соціалістичні чи якісь інші – махери інтернаціоналізму. Їхня мета – проголосити найперше націоналізм, потім патріотизм взагалі, прив'язання до землі батьків за перестарілий забобон, за щось «вузьке», ретроградне. Знищити саме поняття нації, знищити кордони між ними, найперше митні, потім політичні й духовні, її дух, індивідуальність, так що в деяких мафійських маніфестах кордони між народами звуть ті «інтернаціоналісти» вже не національні кордони, анаціоналістичні кордони. Ще крок, і всякий, хто захоче відгородити свій народ від інших кордонами, стане підлим фашистом в очах «прогресивної» мафії, бо для тих космополітів – «ubi bene, ibi patria»¹³. Далі стараються вони знищити символіку вільних народів, їхнє ім'я. Так щезає ім'я України, є лише УССР, або, на жаргоні агентів мафії, «сучасна Україна», бо Україну Богдана і Шевченка, навіть Україну Зимового походу або Базару, мусять вони витеребити в умах сучасників. Мусять обірвати нитки традицій із минулим, живих із «мертвими» синами цієї землі, з предками, обірвати духовні зв'язки з ними, спільність ідеалів, спогадів боротьби за націю. Мусять теж бути обірвані кровні, мовні, культурні, релігійні зв'язки, які єднають в одне національне тіло «живих» членів нації. Щоб викоринити з пам'яті живих, хто вони, «чії сини, яких батьків, ким, за що закуті». Привчити думати, що нації-п'явки, які століттями висисають сили і кров нації, є її «братами» (старшими братами!). Що боронитися проти них – це «мілітаризм». Що не любити, наприклад, народ-народовбивцю, а любити тільки свій народ – це шовінізм. Що стреміти до солідарності національної – це «расова дискримінація». І при тім усім

13 Де добре, там (і) Вітчизна (*лат.*).

якраз під фальшивою маскою інтернаціоналістів завше криються запеклі шовіністи, герольди вищости і вибраности своєї тільки раси командувати і володіти іншими. Ось для чого комуністичні, або «прогресивні», мафії хочуть ошчасливити тим «інтернаціоналізмом» Україну.

На відтинку культури «прогресисти» мають ту саму ціль. Коли в політичній і соціальному житті ідеалом у них було забити в людині індивідуальність, звести людину до стану скошарованої домашньої худоби, що не знає інших потреб, крім наїдатися і паруватися, то культ того самого «ідеалу» став гаслом і модерної «культури» насамперед у СРСР із її Маяковськими, Еренбургами та ін. Прославлення «соціалістичного будівництва», прославлення нових фараонів і «щасливого, веселого життя» велетенського всемосковського совхозу з його донощиками і катами, адорація нового бога – машини і фабрики, – ось головні теми совєтської літератури й мистецтва. Та сама гниль через певних емігрантів із СРСР і через їхніх західних учнів шириться в культурній відтинку життя Окциденту, з отими у вчорашні часи Золями, Андре Жидами, Маргеритами, Барбюсами, а нині – з Сартрами, Пікасо та ін. Завдання – спаскудити в літературі і мистецтві все взнесле, гарне, високе, шляхетне, все, що підводиться над матерію, насолону і сексу, понизити всі ідеали, всяку духовність, безкорисність, боротьбу за щось велике, честь, героїзм, висміяти це все, а звеличити людину-хама, людину-гангстера, повію. Найперше забити дух вільної людини, потім її душу, щоб залишилося лише тіло з його апетитами і потребами, які і стають темою голотської літератури. Все – кіно, телевізія, радіо, книжки, пісні – в руках спритних спекулянтів, і за директивною мафією, яка свідомо прямує до здеправування християнської молоді, все служить тій цілі. Щоб усе відповідало вульгарним смакам голої. І все це робиться під галас гучних фраз про «свободу преси», «свободу творчости» і взагалі «демократичних свобод», як у політиці, за фразами про «свободу преси» і «свободу думки», ведеться кампанія за нетикальність шпигунів і деправаторів підростаючого покоління. Щоб відвернути його від шляхетних думок і почувань, від горіння і боротьби за світлі високі речі, віддати під владу чорта.

Хто бачить у цій перебільшенні, той хай придивиться до знімок із оргій «рок-н-ролу», наймодернішого «танцю». Поминаючи несамоовиту, розпасану вульгарність і просто дикунство того вияву «прогресивної» культури, обличчя тих «дансерів» є вже не лише хамські або звірячі, а просто у своїм дикім шалі її розгнузданости нагадують маски чорта, людського – нічого. Ці біснування молоді нагадують «раденія» московських «пригунів» або «хлистів». У давні часи всякі «бісівські грища» гостро засуджувалися, нині – це витвір модернізму, в якого обороні, в обороні «свободи» мистецтва, стає «прогресивна» і «демократична» преса. Нагадує це середньовічні шабаші відьом і відьмаків, де чесне зібрання наперед відрікалося Христа, потім приступало до своїх оргій і вкінці на знак відданости своєму патрону цілувало його персоніфікацію – чорного цапа у хвіст. У СРСР донедавна роль такого цапа грав Сталін, а демонство прогресистів, яке на Заході виявилось в тих «танечних» оргіях, у СРСР виявляється в садистським, рафінованим катуванні. Закулісові кліки, які хочуть готувати західній цивілізації тут долю народів, підбитих Москвою, знають, що вони роблять, ширять своїми кіно, пресою і «рок-н-рол»-ом гангстерство і деморалізацію серед свого суспільства, приготовляючи про всяк випадок готові кадри «комсомолу» і МГД, хоч який опір чинять тій кліці шляхетні й відважні постаті західного світу, з яких деколи я цитував угорі.

Ми мусимо застерегтися проти данайських дарів «прогресистів», що їх вони хочуть принести на схід Європейського Окциденту, насамперед – на Україну. Ми вже

знаємо, до чого doprowadило захоплення достоевщиною, толстовщиною, горьковщиною, арцибашевщиною та іншою чортовиною нашу демократичну інтелігенцію кінця XIX і початку XX віку. Маємо цього досить. Відкинення божественної іскри в душі людини нехитно провадить до «освинення». А ця порода (див. Євангеліє!) любить лише, і вимита, знову валятися в грязюці, кидатися на кожного, хто, замість жратви, метає «бісер» перед нею і легко дає в собі притулок бісам, щоб в остаточнім рахунку зламати собі шию. З морального зла виходить річеве зло, з особисто злого – соціальне зло. Деправація й корупція почуття і розуму, хаос і бедлам у політичній і соціальній житті – правдива демонократія. Може тими розкладовими гаслами «прогресу» захоплюватися наша лівниця, яка з підскоком дає себе запрягти до російського воза або проросійського воза «прогресистів», але не є і не сміють бути ті розкладові гасла кличами нової революції на Україні. Є ті кличі безсилі в боротьбі з московською почварою, бо хоч вони теж інспіровані якимось дияволом, то, без сумніву, дияволом нижчого рангу, а відомо, що Сатану не виганяється Вельзевулом...

Чим же московські біснуваті сильніші від тих, що гасають по цей бік залізної за-слони? Те, що вони такі сильніші, спостерігали вже здавна вдумливі чужинці. М. де Вогое давно спостерігав, що «сила (московських) нігілістів ... криється в характері кількох людей... Напружена до краю воля, душі холодні, як сталь... Характер цих, готових на все, людей діє на московський народ» і на інших теж, «їх вабить до себе характер, навіть коли вся його енергія направлена на зло». Передбачаючи добу агресивного большевизму, писав Вогое кількадесят літ перед 1917 роком: «Коли нігілісти перейдуть до пропаганди чином, вони здадуться нам подібними до наших західних революціонерів. Але ви знайдете між ними таку різницю, як між диким звірем і одомашненим. Наші найгірші революціонери – лише злі пси, московський нігіліст – це вовк», навіть «скажений вовк». Їхню душу, волю, характер кріпить, як уже знаємо, диявол, дрібними бісами є у порівнянні з ними оті Дюкло, Гайтскел, Нені й Тольяті. І коли московські большевики поклоняються духові зла, то не лише для того, щоб «валятися в грязюці», а щоб, як дикі звірі, розтрошити наш світ. Для них не вигода, а пригода – ціль, саме те трощення, дебош, розбій. Їхня «мораль» – це «мораль» толстовського «розбійника і вора» Єрошки, «азіатів з жадними глазами» (Блока), і, чого не розуміє Захід, не «добробут» і «мир» є їхньою метою, а розбій і війна. Тому большевик до певної міри аскет, як був ним предтеча його – народоволець Нечаєв. У його катехизмі революціонера читаємо, що революціонер «не має особистих інтересів, любовних зв'язків, сантиментів, прив'язань до майна, над усім у нього панує один винятковий інтерес – революція. Він порвав із поглядами цього світу, який вважає своїм найбільш запеклим ворогом, як його зруйнувати – його єдина мета... Він суворий до себе, суворий до інших». Він кличе «подати руку цілому хороброму світові розбійників, цих єдиних справжніх революціонерів у Росії». Це люди, що виреклися світу і себе самих для виняткової служби дияволу... Боротися з цією силою, з тими «скаженими вовками» не потраплять «злі пси», визнавці релігії «прогресу». Побороти тих «скажених вовків» можуть лише люди з ще більш напруженою волею, з ще сильнішими душами, з ще більшим ентузіазмом і з твердішим характером, ще більш готові на все, з ще більш динамічною ідеєю. Не калькулятори і «соглашателі» зі Злом, тільки люди, надихані тою Правдою, перед якою «і дияволи трепещуть». З тої Правди, не з її заперечення, вийдуть логічно і ті ідеали, за які підійме свою нову революцію Україна. Не будуть це ідеали «прогресу», матеріялізму, соціалізму, проросійської демонократії чи інтернаціоналізму, чи угоди з ними. Ні! Інші! Надхнені духом нашої традиції.

5. ЗА ЯКУ РЕВОЛЮЦІЮ?

Те, що наша Європа вступила в добу смертельного змагу з нечистою силою, це відчула Україна давно в особах її будителів і пророків. Серед буйного розвою матеріалізму й атеїзму перед Французькою революцією повернення до духовности голосив Григорій Сковорода. Те, що диявол уже без маски з'явився у світ, бачив М.Гоголь уже в першій половині минулого віку. Він бачив, як омертвіли людські душі, як «морально охляли». Бачив, як «нечиста сила, на очах усіх вилізши зі споду», пише вже свої «беззаконні закони» світові, а «світ бачить це і, наче заворожений, не сміє ворухнутися». Нарешті, бачив Шевченко. Він теж не раз «бачив диявола очима власними» у своїм оточенні, в метушні живих – «танець мерців». Бачив, як люди «сльозами кривавими Сатану частують», бачив тих, що «їх уже душі запродані» були чортові. Бачив, як на Божій землі ті «люди пекло розвели», дияволову стихію. На особистім досвіді бачив, як вирішує вже в людських справах наче «трибунал самого Сатани з його холодними й нелюдськими присудами».

Бачив теж, звідки це пішло. Це почалося тоді, коли люди проголосили: «Немає Бога – тільки я!» Коли, за рецептом Карамазова, проголосили себе Богом. Як же це сталося, що обернулися вони на «свиней» і «звірів», які й обернули наш світ на пекло? Так само виразно бачив він і ту силу, яка була авангардом тих божевільних, що хотіли і його Україну «повести за віком» того «прогресу», просвітити її «сучасними вогнями» Люцифера. Це й була та сила, і їй, і всій «мудрості віку цього», і Москві проголосив він невблаганну війну, залишивши нам заповіт, як треба рвати духовні і тілесні кайдани тої сили диявола і яку встановити по перемозі над ним «сім'ю велику, вольну, нову» свобідної нації. Дороговкази його є нехибні, бо оперті на відвічних історичних традиціях нації і на його самоініціації. Він одразу відкинув мудрість «сучасних вогнів» в усім: в релігії, політиці, соціальному житті, моралі. Одразу проголосив, що без надхнення Вищої Сили «ніхто нічого не вдіє убогою головою». Вчив, що без допомоги тої Сили ще до страшнішого «доводить Сатана душу нашу», як вона «не схаменеться та до Бога не вернеться, то так і вп'ється пазурами в саме серце» наше геній зла. З цього основного заложення виходячи, komponував він і слова «Заповіту», які досі є словами-дороговказами – за що, за які ідеали має боротися Україна: проти «апостолів» Антихриста, яких змалював Блок, і які пішли підбивати світ.

Пишуться, рецитуються і коментуються без кінця слова його «Заповіту» – про «нову, велику, вольну сім'ю», свобідну націю як ідеал нашої збірноти. Але дорога до неї іде не тільки через «вражу кров» і власну. Цією дорогою можуть піти тільки певного духа люди, які самі всередині, в душі вольними стали. Не здвигнеться великого будинку свободи без людей, готових боротися за ту свободу, без людей, свобідних у душі, без тих, які боротимуться за ідеал свобідної нації, а насамперед свобідної людини, а не за «шмат гнилої ковбаси», не за «землю, що картоплю родить» або що «добра для городу». Виразно сказано в «Кобзарі», що творять історію не «раби», не «лакеї», не «донощики і фарисеї», не ті, що «всякому служили-годили», не ті «землячки», «плебеї» чи «свинопаси» духом, що «нагинаються» та над собою всякій погані дають «коверзувати». Не ті, що володарям чужим «патинки лизали» чи «ліктору – халяву», не ті, що «катам помагають» останню свитину з Вітчизни здирати, не люди «гнилої крові», не «овечі натураи», не «вбогії душею» і розумом, не ті, що вміють тільки «дивитись і мовчати та мовчки чухати чуби», нічого не розуміючи, на ніякий чин не відважні, які вміють лише «на всіх язиках мовчати» або «в неволі

в'януть» і «не соромляться» навіть, не ті, що були «лютими звірами» або що «в свині перейшли». Не так звана прогресистами на постамент висаджена «мала людина», а людина вільна, яка «чує крила за плечима», яка хоче «летіти й неба дістати», яку тягне вгору, не в багно. Це є його вільна людина. Оце його вільні люди – «люди, не собаки», люди вільні, яких він шукав у нашій історії («людей шукав»), і вірив, що їхні душі, «душі праведних», допомагатимуть тим, що боротимуться тут, на землі.

Ось про яку людину думав він. Коли справа в назві, ту свою вільну людину протиставляв він «розбійникам-людоїдам» московським і «овечим натурам» усякої нації, даючи тій своїй людині давню нашу назву «лицарів», – психічний комплекс, знаний тільки історії Окциденту, а в тім і нашій, і абсолютно чужий, незрозумілий і ворожий усьому духовному складу москаля. Ось про яку людину думав він, коли вказував, хто буде рвати кайдани, робити революцію і творити нову «вольну» націю вольних людей. Ось за яку людину кликав він боротися на Україні, щоб повстала вона на ній знову, щоб, замість zdeгенерованого покоління, знову настав той час, коли «буде син, і буде мати (Вітчизна), і будуть люди на землі». Це має бути і першим завданням грядучої національної революції на Україні.

Коли ж схочемо вглибитися ще й у комплекс вільної людини, побачимо, що відповідає він до подробиць тому комплексу вільної людини, який нам окреслено в Євангелії. Людина така не є рабом людської мудрости, яку так легко майстру лжі обдурити рекламою і брехнею. Людина така не є рабом своїх плотських забаганок, щоб її можна було підкупити дчасними благами за продану совість. Людина така не є рабом свого марного плотського «Я», щоб її можна було залякати його втратою або скаліченням. Людина та, іншими словами, посідає ті три прикмети душі і духа (мудрість, шляхетність і мужність), які їй дають боротися з усіма спокусами Зла, які в давні часи на Україні вважали за основні прикмети володарської класи і які лицарі за мудрим керівництвом лаврських ченців шукали через контакт із тою Вищою Силою поза і над нами, в яку вірили. Як для свого існування і здоров'я мусило шукати контакту наше фізичне *тіло* із зовнішніми силами фізичної природи – з сонцем, повітрям, водою та ин. Хто уважно читає Шевченка, той знайде в нього всі ті три істотні прикмети вільної людини в яскравих живих образах, наявність яких є притаманною для святих і героїв. Така його і наша концепція вільної людини. Це не одна з тих, які «всякому служили-годили», які «жито собі сіяли» й «сиділи нишком, слава Богу», а з тих, яким почуття сорому, ганьби не дозволяло зносити кайданів. Це був прототип тої людини, яку бачимо, раба або звіра, в ССРСР, ідеальна людина большевиків, або тої добре випасаної і вбраної, бездушної й аморальної людини, що з них складається юрба мегалополісів по цей бік залізної заслони, – ідеальна людина «прогресистів».

Люди, вільні від тиранії зла над собою, мають провести цілковиту революцію життєвих відносин в усіх царинах організованого людського життя – в політиці, соціальному житті, церковнім та ин. Щоб скасувати «закони тих, які будовою своєї Вавилонської вежі «топчуть святі закони» макрокосмосу і мікркосмосу, які несуть із собою «крадіж, війну і кров». Щоб, натомість, запровадити закони тої Сили, в яку «ми віруєм» («ми віруєм Твоїй силі і слову живому»), закони якої повинні взяти за свої. Тому з таким переконанням, з такою відвагою заявляє поет, що «вогонь і кров ми на розправу в селища вражі принесемо», а на споганену землю нашу – «право нашого закону». Це безкомпромісне і незмінне протиставлення – «наше» і «чуже», «своє» і «не своє» – стрічаємо в Шевченка всюди. Коли говорить про родину, про церкву, про економічне чи соціальне, про політичне, про духовне життя, – всюди. «Мудрість

своя», «наша не своя земля», «чужина», «чужа земля, чужа домовина», «чужі люди», «своя правда, і сила, і воля», і багато інших прикладів.

Встановити на нашій землі «право нашого закону»? Насамперед це значить відгородитися від усього чужого, нанесеного, від «великих слів», принесених «з чужого поля», як їх несли з енциклопедистами, з Марксом, Фоєрбахом, Сен-Симоном, Прудоном та ін. Драгоманівці, відгородитися від «чужої мудрости», скинути той «теплий кожух» із чужого плеча («не на мене шитий»), відкинути чужі «розумні слова, брехнею підбиті». Чужі були йому, як повинні бути чужими нам, модні ідеї інтернаціоналізму – огидної маски насильства й обману. Він кпить із того «братерства братнього», якого шукали його прогресивні земляки за межами своєї землі. Москалі були для нього «чужі люди», як Московщина – «чужиною». Усе в ній – природа, забудування, мова, обличчя людей, зовсім інша атмосфера, якою дихається, в'їжджаючи на Україну з Московщини, – було чуже, неприємне, дике. І москалі, й інші чужі етнічні групи на Україні – москалі, ляхи, «жидова, німота», – все це були раси, чужі йому. Москалів уважає за щось гірше «гадини» («Катерина»), з ними не треба було кохатися, гріх великий був до московських катів усміхатися («Великий льох»). Немудро було «на квиток вірити москалеві». Большевицький автор А.Річицький пише про цього вісника «шовінізму», що він ставився «ворожо до всього чужого» та що «всіх чужинців мав за поганців і нехристів». Річчю неможливою було для нього «з ворогом по правді жити». Бо там, де став ногою ворог на вашій землі, там пеклом горіла вона від краю до краю. Там «сараною» сідали на ній «байстриюки Єкатери́ни» чи хтось інший, там у «хамових синів» обертали синів тої землі. Там у погорді їхні звичаї, там була «запродана віра», там «у церкву не пускали», там людям «помолитись не дають», там діти «нехрещені виростають», там чужинцеві «степи наші запродані», а люди на «чужині, на чужій роботі» стають наймитами приходнів на «нашій не своїй землі». Там усякий поганець «над козаком коверзував», там доводиться «нерідну мати – чужу вітчизну – поважати», там людей «запрягли в тяжкі ярма», «мов того вола». Там «земля наша, як рай, як сад, насаджений рукою Бога-чоловіколюбця», ішла на грабунок і поталу чужинцям, а сини нашої землі ставали «безмездними» робітниками в цім чудовім саду, Лазарями убогими, що живилися крихітками, що спадали від бучного бенкету» їхніх «жадних і неситих братів»... Тоді не лише піт доводилося аборигенам лляти, але й «кров добру, не чорну, не за Україну, а за її ката».

Звідси ті дороговкази, ті заповіді, які він заповів теперішнім «живим», а тоді ще «ненародженим» землякам, заповів нам. Разом із ним ми тепер знаємо, що смертельно пагубною наукою є для вільної людини й вільної країни лженаука інтернаціоналізму. Згубливою проповіддю дурисвітів або недоумків є проповідь шукання «братерства братнього» з чужинцями, які прийшли обертати нас і країну нашу в рай для себе і в пекло для нас. Тому, за ним, і наші заповіді повинні бути: коли хочемо бути вільними людьми на «нашій, не своїй землі», треба щоби ця земля стала нашою і своєю, вільною від панування чужинців. Це заповідь революції – зрвання кайданів у загальнонаціональнім пориві, подібнім до того, яким горіла Україна в 1648 і наступних літах. Облудна пропаганда «толеранції» до народів-п'явок, негідне вільної людини запобігання їхньої ласки, ласки народів із психікою вовкулаки, пропаганда «толеранції» і любові до насильника, яку декретують підбитій нації її завойовники, а на еміграції – добровільні лакеї й донощики на тих, хто лакейством брідиться, ця пропаганда, особливо «співпраці» з невинним «народом російським», мусить знайти глухі вуха в колах тих, що за заповіддю Шевченка йдуть! Не під знаком грушевщини і винниченківщини має піти нова революція на Україні, не під знаком кооперації з

чужинцями або їхніми протекторами на Заході, а під знаком повного скасування чужинецького ярма – знищення сили Росії.

Революція має йти не під прапором «кращого життя», «щастя всіх» чи «миру» і «благоденствія», а під знаком свободи – свободної людини у вільній нації. Ця виборена свобода мусить орієнтуватися не на блудні вогні чужої мудрости «прогресу», не йти «за віком» розумової і моральної дегенерації, а під знаком наших традицій історичних. Галаслива компанія невігласів, клякаючи перед чужими бовванами, намагається в ім'я «прогресу» та «інтернаціональної солідарности», знищити і висміяти наші традиції, большевики їм у цім ретельно допомагають. Їм протиставляємо Шевченка: «Коли добре роздумати, то, справді, якщо ми задля нікчемних срібляків чинитимемо наругу над священними переказами давнини, що ж тоді з нас вийде? Вийде якийсь француз або куций німець, а від типу або, що так скажу, від обличчя національного і сліду не залишиться. А на мою гадку, нація без своїх, що належать тільки їй, характерних прикмет подібна просто на якийсь кисіль, і то дуже несмачний кисіль»... Кисіль – це аморфна маса, яку кожний, кому не лінь, виливатиме у власну форму. Обдаровані такою ворожою всякій традиції душею, і додумалися «демократичні» й соціалістичні земляки, ще далеко перед большевиками з Драгомановим і Центральною Радою, до формули – «національне формою, інтернаціональне змістом», що на практиці звелось до прийняття московського чи якоїсь інтернаціональної мафії змісту.

Традиції нашої нації вимагають передусім держави, цілковито відрізаної економічно, культурно, політично від Московщини. По-друге – держави сильної, яка могла би протиставитися Московщині. Це мусить бути, отже, майже військова держава, як була вона за старої України і за Гетьманщини. Подібно до Англії, що через море був до неї відкритий шлях усім завойовникам – римлянам, саксонцям, еспанцям. Щоб відбивати ці інвазії, Англія мусила завше тримати потужний флот. З подібних причин мусила бути військовим табором Німеччина. З подібних причин мусить Україна, оточена «сухим океаном» степів, бути таким воєнним табором, як була в минулі віки. Приповідав Шевченко, що старої України «дух великий воскресне знову серед мечів», а нації своєї інакше собі не уявляв, як нації воскреслого козацтва. Мусить це бути держава, «щоб вороги її боялись» (Шевченко).

Щоб бути сильною, мусить держава бути національно-однорідною, щоб не правили нею чужинці, яким наша нація чужа і культурою, і ідеалами, і вдачею, а не раз і вірою. Прогресисти кричатимуть про «расизм» і «дискримінацію»? Тим не треба зражуватися ані лякатися помсти тих, перед якими наші прогресисти «аж потіють та товпляться, щоб то ближче стати». Ніхто інший, як МакКаран, сенатор-демократ Злучених Держав, боронячи свій імміграційний Акт, який нібито робив расову дискримінацію для іммігрантів із Східної Європи й Азії, а фаворизував імміграцію до Злучених Держав нордійців і англосаксонців, заявив: «Система квоти базована не на премісі вищости англосаксонської раси, але основана на здоровій базі, що культура переважаючої більшости людности й установи Злучених Держав походять із Західної і Північної Європи, це історичний факт, а тому й переважаюча більшість імміграції повинна йти з Північної й Західної Європи». Це добра засада і для України. МакКаран жадав навіть права держави «денатуралізувати» небажаних іммігрантів, яким доведена їхня антиамериканська діяльність... І це дуже розумно, щоб там не кричали оборонці «свободи» і «рівноправности» для етнічних груп, які не раз підмінюють саме існування держави. Нація негомогенна, з великим впливом чужинців зовсім іншої крові, традицій, понять, часто і віри, тратить поволі зв'язки духовні,

які лучать мільйони її членів в одну націю, спаяну спільними ідеалами; робить із неї вимріяну здобич інтриг різномастих інтернаціоналістів. Особливо Україна мусить застерігатися проти тих меншостевих груп етнічних на її території, які мають претензії правити і володіти більшістю української людності, цілою нацією. Таких груп члени, як Леніни, Затонські, Троцькі, Хрущови, Кагановичі, – ці справжні погромники, що вимордували понад десять мільйонів нашого народу, і їхні прихильники за кордоном, з неперевершеним цинізмом стають у поставу прокураторів перед дітьми і внуками тих замордованих, жадаючи, щоб вони виправдовувалися перед тими прокурорами, жадаючи для себе «культурно-національної автономії». Знаємо, чим вони відплатили тим наївним братолюбним прогресистам, які були дали їм ту автономію, ту державу в державі, річ, невидану у світі. Щодо тих груп, то ще раз треба повторити, що шляхом політики Центральної Ради, шляхом самогубства, нова держава їти не сміє.

Щоб бути сильною не лише назовні, а всередині, держава, що вийде з революції, мусить бути свобідною від ярма тоталітаризму, советського, націонал-комуністичного чи «демократичного», від того, небезпеку якого бачить багато вдумливих авторів Окциденту, як Дуглас Рид, як Сесил Палмер (автор «The British Socialist Welfare State»¹⁴) та інші, від того тоталітаризму, який соціялісти й прогресисти накидають теж і Заходіві, від режиму, який пильнує кожний крок «свобідного громадянина», диктує йому, що він має їсти, скільки, коли, чи і куди має право їздити, убиваючи всяку приватну ініціативу і гідність людини, регулюючи її життя аж до найдрібніших дрібниць, а з іншого боку – фаворизуючи повну «свободу» кожного – свободу ширити деправацію політичну і моральну в пресі, телевізії, літературі, свободу від релігії в школі, свободу від кари за злочини і зраду, свободу акції 5-ї комуністичної колони та ин. Київська держава, що вийде з революції, мусить, з одного боку, звузити обсяг діяння держави, позбавити її тоталітарного характеру, характеру всесильної бюрократії, всесильного опікуна безправної одиниці, а з другого боку – привернути авторитет держави в її властивих завданнях: хоронити націю назовні й охороняти повагу до права всередині, караючи суворо за злочин і зраду і не допускаючи панюшення всередині нації – «держави в державі», тайних мафій, тих чи інших, які вірність мафії ставлять понад вірність нації і державі, які, замість цілей патріотичних, мають свої таємні цілі, роблячи з себе невидимих, безвідповідальних диктаторів національної політики, внутрішньої і зовнішньої, слуг ворожих нації інтернаціональних сил.

Щоб була сильною держава, ті, що її виборють, мусять правити нею в дусі національних традицій, не в службі чужим ідеям, не в службі Москві, ні ідеї під'яремного сателітства (ідея Ліпмана) чи «федерації» з тиранською імперією (ідеї радикалів, соціялістів, «демократів», Марголіна, Винниченка, Грушевського, «революційних демократів»), не в «союзі» з «руським народом». Завше пориває до революції націю та чи та група небагатьох, меншість. Така, що гуртувалася коло якобінців Французької революції, коло Кромвела, коло Леніна, коло Ф.Франко, коло Пілсудського, ген[ерала] Малетера, коло Петлюри, коло Хмельницького. Демагоги захвалюють масу, юрбу, роблять із неї, з числа (на словах) божище, проповідують місію «малої людини» («common man»), що врятує світ. Усе це вигадки, в які самі вони не вірять, а вірять хіба ті, які не мають ні волі, ні думки, щоб їти до тої маси і вести її. Історія свідчить, що її робить не «мала людина», не звичайні, а незвичайні люди, надпересічні, в добрі чи в злі. І головне завдання нашої революції – щоб на чолі нації, на чолі більшості, на чолі держави стали люди традиції, типу хмельничан, а не демагогів,

¹⁴ Британська соціялістична держава (загального) добробуту (*англ.*).

«лакеїв у золотій оздобі», подарованій їм їхнім черговим паном. Щоб націю очолили патріоти, не «дядьки отечества чужого». Лівиця робить у пропаганді з маси, з народу божище: «суверенний народ», «народ вирішує все», або «пролетаріят», обіцяючи йому всі блага земні, але тим народом гордить більше, ніж хто-небудь, зваблюючи його лестощами, брехнею, а потім загнздуючи терором. Вони, як яacobінці, як большевики, як прогресисти, апелюють до тої активної меншости, яка іде проти власних традицій, проти релігії, апелюють до найгірших елементів, до чинника економічного («грабь награбленное», «режь буржуев», «краще щасливе фізичне життя»), держава добробуту і просперити), до особистого чи колективного егоїзму. Другі, як «Фаланга» еспанська Ф.Франко, як мадярський генерал Малетер, як хмельничани, апелюють до активних елементів людности, настроєних на вищий, ідеалістичний діяпазон, до традицій нації, до релігії, патріотизму, до Шевченкової «чести і слави». Перші апелюють до Ярем, «хамових синів», які хоч перестають нагинатися, але залишаються такими ж хамами, другі – до Ярем, трансформованих у Галайду. Яка група переможе у війні між двома Іванами тої самої матері (з «Великого льоху») – це вирішить громадянська війна, яка буде неминучим шляхом до повстання «нової вільної» нації. Коли ліпші елементи вийдуть переможними в тій війні над силами розкладу й анархії, вони, як свого часу хмельничани чи в наші часи бонапартисти або фалангісти, і дадуть право й закон нації, і встановлять новий режим, режим свободної нації, сильної нації, де про провід в авторитарній державі вирішуватиме та чи інша кооперація переможної групи з нацією, яка з'єднала свої зусилля із зусиллями проводу. Право, традиція, патріотизм і релігія – ці гасла, не інтернаціональні кличі лівих демагогів, будуть базою сили нового режиму. Для цього, насамперед, мусить бути збудована та держава не на засаді однаковости, рівности мільйонів однієї обезличеної людської отари, а на засаді, традиційній на Україні, – засаді суспільної ерархії.

Ця остання засада належить до сфери соціального життя. Твердо стояв на цій засаді Сковорода, який знав, що в космосі нема рівности, його блискуча аналогія – нерівна всім рівність, коли кожний глечик наповняється вщерть (це – рівність), аж до вінців, скільки може вмістити якоїсь течі, але різними кількостями, залежно від ємности кожного (дарованих Богом здібностей). Пояснює те саме апостол Павло: «В однім тілі у нас багато членів, та не всі роблять те саме діло... Маємо різні обдарування... Дари різні і служби різні... Коли все тіло – око, то де слух? Коли все – слух, то де нюх? І коли б всі були один член, то де би було тіло?» Проти цього закону і суспільної та всякої іншої ерархії і повстають большевики, прогресисти, зрівнюючи всі різнорідні члени суспільства, обертаючи його в однорідну аморфну масу, яка хутко стає мертвою, а часто рухається лише під кием диктатури. Розподіл у гармонії і гармонія в розподілі є провідною думкою і соціальної філософії Шевченка. Він не визнавав числа і кількості. Знав, що «мільйони полян, дулібів і древлян во время оно» творили націю тільки тоді, коли їх організували Ярослав і Антонії Печерські. Не каже, що в мільйонах – спасіння. Як у кожній класі, бачив він і в народі різних людей. Одних жорстоко картав як «свинопасів» і «плебеїв», інших любив і жалів, як «рабів незрячих душевбогих, душею нетвердых, малих душею, людей темних, нижчих душею», але ніде не казав, що вони – сіль землі (як не казав того про маси людности Христос). Він жалів і любив їх, але твердо знав, що не їм самим, не незрячим визволити себе з пекла сучасности. Це роблять інші – не «плебеї», а «патриції» духом, зрячі і тверді душею, яких виводить довгими рядами перед нами в постаті своїх історичних героїв, які апелюють до найкращих у народі і поривають за собою отих Ярем, обертаючи їх у Галайдів. Кожний член суспільства на своїм місці і сповняє своє діло. Як у політи-

ці, так і в соціальному житті, його заповіт – суспільство єрархічне, не згляйхшальтована загальною «урівнювкою» під одним чи під «колективним» тираном аморфна маса. Тому він (писав же і про грядучих тиранів») у геніальній передбаченні проклинав не лише деспотію політичну, але й тиранію планованого, соціалістичного могоха-держави, яка водночас і політично, і економічно панує над мільйонами безправних рабів. Новітньою цивілізацією він не захоплювався ні поступами машинізації. Машину уявляв собі «якоюсь величезною, глухо ревучою потворою з роззявленою пащею». Передбачав, що модерна освіта «прогресистів» «не збагачує, а окрадає серце людини», і з жахом запитував: «Невже разом із (матеріалістичною) цивілізацією міцно прищеплюється нам егоїзм?». Візюнуючи час, коли політична деспотія перейде в деспотію економічну, у «всеспасенний» державницький дирижізм, він глузує з того «володаря-агронома», що «неродючу околицю поведить зробити родючою, щоб потом і кров'ю кріпака угноївся неродючий солонець». Чим це не образ гупого дирижізму соціалістичного «планування»? Ще з більшим глумом викпиває він це «планування», тиранське і безглузде, коли нові тирані наказуть підданім «платити за сонце», а сонцю – деінде сходити, і не так, як зробив Бог, а інакше. Або коли задекретують, «щоб люди не крали води з річки» й «піску не орали». Чи ж це знову не психіка майбутніх соціалістичних тиранів, яким «сакля очі коле, чого вона стоїть у вас, не нами дана»? Чому «чурек і сакля» селянина, його власне, «не прошене й не дане» соціалістичними панами, яких ціллю є, взявши чужу власність собі, власника «повести у кайданах»?.. Чи в цім аспекті неприєднаної ворожости до майбутньої соціалістичної тиранії, облудні контури і механізм якої він вичував своїм духовним оком більше як піввіку перед приходом тої тиранії, не виглядає його «садок вишневий коло хати» не як славословіє ідилії, а як оборона засади тої приватної власности, яка мусить бути своєю, бо без неї «поведуть у кайданах» того, в кого її вкрадуть? Бо без неї настане час, коли безправна людина буде обернена в пса: «Чому ми чурек же ваш та вам не кинемо, як тій собаці?». Тому в душі нашої традиції є його основна вимога, яка кпить із усяких соціалізмів, щоб «була в мене хата» власна, протест, що позбавлена того одиниця («нема в мене хати»), нема «свого веселого поля», нема того, що має бути, – «своє, непрошене, не дане». У тім протесті проти тоталітарної царської держави і візюнерським глумі й сатирі на майбутню грядучу соціалістичну державу визирає той самий мотив і заповіт нам – там є пекло, там вільна людина буде в кайданах, там пропаде свобода індивідуума, де буде чи в політичнім, чи в соціальному житті знищено маєстат свободної людини, пана і своєї власности, і своєї совісти, свого внутрішнього «Я», пана на своїй землі.

Так само знищена і потоптана буде гідність вільної людини і в сфері культурного, душевного й духовного життя там, де з'являться апостоли науки «современних вогнів» прогресу, щоби уярмлену і збезчещену людину «повести за віком», за віком Люцифера. Там, де гине ідея вищої Правди, Священне, там гине етика, там гине й поняття краси. У суспільстві, до якого зближається Люцифер, зміщується все в хаос – правда з брехнею, добро зі злом, краса з поганню. Так і в «країнах соціалізму», в СССР і його сателітах, так і на Заході, в секторі, опанованім біснуватими «прогресу», – всюди оглядаємо огидну ординарну архітектуру, ординарну музику, ординарне малярство, ординарну літературу, «культуру» до смаку розперезаної голоти, хама, яка змагає змішати з болотом все священне, етичне, високе і гарне, підвести культ усього бридкого, плугавого, огидного або дрібного, обмеженого, філістерського.

Революція, яка має ставити чоло тому біснуванню не тільки на відтинку політики, економіки і соціального життя, а й культури, мусить звалити ідолів плугавства і бру-

ду, повинна проголосити протилежні канони, повернути до часів, де героями в літературі були святі і герої, де мистецтво потягало людину від звірського і художнього в її гріховній породі у сферу високого, божественного, шляхетного, сильного духом, героїчного, у сферу людини, створеної на подобу Богу, не на подобу безрога.

Це знали античні греки, які виховували свою патриціянську молодь, яку готували в правителі держави, на взірцях музики, що не розманіжувала, а підносила дух вгору, окрилювала його до лету у височину, надихала високими ідеалами служіння Богу і Вітчизні, не своєму дрібному і переходовому плотському «Я». Виховувала на героїчній творчості Гомера (якого так цинив Шевченко)... Подібний заповіт у цім відтинку дав і Шевченко. Він знав, що гарне бере початок у божественнім. Знав він, що Бог – один, але уява про нього різна в різних народів. Чужа була йому концепція божества московських Ману або Вешада, знав теж, що «не од Сіона благодать», а з «тихої хати» Діви Марії «нам возвістилася» в усіх ділянках життя. Знав, і ми повинні знати, що «мистецтво – це божественна тайна, надхнена згори». Що культура, мистецтво, музика, поезія повинні підіймати людину вгору «до високого і прекрасного», «превише небес», щоб у цій стихії «кріпла й мужніла душа» людини. Що краса, невіддільна від релігії, «повинна оновити» нас, очистити від усього «дрібного, нікчемного». Революція, про яку мова, – тотальна, вона мусить відбутися в сфері духовній, релігійній, культурній, політичній і соціальної, знести весь намул неволі на Україні. Зроджена вона з того почуття сорому, яке палило і Франка, і Шевченка. Почуття сорому, що «в ярах лицарські сини», що «всякий день стид наш перед нами», що волочимо кайдани, цей «знак пониження людини». Вибухнула та революція і йде з перервами досі не для того, щоб якоюсь угодою були ми «нагодовані й обути», але й далі «в кайданах закуті», якоїсь «федерації», «союзу» чи «світового уряду», а для того, щоб ми були хоч «голі, та на волі», вільна людина в «новій, вольній» нації. Для того, щоб «злі не сміялися над нами», що нас подужали і звели на рівень нижчої раси, над якою «поганці панують». Для того, щоб ублагати Вищу Силу, щоб «помогла нам встать на ката знову», щоб «збавила нас вражої наруги». Марною є фізична сила літаків, бомб та ін. там, де бракує цей сором за національне пониження, де нема в серці непереборного бажання зламати ворожу силу диявола.

Соціалізм і большевизм – з одного боку, задурення усім московським, прогресизм – з другого, різними дорогами ведуть до однієї мети. В імперії московській у сфері ідеологічній декретується примусове безбожництво, ідолослужіння перед «суверенним людським розумом» і його апостолами, які мають створити для людської кошари рай на землі. У сфері моральної намагаються обернути людину у свиней і звірів душею, у сфері політичній – у потульну отару овець або в потульне гарматне м'ясо під одним чи колективним чабаном із «вибраних». У сфері соціальної – зробити з людей покірних робочих волів, бо думають, що «хлопа, мов того вола, у плуг голодного запряжеш». Апелюють до найгіршого в душі людини – до глупоти, до боягузтва, до почуття заздрости, до нікчемности, щоб затріюмфували їхні «катами писані закони». На Заході промосковські загони прогресистів поволі і тихцем, але прагнуть того самого. Ще Французька революція прокламувала суверенність людського, всесильного розуму, і його тоді по церквах Парижу адорували революціонери в постаті «богині розуму», кокотки Теруань де Мерикур, яка сиділа на вівтарі і яка, між іншим, у 1817 р. вмерла в шпиталі для божевільних. Нинішні прогресисти кличуть поклонитися тому ж вселюдському розумові, «без віри основ», який уже весь світ хутко оберне в дім божевільних. Поклонитися ідолові «миру» без Божої справедливости, добробуту, щоб обернути людей у добре вигодуване бидло без совісти і гідности з гаслом вми-

раючого Риму: «Хліба і грища!» Розвагу модерної «культури» з її жерцями – Мерілен, Мілером і Терезою Саган, із завданням остаточно здеморалізувати західний світ цинізмом і рафіновано-вulgарним «sexappal»-ем¹⁵, від яких за милю тхне звироднілим орієнтальним сексуалізмом, нахабством і культом гроша. А найважливіше, що ті прогресисти вбивають у голови свобідному Заходві співжиття з СССР, з Росією, щоб прийняв її ярмо і з нею радився, «як править світом» в «Об'єднаних Націях». Навіть коли б ті просоветські загони на Заході колись захопили всю владу і ввійшли, змушені, в конфлікт із СССР, навіть коли б вийшли переможними з того конфлікту, то «прогрес», що вони несуть світові, буде отрутою.

Українська революція, як і мадярська, еспанська та інші національні революції, звертаються проти погані, що принесла на нашу землю Москва, і проти того «прогресу» в «здемократизованій новій», неділимій Росії, якою хочуть ошасливити нас «прогресисти» по занепаді большевизму. Великою вірою у свій ідеал, ідеал свободи, буде одушевлена та революція.

Хто хоче хоч трохи вчитися з історії, хай пригадає, що тільки безмежною вірою своєю заразила Орлеанська Діва земляків своїх і дала перемогу розбитим і здеморалізованим полкам дофіна проти Англії. Тільки вірою у свою Правду дала Еспанія відсіч Французькій революції колись, а за наших часів – відсіч большевизму. Тільки вірою вона змогла протиставитися домаганням Гітлера і перемогти напасті й бойкот так званого «демократичного» світу, що хотів знищити її за спротив Москві. Віра як сила духовна дала їм і силу у світі фізичнім. Воля, завзяття, патріотизм – це чинники духовного характеру. Тільки тому була в стані в 1918 р. Франція відперти навалу ворога, що о 12-й годині вожді звироднілого парламентаризму замінені були вождами-ідеалістами, людьми віри, як Гальєні і Фош, які плювали на речі «реальної політики», як виборчі картки, партійні махльойки і «мир за всяку ціну». І навпаки, там, де «щирі республіканці» з демократів і соціалістів мусили вести війну з Гітлером, вони мусили її програти. Бо, як пише сучасник Анрі Антуан Жюль-Буа у своїй книзі «Нещастя Франції», нездорова атмосфера зжирала тоді країну, якій «бракувало чогось, чого треба було за всяку ціну, бракувало майже всюди полум'я, що мало одушевити всіх французів, бракувало esprit de guette¹⁶, воєнного духа. Бракувало його в міністерствах, у вищій командуванні, бракувало в армії, бракувало на фабриках зброї, бракувало у вищій товаристві, бракувало в буржуазії, бракувало в пресі, в парламенті», бракувало віри у високий ідеал, бракувало чинника духової натури. І Гітлер перемагав доти, доки мобілізував патріотичні елементи для боротьби проти ганьби Версальського миру за об'єднання розшарпаної національної території, доки голосив війну комунізові й масонству в ім'я свободи. Коли ж почав загравати з Кремлем, коли став мріяти перш про Lebensraum¹⁷, а тоді про Ernährungsraum¹⁸, про землі для «прохарчування» найперше німців взагалі, далі своєї партії, а потім партійних бонзів, особливо ж коли захопився «дастїженнями» московського соціалізму, тоді настала мобілізація навколо його партії спекулянтів, пройдисвітів (і московських агентів), які не думали про ніякі ідеали, не про націю, а про особисті справи і вигоди, і тоді його справа була програна. Це ж зацікавлення матеріяльним моментом наказало йому бігти за кавказькою нафтою, замість, як то радив Браухіч, мобілізувати підбиті нації проти Москви в ім'я їхньої свободи, замість брати Москву, перед брамами якої

¹⁵ Секс-приголомшення (*англ.*).

¹⁶ Воєнний дух (*фр.*).

¹⁷ Життєвий простір (*нім.*).

¹⁸ Продовольчий (харчовий) простір (*нім.*).

німці стояли і яку, як свідчить Кесельринг, взяти було можна і треба. Переоцінений момент моментальних практичних користей і зігнорування «імпондераблів», моментів морального характеру (свобода націй і взяття Москви), які спричинили б смертельний удар по престижу і фізичний розгром Московщини, згубили третій Райх. Рухи – війна, революції, позбавлені ідеї, «дів'яцької романтики» і «мрійництва», як звать цілі морально-ідейного характеру прогресивні політики, завше ведуть до поразки. І коли, незважаючи на все, визвольні змагання на Україні тривали аж до 1922 року, то тому, що серед сірої маси тодішньої «еліти» соціалістичних спекулянтів і «соглашателів» знайшовся один романтик, який ті змагання очолив, хоч і мусив заплатити за свій романтизм життям у травні 1926 року.

Хто з тих замотеличених учнів «прогресу» вірить лише в силу фізичну і «реальні» махльойки, той повинен заглянути ближче в обличчя тої сатанинської сили, яка суне на нас. Вона сильна не тільки своєю фізичною силою чи силою числа, але й своїм духом Зла, своєю сатанинською містикією. Боротися з Москвою здолають ті, які збагнули, що ця боротьба – це передусім боротьба духова. Вгорі згадав я Нечаєва, предтечу большевиків. Сила останніх – це не лише сила фізична, зброї, людського потенціалу т ин. Їхня сила, казав Вогюе про їхніх попередників, у тім, що, порівняно з іншими, духом своїм напасницьким перевищують своїх ворогів так, як звичайних псів – «скажені вовки». Сильні ті слуги диявола не іклами лише і пазурами, а тим «вовчим» у них, що визирає з їхнього кожного слова, жесту і кроку, і чого досі не розуміють матеріялісти.

З Нечаєва і його наступників промовляє містика зла, вона дає їм міць у світі фізичнім, дає їм віру в потугу зла у світі фізичнім. Вона, за словами Вогюе, обертає їх у «скажених вовків». Наші прогресисти чи націоналісти хай пригадують слова вже названого вище московського патріота: для таких наївних політиків Заходу «несхопима внутрішня суть російської революції», її «рушійна сила». Московські біснுவаті є «п'яні» своєю містикією розбою, руїни і диявольського хаосу, бо так і кажуть: «Ми – містики», а ця містика Нечистого є їхня «релігія». Що могли б їм протиставити «тверезі» соціялісти (як той Григоріїв), які, за їхніми ж словами, «хотіли з усіма жити в злагоді, і Бога не гнівити, і чорта не ображати»? Це справді є їхнім гаслом аж до нинішнього дня. І досі вони думають, що, не ображаючи чорта, кокетуючи з ним, вони не ображали Бога.

Людям чорної містики з душею «скажених вовків» можна протиставити тільки силу Того, перед ким «і дияволи трепещуть», можна протиставити тільки віру в Того, хто через їхню віру робить їх «кріпкими на війні і проганяє полки чужинців» (апостол Павло до жидів), віру у своє велике діло тут, на землі, у свій ідеал, який ставиться понад все дочасне і плотське. Для лівиці ці слова – пуста фраза, для нас – велика правда. І коли «полки чужинців» ще не побігли перед київськими полками, то лише тому, що мало ще є тих, які в ці слова вірять і в Того, хто ними надихнув апостола. Не з власної фантазії вийшли й слова Лесі Українки про Того, хто розколов духовний світ «на чисту і нечисту половину», про те, що боротьба між ними «зійшла на землю з неба». І в Євангелії йдеться про «розділення» і боротьбу у світі через Ісуса. І в Апокаліпсисі, що, переможений Михаїлом на небі, «низвергнутий на землю з ангелами своїми», він прийшов до нас «у сильній ярості своїй, знаючи, що не багато часу йому лишилося», щоб творити зло на землі. Є натяки на це і в містиці Шевченка, який потішав, що «не за горами кари час» та що для перемоги сил Сатани на землі маємо шукати контакту з тим, хто подужав його вже в небі – з «силою Архистратига Михаїла». Знав, що звідти, не від диявола і «не од Сіону, благодать» зійде на нашу країну і на її

борців за неї і дасть їм силу фізичну. Знає про це завдання Києва і Москва, знає, що, коли вона впаде в її теперішній формі, всі «алчущі і жаждущі правди» потнуть шукати живої води у відродженім, повернутім до своїх традицій Києві. Знає: коли вона не повалить Києва, то Київ повалить її – вогнище всякої шаманщини і диявольщини на землі. Знає, що з Києва вийде ворожа їм сила, яка вміє не лише «людей любити», а, коли треба, й «проклинати і світ запалити», світ облуди, підлоти і безумства.

Що найцікавіше, що знають або здогадуються про це навіть й нейтральні холодносердні чужинці, далекі від всякої містики. Один з них (Креншков) навіть у підмосковськім сторозтерзанім Києві побачив яскраве протилежне безбожницькій Москві, побачив супроти московського «бруду, неохайности і лінивства» «життя, елян», «вищу енергію, витривалість, твердість». Побачив потяг до духовного (церкви, книги), чого не знайшов у Московщині, побачив це засадничий прихильник СРСР... Ще більше побачили в Києві французькі відвідувачі з Піно, який по Першій Причасті уперше в нашій Лаврі взяв свічку до рук... Навіть їм відкрилися там очі, що Україна стане осередком для християнських прочан цілого світу, для адораторів хреста і краси. Побачили людей, які в Святій Софії молилися на колінах чи припали до землі хрестом, побачив тих, як каже француз, «алчущих і жаждущих правди». Почули ті гості, будучи в Лаврі, теж від московського провідника, що нетлінні моці святих збереглися лише «від властивостей ґрунту» київського... Правда, має ці властивості київська земля, має ще й інші – не тільки народжує вона святих, але й героїв. І одних, і других знає Москва, для неї смертельно небезпечних. Особливо в наш час, коли зближається обрахунок Києва із уже прогнилою чортівською силою Суздальщини і Московщини.

Ні, не місце в цій боротьбі за «або пан, або пропав» тим «реальним політикам»-прогресистам, які прагнуть визволити Україну так, щоб і «Бога не прогнівати, і чорта не образити». Час вимагає вибору між тими двома силами.

Першим завданням цієї нашої революції буде звільнення країни від панування московської нечисти, знищення тої нечисти зовні, а потім – «на нашій не своїй землі». А одного і другого зможуть довершити тільки ті, які ту нечисть Москви і «прогресу» знищать у своєму серці. Потрібна духовна революція, духове переродження коли не званих, то ізбраних. Які повинні навернути їх до гарячої віри предків, коли хочуть, щоб їх, як і тих предків, від їхньої боротьби за ту свою Правду не «відлучили б ні скорбота, ні тіснота, ні переслідування, ні голод, ні меч»¹⁹ аж до години перемоги.

¹⁹ Послання до Римлян, 8, 34.

6. ДВА ТАБОРИ

Геніяльне прозріння Шевченка – образ України майбутнього, коли понесе Дніпро в море кров ворожу, коли прийде й до конфлікту «двох Іванів», синів однієї матері, однієї Вітчизни, з яких один буде «катів катувати», а другий активно чи пасивно «катам помагати». Щоб перевернути догори ногами «лад» насильства, мусять з'єднатися люди, цілковито чужі модерному «духові часу», встановленому на багатьох землях чорним духом Москви та її попихачів, люди, здібні на Україні перевести духову й політичну революцію, поскидати ідолів нового поганства. Будуть це люди, в чиїх руках той «невидимий меч», що дав Ісусові Бог у руки, перемінівся б у видимий. Це не будуть люди «демократичної» когорти, яким історія вже видала присуд політичної смерті устами Шевченка, Лесі Українки, що звала їх «рабами, невольниками продажними, без сорому і чести», видав присуд Міхновський, що картав цю породу вічних «лоялістів», видав присуд Франко, що бачив у них «рабський мозок», «рабське серце» і рабську волю. Націоналізм, що йде їм на зміну, ненавидять вони за те, що його ідея визволення – їм не потрібний «догматизм», що його ненависть до зла є «аморальний фанатизм», що його безкомпромісова воля – «огидний бестіялізм» («розбійники, вори, п'ятно в нашій історії»). Розклад нашої «демократичної» еліти – це явище, спільне всім подібним елітам Окциденту, які поволі прийшли на зміну феодально-монархічному прововоді.

Від неї – це була причина – відлетів «Дух Божий», тому, що вона виреклася його. Почалося з проголошення божеством того «суверенного людського «Я», «розуму без віри основ». Мета й завдання того розуму – матеріяльне щастя мільйонів, яке не «спаде нам від Бога», але «власний наш розум» нам принесе. Отже, наказ був: «Не моліться вже більше до Бога, бо молитва слабка там підмога»... Як голосив це ще в минулім столітті ідеолог «свобідної людини», той самий, що згодом своїм генієм і своїм великим серцем отрясся цієї чортівської науки і вказав нам великий і тяжкий шлях у нашу землю обіцяну. Інші, «модерніші», задекретували, що «релігія шкідлива для визвольної боротьби», що існування духового чинника «не доведено ще наукою», що «релігійність – це «імлістий, молочний шлях почувальних сил душі». Тільки розум «на основі свого пізнання» пізнає світ і вказує шляхи життя і визволення, не «догми», не «пристрасті», не «іраціоналізм»... А наступний «логічний» вислів був, що проповідувати одну «фанатичну» ідею, як це робить націоналізм, – це ж значить «терор думки» вільної, це ж «тюрма для мислі», це ж «свист ідеологічного батого»! Це ж «спиняє наш духовий зріст»! Бо ж «єдиної правдивої відповіді не може бути і немає»! Бо «ми проти прив'язання до однієї доктрини», «ми не хочемо зв'язуватися з однією філософською теорією». Видива, догми? Вони ж «не бувають об'єктивні, логічні», і теж «правда не є абсолютна, а подільна»! Це лише націоналістичні «мрійники шукають абсолютної правди». І нарешті – «не треба боротися за речі неіснуючі, нереальні, не треба аксіом! Так, «логічно» дійшли ці вбогодухі висновку, служити різним правдам, які їм накинє «реальне життя» і чужий розум, – прірва ідейного хаосу і політичного компромісу, куди й звалилася разом зі своїм розумом демократична «еліта». З ними сталося таке, що завжди стається, коли за принцип береться «розум владний без віри основ», стали вони «дітьми, що захоплюються і хитаються вітром якоїсь науки, що йде від лукавства людей, від хитрощів і крутіства» (Еф. 4). Стали людьми «двоєдушними», яких їхній непевний «розум» без компасу віри і догми шпурляв від демократії до соціалізму, від соціалізму до комунізму, від націоналізму чи католицизму, до яких припадком пристали, до титовщини і масонства, від керен-

щини і російської демократії до науки большевизму (як Винниченко, Грушевський, Студинський, Шаповал, нинішні «самостійно-українські» і «сучасно-українські», «прометеївські» та інші свіжовипечені «демократи» еміграції).

У декого з них, що виреклися віри в Творця, у серце «щось влилося, темне і студене, це віра в чорта», репрезентованого тою ж Москвою. У більшості зродився сумнів, коли «не стало у власнім серці запалу ні віри» в себе ні в ідею, сумнів, чи їм, «знесиленим журбою, роздертим сумнівами, битим стыдом», народ «провадити до бою». Тоді їм з'являвся Азazelь – «темний демон одчаю» і сумніву, тоді вони кидали «власний план тіснозорий», щоб навмання кинутися в такий самий інший. Тоді вони ставали тими сковородівськими тетерваками, які, бачачи принаду, не бачили укритого ловця і попадали зі своїм дурним розумом у сільце: то російської демократії, то «українізації», то «прогресу», то большевизму. Була це «не мудрість, що сходять згори, а земна, душевна, бісівська» іноді²⁰. З цією «мудрістю» ті люди «слухом почувють і не второпають, очима оглядатимуть і не побачать» укритого, невидимого²¹.

Прокляттям цих бідних людей було, що вірили в розум людини, але не вірили в розум Того, хто її створив, ані в нього самого. Не знали, що пізнавальною здібністю є не лише логіка розуму, а також і віра, й інтуїція, «око душі», й інспірація, й ілюмінація, й ревеліяція. Останні в рідких випадках, але інтуїція, пізнавання «оком душі» і серця, стрічається часто у тих, що нею обдаровані, як у Шевченка, Лесі Українки, Франка, і вона їм допомагає пізнати правду і пізнати шлях свій і нації своєї, бо «помисли виходять з серця»²². Бо знали вони, що емоції не відділити від думки. Як це чудово розумів І. Франко, ця, хоч і несвідома того, глибоко віруюча людина:

*Якби ти знав! Та це знання прадавнє
Відчути треба, серцем зрозуміть,
Що темне для ума, для серця ясне, явне,
І иншим би тобі тоді вказався світ!
Ти б серцем ріс. Між бурь життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як Той, що в бурю йшов по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних, вбогих:
«Не бійтеся! Це я!».*

Ось цим «знанням» інтуїції, «душевного ока», інспірації, пізнали без аргументів логіки людської Вічну Правду Андрій і Петро в Ісусі, покинувши все і пішовши за Ним. І через брак того знання не міг пізнати цієї Правди опанцерений у суворе римське «раціо» Пилат, хоч та Правда, жива в образі людини, стояла перед ними. Правда, яка з'являється людям не в сухій риторичі, а як «вогонь в одежі слова», слова, що «пламенем взялось, що вогненно заговорило». Одержимі цим вогнем, такі люди передбачали кару і руїну країни своєї за її неспокутувані гріхи, як робили це Шевченко і Леся Українка. Вони ж, як Франко – в геніяльній інтуїції, давали образ диявольської Росії, для багатьох невидимий, і такого ж диявольського соціалізму, чого не бачили і не бачать досі заблукані звеличники «логіки» і «холодного розуму». Леся Українка вже за її доби глузувала з соціалістичних винахідників «моделі громадського механізму», які своїми холодними образами не навчать кохати ці ідеали «не тільки думкою, а й почуттям», показувала нам іншу путь, видиво іншого ідеалу – свободної нації. Ті «сни і примари» в очах тупих логомахів, але які в словах її,

²⁰ Послання апостола Якова, 3.

²¹ Мт. 13.

²² Мт. 15.

«одержимої видивом» своїм, «заражали» людей серця і духа, вириваючи їх «силою фантазії з великого ланцюга еволюції» (перед якою тремтіли демократи) в царину великої віри, яка не перечила розуму, лише спомагала його на шлях великих чинів. Цю ж творчу віру і свої «фантазії» картали недовірки у Шевченка, але він знав, що його «замки в повітрі триваліші і гарніші» від тих «матеріальних палат», якими думають ошчасливити людськість і себе ті, кого він із погордою звав «людьми позитивними», цебто філістерами догоди, які тепер кажуть нам «в ім'я логіки» зігнути шию перед «реальними фактами» того дому божевільних, що зробили москалі з України.

Лише такі ясновиди, люди інтуїції, ініціації, люди, обдаровані невидимим «оком душі», бачать невидиме, пізнають дійсність і своїми «догмами» і «видивами» виводять націю із тьми, із смраду, із неволі...

«Розум владний без віри основ» привів звеличників цього ідола «прогресу» у нас до шамотання і хаосу ідеологічного, до гонитви за кожною «новою» ідеєю, яка була в ту годину панівною у світі, до найбільш відрозливого опортунізму і крутіїства під прапором галасливих і пишних фраз, до найсмішнішої софістики, яка прикривала кожную їхню чергову ідеологічну зраду. Не дивно, що, заплутавшись у власних сітях, наші демократи проголосили всяку сталу ідеологію, всяку догму, аксіому, всяку віру за річ непотрібну і для політика реального шкідливу. «Двоєдушними» людьми, «нетвердимими в путях своїх», назвав таких людей апостол Яків.

Як тим двоєдушним не подобається «односторонній» догматизм націоналізму в сфері ідеології, так стерпіти не можуть вони «односторонньої» «жорстокости», «ненависництва» і «аморальности» націоналізму в сфері почувань. Там їх разить, що світогляд хоче ще й «зворушувати», тут, в області почуття, разить їх, нащо такі поети, як Теліга, Ольжич та інші «вістниківці», дають «віршований світогляд». І в однім, і в другім разі обурювалися, нащо впливати на людей, сугерувати їм шлях. Там обурювалися, нащо горів «вогонь в одежі слова», тут – нащо у вогні поезії лунав кличний дзвін? Нащо аж так розпалювати і поривати за своєю ідеєю почуття, що готова була людина для неї «в пекло пошкандибати», на терпіння і смерть? Нащо взивати до стихії вогню, нащо горіти чуттям, нащо апелювати до стихії, що рветься вгору? До стихії, через яку зійшов Духа язик вогняний на апостолів? Бо ж хто горить, той може згоріти, а «вогонь (тільки) запеклих не пече», бояться його стихії літеплі душі, які не знають любові вгору, горизонтальну лише «любов ближнього», фізичного, плотського, тихої радості, тепла, дрібної приємности й насолоди. (Знають, де не треба згоряти, а можна погрітися...).

У тім основний розділ між двома таборами в сфері почувань. Любов до чогось над нами, до Творця, до ідей, до країни – заабстрактна і задалека тим, що знають лише любов у сфері не вертикалі, а горизонталі. Це ж за його любов «догори» прозвали їхні предки Шевченка «ентузіястом, сиріч дурнем» (як звірявся він сам). Ідея над людиною, над плоттю? Старий Тарас, що смертю покарав зрадника-сина? Це ж був учинок «жорстокий і негуманний», любов до ближнього ж наказувала скоріше «продать в різницю москалеві» сина... Їхня любов – це любов до відпруження, ідилії, до квіток «цвітучої України», любов Сосюри, Довженка, Рильського, всіх тих, які водночас маніфестують свою любов до її катів, яких вихваляють як уміють. Недоступна їм любов Шевченкового Гайдая – «одна любов! Хто ж каже нам, що все він любить, холодний камінь той, брехня і богохульство виходить із його уст».

Там, де стають напроти перша і друга заповіді любови до Творця і до творива, теплі вибирають другу. Пощо «рватись у простори»? Любов до «обіцяного краю»,

як у франківських жидів у «Мойсеї», – «це для слуху їх казка, м'ясо стад їх, і масло, і сир – ось найвища ласка». Або, мовою модерних Датанів і Авіронів, – Дніпрельстан, індустріялізація, «дастіженія» большевицької революції або «нашої держави УССР», економічного «розросту» тої «сучасної України». Аморально, на думку Датанів, проповідувати любов «до незримої цілі», до вчорашньої України, якої ж уже «не може бути». «Недосяжнеє, щоб полюбити, вірити в невідоме?» – так для цього ж не раз різні «ентузіясти» «топчуть рідне й знайоме», а це ж найстрашніше! Мовою модерних Авіронів – пора «перестати вірити в чудо», бігати за недосяжними «фантомами» або любити їх! Нездорова й аморальна така любов, кажуть вони, бо ж «уже багато крові попливло в заплаті за наші героїчні, але не завше доцільні пориви». Треба гуманними бути і всіх ближніх любити... Що серед них є перекинчики й «грязь Москви», які допомагають добивати свій народ, що жалять його чужою отрутою, мов той скорпіон? Ну що ж, і їх не вільно ненавидіти, бо «і скорпіон жити в світі бажає, а чи ж винен він у тому, що їдь у хвості своїм має?». Чи ж винні Сосюри, Скрипники, Винниченки і Гречухи? Любов у височину, вгору, до ідеї, до Бога, до Вітчизни? Але ж ця любов наражає на різні клопоти!

Їхня любов – це не порив вгору, до ідеалу, до надлюдського, не героїзм. Лірник «вільної людини» тих демократів (Іванейко) не сприймає поетів націоналістичного світогляду (Ольжича, Теліги, Маланюка та ин.), це — екзальтовані «біси», а войовники того світогляду – це «ексцентричне отамання», сіячі «непотрібної жорстокости» з дикими претензіями «повчати і вести». Ідеї і почуття лірника демократії – ніжні, ідилічні і розчулені. Почування наші повинні, вчить він, горіти не Еросом високої мети, змагу за неї, а земним, навіть «приземленим Еросом». Бо суть емотивного життя, голосить лірник, – це «голод і кохання», він і радить нам у нашу жахливу добу «звернутися до тих основних елементів щастя» — філістера і плебея. Промовляючи, очевидно, за себе і за собі подібних, повчає він: «Усі ми, як і тварини, інстинктивно шукаємо радості і приємности», хочемо втекти «в тиху альтанку особистого щастя», бо ж для людей цієї породи «взаємини полів — основний гін життя». Отже, голод, цебто черево, приємність і секс! Чи ж це не нагадує званого «*panem et circenses*»²³ плебейської голоти конаючого Риму? Отрутою є для цих лірників банкрутуючої демократичної «еліти» горіння аскетів, поезія великих одержимих, змагу хрестоносців, давніх і сучасних, борців за ідею. Лірники знають своє: «Хай там вони і кризи трясуть світом», але «коли вмер Бог і вмер дух» (у їхніх серцях?), то «рятуймо людину в нас!» Як? Як видко не піднесенням духа, не піднесенням її до Бога, а оберненням у тварину, що шукає радості і приємности в чревоугодії і сексуалізмі...

Усе це дуже логічно: без Бога в безсилім шамотанні мечеться думка, заплутана в сітях «мудрости по плоті», без Бога обертаються наші емоції в стремління задовольнити «інстинкти тварини», гасне вогонь усяких стремлінь вгору, а тоді, казав Шевченко, «в нашу кістяну комору налізуть свині знадвору»... Літеплюю стає тоді людина, а про таких сказано, що «виригне їх Господь із уст своїх».

Та сама причина, відхід від духа, яка вбиває в цих людях ентузіазм однієї ідеї в їхній думці і робить їх «двоєдушними», роз'їденими сумнівами, «літеплими» в їхніх почуттях, робить їх у ділянці волі, чину хитливими. Бо «людина з роздвоєними думками не тверда в усіх путях своїх» (ап. Якова, I) стає людиною безхарактерною. Так само, як людина без віри і без любові, без поривів до неосяжного, без любові, незрозумілої аматорам спокою. Бо людина віри «часто не знає міри і не стримує-

²³ Хліба і видовищ (*лат.*).

ся перед неможливим», але «якраз через це dokonує багато речей, які втомлюють і вичерпують тих, що не люблять» (Тома Кемпійський). Не вирізняє «нетвердих» та «загониста вояцька вдача», яку спостерігала у перших християн Леся Українка. Не знають вони, що дух, віра, чинник нематеріальної натури, може зрушити символічну євангельську фізичну «гору». Тому осуджують вони «нерозсудний» героїзм, схиляючи коліна перед всякою матеріальною силою. Тому всяка чинна акція проти Росії – чи то визвольні змагання 1917-1921 рр., чи націоналістичний рух між двома війнами в Галичині проти Польщі, чи повстанська акція на Україні під час і після 2-ї світової війни, чи угорська революція, осуджується тими «тверезими» як «злочинна марнотрата молодих сил», злочинна «тактика свячених ножів», якій протиставляють «лояльну співпрацю» з большевизмом і «позитивну участь у будівництві» сталінців на Україні, як поручав Консолідаційний комітет українських демократичних партій у Львові в 1939 р.

Ці ліві «політики» «декретують», що не наша воля, а «дійсність визначає наш шлях», не воля чи «бравурні повстання» (бо «що вони дали?»), а пристосування до «розвоєвих тенденцій сучасного світу», хоч би вони мінялися щороку або зашморгували петлю на шиї нації, як та «сучасна Україна». Треба – золоті слова В. Винниченка! – залишити «віру в багнети», «непотрібну й небажану боротьбу», залишити «братовбивчу війну», звільнити голову від «чаду отаманщини». Без «вольових теорій», без екстремного героїзму, «проголошеного фразерами». Треба йти «іншим шляхом», не шляхом 1917-1921 рр. (Шерех), а шляхом, на який «пішла» Україна під проводом Леніна-Сталіна, шляхом капітуляції перед чужою силою: УССР, Алексинського, «співпраці» з «русским народом», з Марголіним та ін. Вони переконалися, що щастя нам принесе «об'єктивний хід подій», не «наша воля ані наші прагнення». Нарікають і земляки з-під залізної заслони на те, що вони «не з волею крици», що їх «завше хтось веде», а вони «йдуть слухняно, аж їм не скажуть: «Стій!», що «кволе їхне «Хочу», що вони «без волі дають себе вести, мов на налигачі, куди треба» і куди не треба (Гадзинський, Головка, Антоненко-Давидович). І навіть ранішній Тичина сам не знає, «як зламати тиранію й тюремні ґрати», коли його побратими, такі ж, як і він сам, «є євнухами й кастратами».

Мертва є ця еліта демосоціалістична. Відкинувши божественний первень у розумі – віру і інтуїцію, обернули вони свою мудрість на безумство. Розуміючи Ерос лише як почуття тепленької фізичної любові, не любові до високого, не могли б вони зрозуміти цієї останньої ані слів апостолів: «Як горіли в нас серця наші, коли Він промовляв до нас!» (Лука, 24). Відкинувши божественний первень у волі, діючу силу віри, духовний чинник, що перевертає гори, вони мусили капітулювати перед усякою матеріальною силою. Обернулися на тих «софістів, економістів і калькуляторів», про яких говорив так давно Едмунд Берк.

Тому ідеалом їхньої людини є людина плебейської психіки, що ганьбить «людину визвольного руху», протиставляючи їй людину Косача і Шереха, людину Швейка, Сосюри, людину-тварину Шлемкевича, «малу людину», або як взірець – просто людину зрадника (Винниченка, Грушевського). Ця еліта не в змозі протиставитися нашій страшній добі. Написано: «Поклоніться Богу і станьте проти диявола, і втече від вас» (Яків, 4). Унікаючи першого, вони безсилі у боротьбі з другим. Бо московський диявол несе проти нас свою містику, свою віру в тріумф зла і свою волю одержимого духом зла.

Раби матерії, ці демократи не мають ані віри в ідею, ані здатности пізнавати дійсність, ані комбативної вдачі.

Вони, як мітологічний Антей, занадто вгрузли в матерію, в землю, їм треба якогось Геркулеса, щоб їх від неї одірвати і наблизити до розуміння небесного, якого Антей до того знати не хотів.

Не вони є покликані оновити кров'ю і визволити нашу землю від «отари ситих і тупих», знищити оту «брудну, міщанську, сіру каламуть, що пролізає на нашу землю чисту». Не їм битися за те, щоб «не сідали зручно, як на свій диван, на нашу працю і на наші мрії товсті зади освинених міщан», теперішніх панів України з ласки Сатани (М.Гірник). Для «демократів», навпаки, – ті кадри, з якими хочуть співпрацювати!

Наша епоха страшна і відповідальна. Ось уже пів віку, як одне покоління за іншим на Україні простує шляхом Голгофи. Їхня пролита кров лише тоді визволить націю, коли вона духом сопричаститься з розіп'ятими.

Не визволять націю ті, що під час цієї хресної путі запобігають ласки Пилатів, Юд і Каяф.

Нове вино не вливається в старі міхи, в міхи збанкрутованої плебейської еліти.

Бій, що йде на Україні, є дійсно двобій, про який писала Леся Українка. Невидимий меч, що дав Господь Своему Сину з Назарету, переміниться у видимий тоді, як його візьмуть у руки новітні хрестоносці з душею тих давніх предків, що боронили землю нашу від «дітей бісових».

Без їхнього духа країна не воскресне. А той предківський дух, казав автор «Заповіту», тільки «воскресне знов серед мечів», мечів фізичних і духовних. Будуть це люди однієї думки, горючого серця і тверді у всіх путях своїх.

Будуть це люди окресленого психічного типу, не психіки плебеїв, закоханих у приваті, в плотській щасті, в ідилічній побуті і спокою.

Багатьом це не зрозуміло, але це факт. Бо той, хто хоче, щоб мир панував у його країні, мусить любити війну. Хто хоче, щоб спали мирним сном вночі земляки, сам мусить, як на варті пес, не спати. Хто хоче, щоб вони жили, не раз мусить себе наражати на смерть. Хто хоче, щоб у затишній приваті житейській жили маси, мусить сам про неї забути. Хто хоче, щоб вільними стали його співгромадяни, сам мусить закінчувати життя в тюрмах і концетраках. Хто шукає щастя для малих і душевбогих, сам мусить мати не малу, а велику душу. Хто хоче, щоб його народ не обернувся на череду худоби, мусить перед усім і над ним любити Боже. Хто прагне добра для своєї країни, мусить це, а не своє приватне добро любити і ненавидіти зло, активно його поборюючи. Хто хоче зробити з нації «велику сім'ю вольну, нову», мусить мати стільки сили душевної, щоб «кайдани порвати».

Може це зробити, як завше, меншість «ізбраних».

Не двоєдушних, літеплих, не нетвердих у путях своїх, а меншість «догматиків, фанатиків і хижаків». Цебто людей ідеї, віри і волі.

Цій меншості треба приготуватися до того, що вороже коло диявольське буде чимраз більше затісняватися довкола них, що їх переслідуватимуть і ганьбитимуть слуги зла, слуги Москви та її прислужників на Заході і серед нас самих, але тим не треба зражуватися, бо це конечний їхній шлях. Меншість, певна свого шляху, може повторити вже цитовані слова: «Ми невідомі, але нас пізнають. Нас мають за вмерлих, але ось ми живемо. Нас карають, але ми не вмираємо»²⁴.

²⁴ II Послання до Коринтян, 6.

ІЗ КНИГИ «ХРЕСТОМ І МЕЧЕМ»

ХРЕСТ ПРОТИ ДИЯВОЛА

«На диявола – хрест, на неприятеля – шабля!»
Козацький полковник Єрмоленко

Живемо на вулкані, і його вибух уже близький. Коли зашморгнулася московська петля на Україні, у Варшаві думали: хай Москва сидить над Дніпром, ми – за Збручем, і будемо жити безпечно. Та впала Україна і Польщу задавила, а з нею й Румунію.

Думали у Відні, Будапешті, Бухаресті: хай над Дніпром та Віслою сидить Москва, ми у себе житимемо спокійно. Але й на них ударив грім.

Думали на Заході: хай Москва над Ельбою й на Балканах, ми – по цей бік залізної заслони, якимось проживемо! Але вже передові кремлівські стежі калатають у двері Франції, Італії. Над Сеною вже блиснула заграва міжусобної війни. Московські мацаки сягають Святої Землі. Слуги Кремля вслизнулися й до цієї країни.

ТІНЬ ДИЯВОЛА ВПАЛА НА ЗЕМЛЮ!

Масові убивства, саботажі, брехня та підступ – ось способи, якими він силкується висадити в повітря будівлю християнської цивілізації, обернути людськість на слухняну отару бездумної худоби. Щоб молилися ми не Святій Софії у Києві, не Святому Петрові в Римі, а намісникові нечистого на землі.

І на багатьох сильних світу цього напав страх. Ніколи не було на землі стільки Пилатів та фарисеїв, ніколи не було стільки охочих продати братів за тридцять срібняків чи вмити руки в крові невинних. Ніколи не було стільки знатних, про яких сказано: «Кого Господь хоче покарати, відбере в того розум». Ніколи ще не була Європа так позбавлена думки і твердої волі, не була так обнята страхом.

ЗВІДКИ ЦЕЙ СТРАХ, ЦЕЙ ПАРАЛІЧ ВОЛІ?

Це наступило тому, що відлітає від нашої цивілізації її дух, тому, що швидким кроком іде *дехристиянізація Заходу*. У Німеччині ще Бісмарк почав похід проти Церкви. Його слідами пішов Гітлер. У Іспанії кільканадцять літ тому секта безбожників пробувала зробити революцію для знищення релігії. У Франції Третя республіка усунула навчання релігії зі школи. У Великій Британії відсоток практикуючих вірних зменшується з кожним роком. У Сполучених Штатах Америки теж усувають молитву зі шкіл. Усі знають історичну подію, якою утвердилася християнська віра в Європі, коли перед вирішальною битвою за Рим зі своїм суперником Максентієм бачив Константин вищий сон, а на небі – знак хреста, коли він наказав зробити цей знак на своїх прапорах із написом «Цим переможеш!»

Під цим знаком вступили переможні легіони Константина до Риму. Під цим же знаком існувала й відбивала напасників ще тисячу літ Східно-Римська імперія. Під цим знаком відбивали навали поган наші київські князі. Під цим знаком звільняли

еспанці свою країну від маврів. Під цим знаком розбивали римляни й франки гунів, під ним же відбувало західне лицарство походи в обороні Гробу Господнього. Цей знак стримав похід на Європу грізного ісламу. Нарешті, пишню розвинулася під цим знаком блискуча культура Окциденту з її катедрами, героїчною лицарською поезією, малярством, мистецтвом взагалі, філософією, теологією, наукою. Відблиском тої культури жила Америка, Африка, Австралія, Азія.

І ось, разом із тим, як поступала дехристиянізація Європи, почала вона занепадати, блекнула її зізда назовні, розкладалося всередині її суспільство. Я вже згадав про запровадження світської безрелігійної школи у Франції, про поступ безвірництва, яке приніс із собою соціалізм. Цей «поступ» можна спостерігати і на дрібних фактах, на яких слідно ту укриту силу, яка спритно прагне не тільки підкопати християнську віру, але й знищити саму символіку осоружного їй знаку хреста. Цей знак на церквах і стягах знищив большевизм. По нім проти Церкви виступив Гітлер. У свіжозагарбаних їхнім військом містах старанно вимазували обидва диктатори на таких вулицях, як Св. Катерини чи Св. Павла, слово «святий». Ваймарська німецька республіка ще перед Гітлером змазала з державного герба знак хреста. За нею пішла по Другій світовій війні Італія, Румунія, Югославія. І лише країни, що ставлять чоло комунізмові, зберегли цей знак у себе: Англія, Іспанія, Португалія, Греція, Україна. Тому, хто думає, що цей хрест, ця символіка нашої віри й культури, є ось така собі дрібничка, хай над наведеними фактами застановиться і над тим, чому противники християнства намагаються знищити ту «дрібницю»? Чому мертві пам'ятники живої колись нашої давнини, як давньокнязівські або козацькі церкви, нищить московською рукою диявол у Києві?

Ніщо, може, не свідчить так про те, наскільки Захід підпав під вплив ворожих християнству сил, як факт, з яким завзяттям ті сили ненавидять країни, де збереглася пошана до релігії, а саме Велику Британію, Іспанію, Україну. Їх ненавидять багато темних сил за те, що в них ще найбільше збереглися шляхетні традиції Окциденту. Іспанія мусить витримувати наступ чорних сил, яким хотілося б, щоб у Мадриді сидів, замість генерала Франко, якийсь московський генерал Толбухін або інший, щоб смолоскипами палали знову Божі храми в Толедо чи Севільї, щоб знову від рук червоної інквізиції гинули служителі хреста, як гинули й гинуть досі в Україні, Польщі, Югославії, Румунії.

Україна, велетенська потенціально сила Європи, замовчується, оббріхується, катується, тільки тому, що це країна давньої християнської культури, яка ще може зродити Мазепу чи Хмельницького, оборонців віри та Церкви. Всі ті країни або наражені на безнастанний наступ протихристиянських сил, або, як Україна, розп'яті ними на хресті. Решта ж Європи, решта дехристиянізованої Європи, крок за кроком відступає перед силами диявола.

ЧОМУ ЦЕ ТАК?

Тому, що лжехристияни не можуть щиро поборювати нехристів. Тому, що безбожність – їхня спільна віра. Тому, що мільйони європейців вірять не в книгу чотирьох євангелістів, а у книгу ненависника християнської культури – Карла Маркса.

Без якоїсь віри, без адорації чогось, без любови, без прив'язання до чогось не може жити людина. Отже, **чим заступила сучасна, так звана модерна, цивілізація адорацію Розп'ятого?** Чим заступила віру у щось вище від нашої марної плоти, її

потреб і забанок? Віру в те, що існує в зорянім небі над нами й у нашій душі Божий закон, якого не вільно переступати, хоч би й загрожувало це нам некористями матеріальними або й загибеллю? **Чим заступив наш вік віру в цю Вищу Силу?**

Він заступив її вірою в механічний поступ. Цивілізація, яка вигнала Бога з душі одиниці, родини, школи, мистецтва, літератури, громадського життя, стала бездушною механічною цивілізацією. Культ Божества заступила вона **культom матерії, адорацією мамони**, культom особистого, родинного, класового й національного егоїзму, погоні за грошами, вигодою, насолодою й розривкою. В особистім житті – кар'єра, служба, все одно кому й чому, аби інтратна, в соціалнім житті – егоїзм одурманених соціалізмом мас, більше платні, менше праці, все одно, хоч би той егоїзм допровадив до ослаблення оборонної сили країни й до її воєнного розгрому, як це й сталося з Францією в 1940 році, роззброєною матеріально та морально радикалами й соціалістами в час між двома світовими війнами. У міжнародному житті – це егоїзм або недоумство щасливіших народів, байдужих, чи пожре червоний молох двадцять мільйонів європейців чи п'ятдесят. Аби в їхній хаті був спокій! Аби був так званий мир, дарма що під час того миру більше гинуло народу, ніж під час війни, як, наприклад, під час штучно організованого Москвою голоду на Україні. Хоч би такий мир був потоптанням усіх законів божественної справедливости. Хоч би той мир коштував приставання з масовими убійниками, які не втечуть ще від свого Нюрнберга.

У політиці це – егоїзм клік, гешефт, погоня не за ідеєю, а за мандатами, виборчими голосами та фінансовими користями. Це продаж Вітчизни за шмат гнилої ковбаси, це мільйони голосів, відданих за комуністів, за агентів ворожої держави, це гасло: «Після нас – хоч потоп!» Це підлещування до матеріальних інтересів мас, що живуть справами дня, не заглядаючи в майбутнє, несвідомих небезпек, які їм загрожують. Це відхід від всяких абстрактних ідей великого формату, від великих поривів. Бо матеріалістична доба не здатна ні до глибших поривів почувань, ні до ентузіазмування великими ідеями. Все це зветься неактуальною, навіть шкідливою «романтикою», не гідною уваги «тверезих» і «розсудливих» людей – тих, для яких єдиною розсудливою річчю є матеріальний інтерес їхньої кліки... У пресі це – частогусто оглушлювання й баламучення громадської думки, боязнь чіткої та ясної думки, покривання зла або потурання йому. Це крамничка, замість вільної трибуни. У письменстві це – розпуста і гниль таких авторів, як Пруст, Барбюс, Андре Жид, Маргерит, Сартр, Колет, Джойс, і двері, настіж відчинені в Європу для каламутного потоку так званої московської культури, культури грядучого Хама. З її звеличуванням матерії, найнижчих інстинктів плоті, касарні, отари, зі зневагою людської індивідуальности й усякої свободи. А над усім лунає клич, що колись привів до згуби Давній Рим: «Panem et circenses!»¹

У країнах, розжертних матеріалізмом, зникають поняття чести, гріха, Вітчизни, національної та громадської солідарности, вірности рідному красві. Вищу культуру духа в таких країнах заступає вульгарна розривка. Замість скріплюючої мудрости Святого Письма, модерна людина напихає собі голову глупими історіями з ілюстрованих часописів, які нічого не дають ні душі, ні думці. Замість дивитися на морально будуючі образи Діви Марії або святих – взірців непохитної віри, душевної твердості, мужнього героїзму, модерна людина оглядає в брукових магазинах світлини боксерів, убійників, гангстерів і повій, світлини їхніх менеджерів з огрядним черевом і глупою усмішкою на звірячій обличчі. Замість до музики Бортнянського, Моцарта, Бетховена – вияву одвічної туги людської душі за Вічним, музики, яка ушляхетнює

¹ Хліба і видовищ (лат.).

душу, модерна людина прислухається до варварського вереску джаз-бенду, що роздрознує найнижчі інстинкти людської істоти, запаморочуючи мозок, вбиваючи думку. Очманіла від так званої модерної цивілізації, сучасна людина взагалі перестає розуміти, що таке культура духа, культура характеру. Перестає розуміти різницю між культурою та цивілізацією. Не знаючи ні Платона, ні Аристотеля, ні Данте, ні отців Церкви, така людина вважає себе за дуже культурну, коли має комфортний туалет, авто й радіо...

Навіть у рисах обличчя такої людини можна побачити відсутність усякого духового виразу, всякої іскри Божої, лише трафаретну бездушну посмішку на бездушнім обличчі. На портретах Вашингтона, Наполеона, Веллінгтона, Хмельницького, Шевченка не бачите конвенційно оскалених зубів, але якою величчю, яким внутрішнім вогнем світиться з очей їхня душа, яка не порвала ще контакт з Творцем! Не було в них нічого з тієї «симпатичности» й «сердечности» людини з юрби, «такої, як усі», яка тепер скрізь у Європі удає з себе провідників нації, думаючи, що інспірації для тяжкого завдання провідництва треба шукати не в контакті з праджерелом одвічної мудрости, а в контакті з «пересічною людиною» – людиною пересічного розуму, пересічного характеру й пересічних стремлень.

Здана на поталу культу матерії, модерна людина вже не ставить над своїм «Я», над любов'ю до себе, до ближнього, до земного тої Вищої Сили, якій завдячує своєю душевною твердістю, мораллю, силою характеру й внутрішньою карністю, без яких нічого ні великого, ні доброго сама не вдіє. Здана на поталу культу матерії, земних благ, грошей, черева й насолоди, модерна людина стає людиною з желатину, без характеру, без хребта, без стримання, без внутрішньої дисципліни. Відпадає стимул до праці, пошана до людської індивідуальности, чужої та власної, до всього високого, до Бога, так само, як до рідного краю. Тоді тим великим кием тоталітаризму червона Москва жене до праці й на війну мільйони зневірених рабів, озвірілих від науки Маркса й Леніна.

У країнах Заходу матеріалізм робить такі самі поступи, як і в Росії.

Безбожництво шириться тут так само, як і там. Правда, *на Заході ще кия нема, але вже нема й Бога*. Щезає внутрішня дисципліна, а палиці західна демократія вагається вжити. Звідти безідейність, млявість, нерішучість, а подекуди й страх супроти Росії провідників Заходу, а головню – *невміння зрозуміти* свого червоного противника. Як не розуміла розніжена атенська демократія македонського Філіпа...

Бо і як міг Захід зрозуміти Москву? Гадали поділитися з нею здобиччю, а виявилось, що Москва хоче не половину, а все. Думали дати їй договірні «сек'юрити», а виявилось, що Москва потребує зовсім не це, а території. Думали звабити фінансовими позичками, торговельними договорами, а Москві наплювати було на це. Думали встановити з нею підстави нового миру, а Москва перейшла від однієї війни до іншої, від війни між державами до війни класів усередині кожної нації: в Польщі, Угорщині, на Балканах, в Персії, Китаї, Кореї, Палестині, у Франції та Італії. Виявилось, що Москва думає не категоріями спрагненого спокою Заходу, лише зовсім іншими. Виявилось, що прямує вона не до добробуту мільйонів, не до спокою, не до миру, лише щоб над Азією та Європою (на разі) запанувала її ідея – ідея кошарового соціалізму, щоб залопотав її червоний прапор зі знаком серпа й молота на червоному тлі. Так, як колись до того стреміли наслідники Магомета зі знаком пів місяця на зеленому стягові.

Як може зрозуміти Захід цю нестримну волю панування й могутности, коли вигасає в нім віра, яка давала йому елян, порив, силу і бажання героїчних діл, віра ко-

лишніх хрестоносців, віра хреста? Як може Захід, позбавлений тої героїчної віри, не хотіти «епізменту», коли на нім, як на подушці, так приємно спиться? Заплющеними очима не бачить осліплена Європа сокири, занесеної над її головою, не хоче засвоїти думки, що є неминучою боротьба за існування, боротьба на життя і смерть. Втрачаючи віру, вона втрачає розум. Втрачаючи розум, втрачає відвагу, потрібну для неминучої боротьби. Все це їй замінює «wishful thinking»², що «якось-то буде», якось-то все влаштується дешевим коштом, без ризику та зусиль.

В останніх часах наступила, напевно, реакція. Декілька відважних народів – український, грецький, еспанський – стараються врятувати чи наново здобути свою втрачену національну незалежність, врятувати честь і майбутнє християнської цивілізації. Рятують Європу перед московською навалюю також такі народи, вірні своїй вірі, як турки й араби. Але на яку ж завзяту опозицію потрапляють усякі спроби загальмувати тріумфальний похід Кремля на Захід і Схід! На опозицію всіх темних сил всередині самих же західних суспільностей. Скільки зрадників власного народу та його віри, скільки агентів 5-ї колони, скільки московських квіслінгів знаходять у лоні західної ж суспільності Серп і Молот, що несуть із собою смерть і голод! А коли побачать якийсь мужній жест чи голос, як кидаються на того, хто посмів його подати чи зробити!

Опубліковують дипломатичні сталінсько-гітлерівські документи, які здирають маску з обличчя імперіалістичної Москви. Як заметушаться сталінські підбрехачі на Заході! Як намагаються затушувати аферу! І «нащо, мовляв, то було оголошувати? Чи потрібно це?»

Виступить хтось із проектом конскрипції чи парамілітарного вишколу перед лицем московської загрози, який рев здійсмають прихильники Кремля! Якими трубами ерихонськими намагаються заглушити противників!

Як кричать проти «імперіалізму» своєї країни, негідними громадянами якої є! Як спішають свій обеззброєний край віддати живцем у руки його найтяжчого ворога!

Виступить зі своїм відважним чином Українська Повстанська Армія – скільки бруду й помийв виллють на неї слуги Росії! Скільки, на сором нам, українцям, навіть у нашій національній середовищі знайшлося московських підбрехачів, які ту повстанську акцію, найвищий вияв героїзму сучасної Європи паплюжили або замовчували навіть тоді, як кричала про неї вся світова преса! Як старалися понизити її наклепами, позичаючи лайки з большевицького словника!

Скільки облудних лібералів і демократів заступаються за одного чи двох засуджених червоних бандитів, зрадників свого народу, але й пальцем не кивнуть, коли за червоною завісою ллється кров мільйонів невинно катованих!

Так шириться облуда й забріханість, так вмирає ідея пошани до поняття чести, свободи, героїзму, патріотизму, й не через щось інше, як через те, що, відвернувшись від правди Христа, Захід втрачає респект до великих абстрактних ідеалів, роззброюється ідейно й морально, грузне у трясовині матеріалізму. Відлітає віра, а з нею й войовничий дух її боронити.

Історики не раз нам пояснюють, що нібито за старого Києва чи за козацької України змагався народ за віру, а тепер змагається за націю. Велике непорозуміння! Тоді, як і тепер, боролася нація за національну незалежність й за віру. Тільки тоді *ширше значення надавали слову «віра», глибший зміст*. Християнська віра була колись нашим *кодексом, статутом усього внутрішнього устрою суспільства*. Цей кодекс нормував усі відносини тої суспільності: між батьками й дітьми, братами й сестра-

² Видавання бажаного за дійсне, самообдурення (англ.).

ми, народом і тими, хто ним правив, нацією та її ворогами-поганами, між різними класами суспільства, між людьми поміж собою і між людьми та Богом. Це була система понять Правди, Добра й Краси.

Уйняті в форму оповідань, заповідей, притч, ці правила людської поведінки глибоко вкорінювалися в мозок і серце тодішньої людини, формували її душевне й духове «Я», її характер, тримаючи на припоні внутрішньої моральної дисципліни відосередкові інстинкти людини, хоронячи від розвалу громаду й націю. Незрозумілі безвірницькому поколінню, багато для християнина означали такі негативні й додатні символи, як Юда, Каїн, фарисей, Пилат, вигнання торговців із храму, поняття гріха й покути, милосердного самарянина, багатого й Лазаря, невірного Томи, Пресвятої Діви, яку звали «матір'ю козацького краю». Такі слова, як «не мир, але меч!», такі образи, як образ хреста і Розп'ятого на нім, Духа Святого, «жизні Подателя», подув якого чув у собі Шевченко і нерозумінням якого докоряв своїм недотепним землякам, які не знали, що невидиме є початком усього видимого.

У тій символіці, у тих притчах, у заповідях були **тверді правила поведінки**, яскраві приклади, на чім взоруватися, чого, як вогню, оминати, були духові обручі, які твердо тримали духа суспільності тих часів і її тіло хоронили від розпаду. Окрилені тою вірою, щитами перегороджували поля давні київські дружинники з князями, боронячи перед кочівниками Україну.

Очевидно, ніхто не скаже, що складалося те суспільство зі святих. Грішників було досить і тоді, тільки з тою різницею, що тоді навіть ті, що переступали закон, знали в совісті своїй, що роблять зле, і це вже було багато. Бо в тій свідомості крився початок поправи.

В обороні тої віри, кодексу цілого життя нації, приватного й публічного, ставала не тільки князівська, але й козацька Україна і західноєвропейське лицарство тої доби. Вони знали, що не вільно робити «епізменту» з дияволом. Знали, що не можна чорта виганяти Вельзевулом, що між адгерентами Святого Христа та його ворогами не може бути тривалого миру, знали, що противникам Христа йшлося не тільки про те, щоб знищити Церкву, але увесь уклад нашого індивідуального і суспільного життя.

Знаючи це, більше як шістсот літ боролася з поганами Україна, більше як сімсот літ боролася Іспанія з маврами на другім кінці Європи. Але **волі до цієї боротьби не має нинішня здехристиянізована Європа.**

Комунізм – це теоретична догма, це озброєна доктрина, це віра. Тому й перемогти її не здолають самі танки й бомби. Комуністичну віру переможе тільки інша віра, більш гаряча й більш войовнича. Я знав большевизм замолоду, ще перед його народженням, так сказати, в лоні його матері – російської соціал-демократичної партії. Знав большевиків, з яких одні були моїми колегами по університету, інші – по тюрмі. Вже тоді відчувалося диявольську силу, в них укриту. Проти них була тоді могутня царська імперія, союзу з якою запобігали великі держави, яка зломилася не одну силу, що проти неї повставала, не одну націю. Але ту велику потугу вкупі з іншими партіями большевики завалили. Чим? Якою зброєю? Ні армії, ні поліції не мали вони, ні фабрик амуніції, ні грошей. Все це мав їхній противник – царський режим. Але оту велетенську силу большевики завалили, просто зголили з поверхні видимого світу. Чим?

Невидимою силою диявольського духа, що в них вселився! Це було те стадо свиней, у яких вселилися біси і які, заки згинуть, розтопчуть ще не один безжурний, безпечний народ. У ті часи, коли щойно народжувався той рух, не було ще в плані

матеріальним ні ЧеКа, ні колхозної панщини, ні терору, ні імперіялістичного підбою народів, ні системи політичного деспотизму. Але все це, як плід у зерні, як дуб у жолуді, глибоко сховане в землі, **вже було, вже існувало**, вже невидимо кільчилося в душах тих синів диявола. Хто зазирав у майбутнє, той уже бачив їхній прихід, навіть дату їхнього приходу досить точно проповідував Достоевський, який знав добре свій рідний йому за духом московський народ. Хто дивився не на поверхню явищ, а в їхню затаєну суть, той у словах цих людей, у їхніх рухах, поглядах бачив іноді, як спалахував диявольський вогонь, що потім вибухнув наверх і погрожує спалити нашу цивілізацію.

Цей вогонь – це була їхня віра в ідею, їхня енергія й воля втілити її в життя, щоб заіснувала їхня сатанинська доктрина не тільки в плані духовім, але й у плані фізичнім, матеріальнім. Це була їхня погорда до небезпек і катастроф.

Таке буває! **Таку силу віри можуть мати й сини Темряви**. Наша Церква має прекрасну книгу «Добротолубіє», де зібрані поучення вчителів Церкви. У ній прочитаєте: **«Сердечна мужність і погорда небезпеками постає з двох причин: або з великої віри в Бога, або з жорстокосердя»**. Ось із того чортівського жорстокосердя зродилася віра й енергія большевизму. І ніщо, ніяка матеріальна влада сама тої жорстокосердної сили не зламає. Зробить це тільки нова духовна сила – сила віри.

Певно, вам доводилося оглядати світліни большевицьких вождів: Леніна, Сталіна, Дімітрова, Тито, Готвальда й інших. Свіжо в одному часописі я бачив, як виглядала диктаторка Румунії, яка, між іншим, не є ніяка румунка, – Анна Павкер. Вона є огидна в цілій своїй зовнішності, ще огидніша на тлі сфотографованої тут же побіч другої Анни – Парма-Бурбон, жінки Мігая румунського. Постава, відкритий рот цієї відьми (її знято під час промов) – все викликає несмак і обридження у кожній людині, що має хоч трохи почуття краси й поняття шляхетного. Подібне враження викликають і знімки комуністичних вождів. Але, одночасно оглядаючи їх, відчуваєте, що за тою огидною відштовхувальною зовнішністю криється фанатична внутрішня енергія та диявольська віра. Коли ж поглянете на ту другу Анну (Парма-Бурбон), гарну, милу й шляхетну, але анемічну і безвольну... Коли поглянете на деяких вождів європейської демократії або соціалізму, наприклад, Рамадье, знаного аматора канарок та інших пташок із симпатичною борідкою і окулярами професора, на пузатого Ерію, колишнього туриста до Москви, чи на естета й колишнього «людофронтного» приятеля комуністів Лева Блюма, вам стає страшно. Ясно, що **не тим людям ставити чоло воюючому комунізмові**.

Я сказав, що силу і твердість, віру й відвагу дає людям або віра в Бога, щоб творити добро, або жорстокосердя, щоб творити зло. Модерна літепла Європа відкинула жорстокосердя, але відкинула й Бога. **Звідси її безсилість, безсилля її провідної верстви**. Тим часом воюючому комунізмові треба протиставляти людей і борців тої самої енергії, того ж формату, такої ж відваги, такого ж самого духа прозелітизму, ще більш невгнутої, ще гарячішої віри, ще більш гарячого фанатизму.

Таких войовників може дати тільки віра, одідичена нами від наших предків. Вона зробить твердими нас, як робила їх. Цю віру, джерело нашої кріпости, мусимо знову збудити в нашій душі, щоб очищувальним вогнем спалила в ній все кволе й нікчемне, щоб підняла дух наш над усім марним і дочасним, щоб загартувала наш дух для боротьби за ідеал одвічної Правди. Правди, що возвістив нам майже дві тисячі літ тому Той, Який існував «прежде всіх вік» і Який ще прийде, щоб «судити живих і мертвих».

Ця віра навчить нас, як козаків, про яких писав Руселій. Навчить нас «ревности невгасимої, все горіючої живим полум'ям», навчить «не прощати ворогам Бога і своїм».

Вона навчить нас, як вчила наша давня Церква, що з активними ворогами Христа не вільно «куматися, свататися, брататися й мішатися».

Вона навчить нас «любити друга», але «возненавидіти його злонравіє і безвіріє» (коли він тим заражений), навчить боротися зі злом. Вона навчить нас любити ближнього, але насамперед Бога, бо це є *перша* заповідь. А любов до Нього ставити над особисті прив'язання й родинні зв'язки. Вона навчить нас мудрости віруючих тої доби, її провідників, навчить мудрости й безстрашности Хмельницького, який на смертнім ложі говорив про свого сина Юрася до козацької старшини: «Анатемі віддаю того, хто зведе його з правдивої путі і зробить притчею во язицях, посміхом між людьми. Віддаю (анатемі) і його самого, коли піде шляхом строптивим і віддалиться від правости, чести й християнської чесноти».

Вона навчить нас мудрости прадавнього «Києво-Печерського патерика», мудрости Св.Феодосія, який закликав «возненавидіти всяку неправду» у світі, який кликав активно змагатися зі злом, який видаляв із монастиря «слабких і нерадивих» ченців, а не «об'єднувався» з ними. Вона навчить «не виправдовувати несправедливого, аще і друг твій є», бо вища за особисту приязнь – Божа справедливість.

Вона навчить нас, що віра Христова – це не тільки «отчаявшихся надія», але й «нечестивим погибель».

Вона навчить нас, що служителі Церкви не тільки «вогнем духовим» просвічувати темних повинні, але й «ідоли сокрушати». Вона навчить, що тільки ця віра дає нам мужність, кріпость духа і безстрашність, яка вбиває в серці все дрібне, хитке, кволе, все м'яке, боягузливе й підле, що тільки віра дає нам запанувати над тілесною немічтю, над фізичним болем, над страхом і спокусами.

Навчить нас не ослабитися у славі, не пропасти в напасті, бути твердим і невблаганним до себе, щоб бути невблаганним і твердим до оточуючого зла. Вона навчить нас заповіді любови й допомоги ближнім, але використовувати Божий бич проти фарисеїв і всього «кодла гадючого», що отруєє своєю присутністю прекрасний Божий світ.

Вона навчить нас, що віра справді рухає горами, що Дух вищий за неживу матерію, що без нього, хоч не знати як міцно збудована матерія, розпадеться в порошок. Вона навчить нас, що Христос прощав і розбійникові, як той покався, але другому, нерозкаяному, не дав розгрішення. Вона навчить нас, що, як говорив Нил Синайський, «хто не має ненависти до гріха, зараховується сам до грішників», що зі всякою думкою і добрим наміром мусить іти в парі «гарячність, подібна до вогненного вугілля», що хоронить мисль і не допускає до неї.

Вона навчить нас, що така фанатична ненависть до зла й фанатична любов до нашої правди робить чуда, що тільки вона здолає зруйнувати найміцніші будівлі на землі, здійснити у видимім, реальнім плані ідеї, що невидимі іншим, кільчатся у віруючій душі. Та віра навчить нас бути неослабленим у боротьбі за нашу слушну справу, за визволення нації з невірницького ярма, надхне нас войовничим духом предків, засновників нашої Церкви й нашої держави. Ті, яких козаки прозивали «сластоїдами і периноспалами», нарікають часто на той войовничий дух, що воскрес на Україні, що позбавляє їх спокійного сну... Їм можна навести слова Лазаря Барановича, що так відповів противникам козацтва: «Козак – суцья буря й вітер у полі... Ми, раби Божі, серед того вітру подібні билинам Божим, гнемось, та не ломимось,

робимо своє діло... Господу благоугодно, щоб були ми, як рожі між тим терновиком, інакше, *без тої колючки не було б нічого доброго*».

Гаряча козацька віра, невсипуща готовність за ту віру стати – це були ті колючки, що хоронили рожу, ті Шевченкові «мечі обоюдні», що *серед них і під їхньою охороною зростали пишні квіти високої культури*, наша сильна незалежна суспільність. Ця ж віра допомогла нам запроваджувати лад серед себе самих, бути суворо-вибагливими до себе, вчила картати нікчемних, говорити правду. Вчила чудовими словами Івана Вишенського, який «навчився од Христа Істини без похлібства лож – ложжю, вовка – вовком, злодія – злодієм, розбійника – розбійником, диявола – дияволом звати».

Ця ж віра вчить і чогось іншого. Вона вчить, що твердість душевна залежить від контакту з божественною силою, чого найкраще навчимося від Шевченка. В листах, поезіях, у «Щоденнику» свідчить він не раз, що, коли, «як золото з вогню», вийшов зі свого «суворого чистилища», нерушений життєвою підлістю, з незламаним серцем, то завдяки лише своїй гарячій вірі, контакту з джерелом всякої духової кріпости, з Богом, контакту, що зветься молитвою. Завдяки цьому контакту він, як пише, «не зледачів, не захолюнув у неволі», зберіг свою «свіжість моральну», не втратив ні душевного вогню, ні здатности пристрасно любити Добро та пристрасно ненавидіти Неправду... Він писав, що релігія – це «святе велике діло для людини», що під її впливом «кріпне й мужніє душа». Релігія, на його думку, «стає нерушимою стіною довкола людини, боронячи її на життєвім шляху від усіх плюгавств життєвого колообігу». Із заслання Шевченко писав, що оточує його «така жаклива безнадійність, що *тільки одна християнська філософія спроможна боротися з нею*». І він же вірив, що Господь, Якому молився, «воздасть злодіям за злая», скартає тих, хто творить зло. Завдяки цій вірі міг сказати, що, вірний своїй ідеї, «карався, мучився, але не каюся», як і його страшна колись своїм ворогам нація.

Цю непохитну віру одідичив Шевченко від батька й від діда-козака, від славних традицій козацької минувшини. Цією вірою горіли колись наші предки. Вона робила їхні душі твердими, як камінь, шляхетними, як золото, сильними й гордими, вирізьблюючи характери тих людей, що ні перед жодним ворогом, ні перед ким не гнули коліна, як тільки перед Вседержителем, Творцем неба й землі. Цією вірою хоронили вони себе, свій край від усякої напасти.

Цю гарячу віру годиться згадати саме тепер, у теперішню страшну добу. Бо, що б не казали ті, що дивляться на світ крізь рожеві скла, зближаються жакливі часи. У ці часи якраз повинні з'явитися люди віри й волі. Європі, нам, світові *потрібна нова еліта, нова провідна верства, нові, справді, не на ім'я тільки, «луччі люди*». Партії віджили своє. Не їм, що не мають твердого символу віри, лише так звані «програми», не їм, що мають, замість ідеї, етикетку, напис, що не знають ні суворого добору індивідуальностей, ні суворої дисципліни, до яких вільний вступ і вихід, не їм бути знаряддям, яке розтратить диявольську динаміку комуністичної партії! Партії не в змозі ані вести проти неї похід назовні, ані поборювати підмінюючи роботу всередині суспільства або нації, ані стати тим міцно злютованим загоном відданих справ й собі людей, який потрібний тепер... Як говорив й писав я давно перед війною, виконати це все здолають тільки *Ордени, світські й духовні*, на взірець тих, що зцементували й охоронили Європу й Україну та її культуру сотні літ тому, які мечем, фізичним і духовим, гуртували б націю не механічно, біля паперових «програм» чи гасел, яких ніхто до уваги не бере, лише біля великої однієї ідеї, для якої готові жити й умирати люди доброї волі, невгнutoго характеру,

моральної сили і великої віри, **які не толерують у своїм осередку нічого плюгавого й мишавого.**

Один із хмельничан, полковник Єрмоленко, схопив у лаконічну формулу гасло тої доби: «На диявола – хрест, на неприятеля – шабля!» Це ж може бути й гаслом нашої епохи. Гострою буде та шабля, коли її видобудуть в ім'я хреста люди, що не шукають угоди з дияволом. Не треба вірити в наліпки і слова без змісту. Не йдеться у світі про конфлікт між державами чи партіями, між лібералізмом і консерватизмом, між соціалізмом чи большевизмом і капіталізмом, тими чи тими економічними або політичними системами. **Конфлікт ідейного, духового характеру: конфлікт між християнізмом, з одного боку, а з другого – силами, що йдуть його знищити.** Весь уклад, уся духовна підвалина нашого життя як незалежної нації, нації свободних індивідуальностей, нації з питомими, дорогими нам умовами соціального й політичного ладу, етичного кодексу вартостей християнського походження й духа. **І все це зникне з поверхні нашої землі, коли щезне християнство.** Без нього обернеться людина на двоногу худобину без почуття особистої гідності, чести, свободи, без шляхетних поривів, обернеться **на раба свого шлунка й свого пана у вічному страху голоду і бича. Бо, де вмирає у серці страх Божий, що підносить людину до Творця, там залишається тільки страх людський, що принижує її до стану звіряти і робить здатною до всякої нікчемності.**

Все, чим віками пишалася Україна, весь чар, уся поезія та культура цієї благословенної країни, вся її духовна велич, невгнута любов до свободи й вічна готовність боротися за її здобуття чи збереження, все це буде розтоптане чоботом завойовника, коли щезне в ній дух праджерела нашої культури, християнської філософії.

Детронізуючи Творця, ставлячи в осередку всього себе саму, модерна людина може будувати не знати яку Вавилонську вежу, не знати який соціалістичний «рай» – усе це розсиплеться й вже розсипається в порошок. Бачимо-бо, що саме тоді, коли почала модерна людина кричати про знищення нужди, стала та нужда ще чорнішою. Коли почала кричати про свободу – дочекалася рабства. Коли почала кричати про рівність – діждалася нових фараонів. Коли почала кричати про братерство – вовком зробилася людина людині. Коли почала кричати про визволення народів – прийшло нечуване уярмлення націй під залізним ярмом нового Нерона, нової поганської імперії, нової татарщини!

Бо, де потоптані божественні закони, всяка будівля буде будівлею на піску.

Велетенське значення віри для щастя, добробуту й кріпости нації розумів Давній Рим. У тяжкі для нього часи перед безвірством перестерігав своїх земляків поет Го-рацій, пишучи до них:

*Бога корились ми,
І нам корився світ.
Із ними йдім від початку до краю!
А ні – грозою темних бід
Нас Божество зневажене скарає.*

Кара зневаженого Божества вже нависла над світом... Не треба себе дурити! Не йде у світі до жодного втихомиріння. Йде до остаточної розгри, як за доби Константина, між двома вірами: вірою, що зробила собі з пенька панка, ідола з нового поганського кесаря, й вірою, заповіддю якої є «не сотвори собі кумира!» з матерії, з дочасного, з вигоди й зі спокою. Гряде остаточна розгра між знаком Серпа й Молота, знаком адорації матерії, і знаком Розп'ятого, між большевицькою зіркою та хрестом. Або переможемо, як вільна християнська нація, або будемо страчені новими вершниками Апокаліпсису.

Не дурімо себе надією, що якась країна буде ошаджена в цій боротьбі. Що стоятиме збоку й тільки приглядатиметься до останнього бою. Що зможе на своїм щасливим убіччі сіяти, орати, будувати, женитися, множитися, насолоджуватися життям. Нічого нейтральність не допоможе. Не вдається сидіти, зложивши руки, в тій війні між двома таборами, яка вже йде між ними і яка ще страшнішою спалахне завтра. Писав Франко про Україну:

*Якби могутність, щастя і свобода
Відмірялись по морі крові й сліз,
Проллятих із очей народу,
То хто б з тобою суперництво зніс?*

Так, свободу відмірюють по морю проллятої крові й сліз... Але не проллятих безтямно, лише у змаганні за ту свободу й могутність в ім'я великої ідеї. Не виросте свобода зі сліз і крові тих, які «без одваги і бою на путь заблукали згубливу», зі сліз пасивної жертви, веденої, мов корова, на заріз.

*Путь на Голготу велична тоді,
Коли тямить людина, за що й куди вона йде.*

Леся Українка

Свобода виростає з жертв, що впали в боротьбі, в активній боротьбі зі злом, з жертв, свідомих свого великого післанництва, своєї місії, хай ідеться про одиницю чи про націю – байдуже.

Коли ідеться про нашу країну, про наш народ, то не виведуть його на путь спасіння ті, що думають Україну вижебрати чи видурити в сильних світу цього, ті, що всяку активну боротьбу за визволення з нової поганської неволі вважають «неактуальною», а на войовників українських разом із большевиками кидають наклепи та лайки. Не виведуть нас на путь спасіння «реальні, тверезі, розсудливі політики», які бояться ставити нашу проблему на цілий зріст, а за актуальну справу вважають лише власні інтереси. Не виведуть нас на спасенну путь ті, що пропагують безідейність у політиці й безхарактерність у житті, які намагаються загальмувати процес формування яскравої, точної, мілітантної української визвольної думки й чину, які всяку велику акцію прозивають «бандитством» або «глупою романтикою», всяку яскраву ідею – «одностороннім маніяцтвом», а проповідь характерности й сили духа – «захвалюванням хижацтва», які, розперезані, ліниві й вигідницькі у своїх думках і настроях, не витримують ніякої моральної дисципліни, ніякого догматизму ні в політиці, ні деінде, «ідеологією» яких є хаос в ідеях і толеранція нікчемности й безхарактерности в політичній житті, «ідеалом» яких є старе, анемічне, боягузливе, недокрівне українство, яке запобігає ласки всіх, дороговказом якого було угодовство з кожним наїзником. Не виведуть нас на спасенну путь ті, що не думають про випростування народного духа, а лише про автоматичний «поступ» та про запозичену в большевицької Росії ідею матеріального «щастя» людини, що вбила в серці своїм Бога.

На путь спасіння введе нас тільки велика **ідея боротьби за християнізацію України**, тільки відвернення від згубливого спадку анемічного, безбожницького, ілотського українства другої половини XIX віку, тільки повернення до героїчних, наскрізь пересяклих духом войовничого християнства традицій нашої козацької і старокиївської давнини, які воскресив нам Шевченко. Християнство – це не рожева водичка гуманности й добротинности, це релігія войовників Христових, які не уникають конфліктів, не «за хрести ховаються від сатани» (Шевченко), лише борються з ним під знаком Розп'ятого, які конфліктів не уникають, а їх шукають і зло поборюють мечем духовим і залізним, душею аскета й воїна.

З таких аскетів та воїнів буде складатися та провідна верства, яка стане на чолі нації, щоби привести її в Обіцяну Землю. Передові стежі України вже стали на цей шлях, уже кинули виклик дияволу та його війнству в ім'я нашої великої правди, в ім'я великої місії нашої нації в цю жахливу апокаліптичну добу останньої боротьби із силами лжехриста.

Треба, щоб у тій чи іншій формі, відповідно до часу й місця, **до тої боротьби долучилася, приступила до неї кожна українська людина, кожна українська спільнота в розсіянні суцця**. Щоб просвітлена світлом християнської Правди, стала свій дух, гартувала енергію. Щоб де тільки доведеться: у своїй душі, у родині, в товаристві, в літературі, в театрі, у пресі, з трибуни звичайного промовця, з церковного амвону, в громаді, в місті, між своїми й чужими, активно й безкомпромісно виступала в обороні нашої Правди, щоб не толерувала зла, щоб всюди поборювала диявольські сили, що своїм нечистим духом, мов отруйні гази, просякають ціле наше оточення, повітря, яким дихаємо, вдираються в саму нашу душу. Щоб на кожний прояв, на кожний виступ протихристиянських сил була наша реакція така однодушна й тверда, як проти того, хто посмів би ввійти у Церкву з шапкою на голові.

Коли не знищить людина Заходу большевицького духа у власній спільноті, в самім собі, у своїй душі, в душі кожної одиниці, даремно змагатиметься вона з большевизмом назовні. Даремно поборюватиме дух матеріялізму, що вдирається знадвору, коли тим духом уже затруєне повітря всередині хати. Це не мої, це слова Шевченка, що Бог «люті, зла не діє **без вини** нікому». А на всій нашій цивілізації тяжить страшна, не спокутувана досі провина – зрада своїх традицій і своєї віри.

Хочемо бути вільними?

Не кидаймося справа наліво і зліва направо! Хай наше слово буде «Так» або «Ні»!

Хай наша любов буде гаряча й гаряча наша ненависть! Не літеплі, сказано-бо у Святім Письмі: «Хто є ні холодний, ні гарячий, виригне того Господь із уст своїх».

Хочемо бути вільними? Не кланяймося земним ідолам! Станьмо сильними духом, станьмо чистими серцем, станьмо гідними, щоб у наші руки вклав Господь караючий меч Божої справедливості! Щоб у ганьбі, в багні і крові сконало царство нового Нерона, царство темряви!

Щоб перестали ми бути «притчею во язицях», посміхом серед народів!

Щоб ніхто не смів уже більше говорити, що є ми «спрадідів великих правнуки погані!»

Щоб знову засяяв «у темряві негоди невгасимим вогняним стовпом» давній наш Київ!

Щоби «в боях ранене» наше вічне Місто знову стало над Дніпром як твердиня героїчного народу й пострах варварам під знаменом хреста!

Готуймося до великої і страшної проби, яку зсилає Бог усім тим, кого Він вибрав для великих діл!..

Торонто, 1948 р.

ДЕМАСКУВАННЯ ШАШЕЛІВ

Бували війни й військовій сварі.

*Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...*

Дядьки отечества чужого.

Т. Шевченко

1. У своїм однім оповіданні пише Шевченко: «Коли ми віддамо на наругу святі традиції давнини, що тоді з нас буде? Буде якийсь француз чи куций німець, а від типу, або, сказати б, від обличчя національного, і спомину не буде. А нація, на мою думку, без власних їй лише належних і характерних прикмет подібна просто на якийсь кисіль, і то на дуже несмачний кисіль».

Наша давня київська держава високо тримала прапор своїх традицій. Високо тримала цей прапор козацька Україна, завжди нав'язуючи до спогадів про те, що давно минуло, до князівських часів, до легендарних богатирів Володимирових, навіть до давніх переказів, наприклад, про Одоакра, який із предками українців Рим здобував. Знову ж традиції козацтва міцно трималися в пам'яті його нащадків і всього народу й у літературі, про що свідками є «Милость Божа», Шевченко, Щоголів, Котляревський та ин. Були це традиції нації великої, героїчної, сильної духово, морально й фізично, гордої за свою культуру, свідомої свого великого історичного призначення на кордоні Східної варварії.

Та в XIX віці настав перелом. Від того часу, як «на тій Україні, що з Богданом ляха задавила, байстрюки Єкатерины сараною сіли», попідростало покоління рабів, які свідомо рвали з традиціями великого й славного минулого, які шукали рятунку в порозумінні із займанцями та в щоденній, буденній праці для власного добробуту під чужою пугою.

Проти цих «рабів із кокардою на лобі» гримів Шевченко – той, що був живим втіленням нашої гордої минувшини. «Старовина! – писав він в однім листі. – Що за радість спливає до серця, коли почуєш про те, що давно діялося... Здається, що ось-ось сам це все робиш, неначе б ти заліз у предківську душу або **предківська душа гарцює в тобі**». Він знав, **що кожна нація, і його теж, щоб жити, мусить мати свою провідну верству, подібну до козацької**. Його Україна не раз «журилася і плакала, як мала дитина». «Порадоньку ж дати» їй могли лише такі постаті, як Наливайко, Павлюк, Трясило та інші «пани-брати», що вміли не журитися й плакати, а за свободу битися й інших до неї вести. Без тих постатей Україна «обідрана, сиротою понад Дніпром плаче», кличучи, щоб рятували її, щоб на «гвалт України орли налетіли», її оборонці.

«Мільйони полян, дулібів і древлян» виростили як невольники, забувши про те, «чий вони діти», «стогнали в кайданах», а не було «з ким взятись, розкуватись, односердно стати за Євангеліє правди, за темні люди», визволити країну із того смраду і неволі. Повести народ могла лише інша раса, раса зовсім інших людей, ті «побор-

ники святої волі», або, як він їх ще інакше зве, «лицарі святії». Їх як спогад минулого і як взір для наслідування сучасникам вмів пишними барвами малювати Шевченко, в якім віджила й «гарцювала їх душа». Це були люди, що не прив'язували ваги до земних радощів, що не хотіли мати «ні оселі, ні саду, ні ставу», яким степ і море були битим шляхом у країну слави. Не кортіло їм «женитися, у запічку дітей годувати» або «за плугом ходити», «оксамитного жупана на риллі носити». Ідеал лицаря, оборонця країни – служити своїй великій справі, а там «що буде, те й буде. Знайду долю – одружуся, не знайду – втоплюся, та не продамся нікому, в найми не наймуся». Була це порода людей шляхетних, богобійних, твердих і відважних – не наймитів. Поетові мариться і сниться розрита могила, з якої виходить сивовусий козак, а в могилі – козаки: «Дивися ... ніби мені каже ... усі ті могили усі отакі: начинені нашим благородним трупом... Оце воля спить. Лягла вона славно... **З нами козаками...** Усі ми однаково за волю лягли, усі ми і встанем». Воля впала, коли впали козаки. **А встане вона «разом з козаками», себто тоді, коли на Україні знову відродиться гордий дух великих предків**, або, як каже поет, коли в душах нових борців і лицарів, як у його душі, «загарцює» дух прадідів.

Московські монархісти, як і комуністи, знали, якою силою для нації є її провідна верства, одушевлена войовничим духом, свідомо свого і своєї нації права жити незалежним, самостійним життям, тому весь час намагалася спалювати козацтво. Мазепа, Полуботок – це були «зрадники» навіть українського народу в очах москалів, і цю думку хотіли вони прищепити й нам. На сором нам, це їм удалося великою мірою. За прикладом М. Драгоманова багато українців почали знеславлювати все, чим жила й дихала наша історія, всі її блискучі сторінки. Різні «людомори» почали доводити, що войовники за незалежну Україну, козаки були «розбійниками, ворами, п'ятном в нашій історії», некультурними забіяками, що народ український до самостійності не доріс і про неї думати не повинен, лише йти в запрязі у возі «старшого брата» – москаля, що ми люди маленькі, маємо лише журитися дрібними справами своєї провінції, не козацьким духом, не «хижацтвом» поможемо Україні, а «наукою й просвітою», у братній згоді з московським переможцем, що жити маємо без великих забаганок, як народ-плем'я... Словом, що ми не маємо виходу зі стану ілотів-рабів панівної «вищої» нації.

1917 рік, коли приспану Україну збуджено у вогні революції, **перервався процес «ілотизації»**. Незважаючи на зацитькування фальшивих пророків із-під стягу драгоманівства, національний зрив набув на Україні велетенських форм. Нація поверталася до своїх традицій, ганьблених її блудними синами. Але зрив не приніс бажаних вислідів тому, що **инишим духом горів народ, а инишим – більшість його інтелігенції**. Народ із молоком матері увісвав у себе «Заповіт» Шевченка – заповіт войовничої, незалежної духом України, України, як він писав, «прекрасної, могутньої, свободолюбної», яка за ту волю «туго начиняла своїми й ворожими трупами могили», України, яка «своєї слави на поталу не давала, ворога-деспота під ноги топтала і свобідна, нерозтлінна вмирала»... Але інтелігенція біла поклони перед ідолом Драгоманова – ідеолога «малої людини», капітулянства й адорації Росії...

2. По війні, по 1917-1921 роках, дві течії далі позивалися між собою і на полі бою, і на полі політичного життя, й у царині ідеологічній, гарної літератури й літератури політичної. Традиції Шевченка намагалася продовжувати течія, яку модерні наші шашелі охрестили назвою «вісниківства» (за львівським «Вісником» 1922-1939 рр.). У поезії, прозі, літературній критиці «вісниківство», намагаючись нав'язати наші історичні традиції до давніх, висунуло **ідеал життя як боротьби**, а не капітулян-

ства, ідеал *своєї* Правди, а не пристосування до чужої, ідеал людини, вільної духом, твердого характеру, фанатика своєї ідеї, людини не літеплої, а гарячої віри, сильною й відважною.

Це викликало реакцію Москви. Вона знала, що повалити Україну, окрадену і зражену в бою, – ще не вирішує справи. Треба було ще **вбити в її синах її гордий і незалежний дух**. У «мото» до «Сну» цитував Шевченко слова з Євангелія: «Дух істини, его же мир не может прияти, яко не видит его, ниже знает его». Він знав його, знав, що в дусі вся сила й **окремої** людини, і нації. На жаль, знав це й сатана, знали це й червоні москалі, які й завзялися вбити в нас цього духа. Знали-бо, що аж тоді буде зламаний потяг до волі на Україні, що аж тоді обернеться вільна нація на отару одурених і покірних рабів. Цією ідеєю кермувалася Москва у своїй політиці на Україні, починаючи від самого 1917 року, вдосконалюючи взірці, одідичені червоними володарями імперії від білих царів. У рамках цієї політики ішла й неперемінлива наклепницька кампанія Кремля та його прихвостнів проти «вісниківства». **По 1945 році до цієї кампанії долучилися емігрантські шашелі**. Свою роботу вони роблять дуже спритно. Просмикуються всюди, старанно замітаючи за собою сліди. В однім часописі пишуть в однім дусі, а в іншому – нібито в протилежнім. У однім на когось нападають, у іншому ту саму особу нібито хвалять, створюючи в думках читачів, що мають нещастя їх читати, неможливий розгартіяш. Але, в суті речі, б'ють завжди в одну точку, тільки ще бояться назвати речі своїми іменами, не наважуючись наразі відверто очорнювати цінності, які присвоїв собі загал у роки тяжких терпінь і змагань. Об'єктивно, що **ціль, до якої вони ведуть, – повернути пробуджений дух нації знову до стану ілотства, вбити взагалі дух вільної людини, прищепивши йому психіку та «ідеали» нації-раба, ідеали шашелів, ідеали Шельменків, українських Санчо Пансів, Швейків**. І якою б маскою ту свою роботу вони не прикривали, найвищий час **із тих фальшивих пророків здерти їх облудну маску, здемаскувати шашелів**.

Свою проповідь шашелі провадять в емігрантській літературі, літературній критиці, публіцистиці – там, де вдасться. Письменство грає величезну роллю у формуванні духа народу. Без Вольтера, Русо, взагалі без енциклопедистів не було б Французької революції, так само й без Бомарше. Царат підминували не так большевики, як Достоевські, Толсті й Горькі, всі ті, і преса також, які, попри офіційне «Вірую» білого самодержав'я, створили нове «Вірую» революційної Росії, прапором якого вона й перемогла, запровадивши, замість білого царату, царат червоний. Про роллю письменства, що формує людську думку й душу, а значить вирішує й про чини, прекрасно знають большевики. Це ж вони делегували тисячі Держиморд від літератури (у стилі Жданова), щоб не дозволяли, силою не дозволяли авторам на висловлення свободної думки, яка конкурувала з офіційно-червоною. Література дає людині **дороговкази в житті**, усталює **кодекс того, що личить і що не личить: дає етичні норми**, виводить ті чи ті типи, знак плюса чи мінуса, що кладе перед ними автор, робить ці типи або намагається їх робити в душі **гідними наслідування, захоплення або погорди**.

За цю зброю вхопилися, що є їхнім правом, й Шельменки на еміграції. Розберімося ближче в їхній науці.

По-перше, шашелі хочуть скінчити з «вісниківство», бо, бачите, настала «криза людини визвольного руху». Досить уже боротьби й «хижаків», досить «вольової людини», досить «конкістадорів», досить «орденського засклеплення», досить «доктринерства» й «винятковости», то все без потреби, нам тепер треба зовсім чогось іншого.

Що ж це «інше»? *Це заперечення ідеалів людини визвольного руху – перше; заперечення самого типу людини визвольного руху – друге; третє – це заперечення самої потреби в боротьбі за той ідеал. І як підсумок того всього – заперечення, що взагалі потрібна та порода («орден») людей, яку шашелі звать породою «вісниківства».* Ось яка філософія криється під маскою туманних слівес нового українського ілотства.

Що є головним двигуном всякого сильного руху? Що надає йому непереможний розмах, а його борцям – безмежну певність у святості своєї справи і певності в її остаточній перемозі? Відповідь на це, одним словом, – Віра. Віра, що гори зрушує, що окрилює «перти проти рожна», що дає силу витримати переслідування й муки за ідею, що руйнує і зводить із нічого нові суспільні будівлі, нові держави, що невидиме перетворює у видиме, що не допускає угоди з тим злом, яке суперечить раз обраній Правді. Ця віра ґрунтується на одній науці, на одній доктрині – «Вірую». Ця віра не знає хитань, перемін, сумнівів і зрад. *Саме цю віру проклинають новітні українські Санчо Панси.* Вона їм осоружна, бридка, огидна й непотрібна. Вони проти людей «однієї доктрини», бо ж це шкідлива «винятковість», «односторонність». *Улас Самчук* «гостро осуджує» чіткі, «окреслені літературні чи політичні гуртки», які бажали б «ціле суспільство переробити, перетягнути на свій кшталт». Нащо? Нащо пропаганда доктрини, в яку віриш? Це ж «насильство» над «вільною людиною», якій, може, заманеться мати не одну доктрину, а дві чи десять нараз, залежно від «обставин» і «реального положення», – правда? На думку шашелів, отже, коли апостоли проповідували свою Правду, відкидаючи всяку іншу, яка «від лукавого», то це було недопустиме «насильство». А коли хтось приходив із виразною (не «і туди і сюди») доктриною, з виразною вірою, то другий Самчук (Косач) репетує про «автодафе», про середньовічну інквізицію, про насильство, нетолеранцію, фанатизм. Хоч та, не мила йому, доктрина не вживає жодної іншої сили, крім сили переконування і проповіді. І, дивна річ, ці панове майже не протестують проти *справді насильницької* доктрини большевизму, яку вбивають у голови не переконуванням, а наганом і терором. Їхнім взірцем є не людина гарячої віри – ні, лише така, яка вічно «шукає» і вічно «сумнівається», «скептик». Для них проповідувати свою правду – це значить хотіти «згляйхшальтувати» всіх. А шашелі цього не люблять, вони люблять «узгіднювати» всіх і все. Самі зізнаються, що тим роблять «вінегрет» (Самчук), себто саламаху, помиї, де знайдете вкупі те, що не має бути разом, але це їм, очевидно, смакує. Вони свідомо поборюють «віру в чудо», віру людей, що так пристрасно хочуть свого, що воно втілюється в житті скоріше чи пізніше. Тої віри вони не мають і не хочуть мати. А тому, не вірячи в чудо, мусять плазувати перед так званими «законами природи» чи перед «реальною дійсністю», перед якою в образі того чи того насильника б'ють старанно поклони. Ще один шашіль (Ю.Шерех) теж протестує – о, певно, в ім'я «свободи» – проти всякого «обов'язкового культу» якоїсь доктрини, якоїсь правди. У літературі, на його думку, не має бути жодної директиви: що хто хоче, те хай і хвалить, і то так, щоб інші й протестувати не сміли, хоч би він проповідував не знати яке паскудство й ширив не знати який розклад. Не сміє бути такої «обов'язкової лінії» ні в літературі, ні в політиці, ні в приватнім житті – повна свобода. І ніхто проти тої «свободи» протестувати не сміє навіть, бо це було б «ретроградством». Незважаючи на те, що й людина, і національна спільнота від такої пропаганди безпринципності *втрачає всякий компас, усяку провідну ідею, всякі правила особистого чи національного життя.* «Дайош свободу!» – одним словом.

Коли ви думаєте, що тільки ті, що вірять у щось, що твердо йдуть до *однієї* мети, що мають ясну ідею та ціль, можуть досягнути щось і повести за собою загаль, то, на думку шашелів, це – ересь. Творцем поступу або «прогресу», як вони за модою Швейків кажуть, є не людина віруюча, не людина однієї ідеї, ні, цим творцем є ті, що сумніваються. Ті, що нейтральні. Ті, що під час бою на життя і смерть між своєю правдою і правдою диявола стоять збоку, «стоять над суперечкою» (Шерех). Головне – ніякої «винятковості ні в ідеї, ні в чині, ні у способі поступування» (Самчук), щоб нині тупати в один бік, а завтра – в протилежний. Мабуть, як накажуть «реальні обставини» або той чи той пан. Визнавати якийсь «ізм» – це ретроградство. Всі збанкрутували, вчать вас шашелі: й матеріялісти, й ідеалісти та ін. А як із большевизмом, панове шашелі? Чи ви його так само недвозначно осуджуєте, як націоналізм? А як, наприклад, із християнізмом? Чи і ця «однобічна доктрина» вже вивітрилася і постарілася? Вони без сорому так і кажуть: «Життя ускладнилося до такої міри, що говорити чи діяти категоріями якоїсь однієї доктрини є більше, як наївно» (Самчук). Найважливіше «узгіднити існуючі протиріччя» – і Богові свічка, й чортові кочерга. Маєте в щось віру? Плюньте на неї, аби не сваритися з тим, хто має протилежну. Маєте якесь переконання? То залиште його на боці, коли хтось інший має інше або удає, що має. Що з того, що «людина визвольного руху», що покоління визвольного руху стільки літ тому й тепер було поколінням віруючих і оптимістів? Шерех повчить вас, що це покоління збанкрутувало, й нам тепер треба «песимістів і скептиків», таких, що ні в що не вірять – ні в Бога, ні в чорта (хоч за це останнє я не такий певний!), у всьому сумніваються й думають при тім, що мають право вести за собою загаль!

До чого веде ця безпринципність, ця принципіяльна безпринципність? До чого веде ця безідейність як прапор, як дороговказ? Зараз побачимо... Отже, не треба жодної однієї ідеї, жодної віри, жодної лінії, кажуть шашелі. Треба лише «сумніватися», «шукати», ну і скакати вправо й вліво. Чи це можливо в спільноті, яка хоче жити? В кожній спільноті мусять існувати певні *аксіоми*, певні *правила життя*, певні моральні й політичні *накази*, без яких така спільнота є отарою худоби, що вимагає герлиги чередника. Усі спільноти мають спогади – напів легендарні, напів історичні про те, як панував у них найперше хаос тих, що в усім «сумнівалися й шукали», аж не прийшов хтось (той хтось міг бути одна людина або ціла дружина), і той хтось дав їм закони, як жити, *правила поведінки* для одиниці, родини, нації. Їхні накази, які тримали спільноту вкупі, як організоване ціле, були Мойсеєві Заповіді, закони Солона, Заповіді Євангелія, «Руська Правда», «Заповіт» Шевченків та ін. Без тих аксіом, без тих наказів, без тих заповідей у хаос розсипалася людська спільнота, оберталася на стадо, а тоді «для порядку» приходив пастух із залізною палицею і приписував тим «скептикам», що не хотіли встановити в себе ніякої «виняткової доктрини», свій закон – закон залізної палиці. І, диво дивне, звичайно, ті «революціонери», прибічники «прогресу» й «свободи», що не визнавали жодної «єдиної доктрини», умлівіч падали навколішки й починали бити поклони перед чужою доктриною і співали оди на честь залізної палиці чужого диктатора. І тоді вже не репетували про «винятковість» його доктрини. А в літературі і в пресі такі аматори свободи, що кричали проти «накидування» своєї доктрини «Вісником», нарікали на його «тероризм», моментально вгамовувалися, опинившись у большевицьких «Нових Шляхах»...

Людина й спільнота або встановлюють власні закони й аксіоми життя, або падають жертвою чужого фараона, який приносить власні закони, чужі

тій спільноті. Так усе було, так і буде. Це єдині наслідки пропаганди, коли вона успішна, «скептицизму» й орієнтації на «ні туди ні сюди». Це єдині наслідки пропаганди принципіальної безпринципності і безідейності як засади. Шашелі протиставляють себе «романтикам», називаючи себе реалістами, людьми тверезими... Знаєте, куди зводить їх тверезість? Туди, куди зводить людину, що заблукала, як той москаль, між трьома соснами, яка опинилася на роздоріжжі і не знає, куди йти. Наші часи – часи майже безперервних воєн між державами, між націями й міжусобними, воєн «гарячих» і «холодних». Це не часи «мирного будівництва». Нехай ви ведете відділ вояків під вашою командою, перед вами дві дороги. Вам треба давати наказ: йти праворуч чи ліворуч. Що роблять у такому випадку наші шашелі? Вони вам скажуть, що одна дорога має свої добрі сторони й погані і друга, що не можна бути «винятковим» й «одностороннім» і не вільно свобідній людині «накидати» свою односторонню дорогу... Наші часи, скажуть вони, «до тої міри ускладнені», що тільки Бог знає, який шлях правильний – праворуч чи ліворуч... Що сталося б у такому випадку? Одне з двох: або відділ проти такого «провідника» зворохобився б і знайшов би собі правдивого, який повів би його *одним* шляхом, або залишився б дебатувати й «узгіднювати протириччя», поки б не прийшов ворог і *вже не повів, а познав* його певним, одним шляхом – до концентраку чи під стінку. Так буває, звичайно, в історії. Так буває в цьому випадку і в політиці. Коли ті, що мають претензії вести загальні, самі не знають, чи не хочуть вибрати одного шляху, то той шлях їм якийсь «німець покаже», як у Шевченка:

Німець скаже: «Ви могли».

«Могли, могли!»

Золотога Тамерлана

Онучата голі.

Німець скаже: «Ви слов'яни».

«Слов'яни, слов'яни!»

Славних прадідів великих

Правнуки погані.

Німець – взагалі чужинець, той чи той. Скаже він, що ми – «новевропейці», і хором всі шашелі заблеють: «Новоевропейці». Скаже він: «Фашисти». І шашелі перемалюються на фашистів. А ось прийде інший німець і скаже: «Ви – демократи», й усі стануть демократами, і ті, що були фашистами. То знову інший «німець» (зі Сходу) переконає їх, що вони мають слухати «братній народ» московський, й знову шашелі заревуть: «Може, так і треба?». Бо вони ж прибічники принципіальної безпринципності. Бо не треба «ніякої винятковості ні в ідеї, ні в чині». Бо ж говорити чи діяти категоріями якоїсь однієї доктрини є більше, ніж наївно».

Тепер ви розумієте, що криється за маскою принципіальної безідейності? Чому шашелі проти якоїсь однієї віри, однієї доктрини, однієї ідеї? Вони є проти такої «односторонності» з таких причин: по-перше, через їхнє туподумство, розумове боягузтво; по-друге – через недовірство, бо, властиво, в ніщо не вірять; по-третє – через життєвий «наплювалізм», бо всяка ідея їм байдужа; по-четверте, щоб не мати клопоту... Чорт його знає, яка ж ідея візьме гору – «моголи» чи «слов'яни», то й нащо наражатися? Чи не ліпше своєю невизначністю сподобатися тому чи тому панові, а в наші часи вони так часто міняються! Ось і пересидять лихо... Ласкаве теля дві матки ссе. *Така суть шашелівської доктрини принципіальної безпринципності без маски.*

Побачимо зараз, *куди веде їх ця безідейність у наші часи.*

3. Одна з найперших, із найважливіших «односторонніх доктрин», одна з «виняткових», ексклюзивних ідей, яку в *муках* думки й чину виносило й породило модерне українство, – *ідея державної самостійності*. Вона стала аксіомою нашого думання, першою вимогою політики, черговим завданням дня. Була ця ідея нічим іншим, як парафразою Шевченкової «*своїї сили у своїй хаті*». Щоб нація була суверенна, щоб їй належала зверхність на нашій землі, щоб ніхто, ніякий чужинець *не мав сили* на тій землі. І ось емігрантські шашелі поволі почали «*жертви і тліти*» цю *ідею національної самостійності*. Іноді вони просто проти неї мають чоло виступати, частіше заходять манівцями, лише натякаючи, хоч і досить прозоро. О, певно, чисто «науково». Виходячи з «пилної обсервації» сучасного світу, відкриваючи дороги, якими він «еволюціонує», намагаючись «погодити суперечності», узгодити наші національні домагання із «загальним прогресом». Але, взявши вже методу здирати маску з шашелів і заглянути за неї в їхнє правдиве обличчя, зроблю це й тут. Наприклад, радикали, соціалісти й демократи ніколи вам не скажуть, *за що* вони *в дійсності* так кохають Драгоманова, не скажуть, чому горою повстають, хоч без доказів, але з тим більшим криком в обороні М.Грушевського, не лише вченого, але й політика. Будуть доводити, що не вільно «паплюжити рідних традицій», що й Грушевський, і Драгоманов були дійсними самостійниками, а цікавіших відішлють до їхніх політичних писань... А з них читач довідається, що самостійність – це, властиво, пагуба і зло для України та що найкраще йти з «братнім народом московським» і лояльно з ним співпрацювати... Цього їм і треба! Бо вони якраз тому й боронять, якраз тому і поручають загалові М.Грушевського й М.Драгоманова, що в глибині душі підписуються двома руками під їхньою політикою політичного москвофільства... «Це «читання в душах»? – скажуть мені. Так, читання в душах, а доказом, що це читання на правду відкриває їхню правдиву душу, є маніфест радикалів, соціалістів і «демократів» галицько-українських, які зараз же, як прийшли большевики до Галичини, подали заяву про бажання «лояльної співпраці» з наїзником... Не моя це вигадка ані «інсинуація», про це самі радикали написали в наших американських часописах. Звідси ясно, чого вони боронять двох вищезгаданих Михайлів як політиків. Зовсім не тому, що вони вірять у їхнє самостійництво, а тому, що самі раді були б піти їхніми слідами «лояльної співпраці» з окупантом... Це – шашелі-архисамостійники і під тим оглядом не дозволять усяким там фашистам на себе «наклепи робити».

Інші шашелі висловлюються не менш обережно. *Їм осоружна людина визвольного руху. Осоружна й ідея незалежної України, за яку ця людина боролася й бореться*. Не терплять вони «орденців» і «конспіраторів», не терплять і тих, що зі зброєю за ту ідею боролися в 1917-1921 роках. Поняття України, за яку боролася те покоління, на думку шашеля Шереха, виявилось, щоб ви знали, «нездійсненим». Виявилось, що «такої України не може бути». «Покоління 1920-х років розпрощалося з цією Україною»... Ясно, п.Шерех не каже, що ідею самостійності шашелі хочуть перекреслити, о ні! Він тільки каже, що її вже «здали в архів» і нема вже що про неї думати. *Це саме кажуть нам і московські большевики*. Змагання не привели ще до бажаного висліді? На жаль, так! Але чи значить, що ідея самостійності України «нездійсненна»? Так може говорити тільки ворог тої ідеї. Пан Шерех каже, що покоління 1920-х років розпрощалося з тою ідеєю? Різні є серед того покоління люди. Вірю, що Любченки, Чубарі, Мануїльські з тою ідеєю розпрощалися, правдоподібно ніколи з нею й не привіталися. Але інші? Чому розпрощалися? У чийм імені говорить Шерех? Щоб полегшити собі завдання, п.Шерех представляє своїм читачам ту Україну, за яку боролася покоління 1917 р., як Україну «заквітчаних хуто-

рів», «селянського раю» анархічних громад... І ось нібито та Україна пропала. Певно, тодішнє покоління боролось за хутори, проти колхозного московського рабства, але насамперед боролось за те, що забезпечило б і тим хуторам, і людно́сті взагалі жити своїм людно́ним життям, *себто за власну державу*. Але ця ідея, мабуть, не до смаку шашелям, і тому вони намагаються, за прикладом большевиків, ту Україну скарикатизувати, висміяти. Яку ж Україну протиставляють тій уже «віджилій» Україні, за яку вмирало покоління 1917-х рр.? Шашелі відверто свої думки бояться висловлювати. Вони бродять поки що манівцями. І хвалять лише тих українців, які в *російській* революції бачили «універсальне джерело *українського* відродження». Універсальним джерелом українського відродження була, хай про це знають шашелі, *українська революція*. Революція, що в масовім зриві ставила собі *зовсім инакші проти-лежні російській революції цілі*. Російська ж революція, що привела до нового зцементування московської імперії, була лише *джерелом нашого поневолення*. Ось про що шашелі не бажають знати. Але, захвалюючи *російську* революцію як джерело українського відродження, про яку ж Україну марять панове Шерехи? Про ту, яку запровадила Москва? Пан Шерех докоряє націоналістам, що бачать у російській революції «джерело розкладу», докоряє, що «не сприймають тих змін, які внесла в український світ революція 1917 року». Що це за езопівська мова? Які ж це зміни, що в тій революції повинні б «сприйняти», себто апробувати українці? Колхозне рабство? Політична тиранія Кремля? Нищення релігії, Церкви, всіх духових традицій України і всіх ідеалів її незалежного життя? Хай шашелі знімуть маску! Хай висловлюються ясно, без фокусів і без завивання своїх укритих думок у бавовну!

Ще туманніше висловлюються інші, але в ту ж точку б'ють. Ніхто інший, як «голова Виконного Органу», казав: «Справжня політика відкидає всякі фантастичні плани, вона мусить стояти на реальнім ґрунті. Політика має собі ставити досяжні завдання»¹... Коли таке говорить до українців черговий займанець, то ми знаємо, що це значить. Це значить у перекладі на зрозумілу мову: залиште ваші самостійницькі фантастичні ідеї і станьте на реальний ґрунт – приймання того, що дадуть. Як було з Керенським, дадуть, замість самостійности, автономію – берімо! Замість України з поверхнею 9-х чи 10-х старих губерній, дадуть лише чотири – берімо» Ми ж не фантасти, ми – реальні політики. Чи й тепер не хочуть нас «тверезі політики» на ту вулицю запровадити? Чи й тепер не зачнуть, як у 1917 р. соціалісти, називати самостійників шкідливими романтиками? І як то йде у них всіх у гармонії. Голова «Виконного Органу» протестує проти «фантастичних планів», а інший його однодумець «Час» (20 червня 1948 р.) каже, що «сьогодні може бути мова про більшу або меншу залежність», отже, очевидно, не про незалежність? Тому, отже, «основна фактична проблема української національної політики не в гонитві за нездійсненим фантомом «повної суверенности». Ні, треба стреміти лише до «релятивної незалежности»... Отже, ідеал, за який боролася й бореться Україна, треба викинути, на думку шашелів, на смітник. Вистачить пів ідеалу або чверть. Як казав Шевченко, хоч пів дулі. Бо «релятивна незалежність» – поняття дуже релятивне. Ось і під советською Москвою Україна релятивно «незалежна». Може, такий «ідеал» усміхається вже нашим втомленим шашелям? А закінчиться все «унією» з іншими народами, як «федерацією» мало закінчитися в 1917 р., на думку центрально-радянських політиків. Виходить, стільки літ боротьби і пролиття крови було для того, щоб повернутися до старого розбитого корита? А в органі УРДП «Наша боротьба» так і написано: «Вже перша війна показала, що абсолютна суверенність націй стає загрозою не тіль-

¹ У[країнська] Трибуна. – 29.07.1948.

ки дальшого розвитку суспільства, а й самого існування людства)... Подумайте! Все прекрасне людство пропаде, якщо Україна захоче не релятивно, а зовсім скинути з себе московське ярмо. Це все нам твердили москалі. А тепер твердять їх українські підбрехачі, і їх читають, і цим підбрехачам дозволяють себе називати «українськими» партіями. А вже всі крапки над «і» ставить один капітулянт із «Неділі». Той так і радить: «Не тратьте, куме, сили, спускайтеся на дно!» Він просто кличе потуги Заходу прийти й окупувати Україну та інші землі, «щоб перевиховати ментальність тих народів», «дати їм змогу стати на ноги» і «підготувати власні державотворчі сили й провідні кадри»... Отже, хитрий рутенець із «Неділі» розглядає Україну як країну папуасів або червоношкірих. Це по стількох роках визвольних змагань! І подібні шашелі виробляють громадську думку еміграції!

4. **Як вони собі ту майбутню Україну уявляють?** Очевидно, як народну чи простонародну республіку, щоб кроку сама не сміла ступити, а все скликала на пораду «суверенний народ», хоч би земля горіла під ногами, та й запитувала: що думає «суверенний народ» і як він гадає, куди його провідники мають провадити? Тепер навіть деякі «націоналісти» прийняли концепцію «народної республіки» з 1917 р., про державу вже не в моді говорити. Бо ж суспільність має бути «безкласова!» Так, як вчив Карл Маркс, до якого тепер у науку пішли деякі «націоналісти». Забувають, що безкласових суспільств не буває. Всюди є одні, що орють, другі, що ремеслюють, треті вправляються у воєнній штуці, четверті – у штуці правління, інші присвятилися службі Богові. Де того нема, суспільність перетворюється **на дім божевільних, на здобич для кожного охочого завойовника**. І навіть комуністи та їхні духові брати, соціялісти, там, де, на нещастя пролетаріату й людности взагалі, вони захоплюють кермо правління, зразу ж виділяють із себе правлячу верству чи класу, в цьому випадку – соціялістичну бюрократію, яка грає ролю всесильної, часто тиранської, провідної верстви «суверенного народу». Отже, говорити про безкласову суспільність – це значить або дурити «суверенний народ», або себе самого. В кожній суспільності мусить бути окрема верства правлячих, лише в одній ця верства складається з людей шляхетних, чесних, мудрих і характерних, яким вірить народ, у другій – із туподумів і наївних Санчо Пансів, у третій – із тиранів, що загнuzдали народ силою, у четвертій – із шахраїв і крутіїв, що його обдурюють. Тому й усі розмови про «суверенний народ», звичайно, означають, що ті, які про нього говорять, просто **відмахуються від кардинальної і найважливішої проблеми дня – від створення провідної верстви нації; просто залишають націю обезголовленою, що дуже на руку москалям**. Ті вже давно на зміну дворянству витворили в себе нову провідну верству, яка й бере за чуба один «суверенний народ» за іншим якраз через те, що ті про створення у себе такої провідної верстви не дбали... Бо ідеалом останніх була «народна республіка» (взірці такої маємо в Європі), де правила безсила безбожницька, безідейна і боягузлива кліка професійних «політиків», бавлячись щопівроку в кабінетові кризи і розхитуючи оборонну силу народу фізично, інтелектуально й морально. Тепер такою «народною республікою» захопилися новонавернені «демократи» з учорашніх націоналістів. І цією «народною» республікою з хиткою та безсилою виконною владою прагнуть ущасливити майбутню Україну, що буде zagrożена у своїм існуванні і з Півночі й із Заходу. Тим часом Україна потребуватиме не сентиментальних «народолюбців», а нових хмельничан.

Але ці еміграційні політики повертаються не лише до ідеалів Драгоманова. **Вони просто через Маркса прокладають місток до комунізму**. Соціялісти так і кажуть відверто, а колишні націоналісти соромляться назвати свій соціяльний «ідеал» його

правдивим ім'ям, але, по суті, він такий самий соціалістичний. Вони називають свій ідеал «новим прогресивним соціально-економічним устроєм» (слово «прогресивний», як і багато інших, позичене у большевиків). Насамперед, знищити класи і заснувати «господарську демократію» з «плановим» господарством. Майже те саме, що у Сталіна². Залишаються і колхози під іншою назвою, але залишаються. **Селянин не сміє вже мати землю у власності**, а стає орендарем вже іншої всепотужної тоталітарної «демократичної республіки». Всі природні багатства тої республіки переходять у власність соціалістичної бюрократії. Це називається «усуспільнення природних багатств» разом із землею. А селянин? Він отримує землю, але не у власність, а в «постійне користування»... Автори цього соціалістичного проекту, списаного з Маркса, твердять, правда, що не буде так, як у большевиків, що там «диктатура пролетаріату» закриває собою лише фактичну диктатуру партії, а в них буде інакше – засоби виробництва перейдуть «безпосередньо в руки трудящих». Можемо їх запевнити, що перейдуть вони в руки «трудящих» тільки номінально, а в дійсності – в руки нової соціалістичної бюрократії, яка й буде планувати господарство так, як усюди роблять комуністи й соціалісти, тобто **з економічною нуждою як наслідком закріпачення людности** й ослаблення нації назовні. Автори таких планів про «демократичну республіку» як про власника всього рухомого й нерухомого майна своїх підданих, про «планову господарку» та ін., – це вже інша порода адораторів «суверенного народу». Це вже демагоги, які в разі успіху не посоромляться взяти тоталітарну палицю в руки, щоб насаджувати ненависний на Україні соціалізм. Це вже буде щось схоже на «націонал-большевизм». Але як би там не було, ці політики повинні б усталити бодай основні засади своєї програми. У згаданій брошурі автори націонал-большевицьких теорій претендують на те, що вони «віддзеркалюють» погляди УПА. Сміємо в тім дуже сумніватися. Вони говорять про скасування «засади приватної власності» на Україні як про свою програму, а у програмі АБН виразно обстоюється засада приватної власності і знищення колхозів. Ось це і є в повній гармонії з інтересами і стремліннями нашого народу, не колхозна панщина.

Автори соціалістичних проєктів – люди принципіальні. Не те, щоб вони вирішили залізницю або фабрики амуніції сконфіскувати – пардон, націоналізувати, ні. Вони стремлять до «ліквідації (знову большевицьке слівце!) **принципу** приватної власності», **самого принципу**. Щоб і духом приватновласницьким не пахло на Україні. Навіть селянин не сміє бути нашим традиційним, українським хліборобом-власником, він мусить бути обернений на московського колхозника-«общинника». Там, де «ліквідується» **засада** приватної власності, «суверенний народ» стає рабом (це мусить настати) соціалістичної бюрократії, яка приписує кожному з того «суверенного» народу, як він має продукувати, **що, з ким, де, скільки і за яку ціну**. Бюрократія тоді так його «розпланує», що він ледве дихатиме. Там, де бюрократія має право «планувати», де знищення приватної власності вбиває всякий стимул до праці, **заганяти до праці людей можна лише батогом**. Батіг і є кінцевим аксесуаром всякої тиранської бюрократії, в тім числі й соціалістичної. І ось усі ті вигадки, весь той соціалістичний крам, який наш народ виригнув, коли його нам несла Москва в 1917-1921 рр., який наш народ не хотів приймати і який йому по роках кривавого опору багнетами й голодом накинула Москва, тепер наглі соціалісти й «теж націоналісти» намагаються знову йому накинути й ним ушасливити після визволення. Добре мені «визволення!» Ці наші «плановці», марксистичні-«націоналісти» ще й гостро картають тих, які «плямують визвольні змагання 1917-1920 рр. та їхні «соціально-політичні

² «Позиції українського визвольного руху»

засади», як «реакціонерів» і «ретроградів»... І це ми вже бачили: багато років тому кожного, хто був проти соціалізму, називали москалі ретроградом і реакціонером. Баламутству треба покласти край! **Визвольні змагання** українського народу в ті роки вічно залишаться нашими традиціями, визвольні змагання, які стреміли до державної незалежності, до викинення зайдів із України, до свободи й ширення релігії, до твердої влади в державі, до забезпечення свободи і власності свobodного селянина, а не до його уярмлення в московській «общині». Але **«соціалістично-політичні засади»** Грушевських, Винниченків та інших соціалістів, які побігли хутко на поклін до Кремля, яких аж обставини так тяжко впровадили на шлях самостійності від любої їм федерації і на шлях боротьби з такого милого їм шляху політичного крутіїства і махльойок, націоналізм уже давно відкинув як такі, що згубили визвольний порив і спричинилися до його невдачі. Дико й смішно є знову повертатися до цих скрахованих і згубних ідей. Отже, націоналісти, які засвоїли по довгих роздумуваннях ідеї соціалістів із 1917 року або і просто большевиків, хай відповідно себе й називають, хай не вносять баламутства в ряди націоналістів.

5. Відкинувши засади націоналізму **в політиці й економіці**, наші соціалісти з націоналістів ще визнають бодай засаду, що Україну можна лише вибороти, а не вишахрувати. Хоч своїми наближеннями до соціалізму чи до большевизму, політично-соціальними концепціями значною мірою підтинають стимули тої боротьби. Бо кожний має право запитати, коли ваша майбутня Україна має бути «безкласовою», без приватної власності, з «плановим господарством» і з колхозами, то всі ж ті приємності маємо вже в ССРСР? Нащо ж тоді ще проливати кров, щоб їх запроваджувати у свободній Україні?

Але інші «тверезі політики» ідуть ще далі, вони **негують саму засаду збройної боротьби** з московським окупантом, свято дотримуючись «традицій» двох Михайлів – Драгоманова й Грушевського. Як завжди, так і в цім випадку вони відверто бояться сказати те, що думають. О, вони не проти збройної боротьби, лише думають, що ця боротьба тепер «не на часі», що «коштує багато жертв» та ин. Але суть їхніх розумувань ясна – **їм цей спосіб боротьби просто осоружний**, бо вони за природою належать до політиків-крутіїв, які твердо переконані, що щось там можна від сильних світу цього вициганити: не дулю, то пів дулі, не самостійну, то «релятивно-самостійну» або «чверть самостійну». Це для них неважливо!

Радикальні й соціалістичні органи таборової преси (і в Америці чи Канаді) радять «не перебільшувати значення збройного виступу УПА», перестерігають перед захопленням її «психозом», перед «запалом хвильових поривів». Збройна боротьба? Це «романтика», «віра в чудо», негідна поважних і розсудливих політиків, які звикли торгувати Україною на базарі. «Надії на визволення власними силами належать до минулого», а до нинішнього дня належить запобігання ласки в якогось пана і старання продати йому себе разом із «ненькою». Повстання? То, може, й героїчні, але «не завжди доцільні пориви». Тих «ентузіястів» мають заступити політики з розважним, холодним чолом, я б сказав просто з мідним чолом... Шерех декларує, що ті, що збройно боролися за Україну, **«не мали ґрунту під ногами»**, отже, діяли проти волі народу, силкуючись визволити свій край від Москви. Чи було б згідно з волею народу залишитися під опікою Москви, він промовчує, але висновок із його слів ясний: сиди й не рипайся. Всякі «Пори» Григор'єва та «Вісті» доводять, що збройні виступи «використовує ворог для ще більшого гноблення українського народу». Ці шашелі переконані, що коли, як цуцик, положаться на спину й махатимуть хвостиком, то ворог помилує їх. Психіку раба ніщо у світі не змінить. «Неділя», «На

чужині», «Українські вісті» – всі в один голос твердять те саме. «Українська Громадська Пора» застерігається проти «проповіді визвольної акції при помочі «святих ножів» – чи ж не злочин перед народом ставити в політиці на перше місце неконтрольоване розумом чуття й «містично вірити, що таємнича віра нас урятує, чекати чуда?» А що ж робити? Дуже просто – віддатися «реальній праці й розумній організації». Тепер «повстання проти большевицької деспотії недоцільні», – кажуть шашелі. А що ж доцільне? А те, що радить Союз українських соціалістів, – підтримувати Організацію Об'єднаних Держав (разом із Москвою), щоб «моральним натиском світової демократії виєлімінувати з громадського життя всі диктатури»... Правда, просто? Як тішилася б Москва, коли б із нею ми боролися лише «моральним натиском». І подумати, що подібні кретини ще водяться серед нашої еміграції! А практично? Практично – сидіти тихо, не мурмотати проти московської окупації, забути про щоденні насильства й терор над Україною або, як робили радикали, запропонувати большевикам свою «лояльну співпрацю» в насаджуванні колхозного кріпацтва, в пропаганді безбожництва і, очевидно, у винищуванні «ентузіастів» і «романтиків», які на ту лояльну співпрацю з Москвою не йшли. Ось що поручають вони замість «неактуальної» боротьби з Москвою.

Тиха, мирна Україна гречкосіїв замінилася в 1917 році на Україну, що горіла вогнем повстань, що не хотіла більше по-рабськи зносити чужинецьке ярмо. Проти цієї України, грізної для ворога, постають нові шашелі, щоб *«жертви і тліти цей новий дух»*, щоб зробити нас за духом рабами чужих попихачів... До подібного розкладу наша еміграція ніколи ще не доходила.

6. *Байдужі або безбожники в життєвій філософії, прибічники «релятивної незалежності» або «лояльної співпраці» з окупантом, аматори анархічної республіки й отарно-соціалістичного суспільного ладу в ній, засадничі вороги відвертої боротьби за незалежну Україну*, ці емігрантські політики твердо бажають, щоб на місце теперішньої збанкрутованої емігрантщини, на місце «тверезих» кон'юнктуристів і крутів не прийшли інші люди, що плекають у серці давні традиційні ідеали України, не змавповані з Москви, люди зовсім іншого, не плебейського, а войовничого й володарського духа. Я вже згадав на початку, як вивищував цей тип Шевченко, протиставляючи його типові покірному «плебея-гречкосію». Знав він, що *без того першого типу людини на чолі нації остання вічно залишиться в рабстві*. У «Юродивім» він жорстоко глузує з тих «мільйонів» полян, дулібів і деревлян, яких гнув білий московський «атец народоф», а їм було «байдуже» до того. Точнісінько, як тоді, «проявами», «дурними оригіналами», глупими ентузіастами й «романтиками» прозивають і тепер наші плебеї тих, що підіймали руку на московських сатрапів. Цих «дурних оригіналів» величав Шевченко «святими лицарями», «єдиними козаками з мільйона свинопасів», з маси «німих, підлих рабів, лакеїв», що на всі страхіття московських насильників лише «дивились і мовчали та мовчки чухали чуби». Не тим людям було стати в обороні зганьбленої країни. Це мали робити духові нащадки тих «лицарів святих», які, писав Шевченко, з «осуровленим серцем», «закуті в броню кріпкую», «поставлені були стерегти» перед варварами країну, народ та його святині. «Вісниківство» намагалося в міру сил знову піднести на постамент національного героя, взірця найкращої людини нашого типу, цих «осуровлених лицарів», будівничих держави й віри у добу між Першою і Другою світовими війнами. Стяг за це «Вісник» на себе зажерту ненависть «дядьків отечества чужого» й тих «свинопасів», яким осоружний був усякий тип людини, крім типу «лояльного» міщука, що прагнув мирною буденною працею зашептати сатану

й жити своїм тихеньким життям, що запобігає ласки в усіх. Тоді забаганки свинопасів не вдалися. Але ось по так званім «мирі», що прийшов у 1945 р., по новій масовій українській еміграції, ці «свинопаси» знову піднесли голови. І не тільки піднесли! Вони перейшли в наступ. Те, що Москва ненавиділа володарський незалежницький тип людини, всіх представників володарського духа й верстви – це зрозуміло. Москва знала, що тільки, коли Україна мала провідну верству з людей володарського вільнолюбного типу, вона була страшна для неї. Коли Захід щось знав про Україну й цікавився нею, коли звеличував нашу історію та наші історичні постаті, то його цікавили передусім ті, що надавали українському імені блиск і славу у світі. Про них, про козаків, писав Байрон, Гюго, Готшаль, Боденштедт, Дерулед, Мериме, Воґюе, Боплан, Енгель та інші. Ось *хто* цікавив Захід, хто цікавив світ. Та горда, войовнича Україна з козацьким духом, а не духом свинопасів. Коли ж ідеологами України поставали ті «свинопаси», такі, як Драгоманов, світ почав дивитися на нас як на європейських провансальців або червоношкірих, як на хохлів. Першим завданням московської політики на Україні було дискредитувати нашу провідну верству як «визискувачів» і «зрадників» народних інтересів. Так старалися москалі представити нашому загалові козацьку старшину, хмельничан, мазепинців, орликівців, рівночасно представляючи нашими опікунами Петрів, Катерин і Йосипів – московських тиранів. Москва старалася і старається представити наш народ, власне, як народ свинопасів, народ покірливих гречкосіїв, який має лише бути «трудящим народом», трудитися на займанця. А як правити тим народом, про це вже мала дбати не його провідницька верства («ізменнікі»), а, власне, оті Петри, Катерини, Йосипи. Давніше за звеличення цього типу на Україні нападав на Шевченка Драгоманов, нападав Куліш. Нині емігрантські соціалісти (І.Багряний) намагаються паплюжити Шевченка як «перестарілу» постать. І ті ж самі герої із «свинопасів» на еміграції повели широку кампанію *проти самого типу людини нашого визвольного руху*, проти духової течії, яка цей тип апотеозувала, проти «вісниківства», як вони кажуть.

7. Людина визвольного руху, людина як борець, революціонер, людина твердого характеру, випробуваної волі, людина гарячої віри у свою справу, на думку ідеологів наших «свинопасів», збанкрутувала. Вона є непотріб. Її треба викинути на смітник або вона мусить перемінитися духово й пристосуватися своєю вдачею до вдачі «свинопасів». Такий сенс довгих і нудних писань Шереха, Косача, Самчука, Голубенка, авторів із «Проблем» та інших модерних шашелів. Нам не треба, пишуть вони, ні героїв, ні лицарів. Цей тип вони хочуть за всяку ціну представити «хижаками», «односторонніми» людьми, моральними банкрутами й такими, що йдуть проти народних інтересів, «не тримаються ґрунту». Словом, закидають їм усе те, що якраз у своїй пропаганді закидають їм, паплюжачи їх, москалі.

«Вісниківство» і типи, ним звеличувані, пише Шерех, – це «помилка», бо «не брало людей такими, як вони є» (чесні чи наволоч), а хотіло зробити з них якихось надлюдей. Шашелі ніяк не можуть повірити, що живемо в пралісі, що оточені хижаками, що самим треба бути прозорливими та сильними, щоб не бути ними роздертими. Про це вони не думають, їхня уперта й стала мрія, мрія кожного Шельменка, – це ідилія. Життя повне суперечностей, антагонізмів, між якими йде бій на життя і смерть. Шельменки того не хочуть прийняти. Треба стати набік, «над суперечностями», як каже Шерех, збоку, ні туди, Микито, ні сюди, Микито. Стати над «суперечностями» – це «науковий» вислів для дядьківської мудрости «ходити помежи дощ». Цей тип людини, що прагне ходити помежи дощ, і є «героєм» наших шашелів. Вони й Шевченка підстригти під себе хочуть, а що те не вдається, то звертаються до інших

поетів, до поетів «селянського раю» як «втілення українських духових традицій», як щось, що «виключає все кручене – історичне»... Тими словами шашелі лають усе сміливе, те, що протестує проти зла і закликає з ним боротися. Так само, як ті «німі підлі раби», що прозивали «проявою» і «дурним оригіналом» Шевченкового «Юродивого», їхній ідеал не хижак, лише «мала людина». Для Самчука це люди буденної праці – «ковалі, мулярі, друкарі», «добрі, солідні і працьовиті люди». Для Шереха це – пересічний міщанин. Францію, каже він, створили не Жанна д'Арк, не Наполеон, не Ришельє, а сіра «маленька людина», пан Мартен. Він є «підставою на право жити нації», пересічний міщух із усіма його добрими і *лихими прикметами*. Так! **Це засада Шереха**. Самчук казав брати людину такою, як вона є. А є вона «і добра, і зла, і мудра, і немудра», бо все то йде «в парі в наших душах». Без «винятків» і без «крайностей». Це означає, що до дурня, до плюгавця треба приставати. Шерех твердить, що література повинна давати вияв усяким почуванням, не лише будівничим, що вгору підносять людський дух, *але й руйнівним*, що тягнуть його вділ, а іноді – просто в грязюку. Письменник, думає Шерех, має право описувати й захвалювати і такі почування, як нудьга, сум, має право скиглити, як битий пес, має право смакувати «жіночі стегна» і просто розпусту. Хоч би навколо світ валився й палали вогнища большевицької інквізиції, читач має право віддаватися сумові, скиглінням, нудьзі й забаві. Це, мабуть, охоронить його від «одностороннього» захоплення боротьбою зі злом і неправдою. Цей французький Мартен або наш Шельменко – це та людина, що, за Шерехом, робить «творче життя». Бо, бачите, творче життя – це «не лише верховини злетів», але й *«безодні падінь»*. Коли дати право людині спускатися в ту безодню падінь, ось тоді, мовляв, вона буде «цілою людиною». А хто хоче познайомитися з тими «падіннями», життєвим брудом, той хай звертається до захвалюваного Шерехом і Самчуком Ю.Косача. Там знайдете в цілій красі і розхристаності ту «малу людину» – ідеал наших шашелів. Там знайдете прокляття «ентузіястам», що героїзм проповідували й героями вмерли. Там знайдете захвалювання всієї гнилі, всього шумовиння, що виплеснула на поверхню соціалістично-безбожницька літературна кліка Французької республіки, всіх тих Сартрів, Барбюсів, Маргеритів, а рівночасно носіїв російського месіанства або анархізму, як Достоевський і Толстой. Там знайдете апогеозу розперезаної «малої людини», яка «не ставить собі ніякої мети, яка не визнає на землі «нічого абсолютного» (опріч таємниць алькова), яка є «розщеплена в собі, яка просто «роззброює своїм цинізмом» і захоплює наших рідних Шельменків. Довідаєтеся там і про те, що письменник може мати яку хоче біографію, бути «шкурником» і «зрадником своїх друзів», і цей тип є «новою людиною визвольного руху», що має заступити однобоких ентузіястів «вісниківства». І всю цю моральну голоту називає Шерех «рідним ґрунтом», а приторкнутися до нього, до них радить всякому, хто хоче з того «рідного ґрунту» набратися сил. Усі три Шельменки з іронією ставляться до людей *одного* світогляду, *однієї* «ідеологічної лінії», до людей «засадничого становища», людей *однієї* доктрини, *однієї* ненависти. Всі вони за «узгіднення конкуруючих протилежностей» – і Богові свічка, і чортяці кочерга, проти крайнощів, навіть проти совісти, бо совість «обтяжує людське ество», як голосить один із героїв цієї літератури «малої людини»...

Бачимо, який тип «людини» протиставляють наші Шельменки «вісниківському» типові людини визвольного руху. **Це не «тип малої людини», це тип підлої людини**, тип плюгавця. Це тип дрібного міщуха, зайнятого своїми буденними нагодами і пригодами, своїми приємностями, який знає тільки свободу своїх не стримуваних ніякою дисципліною інстинктів і дрібних забаганок, не триманих на припоні, не

приглушених високими ідеями, що ушляхетнюють душу. **Це тип людини безідейної, безхарактерної, безпринципної з гаслом «моя хата скраю»** або бажанням пристосуватися до всяких «обставин» і до всякої сили, що звалилася на нього. **Ідеалові святих і лицарів протиставляється тут ідеал голоти, шумовиння.**

Недурно наші теоретики «малої людини» **особливо замилювані в большевицьких авторах** або тих, що приготувляли прихід большевизму. Недурно їм імпонують герої Достоєвського, теж «малі люди» їхнього смаку, які мають право виявляти всі свої почуття (як того жадає Шерех), – проститутки Сонічки, холонокровні убивці Раскольнікови, скінчені «мерзавці» Мармеладови, хворі та інші «уніжинніє і аскарбльонніє» автора «Братів Карамазових». Ці постаті й герої Шереха – це вже не «малі люди» Куліша чи Панаса Мирного, не чесні й порядні селяни Квітки, це те, що по-московському називається «босячня». А «босячня» (Шерех помиляється) ніколи не буде найкращими людьми народу, а коли буде, то допровадять його до руїни моральної, а потім і матеріальної... Люди, яким можна схилитися і до добра, і до зла, яким можна для «гармонійности», щоб бути «цілою людиною», злітати вгору до шляхетних ідеалів і спускатися до найнижчого падіння й бруду, не надаються до правління державою, ані ті, що самі ще «сумніваються» і «шукають», не знаючи куди йти – вперед чи назад, праворуч чи ліворуч, до шляхетних цілей чи до нікчемних. Навіть ті «просто добрі і солідні працьовиті люди» (Самчука) до того, щоби бути правлячою верствою нації, не надаються. У нас знали б, чому це так, коли б політична культура не стояла на низькій рівні, коли б читали, наприклад, більше Сковороду, ніж Маркса... Кожний на своїм місці. Говорять про мулярів, друкарів та ін.? Дуже гідні пошани професії. Лише це не означає, що так відразу на підставі вибору такої муляр, друкар, провінційний адвокат, диригент хору можуть стати Вишенськими, Немиричами чи Богунами. Ніхто не запідозрить Франка в погорді до мужика. А той самий Франко писав про теорії типового плебея, Драгоманова за духом, які були «наївними міркуваннями мужика, що не бачив світу й не потрапить піднятися думкою до зрозуміння вищої суспільної організації понад свою громаду або свій повіт»... Дуже часто сам факт «малої людини» впливає на обмеженість його кругозору, на брак у ній далекозорості, на нахил до спекуляції, до дрібного інтриганства, до гнучкошиєнства або до ставлення на першому місці як найважливішої речі особистого чи родинного щастя або спокою кар'єри або миру за всяку ціну, хоч би за ціну капітуляції і втрати нацією незалежності. Такі «малі люди», хоч би якими цінними були у своїм малім колі, не будуть відповідними провідниками держави, де треба розуму непересічного, відваги непересічної, далекозорості й шляхетности непересічної, людини понадпересічного формату. Іншими словами, нацією правити й вести її можуть не «месєє Мартени» (як думає Шерех), а Клемансо, не Жани й Жаки, а Жанна д'Арк, Гонти й Залізники, Хмельницькі й Богуни. Винятки? Винятки бувають, але це винятки, й такі виїмкові люди потрапляють вийти поза свої дрібні інтереси, поза свій вузький кругозір, коли шляхетністю, мудрістю й мужністю виб'ються понад пересічний рівень «малої людини». Недурно Шевченко наділяв цю провідну верству нашого минулого особливими прикметами розуму й серця, які вивисували їх понад мільйони, як людей із «благородними кістками», «чистою козацькою кров'ю», з усім тим, що у нього втілювалося в одне всеобіймаюче поняття «лицаря». Але Шерехи не говорять про виїмки. Ні, вони твердять, що оті «месєє Мартени» можуть правити нацією і рятувати її в скрутні часи, залишаючись Мартенами, залишаючись «малими людьми», залишаючись з усіма психічними прикметами свого пересічного розуму й серця. А це явна нісенітниця. Щоб стати провідником чи належати до провідної

верстви, людина або повинна бути вихована у відповідному середовищі, як це донедавна було в Англії, як це було в козацькій Україні, де прикмети розуму й характеру в нашій еліті виховувалися в Києво-Могилянській академії та на Січі, або така людина мусить мати надхнення, Богом дане, як гетьман Богдан або Жанна д'Арк. Мусить переродитися, як переродився попихач жидівський Ярема в козака Галайду.

8. Очевидно, що для тих людей непотрібні всі ті чесноти, якими відзначалися Жанни д'Арк, Ришельє (що їх називає Шерех) або славні постаті нашого давнього київського й козацького минулого з їхніми прикметами непересічного шляхетного серця, що билося для високих ідеалів. Очевидно, що ті будівничі нації, держави та її культури, яких обдаровує Шевченко «благородними кістками» й «чистою святою козацькою кров'ю», непотрібні шашелям і Шельменкам. Звідси заїлість, з якою нападають на них. Ясно теж, що, негуючи потребу в існуванні тих людей, що стоять понад пересічністю, негуючи їхні прикмети душі й духа, *Шельменки мусять заперечувати й вищі ідеали, за які ті формотворці історії билися і яким служили*. І справді. Проти власної волі обидва наші Шельменки виязичуються цілком недвозначно про ідеали своєї «малої людини». І один, і другий – і Самчук, і Шерех – усім ними проклятим «конкістадорам», «орденцям», «змовникам» і «хижакам» протиставляють *чехів*. Так, чехів! Обидва захвалюють чехів як взір народу, що складається з «малих людей», з самих Швейків. І ось у той час, кажуть Шельменки, як інші народи роблять по-дурному «бравурні повстання за якусь там незалежність», «чехи роблять тиху буденну працю малих солідних людей» і «можуть похвалитися більшими наслідками». Шерех таке саме випикує – ніби змовилися. Видається, що чеське відродження не спиралося ні на «екстатичний героїзм», ні на «вольові теорії, а *все ж той Швейк переміг і досягнув своє «державне відродження»*. Статті писані в 1949 році. Отже, наші Шельменки уважають, що московська петля і терор над чехами, яких вони дочекалися внаслідок якраз своєї швейківської політики, – *це досягнення?* Це відродження чеської держави? Швейк – це знана постать передвоєнної чеської літератури. Вояк Швейк – це тип вічного раба, який найперше вірно служив Габсбургам і не хотів ні за яку незалежну Чехію повставати й робити авантюри. Потім, у полоні, пристосувався і став рабом й попихачем москалів. А тепер разом із Бенешем пішов теж чистити чоботи «братям-руссам», думаючи своєю покірливістю й хитрістю (сурогат розуму) перехитрити всіх. Наслідки бачимо тепер у формі московської диктатури, яку проклинають усі чесні чехи і яку вважають за «велике досягнення» дорогою до державного будівництва наші Швейки – непримиренні противники «екстатичного героїзму» й «вольових теорій». *Яка людина, такий і її ідеал...*

Стараються Шельменки й Шевченка нагнути до себе, мовляв, і Шевченко «оспівав сни, мрії й почуття малої української людини... Це ж він показав, що героїчні вчинки роблять прості й ніби сірі люди, що й Шевченко в «малій людині вбачає велич свого народу»... Ні, панове Шельменки! З Шевченка не зробити Шельменка ніколи. Шевченко любив «простого сіряка», але знав, що «душевбогі», що «плебеї-гречкосії» тільки тоді зможуть щось зробити, коли переродяться в Галайдів, коли на їхньому чолі стануть Мазепи, Хмельницькі, Гонти – «козацьке панство», люди не малі й не пересічні. А крім того, який би багатогранний Шевченко й не був, ніколи в нього не знайти звеличення плюгавства, як знаходимо у наших Шельменків – адораторів Сартра й москалів. Про це не треба забувати.

Шерех бідкається, що «у нас і досі побутує убивча для українського визвольного руху фальшива теорія «елітарности», «лицарськості» як рис окремої касти, створена Донцовим»... Та що з цією фальшивою теорією час скінчити... Як шкода!

На мою думку, якраз у наші часи ця «фальшива теорія» є найбільш актуальною. Те, що нам не треба окремої провідної верстви з окремими рисами людей мудрих, шляхетних і характерних, *нам стараються віддавна довести москалі*, старалися довести й німці. Бо знали, що без такої верстви дуже легко запряжуть у ярмо ту «малу людину». *Тепер те саме проповідують і наші Шельменки*. Дивний збіг уподобань. Самі Шельменки договорилися якось до того, що нехай вам уже буде та верства, нехай будуть ті «лицарі» та «герої» (все це в лапках для іронії), але не можна *всім* ними бути. Є вони, а є й «мала людина». Ото ж то й є! Нехай собі Шельменки проповідують чесноти «малої людини» – *справді* пересічної малої людини (не «всесторонньої» аж до каналії), але в її малім колі. Певно, і з цих «малих людей» виростають велетні, як, повторюю, з Яреми, «хамового сина» й «попихача жидівського», виріс козак Галайда, коли вирости йому крила, коли отряс із себе малі навички, почування й забганки малої людини. Коли ж, як проповідують Шельменки, «мала людина», не позбуваючись дрібних прикмет свого тісного овиду, залишаючись людиною тісної волі, пересічного розуму, залишаючись психічним попихачем, підносить претензії правити нацією, тоді це закінчиться катастрофою. Тоді ці малі люди, дрібні людці, починають нам паплюжити нашу давнину, а за взірць ставлять Швейків. Тоді настає те, що описував Котляревський у «Енеїді» і що я вже часто цитував. Тоді «мінйялів брали в казначеї, а фіглярі писали щот, вожатими були сліпі каліки, ораторами – недоріки». А виходить із того таке, що вони «все робили назворот: що строїть треба, то ламали, що треба кинуть, то ховали, що класть у кишеню – клали в рот»... Або ще гірше – клали у власну кишеню, що треба було класти «в рот» воюючої армії, а націю для святого спокою, як ті Швейки, вели, роззброєну духово, в чуже ярмо... Певно, не всяка аристократія теж має право на провід нації. Вона його втрачає зараз, як тільки засвоїть собі, за рецептами Шельменків, дрібні, пересічні чесноти «малої людини», тоді й приходить чужий фараон і жене її в рабство. Так сталося, коли, за рецептом Шельменків, нащадки грізних хмельничан і мазепинців обернулися на мирне «малоросійське дворянство», продавши «за шмат гнилої ковбаси» москалеві своє право первородства на власній землі, коли, замість Богунів і Вишенських, замість лицарів і святих, з'явилися у нас гоголівські Довгочхуни і Перерепенки. Так було й тоді, коли в 1917 році на чолі народу опинилася «мала людина», наївні, сентиментальні, адоруючі Росію пересічні інтелігенти-партійці. Коли й тепер воюючим апостолам Сатани у стилі Дзержинських, Леніних і Сталіних протиставлятимемо «малу людину», нова катастрофа недовго дасть на себе чекати.

Повторюю: *проповідь наших Швейків є вода на млин Москви*. Їй лише на руку, щоб новий дух, що збудився на Україні в 1917 р. і правдивим творцем якого був Шевченко, *щоб вбити цей дух*. Москві лише на руку здискредитувати наш ідеал самостійності, замінивши його гаслом «релятивної незалежності». Їй лише на руку згасити збуджений войовничий дух непокірного народу, що ненавидить неволю. Їй лише на руку прищеплювати ідеал «безкласової суспільності» й соціалістичного «раю». Їй лише на руку понижувати всі ті героїчні чесноти, якими нація є сильна. Їй лише на руку замінювати ті лицарські чесноти чеснотами «малої людини» і Швейків чи Шельменків, яким наплювати на високі ідеали визволення і які в ім'я свободи проповідують свободу підлості, егоїзму, безхарактерності й безідейності, свободу не визнавати ніякої зобов'язувальної доктрини, ніяких принципів, ніякої ідеї. У суспільстві, такому роз'їденому й розтлілому цими шашелями, ніколи не витвориться провідна верства людей шляхетних і сильних. Москва знає, що спільнота без окре-

мої провідної верстви вибранців стає отарою, з якою легко дасть раду московський фараон.

9. Наприклад, у Старій Елладі провідна верства виховувалася суворо. Їй якраз прищеплювали всі ті чесноти, які так осоружні у «вісниківстві» нашим Швейкам. Їх учили насамперед страху Божого, вчили бути мужніми, безстрашними, вчили гордити дочасними добрами, ненавидіти чревоугодіє та п'янство, тримати свої інстинкти в обценьках суворої дисципліни, не бути «різносторонньою людиною» в душі Швейків, загартовувати тіло й душу. Вчителі підлітків провідної верстви вчили їх пошани до релігії (це, мабуть, теж осоружно Швейкам), звеличували як взірці постаті героїв, щоб зігрівати їх прикладом мужности й відваги, старалися воскресити перед їхніми очима їхню славу давнину (теж осоружно нашим Швейкам), щоб впливати на формування їхніх душ, рецитували чини героїв Троянської війни. Вчили відповідної музики, бо знали, як впливає на душу ритм і гармонія, як відповідні мелодії ушляхетнюють душу, спеціально для цього надавалася дорійська музика. В усім намагалися виховувати підростаючу генерацію в душі жертвовности, відваги й героїзму, на службу Вітчизні, в душі суворої дисципліни або того, що англійці звать «самоконтролем». Щоб не піддавалися впливам, які розслаблюють тіло й дух, не ставали «невістюхами», щоб тверду волю мали, щоб відзвичаювалися від празнословія та словоблудія, щоб вміли висловлюватися точно й коротко, щоб присвоїли собі погорду до боягузливости й рабства, щоб витривалими були в небезпеці й щоб не заломлювався їхній дух у біді. А в давнього еллінського поета Теогніда знайдете такий самий гимн на честь заліза і на ганьбу золота, що без заліза стемніє, як болото, як і в нашій «Милості Божій» у часи, коли, маючи героїчну, тверду, шляхетну й характерну, войовничу, горду за себе та свій край верству, славною була Україна у свободі й незалежності.

Плутарх пише, що члени нації, призначені належати до провідної верстви, мусили проходити певну едукацію з дитинства. В літературі, що вони читали, мусили підкреслюватися вчинки шляхетні й героїчні і будитися відразу до нікчемних і підлих (Шерехи і Самчуки, напевно, обуряться на таке «одностороннє» виховання!). Їх учили не приставати з темними типами, цуратися товариства нікчем, злодіїв, щоб не набратися чогось злого від них, що негативно могло б вплинути на їхній характер, вчили уникати й лектури, й видовищ вульгарних, простацьких, вчили розрізняти чесне від безчесного, високе від низького, справедливе від несправедливого, вчили належного ставлення до божества, родичів, приятелів і ворогів, вчили не чванитися в перемозі й не заломлюватися і квилити в біді. У них не було дозволено, як дозволяє своїм «малим людям» Шерех, перебувати в скиглінні, розпачі, плачі, наріканні Це було для голоти. Навпаки, вчили панувати над своїми почуваннями і тримати їх під сталим контролем, на припоні, здушуючи всі емоції, що розслаблювали характер, нищили мужність. Поетам, що ту провідну молодь мали вчити, не дозволяли торкатися ординарних тем (проти чого запротестував би голова МУРу У.Самчук), бо вони могли б виховувати хитливі й низькі характери. Знали-бо, що хто має командувати іншими, насамперед мусить навчитися командувати собою, своїми забаганками й нахилами...

Так, *повторюю, було колись і в нас*, коли сильна була Україна, коли вороги її боялися. Про провідну верству вчить нас голос нашої давнини – Ігоря, Мономаха, Феодосія, Сковороди, речників козацької старшини. Так вчив Котляревський, вчив Шевченко. І наші Шельменки докоряють нам, що в тій матерії я проповідую чужі взірці, збираю квіти з чужого поля. Ні, панове, якраз навпаки. Це Шельменки беруть взірці для своїх «малих людей» і своєї науки в чужинців – у Достоєвських, Барбюсів,

Сартрів та інших большевиків, у російських соціялістів – Лаврова, Чернишевсько-го, божків Драгоманова... Ось звідки черпають вони своє надхнення!

Втомлені, морально розчавлені, здеморалізовані емігрантські Швейки хочуть нас завернути назад, хочуть повернути до часів, коли ми були «плебейською нацією», як писав Драгоманов. Коли були погноєм сусідів, коли жили ідеями та ідеалами «малої людини», були мишами під мітлою, нацією «хамових синів», якими знову хоче зробити нас Москва, виховуючи з нас ілотів, голоту, що вміє лише співати, танцювати, грати і воропати, а в усьому іншому покладатися на «мудрий провід старшого брата», щоб думка навіть у нас не сміла повстати, що ми можемо вийти зі стану «малої людини», що можемо оминати долю нації Швейків, що можемо створити, за прикладом сусідів, власну міцну розумом і характером провідну верству з вищими від пересічної «малої людини» прикметами волі й розуму. У себе москалі пропагують культ провідної верстви, бо знають, що нація є ніщо без неї. Пропагують своїх героїв: Івана Грозного, Петра, Суворова, Кутузова – своїх месіянтів, поетів та письменників. Але нам разом із нашими Швейками кажуть виклинати нашу провідну верству як «зрадників українського народу». Чи Швейкам усміхається роля підбрехачів московських, які їхню роботу полегшують?

Москалі створили свою нову провідну верству, традиційну, таку, яка була за Івана Грозного, за Петра-ката. В писаннях Леніна, Сталіна та інших вони твердо знали, що, щоб ставити чоло іншим народам, відбивати й підбивати їх, треба мати певну провідну верству не «малих людей». У них це було не те, чого потребуємо ми, у них це були сини Сатани. Але вони знали, що не можна схилити голову перед стихією, «перед стихійністю робітничого руху», як вони писали. Вони твердили, що їхня партія має бути керівною силою, підкреслювали «мобілізуєчу й організуєчу роллю ідеології». Ця провідна верства не мала бути, як вони казали, бенкетом, куди кожний, хто хоче, входить і виходить, а вступ суворо контролювався. Провід рухом мала, на їхню думку, провідна верства, в їхньому випадку – партія. Не те, що большевики витворили собі *тиранську* провідну верству на взір «опричників» лютого Івана, нас тут займає. Нас займає інше: що ворог, проти якого боремося на життя й смерть, – Росія, завжди мала провідну верству або з таких тиранів, як большевики, або таку «голодну вовчицю», як назвав Катерину Шевченко, гнобителів і катів, але не *«малих людей»*, як хоче, щоб мали ми, Шерех. У своїм злочинстві вони мали *непересічну винахідливість, непересічну відвагу*. А нам Шерехи радять тим непересічним апостолам диявола протиставити пересічного пана Мартена або Шельменка чи Швейка – дурного, егоїстичного і боягузливого, й хочуть нас упевнити, що ним переможемо. Рідко коли політична тупість досягала таких вершин. І ще дорікають, що я виступаю проти народу... Ні, я виступаю не проти народу, а в його обороні проти шашелів, словоблудів і «свинопасів», які підводять ідеологічні підвалини під своє боягузтво і дрібноту, проти ідеологів нашої «босячні», яка хоче обезголовити народ. Я виступаю проти Шельменків, які прагнуть *затмарити народові нашу велику ціль*, вбити гордий войовничий дух, що в народі прокинувся, проти наклепів на наш народ, що він може бути лише бездушною отарою без пастирів, що Шельменки можуть його повести проти тої раси дияволів, яка втілилася в большевиках. Я виступаю проти намагання переконати нас, що провідною верствою нації можуть бути Швейки без внутрішньої дисципліни в собі, без Бога у своїм серці, без ясної мети, без гарячої віри, без єдиної доктрини, без національного ідеалу.

Не підлаждуватися до шашелів ані до «свинопасів» ми маємо, лише відверто й без компромісу нести в маси нашу національну правду – *правду християнської*

культури, на якій ми зросли і якою живемо. Маємо нести в народ ідею нашої власної Волі, не скалькованої на московських взірцях. Маємо нести ідею нашої власної сили, власного войовничого духа, а не швейківського підлизайства до напасника, не шерехівської «нейтральності», а комбативності. Нарешті, ідею повноправної нації з власною провідною верствою людей, найкращих, непересічних, мудріших, шляхетніших, характерніших, створених вести націю не на шлях ганьби, а на шлях дійсної свободи й сили.

Поляки взоруються на «Вогнем і мечем» Сенкевича, москалі – на поета імперського розмаху Пушкіна. Нам каструють Шевченка та його героїв. Його культ великих оборонців віри та Вітчизни, культ козаччини стараються й москалі, і Швейки замінити культом співця «малої людини» з малими та дрібними почуваннями, з дрібними ідеалами та дрібною вдачею... А рівночасно Москва й наші Швейки стараються обплювати покоління тих, у яких втілювався дух предків-войовників, і як покоління банкрутів висміяти його ентузіазм, принизити його героїку, повалити на землю догровкази того покоління, щоб прищепити йому ідеал Шельменків.

Із тою вакханалією найвищий час покінчити. Вказати Швейкам їхнє місце. Нав'язати знову до великих традицій нашої давнини, яку воскресив нам Шевченко, яку проповідувало «вісниківство», які намагалися здійснити в житті люди того нового предківського духа непокірної та незалежної нації, з яких, як колись із Запорізької Січі, постане нова провідна верства нашої нації. Вона здійснить наші давні ідеали, за які знову почала змагатися Україна від 1917 і 1939 рр., яка поставить на місце і чужих займанців, і рідних шашелів. Вони ще «гризуть, жеруть і тлять старого дуба», та вже:

*Од коріння тихо, любо зелені парості ростуть.
І виростуть і без сокири, аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде ... роздавить вашого кумира,
Людській шашелі. Няньки, дядьки, отечества чужого.
Не стане ідола святого, і вас не стане.*

Не «мала людина», не Швейк, а «козак», або, як звав їх поет, «святії лицарі», яких викликав він у своїх думках, щоб наново втілювалися в дійсність, невгнута душа яких гарцювала у його серці. Цим відродженим духом нашої давнини, цим духом, а не духом Шельменків, переможе Україна й встане знову.

Мюнхен, 1949 р.

ВІД МІСТИКИ ДО ПОЛІТИКИ

ПЕРЕДМОВА

Ця брошура мала б бути вступом до дальших викладів на цю ж тему, коли того схоче Доля. Є вона логічним висновком того, про що писав досі.

Перед Першою світовою війною доводив я, що вбити мусимо в собі двоєдушну людину, комплекс національного гермафродитства, коли хочемо протиставитися бурі, яка сунула на нас, що мусимо виплекати в собі людину «сильного почуття, ясної думки й незламної волі»¹. Повний сепаратизм від Москви теж у політиці.

Під час Першої світової війни й національної революції доводив я, що ціле ставлення звільненої від пут гермафродитства душі має бути протимосковське: культурно, політично, соціально і релігійно².

По Першій світовій війні доводив я, що дух нових людей на Україні має бути не пасивний, покірливо-ідилічний, а лише активно-комбативний. Не тільки «сила чуття і ясність думки», а й «незламна воля»³.

Під час Другої світової війни і після доводив я, що наші чуття, думка й воля мусять свій зміст черпати не в матеріялістичних лженауках занепадницького XIX віку, а в дусі нашої давнини⁴.

Тепер, я думаю, надходить час, щоби бодай натякнути, де є джерело, імпульс тої сили духа, сили думки, чуття й волі, сили, яка дає мудрість думці, шляхетний запал чуттю, непохитність волі й чину? Де є мета, яку має досягнути збуджена духовна сила традиційної України? Яке є її місце, роля, її місія в борні на життя і смерть із духами темряви, які зійшли на землю уярмити її, а насамперед нашу країну?

Бо та боротьба матеріяльних сил, що йде у видимім світі, є лише маніфестацією боротьби незримих потуг, позитивних і негативних, спіритуального характеру, бо сила, що дасть нам фізичну перемогу, б'є з невисохлого джерела правдивої містики нашої давнини Києва.

Можє, причина невдач останніх національних зривів була та, що робили половину діла. В добу, подібну до нашої, казали: «Скоріться Богові і протиставтеся дияволу, і втече він від вас»⁵. Не раз двоєдушні чинять перше, та не мають відваги на друге. Або мають останню, та не приймають того першого. Тому й не можуть відігнати ні від себе диявола, ні від країни своєї. Коли зрозуміє цей основний наказ бодай небагато, багато і країна з ними підуть за тими першими. Бо «ось і кораблі, хоч які великі вони і хоч якими женуться сильними вітрами, невеличким стерном кермуються, куди хоче керманич»⁶. Тільки щоб знали керманичі мету, до якої крізь муки, кров, сльози й боротьбу веде Україну тверда рука Божого Провидіння.

Автор
Серпень 1956 р.
На вигнанні

¹ «Модерне москвофільство» та ин.

² «Культура примітивізму», «Підстави нашої політики» та ин.

³ «Націоналізм», «Вісник», «Заграда» та ин.

⁴ Книга під такою ж назвою, «Правда прадідів великих», а передше «Де шукати наших традицій?».

⁵ Як. IV, 7.

⁶ Як. II, 4.

Страшне спустошення в головах останніх поколінь на Україні чинить ідея московського месіянства, ідея «старшобратньої» расової вищости москалів, та ідея, що, як вівці за чабаном, мають за ними тюпати інші народи «гнилого Заходу», а насамперед Україна. Для цієї останньої вигадано особливу й брехливу теорію про спільність джерела нашого етнічного з ними походження і нашої культури. Теорія, що нібито етнічно, культурно давній Київ був такий самий московський, як Москва, і Візантія така сама, як Москва, та що традиції нашого давнього Києва й Візантії несе тепер Москва – «третій Рим»... В останні часи з'явилися нові «старшобратні» теорії.

Недавно один із найбільш відповідальних американських політиків, промовляючи в «найвищій ложі» знаної жидівської організації «B'nai B'rith»⁷ сказав, що західна цивілізація «має за базу жидівсько-християнську концепцію духової природи людини». Перефразовану цю думку ми від кількох літ здибуємо в різних заявах і в пресі як англомовній, так й українській. Маємо тут діло з просуванням ідеї, зовсім нової, контрверсійної, вагітної на дуже важливі політичні наслідки. Бо «все починається з містики, і все закінчується політикою».

Запитання ставить так: чи дух християнської цивілізації Заходу однаковий із духом юдаїзму, опертим на законі Мойсея? Певно, що автор не має претензій (особливо в малій праці) дати вичерпну відповідь на це запитання. Але воно, особливо в наш переломний час, є такої ваги, що кожний, хто над ним задумується, має обов'язок поділитися своїми думками з читачами. Тим паче, що ті, які в цій питанні стають на позиції, протилежні моїм, не трудяться дати хоч би тінь доказу на свою тезу.

Насамперед, земля, де народився Ісус Христос і звідки вийшла Його наука, не була юдейська. У першій книзі Макавеїв стрічаємося з назвою «Галилея поганська», себто неюдейська. Цей самий вираз зустрічаємо в євангелиста Матвія⁸. Це була країна за мовою й расою, а раніше і за релігією не юдейська. Щойно в 103 р. перед Христом її завоював юдейський цар Аристобул, змушуючи мешканців Галилеї прийняти закон Мойсея. Вони його прийняли, але поверхнево. Видно це хоч би з того, як юдеї докоряли і Христові, і Його учням, що ті не дотримуються ні суботи, ні взагалі приписів Мойсеєвого закону, а Христа юдеї називали самарянином⁹. Вони вважали неможливим, щоб вийшов пророк із тої «поганської» Галилеї¹⁰, з країни, чужої їм етнічно й культурно.

І мовно! Христос переважно промовляв по-арамейськи, цією мовою записано кілька Його речень у Євангелії. У «Jewish Encyclopedia»¹¹ читаємо, що давні гебраї вважали арамейську мову за мову чужинецьку, що протягом всієї доби царів вибухали війни між жидами та арамейцями, що греки звали арамейців сирійцями, а не жидами, що в арабських країнах християни й досі говорять по-арамейськи. Учнів Христа пізнавали як неюдеїв за їхньою мовою чи вимовою¹², як нині москалі пізнають хохлів. Як цим останнім не дається московське «Г»,

⁷ Бнай- або Бней-Брит (*івр.* בני ברית) («Сини Союзу» або «Сини Заповіту») – єврейська суспільна організація, заснована 1843 р. в Нью-Йорку з метою «об'єднання осіб єврейської віри у праці, спрямованій на задоволення їхніх найважливіших інтересів та інтересів усього людства». Відіграла значну роль у боротьбі за незалежність Ізраїля і є важливою сполучною ланкою між Державою Ізраїль та євреями діаспори.

⁸ Мт. IV, 15

⁹ Мт. XII, 2, XV, 2; Мр. II, 18; Йо. VIII, 48, IX, 16

¹⁰ Йо. VII, 52

¹¹ «Єврейська енциклопедія» (*англ.*)

¹² Мт. XXVI, 73

так галилейцям не давалися гутуральні звуки жидівської мови. Як твердять деякі дослідники, всі дванадцять апостолів були уродженцями Галилеї, а з них лише троє – жиди (у тім числі і Юда). Христа іноді називали жидом, але, мабуть, через релігійну приналежність або політичну, так, як багато й досі українців звуть росіянами. Цим усім і пояснюється, чому євангелісти етнічно протиставляють себе й своїх юдеям. Звертаючись до апостолів, Христос говорив: «Як сказав я юдеям, так і вам говорю тепер», очевидно, не вважаючи ні себе, ні апостолів юдеями¹³. Взагалі, Юдею Христос мав за країну, неприхильну до Нього, бо у VII розділі того ж євангеліста написано: «Після цього Ісус ходив Галилеєю, бо Юдеєю не хотів ходити через те, що юдеї шукали нагоди, як би вбити Його». Певніше чувся в «Галилеї поганській».

Теж не позбавлений свого значення факт, що з десятих зцілених прокажених єдиний, що, припавши до ніг Христа, дякував Йому, був самаритянин¹⁴. Даючи приклад християнської любови до ближнього, Христос знаходить цю любов не в єрусалимського церковника, ні у левіта, а в самаритянина¹⁵... А у римського сотника й у жінки-ханаанейки знаходить Він віру, «якої нема в Ізраїлі»¹⁶. Про «живу воду» безсмертя, яку Він приніс, Христос оповідає самаритянці¹⁷. Там знаходив більше розуміння Свого слова. Ближчі були Йому «поганська Самарія» і «поганська Галилея».

Мабуть, цією мовною, культурно-етнічною й духовно-містичною відрубністю Галилеї та галилеянина Ісуса і треба почасти пояснити конфлікт між Старим Законом Мойсея і Новим Законом Христа. А теж і факт неприйняття науки Останнього жидами, а прийняття її еллінізованим арійським світом.

Мудрість Старого Завіту є Богом явлена стародавня мудрість, тільки явлена, передовсім, народам, значно старшим від юдейського. Про Мойсея говориться у «Діяннях»¹⁸: «І навчений був Мойсей цілої мудрости єгипетської» й через те «був міцний у словах і ділах». Був він жерцем у королівському храмі в Геліополі в Єгипті. Коли жиди мали Мойсея, то перси мали свого Заратустру, а давні греки – Орфея Трисмегіта. Багато у Старім Завіті взято, власне, із давньої мудрости єгипетської або халдейських ерофантів. Про багато подій, описаних у Біблії, оповідається й у вавилонських та інших пам'ятках (потоп, створення світу, гріхопадіння, Вавилонська вежа). Жиди тільки дали версію тим перекладам у дусі ментальности свого народу¹⁹.

Не думаю впроваджувати читача в хащі антропософії, мало доступної мені самому, підкреслюю тільки за *Р.Штайнером*, що родоначальник жидівського племені Авраам був обдарований «тим фізичним органом мислення, завдяки якому людина могла своїм фізичним мисленням підвестися до поняття про Бога» (давніше Його пізнавали ясновидінням). Ця здатність, каже Штайнер, могла переходити в наступні покоління лише через фізичну спадщину. Тому-то, в очах ізраїльтян головною функцією Єгови було давати дітей, а звідси, пише теософ *Блавацька*, у психології юдаїзму підкреслюється не сторона іматеріальна, а фізіологічна, не внутрішньо-

¹³ Йо. XIII, 33

¹⁴ Лк. XVII, 16

¹⁵ Лк. X, 33

¹⁶ Мт. VIII, 10

¹⁷ Йо. IV, 7

¹⁸ Ді. VII, 22

¹⁹ Blavatska H. P. Doctrines Secretes. – Т. III. – Секція 5.

духова регенерація, а фізична генерація, сенсуалізм і навіть фалічний культ²⁰. З тих, а теж з інших причин, каже наша землячка, існує провалля між символікою Нового Завіту й канонічним правом юдеїв, між релігійною думкою семітською й арійською, бо багато припускають, що галилеяни були арійцями теж²¹. Ще каже ця авторка, що навіть апостол Павло був набагато більше під впливом таємної античної мудрости еллінського світу, ніж під впливом Старого Завіту. «Його мова – це мова чистокровного платоніка». Ідеї (архетипи) грецької філософії, «інтелігенції» Піфагора, Логос, або Слово, що керує тими «інтелігенціями», Софія, або Мудрість, – усе це знайдете в апостольських посланнях, визнаних Церквою за канонічні й божественної інспірації»²².

У французько-католицьким виданні Послань апостола Павла читаємо, що народився цей апостол у зовсім еллінізованім місті Тарсі, що теж не залишилося без впливу на формацію його духового «Я»²³. У своїх коментарях ці католицькі автори твердять, що Закон Мойсея – це «речі хитливі», встановлені на певний час, «які повинні були зникнути з приходом Христа». «Речі ж непохитні» – це «Новий Завіт»²⁴, який, у їхньому розумінні, і є базою християнської цивілізації Окциденту. Це ж говорить і сам апостол: «Старий Завіт зістарівся, а те, що зуживається і старіється, наближається до свого кінця»²⁵. Відчували це, мабуть, і садукей, потужна каста ерусалимських священиків і багатіїв, римських колаборантів, які не вірили ні в безсмертя душі, ні у воскресіння мертвих, ні в жодну містику і яким чужою й ворожою була наука Христа. Тому якраз вони й були організаторами «суду» і присуду над Ісусом²⁶.

З Євангелії видно, в чім була засаднича різниця між Старим Законом і тим, що приніс світові Христос. Накази Єгови – це були накази зовнішнього кодексу, натомість Заповіді Бога-Отця, принесені Христом, треба було відчувати як накази нашої внутрішньої совісти. У першій випадку вимогою були обов'язкові зовнішні чинності, ніби сплачення боргу, у другій – внутрішнє переродження людини, без якого саме дотримання зовнішніх приписів не мало значення. Мабуть, щоб підкреслити цей засадничо инакший сенс своєї проповіді, не одне зі своїх чуд довершував Христос якраз у суботу. Підкресленню тої самої ідеї присвячений увесь XXIII розділ Євангелії Святого Матвія (проти фарисейів). Визнавців Старого Закону апостол Павло не вивіщує над поганями, бо перед Богом «ділами Закону не виправдається жодна плоть». Правда Божа через Христа з'явилася, «незалежно від Закону»²⁷. Христос прийшов на те, щоб ми, «визволившись від Закону, служили Богові не за старою буквою, а в оновленні Духа». Тому часто «погани через віру осягають праведність, а не ті, які шукали праведність лише в ділах Закону»²⁸. Христові Закони написані «не на скрижальях каменя, а на плотських скрижальях серця»²⁹, щоб не устами, а серцем шанувати Бога³⁰. Старий Завіт – це було «щось, що минає», а Новий – «те, що пробуває завжди».

²⁰ Blavatska H. P. Doctrines Secretes. – Т. IV. – Секція 3.

²¹ Ibid. – Т. II. – Ч. 2, 8.

²² Ibid. – Т. 5. – Секція 22.

²³ Les épîtres de St. Paul de J. J. Bourasse et P. Janvier, Chanoines de Tours.

²⁴ Op. cit. – С. 283.

²⁵ Послання до Євреїв VIII, 13.

²⁶ Steiner R. Pierres de construction pour la connaissance du Mystère du Golgotha.

²⁷ Послання до Римлян III, 9, 20, 21.

²⁸ Idem. – VII, 6, IX, 30-32.

²⁹ II Послання до Коринтян III, 3.

³⁰ Мр. VII, 6.

Наука, що ні обрізання, ні походження від Авраама не є запорукою спасіння, що «не плотські діти є діти Божі»³¹, що, коли захоче Бог, може створити «з каміння дітей Авраама»³², суперечила самим підвалинам Мойсеєвого Закону. У цім аспекті цікаво заглянути в п'ятий розділ Євангелія від Матвія, де в короткому розділі шість разів Ісус яскраво протиставляє свою науку науці Старого Закону. Кожне з тих протиставлень уйнято в одну маркантну формулу: «Ви чули, що сказано... (в Старім Завіті), а Я говорю вам»!.. Інакше сказати: «Я говорю вам щось інше, ніж те, чого досі вчив вас Закон Мойсея».

Яка синтеза могла бути між тими двома науками, коли юдеї обвинувачували Христа, що Він діє «силою Вельзевула» або що Він – «богохульник»³³? Коли Ісус, говорячи до юдеїв, протиставив дві сили: «Отець Мій» і «Отець ваш»? І додає: «Ваш отець – диявол», у яким «нема Істини», бо він – «отець брехні»³⁴? Коли ж говорить про закон Мойсеїв, то називає його «закон ваш»³⁵. У праці «Jewish Understanding of the New Testament»³⁶ жидівський учений доктор С.Сандмель каже, що основна різниця між юдаїзмом і християнством у тім, що перший говорить про «добру» («good») людину, а останнє – про людину «досконалу» («perfect»). Талмуд запитує: «Що ми повинні робити?», а християнська Церква: «У що ми повинні вірити?». Належно зрозуміле, це твердження слухне. Коли жадають сповнення лише зовнішніх актів, без відповідного внутрішнього наставлення («без віри»), то це закінчиться фарисейством (від якого не забезпечені і християни). Коли ж жадають, насамперед, внутрішнього, духового сприйняття певного світогляду, «віри», то з того неминуче самі собою випливають і відповідні людські вчинки. Матеріалістичне і духове розуміння релігії. Тому, може, є в Талмуді, особливо у вавилонським, стільки зневажливого ставлення до Христа й до Його Матері³⁷. Там можемо прочитати, що батьком Ісуса був римський легіонер Пантера. Цілком у цім дусі показує життя Христа один «американський» фільм, де батьком Ісуса є якийсь римський центуріон, а християнська публіка дивиться на це й плескає...

На цю ж тему – Старого й Нового Завіту – пише у праці «Le sermon sur la Montagne»³⁸ американець *Е. Фокс*, що перші слова молитви Господньої «Отче наш» були в ті часи нечуваною революцією у розумінні божества, якого люди Старого Завіту уявляли собі жорстоким тираном-деспотом, панівним над невільниками. У другій своїй праці «Десять заповідей – ключ життя» цей автор пише, що Мойсей хотів найперше проповідувати свою правду єгиптянам, але ті були вже нездатні прийняти її. У подібнім становищі опинився й Ісус. Тому й відповів Він «первосвященникам і старійшинам» єрусалимським, «що відіймається від вас Царство Боже і дано буде іншому народові»... Він «виноградник віддасть іншим виноградарям, які віддадуть йому плоди... А ваш дім зостанеться порожній»³⁹.

Ісус сказав, що Він не касує Старого Закону? Певно! Бо у ньому було багато таємного знання, об'явленого не лише Мойсеєві, а й народам, старшим від жидівського. Християнство тільки не приймало суто юдейських імпрегнацій Старого

³¹ Послання до Римлян IX, 8

³² Лк. III, 8

³³ Лк. XI, 15; Йо. VIII, 48, 52, X, 33

³⁴ Йо. VIII, 38, 44

³⁵ Йо. VIII, 17, X, 34

³⁶ «Єврейське розуміння Нового Заповіту» (*англ.*).

³⁷ «Les Logia Agrapha» pав. E. Besson opp. I. Le Christ dans le Talmud.

³⁸ «Нагірна проповідь» (*фр.*).

³⁹ Мт. XXI, 41, 43, XXIII, 38.

Закону, як не приймав їх і Христос. Християнство було ближче до містично-релігійних ідей античного, еллінсько-латинського світу, ніж до інших. Недаремно деякі отці Церкви називали Геракліта, Сократа й Платона християнами, що жили перед заснуванням християнства, а Св.Августин знаходив у давніх релігіях елементи християнської правди⁴⁰. Не дивно теж, що Св. Павла так гарно зустріли в поганських Атенах, де, промовляючи перед ареопагом до стоїків та епікурейців, апостол подивляв їхню «особливу побожність» і казав їм: «Оглядаючи ваші святині, знайшов я й жертвник із написом: «Невідомому Богові». Цього, власне, якому ви, не знаючи, віддаєте шану, я проповідую вам». Ще не пізнавши Його, антична Еллада шанувала незнаного їй Бога, якого пізніше прийшли благовістити апостоли християнства. В Лістрі, куди апостол Павло прибув з іншими по однім чуді, що довершив там, елліни вирішили, що самі «боги в людських постатях зійшли до них». А в Коринті елліни чинно заступалися за апостола перед юдеями⁴¹. На тлі цих та подібних подій ще більше зрозумілими стають слова Христа до юдеїв: «Ви не з моїх овець» і «Слово моє не вміщується у вас»⁴². Але те слово прийняли «погани».

Р.Штайнер пише, що культ Мітри був префігурацією культу Христа, як і деякі Елевсинські містерії. Наскільки близькі були християнам навіть правні поняття тодішнього Риму, свідчить сцена в Кесарії, де на жадання «значних із юдеїв» засудити апостола Павла, проконсул відповів, що римлян не мають звичаю видавати якусь людину на смерть, заки обвинувачений не побачить перед собою обвинуватців і не матиме змоги боронитися проти них. Обвинуватці не виступили проти апостола з жодними обвинуваченнями, лише «кричали», що він «не повинен більше жити»⁴³.

Знаний дослідник античного світу проф. *Т.Зелінський* боронить у своїх творах тезу, що «християнство ближче до античних релігій, ніж до Мойсеєвої. Семітські релігії – теократичні, арійські ж – теантропічні. «Бог-чоловік», «Син Божий» – догма, органічно гетерогенна релігії Єгови». Тому, власне, коли, запитавши Христа, чи Він – Син Божий, юдейський первосвященик почув притакуючу відповідь, «то роздер шати свої» і проголосив Христа «богохульником», винним смерті⁴⁴. Натомість «антична релігія визнавала догму Бога, що став людиною, щоб потім здійснитися на небо»... Зевсів син Аполлон зійшов з Олімпу, щоб покласти край первісному антагонізмові між Зевсом і Землею, підпорядкувавши останню першому. Космічна драма примирення двох сил – вічності Зевса, визнаної Землею, з гідним пошани материнством Землі, продуцентки плодів. Син землі (Дракон) опирається цьому. За його злі діла наступає експіація⁴⁵ Аполлона: на рік він зрікається своєї божественности, стає людиною-рабом на службі одного царя, після чого знову сходить на небо, щоб «бути славним коло трону Зевса», свого отця (Есхіл). Подібна й легенда про Зевса, який сходить до Алкмени, щоб вона родила сина Геракла, який перемиг злих Велетнів, синів мстивої Землі, що повстали проти царства Зевса, і так рятує людський рід. На ці давні грецькі легенди покликався й Ориген, наverting еллінів. Так само ідея святих, чужа юдеям, спільна еллінам і християнам. Цицерон говорить: «Душі всіх – безсмертні, душі ж добрих і найліпших – божественні». У Греції були святині героїв, була їх адорація, у них шукали зцілення. Не знав цього юдаїзм...

⁴⁰ Steiner R. Christ and the human soul.

⁴¹ Ді. II; XIV; XVII, 23; XVIII, 17.

⁴² Йо. VIII, 37, X, 26.

⁴³ Ді. XXV, 16.

⁴⁴ Мт. XXVI, 63-66

⁴⁵ *Польськ.* експіація, з *лат.* «expiatio» – релігійне очищення, спокутування.

Зелінський пише далі, що у Давній Елладі основою чеснот був не зовнішній акт милостині, а страх перед володарем Олімпу. У християн – «страх Божий». За цим приходять поняття любови, чого нема в жидів. У цих останніх молитва – це обов'язок, накинута згори, не як у християнським понятті – акт, що випливає з потреби серця. Наводить при цім Зелінський знаний вірш із розділу XI євангелиста Луки: «Горе вам, фарисеї, що даєте десятину з рути й овочів і не дбаєте про суд і про любов Божу».

Не входячи в пояснення термінів, зауважу, що й у протестанта Штайнера християнство адорує в Христі «сонячне божество» на противагу «місячному божеству» ізраїльтян. Католик Зелінський зауважує, що бог сонця «sol Invictus»⁴⁶, Аполлон, поступається в нашім календарі місцем християнському Спасителю. Звідси – день сонця Son-day, Sonn-tag. «Еллінізм, – пише Зелінський, – є міст, що лучить релігію античної Греції з синкретизмом Римської імперії, що знову є мостом між еллінізмом та християнством». Тому, власне, християнство й не могло досі пустити коріння у народах чужих або ворожих еллінісько-римському духові, як жида або москалі. В останніх воно прийняло форму своєрідного шаманства, щоб потім отримати вигляд потворного большевицького «православ'я». Цією ж чужістю до духа еллінісько-римської окцидентальної цивілізації можна пояснити й деякі вражаючі подібності у психології московського й жидівського народів і їхнє взаємне притягання один до одного (расизм, номадська душа, отарність, матеріалізм, антиокциденталізм та ин.).

У журналі Поля Лякура⁴⁷, знаного французького автора, що займається духовими проблемами, читаємо: «Однією з невідкинутих богословами думок є думка, що прехристиянство вже є в науці Мойсея. Та у дійсності справжнього прехристиянства треба шукати у грецькій мітології, де знаходимо найвищого бога, «отця богів» на ім'я Зевс, Христа – під ім'ям Аполлона, а Св. Йоана – під ім'ям Посейдона. Крім того, Марія, Божа Мати, відповідає Кібелі, «матері богів». Подібної паралелі нема з юдаїзмом, який знає лише партикуляристського бога Єгову. Ці твердження повинні б бути загальноприйнятими, коли б не було затрачено стільки труду, щоб надати Ізраїлеві характер вибраного народу».

Знаний американсько-католицький автор *Gillis James Martin*⁴⁸ пише на цю тему: «Св. Августин іноді так іде за Платоном або за новоплатоником Плотиним, що деякі видатні вчені вважають неможливим розрізнити новоплатонські та християнські елементи в писаннях Августина. Євангелія Йоана послуговується більше ніж однією платонівською ідеєю... Св. Тома (Аквінський) мав поганську філософію за базу власної... Климент Александрійський уважав великих поганських філософів за «педагогів», які привели народи до Христа. Може, все це звучить незвичайно й небезпечно для необізнаних з історією античної й середньовічної філософії. Я знаю деяких вузькодумних християн, яких вражає думка, що в християнській філософії втілене яєсь поганство. Св. Тома, Св. Августин і Клемент висміяли б тих, що так думають. Певно, християнство не прийняло того, що було варварське в поганстві, але Церква не погорджує поганством як таким. Багато того, що ми зємо «поганством», було людське й гарне (human and beautiful). Було б гріхом знижати його».

⁴⁶ Бог Нездоланий (Непереможний) (*лат.*).

⁴⁷ *Atlantis*. – 1952. – Ч. 162.

⁴⁸ *On almost everything*. – N. Y., 1955.

Гілес Джеймс Мартин (1876–1957) – католицький релігійний видавець, телеведучий, викладач теології, редактор журналу католицького світу (1922–1948). Був широко знаний завдяки релігійній колонці у пресі та виступам у «Католицькій годині» на радіо.

Крапки над «і» у цьому питанні поставив інший англійський автор. У брошурі *Rev. V. White, O. P. «Scholasticism» (London Catholic truth society)*⁴⁹ читаємо: «З самого початку ті, що пішли за духовою релігією Ісуса Христа, дуже переймалися філософією Платона. Його теїзм, його наука про другий світ, його примат духового над земськими цінностями, його підкреслення значення особистості, особистого досвіду, морального піднесення й аскези, безсмертя душі – все це зробило філософію Платона дорогою свідомим християнам. Шукаючи співчуття й розуміння в еллінським світі й за мовою, яка уприсупничила б тому світові їхню віру, християнські мислителі з перших віків заприязнилися з платонівською філософією. Платонівське «царство ідей» здавалося Св. Августинові прототипом Царства Христового «не з цього світу». Звідси виходило б, що Старий Завіт для західного світу був не у книгах Мойсея, а у книгах Платона. Не з духом давньої законної ментальності споріднене християнство (якого та ментальність не прийняла як «богохульство»), а з духом еллінським, його філософією, містикою й релігією.

Незважаючи на всі глибокі різниці між Платоном та Аристотелем, зазначає той самий автор, дуже високо цинив Аристотеля Тома Аквінський, уважаючи його засновником завжди важливої метафізики, що міг дати християнській теології «раціональне усправедливлення». З теології, заснованій на Божім об'явленні, з філософії, заснованій на генієві Аристотеля, мусить бути збудована нова синтеза вічно зобов'язувальної Правди...

Під цими словами міг би підписатися й митрополит Петро Могила та інші духові будівничі Києво-Могилянської академії, де у великій шані були й слова Христа, і мудрість античного світу. І Сковорода наш звав Платона «боговидцем». Але, напевно, антична мудрість не промовила б до серця ні ученим-талмудистам, ні «начотчикам» московської Церкви.

Очевидно, що і Сковорода, і П. Могила, і Шевченко інтуїтивно відновляли традицію давнього великокняжого Києва. Іларіон, митрополит київський за Ярослава Мудрого, у своїм творі про «Закон і благодать», виразно протиставляв один одному Старий і Новий Завіти. Протиставляв Новий Завіт не «поганству», а Закону Мойсея. Для Іларіона давній Закон був тінню, Новий – світлом, Старий – місяцем, Новий – сонцем, Старий – вічним холодом, Новий – сонячним теплом. «Синами Божими», а не «ворогами Божими» могли стати лише ті, що прийняли Завіт Христа-Ісуса, «трисонячне Божество». Подібно Кирило Турівський: «трухляве обновити» прийшов Христос, як учить він. Воскресіння Христове принесло «обніщення Ветхому Закону і порабаченіє суботи, а вацареніє неділі». Та й як міг він відкидати все «поганське», коли, як свідчить Щербаківський, віками стояли на українській землі святині Артеміди, обходили містерії Діоніса, коли стільки з «поганської» еллінської релігії сонячного бога Аполлона увійшло у християнську обрядовість України! Еллінські впливи (не старозаконні) були, може, духовою основою багатьох важливих подій у нашій історії: ворогування Святослава з хозарами, відмова його сина Володимира прийняти як нову віру старий Закон і, нарешті, різко відмовне становище, зайняте Україною до занесеної на нашу землю з Суздальщини (чи Чехії) так званої «ереси жидовствуючих» у XV в., які мали за базу своєї науки старий Закон, відкидали Святу Трійцю і Божество Ісуса Христа.

Наша землячка, теософ Т.Блавацька, поляк Зелінський, австрієць Штайнер, француз Бурас, Лякур і Жанвіє, американець Й.М.Джилес, англієць Вайт однозгідно твердять, що основа нашої окцидентальної цивілізації є еллінсько-римсько-

⁴⁹ Превелебний Вайт, О.П. Схоластика (Лондонське товариство католицької правди) (англ.).

християнська й ніяка інша. Чому так важливо ствердити цей факт? Це ж, скажуть, непотрібна філософія, схоластика, далека від життя! Ні, бо з думки народжується чин, а з ідеї – дійсність. Все починається «з містики, і все закінчиться політикою».

Сучасні жидівські політики свідомі цього. *Йосип Алсон* пише (з великою симпатією) про ізраїльського прем'єра: «Бен-Гуріон – гострий, іноді безцеремонний (unscrupulous⁵⁰). Він був зовсім готовий жертвувати бідне арабське селянство Палестини, щоб створити ізраїльську державу, так, як робив це старозавітний Неемія проти арабів та амонітів. Кожний західний політик, а навіть арабський вождь, повинен із великою увагою студіювати Старий Завіт, бо нема іншого способу пізнати дух Давида Бен-Гуріона, що великою мірою є й духом його народу».

Тут добре схоплена призабута правда, що політика народу впливає з його духа, з духа його вождів. А цей дух – з його містичних праджерел. У наведеній цитаті автор, слушно каже що дух народу Бен-Гуріона впливає зі Старого Завіту, як і його політика, та що цей дух не є дух Заходу⁵¹.

Бачите, як у цім випадку *політика*, якою захоплюється Алсон (і якою не захоплюємося ми), глибоко кориниться у *містиці* – у містиці Старого Завіту.

Ще ясніше висловився інший жидівський автор – *Ф.Ловський*⁵². *Він каже, що «Бог через посередництво Ізраїля діє в історії всіх народів землі для їх викуплення й спасіння», а як хто цього не визнає, то є це «бунт людей проти Божого Провидіння, яке вибрало для завершення своїх задумів народ Авраама, Ісаака і Якова».*

Очевидно, ця містика, з якої впливає політика, ніяким способом неприємлива иншим націям, особливо націям Окциденту. Як слушно зауважив Андре Зигфрід, наша окцидентальна містика й політика засновані на зовсім інших засадах: на світогляді греків – синонімі свободи духа, на Євангелії – символі людського ідеалізму і на традиціях Риму, що виплекав ідею права й порядку⁵³. А це з політичними фантазіями Ловського, річ ясна, нічого спільного не має і, того можна бути певним, ніколи не матиме. Так само, як із його містичними мріями. Але на ці фантастичні мрії треба пильно вважати. Бо мрії ці вже набагато ширшого обсягу, як ті, якими захоплюється п. Алсон.

Бо хто за свою прийме чужу *містику*, той нехай і частково, а таки прийме й чужу *місію*, і чужих пророків, які за своїм духом можуть бути йому зовсім чужими. Наприклад, твори жидівського національного генія чужі так само нам, як чужі жидам твори українського національного генія. Дуже сексуальний у музиці Рубінштайн чи ще більш прононсований під тим оглядом письменник Андре Жид такі ж чужі нам, як жидам чужі Бортнянський, Ведель чи Є.Маланюк⁵⁴, Леся Українка й О.Теліга. Такі автори, як Пруст або чванькуватий арогант, большевик Еренбург, чужі нам, як їм – Шевченко. Публіцисти чи політичні автори – К.Маркс чи Л.Блюм – такі ж далекі нам, як їм – Міхновський чи О.Пчілка, а такі руйнато-

⁵⁰ Нерозбірливий у засобах, недобрсовісний, безпринципний (англ.).

⁵¹ Ben-Gurion J. A. The Nation-Maker // The Gazette – 14.VI.1956.

⁵² «Antisemitism et mystère d'Israel», цитую з «Ecrits de Paris», Feb., 1956.

⁵³ André Siegfried, de l'Académie Française, «L'âme des peuples».

⁵⁴ Є.Маланюк, О.Ольжич, О.Теліга, Л.Мосендз – це «квадрига» поетів львівського «ЛНВ» і «Вістника» в 1922-1939 рр., як її назвав Юрій Клен, і до якої належали також і сам Юрій Клен, і Стефанович, яка створила нову добу в українській поезії і про яку я писав у численних статтях, у книзі «Дві літератури нашої доби», в «Альманахах» «Гомону України», в окремих брошурах («Поетка вогняних меж»). Двоє з тої групи (О.Теліга та О.Ольжич) загинули від ворожих рук під час війни. Клен і Мосендз умерли на еміграції, Стефанович не друкується, а Є.Маланюк тепер, між иншим, друкується в «Листах до приятелів», закладених Шлемкевичем-Іванейком у Нью-Йорку.

ри всякої форми й естетики, як Пікасо або Марк Шагал, чужі нам, як чужі їм Нарбут чи різьбяр Мухин. Нарешті, Троцький, Хатаєвич, Каганович чи Бен-Гуріон такі ж чужі українцям, як Гонта чи Петлюра – їм. А Фройд, що ставить у центрі життя секс, такий чужий нам, як їм – Скворода, що ставить у центрі дух. Кожна нація має своїх героїв. Героєм жидівської нації є Ісус Навин, який здобув «Землю Обіцяну», підбивши осілі на ній народи. Героєм України є гетьман Богдан, що визволив заселену нашими предками нашу землю, звільнивши її від панування зайдів-чужинців.

Хай не здаються ці зіставлення химерними чи свавільними! Ці твердження, що, прийнявши чужу місію, увірується й у чужого месію. Бо якраз деякі з тих українців, які приймають містику Маркса або говорять про «жидівсько-християнські» підвалини нашої духовости (як наші ліві), починають із цієї *містики*, а закінчують прийняттям чужих для України *політичних* концепцій (Маркса, Мендеса, Марголіна або навіть Ловського). Як, наприклад, В.Винниченко, який, прийнявши чужу для України *містику*, з'явився на відомім Паризькім судовім процесі, щоб свідчити за чужу *політичну* ідею проти України, збезчещеної й сплюгавленої на цім процесі після нікчемного вбивства 26 травня 1926 р. на вулиці Расина⁵⁵.

Геніяльно схопив Шевченко єдині джерела духовости України. Це для нього – «Євангелія Правди». «Новий Завіт» – «Святої Правди голос *новий*», в обороні якого стають «Христові воїни святі». Його концепція Бога-Отця різниться від концепції охлялого, безвольного покоління його віку. Його Бог милосердний і довготерпеливий, але й караючий. Однак ця концепція відбігає в його думці й від концепції «сердитого», як він каже, ізраїльського Єгови, і від концепції Бога у москалів, яка так його вражала в образах й у Богослужінні московських церков, у їхнім наскрізь матеріялістичнім «православ'ї» з його цезаро-папізмом.

Він обурюється у «Щоденнику», як можна молитися перед «суздальськими ідолами» у церквах московських, перед тими «незугарними почварами», які нагадують не православні образи, а «індуських Ману або Вешада». Стоячи у притворі, він «не має відваги увійти в (московську) церкву», а «вийшовши з притвору й повернувшись на вулицю, свobodно зітхнув і мимохить перехрестився». В Архиерейській службі московських храмів бачить «щось тибетське чи японське», «лялькову комедію» і каже, що є велика «суперечність» читати в тих московських церквах Євангеліє... І це каже не безвірник, а православний і глибоко релігійний Шевченко, який до глибини серця переймався архітектурою, службою та співом українських церков... Повна суперечність із містикою псевдохристиянської Москви! До речі, те саме враження від московських церков, що Шевченко в ХІХ в., мали й італійські подорожники до Москви ХV в., які бачили у тих церквах якісь азіатсько-шаманські капища.

Закликаючи до духових праджерел київсько-українського православ'я, різко відмежовуючись і від антихристиянізму лібералів із їхніми «сучасними вогнями», і від инаковірних противників Нового Завіту, і від московського псевдохристиянства, Шевченко також політично різко протиставляв Київ Москві, яка вже за нього не лише несла матеріяльну руїну й неволю, а й «світ Божий в пута закувала», закувала світ Істини. Знав, щоб визволитися зі смертельних обіймів північного спрута, море крові доведеться ще пролити Україні. Тому й герої його були инакші. Герої москалів були Петро, Катерина, Стенька Разін, Пугач над Волгою, тодішні Алексєї та інші на церковнім троні «золоті плебеї» царські. Героями України Шев-

⁵⁵ Українець. – Травень, 1956 рік.

ченка були князь Ігор, Петро Дорошенко, Мазепа, чернець Палій, Гонта, Галайда. Святі, аскети й воїни з-під знаку Архистратига Михаїла, патрона Києва. Дві раси – дві психіки!

Але як за його часів, так і нині нам прищеплюють московську «старшобратню» теорію: про «вибраний народ» московський, про давню київську Україну як «спільну історичну спадщину», нашу і москалів. Знаємо, що з того вийшло... Перше – «спільна спадщина», нас і їх, потім – більше їх, як нас, а тоді наше підмальовується чи підстригається як їхнє (операція зроблена над Шевченком або Лесею Українкою) або, де це не виходить, просто руйнується, як Михайлівський собор чи Київська Лавра. Наша давня київська містика у філософії Сковороди, Шевченка, Лесі Українки, в закликах до нового лицарства Маланюка, Ольжича, Юрія Клена, Теліги забувається або замовчується й тими, що в Москві, та її агентами на еміграції. Просто відрізається московсько-советським серпом, а тим же молотом вбивається у хохляцькі голови чужа містика про московський «народ-Месію». І то часто руками самих же услужливих наших національних гермафродитів, як В.Сосюра, П.Тичина, М.Рильський, М.Куліш, Ю.Шерех, К.Буревій, І.Багрянний та ин. За містикою ж «Росії-Месії» іде політика вогню й меча, за московським Кораном – московський Магомет, який руйнує наші церкви, палить наші святі книги, з димом пускає оселі хліборобів, забираючи їх самих у рабство, ставлячи на ганьбу нам на Україні камінні подоби своїх шаманів.

Не перша це буря, що насунула на нашу землю, не перший наїзд варварів. Згадує про них «Кобзар» і в переспівах «Слова про полк Ігоря», й у «Сні», у «Великім льоху», і в «Гайдамаках» – про ту чорну галич різних національно-інтернаціоналістичних сил, що сунули розшарпати Україну. Тепер теж сили чужого месіянства з тою самою метою та зі своїми ідеями сунуть або збираються сунути на нашу країну не лише зі своїми «апостолами» – з Достоевським, з його «біснуватими», з Блоком, з Леніним і його наступниками, з І.Еренбургом або з отим Ловським. У ширших тільки розмірах, у «світовім масштабі», з ідеями, зверненими проти Нового Завіту і його Творця, проти Його Правди на Україні.

Цих ідей є більше, ніж одна... Є деякі галузки протестантства, які над Новий Завіт ставлять Старий. Є наукові розвідки про «таємну науку Христа», повні нібито величезної пошани до Нього, щоб скінчити, що який би великий «аватар» і великий пророк Він не був, але й тільки це. І не воскрес Він, а просто зомлів на хресті, і ще живого Його звідти зняли друзі. Цілком так, як в останніх віршах Св.Матея: «первосвященники», які «дали досить грошей воякам (що стерегли могилу Христа) зі словами: «Скажіть, що учні Його, прийшовши вночі, викрали Його, коли ми спали... Вони, взявши гроші, вчинили, як їх навчали. І пронеслося слово це між юдеями аж до сьогодні»⁵⁶. У тім напрямку ідуть і так звані «свідки Єгови», які теж дуже «шанують» Христа, лише не хочуть себе назвати «свідками Христа», а звуть «свідками Єгови», а про Христа кажуть, що Він був розп'ятий «на дереві», бо хрест – це, мовляв, щось «поганське»... Знищити в людській пам'яті організуючий символ, знак хреста – ось їхня мета. Подібно, як вони роблять у деяких країнах із Різдвяними чи Великодніми гратуляціями-картками з написом: «Season's greetings»⁵⁷, із зайчиками або іншими звірятками, аби не з хрестом чи зі Христом... Зі знаком хреста ці «greetings» продають лише в дуже обмеженій кількості для безнадійно «забобонних» і «ретроградних» поган...

⁵⁶ Мт. XXVIII, 12-16

⁵⁷ Сезонні нерелігійні вітання (англ.).

Є й інші сектярі, які хочуть із усіх релігій зробити «об'єднання», лише не під егідою хреста, а на подобу «демократичних об'єднань» у політиці, себто з києм у руці ініціаторів такого «об'єднання». Є й інші сектярі – ті, що засвоїли «містику лівіци», «прогресу», «гуманности», «соціалізму», «любови до ближнього» (черевики, штани й консерви!), які починають із любови до гноблених, а закінчують (особливо у своїй літературі) любов'ю до гангстерів і ССРСР, капітуляцією перед Марксом або світовим урядом якоїсь таємної мафії. **І всі мають одну реальну мету.**

Чому багато пророків тих месіянських ідей аж зубами скрегочуть на саму згадку про наш ні від кого незалежний Київ? Звідки така, хоч не раз укрита, злоба на самий знак хреста? А тому, що їхня ідея, наскрізь матеріялістична, не витримує божественного первня в душі людини, бо цей не дозволяє зробити з людини двоногого худобу або звіра, а це перша передумова запанування тих ідей над народами. Без цієї передумови всі їхні споруди на землі розвалюються, як хатки з карт. Крім того, ті фальшиві пророки знають, що Україна зі своїми традиціями є їхній непримиренний ворог, але багато українців того й несвідомі. Відомо зі Святого Письма, що перші, хто пізнав Христа, – біси.

Щоб зрозуміти те, що маю сказати далі, звернуся до аналогії. Є нові пророки, що хочуть опанувати світ і нації під знаком серпа й молота або якоїсь звільди, або мамони, чи «прогресу», або під стягом свого «світового» уряду. І ці пророки, антихристиянські або лжехристиянські, кажуть до християн: «Хочете, то визнавайте вашого Христа, але в церкві. Хай церква не виходить із церкви! Хай у громадському житті та політичному, так само, як у громадській етиці, вашим богом буде наш бог, а тоді ми допустимо й вашого бога до нашого Пантеону як підрядного божка»... Бо знають, що коли ми, «падши, поклонимся» їхньому ідолові, відступить від нас божественна сила і ми згинемо...

У політиці, а частково в національній містиці, подібне намагаються зробити москалі з Шевченком. Обкраяного, спотвореного, обляпаного московською блекотою, втягнули вони цього лже-Шевченка до бісівського Пантеону Москви, як її «друга», не поруч, а під різноранговим московським чортовинням: Белінським, Чернишевським, Леніним, «друга», вже їм нешкідливого. Ще більшу аналогію зі згаданою вище процедурою представляє поступування кесарів римських, які, пише *Р.Штайнер*, підкоривши якийсь народ, втягали до свого Пантеону під Юпітером і божества тих народів. Присвоювали собі не лише дочасні добра, а тим способом думали змусити служити собі й спіритуальні сили тих націй. Щось подібне зробив ще суздальський князь Андрій «Боголюбський», зруйнувавши в 1169 р. Київ і зграбувавши нашу ікону Вишгородської Матері Божої, знану тепер у Московщині під фальшивим ім'ям «Владимирської». Аж до половини IV віку по Христі намагалися кесарі римські з'єднати для свого Пантеону і Христа і тим присвоїти собі, знешкідливити, як думали, Його спіритуальну силу, ворожу їм, щоб у тім божественнім «об'єднанні» змарніла нова вибухова й відроджувальна духовна сила, яка мала звалити і Рим. Відкинувши ці кесареві пропозиції, чинячи спротив віддати Боже кесареві, християнство врятувало тоді себе.

Подібна загроза стоїть перед ним і перед нами й тепер. Не приймати чужої місії, бо инакше приймемо чужого Месію. Як приймемо знак чужої містики – серп і молот, «свідків Єгови», закон, відкинутий Христом, то приймемо і пророків тих Коранів: Леніна, «Росію-Месію», братство «вільних мулярів» або Ловських, «колективних» деспотів над націями у формі антихристового світового уряду. Це тим

більше небезпечно, що ті містики, ворожі нам і християнству, можуть у політичній площині подати собі руки на нашу згубу. Бо все починається з містики, і все закінчується політикою.

Не піддаватися їхнім спокусам, ні, як роблять багато, «страху ради», ні «для лакомства нещасного», нібито в ім'я не фантастичної, а «реальної політики»! Не вірити підступним фразам чужих пророків, що, згідно з забріханістю нашого «прогресивного» віку, вмовляють нас прийняти чужий Коран в ім'я брехливих гасел «солідарности народів», «миру», «гуманности й любови», «братолюбія» чи «соціальної справедливости», щоб осліпити пів сліпих, щоб «невибрані народи» відреклися своєї «Святая Святых» і, «падши, поклонилися» чужій брехні чи чужій містиці, яка нічого спільного з цивілізацією Окциденту не має, щоб бодай таким способом, обдуривши, підбити нас, коли фронтовою атакою нас не звалили.

Сліпі вожді грядучої доби не добачають безпеки, як не бачили перед 1917 р. грядучої безпеки «нової Росії». Не бачать, що несе із собою чужа нам московська, хозарська чи «прогресивна» містика. Під час релігійних війн у Європі одну з угод укладено під гаслом: «*Cujus regio, ejus religio*»⁵⁸, якої віри володар, такої мають бути і його піддані. Менш-більш це є і тепер у звичай, де багатьом підданим накидається та чи інша віра: комунізму, «миру» (рах *moscovitica*)⁵⁹, республіки, просоветської «демократії» та ин. Але згадане вище гасло може зламати націю не завжди. Набагато небезпечніша інша метода «*cujus religio, ejus regio*», метода «лукавих», – «приспати» націю, заштрикнути їй чужу «релігію», чужу містику, змусити забути свою, а тоді безкарно підпалити хату сплячого сусіда й у вогні війни безборонного духово скувати й підпорядкувати своїй владі. Тоді гарні гасла відкладуть в архів. Тоді відверто проголосять гасло національної вищости того чи того «вбраного народу» над нами, як «рабами». Уже пропагують Рильський і Шерех, що ми – нація «малих людей», плебеїв, а володарів й героїв сміють мати тільки «вбрані нації».

Не треба вірити «старшобратнім» спокусам, коли в ім'я своїх «всесвітнянських» ідей оголошують нашу Правду як «вузький націоналізм», «реакцію». Не треба теж думати, що, падаючи до ніг перед чужим Кораном й чужими Магометами, як роблять «реальні політики», можна щось досягнути. Нічого не досягнуть ні наші жреці-плебеї, які, як Тичина, Рильський, кадять перед суздальськими бовванами. Ні ті, що славлять чужу «сучасну Україну» і культ «малої людини», людини-плебея у нас, зневажаючи культ героя. Ні ті, що, як Скрипник, Затонський, Ю.Коцюбинський, Гречуха, К.Студинський чи Костельник, товпилися в передпокоях чужих тиранів у надії на отримання «пів дулі» з їхньої ласки. Ні ті, що, як гарматне м'ясо, «не за Україну, а за її ката» проливають свою добру кров... Нічого вони не досягнуть ні для України, ні навіть для себе. «Чи ж кат помилює когось?!» Гонитимуть їх, поки хоч десять відсотків українського духа в них залишиться. Не довірять їм Москва, як галилеянинам – Юдея.

Наша доба під тим оглядом нагадує добу Св. Володимира Київського. Тоді на зворотній точці нашої історії прийшли до Києва греки, римляни, болгари волзькі і хозари юдейські, бажаючи повернути нас у свою віру. Подібно й тепер, ще й нащадки суздальця зі своєю вірою, мечем і вогнем приходять... Але ми

⁵⁸ Чия релігія, того країна (*лат.*).

⁵⁹ Московитський (московський) мир. Вислів, створений за зразком *pax Romana* та *pax Britannica* і використовуваний різномовними політичними літераторами щодо різних періодів буття Московії – Росії – СРСР (*лат.*).

прийняли віру з Греції, і це не був випадок, не була химерна фантазія володаря. Давня Україна прийняла віру, зближену до тої духовости, до містики античної Еллади, якою через нашу Понтиду й Таврію вже сотні літ перед тим були засіяні культурні центри-міста нашої землі. Тої землі, що була останнім, найбільш експонованим, північно-східним бастионом еллінсько-латинської культури Середземного моря.

Традиції античного світу й християнські глибоко вкорінені в душі нашої нації. На крайньому Сході європейського Заходу Україна завжди стояла, хоч і безнастанно кривавилася, на сторожі тих своїх традицій. **Вона** була «старшим братом», духовим осередком, звідки розходилися ці традиції на Схід, на Північ, на Південний Захід. Ті традиції не має вона розводнювати чужими її національному генієві впливами. Тільки зберігаючи їх, ті свої традиції, ту духову спадщину еллінсько-християнської культури, Україна зможе опертися всім чужим місіям і Месіям та піднестися на ту височину, на якій вона стояла за Володимира чи Богдана.

Хай виклинають чужі Месії Мазепу за те, що хотів збити з ніг чужого північно-го деспота із його царством, або Богдана за те, що мечем козацьким виполов бур'ян інтернаціональної погані на Україні, їхня політика (без Переяслава) буде нашим дороговказом, бо випливала з таємних глибин національного духа.

Як виречемося відверто чи мовчазно, через боягузтво чи через байдужість, нашої об'явленої нашому Місту за Володимира і Ольги, а перед тим через Первозванного апостола Правди, марною й безплідною стане і наша політика. Не допоможуть голосіння про «соборну і самостійну», коли не будемо вкладати у нашу ідею ясних, опертих на нашій прадавній містиці, релігійних ідей, політичних, культурних чи етичних і естетичних. Без священного, згине етичне, згине й естетичне. Без Правди в нашій душі згине Добро, згине Краса, а тоді згине і нація як духовна одиниця, як вічний союз «живих, мертвих і ненароджених». Тоді й меч випаде з українських рук. У таких постатях історичних, як Володимир, Ярослав, Ольга, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та ін., нерозривно злучена наша містика з нашою національною політикою. Ніщо не є тривале без Того, хто є «Істина, Путь і Життя».

Звертаючись до Діви Марії, Шевченко благав послати йому в «душу світ незримий Твого розп'ятого Сина», щоби його слово «пламенем взялось, і на Вкраїні понеслось Кадило Істини». **Зробити це – завдання грядучого покоління.**

У цім і лежать коріння містики України. Ніякої угоди не може бути з тими, які тихцем чи відверто те слово прагнуть задушити. Читайте Руданського, читайте Шевченка, навіть Франка чи Стороженка, читайте літописи і приповідки народу, а побачите, що не уважав наш народ за «вищу расу» ніяку з тих націй-п'явок, які від віків паразитують на тілі України. Не є для нас і не були «вищою расою» чи «вибраним» (щоб панувати над іншими) народом ні половці, ні печеніги, ні татари, ні поляки, ні суздальці, пізніше москалі, ні хозари. Україна має власне призначення і власну містику. Її гасла стають категоричним імперативом, безумовним наказом для сучасного покоління і поколінь наступних, особливо у цю жадливу добу, коли одним із найяскравіших гасел на наших стязі, стязі войовничої України, стає гасло перемоги ідеалізму над матерією, боротьби із замаскованим під тисячу масок антихристом.

Чужі нам містики можуть подати собі руки. Закриті від сліпців димовою заслоною «великих слів великої сили», заслоною облудного «епізменту», «прогресизму» й «демократії», ті сили, ворожі Україні та праджерелам її культури, з'єднавшись,

стануть для неї в стократ небезпечніші. Й у царині духовій, матеріяльній та політичній. Такий союз приніс би нам чорну ніч неволі й рабства.

Ті, чий серця не очерствіли дощенту, чий розум не потьмарився і чия не охляла мужність, мусять бити на сполох, «будити мертвих», як та Касандра. Щоб не приймали троянських дарунків, щоб не впала українська Троя, щоб не «вогні погасли на руїнах Трої і дим від Іліона в небі зник». Щоб не стали українці «водоносами» й «дроворубами» чужих народів – великих чи малих чисельно.

Заяложеною фразою звучить у нас: «Христос воскрес, воскресне й Україна!» з Ним. Чи конче?.. Пригадайте, що відповів Христос тим, які домагалися цього воскресіння: «Чи можете пити чашу, яку Я п'ю? Чи нести хрест, що Я несу?»

Це страшне запитання хай устане перед нами в усій його маєстатичній величч. Бодай перед тією когортою «ізбраних», які з багатьох «званих» прагнуть іти на чолі нації в її поході зі смерти до життя...

Нема сумніву, що на рамена найближчого покоління Доля вложила страшний тягар – бути бойовим авангардом тих, які в ім'я Христа вестимуть бій проти темних сил із-під різних знаків. В ім'я нашої Правди – Правди Розп'ятого, в ім'я вічного Києва.

Все починається з містики, і все закінчиться політикою.

Р. S. Ці кінцеві зауваги для тих, свідомих чи ні, визнаючих матеріялізму, які ставлять людську «логіку», «суверенний розум» або матеріяльні «інтереси» класи чи нації на перше місце як основний двигун історичних подій. Навіть не зовсім осліплі матеріялісти, хоч би й дивилися на самі видимі факти, повинні бачити, що імпульсом великих рухів сучасності є чинники зовсім іншої природи – чинники духового, містичного характеру. Певно, Московщина живиться грабунком і розбоями, але внутрішня пружина, яка пхає її до того, коріниться в невидимій сфері національної підсвідомості. Коріниться вона в аксіоматичній, бездоказовій вірі майже кожного москаля в його расову вищість над усіма народами, в містичній вірі в покликання його нації дати «зігнилому Заходові» правдиву, спасенну віру – московсько-шаманське «православ'є» з катом-володарем як головою «церкви» або «общинний» комунізм. Писав я про це і говорив у 1918 р. у Києві⁶⁰, у Львові й за кордоном⁶¹. Тепер часто можна читати про московське месіянство й у пресі нашої, і в книжках поза межами «СРСР».

Друге явище подібного месіянського характеру – це постання ліліпутної державки Ізраїля і взагалі явище сіонізму як політичного чинника у світі. Й у цім випадку та державка й політика сіонізму зродилися з містичної віри в історичне покликання жидівського народу ще з часів Старого Закону: «Хто не вірить у чуда, той не є реальним політиком», – слова Бен-Гуріона. Ця віра – основний внутрішній двигун сіоністичної політики не лише в Палестині й на Близькій Сході, але й у країнах Заходу, хоч, як я зазначив вище, ні один християнський народ не бачить ніяких підстав для тої віри.

На наших очах виростає третє подібне явище воюючого ісламу арабського світу. Явище, джерела якого теж духового порядку й лежать у Корані, як у попереднім випадку – в Старім Законі (і в Талмуді). Мароканський султан заявив, уже *urbi et*

⁶⁰ «Культура примітивізму»

⁶¹ Підстави нашої політики. – 1921.

огбі⁶² тепер на ноги світ ісламу, так це не завдяки якимось причинам матеріального характеру, а тому, що про цей зрив, і то якраз у нашій добі, сказано в таємних процтвах Корану.

Можемо ми так чи инакше дивитися на слухність чи оманливість цих місійних вірувань, ясно, що вони є могутніми двигунами, які підносять цілі народи до далекосяжних акцій... Європа повертається до доби релігійних війн і до доби боротьби за «або пан, або пропав» зі Сходом. «But hark! What new alarm is the same?»⁶³ – ці слова із «Генрика V» Шекспіра вибрав у однім французьким журналі André Jousain⁶⁴ для своєї цікавої статті: «Le duel éternel de l'Europe et de l'Asie»⁶⁵. Він пише, між иншим: «Історія показує, що від часів Троянської війни поєдинок Європи з Азією безнастанно повторюється з його успіхами й неуспіхами. Інвазія Греції під час медійських війн, завоювання Олександра Македонського, римське панування над Близьким Сходом, війна Мітридата, боротьба партій проти римлян, бунт жидів, втихомирений Веспасіаном і Титом, навала орд Атилових, арабські інвазії, завоювання Чингісхана, Тамерлана (і Батія – Д. Д.), наступ хрестоносців, взяття Константинополя турками представляють історикові образ вічного припливу й відпливу войовничих народів цих двох частин світу». Деякі з месіянських ідей (наприклад, московська й сіоністична) можуть бути в союзі між собою, можливо, знову вступають у конфлікт. Це залишається без впливу на їхнє наставлення до України й Європи. Занадто иншого характеру є національні генії тих народів і нашого, як і їхні плани.

Нині місце Чингісханової чи Атилової орди зайняла московська орда, яка прагне змобілізувати під собою проти Окциденту народи Азії й Африки. І ось у цім трагічнім змагу теперішня правляча каста Заходу або шукає ціною смертоносних поступок «співжиття» з московською ордою, або навіть, коли їй і протиставляється, то це протиставлення не є принципове, воно позбавлене всякого духового первня. Не має в собі такого первня ні злаїцизована й зматеріялізована демократія Європи (за виїмком Іберійського півострова), ні філософія американського «way of life». Виходило б, що у постаті дуже національно мішаної еліти християнського Заходу він не може чи не хоче апелювати до духових праджерел своєї містики, як це роблять вірні Корану чи Старого Закону...

Тим часом, на моє глибоке переконання, без відродження містики християнства, містики Нового Завіту Захід не вийде зі стану теперішнього скніння й духово-політичного маразму.

Друге моє переконання: все минуле України, всі її традиції, заповіді, її легенди, напоумлення її будителів останнього часу – Сковороди, Шевченка, Лесі Українки і Франка в його «Мойсеї», кличуть її на давній і новий шлях: стати словом і мечем, заборолом цивілізації, опертої на науці Галилеянина, проти нової московської орди. Як була наша країна таким заборолом проти печенізьких, половецьких, татарських чи хозарських орд у минулім.

Знають це москалі. І якраз тому чинять в Україні те, що чинили всі завойовники, які хотіли в корінні задушити дух спротиву і духову міць підбитих народів. Завойовуючи Галлію, Юлій Цезар зруйнував Алезію, священне місце галлів, місто їхніх храмів і жерців-друїдів зі скарбами їхньої таємної мудрости.

⁶² Місту (Римові) і світові; цілому світові. У Римській імперії це був стандартний вислів, яким починалися оголошення Сенату. Тепер – назва документа Католицької Церкви, адресованого місту Римові й католицькому світові (*лат.*).

⁶³ Але послухай! Яка нова тривога є такою самою? (*англ.*).

⁶⁴ Андре Жюсен (1880–1969) – французький учений, доктор філології. – *Ред.*

⁶⁵ «Вічна дуель Європи та Азії» (*фр.*).

У наші «модерні» часи роблять подібні речі. По поразці Японії деякі просоветські кола закрили там школи й клуби, де виховувалася в душі прадавніх лицарсько-самурайських релігійних традицій еліта країни. З тією самою ціллю намагалися ті кола, хоч і безрезультатно, скасувати монархію в Японії, яка досі має там містичний характер. Врятувала той народ від цього особиста інтервенція генерала Д.МакАртура. Те, що робив Рим у Галлії за Цезаря, те саме робила й робить Москва в Києві та в інших містах України, де за останні десятки літ відбувалися нечувані погроми нашої нації та її святинь.

Але все вказує на те, що це останні подриги конаючого гада. Може, він ще збудеться на ще більше зло, ще більші нікчемності, може поробити нові завоювання чи ні, може, уживаючи слів Л.Троцького, перед відходом із політичної арени «так тріснути дверима, що світ загірщить», – усе це буде лише агонія, конання. Очевидно, тоді, коли Захід, а насамперед Україна, не розминеться зі своїм, заповідженим історією великим післанництвом – знищити тріюмфуюче нині царство матеріалізму, царство сатани в Кремлі.

Московська месіянська ідея видихається. Колишня містика царату, нібито остой суспільного ладу серед «занархізованої Європи», вмерла. По визволенні слов'ян із-під панування турків і німців умерла містика московського слов'янофільства. Після стількох літ большевизму вмерла містика визволення трудящих під стягом Москви. Умре й містика «визволення» москалями націй, «пригнічених» Європою. Грізний для Москви знак зникну цієї містики – большевицька «керенщина», щире чи підступне шукання «appeasement»-у із Заходом, last but not least⁶⁶ – переображення большевицької «еліти» зі звірів, перед якими тремтіли мільйони, на свиней, які збуджують омерзіння й погорду. Московська Північ буде відступати «во свояси», історія повернеться до тієї доби, коли не мала сили Північ, коли пишним цвітом цвіли країни Медитеранії, до якої належала й Україна, якщо станемо свідомі свого покликання.

На неминучий змаг за своє національне «Я» і за свою одідичену із Давньої Еллади й із Нового Завіту культуру мусить вступити Україна. Вона вже вступила. Щоби перемогла, повинна черпати свою духову, а тоді й фізичну силу зі своїх духових праджерел, із заповітів своєї містики, свого духа, без якого фізична сила є ніщо.

Мусить Україна пізнати, що, як ті легендарні сорок лицарів Києва, які по стількох невдачах таки здвигнули Святу Софію – святиню Премудрости Божої над Дніпром, так і тепер перед нею стоїть те саме завдання – здвигнути наш храм і цитаделю перемоги ідеалізму над матеріалізмом, духа над плоттю, віри над раціоналізмом.

Мусимо теж пізнати, що той храм і ту цитаделю здвигнуть не «прогресисти», «марксисти», «демократи» чи інші руїнники нашої традиції та нашої місії, а, як у тій легенді, нові лицарі духа й меча. Новий Орден воїнів та аскетів, вірних Завітам не чужих, але власних традицій. Мусимо пам'ятати слова Шевченка, що другої:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,*

ні другого Києва.

Все починається з містики і все закінчиться політикою. Безплідною є остання без першої.

⁶⁶ *Букв.* останній, але не найменший (останній, але не менш важливий) (*англ.*).

МІСТО ПРЕМУДРОСТІ БОЖОЇ

Це місто – Київ, місто Святої Софії. Покоління останніх ста літ поволі забували про те, чим було й чим знову має бути наше вічне місто.

Особливий гріх під цим оглядом тяжить на людях XIX і XX віків. Довго перед революцією активна українська молодь відвернулася від релігії. Небагато з тієї молоді здужали ще вчасно покинути фальшивих «богів» матеріялістичних пророків, та більшість залишилася вірною тим божкам до кінця життя.

Один із найвидатніших представників тієї інтелігенції, ворог комунізму, і за це замучений, ще в 1930-х роках, коли говорили про містерії духового життя, лише «знизував плечима», бо все це були «метафізичні явища, що їх точна наука не може з'ясувати». А Церквою, як думав, лише тоді опікувалася б держава, коли б «вона виконувала якесь культурне завдання»... Отже, проповідь науки Ісуса з Назарету та Його культ – це не було ще гідне уваги «культурне завдання»...

Другий (як і перший) син священика, ставши знаним церковним діячем у Києві, не вирікся соціалізму і слугою вівтаря став лише для того, щоб «піднести **національну** свідомість українського народу». Ідеал того покоління був бачити Україну «вільною, освіченою», а для народу «створити життя щасливе й заможне». Культуру ж того народу бачила інтелігенція XX в. у мові, піснях, танках, вишиванках, писанках, народних строях, звичаях, обрядах, побутовій обстановці – в душі нації, й тільки. Київ, місто Святої Софії, Премудрости Божої, як місто безцінних скарбів духа, як вічне джерело духового горіння й відродження, не існував для тієї інтелігенції. Та й тепер багато тих, що величають «золотоверхий Київ», ледве собі уявляють, що віками під тими золотими верхами таїлося. І тільки по революції, особливо в поезіях поетів-«вісниківців», бачимо вперше бажання проникнути в містерію нашого Вічного Міста, у ще не скінчену ролю його Святої Софії.

Рим стоїть на сімох пагорбах, Київ – теж. Із двох первозваних апостолів один – Симон-Петро – пішов благовістити в Рим, його брат Андрій – на київські гори...

Легенда? Певно, наш матеріялізований вік цурається легенд. Але послухайте, що про них казав славний історик *Отюстен Тьєрі*: «Справжню історію знайдемо лише в легендах. Легенда – це жива традиція, й у трьох випадках із чотирьох вона більш правдива, ніж те, що ми називаємо історією». І чи ж розкопки останніх десятиліть саме на Україні не підтвердили нам не одну «легенду», яку учені уважали за фантазію?

Незнищенну силу мають не раз ті легенди. Як Рим, навіть по занепаді імперії, залишився центром прочанства всіх «алчущих і жаждущих правди», так і наш Київ, навіть по тім, як упала наша середньовічна імперія, а наше святе місто зведено до ролі провінційного міста. Аж до самого приходу большевиків сотні тисяч прочан щороку йшли «в Київ та Почаїв молитися», «у Києві великому всіх святих благи», «у Межигорського Спаса причащатися», «у Почаєві Святому ридати-молитися»... У Шевченка, «мов на небі, висить святий Київ наш великий». У Києві «храми Божі ніби з самим Богом розмовляють... У Києві, мов на небі»...

Ось чим був Київ із його «легендою». Це духовий і релігійний центр, звідки випромінювало слово істини на всю Україну, а з неї далеко на Захід і Південь, на Північ і Схід. Польський учений О.Брюкнер підкреслює високу вартість культури князівського Києва в його історичних пам'ятках – літописі та інших, які «постали в монастирі, розвинулися в суворо-аскетичнім світогляді», любувалися «в широких релігійних поученнях», у «любові до правди». Нічого подібного не могли показати

в себе інші слов'яни, не кажучи вже про лжеслов'ян, москалів. Цією культурою, надхнутою релігією, яку принесли до Києва з «другого Риму» над Босфором, а перед тим із Давньої Еллади, Україна «стала славною і дивною в усіх довколишніх країнах» (читаємо в одному вірші). І ще в 1595 р. київський католицький єпископ (українець родом) Верещинський писав: «Багато згодяться з тим, що в усій Європі нема храмів, що дорогоцінними прикрасами стояли б вище за храми Константинопольський і Київський»...

Називали тоді Київ «православними Атенами», а Києво-Могилянська академія була світочем християнської культури, куди стікалися спудеї зі слов'янських і навіть неслов'янських країн. До цієї академії навчатися кликав львівський єпископ Й.Шумлянський за Мазепи. Адам Тременський називав Київ «суперником Царгороду та преславною красою Східної Церкви». З тієї академії розливалася на Сході Європи й наука святих отців, і мудрість Давньої Еллади та Риму, Аристотеля, Платона, Плутарха, Томи Аквінського, мудреців Афону – цього чернечого нашого Запоріжжя. Київ був фокусом, вогнищем, звідки випромінювала велика Правда. Вона надхнула Шевченка, надхнула собою всі ідеї, якими трималася вкупі, в силі і славі колись Українська держава зі своїми установами за Володимира, Ярослава, Богдана й Мазепи, – ідеї права, упорядкованого, єрархічного суспільства, культу Вітчизни, віри, справедливості й кінечности щитами й мечами огородити своє Святе Місто і Землю від поганих.

В обороні цієї давньої Правди стає ще Сковорода, Шевченко і частково Гоголь, в обороні давніх аксіом національного життя, без яких анархія захоплює і світ окремої людини, і світ людської спільноти – нації.

У другій половині ХІХ в., від Драгоманова, верхівка України вже приносить жертви новим фальшивим богам: людського суверенного розуму («мудрости по плоті»), людського інстинкту, нічим нездисциплінованого, отарного матеріального «щастя». Був це пишний розквіт «народолюбства», соціалізму й комунізму, коли відвертатися стала Україна, усі майже її верстви, насамперед, вищі класи, від мудрости безцінних духових скарбів, зложених у книгосховищах давнього християнського Києва або в архітектурі, фресках, плоскорізьбах, орнаментах Святої Софії, Михайлівського монастиря, в «житях» «печерян» із Київської чи Почаївської Лаври, коли-то оборонцям Києва й України спішило на поміч «військо із мечами», що «не йде землею, а облаками», що змушувало ворога «назад рушати», як співається в пісні про Почаївську Матір Божу...

Хутко розпалася кара над тими поколіннями за нове поганство. Із почуттям жалю, провини кожний із нас, мандрівників на чужині, згадуючи Київ і Святу Софію, мусить сказати словами поетки-пророчиці:

*Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На Твоім вівтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили.*

Бо коли багато з нас досі не знають, за що північні варвари-кочівники руйнують наше місто, то знають це чудово ті варвари. Вони, одержимі бісівською «мудрістю» нашого «прогресивного» віку, знають, що для того, щоб **вони** жили, мусить вмерти Місто Премудрости Божої – Київ. Вони знали, в чім джерело нашої всякої – і мілітарної, й духової – сили. Зі своєю шаманською хитрістю задумали злодійством повернути собі протекцію сил, які хоронили Київ. У 1169 р. суздальський князь Андрій зруйнував Київ і вкрав його образ Пречистої. Нацькований дідом Івана Лю-

того, хан Менглі-Гірей знову руйнує Київ і посилає дарунок московському ханові – золотий келих із диском зі Святої Софії... Руйнацію запорізьких святинь проводять посіпаки Петра й Катерини. Нівечить київські святині Микола І. Нарешті, Ленін і Сталін на спілку з Хатаевичем і Кагановичем руйнують Лавру й Михайлівський монастир, храм патрона Києва, переможця змія, оборонця від усіх нечистих сил, Архистратига воїнства небесного. Кодло бісівське в Кремлі знало і знає, в чім таїлася велич і могутність Києва, яку йому доручили зруйнувати, щоб могло втриматися царство темряви. Одержимі духом зла знали, що їх переможе тільки інший дух, страшний для них і невблаганний із-під знака хреста.

Гасла сучасного zdeгенерованого світу? Його нові ідоли? Машиновий «прогрес», індустріалізація, колхози, «сучасна Україна», ідилія «щасливого й заможного життя», яке запровадить всесильний «людський розум без віри основ»? Усе це порох й омана! Під цими гаслами ніколи не відродиться Київ, ніколи не вирветься Україна з пазурів московського крука. Вона відродиться, коли піднесе прапор давнього Києва, оборонця нашої великої Правди проти лжехристиян із Півночі. Тільки ця заповіджена Києву Правда Первозванного надхне борців за неї силою духа, вірою та завзяттям, тільки вона і ніяка інша. Та сама, якою перейняті були Володимир, Ярослав, Сагайдачний, Вишньський, Богдан, Мазепа, Шевченко. Вона створить із Києва та його землі не мирний край ідилічних гречкосіїв або «прогресивної інтелігенції» – безборонну здобич для завойовника, а традиційну Україну «печерян»-аскетів і войовників, лицарів хреста й меча, що без них на рабів обертають мирних плугатарів «на нашій, не своїй землі».

Нема на Сході європейського Окциденту іншого великого духового центру, іншого міста Премудрости Божої. Київ – місто «велике, трагічне й шляхетне, розтерзане і живуще, вимучене і невмируще, заглиблене в суть життя, якоюсь таємничістю овіяне, яке ховає в собі віковичну істину, мужне і ласкаве» (А.Любченко)...

Місто, що «величаво розсілося на горбах, наче володар на престолі», що «робить враження другого Риму... Тут відчуваєш і розумієш благословення Святого Андрія... Чуєш, як росте в тобі якась нова сила», щоб боротися за «ідеї правди і свободи» (Д.Мирон-Орлик).

Направду:

*Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить
нашого Києва з його патроном – Святим Михаїлом.*

Покійний Л.Мосендз писав про один свій сон: «Снився мені сон, був я на широкій хмарі, під темним зоряним небом, і ангел показував мені будівлі... А в одному була вітрина велика за склом, і там стояли на чорних підставках блискучі діаманти. Бачу їх!

«Це народи світу!» – сказав ангел.

«А де ж Україна?» – запитав я.

«Ось!» – і показав на сьомий із ряду діамант. Не був він такий великий, як ті перед ним, але стрункий і блискучий, наче готична вежа... І я відчуваю той трепет... А чи ви знаєте, хто є патрон нашої землі? Сам Святий Михаїл, що ненавидить сатану, що не хоче прощати його, Архистратиг, небесний маршал. Мені колись казав знайомий чех:

– Страшного маєте патрона, будете великим народом! – один із семи діамантів»...

Цей сон... Легенда Св. Андрія... Вічне Місто Премудрости Божої над Дніпром... Місто святих аскетів і войовників. Велике призначення заповіли йому легенда та історія. Вже вступив «Київ великий» на шлях того призначення і ще в цьому столітті довершить його.

Лиш за умови: коли відкине геть від себе, розтопче і, як Св.Михаїл, запхає спина в «пашу змія», в глупу «мудрість віку цього», премудрість «современних вогнів». Коли нові войовники підуть під прапором не людської, а Божої премудрости. Коли учинять так, щоб ніхто більше не смів зробити ні з Києва, ні зі Св. Софії «вертеп розбійників», щоб не віддав Господь нашого «виноградника» іншим, щоб «не лишився дом наш пуст». Щоб не лише сили *над нами* заповіли нашому вічному місту його велике призначення, а щоб ми самі *захотіли* здійснити його. Повернути давній блиск Києву, коли-то, як *написано* у давніх письменах, «німці радовахуся, далече будучи» від Києва, а предки москалів сучасних, черемиси й мордва, «бортьничаху (данину воском даючи) на князя великого Володимира» київського...

ЗА ДУХОВУ СПАДЩИНУ КИЄВА

Нестертою досі плямою на сумлінні Заходу є контакт деяких його середовищ із так званою «православною церквою» ССРСР.

Рідко хто в Європі свідомий ролі, яку у світі мала б у намірах Кремля відіграти та «церква». До тих небагатьох свідомих належить журнал «Екрі де Парі». В нім згуртувалася невеличка дружина людей, які в мистецтві й політиці хочуть протиставитися сартрівсько-мендесівсько-пікасовському, москвофільсько-«прогресивному» Бедламові «сучасного» Парижу.

В однім з останніх зошитів того журналу є цікава стаття П.Берже «Ля труазієм Ром». Автор переповідає коротко історію передсталінської, а детальніше сталінської російської церкви. «Конкордат», підписаний 23 вересня 1943 р. в імені ССРСР Сталіним і митрополитом Сергієм, мав набагато візовану мету. Цією метою було зробити з російської церкви знаряддя московського імперіялізму. Церква російська, пише Берже, ніколи не відзначалася духом спротиву кесарям, завжди була на послугах їхньої зовнішньої і внутрішньої політики. За большевизму та церква мала своїх мучеників, але не одвертих войовників проти безбожницького режиму. Тепер вона цей режим благословляє, віддаючи Боже кесареві. В декларації митрополит Сергій під час війни заявив: хоч «існує в Росії протирелігійна пропаганда, але переслідування церкви давно припинилося»... Це було явною і свідомою брехнею, а благословляючи режим, що проводить протирелігійну пропаганду, митрополит Сергій ствердив мимохіть, що між його «церквою» і релігією нічого спільного не залишилося.

По укладенні того «конкордату» почався новий період церковної політики ССРСР – політики з метою духової гегемонії, першості російської церкви на православних землях поза межами советської імперії. Кремль хоче вже тепер зробити з православ'я нову 5-ту колону свого імперіялізму, «екуменічну колону», як каже автор. Єрархи ж підсоветської церкви вмиють збагнути, що безбожницька комуністична держава, нехай у її інтересах, допоможе російській церкві досягнути її стародавню мрію – зробити московського патріярха «католикосом» усіх православних Євразії, Африки й Америки (в цій останній автор налічує 1200000 греко-православних). Друга за рангом особа советсько-церковної єрархії (Сергій від 1934 р. є вже патріярхом), архиепископ Ніколай, переїжджаючи через Західну Німеччину, заявив, що «шлях до спільноти народів

може бути здійснений у християнській спільноті», очевидно, очоленій московським Сергієм... Щоб розвинути думку Берже, додаю від себе: першим гаслом Москви було: «Слов'яни всіх країн, єднайтеся!», потім: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», тепер: «Колоніальні народи єднайтеся!», а наготові вже спровола витягається третє гасло: «Православні всіх країн, єднайтеся!». В усіх трьох випадках, річ ясна, під проводом Москви...

Здійснення цього задуму спільними заходами безбожницького режиму і безбожницької церкви вже поволі наступає в супроводі злочинної байдужості або навіть ту-подумної симпатії деяких представників західної «еліти». Той самий Ніколай заходився вже організувати «систему обміну» між молодими протестантськими теологами і російсько-православними семінаристами. Московський патріарх має під своїм керівництвом усі православні церкви ССРСР, а його дієцезія обіймає 21 мільйон квадратних кілометрів. Той же патріарх уже підпорядкував собі колись автономні церкви України, Грузії, Вірменії, Білорусії, Латвії та Естонії, так само і православні церкви Болгарії, Румунії, Албанії, Чехії, Словаччини і Польщі. У східнім Берліні резидує екзарх московського «Третього Риму» для «всієї Німеччини», московський єпископ «всієї Австрії» резидує у Відні. А з чотирьох східних патріархів двоє – Александрійський та Антиохійський – визнали слов'янського патріарха. Під керму Сергія віддано і 6 мільйонів «навернених» греко-католиків Галичини й Румунії. Остаточо ж ціллю цього руху є, пише автор, що криється під псевдонімом Берже, «здійснити претензії російського православ'я на єкуменічність, себто перенести в Москву осідок всесвітнього православ'я, а через це перейняти ролю і значення Візантії, стаючи, нарешті, «третім Римом». Ціллю Советів є ужити цю силу на користь теж єкуменічної (всесвітньої) революції...

Автор трохи догадується про ролю православного Києва. Він пише, що «підтримка советського уряду імперіалістичних тенденцій російської церкви ясно прозирає зі статусу, визнанім ССРСР московському патріархові над автокефальними православними церквами Грузії, Вірменії та України. За конкордатом 1943 р., комуністична держава визнала за Грузією право мати свого патріарха під московським. Два роки потім те саме право визнано Вірменській Церкві, яка посіла третє місце за патріархом московським і грузинським. Що ж до Української Церкви, на шість віків старшої від Москви, то комуністична влада, як давніше царська, не тільки заперечила її стародавню першість, а й просто скасувала її автономію. Давній спір між Москвою та Києвом вирішив Сталін на користь російського верховодства, точно як у XVII віці. Комуністична влада визнає всі православні спільноти, крім Української Церкви. Ця є в очах советської влади неподільною частиною Російської Церкви, а київський митрополит був змушений задовольнитися рангом екзарха, канонічно підпорядкованого російському патріархові».

Так зазначає автор-француз, який далі не затримується над причинами, виглядами і значенням ривалізації Москви та Києва у надрах зачепленої ним преважливий проблеми. Яке для України має значення це грядуче «оправославлення» большевизму й «конкордат» Російської Церкви з дияволом?..

Москалі навчилися від татар збивати в один кулак свою орду, але вони безсилі випродувати якусь ідею. У матеріальній сфері вони живуть грабунком чужих земель, в духовій – грабунком чужих ідей. Від Візантії вкрали ідею світового цісарства, від чехів – ідею всеслов'янства, від німців і жидів (Енгельс, Маркс) – ідею «соціальної справедливості» – комунізм, від французів – ідею революції «санкюлотів» (безштаньків). Бо голий гін неситого молоха московського, гін красти, вбивати і присвоювати собі чуже, гін народу-паразита, треба ж було прикрити сліпучими гаслами – теж украденими й

дефігурованими, чужими ідеями. Без них не пішов би на московський гачок плебс, який хоч і дає себе взяти за чуба (деципітур!), але й «вульт деципі», любить, щоб його дурили сліпучими гаслами, як дурний заєць, що бігтиме перед вами приписаною доріжкою, поки бігтимуть за ним сліпучі вогні вашої дрезини в лісі... Так, як пів віку перед 1917 р. почало меркнути сліпуче сяйво «самодержав'я», так тепер уже почали гаснути жарівки комуністичної революції. Не мають значення «воплі» Кагановича на давню ноту: «Гром перемоги, раздавайся». Він і сам знає, що все «вопить», бо інакше, чому б поставили тепер свою карту большевики не на соціальні, а на національні революції у світі поза СРСР? Чи мине до того часу «время і пол времени», як віщують пророки своєю незбагненою мовою, чи «залізне число» літ, але крах всієї «Вавилонської вежі» сучасної матеріалістичної цивілізації зближається кроками велетня. І коли ця потворна вежа розпадеться на руїни і треба буде наново будувати життя, людськість огорне потяг до всього спіритуального, надплотського (цей процес уже почався) як до єдиної провідної зорі, що виведе з пекла сучасності. Це вичувають «маги, бонзи і жерці» і російського уряду, і Російської Церкви (Каганович теж!). І якраз на цей випадок готують нову маскарadu – вставити для дурних «зайців» нові «православно-екumenічні» жарівки до лампи кремлівської дрезини. Обдурити й цей грядучий порив мас, як намагалася Москва обдурити й перевести на свої рейки порив до визволення слов'ян чи пролетаріяту, чи колоній, – ось суть союзу большевизму з православ'ям. **І в цій жетасмниці непримиренно ворожого ставлення Москви до Києва**, яке, не розуміючи його причин, стверджують як факт «Екрі де Парі», особливо в ривалізації тих двох міст на полі церковно-релігійнім. Для соціальної революції москалям потрібний був Маркс. Для того, щоб «матушка» могла, як прийде час, з'явитися в масці вождя «духового оновлення» світу, їй потрібний Київ, потрібна буде Лавра, давні київські святині, легенди й інше. Все це вона буде красти, як Андрій Суздальський украв ікону Вишгородської Божої Матері, яка тепер уже стала «наша, масковська».

Ось чому в намірах Москви Київ не сміє мати не лише самостійности церковної, а навіть автономії. Бо без Києва світова місія московського «православ'я» – утопія. Це знають московські бонзи і жерці. Знають вони теж, що, впоперек всяким світово-амбітницьким планам Москви, Україна завжди ставала осередком всієї християнсько-православної духовости й містики, завжди поза Візантією був Київ. Так само, як первісне християнство найкращий ґрунт для свого зерна знайшло не в Юдеї, а в приготіваній духово до його прийняття Елладі, так само найкращий ґрунт знайшло східне християнство на пересякненій здавна еллінською культурою через нашу Понтиду Україні. Не в шаманській Москві, яка лише те християнство, те православ'я спотворила. Москва, як могла й уміла, калічила Українську Церкву Православного Києва, як тепер калічить Католицьку Церкву в Польщі, Угорщині та ин. Але московські бонзи і маги знають (як ні, то Каганович їм це витолкує): коли наступить час, коли на руїни розпадеться створена Москвою Вавилонська вежа комунізму, то зголоднілий православний Схід, «жаждущій і алчущій» духової Правди, зверне свої очі до Києва з його легендами, містикою, вірою – вірою Мазепи, Богдана, Сагайдачного, Ярослава й Володимира.

Це буде «la lutte final»⁶⁷, «наслідній і решітельний бой» між Києвом і Москвою за гегемонію, за першість на Сході. Бо на нім нема місця для двох потуг.

Про неминучість цього останнього бою знає Москва, яка шукає за новою маскою, за новим обманом. Найкращий час, щоб і ми про це знали і до цього останнього бою були готові з мечем – і світським, і духовим. Без цього останнього до нічого не здається перший.

67 Останній бій (фр.).

ІРОДОВА ПОЛІТИКА («Вогню іскра великого»)

Чи довго ще буде каратися й мучитися Україна? Запитання це раз у раз лунає з газетних статей, з тужливих голосів чулих поетів, у прозі...

Матеріялісти шукатимуть відповіді на це запитання у заявах кремлівських «колективних» царів, у «нарадах» червоної Думи боярської або в так званій «міжнародній констеляції». Я думаю, що, тільки виходячи з прийняття примату духового чинника, можна кинути світло на це запитання: чи довго ще буде каратися Україна?

Найперше каралися ті, хто в СРСР підносив проти займанця гостру шаблю або гостре слово. Потім прийшла кара на тих, які займанцеві вислугувалися, що викликало серед них та їхніх приятелів остовпіння: «За що? За що ж їх?»

Та на тім не скінчилося. Прийшла черга і на мільйони тих в Україні, що «сиділи нишком», на масу «нейтральних» і «лояльних». Це зовсім збило з пантелику всіх, яким і досі не на гадці, за що катують навіть тих, що «мовчать, бо благоденствують».

На подібне запитання дав дотепну відповідь король Філіп Македонський еллінським демократам ще перед нашою ерою. Коли він підбивав одну грецьку місто-державу за одною, мав він усюди в них, як тепер Москва, свою 5-ту колону (тодішніх Мануїльських, Затонських, Коцюбинських, Любченків, Дімітрових, Павкерів і Нагів). І коли прийшла черга їм теж іти «під стінку», коли вони благали й питали посіпак Філіпа: «За що? Чи ж така є подяка їм за службу македонцям?», ті відповіли: «Коли ви нині зрадили власний край, то завтра можете зрадити й Філіпа, тому він вам не вірить»... Дуже просто й дуже ясно! Так думають і московські Філіпи. Тому чи тепер, чи в четвер, а приходять черга каратися навіть прислужникам Москви, тій другій категорії, що йде під ніж катів. Бо те, що йде під той ніж перша категорія, та, що встає, щоб «кайдани рвати», не вимагає ближчого пояснення. Це зрозуміло кожному.

Але за що має каратися третя категорія, весь народ, ті мільйони невинних жертв, що з окупантом погодилися і на нього «чесно працюють», – ось чого не годні второпати чутливі поети і прозаїки. Філіп, король македонський, і на це запитання дав відповідь. Коли деякі з тих невинних еллінів запитували, за що він переслідує їх, його слуги казали грекам: «Філіп знає, скільки кривд, скільки зла завдав він еллінам, тому й думає, що всі вони з цілого серця його ненавидять, шукаючи, як йому за ті кривди відплатити (цитую з пам'яті)»... Тому й нищив король, про всяк випадок, і багато тих невинних. З тих самих причин проводить своє народовбивство й Москва на Україні. Як бачимо, наївно думає дехто, що ось, мовляв, якби різні «шибайголови» і «глупі романтики» не бунтували проти Москви, то не було б і репресій ні супроти широких верств народу, ні супроти прислужників і лакеїв займанця, які ж «рятують, що можуть»... Наївні ці думки! Бо Філіпи, македонські і московські, мають свою логіку – просту, ясну й нещадну.

Найцікавіша є справа з третьою категорією катованих. Чому їх, ту масу, вите-реблюють навіть тоді, коли сповидно не залишилося в ній навіть одного «козака із мільйона свинопасів»? Коли все нібито обернено на покірливу юрбу?

Чи справді *все*? В 1871 році Франція Луї Наполеона була розгромлена німцями. Цісаря взято в полон, звитяжна пруська армія сунула лавиною на Париж. У той час

збентежений прем'єр тимчасового уряду Франції Тьер запитував Бісмарка: «Вже імперіялістичного уряду Наполеона III нема, з ким же ще воює Пруссія?». «З Людовиком XIV!» – була відповідь.

Пруссія воювала, здавалося їй, з невмирущим духом давньої історії войовничої, героїчної Франції Людовика XIV, Вобана, Тюрена, з духом, який, думав Бісмарк, завжди готовий спалахнути знову і який спалахнув ще раз у 1917 році в особі Ж.Клемансо.

Як Гогенцолернська Пруссія, хоч Франція тоді лежала розбита біля її ніг, усе ще воювала з Людовиком XIV, так і Росія, навіть на початку нашого століття, все ще нищила в нас «мазепинство», героїчний дух давньої України, дух Мазепи й Полуботка. Відомо, що в Полуботкові боявся Петро I знайти «другого Мазепу», тому й спротивився виборіві його на гетьмана. Відомо теж, що за Миколи II увесь тодішній національний рух на Україні був «п'ятнований» ім'ям «мазепинства». Хоч репрезентували його тоді такі постаті, як М.Грушевський, В.Винниченко або українські «радикали» – такі ж чужі духові мазепинської України, як Тьер із товаришами були в 1871 році чужі духові давньої героїчної Франції. Не думали, певно, росіяни, білі й червоні, що з Грушевського й Винниченка вийде Мазепа, знали їм ціну як політикам. Але боялися, що мазепинці за духом можуть знайтися серед тих мільйонів на Україні.

І не помилилися! Доказ – спонтанний вибух української стихії в 1917-1921 рр. із зовсім перед тим незваними іменами, як Ю. і В.Тютюнники, Безручко, Болбочан, Омелянович-Павленко, отамани протибольшевицьких повстань та ин. Ніхто инший, як Винниченко, в 1920 році писав, що «довелося помічати увесь час протягом цілої української революції, що саме вони, ті, які не вмiли навіть говорити як слід по-українськи, були найбільш крайніми, запальними, непримиренними «націоналістами»-мазепинцями. Чому це було так? Мабуть, тому, що, хоч і не були вони заторкнуті просвітньою пропагандою народолюбства демосоціалістичних партій на Україні, але якраз завдяки тому не були заторкнуті анемічним антимилітарним, антидержавницьким і пацифістським москвофільством тих партій. Зате ті «непримиренні» через Шевченка, може, Руданського, через історичні перекази, пісні, думи, традиції козаччини, через місцеві легенди, хоч мовно півзрусифіковані (українські «ірландці»), були насичені ще духом нашої історичної давнини.

Там була Шевченкова «вогню іскра великого», що на пожарищі у попелі «тліла», несподівано вибухаючи новою пожежею. Як, де було тієї іскри шукати? Тому й вирішили московські Філіпи розметати весь попіл, затопити водою – ану ж загаситься тоді й ту чи ту іскру, які десь ще на пожарищі тліли. Звідси – масове винищування українців голодом, концентраки, табори смерти, терор, масові виселення, ціла політика народобивства Москви на Україні.

Ідея ця запозичена московськими більшовиками в юдейського царя Ірода: «Ірод дуже розлютився і послав вимордувати *всіх* немовлят у Вифліємі й у всіх його околицях від двох літ і менше». Бо «так написано було через пророків», що там має постати вождь, який визволить народ із-під влади Ірода... Може, й Іроди в Кремлі теж *знають*, що саме з України має вийти той, що заб'є московського дракона? В кожному разі політику масового винищування на Україні не лише ворогів Москви, а й тих «нейтральних» дуже добре можна пояснити тривогою московського Ірода («Ірод-цар стривожився, і увесь Єрусалим із ним»), що на тім пожарищі, в яке він перетворив Україну, тут і там тліють невидимі «іскри вогню великого», який

спалить варварську імперію. Треба, отже, бити наосліп, вгору, вділ, вправо і вліво, без розбору активних і покірливих, бунтарів і нейтральних – *всіх!* Ану ж рука ката розтрощить тоді й тих, що були призначені вивести Україну з темряви й неволі? Та ж спротив України в 1941 р., коли сотні тисяч українських вояків відмовлялися боронити московську орду, це, як і в 1917 році, був наглий спалах недоглянутих катами іскор!

Що ж запалює ті іскри в наших душах, в душах того чи того українця? Це буває по-різному... Зшиток у якогось сільського дяка заборонених Шевченкових поезій... Музей нашої старовини... Виступ Заньковецької ... у давні часи. Або повна сугестія й невідпертого чару картина Репіна «Гетьман», опертий рукою на гармату (під яким в «Історії» Тиктора стоїть чомусь підпис «Запорозький Отаман»)... Або галоп відділу гайдамаків житомирським шосе до Києва в добу боїв 1919-1920 рр., який вогнем чогось нестримного і величного (щось, як «Козацька слава» Мухіна), воскреслого видава давньої героїчної України, на все життя запалив душу малого дівчура – Олени Теліги, яка оглядала ту сцену з будинку Київської політехніки... Іноді злітала та іскра навіть із творів ворогів, які з'являлися тут тією силою, що «das Böse will, das Gute schafft»⁶⁸ (Гете)... Знаю-бо, що не одного «малороса» зробила українцем «Полтава» Пушкіна, не одного «рутенця» чи галицького москвофіла навернув до українства роман Сенкевича «Огнем і мечем»: нехай у них зі знаком мінуса, як «дика стихія», з'являлася давня Україна, але, всупереч їхнім замірам, повна непереможної сили, відчайдушного пориву і таємничого чару...

В одній із новіших советських історій російської літератури відверто висловлюється на загал у ССРСР дуже шанованому А.Пушкіну догану, як міг він протиставляти Петрові «Великому» «ізмєнніка» Мазепу як рівнорядного володаря і рівновартного противника...

Дух мазепинства, дух, який досі блукає по Україні, – ось звідси злітають ті «іскри вогню великого» на вразливі душі, яких шукає вбити московський Ірод. Але запалити той вогонь можна тільки в душах, які в стані запалюватися, в сухих, вогнистих, палаючих душах аскетів і героїв, а не в мокрих від сліз душах «лакеїв», «рабів» і «фарисеїв», за виразом Шевченка.

Коли тих останніх кількість змаліє, а тих перших, не «нейтральних», не Іродових прислужників, кількість збільшиться, тоді лише безсилою стане політика Ірода на Україні. І царство його скінчиться благословенством України зі спадщиною колишньої величі давнього Києва, або її прокляттям, думають Швейки. Або вона відновиться у давнім блиску, або стерта буде Україна з мапи Європи.

Вирішать це, як завжди в історії, не видимі констеляції матеріяльного світу, а наявність і сила тієї іскри, невидимої під попелом зовнішнього, яка, спалахнувши вогнем великим у серцях мільйонів, спалить дощенту, хоч не знати як сповидно міцне царство насильства і зла.

⁶⁸ Зло хоче, добро творить (*нім.*).

ПАКТ ІЗ ДИЯВОЛОМ

Наш вік «прогресу» позбувся забобонів і не вірить у диявола. Але один мудрець сказав, що найгеніяльніший трюк чорта був той, коли він переконав людей, що він не існує. Ті, що знають про його існування, одні боролися й борються з ним «постом і молитвою» (як заповів Христос), інші ж укладали з ним пакт приязні, шукаючи в нього допомоги у своїх темних ділах, взамін продаючи йому свою душу.

У Гете диявол з'явився Фавстові в шатах середньовічного кавалера. В наш час «народних демократій» він приходять у подобі «камарінського мужика», московського пикатого різника, веселого, п'яного й хамовитого Ваньки. Постаць, яка в добу скасування всякої дистинкції, має особливу популярність.

Перший його, сказати б, явний візит у модерні часи був візитом до польського Фавста, що у своїй країні, як відомо, звався «пан Твардовські». Запропонував він дати йому в повне посідання галицько-волинську Маргариту (recte⁶⁹ Марусю) і по кривавих літах 1914-1920 рр. – «вічний мир» і «приязнь». Взамін заприсягнув пан Твардовські ніколи більше не підносити меча на заприязненого московського диявола, за яким визнав повне й виняткове право розпинати київську Україну. Кров'ю цієї жертви, замість чорнила, й підписав у Ризі в 1920 р. пан Твардовські свій пакт приязні з червоним Мефістофелем, продавши йому, подібно як колись доктор Фавст, свою душу.

Кілька літ потім у Рапалло зустрівся з московським чортом нащадок гетівського Фавста, а в 1939 р. підписав із ним пакт вічної приязні. Фавст обіцяв ніколи не підносити меча на московського диявола ні проти пекла, що той розвів на шостій частині землі. Взамін обіцяв диявол дати йому в посідання польську Малгожату й усі землі, які підіб'є собі тевтонський Фавст, за виїмком західноукраїнських, які мусили піти на знуцання і хресну путь московському дияволу. Не атраментом, а кров'ю цієї жертви підписав тевтонський Фавст цей пакт «вічної приязні і союзу» з дияволом у 1939 р., продавши йому свою душу, в яку тоді увійшов сатана.

В тім самім році не продати, а вже віддати свою душу мусив пан Твардовські червоному Мефістофелеві, що прийшов забрати її якраз, коли вона благала його допомогти їй від напасти із Заходу. Бездушним трупом лежати над Віслою залишився пан Твардовські 19 літ після підписання пакту в Ризі.

Коли скоро потім *furor teutonicus*⁷⁰ нестерпним зробився для Фавста з крайнього Заходу, він теж звернувся за допомогою до московського чорта. Цей радо її прирік 1941 р., бо й проти нього самого зворохобився союзник із 1939-го року.

Коли цей останній, вже переможений, лежав на землі, червоний диявол прийшов по його душу в 1946 році в Нюрнберзі, 22 роки після Рапалло, яке було вступом до душепродажного пакту 1939 року. А зараз по перемозі Мефістофель підтвердив укладені із союзником із Заходу війни, пакти й нові умови. Фавст із далекого Заходу присягнув за отриману поміч нічого не робити проти Мефістофеля чи без нього і впустити його у власну душу й у свої, західного Фавста, землі. Зобов'язався західний Фавст ще впустити емісарів диявола у свої парламенти, партії, уряди, пресу, радіо, мистецтво, літературу, секретні атомні робітні тощо. А однією з умов цього пакту була та, про яку згадує Відман в «Історії Фавста», а саме: ніхто, крім Фавста, не смів у товаристві ні бачити, ні пізнавати диявола...

Так з'явилися емісари диявола на Заході, замасковані як ангели миру, як учені,

⁶⁹ Правильно, точно (*лат.*).

⁷⁰ Тевтонська лють (*лат.*).

народні представники, послы, політики, як слуги церкви, туристи, спортсменці, театральні та інші. А тих, хто намагався ту маску здирати, зобов'язався Фавст карати або висміювати («червоні оселедці»). Зобов'язався теж Фавст, об'єднавши всі нації, розпочати нову еру «миру, свободи і справедливості» у світі, але конче до спілки й у порозумінні з червоним дияволом, і ніяким способом не допомагати народам, які бунтували проти московського Мефістофеля. Спеціально на Україну мусить бути накинено покривало мовчанки, щоб усі на Сході і Заході вважали її за трупа.

А коли західний Фавст дружнім потиском стиснув заплямлену кров'ю мільйонів лапу червоного диявола, останній вельми звеселився і своїм друзям із-поміж найближчих довірених Фавста дав титул «почесного Вельзевула».

Час минав. Пану Твардовському з'явився московський диявол по його душі 18 літ після підписання пакту. Нащадкові Фавста Гете з'явився він забрати його душу 20 літ по Рапалло, що було вступом до пакту 1939 р. Від пакту західного Фавста з дияволом минає вже досить літ... І коли деякі з оточення цього Фавста в страху і тривозі пробували ворохобитися проти грядучої страшної небезпеки, щоб рятувати свою душу, вони чули у відповідь цинічний регіт диявола і його саркастичні слова: «Чи ж ви самі не прирекли мені все чинити зі мною і нічого без мене? Чи не відчинили мені свою душу? І чи ж не призначив я вас почесними моїми вельзевулами? І чи ж не є у ваших же святих книгах, що не виганяється диявола Вельзевулом? Що ж хочете від мене? Тепер їжте, хоч повилазьте!».

Справді, Вельзевулом не вигнати диявола, про це написано у святій книзі Фавста, яка перестала бути святою для нього. Тому й не виблагає він собі від Бога чудесного спасіння, бо і Христос не творив чуда там, де не було віруючих. Не переможе диявола ніякий Фавст, хоч би яким могутнім володарем був у своїй країні, коли в душі його володарем став диявол. Перемогу над ним здобудуть нові люди – ті, про яких казав Шевченко, що за ними «сила Архистратига Михаїла», сила хреста.

Це нам особливо треба знати. Бо недурно від усіх згаданих Фавстів жадав московський диявол у 1920, 1939 і 1945 рр., щоб віддали йому в неподільну владу землю зі столицею на Київській горі. Бо тій горі московський диявол заповів боротьбу на життя і смерть. Бо знає він, як і ми, що:

*Живе життя і силу ще тайть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить!*

Пізнати цю силу і віднайти її у своїй душі – ось гасло грядучої доби. Не доби поразок – звияжної доби!

Бо все починається від містики і все закінчується політикою.

Торонто, 1957 р.

МОСКОВСЬКА ОТРУТА

ВЛАСНІ ТРАДИЦІЇ – НЕ «МОСКОВСЬКА ОТРУТА»

(Замість передмови)

Майже 40-літня окупація України большевицькою Московщиною до краю спантеличила політичну думку українську і над Дніпром, і в Галичині, і на еміграції. Отрута московської пропаганди просякла в усі партійні середовища від радикально-соціалістичних і «революційно-демократичних» аж до націоналістичних. Дійшло до того, що деякі претенденти на «визволителів України» на еміграції кинули анатему на ідеологію взагалі. Оголосили її, як і світогляд який-небудь загалом, за річ непотрібну, ба й навіть шкідливу для визвольної-революційної боротьби. Прихильним оком споглядаючи на кокетуючі з большевизмом соціалізм і так звану демократію, ці «визволителі» емігрантські особливо ярилися на все, що стояло вперек дороги комунізму: на націоналізм, релігію, на «фашизм», «шовінізм» та ин.

Протиставитися цій протинаціоналістичній дурійці пробував я останні вісім літ у часописних статтях, з яких деякі і з'являються передруком у цій книзі. Присвячена ця остання якраз тій **проблематиці** націоналістично-революційної боротьби, її **ідеології**, без якої не перемагала і не переможе жодна революція, жодна ідея. Усоте повторюю оглухлим землякам, що ніколи не став би соціалізм **практикою**, реальністю без **теорії**, без ідеології Маркса, Енгельса і Леніна, ніколи б не стала реальністю демократія без ідеології Русо і Джеферсона, не було б буддизму без науки Будди, ні магометанства без Корану Магомета, ні християнства без проповіді Христа й апостолів. Нарешті не зрозуміти **практики** нашого москвофільства останніх 70 літ без **теорії** М. Драгоманова.

Проблеми національно-революційної боротьби? Це вічні три основні: **перша** – яку Правду хоче здійснити та боротьба, яку ідею з абстрактно-невидимого втілити в конкретно-видиме? **Друга** – яким шляхом, сконцентрована в думці, стає ідея явищем реального життя? **Третя** – хто, які люди, яким духом одержимі, ту Правду зреалізувати здолають? Якого характеру, з якого металу, на якому вогні куті мають бути душі тих небагатьох «ізбраних» з багатьох «званих», які очолюють визвольну боротьбу?

Відповідь моя на ці запитання прірково ділить мене від великої більшості емігрантських угруповань, незважаючи на «самостійницький» словник їхньої преси.

Вони будують провідництво на засаді всеемігрантського об'єднання (крім «фашистів»), на засаді череди; всяка вівця – у стадо, вродлива чи паршива, аби мала, замість гарячої віри, «холодний розум», а за ідеал політика – Швейка. На мою ж думку, засадою провідництва має бути об'єднання людей одного провідницького духа, гарячої віри, невгнутого характеру і такої ж волі, тих, що на швейківським жаргоні зветься «фанатиками», «хижаками» й творцями «незгоди в сімействі» і «двоподілу».

Вони (з тієї більшості) мріють про Україну або як про землю ідилічного хохла, як про країну, «де сало, ковбаса та дині, де Гриць зітхає по Горпині й танцюють гопака», або як про «прогресивну» провінцію матеріального «щастя й добробуту» згляйхшальтованих, безкласових полян, дулібів і деревлян із соціально-політичним ладом «сучасної України» Маркса-Леніна, або «демократії» партійних клік і зала-

штункових інтернаціональних мафій. Я ж уявляю собі Україну на підвалинах власної традиційної Правди, зогиджену Швейками як «шовіністичну», «ксенофобну», «вузько-націоналістичну» і «реакційну».

Вони (з тієї більшості) хочуть здобути Україну, біжучи за переможним возом переможця. На угоду йому заздалегідь убирають націю в чужинецький «теплий» кожух, не на неї шитий, ще й «брехнею підбитий» якоїсь модної «прогресивної, передової» доктрини, до якої їхній «тверезий розрахунок» дрібного бізнесовця примилується як уміє. На мою думку, Україну не вихитрується, а вибореться національною революцією не лише проти большевицького *режиму* чи російського *імперіялізму*, а проти одержимого розбійницьким духом *народу* московського. Не пристосовуючись до створеного ним «фактичного стану», а вирвавши його з корінням із нашої землі.

Українська національна стихія, як вона спортретована Шевченком, а в новітні часи Ю.Тютюнником, Мосендзом чи Корибутяком, – стихія «гайдамацька», «шовіністична», релігійна й «ксенофобна», незважаючи на героїчні спроби, не дістала в 1917-1921 рр. свого проводу, свого «панства», що уйняло би підсвідомі гони тієї стихії в різьблені скрижалі, які стовпом вогняним світили б тій стихії в боротьбі. Мозок тодішньої народницької інтелігенції був роз'їдений чужою інтернаціональною, протинаціональною «мудрістю». Так що не лише Україна під Росією заразилася тою «мудрістю», але й у закордонній Галичині покоління І.Франка, М.Черемшини й В.Стефаніка виховувалося в адорації таких московських ідолів, як Чернишевський, предтеча Леніна. По 1945 р. на еміграції тих ідолів знову здвигують на постамент останні могікани передпотопового соціалізму, «революційні демократи» з нового наддніпрянського «ісходу» і галицькі неофіти, перекинчики з табору націоналізму.

Дві останні групи (націонал-комуністи), що виступають зі смішними претензіями бути речниками України («краю»), беру в одні дужки, бо, незважаючи на деякі «родинні сварки», вони роблять те саме діло. П.Полтава простягав руку лівим «революц[іонерам]-демократам» (Бабенкові), запрошуючи їх до єдиного фронту визвольної боротьби. Майстренко (у «Впереді») дає авторитетне свідоцтво, що «політична програма П.Полтави є стовідсотково соціалістична», й тішиться, що він її боронить, «переборюючи власні націоналістичні упередження». Бабенко ж (у «Впереді») твердить, що впередовці «популяризували й обороняли» програму Закорд[онного] Представництва УГВР. Отже, повна згода в «сімействі». А осягнуто її тим, що не соціалісти, а націоналісти відступили від своєї ідеї.

Диверсанти, маскуючись, одягають свою комуністичну суть в «охоронний колір» українського націоналізму, але дві точки їхньої програми: згода з «критикою капіталізму Маркса» і «позитивна оцінка соціалістичної концепції перебудови суспільства», – це точки вирішальні, основні, і під ними підписалися б всі Леніни, Сталіни, Кагановичі, Торези, Тито і Тольяті, і навіть Опенгаймери.

Чим наші «нацисти» мотивують свій скок у соціалізм? Мотивами великої ваги в очах усякого опортуніста: тим, що соціалізм існує як факт на сучасній Україні, і тим, що в цей бік іде загалом розвиток суспільно-політичних стосунків у світі. А нові політичні й суспільні форми «завжди ж були більш прогресивні, ніж попередні»... На їхню думку, виходило б, отже, що «нові» політично-суспільні форми, запроваджені у вигляді кріпацтва Москвою на Україні – раз за Катерини II, а вдруге – за Леніна-Сталіна, були «більш прогресивні», ніж ті, що перед тим?

На їхню думку, революційна партія українська має у своїй акції керуватися не власною ідеєю, а приймати всякий стан фактичний тільки тому, що він вогнем і ме-

чем запроваджений на нашій землі займанцем? Що став на ній фактичним паном? На їхню думку, отже, так само, як на і думку «впередовців» і Шереха, Україну, за яку билося покоління 1917-1921 рр., треба висміювати як Україну «реакційну, етнографічно-хуторянську», якої «вже не може бути», тільки тому, що Зимовий похід і Базар скінчилися перемогою Москви? І люди ці сміють називати себе революціонерами! На їхню думку, соціалізм – це загальна тенденція світу? Хоч би навіть! А якби «розв'язаною тенденцією» світу став комунізм і скасування «менших» (ніж 100-мільйонових) націй, і тоді б ті «революціонери радили нам покірно тюпати за тою «тенденцією»? Або за «тенденцією» демократії, яка простягає руку згоди московським і китайським Чингісханам на руїну християнської цивілізації? Який же тоді сенс має слово революція?

«Нацисти» наші так і пишуть: через те, що більшовики московські «докладають усіх зусиль, щоб довести, що український визвольний рух нібито реакційний, що він не відповідає сьогоднішній дійсності ні на Україні, ні у світі, що він не відповідає об'єктивним законам суспільного розвитку», тому не може перемогти. А тому доведімо, що ми такі самі «прогресисти», як більшовики! Так пишуть «революціонери», замість того, щоб плюнути на видумані Марксом «об'єктивні закони розвитку», замість того, щоб проголосити більшовизм і соціалізм взагалі найчорнішою реакцією, яку поборювати є якраз завданням революційної України.

«Нацисти» наші пишуть: тому треба висувати гасло соціалізму, що у «вільній» соціалістичній нації лежить найкраще підложжя до «максимуму розвитку продукційних сил». Ну, а як, скажімо, довести, що цей розвиток скоріше забезпечить приналежність до якогось «Комонвелту» чи «Пан-Європи», тоді треба зрестися самостійності? Писав же перед війною шеф галицьких соціалістів (В. Левинський), що коли нам доведуть, що для перемоги соціалізму українцям треба вирестися рідної мови, вони повинні це зробити. Або як, скажімо (як пропонують «нацисти»), більший «розвиток продукційних сил» дасться на Україні осягти ціною соціалістичного рабства, то тоді треба схилити голову в те ярмо? Жертвувати особистою і національною свободою задля економічного «добробуту», задля «щастя» повного жолоба? Шевченко гордив тими «землячками», що були «нагодовані й обути, і в кайдани закуті». Для наших «нацистів», навпаки, такий стан був би, мабуть, ідеалом.

Ось до якого скалічення душі доводить викинення за борт «ідеалізму», «романтики», «ідеології», а заміна їх туподумною доктриною матеріалізму. Ось до чого доводить вимога перекреслити всяку власну ідеологію, а займатися «практичною програмою»: до плазування перед створеними займанцем фактами, до прийняття чужої догми, чужої ідеології. Бо не звідки ж, як з неї, і «факти» ті виникли.

Загалом, читаючи оті «Позиції» нац[іонал]-соціалістів, виникає враження, що на Україні повно поміщиків, капіталістів і фінансистів, які гноблять «трудящий народ» і від яких треба звільнитися передовсім. Дійсне існуюче зло – державу соціалістично-тоталітарну – не уважається за абсолютне й непоправне зло. Цей тоталітаризм наші марксистки готові й залишити на «визволеній» Україні, тільки його віддавши в руки «демократичним» нацистам. Що це буде за «демократія», ми вже знаємо. Обіцяв нею ушасливити Україну Ленін, потім Винниченко, потім вже «есер» М. Шаповал, коли писав, що «ця соціалістична держава буде, очевидно, силою, що вдиратиметься у сферу найтісніших громадських відносин... Це справді буде диктатура»¹. Досить прочитати погрози наших нацистів усім «фашистам» і «ворогам народу», які не хочуть скоритися їхнім претензіям на вождівство, їхній

¹ Шл[ях] Перем[оги] – 28. 3.

волі («волі краю»), досить пригадати погрози Багряного «знищити» націоналістів, досить перечитати його жадання зробити з його групи «вирішальну, домінуючу політичну силу», «авангард», а «довкола неї» під її проводом щоб об'єдналися всі інші партії², досить пригадати всі бундючні заяви тих нац[іонал]-комуністів, щоб усвідомити, що за «демократію» розвели б вони, коли б фантазія долі або чужих протекторів дозволила б їм завести титовщину на Україні.

Вирішивши затримати там большевицький соціальний устрій, а також і політичну диктатуру «домінуючої» партії, наші нацисти потихеньку прийшли і до лєнінських позицій щодо християнської віри. Від московського большевизму ділить їх, отже, тільки ота титовська «самостійність»... Але чи довго ту рештку якоїсь окремішності затримують вони у своїй програмі? Їхній прототип М.Шаповал додумався ж до Союзу народів Схід[ної] Європи. А п.Ільницький – до «максимуму *релятивної* суверенності», бо ж при сучасних «тенденціях політичної еволюції» у світі хіба можна думати про щось інше? Особливо тим, які роблять ставку не на «фашистів» – ген[ерала] Михайловича, Чан Кайші чи Сингмана Рі, а на «прогресивні сили» Заходу і їхніх приятелів Мао Цзедуна, Негру і Чжоу Еньлай...

Ясний симптом – їхні напади на «шовінізм» і їхні заяви глибокої пошани до «руського народу»... Це перший крок до зради ідеї власної державності. Доводив мені шкідливість мого «шовінізму» п.Шерех, бо він перешкоджає порозумітися нам із приязними елементами між росіянами, а серед цих «приязних» називає, для прикладу, власовців («Думки проти течії»). До порозуміння з «прогресивними силами самої Росії» накликає й Багрянний, бо виходить, що боротися проти Росії треба «разом з російським народом»... Те саме виписують і ті нацисти, що вбралися у фальшиву маску «края». Яких власовців знайдуть вони собі чи вже знайшли, покаже час... Люди з тією ментальністю, що зі зміною «фактичного стану» речей змінюють свої ідейні «позиції», здібні до всяких викрутасів.

У «Сучасній Україні» у 3 (28) числі від 04.11.1952 р. з'явилася стаття п.Ребета «Примусова орієнтація на Москву», про яку писав «Укр[аїнський] Самостійник»: «Автор статті доводить про ті «блага», які дає Україні Сталін, але яких не може дати капіталістичний Захід... Автор укладає ті доводи в уста молодого большевицького слідчого, теж «українець», який веде «ідеологічний допит» молодій українці». Слідчий доводить, що українські повстанці, хоч патріоти, але збаламучені і служать чужим інтересам: «Доля України нерозривно зв'язана з долею Росії, хочемо ми цього чи не хочемо». Колективізація? Ну так, але завдяки їй «проведено гігантську індустріалізацію України». Режим? Але ж він колись «пом'якшає», і все буде гаразд... І закінчить «Укр[аїнський] Сам[остійник]»: «І це мало б називатися розмовою большевицького слідчого... Та це ж звичайний курс большевицької політграмоти... З якою метою «Суч[асна] Україна» подає ті «лекції» своєму читачеві?.. Тим більшому диву даємося, що редакція і автор, які кажуть, що вони репрезентують українську визвольну думку, подали той виклад енкаведистського слідчого для молодій українці як *без жодних своїх коментарів, так і без відповіді самої українки*»...

Отже, по тій статті хіба не ясно, хто є п.Ребет, хто такі «сучасноукраїнці» і якій «ідеї» вони служать? Чи не ясно, куди вони потраплять привести, як би мали змогу, повстанський рух на Україні? І ці панове морочать голову нашому суспільству, представляючи себе «репрезентантами визвольного руху»... Що за цинізм!

Або прочитайте цей уступ: автор доводить, що одиниця мусить поступитися своїми правами і свободами для колективістської держави, глузує з тої «боготвореної

² Наші Позиції, орган ЦКУРДП. – 1949. – Ч. 5.

одиниці» і грозить: «Хай розпинаються за необмежені права одиниці англійські чи інші ліберали... Можливо, *колони совєтської армії, що маршують через Лондон, їх опам'ятають*».

Думаєте це написав якийсь Ілля Еренбург? Ні, ця стаття, що з'явилася в цьому році в «Укр[аїнському] Сам[остійнику]» під заголовком «Листи до друзів за кордон», має підпис як автора Петра Полтави, який грозить усім «лібералам», прихильникам свободи людини, совєтськими, московськими дивізіями! Писати так міг тільки більшовик. Залишається з'ясувати, чи ним був підписаний, чи, може, хтось без його згоди підписався його ім'ям. Коли ж хто думає, що треба замикає очі на подібну пропаганду в українській пресі тому, що один із тих авторів, запевняють нас, забитий більшовиками, а інші прикриваються вивіскою «края» чи Закарпат[ського] Предс[тавництва] УГВР, то в того мізки не в порядку.

Але ж наші «нацисти»-революціонери клянуться «соборною й самостійною»? Звідки ж їхній потяг до московсько-більшевицької «сучасної України», до комуністичної соціально-політичної системи, до більшевицького антихристиянства? Загадку цього типу людей давно розгадав Іван Франко: залишалися ті люди «в душі своїй... такі ж раби, як і вперед були», невільники чужої доктрини. Один із тих невільників зізнається:

*І хоч вирветься з уст крик: «Най гине тиран!»,
То не є крик душі, тільки брязкіт кайдан.
Хоч ввірветься часом в душу волі приваб,
Але кров моя – раб! Але мозок мій – раб!*

Не є ті панове жодними репрезентантами України. Не є їхній «творчий, модерний, націоналізм» ні творчим, ні модерним, ні націоналізмом. Він просто націонал-комунізм, не творчий, а руйніницький, не модерно-прогресивний, а глибоко реакційний, бо чіпляється до возу загибаючого демосоціалістичного світу. І не до традицій Міхновського й нашої давнини нав'язує він, а до сумної пам'яті Укр[аїнської] Ком[уністичної] Партії 1920р., до винниченківщини й грушевщини. Досвід галицької Укр[аїнської] Військ[ової] Організації чи французького резистансу 1940-х рр. вказує всю безвиглядність спроб вербувати для діла національного визволення і ліві, соціалістичні чи комуністичні, групи під стягом без яскравої своєї національної політичної ідеології. Досвід гітлеризму та теперішніх демократів показує, що не можна поборювати комунізм, переймаючи доктрини ворога чи кокетуючи з ними. На наших очах хотів гітлеризм битися з більшевизмом, не рухаючи нічого в його системі: ні безбожництва, ні колхозного кріпацтва, набираючи у свою нібито проти-більшевицьку дружину енкаведистів чи більшовиків-власовців, і знаємо, чим це скінчилося. Знаємо, як соціалістична Центральна Рада, замість акумулювати, розпоронила національно-революційні енергії нації, ще заки настала година обрахунку з Москвою, тим, що рабськи позичала свою соціально-політичну ідеологію у ворога, якого треба було знищити навні, а престиж його духа – у своїм серці.

Ось чому люди, як писав Франко, з рабським мозком і рабським серцем лише згублять усякий революційно-національний порив, їхня двоєдушність, безнастанно-мінлива ідея ніколи не стане магнітом, стягом, під який згуртується нація в боротьбі.

Первородний гріх цих опортуністів – це їхній матеріалізм. Вони дбають не про ідеали, а про «реальні потреби» нібито народу. А свої стремління припасовують не до ідеалу (якого вони не мають), а до «розвоєвих тенденцій сучасного світу». Про релігію як про могутній чинник великих жертвених чинів пп.Маркусям шкода го-

ворити, бо вони «не бачать» своїми очима сліпця, які «**практичні** наслідки» може мати релігія і які принесе вона «суспільні **користі**», Ідеологія? Для тих глухонімих це – «сумнівної вартости баласт». Світогляд? Це теж непотрібний баласт, це – щось «святе, догматичне», майже «нереальне», їм треба чогось «творчого, реального». Загрузлі по шию у свою «практику», задивлені в безпосередні «користі», прислухаючись до «тенденцій розвитку» зроблених чужими руками і до «передових ідей», видуманих ворожими мозками, схилиючи свої туподумні голови опортуністів перед доконаними фактами («фактичним станом»), відкидаючи релігію, а разом із тим бачачи, що большевизм – «своєрідна релігія» зі своїми догмами, і піддалися гіпнозу чужих догм, з яких, мов із павука – павутиння, і постав сучасний «фактичний стан» на Україні. Так і скінчили емігрантські «визволителі» України – погрозами нам «совєтськими маршуючими колонами», пропагандою енкаведистського слідчого і «примусовою орієнтацією на Москву»... А найдивнішими в тій комедії є їхні претензії, що з тим безумством має щось спільного Україна.

У світі іде боротьба, але не та, яку уявляють собі новокомуністи. У світі давно розпочалася громадянська війна. В Європі – це війна, якраз війна світоглядів різних ворожих собі концепцій життя всередині кожної нації – старого традиційного-християнського світогляду і світогляду комуністичного, або раціоналістично-безбожницького, який із матерії робить собі бога, а з людини – звіра або худобу. Позиції України – це не «позиції» ні «револ[юційних] демократів», ні новокомуністів, не позиції большевизму чи тих таємних мафій на Заході, які торують большевизмові шлях в Європу. Ми не маємо, як хочуть наші «позиціонери», стати одним зі «струмків» цього «прогресу», цього божевільного бігу в пропасть. Усупереч твердженням ренегатів націоналізму, ми якраз маємо бути колодою на шляху того «прогресу», до якого ведуть світ «ошуканці та дурні». Ми маємо виповнити заповіт Шевченка: не гонити за «современними вогнями» матеріялістично-атеїстичного «прогресу», не Україну «повести за віком» декадансу і всякої скверни, а протиставитися тому віку.

Зробити це не можна без духової революції. Хто хоче змагатися в ім'я матеріялістичного ідеалу, хто мріє лише «присмоктатись до скиби» (з «Мойсея» Франка), хто думає лише про «скарби землі і над все їх полюбить, той і сам стане їхнім рабом, скарби духа загубить», і не зможе його «хліб золотий ані раз накормити», хоч би золотилася ним уся наша земля.

Устами Азazelя, злого духа пустині, шепочуть наші Авірони всім «мрійникам», «романтикам», «ідеалістам» і «маніякам однієї ідеї»: «Небезпечно ставати супроти діл, природних бігові», «логіки фактів», «тенденції сучасности», бо «легко власний свій забаг подать за веління Єгови»... Треба, мовляв, думати не про речі фантастичні, а про «практичні», про «максимальний розвій продукційних сил» і матеріяльні «щастя і добробут»... Треба відповісти словами невидимого Бога до зневіреного пророка тим, хто верзе це:

*Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною.
Та хто духа накормить у вас,
Той зіллється зо Мною –*

зіллється любов'ю, думкою і волею з тою Вищою Силою, без допомоги якої не переродиться душа ні людини, ні нації, ані не довершать вони свого великого призначення. Диригенти емігрантської лівиці не зносять **однієї** ідеї, **однієї** віри, ніякої, як вони кажуть, «примусової» ідеї (хіба що «примусову орієнтацію на Москву»). Навіть саму проповідь однієї ідеї і вірність їй уважають за «тероризування і на-

сильство», як це закидали «Вістнику» емігрантські МУР-івці – пп. Шерех, Самчук, Косач. Не зносять ніякої однієї ідеї і віри й наші нацисти, тому всі вони – «демократи», бо (як роз'ясняють «молодо українці» з ОДУМ-у) «не є функцією демократії давати відповіді» на проблеми життя. Бо на ці проблеми «одної, правдивої відповіді нема і не може бути, бо є мільйони різних людей», отже, кожний відповідає собі так, як хоче... Це і є справжня свобода від примусу однієї ідеї: один – до ліса, другий до біса. Аж поки палка чужого пана не запряже їх до воза однієї, але чужої ідеї. Тому легенди і колективні вірування для «реальних політиків» – це глупі фантазмагорії. Тим не менше, це історичний факт, що лише ті суспільності робили історію, що їх одушевляли великі міти – вірування, непохитні аксіоми, образи, в які вони виливали свої надії, свої пристрасні бажання й пориви. Самі «наукові», кабінетні «програми» не мають рушійної сили. Особливо, коли їх змінюють щокілька літ, залежно від нового «фактичного стану». Леся Українка глузує з вчених політиканів, які вигадували «моделі громадського механізму». Свій ідеал треба кохати «не тільки думкою, але й почуттям». Бо ці видива нового ладу, як сні і примари, «не бувають об'єктивно-розсудними, діалектично-логічними». В них є «суб'єктивна, безпосередня вразливість самого одержимого видивом», як це було, наприклад, з Шевченком або Франком у його «Мойсеї». Инакше не заражає це громаду. Щоб осягнути ідеал, треба націю вирвати «силою фантазії з великого ланцюгу еволюції», образами зриву і боротьби, мітом. Є це оте «міцне вино з буйних мрій святої віри, молодого палу», від якого народи ідуть до своєї мети, до свого призначення «з широким розмахом збунтованого валу».

Це є «те незримо, несхопне», що горить у душі народу у великій мандрівці в Обіцяну Землю. Без того незримого вогню нидіють і в'януть потужні економічно і мілітарно народи, як приклади цього дає хоча б й наша сучасність.

Ця містика – темна або світла. Темною містиккою диявола сповнене «месіянство» московського народу. Йому треба протиставити містику призначення України, свідомість божественного покликання Києва зламати силу зла, винесену в соціально-політичній кодексі московської орди, привести до тріумфу нашої Правди, тої «євангелії Правди», яку Шевченко знаходив у «Правді Євангелія».

Ця містика, видиво цього міту, зможе тільки вицідити з нас виплекану неволею «сукровату, гнилу кров», дати душі віру, думці – мудрість, серцеві – відвагу, а рукам – кріпость, зможе довершити ту духову революцію, без якої не довершимо революції у світі видимим, в царині стосунків суспільно-політичних.

Перший крок на цім шляху, в сотий раз повторюю це, – це відсепарування від людей, що наковталися «з московської чаші московської отрути», – від тих фальшивих і сліпих вождів, що думають рятувати націю і себе або втечею від московського Азазеля в малоросійську ідилію особистого чи провінціального спокою, або політикою «перехитрити москаля», втечею від неминучого смертельного змагу з ним, або апелем від диявола до Вельзевула, або, нарешті, рабським мавпуванням московської «правди» на жовто-блакитно перемальованій.

Виригнути з наших мозків намул неволі, а з серця – московську отрую! А доти від блекоти московської не буде омийтий Київ, поки не омиємо від неї наші серця. Тільки вибранці долі з тим очищеним серцем зможуть, «вражою, злою кров'ю волю окропивши», збудувати над Дніпром святиню «сім'ї вольної, нової», вільної нації.

Монреаль, серпень 1954 р.

P. S. Становище моє супроти наших «малоросів» і «рутенців» викликає й досі в їхній пресі те, що вони називають «полемікою».

Коли я кажу, що силі напасника треба протиставити ще твердішу власну силу, вони пишуть, що я проповідую «дух хижацтва» й «аморальність»...

Коли я виступаю проти «рідних» фарисеїв, мені кажуть, що я повстаю проти церкви і релігії...

Коли я повторюю за Лесею Українкою, що «мене любов ненависти навчила», що «тільки той ненависти не знає, хто цілий вік нікого не любив», мені закидають протихристиянське ненависництво...

Коли я, за наукою Апостола, осуджую «двоєдушників, не твердих в усіх путях своїх», коли жадаю триматися тільки власної правди, мені закидають «односторонність» і «тероризування» громадської думки...

Коли, слухаючи Шевченка, я перестерігаю проти «современних вогнів» так званого «прогресу», мене називають реакціонером...

Коли я не даю себе збаламутити тріумфом ялтинсько-московської «демократії» чи кріпацько-колхозним устроєм «сучасної України», мені кажуть перекинчики, що я – зрадник ідеї націоналізму... Коли ж не визнаю соціялістично-радикальних «босів» за визволителів України, мені дорікають ворожість до «трудящого народу».

Коли я тверджу, що «правду» ворога треба заперечити від А до Z, не вишукувати в ній «чогось доброго», мене лають «нетолерантним фанатиком» і «вузьким шовіністом»...

Коли я говорю, що націю можуть вести не Датани й Авірони, не «ошуканці та дурні», не спекулянти й кар'єристи або агенти, що від тих останніх треба відсепаруватися, мені закидають пропаганду «братовбивчої війни» і знову проти «об'єднання нації».

Коли я тверджу, що вести націю, об'єднати її можуть лише люди одного духа, люди характеру, ідеї і віри, модерні Шехерезади лементують, що я хочу накинути «сучасній, прогресивній», модерній Україні «нових панів», тоді як найкращими вождями були б для неї Швейки...

З туподумами або з людьми злої волі шкода часу полемізувати, їхнє правдиве обличчя, прикрите якоюсь маскою, хочу лише тут показати моїм однодумцям. Передше старався обґрунтувати свою ідею провідної верстви в ряді книжок і статей – між іншим, «Партія чи орден», «Об'єднання чи роз'єднання», «Дурман соціялізму», «За який провід?», Демаскування шашелів», «Швейки без маски» (в паризькій «Українці»), «Євнухи демократії», «Про соціал-ідіотів» та ин. Мої останні статті спонукали наших нацистів кинути на мене анатему. Але й тут злість затьмарила їм розум. Колись, пишуть, відіграли б думки Донцова «корисну роль», а тепер їх треба осудити як «нечесні і негідні»... І в тім же «У[країнському] Сам[остійнику]» («Краєві позиції») читаємо: «Не думаємо входити в критику донцовізму як ідеології, яка в основі *залишилася такою сьогодні, як була вчора*». Отже, ідеологію, яка нині є така ж, як була вчора, треба, хоч учора уважалася «корисною», сьогодні безчестити як «негідну!» Чому? Та тому, що «гідні та чесні газди» сьогодні зрадили своє «Вчора», про яке їм нагадує Донцов. Звідси гнів ренегатів націоналізму на мене. Однакові є фарисеї всіх країв і століть...

ХАОС СУЧАСНОСТІ І МОЛОДЬ

«Хто сумнівається – подібний хвилі морській,
яку вітер то піднесе, то розвіє».
(Посл. св. Якова, I, 6)

«Роля молоді в революційно-визвольних рухах»?.. Я думаю, важливішим є друге питання: *не яку ролю в тих рухах має відіграти молодь, а якою повинна бути сама молодь, яка хоче відіграти ту ролю? Яким духом надхнута?*

Перед тим, як говорити, що має робити військо, треба вирішити, **який** має бути вояк. Заки говорити про ролю для артиста, треба зробити з нього *справжнього артиста* з Божої ласки. Заки єднати людей у партії чи «об'єднання», треба знати, **хто** є ті люди, **яким духом** надхнені?

Надзвичайно важке завдання, яке стоїть перед Україною та її молодим поколінням. Проти України підносяться *всі диригуючі сили* – явні й приховані – сучасного «прогресивного» світу – Сходу і Заходу. І дуже *відважну душу* мусить мати молодь, щоб тим супротивним силам протиставитися. Ці сили – це ті, що переможно вийшли з останньої війни, бундючні й певні себе. А в «правді» їхній, яку несуть світові, *для України нема місця*.

Що це за сили? Найголовніша з них – це сила захланного московського месіянства, сила «старшого брата»-Каїна. Він дає нам для вибору або знищити нашу національну душу і поклонитися московським шаманам, або зникнути фізично. Тим самим ставить перед Україною дилему – загинути самій або знищити його. Відважну душу треба мати нашій молоді, щоб усвідомити собі цю дилему і витягнути з неї догоговказні напрямні свого життя.

Представники другої сили не так брутально, як перша, але теж категорично кажуть: «Вас, як націю, не визнаємо. Наші симпатії належать або вашим сьогоднішнім гнобителям, або вчорашнім і майбутнім. Визнайте єдиноспасенну нашу правду, сформульовану Рузвелтом Ялтинським, Воллесом, Летимором Далекосхідним, Джонсоном Кентерберійським, Беваном і Зильберманом із-над Темзи і нашим протеже – гонителем церкви Титом, правду, яку ми умовно називаємо «демократією». Цю правду та її і наших приятелів мусите визнати без жодних «але». Всякий же, з вашого боку, *замах* на неї трактуватимемо так, як і «замах» на Гулая, за демократичним законом».

Відважною мусить бути молодь України, щоб не схилити колін перед цим наказом. Щоб високо тримати стяг *своїї* національної Правди.

Третя супротивна сила каже: «Ваша нація здавна стоїть у мене на чорній дошці, як на Заході – Іспанія, за те, що вона виступала проти мене всякий раз, як я йшла в авангарді спочатку польського, потім ліберального, потім червоного імперіялізму Москви. Імена Хмельницького і Петлюри, ваших героїв, прокляті мною. Зречіться їх, зречіться вашої Правди, визнайте правду Шварцбарта на Україні і тих, що з нього героя зробили. Станьте знову з Галайдів Яремами, коли не хочете наразитися на мою міць, яка є дуже сильною».

Так промовляють представники цієї третьої сили. Стояти супроти неї за *свою* Правду, на це треба нашій молоді теж неабиякої душевної відваги.

Світ сил, що займають у нім командні шпилі, – ворожий нам і нашій Правді, ворожий безкомпромісно, не раз цинічно, з почуттям своєї оманної великості. І багато з нашої збірноти впали з переляку перед тим світом на коліна, «чужим богам пожерли жертви, омерзались». Одні розбивають собі лоба перед «досягненнями» російської революції 1917 р., інші – перед ідолом Маркса, треті – перед божком «прогресу», четверті, ще трохи соромливо оглядаючись на всі боки і видумуючи собі різні «алібі», лянсують вже «примусову орієнтацію на Москву», перескочивши за сім чи десять літ еміграції всі етапи еволюції: від націоналізму через «народну республіку» і «справжній соціалізм» до «орієнтації на Москву». Інші знову обляпують болотом смрадної душі «людину визвольного руху» з її героїзмом, вірою, закликаючи повернутися до швейківських «традицій», до традицій тих, кого таврував Шевченко як «хамових синів».

Щоб протиставитися і апостолам диявола з його «правдами», який грозить пожерти нас і нашу християнську цивілізацію, і відгородитися від тих «хамових синів», щоб знайти в собі силу написати на прапорі, що закликає до бою, свою власну Правду, **треба мати велику душевну відвагу.**

Що нам дає цю відвагу? Де її коріння? Її коріння є в тому почуванні, яке висміюють усі «прогресисти», всі визнавці Маркса як почуття немодерне, перестаріле. Цим почуттям є **віра, віра у свою Правду.**

Що таке віра? Віра – це певність у настання того, чого нема і що існує невидимо, лише у вашій гарячій бажанні, у вашій уяві, у мрії або, як кажуть бездушні скептики, у вашій «фантазії». Віра – це певність, що коли ви схочете, пристрасно схочете осягти щось, то це «щось», ота ваша нинішня мрія про те стане твердою реальністю завтрашнього дня. Віра – це незрушима певність, що коли ви сильно захочете, захочете у вашій «фантазії», дійти до вимірної мети, всі тверді «реальні» мури, що загородили вам дорогу, розлетяться в порошок, як мури Єрихону – від трубних звуків.

Незламна віра віруючих **захитує вірою противника, сіє непевність і страх, а часом зраду в його рядах.** А коли приходить до цього – **безборонними стають всякі мури...** Ось що таке віра у свою Правду і в себе, як у тих, що її несуть і за неї б'ються.

Коли огорне вас страх перед ворохобними стихіями, перед ворожою матеріальною силою, – віра підтримає вас.

Коли сумнів закрадеться у ваше серце, бо мало вас серед тьми ворожих сил, – віра врятує вас від заламання. Віра не в число, а в якість, не в матерію, а в дух. Ця сама віра врятує вас, коли близькі і друзі покинуть вас, коли збаламучена або залякана більшість зрадить ваш стяг, коли опинитесь в меншості або самі.

Коли ті, що знесилені й зламані духово, підводитимуть ідейні «аргументи» під своє боягузтво або зраду, – віра не дасть вам слухати їхніх марних розумових «аргументів». Тоді ви за цими «аргументами» уздрите довгі осялячі вуха «реальних політиків» або спекулянтів.

Коли до вас підходять із хитромудрою балаканиною про «розвоєві тенденції сучасності», про «передові ідеї теперішнього світу», про «реальні можливості» або «тактичні міркування» (з метою відвести вас від нашої великої Правди, привести вас до божниць чужинця й ворога), – лише віра ваша спасе вас від заламання і зради.

Коли втратите цю віру, перелякавшись видимих страхіть, то почнете тонути, як Святий Петро, коли пішов був по хвилях. Коли збережете цю віру в силу невидимого духа, ступатимете, як по твердому, по не знати яким хитким і непевним ґрунті.

Віра є джерело героїзму, посвяти, відваги. Віра сталить думку. Віра не допускає сумнівів у вашу правду, у ваші серця. Віра є запорукою тріумфу всякої правди, яка має потрібне число тих, що в неї без вагання вірують.

Вам ці речі видаються занадто абстрактними? Коли так, то усвідомте собі, що зараз *через занепад цієї «абстрактної» віри у свою Правду* настав такий *ідейний хаос* у нашій еміграції. Бо хіба це туподумне відвертання «реальних політиків» від єдиної своєї сили, що на нашій землі бореться збройно з окупантом, хіба це прилучування колишніх націоналістів до названих вище ворожих нам сил, хіба нав'язування нам марксистсько-большевицької саламахи як правди, хіба це не інтелектуальне заламання? Хіба це не повна втрата віри у свою Правду?

Що проповідувала скажу кількома словами націоналістична доктрина? По-перше, проповідувала віру в одну свою національну, не чужу інтернаціональну, ідею. По-друге – віру в те, що не «дипломатія», не хитрування, не прислужування окупантові сьгоднішньому або завтрашньому дасть перемогу нашій ідеї, а тільки безкомпромісна боротьба із займанцем. По-третє – під стягом цієї нашої ідеї нашої боротьби треба гуртувати не «ні холодних, ні гарячих», не «ні правих, ні лівих», не чесних з нечесними, не ідеалістів із спекулянтами, а лише людей однієї віри, однієї ідеї і людей характеру. Ось що коротко проповідував націоналізм, єдина осоружна і грізна сила Москві. І коли тепер із тих основних точок націоналістичної доктрини то одну, то другу то третю починають підкопувати самі ж колишні націоналісти зі страху і боягузтва думки перед ворожими силами світу, то причина того є заламання в них віри у власну Правду. А люди із заламаною вірою – це готова здобич для противника.

Яка є роля молоді в революційно-визвольнім русі? Ця роля буде або велика, або мала, або жодна. Залежно, наскільки гарячою буде її віра в нашу Правду. Іншими словами, чи будуть серед тієї молоді переважати люди характеру й однієї ідеї, чи ні.

Сподівається чуда? Що воскресне Україна, як воскрес Христос? То пам'ятайте, що в багатьох околицях Христос не творив чудес, не зціляв калік і недужих «через невір'я їхнє». Це стосується й народів. Не видужує і не встане на ноги народ, коли щезла або охоляла віра в його провід і в його молоді. Віра не лише в право на життя народу, але і в правду Христа, за яку на межі варварського світу завжди боролася і якою завжди жила Україна. Це останнє твердження виходить поза рамки цієї статті. Хто скептично до нього ставиться, хай усвідомить собі, що сили, які завзято й уперто кричать Україні: «Regeat!»³, є сили переважно безбожницькі. Боротися за свою ідею буде лише той, хто має до того відвагу. Цю відвагу матиме той, хто в цю ідею вірить.

«Наша правда п'яна спить», – писав Шевченко. Вона або впилася отрутою чужих доктрин, або спить у могилах її борців, як і за Шевченка. І лише гаряча віра може їй наказати, як Христос – Лазареві, вийти з домовини... Молодь, яка цієї віри не матиме, не буде в змозі відіграти належну роллю в несвітській завірюсі, яка насувається на нашу планету і на Україну.

³ Хай загине! (*лат.*) – слово з латинської крилатої фрази *Fiat justitia et regeat mundus!* – Хай здійсниться юстиція і загине (хоч би загинув) світ.

РОСІЙСЬКИЙ ХИЖАК УЧОРА І НИНІ

Усякий раз, коли Росія стоїть перед новим політичним потрясінням, перед зміною варті, зміною своєї провідної верстви, по світу йде шалена реклама «нвої Росії». Коли в XIX віці хитався царат, у яких рожевих барвах малювалася «нова» ліберальна чи революційна Росія! На неї радили покладати всі надії навіть під'яремним неросійським народам імперії; вона мала збавити і нас від «абсолютизму» і «реакції», вивести на свободу. Скільки ж то земляків вірило в цю «місію свободної Росії!» Так вірили, що тоді «шовіністом» і «людиною некультурною» вважали того, хто смів негувати ту місію і не захоплювався «великою російською літературою»... Це саме явище повторюється тепер. Большевицький світ стоїть напередодні страшного удару із Заходом. Чим би цей удар не скінчився, він, напевно, призведе до занепаду большевизму і хаосу в імперії. В передбаченні цього неросійські народи готуються до ліквідації потворної імперії, а білі москалі – до її відбудови, до перейняття червоної спадщини «єдиної і неділимої». Звідти й кампанія брехні «в планетарнім масштабі», яка робить рекламу для «нвої Росії», що постане на руїнах комуністичної, буде, очевидно, «зовсім иншою» і «всім дасть свободу».

Як причинок, демаскуючий цю брехню, подам тут короткий огляд кількох давніх записок чужинців про Росію кінця 16-го і початку 17-го віку. З тих записок виходить, що *між Росією нині і Росією більше як 350 літ тому є вражаюча подібність*.

Перша книга – записки англійського посла королеви Єлизавети, доктора *Джилса Флетчера* до царя московського Федора Івановича, сина Івана Грозного, про подорож, яка відбулася лише кілька літ по смерті останнього (1588). У своїй книзі про Росію «*Voyages and Discoveries*»⁴ писав Флетчер: «Простий народ придушений нестерпними повинностями. Форма правління в державі така, що все йде лише на користь князя... Хто там виконує тільки владу або правосуддя, то ніколи з природженого права або на підставі привілею, лише все на призначення і з ласки царя». На Заході, в тім числі і на Україні, були свободні стани і корпорації з властивими їм природженими або октройованими публічними правами. У давній Московщині того не було, нема і в теперішній. В обох усе залежало від ласки або примхи володаря, білого чи червоного.

Окрема особа була позбавлена тоді всяких прав, будучи зовсім безборонною супроти держави. «Покійний цар Іван Васильович, – пише Флетчер, – у своїх подорожах або походах, коли йому не сподобалося якесь обличчя в натовпі, який стрічав, зараз же наказував відрубати йому голову». Чи в СРСР одиниця, обличчя якої не сподобалося диктаторові, має більшу охорону перед манією переслідування кремлівського пана і його слуг?

Не більше прав мала і вся нація. «Народ, прості люди є царські слуги або раби, – писав Флетчер. – Вони мають лише слухати, а не самі наставляти закони». І це стосується не лише простого народу, але й вищих клас. Навіть коли цар скликав так званий Земський Собор, Представництво Станів у важливих випадках, то послі «мали тільки ухвалювати пропозиції уряду, як вивчену лекцію, без жодних промов, чого б від них не ждали». Зовсім так, як на засіданнях Верховного Совета СРСР.

⁴ «Подорожі і відкриття» (англ.).

Подібно до правителів сучасної Росії, давні царі ненавиділи всякий незалежний стан нації. Через це Іван Грозний «волів послуговуватися членами нижчих клас, ставлячи їх на рівні або вище за представників вищих верств, використовуючи їхню заздрість або нахил до донощництва одних проти інших за нібито злі наміри проти особи царя або держави». Подібно до большевиків наших днів, цар Іван IV «поділив своїх підданих на два табори. Один він назвав *опричниною*, другий табір – *земщиною*». Опричники, або «вибрані», – це були царські большевики, члени царської компартії. «Їх він наблизив до себе, підтримуючи всіляко і протегуючи як своїх найвірніших підданих». Щодо «земських», то вони були цілком безправні. «Коли хтось із них був пограбований або забитий опричником, це проходило останньому безкарно... Ця свобода однієї групи грабувати й вбивати членів другої групи населення збагачувала опричників і царський скарб». Як тепер подібна ж процедура збагачує партійців червоних і скарб.

Методи революції большевицької і царя Івана були однакові. Щоб зламати силу своїх «контрреволюціонерів», родової аристократії, нащадків удільних князів, цар уживав безоглядний терор. Флетчер доносить, що під час однієї такої «чистки» Москви від «зрадників» за один тиждень було вимордовано 300 людей. Щодо чисел, отже, Іван Грозний не мав того розмаху, що большевики. При таких розправах, «цар викорінював свої жертви дощенту, беручи собі все їхнє майно, рухоме й нерухоме», – пише Флетчер і додає, що «насильство і рабство доходить у Московщині до таких розмірів, що треба дивуватися, як народ допускає, щоб із ним робили таке». Подібне запитання ставить собі не один чужинець і з приводу большевицького режиму.

Славнозвісні большевицькі «показні судові розправи» над «ворогами народу» також не є їхня властива вигадка, це, як і багато іншого в практиці Советів, є плагіатом із царської системи. Губернатори царських провінцій, воєводи були послані туди, як говорилося, «на кормленіє». Коли ж вони досить під'їлися, «цар кликав їх на *правьож* за їхнє заховання, щоби кнутом вибити з них все або більшу частину награбованого ними з населення і віддати усе до царського скарбу («в казну»); ніколи ніщо з того награбованого не повертало пошкодованим». При чім цар «робив із тих процесів своїх урядовців публічне видовище», щоб показати, «як він обурений насильствами над своїм народом, перекидаючи провину за ці насильства на тих своїх недобрих слуг». Тодішніх «ворогів народу» приводили на ринок у Москві, і, пише англієць, сам цар держав промови в тім дусі, що ось, мовляв, люди добрі, перед вами п'явки, які ссали вашу кров! А тоді наставала публічна кара. В наші дні подібні судові процеси влаштовує компартія, коли настає та чи інша катастрофа – економічна чи політична, внаслідок ідіотичного розпорядку якогось «геніального вождя», через те, що «геніальний вождь» є непомильний, то у випадках, коли він зробить явну для всіх дурницю, знаходять козла відпущення, якогось «саботажника», «ворога народу», який і іде під стінку за точне виконання наказів диктатора.

Навіть свою економічну політику позичили червоні від білих царів. Флетчер пише, що цар Федор, Іванів син, посилав висланців на провінції для закупівлі великих партій хутра, воску, меду, «беручи те все за дуже малу ціну, а потім продаючи дуже дорого своїм або чужим купцям». Як відомо, большевицькі агенти нині скуповують у селян збіжжя за примусовою надзвичайно низькою ціною, а потім змушують тих самих селян купувати своє ж збіжжя, платячи за нього «державі» вдесятеро більше. Та сама система!

Такі практики цілковито декуражували народ – не було змислу збагачуватися, а внаслідок того, констатує Флетчер, ширилося в народі п'янство і ліниство.

Як у нинішній большевицькій Росії, так і в Росії Іванового сина панувало глибоке недовір'я до Заходу, до закордону. Царська Росія не любила, пише Флетчер, пускати в подорож за кордон своїх підданих, «щоб вони не зазнайомилися зі способом життя Заходу, тому й рідко коли ви стрінете за кордоном московського подорожника, хіба що якогось царського посла або втікача, хоч це й нелегка річ втекти звідти, бо кара за спробу втекти з Московщини – смерть. Так само не люблять росіяни пускати до себе подорожників із цивілізованих країн»... Хіба це не точний образ і сьогоднішньої Росії?

І ще одну річ підкреслює англієць, про яку забули нинішні адоратори московської тиранії: «Щодо правдомовности москалів, то вони не вірять ні одному слову, що їм говорять, ані ніхто з них не говорить нічого, чому можна було б вірити. Ці їхні прикмети роблять їх відразливими їхнім сусідам. Татари уважають себе чесними і справедливими в порівнянні з москалями».

Система правління, рабство і безправність одиниці і народу, повна сваволя і абсолютизм зверхньої влади, економічний гніт держави, страх перед культурою цивілізованих країн і ненависть до них, забриханість нації і багато інших речей занотовані спостережливим чужинцем у Московщині в 1588 році, *все це є точна фотографія сьогоднішньої Росії*. У передмові автор зауважує, що він був змушений *«змінити і злагіднити»* правдивий опис московського уряду і країни... Цілковито так, як це роблять тепер без усякого примусу чужинецькі подорожники, яким дозволяють в'їздити до Москви...

На тлі цього оповідання Флетчера варто підкреслити безмежну наївність тих чужинців і деяких українців, які все ще вірять у якусь третю, четверту або десятую Росію, яка вже, напевно, буде свobodною і дасть свободу іншим. Росія не змінюється; яка була 350 літ із чимось, така є і нині. Завданням нашим є не боротьба з тим чи тим режимом у ССРСР, а з Росією як такою, з її духом, варварським і насильницьким, який залишиться втіленим у кожному режимі, який би не настав по большевиках.

Друга книга – це твір одного німця, колишнього опричника Івана Грозного – *Генриха фон Штадена*. Автор – син німецького бюргера, який мусив тікати зі своєї країни і який із різними пригодами через Польщу й Лівонію дістався до Москви.

Московщину представляє фон Штаден країною повної сваволі. «Класова війна», використана урядом для своїх цілей, існувала і за царя Івана Грозного, пише Штаден, хоч і в укритій формі, без марксистського ідеологічного соусу. Коли в Москві заклали убивцю, а він, відкупившись, вийде на волю, то влада його підмовляє, щоб він наговорив на «торгових людей» і заможних селян, ніби вони йому допомагали в злочині. Тепер тих самих «буржуїв» і «кулаків» із селян обвинувачують усякі гангстери в усяких злочинах, а мета і тоді, і тепер – одна: пограбувати багатших і чесніших на користь урядових і неурядових бандитів.

В урядах тоді панувало таке саме катування, як нині. Пише Штаден, що бояри, «дяки» в «Приказах» (секретаріяти міністерств) та інші «чиновники», всі ходили з «посохом», з дубиною, якою й катували тих, що мали з урядами діло. Детально описує автор організацію царем громадянської війни під виглядом «опричнини», до якої записався і він сам. Багато маєтків і земель було відібрано від їхніх правних власників і віддано опричникам. Опричники «цілували хрест» (присягали), що «не будуть за одно із земськими і не триматимуть із ними приязні». Мали вони однострої – чорні кафтани, а коло колчану зі стрілами – мітлу, символ їхньої акції – вимітання «зради» проти царя. «Опричники dokonували із земськими таких штук, щоб дістати від них гроші або майно, що й списати не можна». Описує Штаден, як великий князь

(Іван IV) віддавав цілі смуги свого царства вогню і мечу, як, наприклад, у 1570-71 рр. Оповідає й про штучний голод, спрепарований урядом так, як це робиться і нині за большевиків. Був такий тоді голод, пише Штаден, «що люди вбивали один одного за кусник хліба, а по дворах і селях, які утримували двір Вел[икого] Князя, стояли тисячі скирт необмолоченого збіжжя, яке він не хотів продавати голодуючому населенню, так що багато померло тоді люду з голоду і пси пожирали їхні трупи».

Опричники, як нині партійці, – це була окрема, відділена від населення, каста панів. «Згідно з присягою, опричники не сміли говорити навіть із земськими ані входити з ними в подружні зв'язки. А коли опричник мав у «земщині» батька або матір, то не смів навіть відвідувати їх». Подібно, як нині, коли лояльний партієць мусив вірікатися своєї «буржуазної» родини. Опричники, пише німець, шайками волочилися по царству, мордували й грабували по великих шляхах, нападали на посади й міста, палили дома, забивали на смерть людей. Словом, робили те саме, що роблять тепер большевики – «розкулачування» всяких «буржуїв» і «ворогів народу». То була така сама революція голоти, яку доконали в ХХ віці в Росії большевики. Бо й тоді, пише Штаден, «за великим князем ходять новоспечені пани («gemachte Herren»⁵), які повинні би бути пахолками у колишніх панів».

З ворожими і ворохобними націями розправлялися тодішні москалі так самісінько, як і нині. Наприклад, щоб скінчити з опозицією свіжо завойованої Казані, цар запросив казанських мурз (володарів) на бенкет, де їх всіх і помордував. А те, що тепер виправляють большевики з немосковським населенням завойованих країн масовий згін, те саме практикував уже й цар Іван, хоч не міг ще бути правовірним марксистом. Штаден оповідає, як по однім своїм поході над Балтик цар Іван наказав вивезти всіх німців із жінками й дітьми з Ліфляндії, Дорпату й Нарви до Костроми, Володимира, Угліча. Практика, яку використовували москалі так само в Новгороді, Пскові, а нині – в усіх країнах, які потрапили в пазурі захланної нації. Головно ходило при цім про витереблення провідної верстви якоїсь країни, яку вже після того можна було забрати «голими руками». Про розплутану Іваном Грозним «класову війну» у своїй власній державі оповідає Штаден барвисто, детально й зі страшним реалізмом не лише свідка тієї війни, але й її учасника і профітера. Описує, як «великий князь вирушив грабувати власний народ, власну землю: «І я був при великім князі з одним конем і двома слугами, а повернувся (по цій кампанії «розкулачення») у свою маєтність із 49 конями, а 22 із них були запряжені у сані, навантажені всяким добром, золотом, перлами, дорогоцінним камінням». По цій удалій виправі Штаден набрав власну банду і «розкулачував» бояр та князів уже сам.

Із записок фон Штадена видно, що нічого нового не представляє й большевицька політика «очковтірательства» чужинцям, цебто їх обдурювання. Оповідає, що, коли приїздив купець із-за кордону, до нього зараз давали «пристава» нібито для його охорони, а справді для того, «щоб не міг дістатися в усі закамарки й оглянути все, що хотів, по дорозі й у містах». Коли приїздив посол чужої держави, то «назустріч йому зганяли масу народу, а везли окружним шляхом, щоб посол не знав простої дороги ані того, як спустошена країна; посол та його служба охоронялися так старанно, що жодний чужинець не міг до нього дібратися; один посол не смів нічого знати про иншого, і ні одного посла великий князь не вислуховував, поки не знав, що відповісти не лише цьому першому, але й другому, третьому й четвертому послові; так великий князь вмів дізнатися про становище всіх сусідніх володарів та їхніх країн, але становище його і його країни не може як слід зрозуміти жоден сусідній володар».

⁵ Букв. роблені пани, тобто не справжні, а такі, що самі себе зробили панами (нім.).

Знову система, яка не повинна була б дивувати Захід тепер, бо вона застосовувалася до нього вже сотні літ.

Довго все-таки фон Штаден, хоч і в опричниках, не потрапив витримати в країні князя, якого він зве «*der rote Wilde*»⁶, червоним, кривавим варваром. Повернувшись до Німеччини, він пише свої записки, до яких додає проєкт воєнної окупації Росії, не позбавлений інтересу і для нашого віку. Цей проєкт, представлений ним пфальцграфові Георгові Гансові, викликав дипломатичну переписку і знову впливає на світло денне в антимосковському плані сотника Чемберлена в 1612 р. У проєкті називає Штаден московського великого князя «споконвічним ворогом усього християнства і неописаним тираном». Коли на нього нападає супротивник, він не може устоятися в одвертій полі, тому й застосовує методу війни ту саму, що її уживав пізніше і Кутузов, і Сталін: «Він наказував зараз же палити все довкола на кілька миль», щоб вороже військо «не могло здобути харчів ні для себе, ні для коней». Таку тактику застосовував цар Іван проти татарів, шведів, поляків.

Фон Штаден радить набрати на Заході військо для походу на Москву: «Це повинні бути такі воєнні люди, яким нічого не залишилося в християнському світі – ні хатини, ні родини», а таких людей бачив Штаден подостатком у тодішній Європі, і «можна було б з ними завоювати не одну країну». План кампанії передбачав інвазію Московщини від Ками й Онеги і був дуже детально розроблений у цілі покласти край «жахливий і жорсткий тиранії» небезпечного для всіх своїх сусідів москаля... Європа, яка мала тоді досить своїх клопотів, стояла напередодні 30-літньої війни, так само, як нині, недооцінювала аrogантських намірів московського завойовника і не надала, на жаль, належної уваги планові колишнього царського опричника.

Коли ми від Флетчера і Штадена звернемося до *М.Костомарова*, то в його описах давньої Росії знайдемо той самий образ, разюче подібний до образу сучасної большевицької Росії. Нагінка на людей хоч трохи заможніших була на порядку дня як за большевиків, так і за царя Бориса (початки 17 в.). Історик у монографії про Бориса Годунова пише: «Росіянин тих часів, коли й мав достатки, то намагався виглядати біднішим, щоб не стати предметом доносів і не потрапити в царську неласку», щоб у нього не відібрали все майно «на государя». Це вбивало всяке стремління до праці, до поліпшення життєвого рівня, він жив у вічному страху, що його хтось обдурить, заденунціє, пограбує. Тим пояснюється в москаля його нехлюйство в домашньому житті, лінощі у праці, забріханість у ставленні до людей, його безсердечність і підступність. Історик пише, що й тоді вже існував певного гатунку «соціалізм» у Московщині: «Держава сама тоді провадила торгівлю і з неї викинена була всяка конкуренція; накупивши за дешевою ціною товару, казна продавала цей крам купцям із великим зиском, змушуючи брати навіть зіпсуте, – спосіб уживаний і нинішніми москалями, коли при державнім монополію торгівлі нещасні консументи звикли брати, що дають, хоч би й «примусовий асортимент», непотрібний їм.

Система славослов'я Сталіна існувала і за царя Бориса. Костомаров пише, що «багато москалів сплітали надмірні нечувані похвали цареві Борисові та його мудрому правлінню, а люди, хоч і бачили, що це брехня, не сміли під карою ні сказати нічого, ні навіть помислити проти Годунова». Борис вигадав навіть окрему молитву «о здоров'ї» царя, і всі мусили під карою на бенкетах її відмовляти. Як нині, на всіх офіційних прийняттях у Кремлі треба зачинати від окремої «молитви» за «здоров'ї» червоного тирана.

⁶ Червоний дикун (*нім.*).

Донощицтво за Бориса цвіло на Московщині не гірше, як тепер. Автор монографії пише: «Де лише не збиралися люди, з'являлися й шпигуни й донощики. Всі пустилися на доноси один на одного. Попи, дяки, ченці, черниці, жінки доносили на мужів, батьки – на дітей, бояри – цареві, боярині – цариці, холопи – на панів та ин.».

Однакова економічна політика допроваджувала й до однакових вислідів. Як Флетчер і Штаден, про голод пише й Костомаров: за царя Бориса «їли собак, котів, мишей, часом навіть одна людина другу. Варене людське м'ясо продавали на ринках московських».

Йота в йоту те саме, що й попередні автори, пише Костомаров про замилювання москалями очей чужоземцям. Коли, як голод скінчився, приїхали чужі послы в Москву до царя, «Борис наказав усім мешканцям убраться в барвисті убрання, а бідакам заборонено було в їхніх лахах показуватися на дорозі, де їхали послы». Це обдурювання чужинців, що приїжджали до Москви, довели, як відомо, і до віртуозности большевики, позичивши ідею і план у Іванів і Борисів.

Навіть теперішні большевицькі вибори, большевицька «демократія» коріняться в глибокій царській старовині. Коли Борис усе влаштував, щоб його вибрали царем, то машина відразу закрутилася: на зборах виборних людей патріярх оголосив, що, хто не схоче Годунова на царя, той буде церквою проклятий і відданий під суд. Борис, справді, відмовлявся, але виборні благали його, а за ними й московська вулиця теж, бо серед неї крутилися агенти Бориса, залякуючи людей. Бояри з вікон давали знаки приставам, а ті змушували зібраний народ кланятися, ревіти, плакати і жадати Бориса на царя, «багато москвичів мочили очі слиною, коли бракувало сліз», а тим, що не досить завзято ревіли й кланялися, агенти Бориса стусанами додавали охоти, «і вони, – пише літописець, – хоч не хотіли, вили, мов вовки». А коли вибір був таки прийнятий ласкаво Борисом, кричали: «Слава Богу!», кричали всі, а пристави штовхали людей, щоб ті гукали голосніше і веселіше... Чим це не вибори якогось високого чи пересічного достойника в ССРСР? Дух нації залишався той самий при царях, при комісарах. І навіть у розправі з політичними супротивниками, у практиці большевиків відбивається старомосковська жорстокість, цинізм і забріханість: коли побідний похід Дмитра Самозванця привів до наглої смерті Бориса, розправа з його родиною була коротка: «вдову Бориса задушили шворкою», як оповідає Костомаров, «сильний з природи молодий Годунов пробував був боронитися, та його оглушили ломакою, а тоді теж задушили... Голіцин і Масальський оголосили народові, що Борисова вдова і син отруїлися...». Скільки подібних смертей і офіційних «самогубств» знає практика нинішнього російського режиму?

Я коротко переглянув три свідоцтва – двох очевидців і одного історика – про три царювання в давній Росії – Івана Грозного, Федора і Бориса, і від усього цього аж смердить сопухом большевицької системи! Дух, засади, практика режимів залишаються однакові, хто б не сидів на троні – «цар-батюшка» чи «атец народоф». Потворна імперія не змінюється, і мусить змагати до її знищення той, хто справді прагне свободи.

Серпень-вересень 1950 р.

ВИДИВО БОЛЬШЕВИЗМУ В ДОСТОЄВСЬКОГО

Рідко у світовій літературі можна знайти постать, повну таких суперечностей, як Федір Достоевський. Рідко який москаль говорив своєму народові стільки імпертиненцій, і, мабуть, ні один не робив із свого народу такого ідола, як Достоевський. Ніхто не був такий свідомий душевного каліцтва свого народу і ніхто, як Достоевський, не вважав свій народ із таким переконанням за народ, що має «морально віродити світ». Ніхто так, як Достоевський, не приготував ментальність росіян до прийняття большевизму, і Достоевському ж належить блискуча сатира, більше – грізна візія большевизму, точну, до деталей, фотографію якого дав нам мистець у своїм романі «Бесы».

Большевики люблять Достоевського, але ненавидять його «Бесы», прихід яких він приповів своєму суспільству не лише щодо самого феномену, але і його дати – з точністю, просто неймовірною. Один із персонажів «Бесов» Шатов каже: «Кожний народ є тільки народ, доки має власного бога і відкидає інших богів, доки вірить, що з допомогою свого бога завоює і викоренить на землі всіх інших богів... Є лише один народ-«богоносець» – це московський народ». Саме ті «беси», оті «шигальовці» (банда Шигальова) і є у Достоевського пророками цього народу-«богоносця», предтечами нинішніх большевиків.

Яку державну систему задумують збудувати «беси»? Точнісінько таку, яка тепер запроваджена большевиками в ССРСР. «Мене дуже дивує, – каже Шигальов, – що мої преміси і висновки є просто суперечні з моєю первісною, вихідною ідеєю. Виходячи з необмеженої свободи, я прийшов до необмеженого деспотизму». Достоевський, отже, передбачав це логічне закінчення тоталітарної большевицької революції, передбачав, що прокламування нестриманої жодною внутрішньою дисципліною революції мусить призвести до дисципліни палиці і кулі «в затилку». Як же виглядатиме устрій, спрагнений «шигальовцями»? Він проектує як «остаточне рішення (соціальної) проблеми розподіл людськості на дві нерівні частини. Одна десята заживатиме повної свободи і матиме нічим необмежену владу над рештою дев'ятьма десятиями. Ця решта має зректися всякої індивідуальності і стати, що так скажу, чередою, а через повне підкорення за кілька поколінь осягне стану первісної невинності, чогось, як в Едемському саду, хоч в усякім разі вони будуть мусити працювати» в тім земнім раю... Хіба це не геніальне видиво того, що настало тепер? Хіба це не яскравий образ большевицького «раю» з його «одною десятою» партійців, що мають повну свободу, і рештою, мільйонами рабів, над якими партія має «необмежену владу»?

Крайній абсолютизм, отже, в секторі політичнім. А в соціальному? **У соціальному секторі мусить бути повна рівність.** Бо «у череді мусить бути рівність. Єдине, що світ наш потребує, – дисципліна... Ми все зведемо до одного знаменника! Повна рівність! Повне позбавлення всякої індивідуальності!».

Ніщо не сміє вибиватися понад рівень пересічності. Коли «беси» у своїм «раю» потребують техніків, панів і рабів, то серед маси їм не потрібні індивідуальності, жодні вищі інтелекти. Тому шигальовці кажуть: «Ми в зародку знищимо всяку геніяльну людину... Великі інтелекти завше приносили більше шкоди, ніж користи. Їх пошлемо на заслання або засудимо на смерть. Цицеронові відітнемо язик, Ко-

перникові виколомо очі, Шекспіра каменуємо... Раби мусять бути рівними!». Ніщо і ніхто з рабів не сміє підноситися над загальним пересічним рівнем, отже, «спішіть, позамикайте церкви, скасуйте Бога, знищіть подружжя і право наслідування, готуйте ваші ножі».

Коли ніхто з рабів не сміє порушувати засади рівності, не сміє перевищувати пересічність ані *інтелектуально*, ані *економічно* (не сміє мати одіченої власності), то так само ніхто з них не сміє перевищувати масу своїм *моральним* рівнем. Тому, пише Достоевський, «вся суть російської революційної ідеї полягає в запереченні почуття честі. Для москаля почуття честі є непотрібний тягар і завше був ним впродовж усієї його історії. Проголошення одвертого права на безчестя притягне москаля скоріше, ніж що-небудь інше». А один із «бесів» ніби повторює: «Суть нашої віри лежить у негачії честі, в одвертій обороні права бути безчесним». Тому «ми запровадимо нечуване п'янство, нечувані убивства, нечуване шпигунство, нечувану корупцію»... Хіба це не дзеркало соціального устрою «найдемократичнішої країни світу»?

Так само, як теперішні большевики, «беси» ненавидять духову культуру і поклоняються ідолами матеріалізму. Один із персонажів роману, старий Верховенський каже: «Ентузіязм нинішньої молоді такий же широкий, як і за наших днів, тільки що змінилася ціль, до якої стремів той ентузіязм, один ідеал краси заступили іншим. Уся трудність лежить у питанні, що гарніше – Шекспір чи чоботи, Рафаель чи нафта?». Шигальовці воліють чоботи і нафту, «земний рай», а «Сикстинська Мадонна», на їхню думку, менш вартісна, ніж склянка або олівець». Бачачи цей тріумф матеріалізму у шигальовців його часу, Достоевський й малює собі їхню майбутню революцію як «революцію підлого раба, смердючого, нікчемного хама, який перший видряпається драбиною з ножицями в руках, щоби пократити на кусники божественний образ великого ідеалу в ім'я заздри, рівності й шлункової приємності». Візія! Скільки чудових ідеалів, що високо горіли над людськістю, коли вона ще була в Окциденті християнською, пошматовано, подерто і зганьблено брудними чоботами большевицького хама...

Намалювавши точний образ комуністичного «раю», Достоевський не помилився **й щодо метод, способів його запровадження на землі**. Про Шигальова каже одна з постатей роману: «Шигальов – фанатик щодо своєї любові до людськості, але не забувайте, що Фур'є, Кабе і Прудон виступали в обороні крайньо деспотичних потягнень», потрібних для осягнення соціалізму. Серед тих потягнень Шигальов передбачає масові убивства: «Це буде такий вибух, така смута, яких світ ще ніколи не бачив. Росію вкриє темрява, земля плакатиме гірко за страченими давніми вартостями і речами... Цього ми потребуємо, замість старої прийде нова наша віра».

Другий спосіб осягнути катастрофу, а по ній свій «рай» бачать шигальовці в «перевихованні» цілих поколінь: «Нам потрібно тепер погрузити в розпусту одне або два покоління, у потворну огидну розпусту, яка оберне людину в жорстоку, себелюбну, бридку гадюку. Ось що нам потрібно! І навіть більше – трохи свіжої крові, щоб до неї звикли». Але й це ще не все, шигальовці пропонують систему едукації, яка оберне людину в гада, пропонує «систему шпигування, кожний член суспільства шпигує за іншим, і його обов'язок є доносити на інших». Чи самий вираз «перевиховання» («переваспітаніє») не позичений Достоевським геніяльно з віддаленої від нього більше ніж пів сотнею літ доби большевизму? Чи обернення людини, створеної за образом Божим, у худобу або гада не сталося з проекту Шигальова дійсністю Сталіна і Леніна? Чи загальна деправація і взаємне шпигування не стало наріжним каменем большевицької системи нині, так само, як терор, масовий розлив крові?

Та Достоевський бачив ще щось більше! Він не лише передбачав рабство народу під режимом «бесів», не лише диктатуру однієї касты, партії, але й *диктатуру одного тирана*, новий революційний деспотизм одного червоного «царя». У своїм романі він пише про час, коли нова червона «аристократія», нова правляча кліка, ота «одна десята» повноправних тиранів «почне зненацька поїдати один одного». **Він передбачав неминучу періодичну «чистку» в партії «бесів**», коли вона прийде до влади, і прихід червоного самодержця. Червона «аристократія» не потрапить бути досить деспотичною, а суспільність, де панує рівність, мусить правитися деспотією. Тому й прокламує один із «бесів»: «Ми потребуємо колосальної деспотичної волі, що, як ідол, мала би стояти на якійсь фундаментальній, зовнішній підпорі». Цю фундаментальну підпору Шигальов і його банда знаходять у самодержавній, абсолютистичній волі одноособового диктатора. Цей «претендент», як він його зве, «об'явиться», червоний цар, і вони дають йому ім'я «Дмитрія-царевича», себто Дмитрія-самозванця. І в цій назві Достоевський **передбачив глибший сенс большевицького перевороту і його остаточну ціль і логічне закінчення**. Бо хто такі були в історії самозванці? Їх було досить: був перший, який видавав себе за сина Івана Грозного, забитого, як думали, царем Борисом; другий був другим Дмитрієм-самозванцем, так званим «Тушинським вором»; був самозванцем вождь донських козаків-повстанців Омелько Пугачов, який називав себе царем Петром III, якого наказала замордувати, вступаючи на трон, його жінка Катерина II. Усі ті самозванці впливали по революціях або під час них, коли легітимний монарх або вмирав, або був замордований, щоб стати на чолі «народу» нібито проти «узурпатора». Самозванець був, так би мовити, «народним царем», царем, висунутим зревольтованою масою. Новий деспот, отже, в уяві російській завше мав ввійти на трон по смерті старого, по революції... Всяку революцію уявляли собі москалі не інакше, як зміну тиранії – однієї на іншу, «кращу». Оцей закон російських революцій і передбачив влучно Достоевський у виведеній у романі легенді нового червоного царя.

Мету революції «бесів», укриті справжні пружини, контрверсію вихідної та декларативної точки і зовсім іншого, але в суті логічного закінчення її методи й характер – усе це з геніальним провидінням передбачив Достоевський, намалювавши нам огидний і збуджуючий відразу образ грядучої катастрофи.

Один із персонажів роману в розмові зі співбесідником каже: «Комуністи поділять історію на дві частини: від гори до знищення Бога і від знищення Бога...»

«До гори?» – перебиває співбесідник.

Це є жах, що це явище – появу червоного царя-деспота, і вік гори, вік «бесів», який бачив Достоевський уже 50 літ перед їхнім приходом, багато політиків сучасності відмовляються бачити тепер, коли ті біси з яснозорої фантазії письменника зійшли на землю, щоб покрити її ганьбою і кров'ю.

Р. С. Чи це значить, що Достоевський був оборонцем західної культури проти орд московських варварів? Нічого подібного! Віконт де Вогное, який бував у Петербурзі, знав особисто Достоевського, оповідає, як він ходив із ним вулицями Парижу і як Достоевський не без приємности прирікав руїну сенської столиці, знищеної ордами «народо-богоносця»... А однією з основних рис вдачі цього народу є єднати в собі Івана Грозного і Леніна, Петра і Сталіна, царських опричників XVI віку і большевицьких чекістів XX. Трагедія Заходу в тім, що він ніяк того не хоче зрозуміти.

Жовтень-грудень 1950 року

ЧИ РОСІЯ Є НЕПОБОРНА?

Політики, які дивляться тільки на поверхню подій, перелякані поверхнею, простором Росії, мають її за непоборного велетня. Окрім цієї поверхні, на доказ наводять, очевидно, історичні факти: невдачу походу Наполеона, перед ним – Карла Шведського, а по нім – Вільгельма і Гітлера.

Факти є фактами, лише треба вміти їх пояснити.

Відразу поставлю тезу, яку постараюся довести в цій короткій статті або бодай показати, що її можна довести. Ця теза: *причини успішності, з якою Московщині удавалося позбутися досі всякого наїзника, були не військово-стратегічної, а політичної натури.*

Візьмімо похід Карла Шведського проти Петра. Всупереч історикам російським і тим українським, які є під їхньою сугестією, похід Карла XII так само добре міг скінчитися перемогою шведів, як скінчився їхньою поразкою. Генерал Юнаков у своїй капітальній праці про «Велику північну війну» (опублікованій у виданнях «Императ[орского] Военно-Истор[ического] Об[ществ]а» перед 1914 р.) доводить, що інвазія Карла поставила була Московщину на край загибелі. Автор Оксфордської історії європейського Сходу твердить, що союз шведського короля з Мазепою був єдиною його реальною політичною комбінацією. Але виправа не вдалася. Чому? Тому, що їй на перешкоді стала короткозора політика європейських держав – на боці Петра проти Швеції стали Данія і Польща. Цього було забагато для однієї Швеції...

Два роки по Полтаві дипломатії гетьмана Пилипа Орлика вдається втягнути Туреччину у війну з царем Петром. На прутських степах царська армія разом із Петром була оточена турками, і цареві нічого не залишалося в нормальнім розвитку подій, як капітулювати і стати в'язнем Порти. Можна собі уявити, як такий безславний кінець Петрової кар'єри відбився б на долі Росії!

Але сталося інакше: зваблений діамантами і жіночими чарами цариці Катерини I, яка була при царі (вона була такою самою повією на троні, як і друга Катерина), візир прийняв викуп і випустив царя з його військом із певної катастрофи, лише змусивши підписати ганебний для Москви мир, який, між іншим, гарантував незалежність України, але якого потім Петрові і не снилося дотримуватися. Як у 1711 р., так і в 1709 р. не стратегічна неможливість розгрому Московщини врятувала її, а неfortunна політика державних мужів Заходу і Туреччини.

Виросла ж Росія після «смутного времени» (від смерті Івана Грозного до 1613 р.) також завдяки політичній нерішучості Заходу. Вже за Івана Грозного не бракувало голосів перестороги далеких та, на жаль, осамітнених політиків Заходу перед небезпекою розросту Московщини. Славний дюк Альба вже в 1571 р. закликав німецькі імперські держави не посилати артилерії і взагалі модерного озброєння москалям, бо, казав, «коли московський цар сприйме всі новини воєнної техніки, він стане сильнішим ворогом, грізним не тільки для Німеччини, а й для всього Заходу». Але Заходові важливіше було гедлювати нині, ніж думати про завтрашню небезпеку. Так само в ті самі часи не бракувало з боку чужинців, що довго служили в «опричниках» царя, детальних проєктів інвазії на московське царство з боку Білого моря, щоб зруйнувати імперію царя, «одвічного ворога всього християнства і жахли-

вого тирана». Один автор такого проєкту інвазії в Московщину дораджував навіть, як зібрати потрібну для того армію, так, як в наші часи роблять не раз большевики (в Іспанії, Греції), а саме – створити міжнародній корпус із маси безпритульних вояків, які, внаслідок тодішніх війн, безпритульними масами блукали по просторах Західної Європи. Але ні ці проєкти, ні перестороги дюка Альби не зробили в Європі популярною ідею боротися із загрозою московського наїзду. Так само, як не дуже вплинули на російську політику Європи перестороги і дипломатична акція екзильного гетьмана Пилипа Орлика.

Похід Наполеона не вдався, але, як твердять деякі історики Заходу, не через стратегічні причини. План цісаря був дійти до Двіни й Дніпра і зайняти там оборонні становища, укріпитися на цій лінії, поробити склади всього потрібного для армії, а на Москву вирушити щойно навесні 1813 р. Загонистість корсиканця і віра у свою зірку, а також і ради деяких нетерпеливих маршалів спонукали Наполеона залишити цей план і погнали взимку на загибель, якої можна би було уникнути. Непідготованість до Зимового походу довершила решту. Деякі автори твердять, що якби інвазія була ліпше підготована, то навіть відступ із-під Москви не приніс би за собою поразки. Відступаючи, французи могли б у Вільні стріннути москалів із своєю армією, удвічі міцнішою від них.

Не в хибності плану інвазії, твердять ці автори, а в хибних його виконання лежала причина невдачі. Але головна – знову в політиці. По захопленні армією Наполеона всієї Польщі, Білої Русі, частини московських земель, по наблизенні її до кордонів України в населенні Росії і навіть серед самої армії почала ширитися деморалізація і дух поразенства. З російських мемуарів того часу знаємо, яку деморалізацію викликало опущення Москви. Відступаючи, розбиту під Бородіним, російську армію, деякі частини якої відходили через Москву, населення столиці обкидало образами і лайками. В самій армії вже слабнув дух спротиву. Знаємо випадки, коли священики на Білій Русі приводили народ до присяги цісареві Наполеонові. Знаний виступ маршала шляхти на Україні Лукасевича, який на бенкеті підіймав тост за Наполеона. Може, це була лише бравада однієї людини, але коли її допускали в країні, ще зайнятій російською армією, це свідчить про величезний занепад російського престижу в ній. А найголовніше – почалися розрухи серед селян. Пішли чутки, що Наполеон – син Катерини і йде повернути селянам свободу. Почалися бунти селян проти поміщиків. Наполеонові дораджували видати універсал про визволення селян... Це могла би бути іскра, пожежа якої спалила би армію російську (що складалася із селян-кріпаків), захитала б оборонною силою країни і самою позицією царя... Наполеон не зробив цього, навпаки, в деяких випадках власною збройною силою здушував селянські повстання проти поміщиків, не хотів «розплутувати стихію народного бунту». Тоді цей народний бунт піднявся проти нього ж.

Пізніше він шкодував за невикористану нагоду, як знаємо з мемуарів його ад'ютанта Коленкура, з яким промчав санками весь довгий шлях від Москви до Парижу взимку 1812 р. Пізніше зацікавився козацькою «Енеїдою» Котляревського, пізніше доручив придворному історикові Лезюрові написати історію козаків українських (і донських), очевидно, як елементу, яким завше в історії підважувалася потуга московської імперії. Але було запізно...

Бачимо, отже, що і в цій імпрезі Захід боявся взяти до рук зброю, яку безстанно проти нього уживала Московщина, починаючи від агітації на Україні проти козацької старшини, в Польщі – проти шляхти, на Балканах – проти «беїв» турецьких, а тепер всюди – проти «буржуазії». А головне, не зважав Захід на момент націо-

нальний, на багатонаціональний склад потворної імперії, на національні лінії поділу, куди найкраще можна було б загнати клин, щоб розщепити Росію. Так було тоді, так самісінько є й тепер. Політика, а не стратегічні причини винні в невдачі нападів на Московщину.

Під час Кримської війни (коли Росія оволоділа Румунією), на щастя для Європи і для людськості, на чолі європейської політики стояли державні мужі, що бачили далеко. Англія зорганізувала протиросійську коаліцію з Туреччини, Франції Наполеона III, Сардинії і себе самої. Ця коаліція вигнала москалів із Румунії, Балкан узагалі, розгромила армії царя у Криму, взяла Севастополь, затопила флот Росії і змусила Миколу I зажити отрути, а нового царя – просити миру за ціну понижуючих умов: Росії було заборонено тримати військовий флот і укріплення на Чорнім морі. Там, де політика була на височині завдання, спроби покониання Росії удавалися. Правда, успіх був половинчастий, та цьому знову-таки причиною була політика. Західні союзники настирливо ждали від Австро-Угорщини прилучитися до коаліції. Габсбурзька монархія тоді, як ще не була об'єднана Прусією Німеччина, була першою військовою силою (крім Франції) в Європі. Її участь у війні могла би призвести до поважніших клопотів у Росії і не так ще захитати її великодержавне становище. Але Австрія залишилася нейтральною, обмежившись військовою демонстрацією на кордонах... Лише 22 роки по Паризьким мирі, що закінчив Кримську кампанію, московський ведмідь, користаючи з розгрому Франції в 1871 році, знову посунув на Балкани. Царські армії вже стояли майже у брам Константинополя, готуючись вступити до нього... Енергійний натиск Великої Британії і концентрація її флоту на турецьким побережжю змусили царя відступити і залишити не тільки Константинополь, але й Балкани.

У 1905 році під час російсько-японської війни поразка Росії не перемінилася в катастрофу тільки завдяки приязному відношенню до неї Заходу. Тоді Росія пішла на мир не так під ударами японської армії, як під загрозою революції, яка і вибухнула в жовтні 1905 року. Ця революція не була жартом, і лише з великим трудом царатові удалося опанувати її і ввести в русло легальної опозиції (Дума!).

Коли б Росія, розгромлена на Сході, нищена революцією всередині, зазнала б нападів із Заходу, з боку Німеччини й Австро-Угорщини, імперія розлетілася б напевно. Бо хто знає, чи поспішили би держави крайнього Заходу на поміч їй, вже непоправно розбитій на Далекім Сході, у розпалі революції всередині, битій свіжими арміями із Заходу. А поміч Америки в 1905 році була відкинена і мілітарно, і психологічно. Але Німеччина того не зробила, навпаки, Вільгельм запевнив царя у своїй приязні. За цю нейтральність своїм західним сусідам відплатила Росія інвазією на них у 1914 році.

Зупиняючись на теперішніх часах, бачимо те саме: союзники виграли війну з німцями, але програли мир. Росія тепер загрожує всьому світові зовсім не через її мілітарну могутність, а через проросійську політику Заходу. Причина її могутности та, що Захід без потреби віддав їй Манджурію, порушуючи умову з Китаєм, що не розпочав офензиви на Балканах на жадання Сталіна і Рузвелта, що віддав москалям Чехію, яку Захід скоріше міг взяти сам, що віддав Балкани, можучи їх не віддавати, і лінію Ельби, яку теж міг би не віддавати Москві. Захід сам знищив усі бар'єри, які ставили спротив російській експансії на Заході і на Далекім Сході, не маючи бажання заступити власними бар'єрами. Захід абсолютно відмовляється бачити в потворній імперії зліпку різних національностей і абсолютно не хоче прийняти програму розподілу Росії, не хоче скористатися єдиною ефективною зброєю для розбиття імперії й укоськання її імперіялізму. Що ж дивного, що Росія пухне, як ропуха, і росте, як на дріжджах! Ні при чім тут неможливість наїзду на Росію із Заходу чи зі Сходу, ні

при чім простори імперії. Причина зросту російської небезпеки – індоленції західної політичної думки.

Так само, коли німецька інвазія 1918 року не вдалася, то причиною була не мілітарна сила розгромленої і військово не існуючої Росії. Невдача інвазії Росії мала за причину західну військову силу, яка не допустила до занепаду нової большевицької імперії, як у 1905 р. врятувала від занепаду царат. У 1941-1945 рр. відіграла роллю та сама причина, а головнo – знову індолентна політика націонал-соціалізму, головнo на Україні, в Польщі і Балтику, яка не захотіла ставити ставку на свободу уярмлених народів, лише поставила на «нову білу Росію» з Власовим... Те саме й тепер роблять політики, які, ігноруючи Україну й інші свободолюбні нації, ставлять на політичного всеросійського трупа Керенського. Ні, легенду (дуже приємну москалям) про неможливість поконати Росію треба залишити, це лише легенда. Можна говорити про небажання Заходу розвалити московську потвору, не про неможливість.

Чи це причина впадати в розпач із нашого боку? Ні, хоч факт цей надзвичайно сумний, тим не менше, не управнює нас до жодного капітулянства чи зневіри. Супроти цієї байдужости чи ігнорації Заходу можемо повторити те, що писав в останнім зшитку, що вийшов у кінці серпня, напередодні війни, львівський «Вісник»: «Українська проблема як проблема міжнародного значення росла і вибивалася наверх серед найбільш несприятливих умовин. Ні часи найбільшої потуги царату, часи його союзу з двома найбільшими демократіями Західної Європи, ні часи підтримки тими демократіями російської контрреволюції на Україні, ні часи Рапалло (німецько-російської приязні в 1920-х рр.), або загравання Франції з ССРСР не ліквідували цієї проблеми. Не потраплять цього й ніякі посуви Сталіна чи Гітлера». І далі: «Не доводиться говорити через ту чи ту хвиливу міжнародну кон'юнктуру про ліквідацію української проблеми... Лише Україна мусить видати людей, які поставили б цю проблему співмірно з її величиною, людей, не манекенів»⁷.

Тепер ці твердження можна повторити. Особливо часто й неустанно треба би повторювати останню фразу...

Січень 1950 р.

⁷ Вісник. – 1939. – Кн. 9. – С. 676-677.

ОБ'ЄДНАННЯ НАЦІЇ, А НЕ ПАРТІЙ

Заник політичної думки на Заході відбився і на політичній думці української суспільної верхівки. Розумію там, де вона себе може виявляти вільно, поза межами Російської імперії. Цей занепад серед українців особливо впадає у вічі, коли починають «відповідальні чинники» наші не дискутувати, а, мов папуга, повторювати заявлені, некритичні фрази про «об'єднання».

Ім йдеться про об'єднання «партій» для різних цілей, але не на цім залежить українському загалові. Йому залежить на об'єднанні нації або її активних некапітулянтських сил. А це зовсім інша проблема, яка мало спільного має з партійницькими рошадами і контррошадами. Справу треба трактувати конкретно, не замикаючи її в зачароване коло порожніх загальників. Наприклад, абстрактно: чим більше взяти одиниць, тим сума буде краща. А конкретно – це фальш. У «Монте Кристо» пише Дюма: «Однієї краплі того самого еліксиру вистачить, щоб збудити життя в умираючої дитини, шість – спинило б її віддих, спричиняючи ще сильніше омління, а десять були б її вбили». Виходить, що одна є в цьому випадку краще від об'єднаних десятих.

Досить переглянути історичні приклади, як конкретно досягалося в поодиноких випадках об'єднання? Не об'єднання партій чи клік, а важливе об'єднання нації в спільній думці або спільнім чині? Під час Великої Французької революції фактично об'єднали Францію всередині й зорганізували її перемогу над союзниками назовні якобінці, маленька, але надзвичайно активна партія. Як вона перепроводила до об'єднання? Скажуть, що терором? Можна й так сказати, але це значило б дурити себе, не хотіти заглибитися в суть питання. Бо до терору вдавалися не тільки якобінці, а й їхні супротивники, але чомусь їх перемогли якобінці. До терору вдавалися, наприклад, роялісти: вони підняли повстання у Вандеї, Бретані, Тулоні. А перемогли не вони, а якобінці... Чому? Тому, що та невеличка активна групка виступала з виразною ідеологією, яка дозволяла їй прихильникам, як коло видимого знаку, коло тієї групки гуртуватися. У своїм поступуванні відзначалася та групка надзвичайним імпетом, напастливістю і відвагою. Іншим того бракувало. Про це цікаво пише історик тих часів Маделен: незначна та маленька група вела за собою націю впродовж п'ятьох літ. Не раз маса стояла на боці короля, але останньому бракувало відваги, ті симпатії для себе використати. Ген[ерал] Тебу писав, що він вітав зруйнування Бастилії, бо «в 19 літ пристається до партії, яка наступає». Пізніше багато було молоді, яка охоче пристала б до супротивників якобінців, «коли б вони перейшли в наступ», але на це їм забракло відваги, і тоді над нерішучою більшістю знову запанувала активна меншість. І ніхто інший, тільки ота меншість та її ідеї об'єднали націю всередині і назовні, і ще більше витиснули свою духову печать на майбутній історії Франції.

Чому незначна меншість большевиків по-своєму об'єднала російську націю? Терором? Так, по захопленню влади, а перед тим? Чому партія владу захопила? Терором воювали і царисти проти большевиків, але не виграли. Чому? Тому що ідея царату давно втратила свою притягальну силу, а втратила тому, що царат та його слуги стали ліберальним царатом, втратили віру у свою ідею й післанництво, почали

підлещуватися до ворожих собі сил та ідей, утратили яскравість, агресивність, яку мали ще за Миколи І. Большевизм перемиг знову-таки тому, що замало активна була протибольшевицька більшість у Росії. Мала большевицька банда розігнала легально вибрані Установчі Збори, в яких лише мала жменька була большевиків, а більшість виборців мовчала та «мовчки чухала чуби»... Впала в боротьбі з большевизмом і демократична Росія Керенського і Мілюкова через свою пасивність, бо вмiла тільки балакати, але не діяти. Большевики ж, як і яacobінці, були активніші, а свої диявольські доктрини голосили ясно, чітко й агресивно.

Українські демократично-соціалістичні партії доби 1917-1920 рр. теж впали, бо, замість ясно голосити свою ідею, все старалися запитувати про неї у народу, який якраз хотів, щоб хтось його вів. Коли наша тоді правляча партія (чи партії) вічно гоїдалися між соціалістичною і буржуазною програмою (залежно від «об'єктивних умов»), між самостійністю і федерацією, між війною з Росією і істеричною адорацією «великої російської демократії», то нема чого дивуватися, що збита тим усім з пантелику маса українська не дуже то бачила в тих партіях свій атракційний осередок. Тому остаточно і не могла об'єднати **націю** Центральна Рада чи Директорія, хоч **партії** коло них майже всі об'єдналися.

Це явище оглядаємо у всій Європі. Всюди оті хитливі коаліції, союзи чи «фронти», хоч і об'єднують коло себе більшість партій і партійок, завдяки неясности і мінливости своєї політичної фізіономії ніяк не можуть об'єднати довкола себе нації. Завдяки мінливости і неясности і завдяки політичному боягузтву і нерішучости. Так було в Іспанії, де місцева керенщина була зметена з поверхні життя, залишивши місце боротьбі двох яскравих агресивних сил, комунізму і націоналізму, з яких останній, на щастя, перемиг. Так є у Франції, де ніякі «людові фронти» ні спілки лівих ніяк не можуть, хоч самі об'єднані, об'єднати коло себе нації, яка знову починає гуртуватися коло крайніх, але у своїй ідеї яскравіших груп – чи правих, чи лівих. Так є в Англії, де зникає поволі колись міцна ліберальна партія, уступаючи місце двом крайнім ривалюм – консерваторам і лейбористам.

Чому в Америці й Канаді ще не зник серед українців комунізм? Поминаючи причини загальнішого характеру, ще й тому, що невиразна й мінлива є фізіономія української преси. Коли б ця преса виступала проти комунізму так послідовно, так агресивно і так консеквентно, як це робить проти «буржуазії» і «фашизму» преса большевицька, напевно, впливи комунізму тут дуже б змаліли. Коли ж некоммуністична преса українська пише раз за Маршала, а раз проти нього, коли розхвалює большевицьку книжку Марголіна, коли похвалить як українського патріота німецького і московського наймита Севрюка або опише, за польськими чи московськими джерелами, «бандитські напади» УПА на українські села, то що ж має про це думати читач? І чи така безідейна преса може стати для нас атракційним центром, хоч би й творила між собою мовчазний «єдиний фронт» або навіть пакт неагресії між собою укладала?

Такі групи можуть навіть усі об'єднатися між собою, але ніколи не об'єднують нації. Нація піде за яскравою, нероздвоєною, виразною ідеєю і за групою хоч иншими не об'єднаною, але відважною і яка знає, чого вона хоче і куди йде.

Об'єднання політичних партій, партійок і клік – одна річ. Об'єднання нації – друга. Це останнє – річ першої ваги. Перше ж – забава, яка цікавить лише тих, хто в неї бавиться, або ті залаштункові чинники, які ту забаву для своїх цілей інспірували... Аби ці велемодні об'єднання не стали тими десятьма краплями, що вбивають «дитину»!

Вересень 1948 р.

МОСКОВСЬКА ПОЛІТГРАМОТА ПІД МАСКОЮ НАЦІОНАЛІЗМУ

У своїх донесеннях цареві з України згадували не раз бояри московські «шатость малоросійську», вічнозмінну хитливість політиків наших того часу. Про *подібну* «шатость» здавалося б пригадати і тепер.

Шевченко застав уже в повній політичній агонії «малоросійське дворянство», отих «нащадків» «козацького панства» на Україні. Але все ж була тоді українська суспільна верхівка повна спогадів про славне минуле, про націю українську як зовсім окрему націю, а про Україну, як про свою «Вітчизну», за яку не кожний ще уважав Росію. То були ще часи невідшумілої слави українських декабристів, сміливих планів кн[язя] Рєпніна, великого впливу «Історії Русів», а чужинецькі подорожники підкреслювали в ті часи почуття ненависти до москалів, яке панувало серед українського панства.

XIX вік, драгоманівщина, приніс кардинальну зміну з собою. На порозі XX віку бачимо українську народолубну інтелігенцію, заражену духом подиву й пошанівку до всього московського. Небагато голосів, які сміли виступати проти політичного москвофільства, проти сліпого подивування російською літературою і культурою, зацитькувалися як святотатство, як обскурантний вибрик проти «прогресу» і «найкращих ідей» віку. Ідолами ліберальної нашої тодішньої інтелігенції були Толстой і Достоевський із їхнім анархізмом або російським месіанством. Ідолами соціалістичної інтелігенції були, за Драгомановим, Лаврови, Чернишевські й інші предтечі Леніна... Фатальні наслідки цього ментального затруєння жорстоко відгукнулися під час визвольної боротьби 1917-1921 років.

На Україні по цих роках реакцією на те москвофільство в пресі був хвильовизм, усупереч «плужанам», Сосюрі, Тичині, Поліщуківі та ін. Реакцією на політичне і культурне москвофільство серед наддніпрянської еміграції по 1-й війні і в Галичині було «вісниківство». По 1945-м році поміж новою нашою еміграцією, головно в Австрії й Німеччині, знову повіяв «вітер зі Сходу». Цей вітер наробив великих спустошень у ментальності «східняків», яких обробляв московський соціалістичний капрал тридцять літ, наробив спустошень і серед галичан, які в роки війни увійшли уперше в ближчий стик із московськими ідейно муштрованими «східняками». Наслідки цього стику і цієї муштри оглядаємо в таборових публікаціях, літературі, заявах та ін. Особливо в публікаціях радикальних і соціалістичних. Але це нас менше обходить, що в тих публікаціях знову відживають поховані думки про всякі «унії», «федерації» або «конфедерації», що відігрівається марксизм, що іде пропаганда московських «аракчеївських поселеній» під новою назвою «колхозів» чи «совхозів», що захвалюється як «дастіженія революції» нове червоне кріпацтво, що шириться пропаганда советського «ідеалу» – економічного розвою, електрифікації та ін., а разом з тим – безбожництва чи релігійної байдужости. Нас тут цікавить більше, що ця *ментальна отрута передирається навіть у націоналістичні ряди, націоналістичну пресу.*

Шерех, Самчук та інші, ідеї яких не тільки нічого спільного не мають із ніяким націоналізмом і які самі його цураються явно й славно, знаходять на сторінках на-

ціоналістичної преси місце для ширення своїх для націоналістичної ідеї шкідливих думок. Починається з того, що *російську* революцію проголошується за «джерело українського національного визволення» (Шерех). Це абсурд явний, бо джерелом українського відродження 1917 р. був передусім Шевченко та його ідеї, а далі – революція українська, не російська. Російська революція несла з собою на Україну руйнування села з усім його традиційно-українським укладом життя і світоглядом, витереблення нашої інтелігенції, кріпацтво, поширене на всі класи суспільства, політичне рабство і знищення прокламованої незалежності, нарешті – останнє, але найважливіше – тріумф матеріялізму і безбожництва. І ось ці потворні ідеї старомосковської «опричинни», які під новою наліпкою несла до нас російська революція, панове Шерехи називають джерелом українського відродження!

Дальше пішло вже легше. Витягалось із забуття сумної слави політику Центральної Ради, яка до останку не хотіла проголосити державної самостійності, аж поки до цього обставини і народні маси не змусили. Далі почали робити апологію соціальної політики Центр[альної] Ради, яка ішла зненавидженим нашому народові шляхом соціялізму. Потім почали захвалювати «колективне господарство» та ин. З'явилися статті, в яких віджили давні федеративні теорії Центр[альної] Ради, статті про «уній», про те, що «світ цілий тепер говорить про потребу єднання, братерства і співпраці народів», тому й не треба віддаватися «вузькому націоналізмові», «ретроградству», а просто викинути на смітник самостійність, бо ж ми потребуватимемо допомоги того «братерського» світу, тому до нього не вільно «підходити тільки з ідеями української суверенної державної відокремленості». Нас повчають, що основна проблема української національної політики не в гонитві за нездійсненим фантомом «повної суверенності», вистачить «релятивної незалежності, а яка саме, це вирішуватимуть приятелі, що вибиватимуть із хохлацьких упертих мозків «абсурдальну» ідею незалежності, за яку накладали головами тисячі і сотні тисяч земляків тридцять літ тому...

Стрічаємо в таборівій пресі й розмови про «російський народ», про те, що треба ж відрізняти поганий режим, який «гнобить так само росіян, як і нас», від російського народу, який є зовсім невинний у цім пеклі, що запровадив на Україні царат чи большевизм. І цю давню переграну катеринку награвать нам знову і знову, так ніби тридцять останніх літ минуло без сліду. Так ніби можна знайти хоч одного-однісінького москаля, який би визнавав не те що право України на самостійне, незалежне від Московщини, життя, а який би взагалі визнавав українців за націю! Так ніби можна було знайти якогось москаля, пана, священика, робітника чи селянина, який би не вважав всіх отих хохлів, «персіяшків», «чухну» чи інших «інородців» за нижчу расу, над якою сама доля призначила «старшому» московському «братові» панувати і їх за чуба тримати! Так ніби це якийсь режим, а не московські Ваньки вогнем і мечем вздовж і впоперек переходили Україну в 1917-1921 роках, плондруючи її майно, мордюючи її населення! Байка про недобрий московський режим і чеснотливого московського Ваньку знову вдовблюється в хохлацькі черепи, щоб не догадався хохол, що справа йде не про режим, а про імперіялістичний народ московський, з яким Україна мусить, коли не хоче загинути, зробити свій історичний обрахунок.

Ці високою мірою отруйні для нас давно, здається, забуті облудні ідеї, з якими у вогні війни і революції, здавалося б, скінчила Україна, таборова публіцистика висуває знову з-під поли на продаж. І не дише ці. Рівночасно серед иншого «завалюючого» краму, який офірується нещасним землякам, знайдете цілий асортимент усяких дрібних ідейок, якими ущасливиться рідну неньку, – і «прогрес», і «соціяльна справед-

ливість», і «трудовий народ», і матеріальний добробут, і про те, що «сам народ буде сувереном» у «релятивно-суверенній» Україні. Все це запозичене з большевицького жаргону, щоби збити з пантелику народ і відвести його з його правдивого шляху – створення з нації могутньої сили зі своєю, а не чужою провідною верствою, без якої всякі вигуки про «народ» і «прогрес» залишаться порожньою балаканиною. А в офіційних заявах найвищих органів об'єднаної еміграції знайдете великих слів велику силу – і про «громадські вольности», і про «передачу землі у трудову власність», і за «вільну працю», і «добробут працюючих», і за «культуру», лише нема ні слова про те, без чого в порох обернеться і культура, і громадські вольности, і вільна праця – **ні слова про християнські підвалини нашої культури і нашої національної спільноти!** І в цім, може, найяскравіше відбилися московські впливи на нашій таборянській політичній творчості або впливи зараженої цими впливами безвірницької інтелігенції, якій доля доручила бути на чолі нашого національного відродження.

При всім тім говорять про державу як про якийсь абстракт. Держава – це та мета, за яку боролася і бореться Україна. Але держава – це рами, це, за Шевченком, своя хата. Треба, щоби у тій хаті була своя сила – не релятивна, а повна суверенність, і своя правда, власний, опертий на національних традиціях внутрішній лад. Але коли ми читаємо деякі «націоналістичні» публікації на цю тему, нам здається, **що ми читаємо большевицьку або соціалістичну агітку**. В кожному разі все те, з чим борюся у слові й у чині націоналізм, тут представлено читачам як нову українську правду. В одній публікації («Позиції українського визвольного руху», «Пролог», Мюнхен) ми довідуємося, який лад має бути запроваджений на Україні. Лад, захвалюваний у цій нібито «націоналістичній» книзі, є попросту соціалістичний лад, з яким мечем боролася Україна в пам'ятні роки національного зриву 1917-1921 років, лад, зненавиджений усім народом нашим. Автор публікації боїться ще називати свою дитину по імені, але й поверховий читач побачить, що він просто поручає нам як суспільний устрій соціалізм, новітню форму кошарового устрою людської отари. Бо весь жаргон книжки є наскрізь марксистський – тут і «розвиток продукційних сил», і «знищення класів», і «усуспільнення засобів продукції» – все, як у Карла Маркса або Володимира Леніна.

Довідуємося з книжки, що автор стремить «лише за ліквідацію принципу приватної власності на знаряддя і засоби виробництва»... **Лише!** Далі іде ліквідація буржуазії (може й куркулів теж?), **вивлащення селянина**, який буде лише державним орендарем, а не власником своєї землі (ст. 12); іде теж запозичена у большевизму фраза про ліквідацію визиску «людини людиною» (а як буде з визиском людини **державою?**). Є й про «планове побудування виробництва» (п'ятилітки?), є й про «передачу засобів виробництва в руки трудящих», що й буде «останньою прогресивною соціально-економічною концепцією, якій належить майбутнє». Усе це, бачите, «скріпить націю», знищить суспільні класи, призведе «до більшого розвитку продукційних сил» і «піднесе націю на вищий ступінь національної спаяності і свідомости»... Що ж це є, як не той соціалізм, за який розпиналися М.Грушевський, В.Винниченко та інші соціалісти, а за «який тепер розпинається нібито український «націоналіст»? Недурно, що при таких наставленні він бере собі за дороговказ соціалістичну Центральну Раду і протягає братню долоню згоди соціалістичним партіям. Побавилися в націоналізм там якийсь, і досить! Свій до свого!

Ні, не за це боролася Україна в пам'ятні роки визвольної боротьби тридцять літ тому. Не за те бореться вона й тепер. Ні, соціалізм не фаворизує розвиток продукційних сил, він його гальмує! Ні, ліквідація визиску людини людиною із заміною капі-

талізму соціалізмом веде не до соціального визволення людини, а до її ще гіршого визиску всемогутньою державою! Ні, «передача засобів виробництва в руки трудящих» при соціалізмі не допоможе тим трудящим, вона призведе тільки до того, що ті засоби виробництва неминуче **опиняться в руках тупої і тиранської бюрократії**. Те, що багато країн вступили на цей згубливий шлях, не значить, що наша нація, як і стадо баранів, має й собі вкладати голову в нове ярмо. Ліквідація принципу, **самого принципу**, приватної власності не призведе до економічного добробуту, вона призведе до економічної руїни. Даремно автор відгороджується від тоталітарної державності і від тотального соціалізму, ніби залишаючи ближче невизначену свободу для приватницького сектора суспільної господарки – накидані ним соціалістичні засади мають власну логіку свого розвитку і скоріше чи пізніше призведуть до режиму тоталітарної бюрократії. Він скріпить націю? Невже?! Подивіться, як соціалістичні експерименти «скріпили» Францію! Такого майбутнього прагнете для України? Вони говорять про «господарську демократію», але в нічому вона не відрізняється від «диктатури пролетаріату» – пануватиме бюрократія і там, і тут! Кажуть, що їхній соціалізм (якого на ім'я поки що соромляться назвати) хоче знищити капіталізм? Ні, він хоче запровадити ще гірший, державний, де капіталіст буде рівночасно і законодавець і поліцай, де – за планом! – матиме право наказувати робітникам, скільки вони мають працювати, як і де, забороняти їм страйки, переносити з одного місця на інше, прикріпляти, як кріпаків, до раз визначеного верстату. Цей «новий устрій», що рекомендують деякі нібито «націоналісти», який є чистим соціалізмом з усіма своїми облудними гаслами, – це троянський кінь, з якого, як у Росії, вилізуть гопліти тоталітарної бюрократії, всесильної, тупої, жорстокої. Куди робітник буде апелювати від нового тирана?

Кажуть, що їхній соціалізм хоче знищити капіталістів? Ні, всюди, де запроваджувався насильницький або поступовий соціалістичний устрій, де «націоналізували» ту чи іншу галузь промислу, вивлащувалися не капіталісти головно, а тисячі і десятки тисяч дрібних уділовців. Їх він кривдив, а не магнатів промислу. Де знищено **самий принцип** приватної власності (як прагнуть наші «націоналістичні» соціалісти), там нема де зупинитися. Там «капіталістом» і «ворогом народу» стає передусім власник фабрики, далі власник дрібного верстату, а потім звичайний ремісник. При соціалізмі «глитаєм» стає кожний селянин, бо у всіх мають бути відняті їхні знаряддя продукції, їхня земля, щоб, на славу соціалізму, обернути селян у нових кріпаків. Ось що таке їхній соціалізм! Безкласова суспільність? Такої нема і не може бути. Лише, що, замість «луччих» людей, які посіли б провідне становище в нації вільною конкуренцією, вони запроваджують нову касту соціалістичних босів-бюрократів, володарів життя і смерті «суверенного народу».

На цю вудку не повинні злапатися націоналісти. Не повинні приймати як останнє слово мудрости давню марксистсько-большевицьку жуйку, яку виригнув уже раз наш народ у криваві роки 1917-1921. Без приватної ініціативи нема економічного поступу. Без приватної власності нема економічного добробуту. Без приватної власності людина стає невільником, що не в змозі боротися з тиранією тоталітарної держави. Приватна власність має стати здобутком усіх і кожного, в суспільності має бути якнайбільше приватних власників, а не лише один – всесильна тиранська держава. Те, що та чи інша галузь промислу може бути удержавлена (залізниці наприклад), це щось інше. Але щось інше – знищення **самої засади** приватної власності і неминуче в таких випадках уярмлення мільйонів під батогами всепотужної бюрократії. Проти цих химер боролася і буде боротися Україна. Хоч би й під не знати якими

принадно-облудними гаслами їй той марксистський крам презентували – під гаслами «свободи», «прогресу», «збільшення продукції» та ін. Досить ми того всього вже наслухалися від большевиків! Зрештою, коли виступити з такою програмою, то кожний українець собі скаже: нащо ж нам тоді виборювати ще власну державу, коли ті всі добродійства ми маємо вже в ССРСР: і «знищення капіталізму», і класів, і приватної власности, і тоталітарну бюрократію та інше? Запровадження чи пропаганда соціалізму не лише не скріпить нації, вона зробить з неї отару дідів під канчуком упривілейованої бюрократії. Вона ослабить націю в її боротьбі з Росією, а всі оті розмови про «реакційні» і «ретроградні» верстви нації, які з тою галімацією не годяться, – це вода на млин большевизму, який не хоче допустити сформування у нас міцної провідної верстви.

Дехто з тих новосоціалістів, що називають себе чомусь націоналістами, каже, що пропаганду роблять «із тактичних оглядів», мовляв, «східняки» так зражені тими ідеями, що відразу їх не можна скаптувати для ідей націоналізму... Неправда! Ми теж бачили тих «східняків», але, мабуть, кожний знаходить те, чого шукає. Ми бачили молодих хлопців, які дітьми пережили часи організованого Москвою голоду на Україні. Ми знайшли в них ненависників Москви і всього, що пахне соціалізмом. Очевидно, інших «східняків» шукають наші новосоціалісти.

З тим «вітром зі Сходу» пора скінчити. Скінчити з тим рабським мавпуванням усього негативного, що прищепила слабим головам на Україні Москва. В царині економіки мусить націоналістична доктрина проголосити *невблаганну війну* навіки проклятому соціалізмові в усіх його формах від ультрачервоного до рожевого. В царині *політичній* мусимо проголосити *нетикальну засаду державної незалежности*, не всяких «уній» і «федерацій». У справі *духової культури* мусимо *нап'ятувати* як згубний усякий релігійний індивідуалізм або большевицьке безбожництво. Нарешті в справі внутрішнього устрою нашої держави проголосити засаду нашого *традиціоналізму*, вільної, а не уярмленої соціалізмом нації і вільної людини зі своєю верствою «луччих» людей як провідною верствою, а не з тоталітарною бюрократією. Всяку принесену з Москви саламаху ідей безбожництва, соціалізму і федерацій, мусить український націоналізм відкинути і поборювати. Нашим дороговказом мають бути не «соціально-політичні засади» хитливої супроти Росії, зрадливої щодо наших національних традицій соціалістичної інтелігенції 1917 року, завдяки якій маємо наш національний погром, не ідеї Грушевських і Винниченків, лише той дух національної традиції, який бив із великого народного зриву тої епохи. А цей дух не мав нічого спільного з «соціально-політичними засадами» соціалістичної інтелігенції.

Українська революція висунула засади, ворожі засадам революції московської. Вона боролася проти кошарового ідеалу москалів у політиці і господарським житті («община»-совхоз). Це була Україна віруюча, войовнича, та, яка ненавидить зайдівчужинців, що п'явками сіли на її тілі, Україна з високорозвиненим почуттям особистої гідности, спрагнена власної чесною і характерною провідною верстви, дійсно «луччих» людей. Це була Україна традиційна, і такою вона повинна залишитися. Бур'ян, зрослий під впливом московських ідей та ідейок, бур'ян, що ним засмічують слабі голови чисту ідею націоналізму, найвищий час виполоти.

Грудень 1948 р.

У ЧІМ СИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ?

Суть усієї політичної кризи наших днів – це криза провідної верстви.

Порівняйте постаті колишніх провідників і теперішніх. Цілком іншу вдачу, іншу моральність, іншу духову силу представляли собою Піт, Кавур, Джозеф Чемберлен, Метерніх чи Клемансо, а іншу – Еріо, Блюм, Шуман, Ласкі й сотні інших, що видніють нині з газетних наголовків.

Коли візьмемо Україну, недосяжними велетнями видадуться нам провідні постаті часів Хмельницького, Мазепи чи Полуботка в порівнянні з тими дрібненькими посталями, що очолювали Україну в часи Великої Революції і в більшості нині її очолюють.

Нова провідна верства в країнах Європи, яку події висунули наверх по першій війні, відзначалася передусім браком візії, далекосяглої ідеї. І то якраз у добу, яка домагалася засадничих, відважних рішень, ясної і яскравої ідеї. Цьому всьому протиставляла нова «еліта» гасло «муравлиної праці», буденної латанини, заступаючи політичну мудрість її сурогатом – крутіством.

Їхня тактика була тактикою відкладання «на завтра» засадничих рішень, уникання неминучих конфліктів, замазування очей на завтрашній день, страху широкого жесту. Була це в нас тактика «малороса», що був, як кажуть, «хоч дурний, та хитрий» (я сказав би: хоч хитрий, та дурний). Була це політика «злоби дня», підлещування до маси, політика демагогічного пацифізму, що замикав очі на неминучі конфлікти, такого ж соціалізму, який хотів будувати утопію хоч би за ціну розгрому або поневолення своєї нації.

Наслідки правління таких «еліт» були катастрофічні і в Європі, і в нас. У нас воно призвело до пропаганди пацифізму в переддень і під час зтяжнього збройного поруху з Московщиною, до гамування національного героїзму, таврованого як «шовінізм», і до затьмарення яскравої ідеї самостійності пропагандою нерозривності співжиття з «братнім по крові і духа народом російським», до морального та інтелектуального роззброєння нації і остаточно – до програшу боротьби, яка почалася в 1917 р. і яку еліта проти власної волі і переконань була змушена вести, не маючи до неї ні запалу, ні бажання, ні ідеї.

30 літ минуло від тих трагічних часів, але *загальний тип тогочасних «національних провідників» залишився в нас далі той самий*. Велику яскраву ідею вони висміюють як «вузьке доктринерство», героїзм – як «авантюрицтво» (коли не «бандитизм»), а найгіршого гагунку угодовство захвалюють як політичний «реалізм». Вижебрати маленьку й тихеньку Україну від сильних світу цього або її видурити було їхнім гаслом...

Психіку цієї просвітянської еліти дуже добре колись окреслив Юрій Липа, ще до того, як сам їй не піддався. В одній давній поезії писав він про «жебраків при дорозі, о ялмужну просящих»:

*Виведу націю я на роздороже,
Попхненькаю над нею,
Пограю на лірі, –
Може, подивуються такій гарячій вірі*

*Інші народи з моцею своєю.
Скажуть: «То учтива дитина, хороша,
Співає пісеньки, не бунтує,
Не стремить, щоб щось злого зробити.
Випадає похвалити сі діти
І державність дати».
Хай нам світить надія,
Хоч би й без дати.
Лиш не треба, на Бога, не треба,
Щоб вона повставала, вбивала!
...Ой, тяжко, брате,
Меча брати!
Якби так зробити війну без пожару!
Якби так зробити націю обережно, потихеньку,
Годувать її книжечками у затишнім курничку
І вивести на світ готову, без боротьби,
Перехитривши всіх?
Ні, не сваритися. Не гнівити дикість,
Тупоту і підсвинків з чужими агентами.
Ні, зробити всіх президентами.*

Таке було «Вірую цієї «еліти»!

Повно було у нас такої еліти в 1917-1920 роках на Україні, зокрема в 1922-1939 в Галичині. Повно її і тепер – отих могоканів соціалістичної винниченківщини і галицького «ундівства», як в Європі, так і в Америці й Канаді. Це ж ті «жебраки», о ялмузну просящі», ліплять свої «об'єднання» не із зором на геройські українські сили, а зневагою до тих сил і надією на ласку «інших народів з моцею своєю». Це ж вони, як і перед війною, хочуть викинути з суспільства всі нежебрацькі елементи, які вірять в ідею і готові за неї боротися.

Та найжахливішою хворобою тієї «еліти» є навіть не ота «ідеологія» жebraків придорожніх, але **самий її склад, добір, освіта.**

Розум, серце, мораль **колишньої** європейської (втім і нашої старокиївської й козацької) еліти формувалася в спеціальних закладах – в Ітонах, Оксфордах, Києво-Могилянській академії. Дух і етика теперішньої «еліти» не формуються ніде. На моральні якості чи характерність її членів модерній «еліті» наплювати. Все це заступає у неї **вірність партійному кагалові**. Добиралися до неї не шляхетні і мудрі, а круті, «гнучкошиєнки», люди безпринципні. Інтереси партійного **кагалу** ставилися над інтересами **загалу**. Повно було в такій «еліті» фарисеїв, інтриганів чи «діячів», які за власну кишеню вважали партійну карнавку або народний гріш, повно отих «хитрих та дурних» малоросів із породи «реалістів» і політичних полатайків...

Така «еліта» була шкідлива для своїх, а для ворога – не страшна. Тих її членів, які були недотепні, легко можна було обдурити. Тих, що були за природою боягузливими легко було залякати. Тих, які були підлуваті, легко було купити. А полегшувалася та процедура тим, що така «еліта» не знала засади внутрішньої дисципліни і не зазнавала кари за злочини та «помилки», хоч би жертвами тих «помилко» падали сотні й тисячі наївно віруючих у ту «еліту» людей.

З тим усім треба скінчити! Провадити націю не сміють «жебраки при дорозі» або ті, кого Шевченко назвав «доношиками і фарисеями». Підставою творення

«еліти» мають бути, як у старовину, **вимоги морального характеру**. Чесні, мудрі, відважні, шляхетні і характерні люди можуть лише вести націю до перемоги, а не до ганьби і розкладу. Писав ще Костянтин Острозький: «**Достойними, достойная созидатися, і чесними**, чесная совершатися обиче і через **годних** людей годния річи бувають справовані».

У доборі отих «чесних», «достойних і гідних» є таємниця сили всякої організації.

Вересень 1948 р.

ЗА ЯКУ УКРАЇНУ?

Боягузтво одних, глупота других і нікчемність третіх призведуть, напевно, світ до небувалої ще катастрофи. Коли організм не бореться з хворобою, вона його зжирає, коли народи не бажають боротися із злом, зло на них нападе. А коли по цій катастрофі впаде царство диявола, коли на руїнах доведеться знову будувати життя, перед нами стане завдання, який зміст вложити в рамки нашої державности? Якою має бути нова Україна? Яку правду треба їй нести? Над цими запитаннями треба застановлятися вже тепер. Навіть на вигнання, як це було і в роках війни на самій Україні, треба на це запитання відповідати, особливо тоді, коли зіткнешся із українцями зі східних областей.

Націоналісти, які в 1941 р. уперше побачили Україну, що була під Росією, занадто скоро підпали під впливи не української дійсности, а тої, яку створила на Україні Москва. Українська дійсність, розбита в роках повстань і війни, спаплюжена бундючним займанцем, розбита, зранена, залишилася в душах мільйонів, що в серці своїм не прийняли московської «правди». Але на поверхні була власне ота «правда» московська, яку по волі чи по неволі визнавали елементи стероризовані або перекинчики. Цей факт збив із пантелику деяких західних націоналістів, які несвідомо підпали під впливи отої чужої, видаваної за свою, правди. Що дивного? Коли навіть Юрій Липа («Призначення України») уважав колхоза за вияв стародавньої української ментальности! Так сталося, що і ті самі колхоза, цебто «ідеал» нової панщини, і большевицьке безбожництво (у формі деякого релігійного індиферентизму), і дух матеріялізму, і ідеї всяких «уній», і багато ще дечого, вдерлися, ніби елементи української ментальности, в деякі націоналістичні заяви і публікації. Аргументи були такі: большевики тридцять літ фасонували по-своєму мозок нації, не можна тепер підходити до «східняків» із зовсім чужими їм ідеями, треба їх поступово до них готувати, не можна висувати програму, яка різко протиставляла би большевизмові зовсім протилежне, не можна все негувати в теперішній дійсності на Україні... Чи така «лінія» правильна?

Маємо два жахливі приклади в історії, коли сила, як порядкує на Україні, підпала під вплив чужої дійсности на Україні, знехтувавши правдиву й укриту в душах народу дійсність, і фатально за це відпокутувала. Останній приклад – це німці на Україні в 1941-1944 роках. Тодішню большевицько-московську дійсність було зметено з поверхні війною, хвилево існувала лише по інерції. А німці прийняли її за справжню дійсність, знехтувавши ту іншу, буйну й сильну, яка хотіла вибухнути, передираючись нагло через зверхню скорупу, рвучи пута чужої огидної дійсности. Масово кидали зброю українські вояки, не бажаючи боронити чужу імперію, чекаючи проголошення політичної незалежности їхньої країни. Але німці поставили ставку на «єдину неділиму». Самочинно кинулися селяни ділити совхоза й колхоза або чекали лише дозволу, щоб почати це. Але німцям вигідніше (вони думали) було ту панщину залишити. Почалася широка повстанська акція на Україні, німці її обернули проти себе. Почався масове повернення до церкви і релігії, але німці ледве його толерували, зігнорували чинник велетенської ваги, що міг би відіграти дуже поважну роль в боротьбі з безбожницькою Москвою. *Замість того, щоб поставити ставку на*

невидиму для них, але на правду існуючу в народній душі власну правду країни, до якої прийшли, німці поставили ставку на сповидну дійсність, на дійсність, насаджену чужинцем, і самі викопали собі гріб на Україні. Стихія українська обернулася і проти них, і проти старого ворога.

Другий приклад, більш віддалений, – це приклад нашої демосоціалістичної інтелігенції, якій по занепаді царату в 1917 р., доля вложила кермо на Україні. Стихія національна вибухнула з нечуваною силою в той пам'ятний рік. Вона була агресивна і войовнича щодо тактики, самостійницька щодо поривів, мети руху, непогамована й ворожа до зайдів та імперії. Це виявилось на різних з'їздах – селянських, військових та ин., пізніше – в так званій «отаманії», яку не треба недооцінювати і яка, за свідомством самих московсько-большевицьких істориків, була грізною самостійницькою силою на Україні, що ударила навіть експансію большевиків на (комуністичну тоді) Угорщину і Балкани. Замість того, щоб ту стихію оформити організаційно й ідейно, наша інтелігенція під сильним впливом російських політичних категорій почала ляти холодну воду на розпечене залізо народного гніву. Імперію, виходило, треба було не валити, а підтримувати навіть зброєю і кров'ю українського воєка. Відділятися від імперії теж, так виходило, не треба було. Не треба було і воєнною силою виборювати свободу України, все можна було поладити в петербурзьких канцеляріях мирним шляхом. Соціалістичні вожді переконували народ, що треба уникати «фанатичної винятковости», що не треба піддаватися почуттю ненависти до займанців, вчили, що «про національне порізнення між Україною і Росією не може бути й мови», що треба відкинути «демагогічне гасло самостійности», що не можна робити революції «захватним, самочинним шляхом». Вони ніколи не думали, «що нам силою доведеться здобувати свої права». Демократи і соціалісти, за їхніми звіреннями, «повірили відразу, без вагань» у чисте серце російської демократії, думали, що революцію можна робити «в організований спосіб, не викликаючи братовбивчої різниці поміж українською і російською демократіями, без вибухів», без «шовінізму», «мілітаризму» і «фанатизму». Провідники двох найвпливовіших партій на тодішній Україні – соц[іал]-демократів і соц[іал]-революціонерів, уже на початку 1920-х рр. зізнавалися: «Ми не були соглашателами (угодовцями) по суті, та своєю м'якотілістю допомогли створити об'єктивні умови для соглашательства». Зізнавалися, що «ми, українські соціал-демократи, вихолостили марксизм, вірили лише «в об'єктивний хід подій, прийняли з марксизму тільки те, що міг той біг подій нам дати, незалежно від нашої волі».

Вони самі зізнавалися, що вірили лише в «механічний розвиток соціальних відносин, не маючи самі жагучого, одважного прагнення» знищити ворожий собі світ. Тому й иншим не вірили, що вони приходять на Україну, щоб її знищити і собі підкорити.

Очевидно, що з такою психікою, «вихолощеною» від усіх мужеських первнів, від усіх гарячих прагнень здійснити свою мету чи ідеал, з дрібношчанською відразу до боротьби, зі страхом відчепитися від імперського фартушка «матушки Росії», ці провідники не могли прийняти тієї, ними давно забутої, національної правди, що буйною пожежею вибухнула тоді на Україні. Хотіли ту пожежу гасити, але супротивник, з яким шукали «соглашательства», на нього не пішов, а просто скочив їм до горла. Треба було боронити життя. І тоді шойно почала інтелігенція організувати боротьбу за самостійність, ще вчора уважаючи ту самостійність за непотрібну і шкідливу, як і ту боротьбу. Очевидно, висліди не могли бути блискучі, бо минув момент, коли треба було кувати залізо, поки було гаряче. Національна стихія висмикнулася

з рук соціалістично-демократичного проводу. З тою інтелігенцією трапилося щось подібне до Федьковичевого легеня: «Убогий легінь припав коло Довбушевої могили і скаржився, що нема йому долі. Загриміло й заторохотіло в могилі, і почувся з неї голос: «Долі, хлопче? Царем будеш! І світ тобі поклонятиметься, як сонцю в промінню». І впав легінь зі страху на землю з благанням: «Батьку, я не хочу! Царем не буду! Я за ката не придався!». «То Довбушем будеш», – обізвалось із-під могили, аж зжахнулися гори. «Я – Довбушем?! Ніколи у світі», – відповів легінь. «Тож кобзарем мені будеш!» – гукнуло втретє з ями, наче грім. І став легінь кобзарем». Революція зірвала віко з домовини України, з неї «загриміла й заторохотіла» нагло воскресла наша стародавня правда історична, правда народу, ні від кого незалежного і вільного. Інтелігенція злякалася голосу цієї правди. Злякалася навіть довбушівської повстанської стихії, бо бути володарем чи войовником – це значило в думках мирного легеня бути катом або, як тепер кажуть, «хижаком». Тоді доля залишила останню можливість – бути плачкою над могилою, лірником, якому прохожі кидають щось у підставлену шапку. Події таки змусили ту інтелігенцію, схильну найбільше до лірництва, грати роллю володаря і вести Довбушів у бій, але не було в неї ні серця володарського, ні довбушівського. Не могла вона відважно, без жодних «але» очолити і програмово, й організаційно великий вибух національного духа. Занадто пересяк мозок тієї інтелігенції чужою правдою, правдою дегенеруючого московського лібералізму, яку брали за дійсність, нехтуючи прадавню мудрість своєї країни.

Тепер може повторитися, коли не це саме, то щось подібне. І в 1917, і в 1941 рр. той, хто хотів виграти гру на Україні, програв через те, що занадто по-«соглашательськи» рахувався з поверховою дійсністю, створеною там чужою рукою, і знехтував напів забуту, зметену чужою рукою з поверхні, відвічну традиційну українську правду. Програла гру тому, що боялися протиставити існуючій московській правді зовсім окрему, цілковито їй протилежну прадавню правду нашої землі. Німці перелякалися поставити так українську справу проти Росії, як поставив італійську справу супроти Австрії свого часу Наполеон I, а потім його небіж – Луї-Наполеон. Демосоціалістична українська верхівка аж тоді відкликала до українського «шовінізму», «мілітаризму» і «фанатизму», як найкращий момент був прогавлений. Аби таке не сталося знову! Тому вже тепер мусимо всім голосити ту нашу прадавню правду, не входячи в жодні компроміси з большевицькими «досягненнями», та видобути з-під землі укрите там традиції давньої і вічної України, традиції нашого вічного міста над Дніпром.

За яку Україну? *За Україну, вільну від обіймів московського спрута, вільну від усякої Москви, Україну на руїнах потворної імперії і захланницького загарбницького народу. За Україну, звільнену від змори тоталітаризму, совєтського та соціалістичного,* який тепер прокладає собі тріумфальну дорогу в цілий світ. За Україну, вільну від держави-тирана, вільну від колхозної панщини. За Україну не пацифістську, що ставить мир у рабстві понад усе, лише за Україну, в якій віджив би давній войовничий дух нації, яка свою правду і Божу справедливість ставила б понад життя і добробут.

І найголовніше, на прапорі тієї України, за яку маємо боротися, яку маємо пояснити усім, має стояти не дрібна ідейка біжучого часу – соціалізм, чи інша «кратія», а наша прадавня ідея, ідея нашої нації – ідея християнської культури. Ідея активного, віруючого, войовничого християнства та його оборонців, які в великім зударі, що гряде, виразно стануть на боці християнської ідеї проти всіх явних і таємних сил, що запряглися в багні матеріалізму втопити ідею Христа і ввести рабство і темряву в

світ. З Христом проти диявола і його слуг, до якої б нації вони не належали! Жодного компромісу з царством зла та його ідеями, бо не виганяється диявола Вельзевулом і не нейтральні угодовці наслідуватимуть новий світ по потопі. З'єднати націю зможе тільки гостра, яскрава й у всьому протилежна большевизмові ідея. Не за Україну тієї чи іншої «кратії», не за Україну, погній тієї чи іншої «вибраної нації», що під плащиком якоїсь «поступової» ідеї обсяде наш край сараною її визнаців. Лише за Україну стародавнього князівського Києва. Україну Хмельницького і Мазепи, Полуботка і Шевченка.

Ніхто інший, як Шевченко, писав: «Коли ми віддаємо на наругу святі традиції давнини, що тоді з нас буде? Вийде якийсь француз чи куций німець, а від типу або, сказати б, від обличчя національного і спогаду не буде. А на мою думку, нація без власних, їй лише притаманних характерних, прикмет, подібна просто до якогось киселю, і то дуже несмачного киселю»...

Так писав Шевченко і ясно, що мав на увазі не традиції московської кошари, а великі традиції нашого козацького минулого – свобідної, войовничої та героїчної нації і свобідної людини в ній.

Один зі сталінських вірних писав колись, що «СССР – це не тільки п'ять букв, а п'ять вогняних знаків», та що за ці знаки диявола він щохвилини готовий взяти рушницю і піти вбивати. Цьому фанатизмові слуг диявола треба протиставити ще більший фанатизм, ще більший комбативний дух Христових воїнів, оборонців віри, нації проти варварів зі Сходу. Тепер, коли глупота, підлість і боягузтво, здається, обіймають державу над усім світом, завдання України є в стократ тяжче, ніж коли-небудь раніше. Її вона має виконати або загинути, бо, закуштувавши свободи, вже до рабства не повернеться. На чолі цієї боротьби мають стати люди відповідні – не одурманені отрутою зі Сходу, лише віруючі в місію України, які б величчю характеру дорівнювали величі доби, в якій живемо.

Стверджений у цій статті процес назрівання на еміграції нового «москвофільства» підтверджує українська таборова преса в Німеччині.

В «Українській Трибуні» читаємо (02.12.48 р.), що теперішня українська молодь під Советами за останні десять літ перед війною проходила процес занепаду національної свідомості і зростання советського патріотизму. З другого боку, стаття стверджує, що зустріч із «східняками» привела «до величезної зміни ідеологічних позицій наших націоналістів»...

Оце я й ствердив лише: цей москвофільський дух, яким Москва у формі советського патріотизму заразила наше молоде покоління, деякі західні націоналісти взяли за український дух і змінили свої ідеологічні позиції.

Це нове «модерне москвофільство», з яким треба вести таку ж невблаганну боротьбу, як і з москвофільством, виплеканим у нашої інтелігенції царатом від половини 19-го віку до Першої світової війни.

Березень 1949 р.

ПРОТИ АНТИХРИСТА – ЗНАК ХРЕСТА

(Релігія і визвольний рух)

Питання про значення релігії для людської спільноти знову впливає на порядок дня. Занедбане, нехтуване в минулому віці, воно стає за останні десятиліття кардинальною проблемою. Із здвоєним завзяттям намагаються викориняти релігійне почуття в людських душах апостоли диявола (не лише в Росії). А їхні супротивники, здається, виходять зі стану пасивності, змушені до того катастрофічними подіями наших днів. Між цими таборами існує третій – індиферентний до справ релігії; є він і в нашій суспільності. Для нього справа релігії – це приватна справа одиниці, а кермуючі органи спільноти не мають нею журитися. Чи слухний цей погляд? Питання, яке на тлі нестримного настигу воюючого безбожництва (не лише в Росії), набирає тривожного значення.

Переді мною дві заяви двох відповідальних органів української еміграції. Один – Декларація Укр[аїнської] Національної Ради⁸. Це програма, чого хоче ця Рада досягнути на вільній Україні, що вона там обіцяє завести замість, московсько-большевицької деспотії. Є в цій програмі про «демократичні громадські вольності», про «трудова власність», про «вільну працю» та її «законну охорону», про «найвищий добробут працюючих», про «розвиток духової культури», про «рівноправність громадян», незалежно від релігійної приналежності та ин. Є про все, але нема про релігію. Другий документ – це націоналістична програма із серпня 1943 року. В ухваленій програмі є про передачу всієї землі «у власність народу», про конфіскації монастирських і церковних земель, про «рівноправність жінок», про «додаткову платню на виховання неповнолітніх дітей», про музеї, кінотеатри для народу, про дитячі ясла, садки, санаторії, табори відпочинку й инше. А про релігію?

Про неї є дещо, а саме – про свободу культів, віри і світогляду, про відокремлення церкви від держави; є в постановках ще – «проти офіційного накидання суспільності світоглядних доктрин і догм, що може бути втовкмане як заборона обов'язкового навчання релігії в школах.

З тих двох заяв, програм у справі релігійній, які є копією звичайних західноєвропейських «прогресивно»-соціалістичних програм у цій справі, виходить, що держава має займатися лише тілесними та інтелектуальними потребами нації чи одиниці, не потребами душі, має кріпити тіло і розум, не душу і мораль. Із тих заяв не видно, що майбутня українська держава є держава народу із давньою християнською культурою, не видно бажання направити сатанинську руйнуючу роботу большевизму, який силоміць насадив безбожництво на Україні. Віддаючи данину «духові часу», держава в обох заявах привласнює собі величезні права, дріб'язкову опіку над одиницею, але лише там, де йдеться, повторюю, про її інтелектуальний чи тілесний розвій, а не про душевний і моральний. Про музеї, кіно, певно, і радіо держава хоче дбати, а релігія – це приватна справа. Мусить бути розвинений спорт, мусить бути обов'язкове навчання геометрії, техніки, але не релігії. Це державі байдуже, це справа приватна.

Обидві програми мають бути програмами протибольшевицьких рухів. Чи дійсно в змозі вони бути стягом, під який збираються протикомуністичні сили? **Чи цей стяг зможе обійтися без знаку хреста, цього символу нашої цивілізації?**

⁸ Укр[аїнська] Трибуна. – 25.07.1948.

Большевізм, нарешті до цього вже починають додумуватися і на Заході, – це не програма, «це віра». Недоречно думати, що рушійні причини большевицької революції – економічні; так само недоречно, як думати, що економічними були причини Французької революції 1789 р. Тоді на чолі революційного руху стали аристократи і вища буржуазія – не трибуни з народу. Тепер, як перед 1917 р. у Росії, большевізмом в Європі заражена передусім інтелігенція. Большевізм виріс у Росії на поважну силу за Миколи II, в часи, порівнюючи, великої економічної «просперити». А у Франції – в час між двома війнами, коли політичний престиж переможної Третньої республіки та її економічний добробут стояли на недосяжній височині. В обох випадках большевізм – це була духовна пошесть, це була «віра».

Достоевський, який сімдесят літ перед приходом большевізму мав його видиво і який із точністю до кількох літ приповів навіть дату перемоги сатанинської доктрини, писав про неї: «Цей злий дух несе з собою пристрасну віру, нову лжехристову віру», потім – уже свої окремі засади суспільного устрою, які випивають із тої віри. Католицький письменник *о.А.Ансель* із Прадо писав, що комунізм несе з собою «фанатичну душу, дух саможертви, пристрасну, не раз аскетичну душу, скуту дисципліною». Чи цій вірі вистачить протиставити якусь програму? Ні, їй треба протиставити таку віру, яка б запалила вірних ще більшим фанатизмом, ще більшим духом аскези і саможертви, ще більшим комбативним духом і ще більшою пристрасною. Тим більше, що большевізм іде походом не проти капіталізму – дитини щойно 19-го віку, не проти буржуазної демократії, а має на цілі знести з лица землі самі основи нашої цивілізації, закладені тисячу літ тому, – родину, власність, людину, створену за образом Творця, її індивідуальність, цілу основу на науці Христа систему відносин людини до себе, до ближнього і до Бога. Чи з цими «дітьми Сатани» можна успішно боротися гаслами та принадами «свобідного голосування», забезпечення на старість чи жіночої рівноправності? Чи можна боротися програмками, списаними з марксистських взірців, лише пофарбованих не на червоно а на рожево, з обіцянками різних «благ», хоч би їх і обіцяли у «своїй державі»? Чи можна з большевізмом боротися видивом минулої «чарівної України» через окуляри староємігрантського Санчо Панси, з насолодою описаним видивом колишніх «підвечірків і вечорів аж до рана», з перерахуванням сконсумованих «кабанців, телячих задків, солодких пундиків, коли то «всі їли і пили», а потім виставляли «По ревізії» і до дуру співали (В.Приходько в «Часі»)?

Той самий Достоевський писав: «Чому дев'ять десятих москалів у своїх мандрівках за кордон пристають до цих лівих верств суспільности, які відкидають власну культуру? Чи не слідно в цім факті російську душу, що все була чужа європейській культурі? Я так і думаю. Європейці бачать у нас скитів, варварів, що волочаться по Європі, тішачись, що знайшли щось, що можна б зруйнувати, які руйнують задля самої руйнації, як орди дикунів, як гуни, що вривалися в Давній Рим, демолуючи Святе Місто, самі не маючи поняття, що за скарби культури вони при цім нищили»... Заувага, яка звучить у наші часи як візія. На жаль, з тою різницею, що тепер кількість цих «лівих верств» в Європі, податних на большевицьку пропаганду, значно збільшилася. Бо що представляє собою теперішній мегалополіс, сучасне місто-велетен? Не треба думати, що там, де нидіє Христова наука, де порожніють храми, не зводяться вівтарі якоїсь нової «віри». У релігійно переважно байдужих мегалополісах зводять вівтарі ідолам матеріалізму. В осередку всього ставиться не Бога, а «людину», «вільну людину», відірвану від контакту з Творцем. Така людина є «вільна» в родині, а тому не родина формує її дух, а вулиця. Людина стає «вільною» в державі й суспільстві, а тому має багато «прав» і мало обов'язків супроти спільноти. Зрада рідного краю карається слабо, а пропагу-

ється вільно. До «вільної людини» підлещуються, граючи на її найнижчих інстинктах, обіцяючи матеріальний добробут, «культуру» (радіо і спорт) і мир за всяку ціну («після нас хоч потоп!»). **Вбивається героїчна концепція життя**, бажання боротьби за вищі ідеали, в якій йде мова про ризик і жертву. Прищеплюється натомість **концепція життя вигідного, рослинного, вегетативного**, концепція «капусти головатой» (Шевченка), де для людини ціллю життя є їжа, спокій і забава, плекання фізичної сторони людської істоти, плоти, гігієни, калорій, культ помешкання, меблів, «кари», гроша...

Мегалополіс виходить із фальшивої матеріялістичної засади, що в здоровім тілі – здорова душа. В дійсності якраз відворотна засада є правдивою. **Лише в здоровім душі здорове тіло**. Дух людини є першопричиною її вчинків. Але чи в модерних велетнях-містах думають про плекання і скріплення духа, так, як думають про плекання тіла атлета? Чи роблять дух сильним і відпорним на шкідливі і розкладаючі духові впливи, бодай так, як гартують тіло проти шкідливих фізичних впливів? Чи роблять душу людини відпорною на спокуси і підступи? Чи, навпаки, – панею своїх егоїстичних інстинктів, що не раз спідлюють душу? Чи роблять дух кріпким і витривалим у змаганні за життя, щоб ні невдачі його не заломили, ані успіхи не розледачили? Чи виховують у пошані і любові до речей великих, до високого, шляхетного, героїчного, у погорді до дрібних «ідеалів» зматеріялізованої «вільної людини»? Ні, місто-велетень, що занедбує культуру духа, женучи лише за матеріяльними «благами» для одиниці і спільноти, не тільки робить з людини двоногого худобу, **робить її розніженою, нездбною до відпору, знеохоченою до ризику і боротьби, нездбною горіти вогнем ентузіязму, позбавленою віри в себе і мужеських первнів, нездбною жертвувати сучасним і дочасним для майбутнього і вічного**. Така людина і така суспільність стоять безпорадними перед ордами нового Магомета, для якого є щось вище за життя, за добробут, за ідилію і за матеріяльне «щастя», а саме – свідомість його місії, місії лжехриста.

Недавно про це говорив кардинал *Спелман* із нагоди нової жертви Москви – кардинала Міндсентія. На цім останнім випадку, на чортівсько-нелюдськім прикладі переслідування християн більшовиками в Румунії, на переслідуванні церкви і релігії на Україні, на свідомім винищенні давньокиївських церков видно, що більшовизм бореться не за якусь там економічну чи політичну систему, він **бореться за тріумф своєї віри**, а тому нищить передусім віру, яку ми визнаємо з часів хрещення нашої країни більш як тисячу літ тому. Москві йдеться про знищення, здеморалізування духа нашої цивілізації, її понять про божественне походження людини, про її особисту гідність, незалежність її совісти, її поняття про особисту честь, про нетикальні заповіді її релігії, про примат духового над тілесним, божественного над людським. Більшовизмові йдеться передусім про зламання духа християнської людини, щоб вона, «падши, поклонилася» дияволу, щоб зробити з неї людину отари, череди, масового «робота», моральну худобу, що знає лише своє стійло, їжу та палицю чабана, щоб стала повільним зряддям у руках апостолів Нечистого.

Боротися з цим зможе тільки людина, яка стрясе з себе ганебне шмаття матеріялізму, яка навернеться до тої прадавньої нашої філософії життя, яка єдина дає кріпость душі, силу духові і робить їх непереможними. **Цією філософією є філософія християнська**. Це зброя, якою переможемо навалу зі Сходу, вона зробить непереможним меч у руках віруючої людини, вона врятує і нашу націю. Кріпити цей дух, а значить і **відвести належну роль релігії** в спільноті буде річчю, в сто разів кориснішою, ніж дбати про радіо, ясла, спорт і кіно...

Ні матеріялістичні ідоли сучасного мегалополіса, ні давньоємігрантські видива Санчо Пансів про «телячі задки», ні програмки, списані з **програмок** соціялістичних

ощасливлювачів людськості не зможуть служити за зброю проти червоного ісламу. Не є цією зброєю теж ні ідеалізація мирного щастя хлібороба, ні наївна адорація машини, Дніпрельстану й інших пірамід московських фараонів на Україні, які недотепні землячки беруть за нове слово нашого «прогресивного» віку. **Вірі адораторів лжехриста мусить бути протиставлена віра, та, яка колись лягла в основу всього нашого національного світогляду** як моральна підвалина установ нашої національної спільноти, починаючи від родини і громади, а закінчуючи нацією і церквою. Віра, яка унапрямувала всю структуру нашої цивілізації і культури – ставлення до себе, до ближніх, до Бога, до матерії і до диявола.

Коли б цей давній дух християнської культури був живий у нашій провідній верстві, не схиляла б вона голову перед ідолом утопії матеріяльного добробуту, не розкошувала б у видивах їжі й питва, не біла б поклони перед, хоч би й «прогресивними», божками варварів, не робила б компромісів між своєю великою Правдою і дрібними лжеправдами визнавців мамони. Коли б у нашій провідній верстві горіла та давня, але вічно нова віра, знала б вона, що є щось вище від «фізичного збереження нації», від шельменківського «гуманізму», від припадання до ніг перед «малою людиною», а це щось – це власна і нації честь і Божа справедливість. Коли б наша провідна верства горіла тою вірою, не називали б у нас згідливим ім'ям «фанатизму» і «нетолеранції» великої любови до свого ідеалу і непримиренности супроти зла. Тоді б нація жила концепцією життя героїчного, невегетативного, ідеєю віри, боротьби, примату ідеалу над матерією, Бога над мамоною.

Така провідна верства, не безбожницька або релігійно байдужа, знала б, що основним двигуном усіх великих рухів, основою всіх суспільних установ, гарантією сили і тривалости суспільства, нації не є матерія, не «прогресивні» програми, не танки й атомні бомби, а **дух нації**, передусім її провідників, – релігія. Плекання цього духа – віруючого, комбативного, не приєданого до наук, що противляться нашій Правді, суворого до себе і до інших, того, що вимагає, незламного у тій вірі, того, який не знає зневіри, вічно чуйного і вічно юного – ось, що здолає вбити дух матеріялізму, яке творить спустошення і серед нас, ось що зможе поставити націю на ноги, випростувати її зігнутий моральний хребет. Тільки знак хреста на стягу нашої визвольної боротьби зможе згуртувати коло себе силу, що потрафить ставити чоло силі антихриста.

Перед Україною стоїть завдання трохи більше, ніж будувати нову державу з тими самими колхозами, тоталітаризмом і збіжжевими елеваторами в церквах, що й тепер у совєтській «українській республіці». Перед Україною стоїть завдання трохи більше, ніж привернути ідилію ставка, млинка і вишневого садка або оману «правової держави» з правами загального голосування і свободою преси, з кіно, радіо, забезпеченням на старість як універсальним ліком на всі нещастя.

Перед Україною стоїть велика місія – **післанництво невсипущого змагу з варварією зі Сходу**, з її «власстю тьми» надолі і «тьмою власті» нагорі, з варварією, яка завше топтала свобідну одиницю, з колективу робила бога, а з Бога – протектора земного кесаря. Цю місію наша країна доконає тільки під прапором хреста. Є старе подання, що на горах Київських має возсіяти «благодать Божа».

Сіяти, світити може тільки те, що горить. Що горить, не згорає, приносячи себе в жертву. Цим вогнем, яким горіли предки, мусять знову горіти серця одного покоління України за іншим (як це й почалося від 1917 року), лише треба усвідомити собі, що знак Хреста є тою зіркою, за якою треба йти, щоб місію сповнити, щоб дійсно до визволення привів визвольний рух.

Квітень 1949 р.

ВІД МІЖДЕРЖАВНОЇ ДО ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Багато емігрантів так уявляють собі біг подій наступного дня по тім, як «холодна» війна перейде в гарячу: армії вирушать у похід, мирне населення далі буде їсти, пити, женитися й плодитися під звуки менш або більш вульгарних «мелодій» джазу чи радіо. Люди ж, покликані визволяти неньку Україну, виберуть собі відповідну «орієнтацію», запевнять владу імущих, що вони й тільки вони без застережень поділяють їхню ідеологію, а тому їм і належить дістати від «big man»⁹ патент на репрезентацію перед сильними світу України.

З таким патентом у кишені переможні союзники привезуть їх до Києва, окупують своїми військами Україну, а новопризначений український Кабінет Міністрів у тіні чужого меча серед тиші й благоденствія розпише вибори, від яких, очевидно, будуть усунені всі, крім «прогресистів», тоді запитають «суверенний народ», якої він України хоче.

Мені здається, що марні надії на подібну ідилію. Передусім, не буде окупації України переможцем, бо переможців у майбутній війні не буде. Як хтось сказав, здається, по новій війні будуть лише нації розтрощені і нації, що переживуть катастрофу, але яким мало діла буде до того, що буде з Україною. Хто буде окупувати своєю армією Україну, щоб дати «прогресистам» зістабілізувати свою владу над народом? Німеччина? По поразці 1945 р. не буде вона у змозі до того. Франція, Англія? Вони не були здатні до такої великої мети, як розбиття Російської імперії, навіть в догідніших умовах, по 1-й війні. Зрештою, не є в їхньому плані ділити Росію. Америка? Вона, навіть у союзі з західноєвропейськими великими державами, не спромоглася зайняти військово ні Угорщини, ні Чехії, ні цілої Німеччини, а з Балканів – лише Грецію.

Щоб на Заході зродилася ясна концепція державної перебудови ССРСР, треба, щоб національні провідники мали окреслену політичну ідею. Щоб цю ідею втілити в життя, треба, щоб ті провідники мали відвагу зробити це. Щоб, коли б навіть усе це було, ту ідею здійснити, треба, щоб існуючі західні уряди твердо «сиділи в сідлі», а не були підмінювані анархічними силами власної суспільности.

Усіх тих трьох передумов: наявности, бажання і можливости здійснення далекосяглих політичних планів щодо ССРСР, на Заході бракує.

Щодо ідеї, то не тільки Ціліякуси, Воллеси і Шумани і в голові не мають плану розподілу Росії, а навіть і більш впливові і відповідальні провідники. Є натомість кілька ідейок: повернення до збанкрутованої імперії Керенського або нової вже «демократичної» Пан-Європи, де хохла зведуть знову до ролі Шевченкового Яреми, «хамового сина», та ин. З тими ідейками на європейськiм Сході нема навіть що починати.

Щодо відваги свої ідеї здійснити, то вистачить згадати Касабланку, Ялту, Потсдам, безконечні наради чотирьох міністрів або політику понтійського Пилата в Сербії, Польщі й особливо в Китаї, щоб мати ясне поняття про цю відвагу.

Що ж до твердого «сидіння в сідлі» теперішньої провідної верстви Заходу, отже, вільної руки в переведенню своїх замірів, то вистачить пригадати хвилю страйків в Австралії, Англії, Франції і Америці, судові процеси проти московських шпигунів, діяльність протиамериканської комісії і 5-ї колони, а головно – небажання енергійним посуненням скрутити в'язи комуністичній гидрі, щоб здати собі справу, що такі зсередини

⁹ Велика людина (англ.).

підміновані правлячі верстви ледве чи матимуть вільну руку в робленні далекосяглі антиросійської політики, навіть коли б план її мали.

Отже, твердого бажання здійснити далекосяглі плани супроти Росії на Заході нема. Нема і самих планів. Нема і вільної руки, щоб ці плани здійснити, коли б вони були. Що це значить? Це значить, що навіть у випадку воєнної перемоги протимосковської коаліції вона, роз'їджена громадянською війною, досить матиме праці у себе вдома, щоб займатися справами України. Ця громадянська війна може вибухнути навіть під час самого міжнародного конфлікту, що не було б дивним при нездецидованості урядів Заходу супроти червоних, при байдужості людности і цілеспрямованості та рішучості комуністичної 5-ї колони.

Чи в СССР становище инакше? Инакше тільки під тим оглядом, що багатоголовий тиран, який під псевдонімом Політбюро тримає в руці 200 мільйонів людей, має ясну ідею, яку хоче досягнути і досягнути її хоче дуже! В цій силі тієї тиранії. Її слабкість, на томість, в її нестабілізованості, в тім, що в ній так само діють субверсивні, ворожі самому існуванню диктатури, сили. Ці субверсивні сили збільшилися приблизно 100 мільйонами людности свіжо загарбаних європейських земель. Ці субверсивні сили в самім СССР набули на вазі демаскуванням забріханого режиму внаслідок «відкриття Європи» советськими «громадянами» і внаслідок повного банкрутства всієї забріханої «ідеології» комунізму, який навіть по розбиттю всіх «фашистів» не зміг здійснити ні однієї своєї обіцянки. Коли воєнний конфлікт 1941 року одразу ж викликав розклад «доблесних» советських армій, то ще в більшім розмірі це станеться в можливій новій війні.

У результаті того просвітлення мозків підсоветської людности може переіменити в СССР міжнародну війну у війну громадянську, хоч би Москва долізла аж до Атлантику. Оглушення ж мозків населення західних демократій матиме там такі самі наслідки. Фігурально кажучи, в підсоветській Європі будуть діяти українська та інші УПА, а на Заході – п'ятиколонники, що матимуть за собою мільйони одурманеної й озвірілої череди, тої, що голосує за комуністів. На одному боці впоперек фронтів будуть прислужники Москви (явні і тайні, низько і високопоставлені), на другому – традиційні сили старого Окциденту, оперті на релігії, патріотизмі та войовничих нахилах села.

Ось яка, мабуть, буде дійсність у той час, коли «холодна» війна переімениться в гарячу. Так буде й на Україні, яка підійме тоді знову свій давній спір на життя і смерть із москалями. Не буде так, як уявляють собі сентиментальні гоголівські Манілови з «прогресистів» і соціалістів.

Скрізь повториться в ширшім обсягу те, що в 30-х роках відбувалося в Іспанії, в 1917-1919 рр. – на Україні (бо там була не тільки війна із зовнішнім зайдом, Москвою, але й внутрішня, громадянська війна), те, що відбувалося на наших вже очах у Греції, Франції. Першу світову війну попередив ряд локальних воєн – російсько-японська, еспанно-американська, балканські та ин. Локальні громадянські війни нашого часу (Китай, Греція, Франція) виллюються у світову громадянську війну.

Спрагнений ідилії український Санчо Панса запитає: «Нащо ж нам провадити «братовбивчу війну»? Та ж ми всі люди «однієї крові», чи ж не можемо «зговоритися»? Так, ми однієї крові, та різного духа! В тім і біда, громадянські війни якраз і відбуваються між людьми однієї крові та різного духа.

Я вже згадував десь історію з «лобзанням абата Лямурета»? У Законодатних Зборах Французької революції засідав посол абат Лямурет, єпископ ліонський. Не вірив він у партійну ненависть. В одній проречистій промові єпископ закликав із патосом припинити партійну гризню, забути всі «сварки» і заприсягти собі взаємно довічне братерство. Промова зробила величезне враження, послі різних партій схопилися зі своїх

місце і попадали в обійми один одному. Одноголосно ухвалено повідомити про цю вікопомну подію країну, короля й армію. Це сталося 7 липня 1792 року, а півтора року пізніше, в січні 1794, «дорогі земляки», які цілувалися з Лямуретом, поволокли його з товаришами на гільйотину.

У дрібнішому форматі чи не нагадують наші емігрантські «об'єднання» отих Лямуретів та їхніх супротивників? І це ж на еміграції, а як буде на Україні?

Об'єднання людей різних поглядів в одному зібранні щільне й можливе, коли їх ділять деталі, коли нема між ними засадничих різниць у поглядах, які один одному суперечать, коли в тих зборах сходяться люди одного виховання, одних ідеалів. Коли ж ні, тоді буває інакше. Тоді буває так, як за терору у Франції, як за часів Кромвела, який розігнав парламент, або як за большевиків, які розігнали 1917 р. Всеросійські Установчі Збори. Коли одна партія відстоює примат церкви в державі, а друга – розділ церкви від держави, між ними можливі дебати. Але ці дебати неможливі, коли одна з партій пропонує обернути церкву в шинок або дім розпусти. Дебати можливі, коли одна партія пропонує 2-річну воєнну службу, а друга – 3-річну, обидві ж патріотично настроєні й стоять на засаді конечности національної оборони. Але ті дебати неможливі, коли одна з партій, як Торес і тов. у Франції, – партія національної зради й готова кликати народ проти власної армії на підмогу чужого завойовника. Дебати можливі, коли одна партія стоїть за необмежену приватну власність на землю, а друга – за обмежену (проти латифундій), та дебати неможливі, коли одна з партій прагне знищити всяку приватну власність і селянство як стан або «об'єднується» з п'ятою колоною чужинця. Нemoжливі дебати там, де одна з партій хоче знищити релігію або виректися політичної незалежності власної країни та ин.

Ось чому ми спостерігаємо в деяких країнах зник таких «об'єднань», зник парламентаризму. Зник цей виявляється в різних формах і має ту саму причину. Бачимо несмачні ординарні бійки в паризьких і римських парламентах – між «народними представниками», коли вони «дебатують» кулаками і зубами. Бачимо такі фокуси, як, наприклад, в італійській Палаті послів, коли «голосувало» більше послів, ніж їх було присутніх у залі, та ин. Бачимо, як нові невеличкі й колективні феодалі, деякі робітничі союзи або й партії переносять міжпартійні дебати поза мури парламенту, як було, наприклад, під час генерального страйку у Франції 1947 р. або в Австралії, коли 23,000 диригованих червоними робітників, ігноруючи парламент, накидали свою волю всьому народові. Або в Англії, де трудовицький уряд менше рахується з «народними представниками», ніж з потужними трейд-юніонами, від яких залежить.

Причина знику отих «об'єднань» установ – та сама: суспільність роздерта боротьбою різних політичних таборів, яких ділять уже не деталі, а речі засадничі, щодо яких не можна знайти компромісу. Тому закінчиться такий стан громадянською війною, яка дає перемогу тій чи тій із двох, що суперечать одна одній, ідей.

Чи такий стан дійсно існує на Україні? Існує давніше, ніж в Європі, ще від 1917 року. І тоді одні боролися за державну самостійність, інші продавали її чужинцеві; одні боронили традиційний український соціальний уклад, другі з большевиками його руйнувати хотіли або й руйнували. Одні стояли за організування збройного опору наїзникові, другі – за пертрактації з ним. Уже тоді лівиця стояла проти правиці. Перша тільки себе вважала за «народних представників», а решту – «ретроградів», «реакціонерів», «монархістів», «клерикалів», «націоналістів», «шовіністів» і самостійників, – за ворогів народу, яким не місце в українському парламенті.

Так само стоїть справа й тепер. Лівиця вже впадає в рецидив «федерації», фактично викидаючи за борт самостійницьку програму, впадає в рецидив «міжнародного братер-

ства», вогнем дихаючи на саму засаду збройної боротьби з окупантом (або визнаючи її про око), думаючи її заступити хитруванням, політикою «реального» чолобиття перед сильними і «тверезого» приймання недогризків панського столу. В 1939 р. це було пропонування «лояльної співпраці» москалям, у 1945 р. та наступному – переможній демократії Заходу. Лівія засвоює собі соціальну програму московського більшевизму, і логічно хоче опертися не на сили, які впродовж 30 літ так чи інакше боролися з московським наїзником, а на сили, які служили йому, допомагаючи «розпинати Україну» (ставка Багряного, міністра УНР), на комсомольцях і членах компартії. Чи ж не писав один із чільних представників тієї лівії про «напади і грабежі» УПА нашого «бідного селянина», якого аж московсько-більшевицька влада «оборонити» мусила «перед зазіханням грабіжників і бандитів» із визвольної армії¹⁰?

Що спільного може бути в українських патріотів із тими людьми? І чи об'єднуватися з ними не значить впадати в глупу і злочинну істерію абата Лямурета? Чи та лівія не хоче просто піти слідами Тито і чи не жде патріотів під їхньою владою доля Михайловича?

На Україні, так само, як деінде тепер у світі, суспільність розкололася на два табори, між якими не уникнути боротьби, бо йдеться про речі засадничі. Табор лівії спирається на існуючий і запроваджений Москвою стан на Україні та на сили, на які спиралася Москва. Патріоти спираються на Україну, яка, писав Шевченко, «ворога під ноги топтала і чиста і нерозтлінна вмирала», залишаючи заповіт боротьби дітям і внукам. Лівія явно схиляється до тої голотської, безбожницької, скошарованої, безселянської України, яку зробила Москва. Патріоти ж прагнуть вибороти Україну традиційну, вільну і незалежну, з любов'ю не до кошарового, а єрархічного устрою, до своєї землі, до Бога, з ненавистю до всього підлого, крутійського, хамського, до всіх лакеїв у золотій оздобі – чи царській, чи позиченій у більшовиків.

І розмови лівії про всякі «федерації» й «унії», і відраза до воюючої України, і симпатії до «обшіннава» московського ладу, і ставка на більшевицьких «рабів з кокардою (советською) на лобі» – все це угинання шиї перед Москвою, повернення пса до блювотиння свого, до того, повторюю, що виригнула, очищена у вогні революції, Україна 1917-1921 рр.

Ще заки він сам пішов із поклоном до Кремля, М.Грушевський писав про таких людей: «Недаремно проллялася кров тисяч розстріляних українських інтелігентів і молоді (і селян – Д. Д.), коли вона закріпила духове визволення нашого народу від найтяжчого і найшкідливішого ярма, добровільно прийнятого духовного чи морального закріпачення московської нації». «Вірність і служебність не за страх, а за совість» Москві та москалям Грушевський тоді називав «різко, але справжніми словами: це духове холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі і холопства, його апологетом і панегіристом»¹¹.

Ті, що борються за прекрасне видиво традиційної України, повинні відсепаруватися від тих «холопів», повинні провести підбір, селекцію, повинні об'єднатися між собою, об'єднати людей спільного, не холопського духа. Щоб не допустити повторення соціалістично-федералістичної «свистопляски» 1917 року, щоб могли протиставити «новий» Московщині духово, морально і збройно сильну націю, щоб виробити не плебейську Україну «татарських людей», а українську Україну, традиційну, давню, нову, вічну.

Серпень 1949 р.

¹⁰ Лондон, 1 січня 1947. Інформ[аційний] Бюлетень Панчука, цит. з «Сурми», ч. 9.

¹¹ На порозі нової України. – 1918.

«ПОЗИЦІЇ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ» ЧИ НОВЕ СОВЕТОФІЛЬСТВО?

В українській пресі стрічаємося з однією фатальною оманю щодо суті теперішнього світового конфлікту. Та преса думає, що в конфлікті знаходяться два табори: комуністичний – з одного боку, «прогресивний» або «демократичний» – з другого. В їхньому антагонізмі нібито і є суть світового конфлікту.

Думка в основі своїй фальшива. Між цими таборами може йти спір за владу, але нема засадничого антагонізму, антагонізму світогляду. Між цими таборами може прийти і, мабуть, прийде до конфлікту. Але ж до такого конфлікту доходило між Сталіним і Троцьким, між сталінцями і «старою гвардією» большевицькою, до такого конфлікту доходить між Москвою і Тито, та чи ж це значить, що суттю суспільних конфліктів у ССРС була суперечність між сталінізмом і троцькізмом? Що суттю європейського конфлікту є суперечки між московським і балканським комунізмом? Так само суттю внутрішніх конфліктів за Французької революції не були суперечки між Дантоном і Робесп'єром про те, хто перший покладе голову під гільйотину. Так само суть боротьби різних сил у наші часи у світі зовсім не є антагонізмом між комунізмом і «прогресивними» силами.

Візьмімо Англію. Невже тамошні «прогресисти» – засадничі противники комунізму? Кілька років тому деякі теперішні міністри лейборпартії активно підтримували большевиків, як лідери трейд-юніонів, що саботували посилку військової допомоги противникам червоної Москви. Сер Стафорд Крипс заявив, що не сумнівається в пацифістських намірах Кремля. Ласкі, червоний декан Кентерберійський та інші «прогресисти» явно й славно симпатизують червоній тиранії. У розмові, udzielеній одному мадрридському часопису, колишній британський посол у Парижі Даф-Купер, оком не моргнувши, сказав, що й нині більшою загрозою для Заходу і світового миру є бездержавна, окупована чужими арміями Німеччина, ніж сталінська Росія. А міністр Шовкрос є тої думки, що є злі і добрі диктатури та що наміри червоної диктатури – добрі. Ще мудріше висловився «прогресист» Пристлі: дії комісії в справах «неамериканської діяльності» не є законною обороною держави проти чужого шпигунства, а виявом... політичної нетолеранції, що безнастанні обвинувачення Кремля в злих намірах – це просто новітня інквізиція. Можуть наші наївні «соціологи» своїх і України прихильників бачити в тих «передових прогресивних умах» Європи, але для читача, мозок якого не засмічений марксовою жуйкою, ясно, що за засадничих противників комунізму тих «передових» політиків уважати не можна.

Візьмімо Америку. Чи такі постаті, як Воллес і ціла його компанія, теж є тими «прогресивними передовими» людьми, з якими нам по дорозі? Чи вони вороги, чи підпомагачі комунізму? Чи вони, що захвалюють криваву безбожницьку тиранію, – демократи, чи щось інше? Чи оті Чапліни та Айнштайни, що підпирають «пацифістична» акцію Кремля – теж «прогресисти», з якими нам по дорозі, чи підпомагачі большевизму?

Чи може протикомуністично є настроєні французькі «прогресисти», які недавно творили єдиний фронт із п'ятиколонниками Тореза? Чи брудні потоки большевизантської літератури Камю і Сартрів, якими захоплюються й «прогресисти», але

які зневажають у своїх «творах» християнського Бога, а вивищують всяке моральне плюгавство, якими зачитується «прогресивна» Франція, теж є доказом, що «прогресивна» Франція прихильна нам і ворожа комунізмові? Чи «демократична» преса обох півкуль, яка сухої нитки не залишає на Іспанії і на країнах Південної Америки, де ще плекають культ християнського Бога, не криє своїх симпатій до безбожницької Москви, може бути союзницею протибольшевицьких сил?

Фактів таких і їм подібних можна назбирати ще більше, а сенс їхній такий: велика більшість так званого «прогресивного» табору, в суті речі, симпатизує большевикам активно чи пасивно. Однак є емігрантські часописи, є цілі угруповання, які якраз роблять ставку на той «прогресивний» табір. Є такі, що нагло в нього увірували, кинувши до коша дотепер ними декларативно визнані ідеї націоналізму. Є такі, що соромлячись назвати річ на ім'я, тим не менше пропагують, як «нове слово», що нас спасе націонал-соціалізм.

І в цім страшна небезпека для визвольного українського руху. Не треба забувати, що слова «прогрес», «прогресивний» видумані большевиками та їхніми приплентачами на ті випадки, коли їм треба виступати під фальшивим стягом, а ці слова «прогрес», «прогресивні ідеї» мають п'ягнувати як «реакцію» і «ретроградство» всі традиційно національні ідеї України та інших націй християнської культури. «Прогресивних» товариств і партій повно на Заході, і всі вони, так чи інакше, допомагають роботі большевизму розкладати західні суспільності. Хто засвоює собі «прогресивну» термінологію і весь марксистсько-соціалістичний жаргон (як Чайка), той свідомо чи ні побачить своїх приятелів і спільне «Вірую» в соціалізмі чи комунізмі, той поборюватиме все, що ненавидить комунізм, – приватну власність, церкву, релігію, незалежне селянство, традиціоналізм, особисту свободу, гідність людини та ин. Він же скоріше чи пізніше відвернеться як від «ретроградства» від тих сил, які **справді** є запорою комунізму і які **справді** роблять націю сильною. Ось у чім небезпека того націонал-соціалізму, який мають сміливість пропагувати як програмку нашого визвольного руху новітні націонал-соціалісти. Спільна демосоціалістична віра української інтелігенції 1917-го року привела її до адорації Росії і політичного москвофільства. Зараза москвофільського у своїй суті націонал-соціалізму українського спричинить таке саме спустошення в мозках теперішньої інтелігенції. Занадто небезпечні для чистоти нашого визвольного руху ті емігрантські націонал-соціалістичні фантазії, щоб поминути їх мовчанкою. Критика, гостра критика тих фантазій є річчю конечною і пожаданою.

На таку критику зреагували вже наші націонал-соціалісти з подразненням, інвективами, особистими випадками.

В «Українській Трибуні» (20.03) була стаття під заголовком «Д.Донцов – проти ідейних позицій укр[аїнського] визвольного руху». Оце називається полегшувати собі полеміку! Виходить, що вистачить їм викинути на смітник усі націоналістичні ідеї, які нібито визнавалося літами, перейти на націонал-соціалістичну віру, назвати це своє чергове кон'юнктуральне «кредо» кредом визвольного руху, і люди мають перед тим шапкувати?! Це дуже по-рутенськи хитро і так само по-рутенськи смішно і наївно. Донцов і «Вісник» довгими літами поборювали соціалістичну заразу, і чомусь тепер на догоду черговому скокові «Укр[аїнської] Трибуни» треба визнати ці фантазії за позиції «українського визвольного руху»? З якої рації? Не всі ж уміють так гнучко пристосовуватися до всякої нової кон'юнктури!

«Укр[аїнська] Трибуна» каже, що націонал-соціалізм треба прийняти тому, що соціалізм став фактом на Україні. Ну і що з того? Поневолення України, знищення

релігії теж стали фактом на Україні – значить і їх треба прийняти? «Укр[аїнська] Трибуна» пише, що, приймаючи націонал-соціалізм, їхня група пристосовується до «придніпрянської психологічної свідомості»... До якої? Є свідомість повстанців, є свідомість тих, що гинули якраз у боротьбі проти ідей соціалістичних, захвалюваних тепер «Укр[аїнською] Трибуною», а є й «свідомість» Тичини та інших малоросійських «дядьків отечества чужого». На яку ж свідомість хоче рівнятися «Укр[аїнська] Трибуна»? Можемо її запевнити, що та наддніпрянська «психологічна свідомість», якою заслонюється «Укр[аїнська] Трибуна», не є наддніпрянська, не є українська, вона є свідомістю новостворених «презрених малоросів», психічно змосковщених. Давніше існували малороси типу Савенка, видавця «Киевлянина», завзяті вороги українського національного відродження, і на них рівнялися галицькі москвофіли тих часів. Нині повстали нові Савенки, затруті московською червоною отрутою, і на них тепер радить нам рівнятися «Укр[аїнська] Трибуна». Ось як справа стоїть і з тим новим москвофільством, з тою новою, витвореною 30-літнім большевицьким гнітом «всесоюзною» психікою на Україні – треба боротися, не на неї орієнтуватися.

Обвинувачуючи Донцова в негачії «ідейних позицій українського визвольного руху», той самий часопис зраджується, що ніхто інший, лише він сам та його група покинули позиції націоналізму. Донцов, як пише «У[країнська] Трибуна», не видумав практичної програми визвольного руху, та зате її придумали симпатичні «У[країнської] Трибуни». Лише, на біду, та програма «показалася практично мало придатною для мобілізації (українського) загалу до боротьби». Тоді вони винайшли іншу. Яка ж ця інша? Вона була «зовсім не доктринальна, отже, *ані націоналістична*, як би Д. Д. прагнув, *ані соціалістична* чи *комуністична*, як це Д. Д. твердить», а «емпірична».

Що програма та не є «емпірична», а просто націонал-соціалістична, це ясно всякому, хто вміє читане розуміти. Та цікаво не це, а визнання «У[країнської] Трибуни», що платформа, на яку вона та її односторонці стали, *не є націоналістична*. Отже, це вже не «фальшування цитат», не «інсинуації» Донцова, це факт, *що його визнає в найвиразніших словах сама «У[країнська] Трибуна*». Український визвольний рух у 30-х і 40-х роках ішов під прапором націоналізму. А тепер, коли Донцов при цій ідеї залишився, а трибунівці її викинули на смітник, виходить, що не вони, а Донцов зрадив позиції визвольного руху! І з такими противниками доводиться полемізувати!

Дивується «У[країнська] Трибуна», як так сталося, що, «коли вкінці знайшлися люди великої волі, коли пропагований Д. Д. ідейний напрямок здійснюється, Д. Д. уважав за потрібне виступити... проти них». Та яке ж це здійснення політичного напрямку, пропагованого Д. Д.? Донцов пропагував націоналізм, від якого відрікаються трибунівці, не націонал-соціалізм. Пише «Укр[аїнська] Трибуна», що термінологія (соціалістичний жаргон) не важлива. Не важлива? Дуже важлива! Свідчить про це, між іншим, радість сина М. Драгоманова в однім часописі («Неділя», ч. III м. р.) з приводу прийняття деякими націоналістами драгоманівської термінології: замість «нації» – «народ», замість «держави» – «республіка» та ин. Він розуміє, що це значить. Розуміє, що зі зміною термінології міняється суть, зі зміною назви міняється «кредо». Хто витягає із забуття смутної пам'яті соціальні концепції Центр[альної] Ради 1917 р. та взагалі її політику, той витягає як взірць для наслідування і її соціалістичні експерименти, і її федералізм, і її класову боротьбу, і її антимілітаризм, тобто все, завдяки чому очолювана соціалістами революція наша була пересилена Москвою. Те, що ті ідеї подобаються соціал-демократам та їхнім товаришам-соціалістам – революціонерам, у різних емігрантських установах чи радах, це зрозуміло.

Але ніхто не має права мертві ідеї мертвих людей пачкувати українському заголові під плащиком ідей визвольного руху сучасності.

Статті Чайки і Полтави рекламує «У[країнська] Трибуна» як статті, написані «з ерудицією досконалого знавця соціологічних процесів». На мою думку, ці статті взагалі не написані, а відписані зі старих копійкових марксистських брошурок, якими засмічувалися голови української молоді 50 літ тому. Неважливо, що офіційно Маркса не визнається, – визнаються там усі його догми – насамперед суттєві з них, знищення приватної власності і соціалістичну державу – пана життя і смерті одиниці, а крім того, повний релігійний індіферентизм світить у тих статтях. Те, що автори уникають називати свої доктрини соціалізмом, це справи не мінє, так само і те, що вони присягаються, що їхня тоталітарна держава вже не буде тоталітарна, а цілком демократична. Внутрішня логіка якоїсь ідеї сильніша за рекламні декларації її adeptів, а тиранія логічно криється в усякім соціалізмі. Поза тим у статтях отих «ерудитів» видно повний брак незалежної думки та жадливе незнання і нерозуміння політичних процесів, що відбуваються на Заході. І роля соціалістів, і «прогресивних» елементів, і суть визвольної боротьби на Україні в 1917-1929 рр. оцінені там найвно і фальшиво.

«У[країнська] Трибуна» запитує: «Де його Д. Д. бачить – отой соціалізм у тих «Позиціях»?». Як же можна його не бачити, коли він аж в очі б'є? Знищення самої засади приватної власності (с. 67), знищення клас, соціалізація засобів продукції навіть у бідного селянина, який стає наймитом чи чиншовником держави, що ж це таке, як не система, вже запроваджена москалями на Україні? «У[країнська] Трибуна» обурюється, що значить Д. Д. за класову боротьбу? Ні, це Центральна Рада була за класову боротьбу, це большевики провадять всюди класову боротьбу і соціалісти, це московська концепція знищення класів, пропагована тепер авторами «Позицій». Українська концепція – це гармонія класів, не боротьба між ними, це ерархічний устрій суспільності, не московський ідеал тиранської держави вгорі і «згляйхшалтованої», безкласової людської отари надолі. Найліпший доказ, що автори з «Позицій» дійсно стали на соціалістичну платформу, дійсно викинули за борт націоналізм, свідчить хоч би та радість, з якою їхній виступ прийняла детройтська «Українська Пора». Ось серед кого, ось серед яких кіл знайшли собі прихильність наші націонал-соціалісти! Серед шаповалівців, григоріївців, приятелів пп. Феденків, галицьких радикалів! Серед тих, які і революційний рух, і націоналізм, і визвольну боротьбу п'ятували ім'ям бандитизму.

Далі йдуть нарікання на руйнацію «єдиного фронту». Бо видається, що тепер усі хочуть єдності, «культ національної єдності ставиться тепер у нас на першому місці», а Донцов проти цього, бо не хоче безкласової суспільності і «нищить братів по національності і віросповіданню». Донцов багато писав про єдність і роз'єднання і в ЛНВ-ку, і в «Віснику» ООЧСУ, і в окремих брошурах, і в брошурі «За який провід», старався зглибити цю проблему в світлі історії, але «любезні земляки» зі зворушливою тупістю відмахуються від тієї проблеми, не пробуючи навіть полемізувати з висуненими Донцовим аргументами, лише з незмінною і бездумною упертістю повторюють беззмістовні й демагогічні фрази про «об'єднання». Об'єднати треба націю, не партійні кліки, об'єднати людей спільного духа, не чистих із нечистими, не шляхетних зі злодіями, не мудрих із дурнями, не Авелів із Каїнами, не Остапів Бульб із Андріями, тільки тому, що вони «брати» по крові чи вірі. Об'єднати треба націю, не кліки, а націю не об'єднає ніколи механічна збиранина людей, чужих собі духом, а лише група людей спільної ідеї, одного духа, однієї психіки, однієї мети. Це,

що тепер робиться під демагогічним гаслом об'єднання, не прискорить об'єднання нації, а лише призведе до хаосу, хаотизації всіх і всього в спільній ямі історичного сміття. У ній опиняться і ті «чисті», які, ідучи за демагогічним гаслом «об'єднання», простягають руку живим трупам і москвофілам.

Укінці закидає «У[країнська] Трибуна» Донцову, як сміє він нападати на націонал-соціалістичну позицію, коли вона є платформою УГВР, «інституції, на яку звернені очі українського народу»? На це можна відповісти, що коли УГВР є установою, на яку звернені очі народу, то вона мусить поборювати ширення ідей, запозичених у Москви, ідей, проти яких наш народ боровся і бореться та не повинна толерувати у своїм середовищі прихильників ідей, узятих з духа традицій московського народу. Хто знає наш революційний рух, той переконаний, що цей націонал-соціалізм ніщо інше, як емігрантська вихватка, з якою визвольний рух не забариться здесолідаризуватися. Ті, що б'ються на Україні з окупантом, б'ються *проти комунізму* і *проти соціалізму*, не за них, отже, з новими програмовими фантазіями емігрантів не мають нічого спільного.

А для розваги трибуністів подамо такі факти: перед 1917-им роком виклинала Донцова (за пропаганду самостійності) вся наддніпрянська українська преса (разом із московською), за «відступництво» від тодішніх позицій українського визвольного руху. А тоді тими позиціями були: рідна школа, автономія в рамках Росії єдиної і неділимої, братня спілка з московською демократією та її оборона перед Заходом. Хутко по тім оті «позиції визвольного руху» довелося українській демократії змінити якраз у дусі самостійності під впливом подій і бажань нації. Тепер націонал-соціалісти теж будуть змушені закинути свої соціалістичні позиції під впливом національної стихії, яка, як в 1917-1920 р. боролася, так і тепер бореться проти комунізму і проти соціалізму. Новітні Винниченки і Грушевські, що перейшли на позичені в москалів позиції, залишаться генералами без армії. Чим скоріше це станеться, тим ліпше.

Лінія поділу між двома ворогуючими концепціями життя в нашій світі не йде по лінії поділу: комуністи – «прогресисти». Світ уже збольшевичений і світ «прогресивний», який уже большевичиться, мають багато між собою спільного: матеріалізм, безбожництво, ідеал егалітаризму, тоталітарної, всемогутньої держави, яка всюди влазить, нехить або ненависть до всього великого і величного, культ «малої людини» та їх суми, людського муравлища, людської череди, матеріалістичного й атеїстичного земного «раю». Лише «прогресисти» хотіли б запровадити цей «рай» поступово, дорогою еволюції без ножа, а большевики – дорогою революції. А та анархічна «свобода», та атрофія влади в нації, державі, родині, соціальним житті, яка шириться в країнах, заражених «прогресивними ідеями», – це лише щабель в еволюції, за яким іде кий комуністичної диктатури.

Лінія засадничого поділу між двома світоглядними концепціями, що борються за перемогу в нашій світі, біжить деінде. Вона розділяє кожну країну і кожну націю на два табори: табір комуністів, до яких активно чи пасивно схиляються всякої масти соціалісти, «прогресисти» й інші «передові уми», і табір тих, що стоять на ґрунті націоналізму, традиціоналізму, табір, де визнається засади приватної власності, людської індивідуальності, національної окремішності, гідності, де визнається Бога і Його Заповіді. В цій останній таборі є наше місце, місце України, не в таборі комунізму і «прогресизму», які свідомо чи ні задивлені як в ідеал в Москву. На цій становищі має стояти і стоїть український визвольний рух, відкидаючи всякі відсвіження проклятої пам'яті соціалізму. На чолі того руху мають і будуть стояти не емігрантські фантазери, не прихильники механічної об'єднаної

саламахи, а ті, насправду сильні, які силою свого духа притягнуть, об'єднають і поведуть за собою націю,

Трибунівці лякають Донцова, що, як він не стане націонал-соціалістом і не перекреслить свого націоналізму, як не зрозуміє «нових часів і нових потреб», одним словом, як не піде за «современними вогнями», то буде відлучений від націонал-соціалістичної «церкви», втратить усяку популярність і не буде навіть по смерті зархований до «луччих людей» народу. Грізна пересторога! Але не нова. Які б ідеї Донцов не голосив – чи ідеї самостійності і сепаратизму (1913), чи націоналізму (1926), чи традиціоналізму (1944), завше його старалися відлучити від панівної політичної «церкви» і всіма силами зробити непопулярним.

А потім, проголосивши непопулярним, мусили роками ті «непопулярні» ідеї поборювати і вкінці їх приймати за свої. А ідеї, голошені «Вісником» були такі непопулярні, що їх аж досі поборюють наші «популярні» нищителі традицій. Отже, погроза трибунівців не така страшна. Зрештою, не йдеться тут про популярність, а про правду та про те, що потрібне, а що шкідливе національно-визвольному рухові. А в таких випадках не час звертати увагу на популярність у людей кон'юнктури і політичних крутіїв.

Укінці варто пригадати фразу з «Позицій»: **«Молодь не має поваги до ідеології, основні положення якої часто змінюються... Така ідеологія викликає лише огиду в ідейній молоді»** (с. 102). Власне! Над цим краще застановитися трибунівцям. Скаканням від націоналізму через драгоманівщину до націонал-соціалізму популярності з певністю не здобудеться.

Квітень 1949 р.

СТАВКА НА «ГРЯЗЬ МОСКВИ» (Нова «сменовіхівщина»)

По трагічним закінченні української революції 1917-1921, коли широким потоком потекла українська еміграція за кордон ССРСР, почала серед останньої ширитися так звана «сменовіхівщина». Так по-московському охрестили те явище, коли багато учасників визвольних змагань, навіть цілі партії, заявили свою лояльність супроти московського переможця і поверталися до краю служити йому або залишалися робити його роботу за кордоном, розкладаючи, скільки могли, еміграцію морально.

Були це часи, 1920-ті роки, коли голова першого українського парламенту й однієї із соціалістичних партій кликав емігрантів «через трупи і кров земляків» подати руку большевикам і допомагати їм у їхньому «великім соціалістичнім ділі», коли в розпалі воєнних змагань дезавував за кордоном прилюдно уряд Петлюри, визнаючи за легальний уряд України уряд Раковського, коли, нарешті, повернувся зі своїми співпартійцями на Україну... Це були часи, коли колишній кількакратний шеф українського уряду і другої соціалістичної партії їздив на поклін до Москви... Це були часи, коли багато провідників галицько-української соціалістичної партії теж поїхали на працю до большевиків. Це були часи, коли пробольшевицька дурійка охопила Галичину і коли там ширив свою отруйну пропаганду журнал «Нові Шляхи».

На честь тієї еміграції треба занотувати, що вона мужньо і мудро поставилася до пропаганди і прикладу «сменовіхівців» і витримала у становищі непримиренности. Не змінила давні національні «віхи» (договоркази) на «нові» – промосковські.

У новій нашій еміграції, яка плила на Захід, починаючи від 1939 року, знову починає ширитися «сменовіхівщина». 30 літ панування большевизму на Україні, систематичне витереблювання ним елемента незалежницького, фаворизування елемента угодовського, терор і пропаганда затуманили не одну голову. А явне співчуття деяких «демократичних» колів Заходу до «могутнім ССРСР» довершило решту: «сменовіхівщина» підняла голову.

У чім це видно? У безлічі фактів, яких треба лише вміти зібрати докупи і підвести під один знаменник. Назвімо найважливіші, бо на цю тему можна писати томи. А тоді побачимо, що *в усі ділянки нашого еміграційного життя, в усі концепції, політичні, економічні і культурницькі, продираються большевицькі чи пів большевицькі ідеї; і навпаки – ті, якими дихала, під яких прапором боролася Україна в 1917-1921 рр., потихеньку й полеженьку починають то тут, то там понижувати, висміювати, не раз просто наплюжити*. Очевидно, в ім'я «єдності» і «прогресу». Бо ж «усі ми українці», чого ж маємо цуратися різномудців? Не можна ж бути «ретроградами» і триматися, мов п'яний плота, давно «нереальних» ідей. Україна – так, але «реальна», не «фантастична», за яку, правда, батьки билися, але якої ж «тепер нема»?

Різниця лише та, що тепер «сменовіхівщина» виступає під фальшивим прапором. Вони – «прогресисти», а це термін, яким прикриваються всі пробольшевицькі акції там, де не можна виступати одверто. Вони ж і «демократи». Є демократи, ворожі комунізмові, але є й такі, які симпатизують червоному Китаю, червоній Росії і в дусі своїх симпатій намагаються навіть впливати на політику своїх країн; нарешті

большевики – теж демократи! У них же «найбільш правдива демократія у світі»! Під тими фальшивими прапорами й перевозять усякий політичний крам спекулянти на людській глупоті.

Затирається передусім ідея незалежності. На бенкетах і урочистостях усе поминають «соборну і самостійну», але в статтях, часописах інакше. Не проти «соборної і самостійної», лише сугерується, що та Україна, за яку гинули під Крутами, Базаром, в Зимовім поході, при обороні чи здобутті Києва, була «гопаківсько-шароварницька» Україна, загумінково-хуторянська... Говориться, що «повна незалежність» – це ж у теперішніх умовах «фантом». Як змагатися, то хіба за «максимум релятивної незалежності». Другі додумуються до того, що повна національна суверенність є «загрозою існування людськості». Подумайте тільки! Згине, пропаде вся людськість, як не підемо в справах незалежності на поступки!

Це зміна віх політичних. Далі йде *зміна віх економічних.* Маю на увазі отой новосоціалізм, який у формі ідеї знищення приватної власності і запровадження московської «общини» фігурує в програмах не лише соціалістичних угруповань. Хто читав твори Сталіна, той мусить знати, що він думав і що писав про селянство як класу. Він писав, що селянин, приватний власник, – це найстрашніша зброя проти большевизму. Тому, коли прихильники московської «общини» запевняють, що якраз «общинник» буде найкраще битися за самостійність, то в цім випадку треба йняти віру Сталінові, а не їм: він уже краще знав, що йому небезпечно.

Його аргументація проста: селянин небезпечний комунізмові тому, що це стихія – приватновласницька, тому, що міцно прив'язаний до своєї землі і Бога, тому, що є войовничо настроєний і досі постачає найбільший контингент до протикомуністичних армій. Зробіть із селянина земельного пролетаря (як це й робив Сталін), і він перестане бути силою протикомуністичною. Коли він на Україні вогнем дихає на комунізм і Москву, то тому, що, незважаючи на «общину», в душі залишився приватним власником. Але соціалісти або новосоціалісти з тим не рахуються. В програмі однієї пів большевицької емігрантської групки так і зазначено, що колективізацію нашого села треба ще «поглибити» («углубленіє революції»), бо «процес» пролетаризації селянина є явище «позитивне» і «прогресивне». Іншими словами, винищення большевиками нашого селянина, руйнація його домівок, штучний голод, мільйонові депортації – все це, від чого стогоном стояла наша земля під терором чужинця і що мало на меті зламати її відпорну національну силу, в очах нових «сменовіхівців» є добре і тим шляхом треба лише далі йти.

Це зміна віх економічних. Далі йде підкопування під догму, яку нарешті ми засвоїли внаслідок останніх кривавих 30 літ, що єдиною *тактикою збройної боротьби* можна вибороти Україні незалежність. Цю догму «сменовіхівці» особливо підкопують. Це вже оглядали ми, коли стільки часописів і груп або підважувало значення УПА, або замовчувало її акцію. Далі почали підкопувати і знецінювати значення всякої революційної боротьби з Московщиною. Так, кажуть, молодь гинула, приносила жертви, та... чи потрібні? Чи щось «реального» з того повстало? Нащо та «орденська замкнутість»? Нащо те «змовництво»? Чи воно допомагає? Та ж як будемо повставати, то дамо «нову притоку до нових репресій»! (Бо ж большевики без тієї «притоки» ніколи тих репресій не робили!). Годі вже, кажуть «сменовіхівці», поборювати большевиків терором, змовами і повстаннями, це ж несерйозно!

Те єдине, ту догму сильних націй, що винесла Україна з вогню боротьби і переслідувань, що лише в нас сила самих, що лише нею здобудемо свої права, нова

«сменовіхівщина» поволі, але систематично намагається підкопати в нашій мозку, обезвартнити, вбити. Кому на користь?

І, відкидаючи «змовництво», «орденство», революцію і повстання, що ж, натомисть, яку тактику захвалюють «сменовіхівці»? Вони радять повалити большевизм, прощу не сміятися, це дослівно з одного радикального часопису, «моральним натиском світової демократії...». А коли ви ці бздури так і назвете, то ви – фашист і ворог демократії.

Другі радять реальніше, як деякі «демократичні» галицькі партії в 1939 році: запропонували свою співпрацю большевикам. Таку тактику протиставлять вони «нереальній» тактиці боротьби. Інші протиставляють «нереальному» бунтарству чеське «швейкіянство». Дослівно! І уважають, що всіх своїх ворогів чехи перемогли тактикою Швейка, що швейкіянство «перемогло», а завдяки йому «мають свою державу». Так пишуть «сменовіхівці» 1948-го року Божого, а панування москалів у Празі року четвертого... (Шерех, Самчук).

Так виглядає «сменовіхівство» в **тактиці боротьби**. Та на тім не кінець.

Тому зовсім логічно робити ставку не на борців проти Московщини, а на «заслужених (у большевиків) людей» – на комсомольців, членів партії, урядовців та ін., на тих, які закріплювали чужинецький режим на Україні, допомагали йому, нищили весь елемент національно-революційний. Це, отже, ставка не на «підпільників», а на «визначних людей» московського большевизму, попросту – на «грязь Москви». Що ж дивного, що люди з такою психікою уряджують спільні збори з московськими соціалістами, що патріотом своїм уважають людину, яка хоч і була колись послом УНР, але тепер робить українську політику в большевицькій посольстві?.. Що ж дивного, коли «демократичні» галицькі партії пропонували вже в 1939 році большевикам співпрацю? Що дивного, коли у «Відродженні нації» (Винниченка) читаємо, як автор переговорював у справах української політики з Мануїльським про допомогу його урядові? Коли узгляднимо ці факти, ясно стане, чому всі «сменовіхівці» боронять тих, які стояли за порозуміння з Московщиною, – Винниченка, Грушевського, Марголіна, Драгоманова. В глибині душі вони з угодовою програмою і тактикою тих політиків солідаризуються. Зрозуміло й чому деякі «сменовіхівці», відкинувши саму ідею України, що повстала у вогні 1917-1921 рр., відкинули і її прапор, додавши до Тризуба московсько-большевицький серп і молот. Большевики ж обдарували свою «незалежну Україну» теж «державним прапором», додавши трохи на долі блакитної смужки...

Відкидаючи повстання, збройну боротьбу проти Москви як тактику, «сменовіхівці» ідуть ще далі. Їм треба скомпрометувати, висміяти взагалі сам непримиренний (не угодовський) дух, який прокинувся на Україні за останніх 30 літ. Звідтіля їхні напасті на «людину визвольного руху» (анахронізм, мовляв!), на поетів, які ту людину та її життєву філософію принесли на наш загумінок. Стараються осмішити людей «однієї думки», людей одного «Ні» супроти ворожих сил і одного «Так» супроти всього, що з тими силами бореться. Висміюють «догматиків», людей «одного наставлення», бо людина мусить бути «різностороння», вміти витягатися й скорчуватися, щоб змістилася в кожне прокрустове ліжко. Особливо ж ненавидять «сменовіхівці» людей пристрасної віри, бо «апотеоза віри – це кваліть розуму» (Шевчук-Шерех). Бідний Шевченко, що так пристрасно вірив! Не робив би того, якби знав, що треба перестати, щоб дорівнятися розумом Шевчукові. Недурно нападав на Шевченка і Драгоманов якраз за його фанатизм і його віру, жалував, що бракувало бідоласі освіти. До якої ідейки, до якого фокуса драгоманівців-«сменовіхівців» не торкнеться, в

тій хвилині почуєте, що торкнулися Драгоманова з усією його ненавистю до всього великого, героїчного, з його любов'ю до Московщини, з тупою проповіддю «малих діл» і головню – недразнення начальства.

І в цім теж була логіка. Характерно, що всі ті, хто симпатизував Московщині, мусив негувати Шевченка, починаючи від Куліша і Драгоманова і закінчуючи галичанином Назаруком і наддніпрянцем Багряним. Дразнить і виводить із рівноваги він їх, філософів «малої людини». Хто проповідує угоду або «сменовіхівство», тому непотрібна ні Шевченкова героїка, ні його патос, ні його віра, ні фанатизм, ні культ героїв і борців. Нащо він, нащо людина визвольного руху, нащо весь той визвольний рух для тих, які воліють «релятивну незалежність», лояльну співпрацю з чужинцем, не вимріяну свою, а «реальну» Україну, насаджену силою займанця, і адорують серп і молот?

«Сменовіхівство» – в ідеології політичній, в ідеології економічній, в тактиці, в емблемах, у світогляді. Можна було б на десятках сторінок показати, що родовід свій нове «сменовіхівство» веде просто від Центральної Ради, а вона – від Драгоманова. За Центральної Ради соціялісти вірили в перебудову «тюрми народів» мирним «парламентарним шляхом», коли, очевидно, «не було місця думати про збройну боротьбу та її конечність». Тоді, коли Міхновський кликав «рвати з москалями», камінним муром відділятися від Московщини, коли кликав, що нам потрібне військо, а не федерація, самостійність, а не автономія, кидалися на нього соціялісти, доводячи, що «виступати проти російської демократії – це злочин, чорносотенство». Це ж тоді, коли полуботківці захопили для України Київ, Центральна Рада виступила проти них на допомогу уряду Керенського в липні 1917. Це ж соціялісти приборкували тодішніх «фашистів», які гукали на селянським з'їзді: «Не проханнями, не переговорами треба з ними (москалями) балакати, а кулаком». А коли довелося проти їхньої волі таки іти шляхом протиросійським, з жалем твердили визнавці Маркса в І Універсалі, що «нас **приневолено**, щоб ми самі творили нашу долю». Самі соціялісти (Винниченко) зізналися пізніше, що своєю тактикою охолоджували революційний, стихійний порив українських мас до волі, замість очолити й оформити його. У своїм страху порвати з імперією вони, навіть коли та імперія лежала трупом, обіцяли, що, як встане, знову з нею злучаться... Пригадуються слова Демостена під час трагічної боротьби Еллади з Філіпом Македонським, що його земляки так пересякли душевним рабством, що, коли б навіть Філіп вмер, вони б знайшли собі іншого. Що й сталося тепер із нашими «атенцями».

Наївно, а може демагогічно, пишуть деякі редактори з Шельменків: нащо нам та партійщина? Нащо партійна лінія? Лінія мусить бути просто українською! Всі ж ми українці! Нащо ж розбрат? Єднаймося!.. Але як будуть єднатися ті, що визнають за свою емблему Тризуб, із тими, що видумали тепер большевицький серп і молот? Як єднатися тим, що хочуть збройно вибороти волю Україні, з тими, які хочуть її «вибороти» по передпокоях большевицьких посольств або в переговорах із російськими соціялістами? Як єднатися тим, які хочуть відділитися від Московщини, з тими, які їй пропонують лояльну співпрацю або просять про «релятивну незалежність»? Як єднатися тим, які прагнуть мати на Україні твердий патріотичний селянський стан, з тими, які хочуть обернути нашого селянина в колхозне бидло? Нарешті, як єднатися тим, які хочуть, щоб повіки залишилася Україна країною християнською, з тими, які поклоняються новому ідолу матеріалізму? Та ж коли нам силою насаджували москалі оті колхози, оте безбожництво, оту «федерацію», оті серпи і молоти, роками горіла у вогні революції проти всього того наша країна!

«Сменовіхівці» говорять радо про тактику, тактичні посування, про «реалізм» в політиці та ин. та що між українцями різних груп нема розділової лінії. Ні, ця лінія є і то велетенська! Патріотів від «сменовіхівців» ділить різниця світоглядів, різниця їхнього духа. Шевченко писав в однім листі, що фантазія, вимріяне щастя, замки в повітрі в його очах – найкраща річ у життю, краща за «реальні» палати реалістів. Замки в повітрі? Це ідеал, який треба здійснити проти і в боротьбі з огидною дійсністю, все те, пише він, що «незрозуміле людям позитивним». Для «сменовіхівців» така філософія – філософія дурнів... Шевченко мав гарячу віру – Шерех-Шевчук уважає віру за доказ квалости розуму... Що ж може бути спільного між Україною Шевченка і Україною Швейків? Різниця духа – борця й ілота.

Нові «сменовіхівці» зводять спір із людьми ворожого їм духа до спору про тактику, про ту чи иншу деталь програми та ин.

Це все пусте!

Від самого занепаду української державности від кінця 18-го віку двома шляхами пішла українська політично-національна думка.

Одні, як Котляревський, Шевченко, Олена Пчілка, Леся Українка, поети-«вісниківці», зберегли і передали нащадкам героїчний світогляд як заповіт, як смолоскип колись запаленого вогню.

Другі – Драгоманов, демосоціалізм 19-го віку, пішли широкою дорогою угодовства, наївної віри в пацифізм, еволюцію, порозуміння з ворогом, дорогою відрази до всякої боротьби, до героїзму, дорогою крутіства і дрібної, буденної праці «малої людини» з філософією ілота.

Між цими двома таборами вічно точилася боротьба, між ними є провалля, якого нічим не засипати.

Між людьми такого протилежного духа порозуміння нема і не може бути.

Бо перемога «малої людини» оберне Україну, навіть коли б визволилася, в країну ілотів, яка все собі знайде нового Філіпа.

Усоте повторюю: **потрібне об'єднання, але людей одного духа і їх відмежування від духа капітулянтів, «сменовіхівців», від людей без віри, без гарту і без переконань.** Чергове завдання дня – демаскування «сменовіхівців», якими б прекрасними масками вони не прикривалися, і сепарація від них усіх патріотичних елементів.

Ніколи історію не робили ні «малі люди», ні «реалісти», її робили люди великі, люди віри, ідеалісти, оті, яких із погордою прозивають Швейки «фанатиками», «хижаками».

Листопад – грудень 1949 р.

МОСКОВСЬКА ПОЧВАРА І ДУРНІ ШВЕЙКИ

(Їхня сила й наша слабкість)

Майбутній історик доби найбільш дивуватиметься сліпоті її провідників. Говорю про Європу взагалі і про нашу еміграцію. В цілий свій зріст випростувався перед ними большевизм. У чім його сила? Відповіді на це ніхто не дає, навіть такого запитання ніхто по цей бік ставити собі не хоче. В чім наша слабкість? Це запитання взагалі вважається нечемним, бо в усіх халепях наших винні тільки обставини. Питання щодо власної провини не ставиться взагалі. До Шевченкового запиту – «*За що* тебе сплюндровано?» – політики не доросли.

Хочу коротко торкнутися цих проклятих питань на підставі заяв большевицької преси і нашої емігрантської. Антитеза увипуклить проблему.

Незбитою догмою всіх політичних рухів є те, що перемагає тільки рух, сильний своєю *виразною, ясною ідеологією*. Усоте повторюю, що без Русо і Вольтера не було б Французької революції, без Корану – ісламу, без «Капіталу» – соціалізму, без Євангелія – християнства. І з неймовірним туподумством «любезні земляки» відхрещуються від ідеологій, як від порожніх забавок, які не дають мудрим людям робити практичну, реальну політику. Як на це дивляться наші противники, большевики? «Правда» (07.07.46) цитує Леніна: «Роль передового войовника може виконати тільки партія, керована передовою теорією». Треба большевикам провести практично їхню «п'ятилітку», і та сама «Правда» пише: «Завдання нової п'ятилітки настирливо вимагають підвищення рівня всієї *ідеологічної праці* партії, поліпшення справи виховання мас у дусі комуністичної *ідеології*, посилення боротьби з впливами ворожої *ідеології... Ідеологічна праця не є щось відірване від життя*». У другім числі того ж часопису читаємо, що «треба підняти на височину значення *теорії* для робітничої класи», роз'яснити «значення *ідеології* для стихійного робітничого руху»; «свідомість (мас) виробляється, як сказав тов[ариш] Сталін, небагатьма *теоретиками*, інтелігентами, які розпоряджають потрібними для того часом і можливостями». «Известия» (13.09.46) підкреслюють потребу в знанні «*марксистсько-ленінської теорії*» для большевицьких політиків. «Правда» (23.08.46) пише те саме: «Треба передусім, щоб наші кадри вивчили марксистсько-ленінську *теорію*». Той самий часопис (2.10.46) пише: «З усіх надбань нашої партії найважливішим і *найціннішим є її ідейне надбання, її ідейний багаж, її принципіальна лінія*».

Таких цитат можна збільшити доскоху. Скрізь підкреслюється велетенське значення ідеології, ще до того ідеології, непримиренної до ідеологій ворожих, які треба поборювати і роз'яснювати їхню шкідливість для науки комунізму. *Таке наставлення дає силу нашому супротивникові*. Але коли хтось у нашій суспільності (як, наприклад, автор) пропагуватиме, що для успішного поборювання комунізму треба самим мати яскраву, непримиренну, недвозначну ідеологію, на такого летять всі цегли. Усі Швейки єдиним фронтом п'ятнують проповідь «односторонності», «браку об'єктивності», «вузькості», «нетолеранції» до думаючих инакше та ин., пробують доводити, що не можна бути або білим, або чорним, а треба світити, як веселка, всіма кольорами, що «практичний політик» повинен бути хамелеоном, перемальо-

уватися, залежно від «обставин», що взагалі ідеологія – це річ непотрібна (писання Шереха, Самчука, Дивнича). Неспроможний український Санчо Панса горіти однією ідеєю, взагалі не вміє горіти, вміє чадіти, прив'язаний до найбільш протилежних ідей одночасно, цебто не прив'язаний до жодної ідеї.

У його сліди пішли і деякі колишні націоналісти, хаотична думка яких не витримала незмінної, сталої любові до однієї ідеї. Вони громлять людей віри, яким «в ідеологічних питаннях все ясне», які не визнають «динаміки соціального устрою», які визнають тільки «дві барви – свою і ворожу». А на думку Пансів, ніколи не треба визнавати одну віру, а все «шукати», а «барви» міняти якнайчастіше, залежно від того, що хвиля нанесе: житиме Мусоліні – будуть «фашистами», уб'ють його – стануть «демократами», була приватна власність на Україні – були за неї, завели большевики колхозну панщину – стали за «колективну земельну власність». А оце ідеологічне скакання опортуністів назвуть узглядненням «динаміки соціального устрою» чи там «розвою».

Віру в свій ідеал називають вони «релігійно-світоглядною містиккою» або «чуттєво-доктринерськими поглядами», думають, що присвячувати забагато уваги «світоглядним проблемам» – це значить відходити від «практики життя», значить бути «нереальним політиком». Пристосування ж до всякої тимчасової і виплеснутої на поверхню життя програми – це значить у них керуватися «холодним розумом». Ніс за вітром! Вульгарно кажучи, ось ставлення наших Пансів до питань ідеології, ідеології, без якої взагалі нічого на світі не стає велике і тривале. І ці вбогодухі «вожді» думають, що подібною тактикою, що з подібною пансівською душею вони зможуть поборювати сильний якраз своєю ідеологічною непримиренністю большевизм! Думають, що їхні вічно хитливі і змінні «переконання» можуть змобілізувати довкола них загал.

За один із сильних знарядь формування думки і серця людського уважають комуністи літературу і мистецтво взагалі. І це факт, що література і мистецтво дійсно відіграють таку роллю в суспільнім життю. Огидна і глупа система большевизму – вбивання палицею своїх ідей у мізки своїх нещасних рабів. Але факт є фактом, що література була завше провідником ідей, а тому всяка група, яка хоче тріумфу своєї ідеї, конче проповідує ту ідею в мистецтві. Як ставляться до цієї справи большевики, видно зі званої промови Жданова на цю тему¹². Він підкреслює, що література большевицька не сміє виховувати молодь «у дусі безідейности», що шкідлива є теорія «мистецтва для мистецтва», що большевицька література має займатися «виховуванням людських душ», виховуванням молоді (очевидно, в большевицькому дусі), що література не повинна «забувати про ідейну роботу». Жданов уважає, що «кожний удалий (у большевицькім дусі) твір літератури можна порівняти з виграною битвою».

Він громить «тривіальну («пошлу»), безідейну літературу і мистецтво, де повно гангстерів, дівчаток із вар'єте, із захвалюванням адюльтеру і пригод усяких проїдисвітів». Жданов проти замикання літератури «у вузький світ особистих переживань» або «в розривково-порожню сюжеттику», вимагає пропаганди героїзму. «Известия» (13.09.46) вимагають від мистецтва ідейности кіно (комуністичної), прищеплення советського патріотизму і бажання «боротися і перемагати всякі перепони», нападають на фільми, чисто «увеселительні». Большевизм, наш найнебезпечніший ворог, ставить собі завдання інтенсивно формувати літературою і мистецтвом душі нових поколінь в однім дусі, в дусі, ворожім нам, силкується формувати в цім же дусі й українську молодь, роблячи яничарів із людей української крові.

¹² Правда – 21.09.46.

Що протиставляє цим зусиллям українська література на тім малім відтинку, де вона може свобідно розвиватися, на еміграції? На еміграції знайдемо авторів МУРу, з «Арки», які зневажають Лесю Українку, зневажають Шевченка (Багрянний), Ольжича, Маланюка, «під стінку» ставлять у своїх випадках того, хто, за Шевченком і Гоголем, домагається ідейности, взнеслости, служення великим ідеям у літературі, хто поборює анархічну теорію «мистецтва для мистецтва». Знайдемо авторів-порнографів, що принижують і знеславлюють ідейну героїку в нашій поезії (наприклад, у поезії у «Віснику», 1922-1939), пропагують культ «малої людини», раба всіх своїх найнікчемніших інстинктів (Шерех), пропагують звироднілий ідейний світ безпринципної голоти (сартризм). Такі слова, як «героїзм», «засади» і «переконання», ставлять в іронічні знаки наведення (Самчук). Пропагують літературу для лоскотання нервів людського шимпанзе («божественна лжа»), пропагують принципіальну безпринципність. Роблять цю роботу деморалізації, хаотизації думки оті письменники і критики майже безкарно перед обличчям диявольської сили зі Сходу, яка виковує і формує душі наших ворогів і яничарів. І думають, що подібною «літературою» і подібною «критикою» вони можуть дати молоді духову зброю для самоутвердження і змагу.

Як же має виглядати та людина, яку література, мистецтво, театр мають формувати? Та людина, яка служить цій ідеології? Большевики відповідають¹³: «Піднесення ідеологічної роботи має виразитися в зміцненню большевицької войовничости, в демаскуванні ворожих соціалізові явищ у царині ідеології, в різкій засадничій критиці ідеологічних перекувань – безідейности, загумінковости («обивательщини»). Вимагаються «люди з характером («видержкой») і героїзмом»¹⁴, вимагаються люди, які могли б діяти «особистим прикладом, що не терпить розходження між словом і ділом». Іншими словами, вимагається від большевика мати войовничу вдачу, дух комбативности в обороні своєї ідеї і нападанні на ідею чужу, вимагається героїзм, картається всі вияви «обивательщини», цебто загумінковости, приниження кола своїх зацікавлень до вузького кола чисто особистих справ.

Що протиставляють наші емігрантські політики цьому типові людини ворожого табору? Протиставляють тип «малої людини» (Шерех) або людини-раба своїх дрібних пристрастей (Сартра), тип посибіліста й опортуніста, якому ненависна всяка войовничість, усякий героїзм. Наші Панси, де можуть, принижують ідею повстанської боротьби проти большевизму, бо це «злочинне марнотратство молодечих сил», бо це «гекатомби жертв»¹⁵, бо краще, ніж у повстання вести молодь, «продати в різницю москалеві» для «лояльної співпраці» з комуністами і чекістами, бо революція наша – це «непотрібний «героїзм», як писав той самий орган Пансів про тих, що загинули в боротьбі з німцями. Ті, що з ними і москалями змагалися і гинули, на думку Пансів, зле робили, бо це тактика «свячених ножів», а замість неї мусимо триматися «реального життя» (Феденко), не чекати на чудо і займатися «реальною працею» кооперації з ким дасться. Тип героя, людини войовничого темпераменту, твердих переконань, невгнутого характеру, що обстоює свою віру і поборює чужу, не в моді у Пансів. Це «хижаки», «авантюристки», «равбритери», просто бандити, яких не треба нам, це «однобічні люди донкіхотських ілюзій». Ідеал пансівської людини – не герой, не войовник, не віруюча гаряче людина, не апостоли і хрестоносці. Їхній ідеал – це людина без віри, тиха і сумирна, яка не творить життя, а підкоряється йому, мовляв, ліп-

¹³ Правда. – 19.09.46.

¹⁴ Правда. – 14.09.36.

¹⁵ Укр[аїнська] Гром[адська] Пора. – 6.03.47.

ше живий раб, як мертвий герой. МУР спеціально розвінчує той тип людини, який Шевченко називав «святими лицарями», протиставляючи їм тип, прозваний поетом «свинопасами», «плебеями-гречкосіями», називаючи типом «свобідної людини». І цю людину вони думають протиставити воюючому большевизмові...

Відповідний є й погляд Пансів на ту когорту, яка має здійснити нібито національну ідею. Як ставляться до цієї проблеми, проблеми кадрів, заgonу реалізаторів своєї ідеї большевики? Як розв'язує цю архиважливу проблему ворог? Большевизм вирішує, що його «партія – це твердиня, двері якої відчиняються лише для гідних і перевіrenих», партія не може «обернутися на бенкет, куди може вступати всякий співчуваючий». Хто ж із погляду большевицької доктрини чи практики не є «гідний», того з партії усувається – установа славнозвісної «чистки». Особливо переслідуються «помилки націоналістичного характеру» (на Україні, наприклад). Вимітаючи цих «помилених», партія в 1946 р. на Україні видалила 38 процентів секретарів райкомів, 64 проценти голів виконкомів районних рад, дві третини директорів маш[ино]-тракт[орних] станцій та ин. Багатьох покарано за їхню «націоналістичну ідеологію», багатьох – за всякі інші «ухили». В другім числі «Правди» (14.09.46) написано, що за статутом «член партії зобов'язаний перестерігати найсуворішу партійну дисципліну», дисциплінованість – найважливіша ознака партійности, без дисципліни нема організованої партії. «Дисципліна компартії перевіряється вірністю справі, витримкою і героїзмом». Суворо караються вчинки, «визнані злочинними громадською думкою компартії». Коли партія бажає зберегти «авангардну роллю», мусить мати дисципліну. Партія повинна мати «одну душу й одну волю» (14.09.46).

Чи я вважаю партійний статут большевицький за ідеал, гідний наслідування? Ні! Я тільки звертаю увагу читачів, яка дисципліна панує в рядах нашого ворога, його ударної сили – партії.

Я звертаю увагу на те, що протиставляє тій дисциплінованості наша політична думка і наше партійництво. Отже, установи «чистки» вони не знають взагалі. Правилom є: коли в партії відкривють непевного члена, треба всі зусилля скерувати на те, щоб ніхто про це не довідався. Непевну людину треба вибілювати, бо инакше «партія» буде «скомпрометована». Були партії в Галичині, де та сама людина була редактором «Діла» і большевицьких «Нових Шляхів», і партія проти того нічого не мала. Головний літературний критик «Діла» (ганебної пам'яті Михайло Рудницький) теж був сталим співробітником «Нових Шляхів», і це теж нікого не разило. Недавно став голосним інцидент, коли в однім українськім товаристві в Канаді влада відкрила й арештувала небезпечного большевицького шпигуна, який поза цією своєю «діяльністю» за дорученням товариства вів у нім «культурно-освітню працю». Замість відрестися від цього шпигуна, люди з того товариства і їхній пресовий орган того типа вибілюють і боронять. Не говорю вже про знаний факт, що на чолі деяких угруповань, нібито національних, стоять ноторичні колишні комуністи. Це теж нікого не разить. Критикувати чужу, ворожу ідеологію вважається в партійних колах «партійною гризнею». «Гризня» допускається тільки в справах особистих, кар'єрицьких, справах впливів тієї чи иншої кліки, але ніколи в справах принципіальних, ідеологічних, тут це вважають за шкідливий дивогляд, за «винятковість», за «доктринерство».

Треба лише виробити відповідну «формулу переходу» до чергових справ, наприклад, «вимоги часу», «динаміка соціального розвою», «наддніпряньська психіка», – і все пояснюється, під стару вивіску підкладається новий зміст і метаморфоза стрічає загальне визнання як доказ партійної «толеранції» і «об'єктивного підходу» до політичних справ. Навпаки, тих, що не хочуть, залежно від нової кон'юнктури, нових

зовнішніх обставин, змінювати кожної світової війни свої переконання, висміюється як «ретроградів». На тих, хто вибрав собі віру не на час одного чи двох років, а на ціле життя, показують пальцем, як на дивака і національного шкідника. А зовсім біда тому, хто посміє нап'ятнувати ідейне перекинчицтво в партії або викрити непевні елементи в ній. Цьому просто погрожують анатемою і відсудженням від честі. І ось із такими «засадами» щодо партійного будівництва наша еміграція думає (чи думає?!) ставити чоло большевицькій партії.

Швейкам взагалі осоружна ідея чогось ясного, окресленого, оформленого, стильового. Особливо в сфері ідей, чину й організації. Швейк «гостро осуджує» чітко окреслені політичні чи літературні гурти. «Ніякої винятковости ні в ідеї, ні в чині, ні в способі поступування» (Самчук), – ідеологія слимака. Ненавидить він людей «однієї доктрини», людей «односторонніх», має вже досить отих «конкістадорів», «доктринерів», досить «орденського засклепіння». Він хоче на простір із пут одного пориву, однієї віри, однієї надії, однієї думки, хоче «свободи» мандрувати з однієї стежки на другу, з другої на третю, залежно від того, як складеться «реальне життя», як зложать те життя сильніші за Швейка, аби поклонитися їм. «Життя ускладнилося до такого ступеня, що говорити чи діяти категоріями якоїсь однієї доктрини – більше, ніж наївно» (Самчук), треба мати «про запас» одну доктрину або й дві. Ідеал – це не якийсь там «герой» чи «лицар», не «хижак», а людина, «розщеплена в собі» (як учить учитель Швейків Сартр), без «обов'язкового культу однієї доктрини», без «віри в чудо». Головно – «узгіднити існуючі протиріччя» і стати «над суперечкою», збоку від ворогуючих сил, нейтрально – ану ж тоді помилує нас та, яка переможе (Шерех).

Як не сміє бути «догматично-релігійний» світогляд, так не треба ніякого ордену, ні «орденської містики», ні «орденської винятковости», треба об'єднати всіх: і тих, що кажуть «Так», і тих, що кажуть «Ні», і тих, хто вірує в Бога, і тих (треба бути толерантним!), хто вірує в чорта, і тих, що хочуть боротися з чужою Правдою, і тих, що не є односторонніми й узгіднюють свою Правду з «правдою» диявола або чужинця. І Авелів, і Каїнів, і апостолів, і фарисеїв, бо «діяти за категоріями однієї якоїсь доктрини – більше, ніж наївно». Так постає наївний культ механічного, бездумного «об'єднання» (все одно хто, з ким і для чого!) партій, груп і клік без суворого добору членів, без перевірки, без твердих вимог для тих, хто входить у таке «об'єднання», без видалення і покарання непридатних і непевних елементів, без яскравої ідеї – політичний дивогляд без ясної творчої думки, без духа комбативности, без людей сили, волі і характеру.

Така механічна, мертва збиранина (як би пишно не називалася), свідома своєї безсилости, мусить шукати опори в чужих силах. Це той чи інший окупант, або кандидат на нього, або мітичний «народ», «суверенною волею» якого закриваються люди, які не мають своєї волі. Інакше дивиться на цю проблему ворог. Партія большевицька від початку самого народження була перейнята жадобою влади, жадобою формувати світ ідейно й політично. Читаємо в большевицькій пресі: «Ленін перший в історії марксистської думки відкрив, де коріння, ідейні джерела опортунізму, вказавши, що вони є в підпорядкуванні себе «стихійності робітничого руху» та в припущенню ролі, яку має грати (соціалістична) ідея в (робітничім) русі. Партія повинна бути «кермуючою силою» руху. У тій самій пресі читаємо далі, що організувати й мобілізувати маси мусить партія. Щоби керувати рухом, давати йому цілі і напрям, мусить існувати окрема група людей, партія, яка мусить думати, вивчати історичні процеси, а робити це все для народу, для мас, «для робітничої класи ... нема до того часу, ні змоги». Кінцеві цілі боротьби і шляхи до неї «виробляються небагатьма тео-

ретиками, інтелігентами». Маси без тої провідної кермуючої верстви є, як «корабель без компасу». А ця провідна верства не сміє плестися у хвості стихійного руху мас, лише прищепити їм свої ідеї, напрямні і мету.

Практика відповідала теорії. Большевики не прислухалися (як роблять їхні супротивники) до так званих «законів еволюції», «розвитку подій» чи «волі народу». Навпаки, старалися їм накинати свою волю. Перед 1917 р. еволюція Російської імперії вела до деякого розкріпачення суспільности: визволення з кріпацтва селянства, рудименти парламентаризму й обмеження самодержавної влади (Державна Дума), більша свобода преси і думки та ин. Большевики «наплювали» на цю «еволюцію» і вирішили повернути імперський корабель у напрямку, протилежнім «еволюції» – до ще гіршого самодержавства (в політиці), до ще гіршого закріпачення уже всіх клас суспільности і до ще гіршого загнудання думки і преси, ніж було за Миколи I. Констатуючи це, хочу тільки підкреслити, з якою пасією формування суспільства власною ідеєю були одержимі большевики. І що ж тій пасії формування думає протиставити ваша політична еміграція?

Вона насамперед хоче вбити всяку думку про те, що на чолі суспільства має стояти окрема провідна верства. Емігрантська преса пиниться на саму згадку (не кажучи вже про теорію) про конечність у проводі «луччих людей», які перевищували б загал характером, мудрістю і відвагою. А коли вже преса Швейків визнає, що хтось остаточно мусить коли не вести, то «репрезентувати» народ, то мусять це бути «звичайні люди», такі, як усі, ані мудріші, ані характерніші. Думають, що «Ярема, хамів син», залишаючись і далі «хамовим сином», може, коли збере коло себе таких самих, як він сам, вести націю. А «вести» – це на жаргоні значить запитувати у мітичного «народу», куди він хоче йти, а в «обставин» – як до них пристосуватися. Це є метода людей без власної думки. І під тим оглядом вони – принципіялісти. Ще від часів наших шістдесятників через Ю.Липу аж до «націоналістів», які тепер перейшли назад до драгоманівства, іде протест проти тих, які «ціле суспільство на свій лад» прагнуть переробити. Основною ідеєю деяких колишніх націоналістів, наприклад із «Укр[аїнської] Трибуни», є те, що, зіткнувшись із умово збольшевиченою частиною наддніпрянської молоді, вони повинні були викинути за борт свій націоналістичний ідейний багаж і засвоїти і жаргон, і деякі ідеї цієї збольшевиченої молоді. Замість нести цій молоді смолоскип своєї ідеї, вони згасили його і принизилися до несвідомої і збаламученої 30-літнім большевицьким «васпітанієм» маси. Замість хотіти реалізувати свою ідею, вони прийняли ідею чужу (наприклад, націонал-соціалізм) тільки тому, що та чужа ідея потрапила нагнути собі світ реальних фактів. Большевики виходили від своєї ідеї, якій хотіли підпорядкувати існуючий стан, наші Швейки, виходить, як самі пишуть, – «від існуючого стану», підпорядковуючи йому світ своїх думок. Повний заник якої-небудь волі до формування, якої б то не було волі до влади доходить у них до того ступеня, що вони пишуть собі як заслугу «добровільне зречення з винятковости провідництва». Вони так і хваляться, що не вони старалися освітити своєю ідеєю шлях масам, а навпаки, що це «дійсність визначила шляхи» їм і їхній програмі. Яка дійсність? Та, яку вогнем і мечем запровадили на Україні москалі.

І ось цей крайній і безпомічний опортунізм, розумове боягузтво думають Швейки протиставити диявольській формотворчій силі большевизму. Чи вони наравду гадають, що воюють із Москвою?

Зробімо підсумки. Большевицькій силі, силі однієї фанатичної ідеї, Швейки протиставляють ідейну саламаху, повний брак однієї яскравої думки, атракційної і мобілізуючої загал. Більше – в літературі емігрантські Швейки свідомо пропагу-

ють безпринципність або розкладові ідеї, ослаблюючи думку і бойову волю загалу. Большевицькому ідеалові людини-фанатика і войовника своєї думки протиставляють Швейки ідеал «малої людини», ненависть до типу героя і войовника. Большевицькому червоному ордену (компартії) Швейки протиставляють механічне, недисципліноване «об'єднання» гетерономних, чужих за духом, людей. Большевицькій пасії творення свого, наперекір усяким «еволюціям» і «волям народу», Швейки протиставляють невільницьке рахування з обставинами й нагинання до них своїх кожноточасних програм. Ідеї фанатизму, войовничости протиставляють безідейність, безхарактерність і «толеранцію». Чи ця громада Швейків надається до ставлення чола диявольській силі Москви, чи ні?

Знаю, що можуть відповісти Швейки: «Так, значить ви за ідейну твердолобість большевиків! Значить ви за большевицький партійний «орден»! За большевицьку «чистку»!?!». Ні, я за щось інше. Навів приклад большевиків для того, щоб довести простий факт: так само, як немудро виходити з ломакою на ведмедя чи кавалерії проти танків, так само немудро балакати про самостійність, соборність, про боротьбу з червоною Москвою, розброюючи рівночасно свій загал ідеологічно, морально, вольово і чуттєво. Виводити проти фанатиків мілітантної червоної церкви «малу людину», ворожу героїці, без пристрасної віри у свою справу, позбавлену всякої моральної і групової дисципліни, принципіально безідейну і безхарактерну людину, – це або туподумство, або злочин.

Крім того, я думаю, що неміч українського загалу якраз полягає в тім, що не знаходить у нім послух думка: звалити може большевизм тільки така ідея, яка б показала ще більш «винятковою», ще більш «нетолерантною» до диявольської ідеї большевизму, як ця остання – до ідеї нашої християнської цивілізації. Бо тільки така яскрава і безкомпромісна ідея стане мобілізуючим чинником для супротивників Москви. Я думаю, що тільки може побороти большевицьку ідею така ідея, яка буде ще більш мілітантною, ніж ідея большевизму. Я думаю, що звалити большевизм потраплять не «малі люди», а великі, люди однієї думки, незахитаного характеру, гарячого серця. Я думаю, що звалити большевизм і Москву потраплять люди, не згуртовані в «об'єднання» хребетних і безхребетних, а насправду в те, що звалось колись ордену, світським – для одних, духовним – для інших, члени якого, насамперед об'єднавшись спільним духом, відгородяться від усього миршавого, здегенерованого, схамілого і спідленого довкола себе. Такі й націю лише за собою поведуть і за *своєю* Правдою.

Патріотами однієї ідеї і фанатиками були ті, що зробили Французьку революцію. Фанатиками однієї ідеї були прибічники Кромвела разом із ним. Військовиками духом і фанатиками віри були воїни ісламу і хрестоносці.

Людьми однієї ідеї і гарячої віри були члени «лицарства козацького», відтворені Шевченком, який сам був людиною віри й однієї ідеї.

Нарешті, фанатиками однієї ідеї і войовниками за неї були апостоли Христа. Тільки такі люди, тільки великі люди творили велике в історії. І коли тепер деякі колишні націоналісти повертаються до цього, що колись націоналізм відкинув, до мертвих анемічних ідей, засуджених історією, то їм треба пригадати, що час говорити ясно і голосно не як Швейки, бо, як сказано в Євангелії (I Посл. до Коринт. 14, 8-9), «коли сурма видаватиме невизначний звук, хто стане готуватися до бою? Так, коли й ви язиком вимовляєте баламутні слова, то як дізнаються, що ви говорите? Ви говоритимете на вітер!».

Травень – червень 1949 р.

СВОЯ ТРАДИЦІЯ АБО ЧУЖИЙ КИЙ?

Як відомо, Шевченка мучили не тільки на заслання москалі, а й «любезні земляки» на волі. Цілу їхню громаду не раз із пересердя звав він «капустою головатою», «свинопасами», «душевбогими», «лобом не широкими», рабами, сліпими та ин. Ця порода любих земляків не перевелася й досі. Коли б вони сиділи на своїм місці, як сидить на городі капуста, все було б добре. Але багато цих «душевбогих» і «сліпих» захотіли бути вождями нації. Заманулося їм «просвітити сучасними вогнями» свій народ, «повести за віком». Коли вони беруться, сказав би Скворода, за «несродне» їм діло, тоді на це не можна не звернути уваги.

Цей гатунок людей охарактеризував Шевченко як людей чужої, нав'язаної думки. Навчить їх хтось, що вони слов'яни, хором закупають: «Слов'яни, слов'яни!»... Скаже хтось, що моголи, і тут притакнуть: «Моголи, моголи!». Багато з породи цих душевбогих по перемозі західної демократії почали чимскоріш скидати з себе ідеологічні убрання, що в них пишались літами, і вбиратися в «прогресивний» кожух. Посипалася «великих слів велика сила» – отой «прогрес» на першій місці, «суверенний народ», «республіка», «реакція», «ретроградство», «безкласова суспільність», «визиск людини людиною», «людина понад усе», «соціальна справедливість» та ин. Все в цих словах було, крім власної національної традиції і Бога. Так, як у їхніх духових предків часів Шевченка: «І ми не ми, і я не я», «немає Бога, тільки я» та ще останнє модне слово науки «прогресу». Не думаю на цій місці полемізувати з ними, хочу тут звернути увагу на один можливий наслідок їхнього «прогресивного» божевілля, наслідок, ними, напевно, не передбачуваний, але для *знову і знову приспаної України страшний*. Треба тільки глянути в майбутнє. Заглянувши в майбутнє, побачимо не один шматок колообігу подій, а й дальші його шаблі.

«Прогрес» на Заході і большевизм на Сході – це різні шматки тієї самої еволюції. На Заході в останніх десятиліттях іде «крещендо» той самий процес, який ішов у Російській імперії царській кількадесят літ перед революцією 1917 року, – процес розхитання, розвалу всіх обручів, якими суспільність тримається вкупі. На Заході шириться нова невидана свобода. Свобода людини десять разів розлучатися і десять разів одружуватися, свобода одиниці від усякої віри, свобода церкви від усякого обов'язку виховувати людину, свобода одиниці негувати аксіоми громадського співжиття, свобода безбожництва, свобода ширення порнографії, свобода від «мілітаризму» і обов'язку військової служби, свобода насолоджуватися спокоєм і миром, хоч би за дверима причаївся розбійник, свобода жити тільки особистим або класовим добробутом, хоч би від цього терпіла спільнота, необмежена свобода страйків кількох тисяч у своїх інтересах, хоч би голодувала через це позбавлена товарів багатомільйонна людність країни, свобода в літературі та кінотеатрі систематично і безкарно розкладати морально людність, свобода не журитися завтрашнім днем нації, свобода політиків від усякої думки, свобода провідної еліти з політики, з преси, з театру, з церкви робити крамничку для інтересу кліки, не дбаючи про загальне, ну, і свобода, бо майже безкарність, для каналій продавати свою країну.

Стремління позбавитися царату в Російській імперії було нормальне, але до цього нормального руху причепилося багато чисто анархічних сил. Коли ідеї, анархія («де-

мократії») Керенського перемогли, проти них виступила большевицька тиранія. Тоді прийшов большевизм із своїм довгим києм.

Тінь цього кия вже зависла й над занархізованим і морально «прогресистами» і соціялістами розкладеним Заходом. Але поки що Захід у першій стадії еволюції: повним темпом іде деморалізація суспільности, розхитання езекутивної сили і престижу влади, «свобода» всіх і кожного робити все, навіть те, що неминуче підмінує і нищить національну спільноту, що тим дивніше виглядає, що на Заході давно вже нема ніяких царатів, від яких треба було б відвойовувати свободу. Друга стадія цієї еволюції, повторюю, у вигляді червоної диктатури вже зависла над країнами Європи і Америки.

Цього процесу засліплені «современними вогнями» земляки не бачать. Вони добачають, особливо ці, які вирвалися з московської тюрми народів, лише «великих слів велику силу», осліплені ними, приймають їх із захопленням новонавернених і з наївністю «душевнобогих», а деякі – з насолодою голоти. Думають за тими «современними вогнями» повести Україну *і не в голові їм, у яке провалля пхають її*. Тому, що бачать тільки відтинок колообігу подій, не його дальші щаблі.

Що хочу тим сказати? Хочу сказати, що, поки наші «прогресисти» всіх мастей намагаються наставити думку і стремління загалу на той «прогрес» і «свободу», на негацію і нищення наших традицій, у той час Москва, залишивши «свободу» на експорт, у себе вдома потихеньку починає розбудовувати новий червоний царат. Це слідно і в партійній пресі, і в советськiм мистецтві, і в письменстві зокрема, в кіно й театрі. Досить пригадати кілька окремих фактів. Советського режисера Ейзенштейна преса советська зганила за те, що він представляє опришками «*прогресивне*» військо опричників царя Івана Лютотого». Ця гвардія лютого царя, яка в залізний намордник убрала всю людність країни, є вже тепер явищем «прогресивним». Так само, як уся імперська політика Петра і Катерини.

Далі воскресає в Росії старий *принцип расизму*, провідництва «вищої раси» – москалів, яких мають слухатися інші народи. Воскресає стара ксенофобія – ненависть до всіх чужинців, до всіх, що не визнають абсолютної влади червоного царя. Більше – недавно знаний колись російсько-жидівський ліберальний журналіст Вишняк із жахом розписується в російськiм «Слові» в Америці про новий советський антисемітизм, про те, як вичищають большевики літературу від «шкідливого космополітства», від людей «без роду і племені». З'являються замітки про повернення до індивідуального оброблення землі не тракторами, а волами і коровами. Всі ідеї усяких свобод – свободи від абсолютизму, від загнuzдання преси, від обов'язкового принципу расовости, від ксенофобії, від приватної (поміщицької) власности, від мілітаризму та ин. – уживалися большевиками, як уживаються тепер ними на Заході, тільки тоді, коли треба було розвалити ненависне їм суспільство, ненависну їм еліту, ненависний лад. Коли це осягнули, коли захопили владу, все почало змінюватися: ім'ям «прогресу» почали хрестити все відворотне – нову «опричнину» й абсолютизм нового царату, новий расизм «вибраного московського народу», нову дисципліну, новий конформізм, нову примусову «церкву» советську. Почалося повернення до давніх «цінностей» московських, уйнятих за Миколи I у формулу – «православіє, самодержавіє, московська народність», у якій, як у морі, мають зіллятися «слав'янські ручії».

Коли цей процес дійде до свого кінця, не факт, що колообіг подій завершиться і, замість червоного московського Бонапарта, на троні кремлівськiм засяде знову білий цар, як по занепаді Бонапарта засів у Тюільрі Бурбон. Коли б настав час такої пере-

міни, коли б Московщина виступила вже одверто зі своїми традиційними ідеями, **де буде той український традиціоналізм, який міг би протиставитися традиціоналізмові московському й згуртувати під своїм стягом національні сили на Україні?** Де буде ідея самодержавства української нації? Де буде ідея українського незалежного селянина? Де буде наша виправдана ксенофобія, ненависть до зайди-насилника? Де буде ідея «луччих людей», великих в обличчі великих завдань? Де буде ідея власної мілітантної церкви? Де буде гаряча віра? Де реакція проти космополітичних сил, що сараною знову пробуватимуть розсістися на знесиленій Україні? Де воєнницький дух, так потрібний для нації, шматованої захланними сусідами? Де ідея твердої державної екзекутиви, ідея старокозацького воєнництва? Всі ж ці ідеї заплывуються новітніми «прогресистами» як «реакційні». А тоді буде таке: як у 1917 р. соціялісти, москволюбці, антимілітаристи й антидержавники наспіх почали перемальовуватися на колір самостійників і мілітаристів, так і «прогресисти» наспіх почнуть перемальовуватися на традиціоналістів, але буде запізно. Велика небезпека буде тоді: через брак виразного стягу національно-українських традицій маса українська, як за стягами Денікіна і Врангеля, побіжить за стягами московського новомонархізму чи новотрадиціоналізму. Ось чого не беруть у рахубу наші збаламучені «прогресисти». «Прогресизм» не буде охороною проти московського новомонархізму, як не був він охороною проти большевизму в 1917 р. Заборолом проти одного і другого є тільки наш давній традиціоналізм – **«своя Правда»** і, очевидно, **своя Сила**.

А може – незбагненні для одиниці путі Божого Провидіння – наступити й інша можливість. У крові й болоті, в міжнароднім зударі може впасти большевизм, може Україна відзискати на час свободу рухів, і тоді під впливом отих «прогресистів» обсяде Україну інтернаціональна чорна галич із її безбожництвом, політичною анархією, ненавистю до селянства, до релігії, до індивідуалізму, до всього органічного, до всякої сильної державної влади, до всякої справжньої національної самостійності, з ідеєю універсального уряду над націями, зведеними до ролі племен та ілотів, з ненавистю до всякого традиціоналізму, отже, до всякої дійсної історичної України «прадідів великих». Будуватиме ж та галич Україну «малої людини», Швейків, Пансів, чужих наймитів і чужих запроданців. **В обох випадках це буде чужий кий.**

Цього треба уникнути. Дилема – своя Правда, своя Сила і Воля, незалежна Україна з власними історичними традиціями або чужинецьке ярмо під новим царатом чи під міжнародною галиччю. До цього останнього ведуть її сліпі або злонамірені «прогресисти». Нагла потреба здерти маску з них. Нагла пора підняти гуртуючий стяг націоналістичного історичного традиціоналізму.

Липень 1949 р.

АВАНГАРД МОСКВИ НА ЗАХОДІ (З приводу однієї книги)

У 1946 році вийшла одна книга українського соціаліста («соціаліста-федераліста»), який тішить великою пошаною в українських соціалістичних і навіть наукових колах, отже, може бути речником наших марксистів. Цю книгу дуже мало реферували, а коли реферували, то замовчючи істотне в ній. Тим часом саме тепер про неї варто нагадати українським читачам. Ця книга називається «From a Political Diary: Russia, Ukraine and America, 1905-1945»¹⁶. Видано її в «Columbia University Press»¹⁷ в 1946 році, а її автором є знаний Арнольд Марголін.

Марголін, колишній член української партії соціалістів-федералістів, колишній посол УНР у Лондоні, називає себе речником українських «демократичних кіл». Основні ідеї книги? Вони такі: *большевизм еволюціонує в бік демократії; активна боротьба з червоним гітлеризмом непотрібна, а подекуди шкідлива; метою українців повинна бути не самостійна держава, а втілення до Росії*. У січні 1918 року в розпалі боротьби за самостійність Марголін пише, що українська держава – це лише «логічний крок для створення у відповідний час сполуки всіх неросійських країн імперії з властивою Росією» (с. 29). У червні 1919 р. він подає меморандум британській делегації на мировій конференції в Парижі, в якому радить створити в неросійських країнах колишньої царської імперії «місцеві уряди» або підтримати такі, але «дальша еволюція йому неясна» – чи треба їх залишати самостійними, чи ні, бо, мовляв, ще невідомо, чи ці народи хочуть жити самостійним життям (с. 47 і 196). Це було в червні 1919 р., коли Україна кривавилася в боротьбі за самостійність, але цього плебісциту крові «демократів» Марголіну не вистачало, йому треба було ще іншого плебісциту.

Під 1920 р. автор наводить характеристику, дану йому французьким посольством у Константинополі: «Хоч він репрезентує український рух, але не є ворожий до Росії і допускає в майбутнім можливість федерації» (53). Для французів було дивно, як людина, яка представляє воюючу Україну, могла симпатизувати займанцю, але для «демократа» Марголіна це було природне...

У 1921 р. автор бачиться з Мілюковим та іншими представниками ліберальної Росії і знову говорить про злуку з Росією (68). Він засадничо був проти війни за незалежність. Марголін дослівно пише, що по 1921 році нема що ворогувати із советським режимом, що «всякі спроби повалити його силою здавалися мені небажаними». А режим можна буде, на його думку, змінити на демократичний... Яким способом? Затісненням торговельних зносин із Америкою (71). Недивно, що подібні ідеї привели «демократа» і соціаліста Марголіна простісінько в кабінет большевицького посла у Вашингтоні Трояновського в 1934 р. Він намагався насамперед переконати сталінського агента, що престиж ССРСР одразу зміцнів би в Америці, коли б Росія запровадила демократію. (Очевидно, нашому соціалістові і «демократові» дуже залежало на зміцненні, не на ослабленні престижу російської тиранії!). Далі переконував висланця Сталіна, що неросійським народам большевицької імперії варто було б

¹⁶ «Із політичного щоденника: Росія, Україна і Америка» (англ.).

¹⁷ Видавництво Колумбійського університету (англ.).

дати «місцеву самоуправу» (до цього «пшику» звелася колишня «федерація»). Трояновський відповів, що нема що робити з українцями – вже стільки ласк їм засвідчив Кремль, а вони й досі не хочуть у Києві розмовляти по-російськи. Та все ж, зауважує Марголін, його інтервенція увінчалася успіхом, бо Сталін ... видав свою «демократичну конституцію», а Чубаря взяли до Політбюро (95-96).

Від часу цього свого блискучого дипломатичного успіху Марголін має лише одну гадку охоронити советський «Саюз», що вступив на шлях демократизації, від небажаних стрясень. У 1933 р. в однім меморандумі до відповідальних американських чинників він намовляє їх зібрати «демократичних» москалів, українців і поляків, щоб вони домовилися в справі всеросійської «конфедерації» (с. 90), іншими словами, щоб українці кинули до коша боротьбу за самостійність, а поляки виступили проти своєї самостійности, і всі пішли б під «єдиную і неділімую» (203-206). Особливо його жахає можливість революції проти СРСР і розвалу імперії (88).

На такій платформі автор стрівся з такими українськими «демократами», як Січинський, Чиж і В.Левицький (129), які просили його допомогти їм просвітити американців.

Ідея рятуння потворної тиранії так обсіла нашого соціяліста і «демократа», що він уже не може її позбутися. Навіть напередодні війни, після Мюнхену, Марголін переконує урядовців Державного Департаменту, що є між українцями, кавказцями і балтами групи «демократичні», які далі автономії не йдуть, але щодо економіки і війська, то тут усе має вирішувати Москва (121–132). У дальших розділах Марголін всіма способами розхвалює сталінську «конституцію», яка «визнає всі громадянські свободи» і «рівність національностей», взагалі є «епоховим явищем» (156-157). Ця адорація Сталіна посувається так далеко, що він у момент, коли Сталін укладав союз із Гітлером, радить ні в який спосіб не починати війни проти обох диктаторів, бо це ... призвело б до розділу Росії. Так того розділу боявся (212)! З тією ціллю сугерує ослаблення приязні Америки з Англією і Францією і затіснення приязні з СРСР. Щоб не допустити через війну до повстання самостійної України, Кавказу та ин., Марголін *радить навіть робити поступки гітлерівській Німеччині і фашистській Італії*. За ціну привернення незалежності Чехії і Польщі радить віддати Гітлерові колишні німецькі колонії і якимось задовольнити жадання Мусоліні щодо Суецу, Тунісу і Джибуті. Словом, виступає явно проти Америки, Англії і Франції *в обороні фашизму, Гітлера і Сталіна*. Аби кохана Росія не розвалилася (224–227)!

Ось таке є «Вірую» одного з чоловічих представників українського соціялізму і «демократії», колишнього активного дипломата УНР, людини, яка й тепер тішиться довір'ям тих кіл, людини, яка недавно організувала російсько-українське угодове збіговисько, щоб повести українську політику, очевидно, в дусі того «Вірую», яке викладене в книзі Марголіна, людини, проти книжки якого наша соціялістична і «демократична» преса ніде не виступала, а деяка («Пора»), навпаки, хвалила, нарешті, людини, яка, так говорять, дала ініціативу до створення УНР...

Кожний соціяліст – це потенційний комуніст, і щодо цього не треба собі робити жодних оман. Це ми бачили з факту масової дезерції з табору соціялістичних наших партій у табір комуністичний, бачили з масової дезерції «меншовиків», російських «соціялістів-революціонерів» і жидівських «бундовців» до комуністів. Нетяжко знайти такі самі приклади в життю західноєвропейського соціялізму. Недавно прийшла вістка про смерть одного з найвизначніших провідників англійського соціялізму – професора Ласкі. Преса писала про нього: «Гаролд Ласкі народився в Манчестері в багатій жидівській родині, що колись прибула з Росії, і виховання одержав у Нью-

коледжі в Оксфорді. Викладав історію в університеті МакГілл від 1914-1918». Далі цитують часописи його вислови, з яких видно, що він мав велику симпатію до сталінської диктатури. В 1945 на чолі чотиричленної «приятної делегації» іде на прощу до червоного диктатора в Кремлі, якого прийняв останній. Виступає проти Америки і поручає «англо-російську солідарність». У квітні м. р. шкільний комітет в Кембриджі відмовляє йому в дозволі промовляти в шкільній аудиторії з тієї причини, що він був «прокомуніст і антирелігійно настроєний». Палаючи гарячою любов'ю до советської тиранії, Ласкі крайньо вороже ставиться до Іспанії та ін. Ця людина була одним із чоловічих провідників не комуністичної, а трудово-соціалістичної партії Англії, очевидно, впливаючи на неї в комуністичнім дусі.

Коли по утворенні нового «лейбористського» кабінету після виборів в Англії призначено п. Страши військовим міністром, консервативна преса виступила з обвинуваченнями, що новий міністр, призначений зараз по афері Фукса, має комуністичні симпатії, і на доказ цитувала витяги з його промов і публікацій, де він ці симпатії висловлював, уважаючи соціалізм за один з етапів до комунізму. Про єдиний «людовий фронт» соціалістів із комуністами знаємо у Франції і перед війною, і по ній. Це все факти, яких ніякі інсинуації соціалістів не знищать.

Зібрав я ці факти, над якими не люблять у нас застановлятися, щоб доказати, що наївно є думати, що соціалізм є оборонним валом проти комунізму, що, навпаки, він є лише мостик до останнього, що майже кожний соціаліст – це потенційний комуніст, що соціалістичні розмови про «свободу», «демократію», «самостійність» – все це облуда, за якою криється часто тоталітаризм, звичайне капітулянтство і служба «єдиний і неділимий», щоб показати, як легко наука Маркса приводить соціаліста або до кабінету большевицького посла, або до передпокоїв червоного Гітлера в Кремлі.

І ще два дрібні факти. Ці самі соціалісти надзвичайно обурюються, коли українські патріоти не бажають об'єднуватися з ними. Багрянний просто погрожує націоналістам: «Ми вас знищимо!», як заявив доктору Мірчукові в дискусії над внеском ОУН в УНР. А соціалістичний і «демократичний» торонтський «Наш Вік» (Шерех, Підгайний та ін.) виступив із незамаскованими погрозами Д. Донцову за те, що той насмілився на Шевченківськiм святі СУМу перестерегти словами Шевченка проти об'єднання з «донощиками і фарисеями», з «людоморами» і «гряззю Москви». Донцов не називав жодних імен і нікому не погрожував. Та «Наш Вік» навпаки! Бо закінчив статтю «Боги жадуть крові» ось так: «Коли, за донцовцями, справді, гільйотина Робесп'єра об'єднала французьку націю, *то чи не пора вже послати на гільйотину українських Робесп'єрів, ревних апостолів внутрішньо-національного терору?*»¹⁸.

З цих слів і зі слів Багряного *бодай знатимемо, ХТО проповідує «внутрішньо-національний терор»*.

Цих кілька фактів – для окреслення обличчя наших соціалістів і «демократів». Це просто секта, якій ідеться лише за перемогу її огидної інтернаціоналістичної ідеї, а не за перемогу ідеї національної незалежності. Це – секта, яка може опинитися в спілці з Москвою. Це – секта, яка може послуговуватися в тактиці погрозами і апелем до гільйотини проти власних земляків. *Це треба твердо собі засвоїти і не забувати.*

Травень 1950 р.

¹⁸ Наш Вік. – 18 березня.

ІДЕОЛОГИ ГОЛОТИ

Українські народники часів Куліша і Драгоманова робили собі з простого народу божище, кумира. Франко закидав Драгоманову, що «суспільство, в його розумінню, – це тільки продукуюча, робоча, в нашій країні хлопська маса», всі інші верстви («білороби») були або визискувачі, або непотребі, закидав, що драгоманівці плекали «віру в якусь містичну волю народу, в уроджену його здібність до осягнення якоїсь своєї «правди», як тільки йому не перешкоджатиме здеправована інтелігенція». Треба було тільки, «зваливши теперішній державний та суспільний лад, віддати його спадщину в руки народної маси і полишити їй до волі будову нового ладу».

Ідолатрія простого народу доходила в наших народників до повної абдикації із завдань того, що називається проводом нації. Провід не смів «накидати» своїх ідей народові. Коли «народ» стояв за самостійність, можна було бути самостійником. А коли ні? То важко, понад усе – засада більшості! В усім треба було запитати, як «народ» думає.

А тим часом *поняття «народ» пройшло від тих часів величезну, але мало помітну народниками еволюцію*. Що я під цим думаю? Що є велетенська різниця між, скажімо, селянським народом Квітки, Мирного або Черемшини з їхньою твердою мораллю, звичаями і релігійністю і «народом» теперішніх мегалополісів, який не вірить ні в Бога, ні в чорта, який заповнює оглуплюючі й деморалізуючі кінові «шовзи» або спортові майдани і насолоджується лектурою «коміксів» із криміналістикою і сексуалістикою. Ще більша різниця є між отим Квітчиним народом і, скажімо, тими докерами в Гаврі чи Шербурі, які відмовляються виладовувати амуніцію і зброю для армії *своєї Вітчизни*, Франції, щоб полегшити її анексію чужому насильникові... А тим часом багато «народолюбців» роблять собі ідолів якраз із того «суверенного народу», з тих докерів або атеїстичної юрби модерних мегалополісів, спрагненої лише «хліба і видовищ». Чи це нормальне і як до того дійшло?

Найкраще цей процес видно крізь лупу літератури. В давнім письменстві на Україні, як загалом в Європі, і в мистецтві теж предметом адорації були: Божество, Діва Марія, святі, герої, люди високого духа, характеру. Коли йшлося про людину як героя, то цікавив передусім її божественний первень, те, що підносило вгору.

Потім це змінилося. Літературу заповнила «бідна людина», «уніженне і аскарбльонне», почали писати про страждання визискуваного народу, і це було добре. Але при тім не так звертали увагу на моральні страждання, на пониження людської гідності, божественного «Я» в людині, як на терпіння тілесні, на плотський біль. А по-друге, ця стадія в літературі була лише шаблем у розвою, етапом, по яким прийшли до *звеличення вже не народу*, а голоти. Почалося з головного філософа модерної голоти – *Жан-Жака Русо*. Людина, вчив він, не має первородного гріха і приходить на світ невинною, а коли потім псується, то винна не вона, а кепський устрій спільноти, який, а не людину, треба змінити. Була різниця: коли нікчемником, злодієм або убивцею був аристократ, то він був особисто винний і відповідальний та мусив іти під ніж гільйотини, як товкмачили зовсім правильно адепти Русо науку майстра. Коли ж злочинцем чи злодієм був бідак, то він не був

винен, а був «жертвою обставин», середовища, нужди, обтяження батьківської спадщиною та ін., і присяглі повинні були його виправдати. Хоч багатство і влада однаково можуть деморалізувати, як нужда і рабство.

Дальший крок у цій філософії був дуже легкий: коли виколієний осібняк із «народу» був не винен, то невинні були й інші такі. І їм треба було співчувати як жертвам несправедливого устрою. Треба було їм прощати і їх адорувати, ставити на постамент. Туди і вдряпалися, насамперед у літературі, голота під маскою «народу». Спершу в літературі з'явилися оці звеличники голоти – *Толстой, Достоевський*, і багато таких західних письменників, як Золя, Пруст, Маргерит, Колет, а тепер Сартр. Голоту треба було любити і жаліти і тоді, коли її, наприклад, обкрадали чи мордували, і тоді, коли вона сама мордувала, як Раскольников із «Злочину і кари» або, як звідти ж повія Сонічка. Уподібнитися в усім як до ідеалу до мужика московського було ідеєю графа Лева Толстого. Коли князь П'єр Безухов із «Війни і миру» глядів на «босі ноги мужика» коло себе, «на великі брудні пальці, на його обличчі майнула усмішка веселого задоволення»... Можна співчувати бідному немитому мужику, але бути задоволеним із його бруду?! Це означало не лише співчувати горю покривдженого, а **підносити його на постамент з усіма його вадами і дефектами**. Подібну сцену бачимо у «Воскресенні» того ж автора, де він розпливається від приємности, коли в церкві на Великдень Катюша христосується з жебраком зі слідами страшної хвороби на безносім обличчі. Недурно Масарик, який стрічався з Толстим, писав, що «Толстой **бачив у бруді певну заслугу**». Толстой казав, що християнство має бути завошіле та що завошіла людина йому миліша від фізично чистої. Звідси був один крок – до адорації горьківських босяків і большевицьких хуліганів. Адорація голоти!

Почався цей процес і у нас. Очевидно, ніхто не буде осуджувати Франка, що він був адоратором голоти. «Продуцент, робітник», «мужик», «каменярь» – такі його типи, певно, не були типами голоти, лише народу. Але і в тім народі він уже спостерігав інші типи – людей із «рабським серцем» і «рабським мозком», позбавлених ідеалу, типів безплідного бунту, в яких говорила, замість шляхетного гніву, «злоба низька» й «сердитість рабська». А гаряча любов поета до свого народу привела його й до дуже дивних освідчень. Він звіряється, що любить свій народ «не лише за твою добру вдачу, а й **за хиби та злюби** твої, хоч над ними і плачу; за ту впертість сліпую твою, за ті гордощі духа, що, зійшовши на глупий свій шлях, **навіть Бога не слуха; за брехливість** твого язика, **за широке сумління**, що держиться земного добра, мов ціпкеє коріння, за безсоромність твоїх дочок, за палке їх кохання, і за мову й звичаї твої, за твій сміх і дихання»... Це вже значить любити когось не за його добрі прикмети, якими відзначається наш народ, але й **за прикмети голоти**, за безбожництво, за брехливість, за брак совісти, за рабство духа, прив'язання до матерії та її благ, нарешті, за розпусту...

Франко до цієї теми більше не повертався, і це залишилося епізодом у його творчості, який рівноважили аж за досить його жорстокі шмагання свого народу за «безхарактерність і ренегатство» деяких його членів. Але це все ж таки був щабель, по яким, видряпуючись, пішли інші.

Адорація інтелігентської голоти почалася у нас із Винниченка, з Михайла Рудницького, далі тим займалися деякі підсоветські українські автори. І аж на еміграції ми знайшли **теоретиків голоти як такої, її ідеологів**.

До цих ідеологів, головно, належать Шевчук-Шерех, Дивнич, Поторока, Феденко, Самчук. Хоч останній лише частково, будучи скоріше ідеологом нашого

«моя-хата-скрайського» мужичка. Він хоч запитує, «чим допомогли (повстанцям) бравурні повстання? Чи можуть вони похвалитися більшими наслідками хоч би за таких чехів?». Але й каже: «Боріться і змагайте за речі неіснуючі і нереальні. Будьте романтиками і героями. Я, на жаль, до таких не належу», моя хата скраю... У нім лише починається звернення коли не до адорації, то до виправдання, до визнання рації буття за людиною з голоти. Коли йому кажуть: «Не можна сполучати добро і зло, тепле і холодне, мудре і немудре, він відказує, що «ці речі в парі живуть у нас самих, у наших душах, і якраз тому ми можемо бути тим, чим ми є – людьми». Тут вже є упушення – на рівних правах у літературу і суспільне життя і немудрого, і байдужого (ні теплого, ні зимного), і *навіть злого*... Це відчинення хвіртки для голоти, а крапки над «і» ставить Шерех-Шевчук. Той уже зі злобою відкидає всяку «романтику» і «героїку», не залишає їм ніякого місця в царстві «малої людини», цебто людини пересічної. Ця остання має надавати тон усьому нашому життю. Маємо приймати людину такою, якою вона є, і у взлетах, і в падіннях, маємо спиратися в будівництві суспільнім не лише на позитивні верстви нації, а й на негативні, аж «до найглибших», якими б вони не були, маємо брати людину «в усій широті її духового й фізичного існування» – і шляхетного, і підлого, «черпати сили і з гидоти життя», бо «і з гною ж виростають чудесні квіти». Лише тоді, коли людина з'єднає в собі оті добрі й «гидотні» чи «гнійні» елементи, буде вона «цілою людиною», цілим, не одностороннім чоловіком. Инакше дивився на це Франко. Він знав, що лише той, у кого ще «не погасло чуття», кого «бій ще манить», а «надія ще лік», тільки той – цілий чоловік. Хто ж того вже не має, хто поринув у свої «погані дні, болотяні дні», той з усією своєю «різнокбокістю» *перестає бути «цілим чоловіком», стає його карикатурою*.

Але ця «різностороння людина» – вірець ідеологів голоти. Вона має бути носієм історії, героєм нашого часу. Людину треба брати «такою, якою вона є», а не «робити» з неї когось. Не удосконалювати, не дисциплінувати.

Таку людину всаджують на трон усюди. Передусім – в етиці. Вільна дорога інстинктам натовпу – хліба, насолоди, видовищ! Геть усе, що може бути бичем для тих інстинктів, геть аскетизм, контроль над собою, над своїми примхами! Геть людську волю, бо коли ця воля заборонить вам «черпати сили з гидоти життя, з гною, то це буде вже «тоталітарне насильство». Етика має бути *релятивною*, на утіху «свобідній» голоті. Ніяких догм! Ніяких аксіом поведінки, бо це буде «середньовічне насильство», «інквізиція»!

Література голоти поручає Толстих і французьких большевизанів, головню ж затримується на «малій людині» з її дрібними халепами і радощами, переважно альковного характеру або кулінарного. Один МУРованець цілими сторінками у своїм романі смакує, як корови і свині на хуторі «займалися своєю щоденною роботою... Їсть... Все їсть...», і тут же – докладне меню свинячої кухні... Люди теж їдять. Їсть молодиця, їсть герой Петро, «очі його приплющені, мов у ласого kota, а товсті уста блищать», він не їсть, а «священнодіє». Далі бачимо, як у Супруна при їжі «рот широко відкривається і закривається, як господині «нечувану приємність робить розливання чаю», читаємо описи книшів, масла та ин. без кінця¹⁹. Ось яка література до смаку «малій людині»! Що дивного, що для авторів з альковними, кулінарними, шлунковими «проблемами» Маланюк і Ольжич – це викривлені душі, фантасти, далекі від «реального життя»?

¹⁹ Самчук У. «Ост».

Розпаношилася голотська творчість і у кіно. І там головний герой – «мала людина», часто гангстер. Чаплін переходить уже на ролі не «малої», а підлої людини, злочинця («Пан Бідо»). Великого в кіно – нічого, героїки теж, за малими виїмками, не терплять: коли виводять королів, володарів, то завше або «в пантофлях», або як дурнувятих чи тиранів, священників – або як інквізиторів, або як комічних постатей, яким правдиві «герої», малі люди, дають стусана в спину... Щоб реготала голота у залі і щоб знала, що героєм наших днів є не «пани, царі і попи», а каналія.

Цією ж ідеєю кермуються вони і в політиці. Відкрили, що нашим національним світоглядом є «філософія серця» (Чижевський) і «вічна селянськість», а проголосивши це, поручають не людей серця і не селянина, а голоту як ідеал політичного провідника. У політиці голота без ідеалу, крім «благоденствія», не терпить «шовіністів», бо «шовініст» – це ж Тарас Бульба, що вбиває Андрія, а це вже «нетолеранція!» Андрій – ренегат? Але й ренегати мають право жити! Чоловий провідник нашої голоти Драгоманов писав, що «слово «ренегат» – це дике безглуздя. Не сміє своя нація деспотично заявляти йому: «Ти наш... і до скону мусиш залишитися нашим!» Голотський ідеал свободи – це «право вільного переходу від нації до нації» (М.Шаповал). Правда, як це вигідно? Кожний має право переходити до «нації» (і до армії) наїзника, коли надумається, що так вигідніше... А на Микиті Шаповалі виховувалися цілі молоді покоління соціалістів! І ніколи йому не закидали, що він «деморалізує молодь».

Голота в політиці займається «узгідненням суперечностей», стоїть поза конфліктом, якого органічно не зносить. Є в засаді нейтральна – «поза межами бою». Не зносить націоналізму, бо він не дозволяє любити ворога, що для Швейків неприємне. Не зносить голота і ясно ворожого наставлення проти комуністів (бо «це ж наші заблукані або хворі брати»). Скажіть про явний конфлікт із супротивником, і голотська комашня забринить у котлі:

*Нам потрібно лиш мира!
В боротьбу тільки люди йдуть злі,
В нас душа добра, щира...*

Так кпить із них поет О.Бабій.

Тактика політична голоти? Це з «Науки» Руданського: коли стрінеш можних світу цього,

*Милий синочку,
Простели себе, як рядничочку,
Спина з похилу не іскривиться,
Зате ступить пан і подивиться
...на покірного
І прийме тебе як добірного.
– в почет квіслінгів.*

За цю філософію похилої спиною стоять однозгідно всі ідеологи голоти – і Шерех-Шевчук, і Самчук, і Феденко, і Дивнич, і Курдидик, і Которович, бо все інше – це «небезпечні ілюзії», що «відривають від реального діла», а Швейки «можуть похвалитися кращими наслідками»... в передпокоях «братів» з того чи іншого Інтернаціоналу.

Термін «Швейк», «швейкіянство» – не моя вигадка. Уживаю його, бо вони (Шерех і Самчук) ужили цей термін для визначення тактики, яку протиставляють «містиці боротьби», «романтиці» та ін. Кращого визначення, ніж це самовизначення,

видумати тяжко. Тактики похилої спini не зносять, очевидно, людей дисципліни, людей волі, тих, які знають, що для проводу спільнотою треба бути людьми «особливого гарту», треба загнuzдати розслаблюючі нахили, кріпити духа, мати віру... Це ж «орденці»! А для ідеологів голоти всякі «еліти», «ордени» та ин. – це «фальшиві» теорії й вигадки. Тим часом це ані фальшиві теорії, ані взагалі жодні теорії, тільки дійсність. І в Давнім Римі, і в Давній Елладі, і в Гетьманщині, і в Англії ще донедавна правляча верства, власне, була «орденом», «кастою», до якої доступ дозволяли по великим і стараннім вишколі ума і характеру, з особливим добром. Приймали таких, від яких не заносило швейківською мудрістю і безхарактерністю. Навпаки, мусили це бути люди характеру, віри і чести. Щоб виконати своє велике завдання, що стоїть перед ними, провідна верства нації не має стелитися перед тою чи іншою силою, як рядничочка, а ламати її. Провідна верства, як учив Шевченко, як учив Франко, як учить уся історія наша і не наша, повинна складатися з осіб окремої породи, вищих духом людей, коли спільнота не має загинути під чужим фараоном.

Голота, бодай її герольди, самі непевні своїх становищ, самі висловлюють сумнів (чи вкладають його в уста супротивникам), чи їхня наука – це не прояв життєвої втоми, не втеча від героїчного в обійми сіренького спокою? Чи не є це заперечення всього великого?

Ні, це щось гірше! На нашій національній відтинку це те саме, що в цілій світі, – відкрите великим еспанським філософом *Ортега-і-Гасет висадження на трон усього життя голоти як репрезентанта народу*.

Представники голоти, залишаючись із голотською душею, «рабським серцем», «рабським мозком», з душею вигідницького і тупого Швейка, хочуть правити нацією, творити «велику літературу», кодекс поведінки, диктувати політику. Але це нонсенс, недопустимий нонсенс.

Швейки кажуть, що «філософія серця», що «селянська Україна», що патріархальний світ лагідних і людяних гречкосіїв, або просто голотчиків, – **це наші** традиції. Ні, **не наші**, а традиції Шельменків. М.Грушевський картав наших князів як «невгомонних крамольників і забіяк» («хижаків» – по-теперішньому) за те, що не дбали про «достатки, життя і кров» простої людини, смерда. Ось де джерело наших різних традицій. Одні, князь, дружина, дбали про віру, культуру, про державу, про лад у ній, відповідно до того мали і психіку героїв і аскетів. Другі, смерди, дбали лише про «достатки, життя і кров», на решту ж плювали, тому й ставали «татарськими людьми», які їм те все, обдурюючи, обіцяли, а нині – большевицькими слугами, прихильниками «реальної (московської) України» і «толеранції» до «заблуканих братів», що зігнули спину перед наїзником... Дві традиції. Традиція смердів – це традиція Швейків, традиція князівського Києва, козаччини, Шевченка, це традиція вільної нації, вільних духом людей, людей, які **не думають, що люди з ідеалом чеських гях і бенешів сміють бути в проводі вільної або тієї, що за волю бореться, нації**.

Не всі верстви наші складаються з голоти ані не всі з мирних гречкосіїв, з людей праці. З того самого Руданського – на матчину науку хилитися перед силою навчає сина батько:

*Будь же проклятий, милий синочку,
Як погнеш таким свою спиночку,
Як простелешся на рядничочку!*

Батько знає, що від того «хребет скорчиться», вийде з людини каналія, що її ідеалізують Шерехи. А «провідники» з переламаним хребтом ні на що інше не надавалися, як на те, щоб хтось запряг їх до свого возу.

Панас Мирний в одному романі описує, як закінчилася гетьманщина, козацтво та як вільний народ обертав займанець у рабів. Виводить якраз ті дві касти, дві верстви. Одну – колишніх запорожців, степовиків «неспокійної натури», яка «пекла ненавистю до всього, що гнітило», які були «палкі, як порох, сміливі, як голодний вовк», що не хотіли миру з лихими, бо «коли їх не вкладеш, то вони тебе вложать». І другу – тих, що примирилися, їх зве «покірними волами»... ХІХ вік приніс ідеалізацію тих покірних волів (Квітка, Куліш, Нечуй). Тепер зроблено крок далі, ідеалізують уже не Квітчиних селян, а його Шельменків, голоту. Ідеологи цієї голоти **підмінюють поняття народу поняттям шумовиння**. Цинічно вимагають, щоб те шумовиння з усіма його голотськими прикметами любити і на трон садити. Коли світ вступає в таку стадію, коли одурманені маси, як жиди за Датанами й Авіронами, готові справді будувати собі Ваалів і до них молитися, то мусять знайти багави левітів, багави Навина, мусять знайтися Шевченкові «юродиві», хоч жменька «козаків із мільйона свинопасів», які б припинили цю оргію боягузтва, плебейства і зради.

Березень – квітень 1950 р.

ШЛЯХ У ПРОВАЛЛЯ (Зараза націонал-комунізму)

«Двоєдушна людина не тверда на всіх путях своїх».
(Посл. ап. Якова I, 8)

Світ, у який вступив диявол, «отець лжи», мусить бути забріханим світом. Все у ній виступає під маскою, боячись назвати себе своїм ім'ям. Роблять це і ті, які, називаючи себе націоналістами, обманюють і нищать ідею націоналізму, ідею **української** Правди. А під популярним стягом націоналізму пачкують «з чужого поля» ідеї та ідейки, що ними вибрукований шлях у провалля.

Які ж ідейки «з чужого поля» пачкують вони?

Передусім ідейки ідола советської Московщини – Карла Маркса. О, не в цілості, ні! Одні – три чверти з його «науки», другі – половину, щоб не відразу додумалися люди про що йдеться. І соціалізм теж не в цілості, а частинами, щоб затруювати поволі...

«Ми погоджуємося з критикою капіталізму К.Маркса». «Ми оцінюємо позитивно соціалістичну концепцію перебудови суспільства», бо марксизм же прагне створити нову збірноту «без визискувачів і визискуваних»... Але не думайте, що «ми» – марксистки, нічого подібного! «Ми – проти марксизму» і «яке-небудь зв'язування нас із марксизмом є глибокою помилкою».

Так коротко виглядає стаття п.Полтави на цю тему. Як ви не приймете цю мішанину «за» і «проти» за нове Євангеліє, то ви – ворог визвольного руху. Бо ця наука – це «ідейна еволюція» націоналізму, «дозрівання руху» від Міхновського до Маркса.

Карл Маркс – це патрон та ідеолог Сталіних, Троцьких і Кагановичів. Ні Карл Маркс, ані соціалізм узагалі **зовсім не думали визволяти визискуваних ані знищити визискувачів**. Він хотів підкорити визискуваних, особливо ненависне соціалістам селянство, новій банді визискувачів, партійній бюрократії під шумливою назвою «диктатури пролетаріату». З якої рації треба «позитивно оцінювати» цю концепцію? Навпаки, треба здирати маску з бородатого пророка деструкції – не капіталізму, а **християнської** цивілізації. Треба палити його отруйні «твори» у вільнім Києві. Але нас переконують, що еволюція українського націоналізму веде до марксизму...

Автор статті зазначає, що «ми» прийшли до марксизму не «як учні Маркса», а «в боротьбі з Марксом». Для Маркса і його вірних, мабуть, нема різниці. Навпаки, вірні більше радіють не з правовірних, а з «розкаяних грішників». Цих навіть не відразу під стінку ставлять.

Другий ідол деяких «націоналістів» – це «розвоєві тенденції сучасного світу».

Говорять багато і про свободу та демократію. Генерал Франко, який побив комуністів і оборонив віру, є на індексі, бо не демократ, а Тито, недавній сталінський слуга, є демократом. Недавно і китайський Мао був аграрним демократом. Свою «демократичність» ці націоналісти посувають так далеко, що в її ім'я й до «загальноєвропейської унії» прилучити Україну хочуть. Очевидно, як «самостійну державу», але це знову маска! Мафія, яка майструє оту «пан-європейську» чи навіть світову «унію», має мати свою армію, свою поліцію, свій «наднаціональний уряд». А щодо

самостійности окремих націй, то дадуть таку, яку давав Керенський і Ленін... Але наші націоналісти – самостійники! В цім ніхто не сміє сумніватися, як ніхто не сміє сумніватися, що вони – антимарксистичні... Бо надвоє говорять...

Словом, вони – *і це, і те*: і ніби марксистичні, і ніби не марксистичні... І ніби націоналісти, і ніби демократи... І ніби самостійники, і ніби «уніоністи»-космополіти... Коли ж зробите їм закид двоєдушности, вони щиро обуряться. Бо якраз у тім бачать свою заслугу. Людина ж одного переконання – це туман, фантазії якого не дадуться застосувати в практичному житті. Він – «ретроград», що не вміє йти за віком і за «прогресом». Людина нееластичної думки.

Більше того! Свою бездіяльність, або «кількаідейність», вони підносять до височини засади. Одні кажуть: «Ми проти прив'язування нас до будь-яких доктрин і теорій»... Отже, проти *всіх* основних принципів, на яких фундувалася б їхня програма чи акція. За те мають такі «політичні концепції», які «впливають не з доктрини, а з реальних потреб і вимог українського народу» і з «розвоєвих тенденцій сучасного світу»... Отже, «реальні потреби» України – *суперечні* всякій доктрині. Може й доктрині націоналізму? А далі: чого ви думаєте, що вимоги України йдуть паралельно до розвоєвих «тенденцій сучасного світу» і яких саме? Панівні *тепер* «тенденції» в бік соціалізму, атеїзму і світового уряду *явно ворожі* інтересам України. Як же їх можна ідентифікувати? Інші кажуть: «Ми не хочемо зв'язуватися з жодною філософічною системою», житимемо без філософії, цебто без світогляду. Підемо туди, куди нас потягнуть «розвоєві тенденції світу»... Інші («Сучасна Україна») ще одвертіші: «Як можна, кажуть, визнати ідеалізм чи матеріалізм як світогляд? Сьогодні ще не знати, який із них в науці перемає – чи спір вирішиться «в бік ідеалізму чи реалізму». Як же «ми» можемо себе зв'язувати з одним чи другим? А як завтра буде вирішено інакше, ніж сьогодні, що тоді?»

І цю політику безпринципности (ні туди ні сюди) або пасивного приймання того, що хтось десь вирішить, хочуть накинути воюючій Україні... Залежно від того, який «німець» візьме гору.

Учора націоналіст, нині демократ, потім марксист, а потім? Як у Шевченка:

Німець скаже: «Ви могли!» –

«Могли, могли...»

Німець скаже: «Ви слов'яне!» –

«Слов'яне, слов'яне».

То знову говорять: «Програмово-ідеологічний багаж, що його пробував зашепити український націоналізм у широких східноукраїнських масах», видалося, «був для них несприйнятливий». Мені *доводилося* стрічатися з представниками тих «східноукраїнських мас». Одні були затуркані большевицько-соціалістичною наукою, але багато ненавиділи її такою ж ненавистю, як батьки їхні, що згинували в боротьбі проти соціалізму під Базаром, Крутами, на Соловках. Чому ж деяким націоналістам захотілося рахуватися не з цими, а з тими першими? А що, якби ідея державности виявилася «несприйнятною» для «східноукраїнських мас»? Чи і її разом із націоналістичною ідеєю треба б було викинути на смітник? Чи східноукраїнські маси прагнули державної самостійности 50 літ тому? Мабуть, ні! То це ж не стримало Міхновського і РУП висунути гасло самостійної України. Чому? Тому, що Міхновський мав принципи, яких не мають сьогоднішні «націоналісти», тому, що мав гарячу віру в національну справу, мав темперамент провідника та ідейного формотворця, якого бракує опортуністам, які, як модні краватки, чіпляють собі одну нині, завтра іншу ідеологію.

Відкидаючи «теорії» й «доктрини», наші націоналісти мусили поставитися *скептично і до релігії*. Хто «позитивно ставиться» до науки комуністичного мандарина Карла Маркса (цілком чи частково), той не може позитивно ставитися до релігії. Наші націоналісти обурені, як сміє хтось жадати, щоб націоналіста «мав зобов'язувати християнський світогляд»? Як сміють їх кликати на боротьбу «проти атеїзму, матеріялізму, марксизму»? Бути демократом чи соціялістом – це конче потрібно. Але бути християнином? Це ж проти «прогресу»? Тому в своїх заявах вони виєлімінували поняття і слово «Бог». Тому серед «духових і матеріяльних надбань» нації їх цікавить: наука – на першій місці, культура – на другій, церква – на останній. Про релігію не згадується. Зокрема, цікаво поставив справу релігії п. О.Горновий («Суч[асна] Україна»). Ідеалістична філософія з тезою, що «основою світу є ідея, дух, що існував першим і скоріше від природи», створивши її, цебто що основою світу є Бог, ще «недоведена наукою». Отже, нема що її й приймати! Ось якби хтось «довів» існування Бога, як Евклід, що сума кутів в трикутнику є рівна двом простим, тоді все було б гаразд, а так нащо ж іти проти науки? Віри ці люди не мають. Тридцять літ убивав їм у голову Сталін та його марксистські «начотчікі», що існує тільки те, що можна намацати, звідки тоді у них з'явилася б ідея Бога, ідея, якою горіла вся наша героїчна давнина, її письменство й філософія, Котляревський, Квітка, Шевченко? Ідея, без якої *ні одна* цивілізація не могла існувати, яка є основою всього світогляду нашої нації.

А в остаточнім рахунку в справі релігії таке саме наставлення, як і в справах націоналізму, марксизму, демократії: чекають, що скаже «наука», отже, знову якийсь «німець», який з черги опиниться зверху і нашим «малоросам» розтовкмачить нові «розвоєві тенденції світу» і «науковість» релігії чи атеїзму.

Про таких революціонерів писав І.Франко: «І хоч в душу ввірветься часом волі приваб, але кров моя – раб! Але мозок мій – раб!.. У нервах ношу я невільницький страх», страх не піти «за віком», страх в ім'я своєї гарячої віри відвернутися від цілої тої чортовщини (матеріялізм, соціялізм та ин.), яка «современними вогнями» диявола заповзлася спалити все, що йде під знаком хреста.

Наші матеріялістичні філософи доводять, що й визнавці матеріялізму «можуть бути людьми сильної волі, залізного характеру й прагнути до тріумфу своєї ідеї». Можуть це, наприклад, комуністи, але не тому, що якась марксистська «наука» переконала їх у слушності їхньої ідеї, а тому, що мають у собі, всупереч всяким наукам, *диявольську віру* в службі злу. Нам же наші «філософи» радять позбутися нашої віри в службі добру, яка одна може протиставитися ділу диявола.

І ще одного не бачать згадані філософи: всюди в Європі атеїстичний матеріялізм чи соціялізм, нищачи віру, *нищить і любов, і прив'язання до Вітчизни*, роблячи її безборонною назовні, а всередині здобиччю всякої хижацької міжнародної погані...

Двоєдушні за природою бояться стояти на власних ногах, одержимі патологічною тугою до «об'єднання» з ким-небудь. Один двоєдушницький письменник так розкоханий у солодкій ідилії «об'єднання», що з усієї героїки «Тараса Бульби» тільки й пам'ятає, як, побившись навкулачки з сином, старий Тарас зараз же потім і «почоломкався», що радить і нашим «розсвареним» партіям зробити. Що обходить сентиментального хохла, що один день і одну лише ніч провели козаки в «чоломківській» ідилії? Що потім прийшли грізні часи війни, де розійшлися дороги навіть батька з одним із синів? Що вже не цілувалися вони, коли «рідний по крові» син став перед батьком у ворожій таборі? Для прихильників «об'єднання» існує лиш ідилія... Єднати, кажуть, усіх: «і тих, що не помиляються, й тих, що помиляються, гарячих

і холодних, соціалістів і монархістів»²⁰, і, мабуть, чесних із шахраями, ідейних із спекулянтами, борців із героями чужих передпокоїв, патріотів із «репрезентантами». Все одно хохол має чуле серце, мусить з усіма «чоломкатися», хоч би загинула справа, за яку мільйони ляли кров. І в ім'я цієї любови **відмовляються від усіх актів, якими проголошено державність українську**, просячи у «братів-москалів», щоб народові українському дозволили ще раз висловитися, чи хоче бути вільним, чи залишитися у братнім ярмі... «Право самовизначення!» «Демократичного» голосування картками, багатолітнього плебісциту крові соціалістам і демократам не вистачить. А стежка від Чернових і Абрамовичів веде до Марголіна. А Марголін (дивись його американську книжку!) – супротивник української незалежності і пертрататор із большевицьким посольством... Ось куди заводить об'єднавча дурійка.

Ще приклад: «Укр[аїнський] Самостійник» (12.ХІ.м.р.) п'ятує офіціоз УРДП за те, що смерть коменданта УПА зробив «об'єктом глузування», називає це «національним злочином», який ставить газету УРДП в один ряд із комуністичною пресою, «перестає уважати цю газету українською»... В тім же числі «Укр[аїнського] Самостійника» – лист Полтави до члена лівого відламу тієї ж партії УРДП Бабенка з «привітом» і «побажанням найкращих успіхів в праці». У якій? У праці глузування з УПА? У праці «національного злочину»?

Емігрантські партії через свої «еволюції», «дозрівання» й «тактичні міркування» так основно забули про всякі принципи, що увияти собі не можуть, що всередині суспільства, особливо в наш час, може йти **світоглядна** боротьба. Як для баби Палажки і Параски, всяка така боротьба є для них «сварка», «грязня» за дурницю, як за гусака у Гоголя. Знають лише своє загумінкове напominання, нічим благаання високостойного п. Федя Юшки з «Мітли»: «Тримайтисі всі разом, ни гризйтсі зі собов та й ни сварйтсі, кухані силепки!».

Тим часом для об'єднання нації в одній ідеї і в однім чині не вистачить об'єднання силепків. Коли на еміграції в партіях і організаціях є замасковані приятелі Кремля або політичні спекулянти, яким дорога не Україна, а її «репрезентування», щоб отримати для себе «великі і багаті милості» сильних світу цього, то не до співпраці їх кликати, не об'єднуватися й «чоломкатися» з ними треба, а викидати за борт політичного життя.

Не будуть об'єднувальним магнітом люди, які є трохи соціалісти, трохи націоналісти, трохи матеріялісти, трохи ідеалісти, трохи самостійники, трохи «уніоністи», які біжать уперед чи назад, але завше за возом чергового тріумфатора, принципіальні двоєдушники, вороги аксіом і незбитих правд. Відкидаючи націоналізм, відкидаючи потребу однієї доктрини, вони створюють порожнечу, в яку й вдираються ворожі доктрини комунізму. Може, не всі з них знають, що це якраз і є ціллю Москви, бо **ніщо так не деморалізує рух, як захитання його ідеології**, як брак чіткого, аксіоматичного «Вірую», засадничо негативного ставлення до всієї ідеології ворога.

Як знаємо з прикладу Азії, Кремль охоче залишає націям, засудженим ним на проковтнення, їхній націоналізм, лише звернений проти Заходу і підмінований заштриком марксистської й безбожницької отруї. Партія, яка цей заштрик без спротиву прийме, – чергова жертва ССРСР.

Об'єднаний балаган ми бачимо у Франції. Він лише до кінця винищує життєві сили нації. Не туди йде визвольний шлях воюючої України. На її чолі повинен стояти провід: 1) з **однією** аксіоматичною ясною **своєю** Правдою, **своєю** національною ідеєю, не зі зліпком ідейок «із чужого поля», відповідно до кон'юнктури, ідейок, **про-**

²⁰ Самчук У. // Нові Дні.

ти яких кривавилася воююча Україна 1917-1921 рр., кривавиться й досі; 2) ця ідея мусить проголосити війну всякому марксизмові, соціалізові і комунізові, не лише советському режимові, але й Росії; проголосити нещадну війну диявольській науці матеріалізму; 3) боротися не за «реальну, сучасну» Україну спровонованих церков, московських колхозних кошар і шамансько-суздальської «культури», а за Україну історично традиційну, запхану завойовником під землю, в могили; 4) ця ідея мусить валити всі чужинецькі ідоли на Україні, не поклонятися якійсь їхній частині, передній чи задній, горішній чи долішній; 5) ця ідея мусить бути надихана **фанатичною вірою** в єдиноспасенність тієї Правди нашого життя, яку голосив Шевченко, яку боронили хмельничани, воїни Ігоря, за яку вмирили сотні тисяч від 1917 року до нині, за Правду, символом якої є **знак Хреста**. Бо війна, яка точиться всередині білої раси, – це не війна між комунізмом та ідеями соціалізму чи демократії. Це війна між силами диявола і загроженого ним християнства. Двоєдушникам не встояти в цій боротьбі. Вести її можуть лише об'єднані, рідні собі духом, ментальні нащадки суворих постатей, яскраво змальовані у велетнях нашої давнини – у Шевченка, Гоголя, Стороженка. Тільки вони!

Ті суворі постаті вже воскресли на Україні знову. Вони мусять знайти рідний їхньому духові провід. Инакше вони або програють війну, як її програв німецький націонал-соціалізм, або, вигравши війну, програють мир, як його прогнала демократія по 1945 році.

Шлях у провалля!

Січень – березень 1951 р.

ГНИЛЬ – УСЕРЕДИНІ

Одна з найбільших брехень нашого забріханого світу є те, що існують суверенні народи, які *самі собою правлять*. Є суверенні держави, але ніколи в них не править народ, маса. Так чи сяк, але завжди в імені того народу править правляча верства, певна зорганізована меншість. Народ працює, бавиться і множиться так, як військо маршує і б'ється. Але першу важливішу керівну роллю грають в армії МакАртури і Фоші, а в правлінні державою – Піти, Лінкольни, Хмельницькі і Мазепи.

Десятки літ я старався звернути увагу земляків на *першорядне значення правлячої верстви* для нації в низці статей, брошур та книжок і переконався, що для земляків цієї проблеми *просто не існує*. Я наводив приклади давніх і нових провідних класів, які, розкладаючись морально, кидали свою націю в хаос руїни, це їх також мало цікавило. Покликався я на великих мислителів, які розглядали цю проблему: на Платона, британця Едмунда Берка, Тена, еспанця Ортега-і-Гасета, нарешті – на староукраїнських авторів, також на Шевченка і Котляревського, на Леся Українку, але все це було метанням гороху об стіну. Котляревський був для них віршун-смішака і автор «Наталки Полтавки», Шевченко – тим, який проливав сльози над «неодолею кріпаків», а Леся Українка – такою ж далекою й незрозумілою землякам, як й Касандра – троянцям.

З цілої проблематики провідної верстви моїх земляків цікавили лише такі речі, як об'єднання, блоки, способи партійного представництва, ради, наради, з'їзди і конференції та «займання становища»... В голову їм не приходило, що пусті всі ці речі там, де не поставлено рубом запитання: *з кого має складатися провідна верства – з кого-небудь чи з людей характеру, засад, честі, ідей?* З політиканів чи з політиків? З людей-героїв чи зі спеців від політичних крутіств? З державних мужів чи з гангстерів? З людей совісних чи безсовісних? Чесних чи підкупних? Відважних чи боягузів, мудрих чи претензійних дурнів? З людей, для яких Бог, їхня особиста честь і їхня нація – речі святі, чи з людей, для яких Бога і честі не існує, а нація – дійна корова?

Відповідь на ці запитання є першорядної ваги. Від того, як на це запитання у практиці життя відповідають, залежить доля народів.

У якійсь статті на цю тему прочитав я про два випадки з життя Абрагама Лінколна. Будучи хлопцем, служкою в одній крамниці, він спостеріг, що помилково *не додав* одній бабусі 6 центів. Кілька кварталів біг він за нею, щоб направити «невільний гріх», за який його мучила совість. Чи подібний випадок можливий у наші безсовісні часи? Якщо б тепер хтось біг за клієнткою, то хіба лише у випадку, коли б *передав* їй кілька центів.

Другий випадок. Під час громадянської війни деякі приятелі Лінколна запропонували йому проєкт миру, який він уважав шкідливим. Йому казали, що коли він той проєкт не прийме, то зрзить собі багато приятелів. Лінколн відповів: «Хоч би й усіх, аби не зрзив собі найбільшого приятеля в моїх грудях – моєї совісти». Тільки люди подібного формату здібні будувати нові, а не розвалювати існуючі держави. Якби в наші часи знайшовся такий державний муж, його, напевно, окричали б вархолом, руїнником і ворогом демократії. У наш вік такого політика не зрозуміли б. Скоріше

зрозуміли б такого, який у своїх вчинках слухає не голосу совісти, не голосу Бога у своїм серці, а наказу якоїсь таємної мафії.

Погляньте на портрет Лінколна: суворо-поважний увесь, велика внутрішня моральна й духовна напруга, почуття великої відповідальності перед своєю совістю і своєю Батьківщиною. Подібне ж напружене психічне «Я» глядить на нас із портретів Піта, Джозефа Чемберлена, Клемансо, Вашингтона.

Коли ж глянете на фотографії багатьох політиків сучасності, розрадуваних і усміхнених, маєте враження, що перед вами циркові «артисти», «зірки» кіно або балерини.

Коли в політиці на перше місце вибиваються інтереси тієї чи іншої кліки або мафії чи бажання підлезуванням придбати собі більшість виборчих голосів, тоді на другий план сходять якості моральні, поняття чести, совісти, престижу, твердості характеру, відповідальності перед Батьківщиною та ин.

Коли ці моральні прикмети перестають бути *першою вимогою* для політика, тоді наступають ті *тривожні симптоми*, про які недавно говорив колишній президент *Герберт Гувер* у Де-Мойні. Він говорив про небезпечне поширення пістряка інтелектуальної нечесності в прилюдному житті, ствердив, що «наша найбільша небезпека – це небезпека самогубства, яке можемо доконати, відкрито потураючи злу, цинічно ставлячись до безчесності». *Ці лиха не раз в історії спричинювали воєнні поразки*. Стурбований виявами нечесності «на високих місцях», Гувер закликає націю повернутися до стародавніх чеснот, не допустити до зникну поняття чести і патріотизму. Треба повернутися до віри, релігії, безкорисності і правди в громадському житті, до чесної поведінки на високих постах, до патріотизму.

Не є завданням цієї статті займатися критикою американської політики чи європейських держав. У всіх перед очима приклади, які уяскравлюють твердження Гувера. Такий пройдисвіт Розе (з афери Гузенка), якого вибирали до парламенту і якого «за добру поведінку» хочуть дочасно випустити з в'язниці, куди його послали (замість на шибеницю)... Такий зрадник і московський наймит, як Фукс, який знаходить своїх оборонців навіть у некомуністичній пресі, і за призначення його на високий пост волос із голови не спадає тим, які його призначали... Низка статей у некомуністичній (демократичній) пресі, які цинічно нападають на рішення американського генштабу домовитися з Іспанією для спільної оборони проти Москви. Ревеляції Буденца про китайську політику Воллеса (проти Чан Кайші)... Сама можливість висунення кандидатури Воллеса на президента... Заяви Бевана (британського Тореза), що озброєння Злучених Держав набагато небезпечніше для Англії, ніж озброєння Росії... Ревеляції комісії для справ протиамериканських акцій... Відкриття в льокалю «Об'єднаних Націй» бару для делегатів і небажання відкрити кімнату для молитви («преєр рум»), про що повідомив світ симпатик СССР – Тригве Лі... Припадання до ніг перед комуністичним диктатором і гонителем церкви Титом... Захоплення товариства «Френдсів» СССР і «свободою релігії» в царстві Сатани... Афери Гарі Гроса і ті, що відкрила Комісія Кефовеера... І багато подібних фактів. Усе це свідчить, що симптоми, на які вказував Герберт Гувер, – справді грізні. Всі ці факти висуюють у цілому світі пекучу проблему – *проблему оздоровлення еліти сучасної суспільності, оздоровлення морального*, без чого сама суспільність засуджена на загибель.

Не думаю займатися тут моралізаторством чеснотливого міщуха: «Не пий, не танцюй, не гуляй!». Мені йдеться про характерність, чесність, безкорисність, ідейність *людей провідної верстви* в тім сенсі, в яким говорив про це Г.Гувер. А в цій статті мені йдеться про *подібні ж ознаки в українськiм житті*. Не важливі особи

й імена. Важливі симптоми. Коли перерахую деякі з них за час від 1917 р., неважко буде відповісти на запитання, чи не позначалися ці самі тривожні симптоми, про які згадає Гувер, і на «верхівці» нашої нації?

О.Севрюк, один із тих, що в імені України підписав Берестейський мир, демаскуючи в промові імперіялістичну політику Леніна й Троцького, кілька літ потім стає московсько-большевицьким агентом в Італії, потім у Франції, нарешті – на Закарпатті й у Берліні, під час Другої світової війни, де був рівночасно агентом Ост-Міністеріюм і Гестапо, яке остаточно його «зліквідувало». І мимо того, був до самого кінця «персоною ґрата» серед багатьох українських соціялістів і «демократів»... Чи з людьми такого «стажу» будується держава? Голубович, прем'єр (соціяліст) Української Народної Республіки, який 1918 р. перед німецьким судом плаче, як дитина... Другий берестейський делегат, радник одного з українських посольств у 1919-20 рр., теж хутко повертається, щоб служити Москві... Посол Укр[аїнської] Республіки Марголін, який по урядах Зах[ідної] Європи в 1919-21 рр. агітує проти незалежності України і за відновлення «єдиної і неділимої» тюрми народів.

Чи здорова, чи зігніла та «провідна верства», серед якої такі речі діються?

Два брати, один – видатна постать у стрілецтві, другий – секретар Директорії. У 1922 р. – уже на службі большевиків... Передвоєнні часи в Галичині – Михайло Рудницький, редактор «Діла», водночас співробітник большевицьких «Нових Шляхів». Так само Ф.Федорців.

Інші, що торували стежку большевикам у Галичину: Петро Франко, Кирило Студинський – голова Наукового товариства ім. Т.Шевченка. О.Назарук, знаний редактор у Львові, який удавав із себе католика, а рівночасно виступав проти митрополита А.Шептицького, нападав на Шевченка як на «безбожника», ганьбив «степову голоту», січовиків і захвалював у своїм органі московських катів – Петра і Катерину. Вже по його смерті його співредактор, який усе був в опозиції до нього, П.Мох в одному католицьким журналі демаскував його, що він нічого не дозволяв писати проти масонерії і що його сталим дорадником був український жид, знаний большевик Розенберг... Чи з такими характерами відроджуються нації? Демократичні і радикал-соціялістичні партії, які по відданню Гітлером Галичини москалям, заявляють їм готовість «лояльної співпраці»... Чим вони різнилися від москвофілів часів Першої світової війни? І чи з такою «елітою» відроджуються нації?

Пригадую головного ідеолога галицько-української соціал-демократії. В одній американській газеті писав, що коли для тріумфу соціялізму треба українцям відректися своєї мови, то він готовий це зробити... Тичина і Рильський відреклися своєї душі. Поминемо вже лідерів двох головних соціялістичних партій (1917-1919): один – голова першого парламенту України, другий – кількакратний прем'єр, обидва невимушено покаялися перед большевицьким займанцем, відреклися тризуба і блакитно-жовтого прапора... За це стали тепер нетикальними візрцями патріотизму для всіх звеличників «сучасної України».

Чи з тими звеличниками і тими прихильниками чужих ідолів можна будувати *свої* храми і *свої* вівтарі?

У той час, як цілий світ думає про «щастя і добробут» тупого матеріялізму, коли цілий світ тремтить перед новим Чингісханом, Україна кидає йому виклик. Нарешті відроджується в ній дух предків, які ні перед ким, як лише перед Богом, не ставали на коліна. І в цей час цілі партії, групи, не большевицькі, а українські, всіма силами і всією жовчю вічного раба намагаються той дух знеславити, замовчати, понизити тих, які пішли за наказом Шевченка «рвати кайдани» і «скроплювати землю вражою,

злою кров'ю». А серед тих «дядьків отечества чужого» знаходимо й знаного, нарешті здемаскованого, «репрезентанта» однієї великої української організації, який «представляв» Україну в ліберально-масонським Інтернаціоналі, а перед тим робив доноси на часописи, які в його «парохії» в Європі пропагували ідеї і чин УПА. І з такими «репрезентантами» роблять «об'єднання», роками толерують їх на чолі поважних установ.

Підтюпцем за цими політичними «репрезентантами» марширують літературні Швейки, які пропагують заповіді винниченківщини, заповіді розгнузданого сексуалізму і комунізму, висміюючи все сильне, характерне, героїчне в нашій минулім і сучаснім, зиркаючи запобігливо на всі боки, щоб, як пес, бігти на клич пана: «Яremo, герш-ту, хамів сину!».

Олексій Толстой (не сучасний підбрехач большевизму) написав був жорстоку сатиру на Московщину, як суздальсько-московські князі, «наглотавшись татарщини всласть», назвали себе Руссю, вибравши собі хана, якого прозвали царем. А з Його підданих глузує:

*И будет он спины вам бить батогом,
А вы ему – стучать об землю челом.*

Ось цим стуканням займається багато представників західного світу і наші, чи просто йдучи з поклоном в квартиру червоної орди – до Кремля, чи під маскою «сучасної України», вливаючи непомітно в душі читачів краплю за краплею отруту безбожництва й московської отарности (колхозства-общини).

Українська емігрантська інтелігентська верхівка заражена гнилизною. Ніякими об'єднаннями з гниллю України не створити. Так не твориться й провідна верства нації. До неї можуть належати тільки люди віри, характеру й волі, а не замасковані перевертні і не хитрі Паньки.

Провідна верства вимагає від своїх великої сили духа, сили моральної, сили тих, що борються за правду Христа. Не місце в проводі нації крут'ям, Юдам і фарисеям. Як за Хмельниччини, мусить постати така нова сила, й вона лише дасть раду із зовнішнім напасником і залізною мітлою вимете з України Киселів, Барабашів та Вишневецьких.

Проблема моральної сили і суворого добору членів провідної верстви – це та, яку товчу без жодного висліду «любезним землякам» десятки літ. Може, тепер, коли про цю саму проблему нарешті почали говорити й на Заході (Г.Гувер), ці «любезні земляки» звернуть на неї увагу. Бо звикли прислухатися до голосу чужого пана.

Липень – вересень 1951 р.

БЕЗІДЕЙНІ СУЄСЛОВИ

(Ідеологія і чин)

Нічого так не боїться Москва на Україні, як збройного самостійницького руху з **чіткою ідеологією** як прапором. Вона знає (повторюю це в сотий раз!), що цього руху не буде без такої ідеології, як не було б большевизму без ідеології Маркса і Леніна, ні воюючого ісламу – без Корану. Знає Москва теж, що не побували б армії Французької революції в усіх столицях Європи, не було б ані самої тієї революції 1789 р., ані революції 1830, 1848, 1871, 1905 і 1917 рр. в Європі без ідей Жан-Жака Русо та того самого Маркса.

На жаль, багато з того, що знає наш історичний ворог, не знають на Україні. Тяжко інакше пояснити факт, що на ідеологію націоналізму, єдину революційну у нас ідеологію, ведеться такий наступ не лише з боку москалів, не лише з боку демосоціалістичних опортуністів, але й з боку деяких націоналістичних груп і часописів. І, якби цього не було ще досить, переконують нас, що визвольна боротьба, **що національна революція взагалі може обійтися без ідеології, без – з погордою! – «теорії».**

Під тим оглядом націоналістичні противники ідеологій, теорій і доктрин могли б подати руку трабантам і вашого емігрантського «босяцтва» (Шерех) і «мугирства» (Самчук). Ніщо бо їм не є більш осоружне, як ясне («тиранське») **«Так»** або ясне **«Ні»**, як виразно окреслена доктрина.

Провідні думки цих «безідейних» націоналістів?

Вони такі. Серед гамору боротьби на Україні нема, мовляв, змоги бавитися в ідеологію, програми, доктрини, філософські напрямки і світогляди чи засади.

У цих умовах не вільно спирати своє «Вірую» на критерії його «абсолютної цінності». Як поступати і що робити має революціонер, це вирішує тільки «критерій революційної вартості» якоїсь акції... На думку цих націоналістів, виходить, що не з їхнього «Вірую» випливає їхній революційний чин, а навпаки – їхнє «Вірую» може змінюватися залежно від того, чи воно сприяє, чи ні якійсь абстрактній «революції». Це є нонсенс? Можливо, але цей нонсенс означає й те, хто в революційнім русі має право брати участь чи тим рухом кермувати. Видається, що в русі можуть брати участь люди **«різних світоглядних напрямків»**, не лише «визнавці певної політичної доктрини», а навіть люди без **«будь-яких твердих світоглядних позицій».**

Рішення диктуються «вимогами революції», а часом просто її «стратегією». «Теоретичні декларації» – це пусте. Підставові позиції боротьби на Україні «кристалізуються **не в теорії, а в самому змісті** боротьби». Нащо якісь доктрини та ідеології, коли, мовляв, і без того ясно, що «сучасний визвольний рух на Україні – це Україна така, як її знає історія»?

«Великих слів велика сила, більше нічого!» – і **смертельна для визвольного руху небезпека криється в цім поході погребників ідеології.** Прихильники «безідейности», або «бездоктринности», «беззасадности», визвольної акції на Україні раз говорять про **рух**, раз про **організацію**, що його очолюють. Така плутанина недопустима! Певно, що радо мусить вітати в себе повстанська збройна акція всякого ненависника Московщини, незалежно від його інших засад політичних або світогляду. **Та чи так мається справа з партією чи організацією, яка очолює самостійницький рух? Ось у чім суть!**

А на це запитання промовисту відповідь дає наше недавнє минуле і наша сучасність. У 1923 р. постала у Львові група «Заграви» (з редагованим мною часописом тієї ж назви), яка складалася головно з колишніх січових стрільців. Часопис був спрямований проти Москви і проти Варшави (більшість галицької української преси була тоді советофільська). «Заграва» здобувала впливи в Галичині і на Волині, та рік лише по тому на зборах заряду склав (пізніший посол) Д.Паліїв заяву, що одна невідома нехтаємниченим таємна організація, яка покликала до життя «Заграву», вирішила часопис припинити, групі доручила зробити об'єднання з головною галицькою партією, з її органом «Ділом». Так постало УНДО, яке й «з'їло» «Заграву». Невтаємничені були заскочені й обурені ліквідаційною постановою невідомої таємної організації. Пізніше, зі спогадів самого Д.Паліїва, ми довідалися, що цією таємною організацією, що ні з того, ні з цього зліквідувала «Заграву», а її групі наказала вступити до УНДО, була УВО – Українська Військова Організація.

Чому так сталося? **Якраз тому, що до проводу УВО брали людей усякого світогляду** – і самостійників, і советофілів, і радикал-соціалістів. Якраз тому, що не журилася організація питанням «теорії», «ідеології» чи «світогляду». Бачимо, що на звидинах із дійсністю чисті «практики», вороги «однієї певної доктрини», привели «Заграву» до розвалу, від якого її урятувала б **безкомпромісова ідеологія і суворий добір членів, людей одного духа...**

Другий приклад для прихильників «безідейности» революційної боротьби. Знаємо, чим скінчилася українська революція 1917-1921 рр. Знаємо, якими манівцями водила її Центральна Рада. Знаємо, як розпоршилася, розлетілася, охоляла величезна революційна енергія нації в руках проводу, який не хотів у серці своїм ні держави, ні боротьби за неї проти Росії. Чому? Тому, що були в проводі **люди різних «світоглядних позицій»** або й жодних. Одні думали про державу і силу збройну. Другі (Винниченко, Грушевський та їхні партії) пішли шляхом революції тільки тому, що їхні партії обставинами **«приневолено** творити нашу долю», тому, що «всі зусилля партії щодо утворення федерації з Росією не вдалися», як просили вибачення перед «товаришами» наші соціал-демократи на Конгресі соціалістичного Інтернаціоналу в Люцерні в 1919 р.

Революція наша не вдалася великою мірою якраз тому, що **в її проводі панували засади, рекомендовані нинішніми противниками «однієї ідеї», однієї «примусової ідеології».**

Якраз через це вожді соціалізму українського, які стояли на чолі революції на Україні 1917-1918 рр., уже наступного року закликали нас «пробачити большевикам не одне з того, що нам боком вилазить», бо червоні москалі були ... «завзяті оборонці трудящого люду»²¹. Якраз тому не вдалася революція на Україні тоді, що її чолова партія не знала ніяких «абсолютних цінностей національних», що натомість **лише «дозволяла»** своїм членам, як схочуть, бути самостійниками... А як не схочуть, то як собі хочуть. Свобода думки!

Нинішні пропагатори «безідейности» революції брали за критерій доцільности якоїсь акції «критерій революційної вартости». Все вирішували «вимоги революції», не «абстрактні теорії». І Винниченко відкидав самостійницьку ідею якраз тому, що вона була «небезпечною для революції, бо могла розбити революційні сили всієї Росії», ним так укохані.

«Безкомпромісовий революціонер той, хто в ім'я революції готовий іти на компроміси», – ось яка формула сучасних «революціонерів»! Вона ж була і формулою Ви-

²¹ Грушевський М. // «Борітеся – поборете». – Відень.

ниченка. Він робив революцію проти гетьмана нібито за те, що той зрікся державної самостійности, і в той же час кликав собі на допомогу Мануїльського з більшовиками, тобто найгірших ворогів тієї самостійности²². Ось до чого доводила засада «іти на компроміси в ім'я революції», відкидаючи «абсолютну цінність» свого «Вірую»!

І ще приклад. Головачі обох українських соціалістичних партій у розпалі війни з Московщиною в 1919 р. утворили в Кам'янці самозваний уряд (Комітет охорони республіки) з метою всадити ніж у спину нашої армії і «розпочати переговори з радянським урядом України», цебто з агентами Кремля. Пише про це у своїй книзі Христюк, пише Ісаак Мазепа, який цю справу добре знав, бо брав у ній участь...

Чому подібні речі сталися? Тому, що для цих панів ідея держави, ідея України не були догмою, не були «абсолютною цінністю». Не знаючи «однієї певної доктрини», вони готові були метнутися сюди чи туди, для справи «соціалістичної революції» чи «республіки», або для комбінацій туподумного опортунізму «реальних політиків». Инакше й не могло бути, коли національну революцію вели люди, які повчали, що «справжнє щастя» є в космополітизмі, в тім, щоб «злитися в одну братерську сім'ю народів, *в один майже народ*», щоб «постала *всенація*» (Н.Григоріів). Инакше й не могло бути, коли революцію українську очолювали вожді «з відсутністю будь-яких твердих світоглядних позицій» або ще гірше – зі світоглядом, що *мало чим різнився від світогляду нашого історичного ворога*. Так бувало в минулім.

У сучасності ж є не менше прикладів, до яких нісенітниць веде негація «твердих світоглядних засад» у визвольній боротьбі.

Правило – «безкомпромісний революціонер той, хто в ім'я революції готовий іти на компроміс», – теоретично недоречне. Ще більшу його недоречність показує практика, що з нього випливає. Наприклад, творення на еміграції *об'єднання між революціонерами і противниками всякої революції*. «Укр[аїнський] Самостійник» бере один приклад, одного тільки С.Барана, хоч є їх більше. Цей С.Баран, за часописом, є «випробуваний ненависник революції й революціонерів... Серед нашої суспільности є такі, як генерал Тарас Чупринка, і такі, як С.Баран. *Їх ніколи не звести до купи, води з вогнем не погодити*»... Ніби ясні з того мали б бути висновки? Ба ні! Часопис пише далі, що *все-таки* «треба годити воду з вогнем», «будемо *узгіднювати деякі політичні виступи* і дії, що мають основне значення для визволення України». З ким узгіднювати? З *випробуваними ненависниками революції*! З тими, які «водою» своїх опортуністичних заяв і коншахтів будуть заливати й гасити «вогнь революції»... Далі ще краще! Часопис не сумнівається, що цей (мабуть, і другий, і третій) ненависник революції, «напевно, буде подавати себе і тих, які з ним, примушені кон'юнктурою, за репрезентантів воюючої України, а може ще й за покровителя УПА»...

Отже, «в ім'я визволення України» *треба допомагати видряпатися на пост репрезентантів воюючої України кон'юнктурникам і ненависникам цієї України*... Бути до них «толерантними», в порозумінню з ними «узгіднювати» деяку свою акцію...

Другий приклад. В одній міродатній заяві²³ зазначено: «Взиваємо всіх українських *патріотів* покласти край *дискредитуванню* перед українським і чужим світом єдинодіючої на Україні революційно-визвольної боротьби, що її організує ОУН ураз з братньою УПА під прапором УГВР», і створити «одностайний визвольний фронт» за кордоном «у єднанні з боротьбою українського визвольного руху»... Знову до спільного фронту революційної і визвольної боротьби закликають тих, *які цю боротьбу стало дискредитують!*... Та ще й називають їх... *патріотами!*

²² Відродження нації

²³ Гомін України. – Ч. 51 м. р.

Хіба з такої мішанини людей «різних світоглядних позицій», з мішанини революціонерів, кон'юктуристів і ненависників революції вкупі з тими, хто Україну та її визвольних рух знеславлюють, можна створити «одностайний визвольний фронт»?

У другій міродатній заяві²⁴ ще досадніше сказано: «Закордонне Представництво УГВР у своїх проєктах налагодження взаємин на внутрішньополітичному відтинку життя української еміграції..., щоб досягти єдності української політичної дії за кордоном», *пішло не тільки на далекосязлі компромісні, але з позиції вимог і доцільності визвольної боротьби надто резигнаційні поступки*».

Так виглядає на практиці гасло: «Революціонер – той, хто в ім'я революції готовий іти на компроміси». Так буває, коли найвищий критерій конечности якоїсь акції не є «ідеологічна теорія» або «абсолютна цінність» нашого «Вірую».

Виходячи з постулату «доцільності визвольної боротьби» і з «вимог революції», доходить *до компромісу з «ненависниками революції» та її дискредиторами*. Доходить до поступок, які, як зізнаються самі їхні адвокати, *ведуть до «резигнації з позицій визвольної боротьби»*... Ось до чого веде практика опортунізму, яка викидає за борт усякі «теорії», «світогляди» та «ідеології» як непотрібний для революціонера баласт.

Так є на еміграції. На еміграції іде об'єднання й порозуміння з живими трупами вчорашнього дня, з активними ворогами націоналізму, та інфільтрація націоналістичного середовища їхніми ідеями. Таку ж політику поручається вести на Україні. Деякі націоналістичні групи радять повертатися до ідей, давно на Україні страхованих, до заперечення ідеї націоналізму. Маю на увазі наших націоналістичних «прогресистів». За кордоном їхня платформа тактична – єднатися хоч би з ненависниками визвольної акції, з УРДП, іти на «резигнаційні» поступки. Для України їхня ідеологічна платформа теж компромісна. Засади націоналізму, всякі «абсолютні вартості» залишити на боці. Не до тих засад повернутися лицем, а до «дійсности», до «нового», що «там створено».

Розшифруймо цю баламутину. Яка є тепер «дійсність» на Україні? Московсько-більшевицька! Ким «створена»? Москалями на трупах мільйонів борців за визволення. Що «нового» принесла ця «дійсність» московська, замість «старовини» української? Замість вільного села – колхозний концентрак, замість власника – наймита й раба. Замість Божих церков – кесареві ідоли. Замість національної культури – її щоденне кастрування... Чи до цієї «нової дійсности» хочуть «повернутися лицем» наші «прогресисти»? Чи революціонери приймають дійсність, яку як революціонери мали б перевертати догори ногами?

Відповісти на ці ясні запитання ясним «Так!» вони вагаються... Відповісти виразним «Ні!» не хочуть. Націоналістична доктрина має три виразні відповіді на завдання доби. На запитання: *хто* має очолювати визвольний рух, відповідь була: міцно зв'язана однією ідеєю й одним духом, з суворим добором членів, орденська група. На запитання: *за що* має боротися націоналізм, за яку Правду, відповідь була: за власну, одну, традиційно-історичну, безкомпромісну, не за інтернаціональну. Нарешті на запитання: *як* свою Правду здійснити, відповідь була: не пацифізмом, крутітвом й угодою, а боротьбою і війною. Ще Міхновський поклав підвалини цього націоналізму. Новітні націоналісти-«прогресисти» приймають лише цю відповідь щодо запитання «*Як?*», але виразно заперечують націоналістичну відповідь щодо запитання «*Хто?*» і щодо запитання «*Що?*».

Замість ордену, волюють об'єднання найбільш чужих собі духом людей, визнають найбільш суперечних поглядів. А замість своєї Правди, пропагують сміху гідну мі-

24 Гомін України. – Ч. 8, ц. р.

шанину націоналізму з марксизмом і «прогресизмом». Нижче в цій статті покажу, що коли відкидають вони націоналістичну відповідь на запитання «Хто?» і «Що?», коли відкидають ідею ордену і безкомпромісної націоналістичної Правди, то *стерильною на практиці буде і їхня позитивна відповідь на запитання «Як?»*, їхнє *активне ведення національної революції, стерильним навіть залишиться в останнім рахунку їхній патос*. Не раз і не двічі критиковано ідеї наших «прогресистів». Тема цієї статті інша, тому обмежусь ствердженням, що всі оті ідеї та ідейки, висувані ними як ідеї «нової, сучасної, не фантастичної» України, – *ідеї, чужі Україні*, і ніколи «позиціями визвольного руху» бути не зможуть. Це саламаха з націоналізму, марксового соціалізму, московського колхозництва, винниченківського босяцтва, залицання до нібито неповинного в большевизмі, мітичного «російського народу», перехресчування жидів на «євреїв», мішанина «Прогресу», «планової господарки», боротьби з українським «шовінізмом», захоплення «демократією» Воллеса, декана Джонсона, Тито або «патріотизмом» напів скомунізованого європейського пролетаріату. *Не є це ніякі позиції визвольного руху на Україні*. Це витвір повної ідейної безпорадності людей, які мають очі і не бачать. Ні того, що діється в Європі чи Америці, ні того, що діється на Україні.

Зараз же чую заперечення: «Ми, що сидимо на Україні або вийшли щойно з неї, краще від еміграції знаємо, чим дихає Україна!». Нехай! Але ж є багато таких *по цей бік* залізної заслони, які *теж* щойно по Другій світовій війні опинилися за кордоном. Вони *теж* мають виправдані претензії *знати*, чим дихає Україна, знати не гірше від «прогресистів», і думок цих останніх *зовсім* не поділяють. Крім того, коли виходити з такого заложення, то на якій підставі твердять «прогресисти» і націонал-марксисты, що вони ліпше від старих емігрантів знають Європу й Америку, яку вони щойно уздріли?! Бо ж увесь свій «прогресизм» вони будують якраз на тім, що ця «спасенна ідеологія» дала такі прекрасні квітки в Європі! Тому, мовляв, і нам треба «просвітитись сучасними вогнями». Та ми ліпше знаємо ці блудні вогні, ніж панове прогресисти. Їхній підхід до справи треба відкинути. Можна бути «в краю» і нічого з того не розуміти, що там діється. Можна бути поза краєм і ліпше знатися в тім, що там діється. Те саме і з Європою.

Були обсерватори поза залізною заслоною, що ще в 1920-х роках бачили обман большевизму, а були й такі і в Європі, і в Галичині, не кажучи про ССРСР, які хоч їздили до ССРСР або жили там, але нічого не розуміли ні в московській, ні в європейській політиці, ні в українській дійсності. Так і наші «прогресисти» в «краю». Мають очі і не бачать. Бо інакше не захоплювалися б «створенням всяких міжнародних спілок», «дастїженіями» революції 1917 р., «демократичними плануваннями», «розвитковими тенденціями» сучасної Європи, розвоєм у ній соціалізму, не захоплювалися б «патріотизмом» європейського пролетаріату, між яким є мільйони сталінських «патріотів». Не захоплювалися б всіма тими «прогресивними силами» західного світу, які, явні або укріті, є ворожі і «свободі людини, і свободі народів». А особливо – справі української незалежності.

Коли ці «прогресисти» є недавні емігранти з ССРСР, то вони просто затуркані московсько-советською пропагандою, позбавлені здатности критично думати. Коли ж ці «прогресисти» – зі свіжо-навернених на «прогресивну» віру галицьких націоналістів, то тут є звичайне «кві про кво», яке траплялося не раз із тими, що зі Львова попадали на Наддніпрянщину перед Першою світовою війною. Один із них, знаний пізніше серед січових стрільців, Цяпка – людина, зрештою, скромна, мила, ідейна, повернувшись якось із Києва до Відня, парадував там у студентській російській «фуражці»,

вітався словом «Драстуйте!», яке вводить у літературу й «мовознавець» п.Шерех, із захопленням оповідав, як у Києві все дешево «стоїть» (з наголосом на останнім складі). Цяпка думав, що та «фуражка» і те «Драстуйте!» – це вияви української стихії...

Ось і нинішні галицькі «прогресисти», побувавши над Дніпром, убралися в *московську* ідеологічну «фуражку» і думають, що це має бути ідеологічний однострій *українського* визвольного руху... Його «позиції»! Як по 100 роках царату на Лівобережній Україні, по скасуванні автономії в 1783, по прилученні Правобережжя до Росії в 1795 р., так і по 30-літнім пануванню большевизму на Україні витворився там тип українця, який «любив» Україну, але й усе російське, «велику російську літературу», «російську демократію» та ін. Подібний тип витворився й тепер, як Тичина, Рильський, Сосюра. Цей тип із його «Вірую» й беруть за тип «справжнього українця» деякі галичани.

Тоді не лише малороси, а й українці не уявляли собі окремої, своєї *державної* ідеї. Тепер оті «прогресисти» не уявляють собі окремої від «фактично існуючої на Україні» *соціальної* системи. І тоді, і тепер це було запамороченням мало відпорної думки від довголітньої московської пропаганди.

Ось де треба шукати джерел «сменовіківства» наших «прогресистів», які видають свої аберації за «позиції визвольного руху». Ось звідки йде мінливість їхніх ідей, їхня хаотичність, їхня залежність від «фактичного стану», створеного чужою волею, їхня компромісність. Це все й *паралізуватиме силу визвольного руху проти Москви, коли на чолі руху стоятимуть «прогресисти»*. Бо ідеологія і в таких рухах, і в політичному життю загалом має величезну вагу.

Своєю невдачею у війні проти ССРСР, попри інші причини, завдячує націонал-соціалізм Гітлера власне тому, що *це був соціалізм*. Почавши від протисоціалістичного націоналізму, гітлеризм скінчив національним соціалізмом. Це спаралізувало його ударну силу у війні зі сталінським соціалізмом і полегшило спенетрування нац[іонал]-соц[іалістичної] партії агентами комунізму. Другий приклад – громадянська війна у Франції кінця XVIII в. Геніяльний історик Французької революції **Іполіт Тен** запитував, чому ні аристократія тоді, ні партія Жиронди не могли собі дати раду з монтаньярами, тодішніми французькими большевиками? Тен каже, що сталося це тому, що партія монтаньярів «мала за собою панівну *теорію* і що тільки ця партія була готова використати її аж до кінця. Вона була *єдина консеквентна*». Тому, що у своїх ідеологічних засадах була «найбільш афірмативна»! А її противники? Аристократія чинила слабкий спротив, бо сама розчитувалася в творах Русо й Вольтера, сама була бодай на словах прихильницею ідей «суспільного договору», «народу-суверена», «рівності й братерства», тобто всіх облудних і обманних гасел, які стали гаслами революції. Не могла аристократія боротися з хворобою ззовні, бацили якої вже мала в собі, всередині.

У ще більшій ступені було те саме з Жирондою. Тен пише: *«Вже у своїх абстрактних засадах Жиронда була однозгідна зі своїми противниками»*... Ця *спільна* догма на прапорі Жиронди не могла її дуже одушевляти в боротьбі з монтаньярами, визнавцями тієї самої «віри». Пише історик, що «жирондисти, *вийшовши з тих же засад*, що й монтаньяри, простували *до однієї мети*. Сектярські забобони *паралізували в них моральне обурення* на супротивника. У глибині своїх сердець їхній революційний інстинкт *конспірував із їхніми ворогами*». Тому й були знищені монтаньярами.

Подібно було з соціалістичними вождами революції 1917 р. на Україні. Ідеї, фразеологія, все було в них спільне з москалями-соціалістами, рожевими або червоними, пізнішими комуністами: і «трудоющий люд», і «велика ідея соціалізму», і «братерство

народів», і «прогрес», і ненависть до «реакції», до «національного шовінізму», і адо-рація пролетаріату, і підозрілість до «буржуазного» села, і атеїзм, або релігійна «ней-тральність», все, опріч «мови», яку їм комуністи московські залишали до часу.

Що ж дивного, що всіх їх, Винниченка, А.Крушельницького, Порша, Ю.Бачинського, С.Вітика та ин., потягло в табір большевиків? Що дивного, що, всу-переч націоналістичним «фашистам», галицькі радикал-соціялісти і демократи зараз же в 1939 р. запропонували свою цінну «лояльну співпрацю» Советам? Марксові, Ен-гельсові, Чернишевському, цим «богам», поклонялися ж в усіх соціялістичних «церк-вах» Києва і Львова, так, як і в Москві.

Що ж дивного, що зголосилися до «лояльної співпраці» з Советами партії, які у своїй пресі у Львові оплескували большевиків, коли ті на чолі міжнародної наволочі скочили до горла свободолюбної Еспанії, щоб знищити її незалежність і релігію?

Іполіт Тен мав рацію не лише щодо XVIII віку. Спільні з комуністами ідоли та ідеї паралізували і в тих наших партіях 1917 р. і моральне обурення, і спротив комунізм-ові, і навіть інстинкт самозбереження. **Ідеологія, світогляд відіграють у політиці більшу роль, як думають «прогресисти».** На жаль, таке саме може трапитися і в тім періоді визвольної акції, який почався від Другої світової війни, якщо визвольну акцію очолюватимуть люди зі спаралізованою думкою, люди, які приймають багато дечого з ідей і систем московського займанця на Україні. Цей параліч думки наших «прогресистів», або її **прогресивний параліч**, може спричинити таке саме заломлення духа активного спротиву, як і в Жиронди в борні з французькими большевиками.

Нам скажуть про героїзм борців на Україні. Хто ж не знає цього? Хто ж не знає, що рух спротиву – це **єдиний** ясний і повний незмірної ваги момент у теперішні дні? Та якраз тому треба думати і дбати про те, **щоб цей героїзм не був змарнований так, як був змарнований спонтанний революційний національний вибух на Україні в 1917 р.**

Слушно, що «підставові позиції визвольного руху на Україні кристалізуються не в теорії, а в самому змісті боротьби з ворогом». Та що це значить: «кристалізуються»? **Ніщо саме не робиться!** Ці позиції, краще сказати – ці ідеї, інтуїтивно відгадувані або відчувані масою, **мусить хтось скристалізувати.** Убрати в зненавиджену «про-гресистами» якусь **теорію, доктрину, ідеологію.**

І ця «теорія» буде така, яку дасть провід. Без цього «кристалізації» не буде.

Кажуть, українські повстанці борються «проти московського поневолення, проти безбожницького большевизму, проти всіх його форм і виявів»?

Певно, всі ці **проти** є! Та чи викристалізована друга ідея – **не проти чого, а за що?** Та й щодо того «проти» справа не така безсумнівна.

Повстанці борються проти всіх форм і виявів большевизму на Україні? Так! Але чи хтось кристалізує цю боротьбу проти Москви в ясні протимосковські формули й гасла? Хіба, боронячи «планову господарку», вивлащення селян (ім дають лише **право користування** землею!), боронячи деякі «додатні сторони» марксизму, автори «Позицій визвольного руху» дають рухові ясні **національні** провідні напрямні? Чи кристалізують повстанську енергію у великій ясній ідеї, чи навпаки – цю кристаліза-цію гальмують? Затемнюють зміст визвольного руху?

І в 1917 р. маси теж рвалися битися із зайдами... Але національний провід картав «мілітаризм», а «зайд» уважав за братній народ, з яким можна полюбовно скінчити спір.

І в 1917 р. маси кидали фронт, не хотіли битися за Росію... Та провід «тримав фронт» разом із «братньою російською демократією».

І в 1917 р. маси хотіли мати землю у власності... Та провід насаджував соціалізм.

І в 1917 р. маси хотіли збройно захопити владу в Києві (полуботківці навіть зробили це!) і на Україні... Та провід боровся з цим «шовінізмом», рука-в-руку з шайкою Керенського... У «Відродженні нації» автор зізнається, що тодішній провід просто лляв зимну воду угодовства на «розгарячені голови» і закликав не до самостійности, а до «загальноросійського патріотизму». І, лише «приневолений» неблаганним противником, *мусив* очолити активну боротьбу за самостійність. Коли змарнований був перший порив. Так тодішній провід «кристалізував» цілі визвольного руху мас...

Тепер провід визвольної боротьби веде її свідомо. Але на своїм стягу виписує гасла, позичені з ідейного словника свого смертельного ворога. **Чи ця боротьба може успішно іти під таким стягом?**

Чи може він кристалізувати цілі визвольного руху мас?

Певно, ідеї самостійницького руху повинні скристалізуватися в самій боротьбі. Але вони ... по-різному кристалізуються у різних людей.

Візьмімо нашу поезію резистансу. Там маса елементів, з яких можна було б створити дуже чіткі «позиції визвольного руху». Є там свідомість, що над нами стоїть Боже Провидіння, що вони борються за «святу правду Божу», свідомі, що «Божий Дух вогнем злетів на них».

Уявляють вони себе *окремою верствою* оборонців нації, новими «лицарями січовими», мріють про воскреслу «давню славу». Борються не за «щастя» чи «добробут», а щоб змити ганьбу неволі з України. Москалі – це для них невинний у большевизмі, «теж гноблений ним народ», а «голота – череда». Вони говорять про «облудний людський світ» і про «багно Москви», про «калюжу Москви гнилих ідей». Вони свідомі, що борються за велику правду, що є авангардом народів із нашим вічним містом – «Києвом святим». Знають, що «*за нами* рушать у бій народи», що «*ми* сонцем знов освітим світ!» (Боеслав).

Коли читаєш цю поезію, а потім «Позиції визвольного руху», то здається, що переходиш або від універсалів Хмельницького, або меморандумів-маніфестів Орлика, або за нових часів писань Міхновського до нудних копійкових брошурок, які популяризують в'язку жуйку з Маркса або Чернишевського... Є різні «кристалізації».

Визвольний рух на Україні, а властиво група, що ним кермує, повинна бути свідомо своєї мети і шляхів, що до неї ведуть. Вона не сміє виписувати на своїм стягу збанкрутовані ідеї, ідеї «ворожі Україні». Не сміє робити об'єднань із ворогами революційної боротьби, цебто з ворогами незалежності державної. Провідна група мусить вийти геть з ідейного хаосу.

Твердити, що «світоглядна незавершеність не послабить нас в ідейно-політичній площині, а навпаки», – це значить говорити нісенітницю. Висувати «прогресивно-соціально програму», як вона сформульована в «Позиціях», – це значить скочуватися до московських «заповітів Леніна», декларованих УРДП, до титовщини, яка ж (нам пояснюють) теж «демократичний», тільки «менш демократичний спосіб запровадження соціалізму». А звідси вже один крок до ще «менш демократичного» способу Політбюро.

Досить часто пів соціалізм веде до соціалізму, а цей – до комунізму. Особливо тоді, коли йдеться про поборювання «фашизму» (націоналізму), то тут всі опиняться в «адном кателке» московським, як це було під час комуністичної агресії проти Іспанії, коли за московською директивою ішли разом і соціалісти Блюма, і лейбористи, і демократи, і бодай у своїй пресі галицькі радикали. Так само не вагалися українські

соціалісти подавати руку московським більшовикам, коли треба було валити «фашистський» режим у Києві в 1918 р.

О «прогресисти» проти «сталінського терору і сталінських вельмож!» Вони й «планову господарку» і «справжній соціалізм» запровадять тільки «демократичним шляхом». Не знаю, скільки тут туподумства, а скільки підступу. **Бо соціалізм, тоталітаризм і терор нерозлучні одне від другого.**

«Світоглядна незавершеність», зрада націоналістичної ідеї ведуть у простій лінії до капітуляції перед доктриною ворога. Противники ясно окресленої ідеології визвольного руху потішають, що ідеологія – неважлива. Мовляв, визволиться нація, то **сама знатиме**, як урядити своє життя. Запугувальна наївність! Маса, всяка маса, мертвої природи або людська, є безформна, хаотична стихія, поки не є упорядкована й спрямована якоюсь ідеєю або елітою. Сама маса, як, наприклад, ріка, що вийде з берегів, може лише зруйнувати щось. Коли від удару протимосковських сил на Україні, скажімо, впаде більшовицький режим і коли та маса не матиме на чолі еліти, свідомої свого **окремого від вироблених у Москві ідей «Вірую»**, то на Україні повстане ідейна порожнеча, **вакуум** без свідомої волі, носієм якої завжди є провідна група, еліта нації. **Такої еліти не буде, коли провід матиме на своїм прапорі гасла чужої або ворожої ідеології.** Така обезголовлена нація падає жертвою чужинця. **Ось чому москалям – червоним і білим – дуже на руку на випадок майбутніх подій обезголовити нашу націю, особливо її воюючу силу.** На руку було б Москві, щоб провід наш, замість власної Правди, проповідував «правду» займанця хоч етапами. «Прогресисти» кажуть, що консолідація з ненаціоналістичними партіями не загрожує прониканням ідей тих партій до націоналістичного середовища, а навпаки – **сприяє** проникненню націоналістичних концепцій в український світ. Ну, щоб це побачити, вистачить розгорнути націоналістичні часописи, а там знайдемо передруки – цілий букет відгуків демосоціалістичних і радикальних політиків, які або негують як спекуляцію (Феденко), або ганьблять як провокацію («солідаристи»), чи як «неначасність» (радикали) партизанський рух на Україні.

Так виглядає «проникнення» в те середовище націоналістичних ідей. Навпаки, з «Позицій визвольного руху», з «Сучасної України» бачимо, як аж по саме горло заливають соціалістичні концепції націоналістичне середовище. «Сучасна Україна» в статті «Примусова орієнтація на Москву» просто стає рупором сталінської пропаганди, як слушно зауважує «Український Самостійник». До нічого іншого й не могла довести зрада ідеї націоналізму. Засада не в'язатися «з будь-якою доктриною чи теорією», відкинення ідеології і світогляду свого минулого призвело «прогресистів» у bagno ідейного й організаційного хаосу.

Керування визвольним рухом у країні вимагає яскравої, **чіткої ідеології**. Вимагає й суворого добору людей **однієї** спільної ідеї і **одного духа**, вимагає **різкого відмежування** – й ідеологічного, й організаційного, від адораторів «Ленінських заповітів», від Маркса, від «ненависників революції», вимагає безоглядної **афірмації** своєї ідеї. Як писав *Тен*, група, яка претендує на провідництво, мусить бути **«найбільш афірмативною** серед усіх груп політичних, рішучою аж до кінця застосувати свою **теорію**». Але, очевидно, цього не досягне група, яка **своїї теорії не має**, лише зліпок усяких теорій, своїх і чужих. Та й ще **в засаді** ворожа всяким «догмам», «теоріям» та «ідеологіям».

Тут я приходжу до основного моменту – **волі**. Людям, позбавленим цього первня, значення його не витлумачити. Недавно ще мені закидали мої «наївні осуди», вису-

вання «на головну хибу української нації брак волі, сентиментальність»²⁵. Думаю, що наївність і сліпоту виявляють ті, які цієї хиби досі не бачать. Що ж це є, як не брак волі – отой невикорінений нахил пристосувати свою ідею до «фактичного стану», втвореного чужою волею на Україні? Або до «розвоєвих тенденцій світу», створених чужою і нам ворожою волею? Або до того, що «існує в народі», що вже «ним усвідомлено»? Що це, як не брак волі? Як не бажання не вести, а бути веденим?

Волю вести мусять мати ті, що стоять на чолі визвольного руху, або ті, що стануть. Мусять порвати з хаосом і широко й яскраво розгорнути прапор націоналізму, прапор *своїї національної Правди*. Яка є не в тім, що займанці виростили «*на* нашій землі», а, як і за часів Шевченка, в тім, що лежить *під* цією землею – в могилах мільйонів полеглих за *нашу* Правду, не за «правду», проповідану в «Позиціях». За Правду, яка мусить бути і є запереченням *усього*, що «фактично створено» слугами Сатани на Україні. Треба вже раз собі усвідомити, що Україна є головним партнером в грі, де до виграшу є не ті чи інші дрібні ідейки («республіка», «прогрес», «правдивий соціалізм»). Іде гра «по банку» з Сатаною в ім'я *Христової Правди*. І не переможе наш визвольний рух, доки *цієї* Правди не випишуть вогненними буквами на прапорі наших визвольних змагань. Коли одні цього не розуміють, мусять прийти інші, які розуміють, що справа не в тім, щоб потонути в «консолідаційнім» хаосі, а в тім, щоб, *селекціонувавши людей одного духа*, людей, вільних духом, протиставити себе хаосові назовні і хаосові, ідейному й іншому, власного середовища. Говорити ж, що «ми не боремося за владу для себе», можуть лиш ті, хто втратив віру в себе і свою Правду.

Певно, можна і так сказати: «Було б нерозумно узалежнювати приналежність до Організації Українських Націоналістів від визнання такої чи іншої філософської доктрини і внаслідок того значно обмежувати число членів та прихильників нашої організації»... Сказати все можна!

Можна подібно сказати, що «не треба обмежувати число членів, наприклад, католицької церкви обов'язково визнавцями католицької віри». Але чи це не був би абсурд? Коли до організації *націоналістів* приймати членів, які не визнають *націоналістичного* «Вірую», а всіх – і марксистів, і хрунів, аби більше, то для чого ту Організацію називати націоналістичною? Для чого ця маскарада?

Напевно, багато обуряться: це означає, що треба примусового «Вірую, ідейного однострою? Знищення свободи думки?

Ні, *треба, щоб єдналися між собою люди одного духа*. На Запоріжжі віра в Бога і Святу Трійцю та «регула лицарська» єднали всіх без примусу. А хто того не визнавав, того на Січ не пускали.

З давньої давнини повчаючий приклад! Коли Кортес приплив до Америки і почав руйнувати царство Монтесуми, пішло це йому неймовірно легко. Чому? Тому, що у противників Кортеса хоч було більше військо, але з давніх-давен існувало пророцтво про загибель їхньої держави, підбитої войовниками, які прийдуть морем зі Сходу. Це пророцтво *психічно паралізувало* спротив аборигенів. Бо ж перемога еспанців була предестинована «тенденціями розвою» світових відносин, була «неминуча». Ось так, як народ Монтесуми тоді, і наші, і не наші «прогресисти» тепер живуть і думають під фасцинацією, навроченою Марксом і Леніним, ідеї «неминучої» перемоги соціалізму. Та інших «розвоєвих тенденцій сучасного світу», – атеїзму, прогресу, матеріалізму, та ще й загибелі протилежних тенденцій – «вузького націоналізму», традиціоналізму, християнства, єрархічного ладу та ин. Фасциновані цим «пророцтвом», наші «прогресисти», як *жерці* Монтесуми, *не в змозі ідейно боротися з ворогом, з чортвин-*

²⁵ Мартенко // ЛНВ. – Ч. 2. – Мюнхен.

ням «прогресивних» догм, тим більше, що вони ж «уже фактично зреалізовані» на Україні. Кращого аргументу для рабських мозків не знайти!

Крім пророцтва, Кортесові та його еспанцям допомогла ще й їхня політика «українізації» супроти мас аборигенів. Вони й не думали нищити в пень їхню культуру чоловім ударом, заткати якимось чопом буйний вилив цієї культури. Навпаки! Еспанці старалися лише відвести цей вилив у своє ложище. Поміж аборигенами високо стояло будівниче мистецтво? Добре, отже, еспанці навіть заохочували місцевих мистців будувати, але храми еспанської віри, за еспанським планом і смаком... Аборигени мали свої релігійні танці? Нехай і далі танцюють, але, наприклад, на честь Діви Марії. Монтесума був царем? Нехай буде і далі, лише хай царює на накази завойовників та ин.

Це саме робили червоні москалі на Україні. Аборигени могли писати вірші «рідною мовою», але ось такого змісту, як Тичина, Сосюра і Рильський. Аборигени хотіли співати? Дати їм хори! Лише або гимни чужому ідолу, щоб співали, або якесь невинне «грає-воропає». Хотіли вони мати державу? «Пажалуста!» Маєте УССР з кордонами, урядом, власним гимном і навіть із представництвом в Об'єднаних Націях... І нарешті – **остання ланка в ланцюзі диявольського плану**: хочуть українці мати армію, воювати? Мають уже таку, підземну? Добре! Будемо її не лише фізично нищити – вирішили напевно в Кремлі, але й знешкідливлювати її **через «обезідейнення» цілого визвольного руху**. Довголітньою пропагандою переконали найнаївніших вождів українських, що провідними ідеями їхньої боротьби можуть бути **тільки ідеї Кремля**. Нехай модифіковані, нехай навіть без Сталіна, але все ж не різні, а такі самі, як і в Кремлі: «прогрес», «народна республіка», «справжня демократія», «безкласове суспільство», скасування права приватної власності, планова господарка, колективне користування землею, атеїзм, боротьба з українським «шовінізмом» і «реакцією», зі «старомодними традиціями». А, насамперед, хотів би Кремль, щоб **нізащо у світі не повстала власна провідна каста з власною націоналістичною ідеологією**. Щоб усе захлиснулося в консолідаційному хаосі – націоналістів, адораторів винниченківських «традицій» і «завітів Ільча», ненависників революції і просто спекулянтів. Коли б це сталося, то всі б вирішили, що нема чого битися через нюанси тієї самої доктрини.

Так би дійшло до угоди, цебто капітуляції, як її хотіли робити Винниченко або Кам'янецька нарада. Вони ж теж мали армію! Настрій боротьби за «своє» зник би, як у Жиронди, яка втратила наперед власне «Вірую», свою окрему ідею.

Такі можливості може видадуться фантазією? Але життя знає ще більш дивоглядні фантазії! Кому снилося б, що большевизм міг би запрягти у свій віз таку нібито абсолютно не згідну з його засадами силу, як Церква?

Та на наших очах це сталося фактом. Справи не змінює те, що кожна з обох сторін – Політбюро і московська православна церква, хочуть обдурити одне одного і зробити знаряддям у своїх руках для своїх цілей. Факт залишається фактом, що навіть таку суттєво антикомуністичну силу большевизм знайшов способи осідлати.

Яким способом? Тим, що, зберігаючи фасадну, зовнішню форму тієї сили, **змусив її виректися самої суті своєї ідеології**.

На цей фатальний шлях можуть поволокти й Україну, яка бореться проти Москви, коли процес винищування націоналістичної ідеології ітима далі. Коли не знайдеться група ідейних і відважних людей, яка цьому божевіллю нарешті гукне: **«Стоп»!**

Квітень – червень 1952 р.

ХОЛОДНИЙ РОЗУМ ПОЛІТИЧНИХ ТЕТЕРВАКІВ

У нашім забріханім світі ні одна річ не називається її ім'ям. Усе парадує під якоюсь маскою, іноді дуже гарною. Під такою маскою парадують деякі українські політики, які звать себе політиками «холодного розуму». Ця назва мала б свідчити про тверезість їхнього осуду і твердість переконань. Протиставляють же вони себе політикам «гарячого почуття», що мало б означати, що ці останні не вмюють логічно й тверезо думати, а дають себе вести необдуманим поривам і пристрастям...

Ці «холоднорозумні» політики ведуть свій родовід на Наддніпрянщині в простій лінії від так званих українофілів 50 і більше літ тому. В Галичині і на Буковині їхніми предками були «kaisertreue Ruthenen»²⁶, вірні «тирольці Сходу», як їх компліментували колись. Українофілів характеризував М. Міхновський, що вони «виплекали цілий культ страхополохства, виробили цілу релігію лояльності», відзначалися «сервілізмом, безідейністю та інертністю». А про галицько-буковинських «тирольців Сходу» писав І. Франко, що основи їхньої політики зводилися до заповіді: «Ми всі – русини і маємо триматися укупі, і дякувати Найяснішому Цісареві за добродійства його нам, і просити, щоб і далі нас не забував» (цитую з пам'яті)... Писав І. Франко про них:

*Ви би тілом і духом своїм
Присмоктались до скиби,
І зловив би вас Мамон у сак,
Як товстючії риби...*

Поза цією «скибою» вони не бачили світу. Або ту скибу орати, або від пана видирати – в цім замикалося блудне коло їхньої політики. Гаслом їхньої акції було:

*Патріотичний меч перекувати
На плуг – обліг будучини орати,
На серп – щоб жито жать, життя основу.*

Чи тим плугом був плуг плугатиря, чи слово діяча «Просвіти» або «народного вибранця», який представляє супліку тому чи іншому «Найяснішому Цісареві». Гарячих людей за їхні гарячі почування, а ще більше гарячі епохи ці політики ненавиділи, бо відривали вони їх від їхньої буденної праці, щоденних інтересів, вигод життя, Мамони. Не терплять вони писань і розмов про «найвищу політику», про «стратегію і тактику, про великі історичні зрушення, про політичні принципи й формули» та ин. Не люблять апокаліптичних картин: одна – світ, роздертий надвоє, і друга – ми напередодні вирішальних подій... Іронізують з усього того. Хоч іронізувати нема з чого. Бо хіба ж світ дійсно не роздертий надвоє? Хіба ми не напередодні вирішальних подій? Хіба не апокаліптична є наша доба? Хіба не час думати й писати про політичні принципи, про стратегію і тактику визвольної боротьби? Та політики «холодного розуму» відмахуються від того всього, мов кінь хвостом – від докучливих мух. Це все нудить їх, на їхню «холодну» емігрантську думку, треба займатися чимось іншим, а саме – «щоденними справами, справами шкільництва, розбудови культурних установ, справами праці, економічної бази тощо». Хочете перемогти в грядучих вирішальних подіях? То кріпіть духа! Яким способом? Дуже

²⁶ Віддані (вірні) цісареві русини (*нім.*).

просто – «збільшити нашу участь в активній розбудові господарського життя на еміграції». «Ця громада купує школу та купує дім, там замагнулися на придбання великої літньої оселі для дітей...» або, додаю від себе, заснували асекураційне або співоче товариство. Це й будуть ті «цеглини нашої сили і в немалій мірі підвалини майбутньої перемоги!» Чи ж не геніяльно роздумують політики холодного розуму? Купуйте доми, школи, ферми на еміграції, не сушіть собі голову політичними принципами і стратегією визвольної боротьби, а наш «найвищий ідеал» – «соборна, самостійна», за якою, тут будуючи доми і ферми, так побиваємося, сама спаде нам з неба! Засновувати ферми й асекураційні товариства важливіше від непотрібних проповідей про справи визвольної боротьби, бо, як кажуть, хлоп волить довгу ковбасу, як довгу проповідь...

Така ментальність політиків «холодного розуму». Так думають вони, всі оті холоднорозумні. Є, однак, заковика в їхньому розумуванні. Картаючи людей «гарячого почуття» як немудрих романтиків і шкідливих фантастів, вони зі своїм холодним розумом завжди потрапляють як не в пень головою, то в яму ногою. Ніколи нічого своїм холодним розумом не передбачають.

Голослівне твердження? Ні, скріплене масою фактів!

Перед розвалом царської, німецької і Габсбурзької імперій, перед революцією в цараті, перед повстанням незалежної України, кілька місяців перед Першою світовою війною, коли назрівали дійсно «апокаліптичні» події, українські політики холодного розуму за головну мету своєї політики уважали ... дістати рідну початкову школу, як нині думають про доми і ферми... Чи можемо мати подив до холодного розуму отих політиків? Чи вміли вони тим своїм «розумом» проглянути події, що йшли? Відгадати їхній укритий сенс? Підготуватися до них духово? Події показали, що люди холодного розуму були людьми без усякого розуму взагалі.

Коли вже шаліла революція, коли впав царат, коли влада валялася на вулиці як у Петербурзі, так і в Києві, чекаючи «рук твердих і сміливих», щоб взяти її, в той час репрезентативний орган українських політиків «холодного розуму» в Москві – «Украинская Жизнь», писав про конечність боротьби з «демагогічним лозунгом самостійности», що його висунули «невідповідальні» елементи, «позбавлені широкого розуміння національно-державних завдань». Національний рух, повчали холоднорозумні політики, повинен був бути не «бурхливий і пристрасний», а «рівний і спокійний». Це під час революції! Чи догупалися ті політики своїм холодним розумом до суті подій, що тоді гриміли повз них? Чи допоміг їм їхній холодний розум ті події зрозуміти? Знайти гасло для чину? Знову дивно безсилим здався отой їхній холодний розум.

Коли вибухнула війна, та сама «Украинская Жизнь» видрукувала урочисту заяву, що намагання деяких колів використати війну для визволення України є акцією «провокаційною», що українська демократія в цю тяжку для імперії годину готова «виконати свій громадський обов'язок супроти Росії». Політики того часу, очевидно, кермувалися «холодним розумом», мовляв, так треба було зробити, щоб не стягнути зайвих репресій царату на Україну... І що ж, виправдалися хитромудрі міркування тих політиків? Зовсім ні! У своїх спогадах оповідає Д.Дорошенко, який брав участь у складанні тієї заяви, що коли він приїхав до Києва, то його запитували кияни (не «холодного розуму»): нащо ту заяву видали? Та ж зараз по вибуху війни все одно всю пресу українську замкнули, а хутко посипалися і репресії на українців... Знову, отже, калькуляції політиків «холодного розуму» не дразнити на-

чальство видалися зовсім нерозумними, недоцільними і навіть шкідливими. Втрапили невинність і не одержали «гонорару»...

За короткої інтермедії всеросійської «демократії» (Керенського) в 1917 році політики «холодного розуму» пішли їй на далекосяглі поступки: визнали зверхність російського уряду і Всеросійських Установчих Зборів, обмежили свою автономну Україну до п'ятьох губерній, віддаючи всю Слобожанщину, Крим і Степову Україну з Чорним морем Росії... Коли це зробили? Перед яким урядом скапітулювали? Зробили це **кілька місяців перед занепадом того уряду – в жовтні 1917**. Отже, знову чи виправдали події конечність тих хитромудрих калькуляцій людей «холодного розуму»? Аж ніяк! Чи вміли ті політики дивитися наперед трохи далі, ніж за три місяці? Не вміли! Нащо ж вони ті поступки робили, що допоміг їм їхній «холодний розум»? Тільки загальмували наростаючу національну революцію, тільки здезавували людей «гарячого почуття», які їх перестерігали перед прочанством до Петербургу й які виявилися мудрішими, ніж люди «холодного розуму».

У 1920 роках настала на Україні так звана «українізація» і НЕП – «нова економічна політика». Скільки було захоплення у людей «холодного розуму!» Та ж настає нова ера! Та ж цвіте життя! Скільки було захоплень поміж «холодно розумними» і на Наддніпрянщині, і в Галичині! Скільки нагадувань, що збройна акція віджила своє, що треба віддатися мирній праці розбудови «радянської України», використовуючи констеляцію, уникаючи непотрібних жертв. І що ж уникли вони принесення тих жертв? Де там! Під час хутко зорганізованого москалями голоду вигинуло до 6 мільйонів людности нашої... Чи її вигинуло б стільки, коли б хоч десять літ тривав спротив Москві? Напевно, ні! Отже, і тут передбачення «холодно розумних» були наївні і недоречні. Їм удалося тільки приспати збуджену енергію народу й його недовір'я до москаля. Оце і все! Не згадуючи про ті гекатомби ідейних людей, які злапалися на провокацію Москви і на спокуси «холоднорозумних» політиків, колишніх соціалістичних прем'єрів, міністрів і послів, які повірили Москві.

У Галичині люди «холодного розуму» скалькулювали, що по Першій світовій війні наступила ера довшої стабілізації в Європі. Тому й у пресі, і в заявах громили майже як ворогів народу ту молодь, тих нерозумних одчайдухів, тих націоналістичних невірників «гарячого почуття», за те, що займалися революцією, стягаючи гнів окупанта на мирних діячів буденної праці та «холодного розуму». Та події показали, що ті люди «гарячого почуття» мали більше розуму від «холоднорозумних», бо розбудовували те, що гасили останні, те, що найбільш придалося нації в наступних роках, – дух спротиву і бажання боротьби. Виявилось, що люди «гарячого почуття» краще передбачали біг подій від своїх зимнокровних і «розумних» земляків.

Прийшли в 1939 р. до Галичини большевики, і «холоднорозумні» відразу ж плавом поплили, мов ті карасі, на большевицькі приманки. Віддавали свої імена й свою совість новому окупантові, заповнюючи своїми лояльними особами лави Української Ради, яка ухвалювала «васоєдіненіє». Найбільш немудрі навіть стрічали большевицьких «визволителів» у залах із тризубами й національним прапором. А три «демократичні партії» (М.Стахів та ін.) заявили московській армії, що доручили своїм членам «лояльно співпрацювати» з окупантом, що ніс смерть українському селянству, інтелігенції та Церкві в Галичині... Так їм диктував їхній «холодний розум». Доручивши своїм членам оту «лояльну співпрацю», партійні головачі зразу потім зорієнтувалися і втекли за кордон. Знову запитання: чи мали

вони в цьому випадку розум (не кажучи вже про честь), чи той їхній «розум» допоміг їм?

Прийшов до Галичини Гітлер. І тут позиція «холоднорозумних» основно різнилася від позиції «гарячочуттєвих» націоналістів. Останні тішились, коли гітлеризм скрутив карк комунізму в Німеччині. Та ті самі націоналісти зараз же по приході німців виступили проти них. А люди «холодного розуму»? Вони за Польщі були завзятими ворогами гітлеризму, поки він був далеко. З хвилиною, як зайняв Галичину, «холоднорозумні» відразу пішли разом із ним будувати «Нову Європу». Преса ж «холоднокровних» повела кампанію проти повстанського руху як проти «бандитизму». Траплялися й просто несамовиті, трагікомічні вибрики людей «холодного розуму». Наприклад, коли приєднували Галичину до «Генерал-Губернаторства», тобто до Польщі, вони влаштовували урочисті обходи і дефіляди на честь цієї події, тобто з радости, що Галичину прилучили до Польщі. Чим допоміг їм їхній «холодний розум»?

Нарешті – наша сучасність. На авансені опинилися знову «холоднорозумні» завдяки двом обставинам: перша та, що порода «холоднорозумних» не переводиться на наших землях, а друга та, що, опинившись на еміграції, вони знайшли цілком своє, рідне середовище таких же холоднодумних земляків, першою заповіддю яких була розбудова їхнього загумінку здалека від «високої політики». Не бракувало в тім середовищі й таких архихолоднодумних, які з політики вміють зробити власний бізнес. Навчившись ще в Європі займатися «лояльною співпрацею», вони перенесли це заняття й на новий континент, готові повторити давню «власовщину». Визвольна боротьба й люди, що її ведуть, для тих лоялістів зовсім чужі. Пошана до руху спротиву проти Москви, висловлювана ними okazійно, – це лише «лип-сервіс». Уся ж енергія «холоднодумних» спрямована на здобуття впливів і патенту на виняткове право репрезентування української нації.

Тому з'єднати собі ласку сильного стає головним завданням тих політиків. Переконати загал, що вони ні на крок не відступлять від національного ідеалу, а з другого боку – запрягти той загал до воза того сильного, хоч би він і віз нас у обійми нової «єдиної і неділимой». Щоб досягнути це, пускають у рух усе красномовство покутного адвоката. Все тут є: і про те, що «розмовляти можна з кожним» і що «принципіялісти не розуміють складності проблем та їхнього взаємовідношення в сучасній ситуації», про те, що «не треба бути непримиренним до нерозсудних розмірів», що «треба вміти сприймати всі вирішальні мінливості ситуації» (мабуть, для того, щоб мінливою зробити й свою ідею...), що «прониклива політична тактика знає, що досягнути можна не абсолютні, а лише відсотки, які треба відгадати, й відповідно до цього діяти», що політика – це бізнес, де не може бути мови про абсолютні ідеали, а лише про менші чи більші користі.

Так думає людина «холодного розуму».

Як бізнесмен, що зайнятий продажем кока-коли. Бо «чи ж нема серед наших контрагентів людей, що мають незаперечні симпатії» ... до відновлення нашої державности? Або до «лихоліття неросійських народів»!.. Чого ж вам ще треба? Певно, принципи національної незалежности й державности треба боронити, але чи завжди? Ні, аж тоді, «коли імперіялістичне ярмо Москви впаде». А перед тим? Нащо, коли «Україна дала вже вислови своєї волі».

Принципи для людей «холодного розуму» взагалі – п'яте колесо у возі. Треба домовлятися навіть коштом принципіяльних поступок. Бо своєю впертістю гарячі

голови відштовхують москалів, а тоді й того процента не дістанемо, що його дають нам єдинонеділимці та їхні протектори.

Так розумували ті гендлярі від політики за Керенського, за большевиків і так тепер розумують. Бо політики «холодного розуму» завжди однакові.

Зпитання: чому «холодний розум» тих політиків веде їх нехибно якраз до перекреслювання ідеалів та засад? Чому та «прониклива політика» доручає завжди якраз «лояльну співпрацю» з панамі ситуації? І чому їм здається, що ту політику хитрого Панька диктує їм розум, а не щось інше?

Що являє собою розум отих політиків, відкрив нам давно вже наш філософ Скворода. Він пише: «Тетервак бачить сіті, а в сітях – їжу. Чи справді він щось бачить?.. Він бачить тільки хвіст цього діла, **а голови й серця не бачить**. Де ж цього діла голова? Це серце ловця в тілі його, укритім за кущем... Тільки той вибавиться від напасти, **хто дивиться не на верхнє**, а на суть справи... Надибав тетервак їжу ... і падає жертвою жадности й хитрости ловця».

Розум цього тетервака мають політики «холодного розуму». Вони не мають того, що називається «духовим оком», оком інтуїції. Бачать тільки зовнішнє явища, тому, як той тетервак, легко йдуть у сильце кожного обманця. Декларація большевиків про «самаопределеніє фплоть до атделенія», або «українізація», – і «холодно-розумні» політичні тетерваки летять на приману, не бачачи «ловця, в тіні укритого». Коли б холоднорозумні сліпці вміли бачити у вовчій декларації вовче, знали б тоді, що з вовками угоди бути не може. Та для цього треба мати «душевні очі», видючі ж сліпці дивляться лише тілесними очима. Від Драгоманова до Коберського і Григор'єва (світочи соціалізму!) вони навіть напередодні 1939 р. вірили, що вовка зцивілізує наша доба «прогресу», що «навіть у міжнародні відносини вкочуються нові етичні норми, норми загальнолюдської етики». Вірили, що «поступ науки перемінює на ліпше й духову природу людську», навіть тоді, коли вона не людська, а вовча. «Холодний розум» сліпців нічого не бачить і нічого не розуміє.

Не можуть холоднорозумні політики мати й жодного великого ідеалу. Коли про цей ідеал говорять люди «гарячого почуття», «розумні сліпці» відповідають словами Авірона Мойсеєві: «Що то за земля обіцяна? **Як може бути те, чого не можна бачити?** Це ж байка! Тільки погинемо всі в боях. Не хочемо цього! Дай нам повернутися в нашу стару землю» – в єгипетську неволю.

Таке було психічне підложжя й усіх «сменовіхівців»-поворотців з еміграції до ССРСР. Таке було психічне підложжя «лояльної співпраці» холоднокровних із кожним окупантом. Бо, всупереч невидимому й далекому ідеалові, окупант – це було щось видиме, реальне і могутнє. Якогось манекена, людину, яка не в змозі ні бачити того, що діється довкола, ні передбачати того, що йде, ні плекати величні ідеали, робить із такого політика його «холодний розум».

Крім того, такі політики помиляються, думаючи, що ними дійсно керує лише розум. Насправді ж ними керує так само почуття, яке часто й диктує їм їхню тактичну лінію. Німці кажуть, що «бажання породжує думку», є її батьком. Англіїці звать таку думку «wishful thinking»²⁷. Чому люди холодного розуму не бачать во-рога? Чому готові завжди до «лояльної співпраці» із займанцем? Чому не бачать вовчого у вовку? Насамперед тому, що не хочуть бачити, бо органічно, всією своєю вдачею не хочуть боротися. І не так холодний розум, як власне почуття, почуття страху, каже їм іти на всякі компроміси й замикає очі на дійсність, щоб тільки обминути небезпеку боротьби. Вони так прив'язані охлялим серцем до своєї скиби й

²⁷ Видавання бажаного за дійсне, самообдурення (англ.).

до своєї хатки, до свого заняття, – байдуже, чи це буде лан хлібороба, кафедра науковця, естрада артиста чи меблі міщуха, – що готові йти на найбільше приниження, щоб лише не розлучатися з ними. Бачити наперед, що займанець усе одно відбере їм їхню хату чи верстат і меблі, що оберне їх у рабів, які муситимуть під такт чужої дудки співати й танцювати, – передбачити це не дає їм як короткозорий «холодний розум», так і почуття страху. Зрештою, коли вкінці вовк так клацне зубами, що й вони побачать у нім *вовче*, то й тоді не здобуваються на чин, на спротив, на боротьбу. Бо в їхньому серці, в їхній вдачі лежить не бажання боротьби, але бажання не дразнити того, хто має силу.

Якщо б вони мали віру в «невидиме», в ідеал, в не досягнену ще мету, то ця віра в духовий первень убила б у них страх перед сильнішим матеріально чи чисельно ворогом. Та ця віра живе не в серцях людей «холодного розуму», а тільки в серцях людей «гарячого почуття».

Тому їхня зброя – це зброя слабких: хитрунство, крутість, плазунство перед кожним «паном». До своїх же земляків «гарячого почуття» – наклепи, інтриги, оббріхування і часом доноси кожночасному пану, якому вони наймаються за підбрехачів. Ось тому ті «політики холодного розуму» висміюють УПА, денунціюють «фашистів», тому вони, як казав Шевченко, аж товпляться перед «власть імущими», щоб хоч пів дулі від них дістати. А при тому не забувають вони переконувати «народ», що це «пів дулі» якраз і є тим бажаним визнанням «суверенної, соборної і самостійної»...

Ось психологічне обличчя політиків «холодного розуму», які насправді не мають ні розуму, ні гарячої любови, ні віри, ні волі, ні ідеалу.

Правда, положення їхніх противників – «фантастів» і «фанатиків ідеї» – набагато тяжче. Вони часто не можуть похвалитися ніякими «реальними здобутками», ніякими «пів дулями». Але ж для здобуття незалежності козаки боролися більше як пів сотні літ, французи у війні проти англійського займанця – більш ніж сто літ, а еспанці проти маврів – сімсот літ. Та зате ніхто інший, як саме ті «фантасти» осягали фантастичні успіхи, що віки тривають. Політики ж «холодного розуму» ніколи не виходили з ролі комічних персонажів історичної комедії «Пошились в дурні». Ось чому треба молитися щодня, щоб більше, ніж від вогню, посухи і голоду, хоронив нас Господь від таких «вождів холодного розуму», від сліпих вождів із заячим серцем. І особливо в нашу жорстоку добу, яка вимагає провідників швидкого зору, сміливого серця, великого формату. Не «репрезентантів», які розуміють політику як «гендель», а провідників, які вміють вести своїх однодумців у бій за ідеали.

СТЕПОВІ «АНАРХІСТИ» І ХИТРІ ПАНЬКИ

Майже сто літ рік у рік урочисто шанують земляки пам'ять Шевченка. Та суть його Заповіту ще запечатана сьома печатями для великої більшості тих, які його шанують. Суть така: ні на цій землі, ні на Україні нічого великого не доконає людина, доки не переродиться духом.

Знаючи науку Євангелії, він знав, що нісенітницею є припускати егалітарність у світі фізичним чи суспільним, що люди є різні. Є «орли сизі» з орлиним оком, з шляхетною кров'ю. Є й другі «кастрати німій», «донощики і фарисеї», люди «овечої натури», «оглухлі», невразливі на ніщо велике. Підкреслював теж настирливо, що загине Україна, коли на її чолі не стане ота особлива порода людей зі «сміливим серцем», яка – одна вона – розплющить очі сліпим і «люд окрадений спасе».

По-різному уявляв собі тих вибранців долі. Були це і люди меча, були це і люди, які воювали словом, що в них «пламенем взялось», вогнем палило серця на боротьбу і жертву. Були це «еретики», або «юродиві, дурні оригінали», люди виняткової цивільної відваги. Були це люди, яких стихією були не затишний куток, не ідилія мирного працівника чи людини з гнучкою спиною, яка її в покорі хилила перед несправедливістю. Улюбленою стихією його вибранців долі і його самого була стихія небезпеки, ризику, виклику ворожій силі, бажання, коли нема доброї, мати злу долю, з нею дужатися, але їй не піддаватися. Перемагати, каратися, мучитися, але не каятися, але не «гнилою колодою по світі валятися». Ті, кого він називав «людьми статечними», або попросту плебеями, ненавиділи його за це. Безчестили його вибранців Долі «розбійниками, ворогами, плямою в нашій історії».

Найбільш ідеалістично настроєні Квітка, Куліш захвалювали тодішню «сучасну Україну» з її кріпацтвом, захвалювали царя не гірше, як Тичина – Сталіна. А всі прагнули, щоб не порушували новітні гайдамаки їхнього благословенного спокою. Відразлива була їм уся життєва філософія Шевченка. З відрази до тієї філософії виросло і закоренилося у нас оте клеймування козацтва запорізького як банди розбишак і анархістів, загрози всякої культури.

Вони думали не про нове козацтво, як Шевченко, а про «зм'якшення войовничих звичаїв народів». Досягти ідеалу щастя треба було не через проливання «вražої крові», як думав Шевченко, а «в дусі кротости і миролюбія» (Білозерський, кирило-методівець). Їхнім завданням була не політична боротьба, як у Шевченка, а «занедбання політики», бо «сам собою настане час, коли від вашого слова впадуть стіни ерихонські». Як могла його прийняти отак настроєна більшість його земляків?

Шевченко не робив собі оман щодо *настроїв* тих земляків – «тихих та тверезих», «без'язиких», як звав їх. Бачив, як приятелі закривали вуха й зачиняли двері, коли декламував їм свої «вазмутітельніє» вірші. Знав, що Запоріжжя було для них, як для тієї ворони з «Великого льоху», просто «Січ біснувата». Знав, що був «еретиком великим» у своїй добі, якого катували чужі і боялися свої: «Люд мовчав і дивувався... Що він діяв? На кого руку підіймав?». Знав, що Україну гірше всякого ворога «свої діти розпинають». Як вони могли не відвернутися від нього? Злісний удар пам'яті поета завдав професор М. Драгоманов, типовий представник тих «ти-

хих та тверезих», які, блукаючи за «сучасними вогнями», погнали на болотяні вогні Московщини. З фурією, з ненавистю до Генія, на яку здібна зарозуміла, але обмежена пересічна людина, Драгоманов картав Шевченка так, як лише вмів. Головно за три ідеї його «Заповіту», за які житиме він вічно в пам'яті нащадків: за його «фанатизм», тобто за віру, що не знала сумнівів, у Бога і в героїчну Україну; за повернення до великих традицій, осоружних ученому-інтернаціоналістові, за «некультурність» і «хижацький дух», за те, що, не знаючи релятивізму, знав тільки «Так» або «Ні»; за те, що не боявся плисти проти течії, стати «еретиком великим». Шевченко завдав непоправного удару по тричі проклятому комплексу «малоросійства», «лакейства», або, як казав ще драстичніше, «плебейства», в душі стількох своїх земляків. «Малоросійство» віддячилося йому, прийнявши з нього лише його «Тополю», або «Катерину», наложивши печать мовчанки на філософію «Псалмів», «Заповіту», а з поблажливостю, як на забавку «дурного оригінала», дивлячись на його «захоплення козацтвом». Відчували малороси, що в козацтві дав тип нової людини, що мала заступити тип раба.

Крім кількох виїмків (Леся Українка насамперед), «малоросійщина», яка вдерлася в нашу літературу по Шевченкові, запанувала в ній майже до революції 1917 р. З ідеалізацією затурканого мирного гречкосія або зі сльозами над його недолею, з сентиментальним жалібницьким наріканням на «жорстоку добу», щоб закінчити звеличанням сексуалізму й большевицького босяцтва (Винниченко і Коцюбинський). Перед Кобзарем клали щороку приписану кількість поклонів і поверталися до свого «злободня», до «реального». А «реальне» в ті часи – це було видавати книжечки: «Про сухоту на рогатій худобі», «Про грім та блискавку», або про страйк і доктрини соціалізму, або збірники «З-над хмар і долин». Не в гадці їм було, наскільки Шевченко зі своїми «розбійниками»-гайдамаками, зі своєю проповіддю проти «москалів поганих» був у тисячу разів актуальніший для страшної доби, що сунула на Україну, ніж мудрість тих, які «сучасними вогнями» сліпили собі очі. Тяжке було пробудження незрячих у вогні революції...

Перед нею, під час неї і по ній вимерла на поверхню українського життя не лише політична, а й узагалі нова світоглядна течія, znana під ім'ям націоналізму. Її глибший світоглядний підклад дала, безперечно, у своїх творах Леся Українка. Її політичний маніфест написав у 1900 р. М. Міхновський. Багато з його теперішніх нібито прихильників, так, як інші Шевченка, скастрували його, поминули суттєві точки його науки, майже тотожні з головними підставами Шевченкового «Заповіту». Це був максималізм у програмі (самостійність), нав'язання через голови драгоманівців до традицій старого Києва і Львова, шевченківське гасло боротися з «москалями поганими», з народом, не лише з режимом («фанатизм»), розрив єдиного фронту з «українофілами», які служили народові тими брошурками про «рогату худобу» і які виплекали у нас расу покірних лоялістів, нарешті, підкреслення, що нашу ціль виборемо не драгоманівською метою маскування і прислужування чужинцеві, а шевченківською метою «Заповіту». Думки Міхновського були розвинені пізніше в націоналістичній течії, як вона відбилася в «Націоналізмі» (Донцова), та в поезії «вісниківства» (Маланюка, Ольжича, О.Теліги, Л.Мосендза та інших). Ця література пішла шляхом Шевченка. Були в ній не тільки ідеї «Заповіту», не тільки повернення до старокіївських і козацьких традицій, максималізм у меті, не тільки гостре протиставлення України московському світові, не лише «фанатизм» і «шовінізм», не лише розрив із драгоманівщиною, але й щось інше. Був клич знову-таки шевченківський – за *новою людиною*, людиною нового, лицар-

ського, не рабського духа. «Націоналізм» закінчувався реченням: «Нація, що стремить до свободи, мусить раз на все позбутися світогляду звироднілих рас і засвоїти драматичний, вольовий світогляд народів вільних... Бо, всупереч провансальству, «воля, слава, сила вимірюються силою *боротьби*», а не «страждань і сліз». Боротьба за існування – закон життя... Цю силу можемо здобути лише тоді, коли переймемося новим духом». Або «панування», або «рабство». Ту ж думку висловлював і співець «Слова о полку Ігоревім»... Цю мужню нашу славну ідеологію, ідеологію спільнот, що радо приймають боротьбу за буття і щастя перемоги, повинні ми засвоїти наново. Та передумовою є повний розрив із наукою провансальства (провінціалізму), що труїть національну душу... Лише плекання нової волі врятує нас».

Відразу ж на цю ідеологію почався наступ усього «тихого і тверезого» громадянства в Галичині, і посипалися анатемами в большевицькій пресі на Україні. Як завжди буває в таких випадках, більших чи дрібніших, закричали «тверезі», «як та орда у таборі або жиди в школі»: «Ти – еретик! Ти сієш розколи! Ти усобник!», за те, що націоналізм заговорив про «вольовий світогляд», про «щастя перемоги» і боротьби, його проголосили ідеологією аморальною, що плекала «хижацькі інстинкти», звичай пралісу, «гін для гону», без огляду на етику та ин. З подвійною силою ця кампанія проти націоналізму почалася по Другій світовій війні під гаслом витереблення «вісниківства» і компрометації «людини визвольного руху». Найбільш цікаве те, що «тверезі» політики, які зворохобилися проти ідеї націоналізму як шкідливої «ересі», як «бандитської» ідеології («щастя ножа»), бандитами і шкідниками плямували взагалі самостійницьку ідею ще перед Першою світовою війною і під час неї. Вони повставали проти воскресіння козацьких традицій («розбійники, вори!»). Вони ж перші висміювали, потім замовчували або під моральним примусом чи для бізнесу, нарешті, лицемірно зволили «визнати» тих, які ті козацькі традиції перейняли, тих, які в 1943 р. на Україні роздмухали «новий вогонь із Холодного Яру». Зіставлення цих фактів дає багато до думання. Мабуть, ті «тихі і тверезі» всюди бачили той самий психічний тип, огидний їм: і в «апостолах хижацтва» – націоналістах, і в «найгірших елементах суспільства» – самостійниках, і в Шевченкових «розбійниках», і в їх реінкарнації 1943 року Божого. Ствердити цей факт дуже важливо. Він допоможе пізнати ментальність людей «тихих і тверезих», противників націоналізму, і за що вони на нього вогнем дихають. За що вони, що проповідують любов і «згоду в сімействі», так ненавидять цей тип в усякій формі – у формі «еретика», провідника, у формі революціонера в Галичині перед Другою світовою війною, у формі провідника самостійництва чи націоналізму, нарешті, у формі повстання новітніх часів. Яку власну мету мають ті «тихі і тверезі»? Який тип людини мають вони за свій ідеал, який протиставляють «хижацькому», «бандитському» типові *націоналізму*?

Найгірше з усіх прозрадився Панько Куліш. Офіційно він протиставляв «запорізькому розбишаці» тип «козака-городовика», ніби «культурника», «розбійниково», анархістові. Та це були слова, в суті речі, було щось інше. В листі до однієї приятельки він писав: «У тебе козащина – корінь і цвіт нашої національності, а в мене вона допомогла нашому культурному ходу ще менше, ніж у середніх віках західнім сусідам допомогли лицарі, дарма, що мала своїх Нібелунгів». Ось із ким порівнює Куліш козацтво. З лицарством! У другім місці Куліш визнав, що віджив у козацтві дух давніх русичів. Однак він відкидає козацтво і тішиться, що з ним дала раду Москва. Чому? Тому, що його ідеалом був тип, як він писав, «мелкапоместнаво пахаря», хуторянина-доматора, розкоханого у своїх садках і левадах,

схильного передусім до ідилії. Йому осоружний був тип лицаря нашої давнини, тип Шевченка. Звідси другий бік психічного обличчя Куліша: силу, яка дасть йому змогу сидіти тихенько в його затишнім кутику, він охоче визнає, хоч би ця сила була силою чужого тирана. Це треба запам'ятати, бо це складова частина всіх духових нащадків Куліша аж до наших часів. Знана річ, як, картаючи козацьких «харцизів», він покійно схилив голову перед тиранією Москви, захвалюючи великих «культурників» Петра і Катерину, яких Шевченко звав: одного – катом, другу – голодною вовчицею. Більше за те! Куліш називав гетьмана Богдана руїником, а водночас писав про царя Івана Лютото: «Я його не ненавиджу, а жалю його, він у мене в серці сидить зі своїми крутими нахилами і гарячим серцем»... Який суворий присуд Богданові і яка ніжна поблажливість до московського звіра в людській тілі! Та ця риса характерна всім нашим «культурникам», «моралістам» і «статечним людям». Куліш був проти запорізького «хижацтва», але за московських «культурників». Орган одного з двох католицьких таборів у Галичині не щадив наклепів на націоналізм, п'ятував романтика Запоріжжя Шевченка як людину неморальну і шкідливу, але звеличував пам'ять Петра і Катерини (О. Назарук у «Новій Зорі»)... Яке це однакове і як це все лучить внутрішня логіка «статечних людей»!

Та ж «Нова Зоря» вчила, що націоналістичний, політичний патріотизм – це «поганське варварство», щось аморальне. Моральний же патріотизм – це той, «який проявляється в літературі, в національних піснях, в національних гимнах, в народних обходах, в одязі, у меблях, потравах»... Ось до якого «патріотизму» думалися галицькі рутенці перед Другою світовою війною! Якраз до такого, до якого в 1874 р. думався наддніпрянський малорос Михайло Драгоманов «із товаришами, яких він хвалив і перед москалями виправдовував за те, що їхній *місцевий* патріотизм не має в собі *нічого політичного*, вузького та ретроградного, як патріотизм козакофільський, і не суперечить *патріотизмові всеруському*, як патріотизм сицилійський не суперечить патріотизмові італійському».

Ось який був «патріотизм» малоросійського драгоманівства і рутенського новозорянства. Ясно, що їм огидний був і патріотизм Шевченка («козакофільський») і патріотизм націоналістичний – «вузький ретроградний», на думку і соціалістів, і новозорянських псевдокатоликів, і «монархістів»-хохлів, і шерехівців. За їхніми всіма голосними фразами про ретроградство, аморальність, еретичність та ин. націоналізму крилася обмежена ментальність тих, які прагнули втекти від політики, а лише тихенько сидіти і плазувати перед чужою силою у своїй «Сицилії», у провінції, у Малоросії, невіддільній частині «общаво отечества».

Ця логіка незмінна. Один орган нібито «правих монархістів», здавалося б «ex officio»²⁸, повинен триматися козацьких традицій, правди прадідів великих. Коли ж спробуєте відкрити ту Правду, як вона промовляє з творів Шевченка, Стороженка, Котляревського, Гоголя, це виводить їх із рівноваги. Бо ці автори ставлять на високий постамент Запоріжжя, але «монархісти нічого в тих авторах не вчитують, як глорифікацію... Сірка, анархічного «степового духа». Протиставляють вони тому героїчному духові кулішівство, дух «городового козацтва». Прекрасні статті Токаржевського-Карашевича («Визв[ольний] Шлях») доводять, що засновники, інспіратори Ордену Запорізького були не розбишаки, а члени нашої аристократії, вони надхнули Січ своїм духом. Але якраз цей дух осоружний тим демократам-«монархістам». Для того вдаються навіть до фальшування історії. Сірко, мовляв,

²⁸ Правом повноважень або становища (*лат.*).

виступив проти хана, коли той був союзником П.Дорошенка... Так, та незабаром підтримав Дорошенка. Та цього «монархісти» не знають. Не знають і про те, що «степовий анархіст», кошовий Кость Гордієнко був сильною підпорою і помічником гетьмана Мазепи та шведчини. Не знають і того, що якраз проти великих задумів і планів П.Дорошенка виступало лівобережне, так миле «монархістам» городове козацтво – «гетьман-попович, дурний Самойлович» і Многогрішний. Ніхто інший, як шляхтич-аристократ Іван Виговський казав: «Військо Запорізьке єсть корінь і утвердження честі і слави Військам Городовим», в тім війську Запорізьким у проводі було набагато більше культурних і освічених людей, ніж у деяких «монархічних» часописах нині. Це лише деякі польські й московські історики, а услід за ними і дурні хохли представляють те військо як «гніздо розбишак». Про це все забувають «монархісти», бо, незважаючи на їхні голосні фрази, незалежницький дух лицарства Запорізького є огидний їм. І знову логіка «статечних людей» діє і тут. Як тільки хто проти того духа Товариства Низового, то зараз же очкує до чужого тирана. Тому той самий орган монархістів М.Гетьмана²⁹ по цілім водоспаді «великих слів великої сили» про соборність, самостійність та ин. нагло додумується, що головне завдання нашої політики є ... союз із Москвою!. О, певно, не з большевицькою, ні, а з тою – невідомою, яка повстане пізніше: «Не вічно ж нам на воєнній стопі бути з москалями!». А коли є таке наставлення втомленого довгою ворожнечею хохла, то тоді в аргументах не перебирається. Нащо цей «союз» нам здався? Бо його потребує Москва (доводить часопис п.Гетьмана), бо «потребує нашого збіжжя і вугілля». Москва потребує нашого вугілля і збіжжя, але зовсім не потребує «союзу», вона бере це просто так, особливо тоді, коли має супроти себе «самостверджених малоросів», які завжди пропонують свій «союз» і обійми «старшому братові». «Московська політична еміграція може стати завтра приятелькою і союзницею національної України», – пише часопис. Звідки він це взяв? Ніщо ж на це аж ніяк не вказує! Та це не важливе, «малорос» уже змучився бути на воєнній стопі з москалями і йому треба відпочити. Цього на гвалт потребує його ідилічна душа. Ось і верзе казна-що. А «братія мовчить собі, витріщивши очі. Може так і треба?».

Як у Куліша, як у «Нової Зорі», так і у «Нашої Держави» – наперед нападуть на «степовий анархізм», а потім починається та сама пісня сентиментального хохла, нездібного ненавидіти насильника:

*Гей, українець просить немного
Волі для рідної мови,
Но не лишає він ко всій Руси
І к всім слов'янам любови.
З північною Руссю не зломим союзу,
Ми з нею близнята по роду,
Ми віки ділили і радість, і горе
І вкупі приймемо свободу.*

Про такий «союз» вівці з вовком мріяв у цих своїх віршах Драгоманов, а тепер мріє М.Гетьман. Не в союзі тут діло, а в психіці людини, що мусить любити москаля. Усі їхні ламентачії про гетьманство і монархізм – все це фрази. Коли вони мають ідеал, то, певно, тих гетьманів, що, «як Кирило з старшинами» цариці, «мов собаки, патинки лизали». А запорожців і орликівців, які в Криму і за кордоном готували коаліцію проти Москви, денунціювали як «бездільників», що непотрібно

²⁹ Наша Держава. – 1953. – Ч. 4.

муть народ. Цілком так, як тепер гетьманці з «Нашої Держави» денунціюють за порожців і тих, що їх на постамент як взір ставлять.

Другий подібний часопис теж підносить ідею «союзу» з Москвою, а для того, щоб переконати, як це нам страшно потрібно, витягає з драгоманівської скрині старе з'їдене молями шмаття: теорію «трьох Русей», мовляв, і українці, і москалі – той самий народ, та сама Русь, то чого ж нам сваритися. Ще трішки і нам доведуть, що всякі «степові анархісти», ті, які не визнають теорії «трьох Русей» і не прагнуть «союзу» з братнім народом московським, є просто антидержавники... («Державна Думка»). Так буває в суспільності, в якій командні верхи займають спрагнені ідилії, втомлені життям і ворогуванням Санчо Панси.

Ненависть тих Пансів до «хижаків» – це просто ненависть до засадничо ворожого їхній санчо-пансівській психіці типу людей, стихією яких є боротьба мечем або проповіддю проти чужої сили і проти «рідних братів», яким та сила імпонує або їх лякає. Та пансівська логіка діє в мізках і інших противників націоналістичної ідеї – галицьких радикалів-соціалістів. У їхніх очах націоналізм – це ідеологія «мак'явеллізму» – втілення зла. Та й тут вилазить шило з мішка. Куліш не терпів запорізького хижацтва і любив Петра, Катерину і навіть Івана Лютого. Назарук «крив» націоналізм і націоналістичну молодь у Галичині за бунт проти Польщі й адорував тих самих Петрів і Катерин, які знищили «Січ біснувату». Монархісти «із малоросів» не визнають анархістичної Січі і прагнуть «союзу» з братнім народом московським. Те саме роблять радикали. Ненавидять націоналістичний «фашизм» і люблять комуністичний фашизм Тита. Ненавидять націоналістичне «хижацтво» і хиллять спину перед хижацтвом московського большевізму. Чи тоді, коли вогнем і мечем він, як «бос», приїхав душили свобідну Еспанію і церкву католицьку, до якої офіційно панове радикали належать. Чи в 1939 році, коли «три демократичні партії зложили москалям заяву лояльності, офіруючи свої послуги в дошукуванні Галичини... З тими «лоялістами» готові завжди співпрацювати і псевдоапостоли зі «Шляху». Вони ніби теж не проти «повені гонів і почувань», ні! Лише хочуть дати тим «гонамам» тверді береги Божих Заповідей... Тільки ж у них так виходить, що ті «береги» все покриваються з берегами, встановленими для нашої активності чужими Пилатами. Не життя вони нагинають до тих Заповідей, а Заповіді хочуть нагнути до спокійного і безпечного життя. Їхня проповідь – проповідь фарисеїв, полемізувати з ними все одно, що товкти воду в ступі або сперечатися зі сліпим про барви. Радо йтимуть вони у «єдиному фронті» тільки з партіями, які були настільки моральні, що Сталінові в 1939 році лояльну співпрацю пропонували, а нападаючи на «розбишак», вони завжди вибілюватимуть Студинських і Костельників. Один Панса є завжди копією другого.

Прошу вдуматися в те, що це значить лояльна співпраця з Маленковим і Хрущовим! Коли б ці останні ласкаво зволили прийняти оферту радикальних і демократичних галицьких патріотів, то робили б ці ту саму роботу, що й П.Тичина, М.Рильський, М.Рудницький, П.Карманський, І.Крип'якевич або в міру індивідуальних нахилів попихачі Берії... «Самостійність, соборність» – це у них фрази перед широкою публікою. Вони, в суті речі, про ту самостійність думають так само, як давніше їхній світоч Карло Коберський: «Коли волю народу забезпечить окремішність, треба змагати до окремішности, коли ж волю країни забезпечить спілка (федерація) з іншим народом, тоді треба використати федерацію». Отже, позиція теперішніх федералістів із «Східняка». Далі той же самий світоч: «Через самостійність до федерації – така програма революцій-

ного (?!), державницького соціалізму»... Одні слабодухи пишуть, що державність – це значить «триєдина Русь» і «союз» із Московщиною. Інші пишуть, що державність – це «федерація» і добровільне зречення від самостійности, навіть коли б вона нам із неба спала. І ця порода «тверезих» патріотів вимагає, щоб український загал ставився поважно до їхніх заяв і голосних вигуків! Не випадок, що вони у своїй пресі підносять як взір патріотизму Грушевського і Винниченка. Вони тільки в тім не зізнаються, але на ділі виправдовують круті стежки тих політиків, і якби трапилась нагода, а пан не викинув їх за двері, радо пішли б їхніми стежками – «союзів», «федерацій», кооперації і компрометації великої ідеї України. Ясно, що й вони мусять робити культ із ворога Шевченка – М. Драгоманова. Ясно, що й вони мусять висміювати історичні традиції козацтва і його психічний тип. Ясно, що вони мусять проливати слюзи над «непотрібними жертвами», над тими, які гинули в гестапівських і московських казематах чи в Повстанській Армії, в акції спротиву проти большевицького режиму, з яким радикали збиралися «лояльно співпрацювати».

Ті всі моменти ідуть, як бачимо, завжди в парі. Тій логіці малоросів або Санчо Пансів вірні новітні ідеологи «східняцтва» (Шерех). Вони відкрили кампанію в літературі проти «вісниківства», намагалися представити філософію «людини визвольного руху» як старомодну і нікому непотрібну. Кого тій людині протиставляли? Протиставляли в життю типів «Юрія Переможця», що тепер у «Східняку» знайшов пристановище, а в політиці – чеських Швейків і теорію недразнення москаля, теорію порозуміння з ним (власовщина). Це їхня широка програма супроти «вузького націоналізму». Певно, що ця широка програма відкидає традиції нашої минувшини, бо це в логіці малоросіяництва. Відкидає ближчі традиції визвольної боротьби 1917-1921 рр. Тоді Україна боролася за незалежність. Шерех прагне і це споганити, і цей ідеал, інсинуючи, що тоді Україна билася за якийсь неможливий «образ селянського раю, вільної без хлопа і пана громади», громади, не держави, вільної від Москви! Визнає, що образ тієї України «підніс Шевченко на п'єдестал майже релігійної величі» – України шевченківської. Інтелігенція українська переконалася, що «такої України не може бути», її хочуть лише українські «шовіністи». Не на неї треба орієнтуватися, а на «реальну, сучасну Україну», тобто Україну московсько-большевицьку.

Цей безсмертний тип хохла, що завжди орієнтується на «сучасну» силу, *провидів* Шевченко. І за нього були такі, що казали: «Від козацтва високі могили тільки, нічого не осталося, та й ті розривають. А він хоче, щоб слухали, як старі співають!» Так і Шерех. Після війни 1917-1921 рр. їхня давня Україна вмерла, такої України «не може бути»... Ті самі характерні моменти психіки, що в Куліша, Назарука, Гетьмана, Стахова і Шереха, – негачія традицій націоналізму, негачія Шевченка (одверта чи замаскована), поклони перед Москвою або зизування...

А головно – спільна ненависть до того типу вільної людини, не лакея, не раба, не чужого попихача, до типу, який був домінуючий у давній Україні, який як ідеал виглядав Шевченко, який проповідував націоналізм і «вісниківство», який відродився знову на Україні під час Першої і Другої світових війн. Я думаю, що не буде пересадом сказати, що вся чесна громада – тих, що «союзи» з Москвою проповідують, тих, що про триєдину Русь варнякають, тих, що співпрацю Сталіну і Хрущову пропонували, тих, що «людині визвольного руху» протиставляють чеських і хохлацьких Швейків і героїв найперше МУРу, а потім «Східняка», тих, що, замість «вузького націоналізму», поручають «широку» власовщину, є намул на тілі нації,

на тілі еміграції, колода в ногах її походу до великої мети. Вони є справжні ретрогради, які націю, що рветься у височину, тягнуть вділ, у намул пережитої драгоманівщини, галицької рутенщини або нововипеченого большевиками «всесоюзного» патріотизму.

Зведемо все до купи – і заклики спекулянтів від політики говорити навіть із засадничими ворогами української державности, бо інакше «треба лякатися, чи сьогодні взагалі багато знайдемо у світі розмовців», а говорити так хочеться... Коли візьмемо зазви УВАН і радикалів, і органу Багряного «популяризувати» серед громадянства творчість комуніста, ворога самостійної, національної України В.Винниченка... І доповіді великих політиків на тему, чи варто вести збройну боротьбу з Московщиною, коли наперед невідомо, чи не забагато вона коштуватиме, чи «оплатиться» шкіра за виправу. Коли візьмемо деякі бюлетені, що інформують про великодушну московську владу, яка бере «свій пай» із нашого селянина, якого «грабують» українські повстанці. Коли підноситься дорогі традиції москвофільської драгоманівщини і нападається з наклепами, брехнями та інсинуаціями на ідею націоналізму за те, що вона не хоче ні большевицьких «дастіженій», ні власовщини, ні марголівщини, ні грушевщини, ні «союзу» з москалями, ні триєдиної Русі, ні титовської «демократії». Коли понижується натомість традиції Шевченка, то робиться враження, що ми опинилися в задушній клоаці.

Ці панове можуть чіпляти своїм клікам, які хочуть, партійні етикетки, вони убивають всяку віру у велич нашої справи, убивають любов до України, притуплюють ненависть до її гнобителя, до самої ідеї боротьби з ним. Через давнину від Шевченка до Міхновського й до УПА брудною смугою тягнеться ця акція «презрених малоросіян» проти тих, які словом або чином ведуть боротьбу не за московську, не за «сучасну», не за «союзу» з Москвою, не за «сицилійську», а за правдиву, давню, незалежну, сильну і велику Вітчизну. Не сміючи одверто заявити, за що вони ненавидять і наші великі традиції, і націоналістичну ідею, і ідеї Шевченка, вони кричать про «аморальність», про «хижацтво», про «гін для гону», про «щастя ножа» та ин. Але ми знаємо, про що йдеться. Своєю боротьбою проти націоналістичної ідеї вони душевно і духово демобілізують загал, роблять його готовим до капітулянтства і до капітулянтів як «вождів нації». Оце є та мета і той людський тип, які вони протиставляють «розбійникам» і «хижакам». І їхнє діло не вдасться. Те, що вони ганьблять у націоналізмі – примат волі, примат боротьби, оте «авантюрицтво», – це той прекрасний духовий первень, без якого ніколи не ставалося на цій землі нічого справді великого і тривалого. Великий період могутности Англії, Єлизавети Першої, період великих мореплавців і завойовників – сер Френсис Дрейк, Ралей, Говкінс, Фробішер, Ноллі, з яких першого – хай наші «тихі і тверезі» затикають вуха! – так і звали «sailor-buccaneer»³⁰, – це були люди, що жили повним життям, відважним і сильним. Вони ж створили велич Англії, велич її «Золотого Віку». І згадуючи, мабуть, його у своїм Різдвянім Посланні Єлизавета Друга сказала, що цей «авантюрицький дух» («хижацький дух») створив велич Англії. Королева заявила, що вона бажає, щоб цей дух, дух молодости і сили далі горів би в душах її підданців... Ось що сказала дослівно на цю тему королева: «Above all we must keep that courageous

³⁰ Моряк-пірат (*англ.*) Баканір (буканір) – пірат, який служив господареві, що хотів завдати збитків флотові суперника без грошових затрат, тому дозволяв буканірам безкарно грабувати й убивати, а також брати собі частину здобичі.

spirit of adventure, that is finest quality of youth... That spirit still flourishes in this old country... And by youth I mean too all those who are young in heart, no matter how old they may be»³¹.

Але що ці слова для патріотів української «Сицилії»?

Та наші «сицилійці» рації не мають. Більшість рідко має рацію. Тільки той тип українця, тип націоналістичного «хижака», тип шевченкового (в opinii Кулішів) «розбійника», тип його «лицаря запорізького», тип його нащадка в теперішній поетичній Україні, в поезії вісниківства і резистансу, як у лісах, горах і яругах України, виведе націю з низин погорди на вершини. Чудово охарактеризувала одвічний конфлікт двох типів Леся Українка, між іншим, у драматичній поемі «Адвокат Мартіян». Він каже:

*Зерно вродило плід занадто буйний,
Упавши на добірну цілину, –
Як не зібрать його, то він поляже
І зогниє. Приймавши слово, діти
Запрагли діла...
Діти в мене, брате,
Не літеплої вдачі. Їх Господь
Не викинув би з уст. Моя дочка
Святою мрією горіти здатна, –
З таких бувають мучениці, брате.
Мій син одважної, твердої вдачі, –
Не гірший був би з нього проповідник.*

Відповідає брат Ізоген:

*Це може бути. Тільки ж наша церква
Тепер не тим держиться, чим давніше.
Під час породу, звісно, летється кров,
І рветься крик, але той час минувся.
Тепер церква мусить кров щадити
І в молоко її перетворити,
І рівним голосом, як мудра ненька,
Розважно говорити. Наш єпископ
Не раз наказує дівчатам нашим
Не рватися до мученських вінців,
А тихим послугом служити Богу.
Та й проповідників у нас – не брак...*

Ізоген доводить, що політика активного спротиву буде згубна, бо тоді:

*...розвалиться наш дім,
Єпископа засудять на вигнання,
Церковні добра конфіскують. Чим же
Тіла і душі наші будуть жити?*

*Ти знаєси, проти цього не допоможе
Ні проливання крові на арені,
Ні проповіді грім.*

³¹ Передусім ми маємо зберегти мужній дух пригод, цю найкращу якість молодости... Цей дух ще квітне в цій старій країні... І я вважаю молодими всіх тих, хто молодий серцем, незалежно від їхнього віку (*англ.*).

«Мовчання»

Хто знає, може,

Ще й шкода від твоїх дітей була б.

Ось конфлікт людей із вдачею мучеників-борців і проповідників ідеї та людей літеплих, які для рятунку «церкви» – це не конче є церкви, це символ кожної організації – готові забути про дух, про ідею, на якій вона тримається. Коли міркування Ізогена наївні навіть по такій-сякій стабілізації цієї установи, організації, нації, то є вони злочинними в період боротьби за реалізацію великих задумів. Особливо в ці періоди домінуючим типом провідників і мають бути не ті літеплі патріоти дрібних здобутків і дрібних людей, а типи Валента й Альбіни, дітей Мартиана. Поетка говорить про церкву символістично. Може бути й церква, може й якась «церква» політична, та чи та установа суспільна. Завжди той, хто рятував цю установу коштом гашення духа, який її здвигнув із нічого, духа посвяти, боротьби, віри, в остаточнім рахунку тратив і ту «церкву». Відлітає тоді від неї Дух Божий і розвалюється вона від першого копняка якоїсь брутальної сили, адепти якої мають більшу віру і більший запал до боротьби. Як не мають нічого з «тихости і тверезости» Панса.

У своїх статтях про запорожців Карашевич-Токажевський цитує старий вірш поета Твардовського про запорожців:

Że kiedyś z tych lotrzyków

Rzecz być Pospolita

*Miała nowa*³².

Що з тих «лотриків» (розбишак і авантюриків запорізьких) мала повстати нова держава. І те саме говорив 20 літ перед Хмельниччиною князь Семигородський Бетлен Габор про запорожців: «Вони ще перевернуть Польщу, коли знайдуть для своїх змагань розумного і шляхетного вождя та ініціатора», а я б сказав – вождів, цілу їхню касту. Тоді так і сталося, станеться і тепер подібне. І тепер ті «хижаки», розбійники, Шевченкові «юродиві», анархісти степові, перевернуть Росію. Коли знайдуть собі вождів, подібних духом і розумом до хмельничан, не до літеплих «тверезих і тихих» спекулянтів, які для лакомства нещасного, для ідилії, для свого і своїх спокою готові продати Вітчизну для якогось «союзу», «федерації», взагалі для «лояльної співпраці» з ворогом, який у кожній постаті несе нам як нації смерть.

Тверезі Ізогени ось уже стільки літ гасять усяку спробу воскресити погаслий дух нації. Це ті шашелі, про яких писав з огірченням Шевченко. Боротьба з ними і сепарація нелітеплих від них – пекуче завдання.

Повернутися до Шевченка з його гарячою любов'ю до України, з його гарячою ненавистю до катів, з його погордою до донощиків і фарисеїв, до людей із переламаним хребтом.

У них бачив одну з головних виразок суспільности: «Не так тії вороги, як добрії люди»...

Травень 1953 р.

³² Що колись із тих розбишак
Нова Республіка
Постати мала. *Пер. Ред. (польськ.)*.

ЗАПОВІТ СВЯТОСЛАВА ТА ІДИЛІЧНІ СМЕРДИ

У «Синописі» Гізеля читаємо про Великого Князя Київського Святослава, що «його їжа була суха, леговище на войлоку, сего ради розкошних і лінивих, всяких народів побіждаше». Цим аскетизмом своїх вождів і погородою земних благ цементувалася старокиївська держава, також і козацька.

Коли майбутні історики будуть дошукуватися причин такої частой і довготривалої летаргії України, вони, мабуть, знайдуть як одну з причин ідилічну вдачу українця, його незнищений нахил до миру, розкошів і лінивства, до спокою, розпруги фізичної, розумової й моральної, до гоголівського Миргороду.

Приклади, які постають у моїй пам'яті... Петербург, Андріївська школа, де 1904-1905 рр. щотижня збиралося українське студентство. За вікнами шуміло й гуділо велике місто, горою здіймалися хвилі революції. Страйки, розрухи, віча, замахы політичні, терор здолу, терор згори, арешти, щотижня когось бракувало і з наших «клубистів». І ось у цім нервовім грізнім повітрі одного вечора така сцена: на одній із парт сидять рядком два військові писарі-земляки. Коло уст сопілки, і до стелі несеться розніжено-гужлива мелодія... Ущух гамір міста, революції, забулися небезпеки «Завтра», а може й нинішньої ночі, перед нами розстелився зелений луг, цвірінькали пташки, ніжно потічок дзюркотів і біг у якусь ідилічну, затишну країну байок і мрій. У цей час я уперше запізнався з поезією Лесі Українки, яка (разом із моєю вдачею) і врятувала мене від усякої ідилічної інтоксикації. Але багато моїх колег були зачаровані тими сопілками умундированих хохлацьких фавнів.

Друга сцена. Революцію загнuzдано. Кілька літ перед Першою війною. Київ, Лук'янівська тюрма.

Здається, два поверхи над нами сиділи арештовані за бунт вояки Селенгінського полку. Збунтувалися вони і в тюрмі, їх «усмірілі». Під час нашої прогулянки «усмірителі» поверталися назад із трофеями – кількома забитими, закутаними в біле полотно, через яке на землю капала кров. Це був час перед *революціями* взагалі, голодівкою політичних, перед «підтягуванням» тюрми, коли кілька в'язнів було вбито сторожею за визирання з вікон.

І ось в цій атмосфері тривоги й непевности, обнявши долонями коліна, на тапчанах із туманувато-замріяним поглядом, що рвався десь за залізні ґрати високого вікна, два земляки тужливо заводили: «Сонце низенько – вечір близенько». З облич було видно, що шезло тоді для них усе довкола: мури, ґрати і те, що насувалося на нас. Вони бачили перед собою річеньку, Марусеньку та її рученьки... Довго, смакуючи, розпливалися ті хохлики у своїй ідилії.

Співали й москалі своїх пісень. Але це були тюремні пісні, як-от «Славное море, широкий Байкал» та інші, де було про втечу з тюрми, про небезпечні мандри втікача, не про ідилію. Єдина неїдилічна пісня, яку я тоді чув від земляків, – це був «Заповіт» Шевченка, який, вивісивши чорний стяг, співала камера сусіднього корпусу по вбитому сторожею товаришеві.

Та не завжди ідилічно закінчувалися такі події. 1939 рік, осінь, Береза Картузька. Перед нами часто невидимо зачаїлася бестія, готова до скоку, користаючи з кожної хвилини нашого забуття чи необачности. Я думав тільки про це. Сиділи на підлозі,

говорячи пошепки. Та не всі. Пригадую: кілька земляків, захопившись спогадами про недавню «волю», жестикулюючи, голосно, іноді посміхаючись, оповідали собі взаємно щось приємне... Враз двері розчахнулися, і бестія скочила до камери:

– A co to jest? Klub jakiś? Tych sześciu, ze mną!³³ І тих шестеро вийшло в оточенні варти в коридор. За пів години повернулися до мовчазної тепер камери з перекривленими боєм обличчями, дехто, тримаючись рукою за поясницю. Мабуть, відбили в них тоді нирки чи печінки. Хотіли забутися, поринути в ідилію...

Коли наша сторожа однієї ночі втекла і ми були вільні, скільки ж то в нашім тижневім марші за Буг, по дорозі ми «посіяли» земляків, що вранці не могли прилучитися до групи, затримані непереможним чаром якогось борщу, яєчні чи вигідного нічлігу в гостинних селян, хоч большевики були за спиною. Туга за відпруженням...

Инколи та туга не має шкідливих наслідків. Але тільки часом. Іноді ж закінчиться так трагічно, як для козака Нечая з думи, якого зарубали нагло ляхи, які напали, якраз тоді, коли він із товаришами заходився у спокої «рибу-щуку їсти». Або так трагічно, як для не одного з ідилічних земляків, які в дні війни в Празі або у Львові потрапили в руки большевиків тільки тому, що жаль їм було залишати свої роками призбирані меблі, затишну й звично-солодку ідилію рідної хатки... Ідилісти і в голову не клали, що неблаганний противник не так ідилічно настроєний. Цей теж ідилічний настрої лежав і в глибині душі отих земляків-соціалістів, які так вірили, що новий Іван Грозний дасть їм право «рідної мови» («українізації!»), а новий Петро I – «соціально справедливість». Ідилісти так хочуть вірити, що без власного зусилля можна скочити просто в їхній вимріяний рай, що навіть у чужинця вірили, який їх туди заведе.

У літературі повно цих ідилічних малоросів. Для одних ідилія – це «чревоугодіє». Процесові напихання шлунка, розжовування й ковтання, смакуючи, присвячено багато сторінок в романі «Ост» Самчука. Це саме в журналістиці.

У 1940 р. один з українських дипломатів, подорожуючи Фінляндією у важливій місії, описував в одному журналі просторо і з захопленням ... чудові закуски на шведським кораблі. Я їздив цими кораблями (під час 1-ї світової війни) і стверджую, що дипломат має рацію. Тільки в голову мені не приходило віддаватися чревоугодному захопленню з того приводу ані в розмовах, ані, тим паче, в статтях... Другий такий «політик» теж у важливій подорожі (на З'їзд КУКу), роздумуючи над канадським вагоном-рестораном, впадає в справжню чревоугодну істерію на саму згадку про СССР: «А у нас! Як ото сядеш, було, в скорий поїзд Київ-Баку ... та як зайдеш ... у той вагон-ресторан, та як подадуть тобі борщ український... та ще щось м'ясне, та грибки мариновані, та ще інші найкращі у світі речі, та коли поставлять перед вами «графинчик» доброї зубрівки..., то вам стає так приємно й радісно».

Так радісно, як одному гоголівському миргородчанинові, який, згалавкавши диню, загортав у папірець зернятка, а на нім у пам'ять цієї вікопомної події писав: «Сия диня з'їджена дня..., місяця..., року...», з точними датами. Той самий сентиментальний шлунок і ті самі «радості» життя – спільна риса і панських, і демократичних Довгочхунів. На саму згадку про ті смаколики в нашого демократичного миргородця «щось стискається під горлом і вже котиться слина». Котиться вона йому й тоді, коли автор (за І.Сенченком) малює портрет прекрасної харків'янки, краса якої вповні відповідає вульгарним смакам автора: «З червоними щічками, з такими ж губами, в червоній хусточці, вона крутить «голівку», «примружує чортинячі очі свої» і «збільшує декольте». Руки – «повнокровні», коліна – «монументальні» та ин. Так,

³³ А це що? Клуб якийсь? Тих шість – за мною! (польськ.).

що авторові відразу хочеться «плигати й веселитися»³⁴. Оце їхня краса й література! І як злостить автора, що хтось там від письменника вимагає писати «не те, що він хоче», а що «принесе користь визвольним змаганням». Тут хочеться писати, щоб слинка текла, «про графинчик» та ікру, про червоні щічки й декольте, а вам нагадують про якісь «визвольні змагання»! На це вже Шерех і Косач обурювалися. Нема, мовляв, свободи творчості, терор якийсь! Ось так колись на Шевченка обурювалися тогочасні Шерехи й Волиняки: чому-не пише «про Парашу – радість нашу», а виволікає з могили якихось там гайдамаків. Для інших наших миргородців ідилія – це приємності сексу. Під тим оглядом, навіть перевищуючи й авторів із МУРУ, і Хоткевича, і М.Коцюбинського, на першій місці стоїть В.Винниченко. Для третіх ідилія – це розкоші примітивного буденного приватного життя з його дрібними радощами й враженнями. Для четвертих ідилія – це з жаху перед страшним життям бажання чкурнути в якусь мишачу діру, жити без напруги, без боротьби... На початку ХХ в. багато таких ідилістів було в нашій поезії, а тепер є Рильський. Завзято продовжує цю ідилічну «традицію» і сучасна шерехо-МУРівська поезія. Вся вона тужлива, вся вона ніжна-ніжнесенька й безсила-безсилесенька. Ось вам вибір виразів з одного такого поета: смуточок, оченятуськи, колосочки, травиночка, дощик, трояндки, птася, голівонька, оджежонька, дитяточко, земличенька, сиротяточко, світлонько, серафименяточко, природонька та ин. Навіть «жах» є в того поета «*нижний* жаж», навіть вогонь є «*солодкий* вогонь» (В.Барка). Не поезія, а мед, мармеляда, патока!

Не поезія, а шамкання беззубої няні над колискою дитини. Поетові треба було б називатися не Барка, а Барченятусенько.

Як смішно інфантильна є його мова, так безсило-анемічне, плаксиво-замурзане є реагування цього поетенятка на життя. На Україні бачить він тільки «очі слізні» бабусь і сиріток «лишенько безкрає», але тих, що борються з тим «лишеньком», – мужів, він не згадує. Так ніби їх не було на Україні. Бачить усе пасивне, а нічого активного.

Він тільки «кличе, помочи *просить*», «на *чорну* скаржитись недолю», хоче «*ридати*, слізьми каміннячко скропляти», «на флейтах *потужити*». Хоче чкурнути в якесь «царство ласки, тепла», мріє про «рожевий привид раю», про «*спочинок* серед вишень, в *розкоші* бузка і ромашки», про те, щоб «*спочити, спати*», а тоді й «лихо пересидиться *само*». Бо хто ж «ми» є у цім жахливім світі. «Ми – сироти на цій землі», не борці, не герої!» «Жебраки, о ялмузну просящі» (Ю.Липа). Вітчизна для поета – це лише мрія про ідилію, «рожевий привид раю». Його герої – не велетні, а «прості люди», схилені до землі, які про земне, про фізичний біль лише думають. Їхній протест – це тільки скигління. Вони без борні «щастя дожидають». І Господь у поета, всупереч ясним словам Спасителя, хулу навіть на Святого Духа прощає («Богзневага»).

Цікаво, що символом всякого зла в ідилічного автора є не большевик, не Москва, а «фашист-німота» і «цар». Забув щиро-чулий поет про москаля... А у віньєтках до окремих розділів збірки («Білий світ») – менш або більш оголені дами з голубками, послулі або зомліваючі з похиленими голівками, з безсило спущеними «рученнятоньками», або в ніжних обіймах у такого ж ніжного хлопця. Похилені лінії брів, рук, тіла. Нічого, що пнеться вгору, а все, що прибиває його в розпачі до землі, все прибите, розпорошене, знесилене. Дві віньєтки – з мечем, та й ті або з поламаним, або з постаттю зігнуто-тужливою, і (як видно зі змісту) з мечем на (вже мертвого давно) царя або на (побитого вже) «фашиста», тільки не на москаля. І багато московських

³⁴ Нові Дні. – Ч. 43.

слів – «искренний», «лодочка», «криша», «вор», які (як і поета), очевидно, радісно привітав (у своїй рецензії) «мовознавець» Шерех як «східноукраїнські діалектизми». Обом їх серцю мила мова «старшого брата».

Такий і другий – тієї ж породи автор (М.Орест), його вабить «*праніжність* квіток, *тиша*, сон-трави – невинні і *дрімотні*». Хотів би бути він рослиною. Його вабить ідилічний краєвид, де «*гаї замріяні*», «*спочили* груші», горбки «*блаженно* тонуть» у «годинах *супокою*». Вабить його «чаруюча *м'якість*», «*ніжність*, легіт, пахощі лип ароматичних», час «*дрімоти*», хоче «лягти й *заснути*», весь «радісно-*дрімотний*». Його душа – «сирота», яка «щемливу чує *печаль*». Від ударів долі у нього, мандрівника, «спала снага жил, *згорнулася міць крил*», «*стомилась* душа злом», і сам ти – «*живий тлін*». Чується він «окраденою дитиною», у дубі хоче сховати своє серце. Буревій життя мучить жалісливого поета. Мріє про «*сумирне* життя», хотів би вбити зло, та «нема такої сили, його душа утомлена і тужна»...

Така ця лірика ідилістів. Чи це не поезія? Як хто хоче... Але це поезія анемії, безсилля, охлялости, втоми *лірика*, того, який на страхіття життя лише скавулить, як битий пес, та імпотентно зітхає за ніжною ідилією блаженного спокою.

Влізають ідилісти і в прозу. Переді мною дві книжки з советського життя (тих, що покаялися): одна капітана *Корякова*, москаля, друга – *Юрія Одлиги*, українця, майора советської служби. Москаль, хоч і «розкаяний», – патріот своєї орди, близька вона йому навіть в її ексцесах, на життя реагує сильно, ненавидить німців, виправдовує (мовчазно) і підбій України, Польщі. В його думці москаль створений бути «солдатом» і «крестьяніном» (але останнє між іншим). Описує Коряков останню війну «солдатів», не «крестьян».

Юрій Одлига («Катруся») описує війну московських посіпак з українським селом. В усій повісті ні сліду вогненної ненависти до насильника чи гніву, образи. Є тільки рев різаної худоби, голосіння безсилої жертви: «Мені тяжко..., ой як тяжко! Душа на шматочки розривається!». Пісня юнаків і дівчат – це в автора «не пісня, а плач»... І батьки такі: «Батько дивиться на Петруся, а сльози кап-кап-кап». Бо «всі нещасні, нещасні!». Героїня сама про себе співає, як про «ягнятчко дурне», «світ лихий, а люди злії»... І коли ж то скінчиться! А винні у всьому не москалі, а просто «злидні», які не знати звідки впали на ідилічну Малоросію. Така душевна реакція ідилічного малороса на більше ніж 30-літнє панування большевизму на Україні. Така сама, як і в Барки, і в Ореста.

Коли читаєш цю поезію, хочеш порівняти її з іншою справжньою поезією – Лесі Українки:

*Невже на всі великі події,
На все, у вас одна відповідь є, –
Мовчання, сльози та дитячі мрії.
Більш ні нащо у вас сили не стає?*

Порівняйте цю поезію («сліз і дитячих мрій», цю естетику декадансу) з поезією Лесі Українки, Шевченка, Маланюка, Теліги, Мосендза, Ольжича, Клена, Босслава або Зерова чи Филиповича, побачите, що це *дві поезії, дві літератури*. Поезія Барки, Ореста – поезія людей, прив'язаних до матерії, до особистого чи родинного «благоденствія», що мріють про ідилію, радість черева і сексу, всього, що від талії нижче. А на удари долі знають єдину реакцію – як черепаха, влізти в шкаралупу і, скиглячи, пересидіти лихо. Поезія Лесі Українки та інших щойно з нею згаданих – це поезія сильних духом, література аскетів, борців. Їхній патос до всього, що від талії вгору, – патос серця та ідеї.

У перших, натомість, культ землі, яка родить, плодovитої жінки, культ фізичного тепла, чисто фізичної плотської любови, культ фізичного болю. Це поезія не тих, які формують і різьблять життя, а тих, що їх, як глину, вирізьблюють інші у власну форму. Дві відмінні і протилежні психіки. Одній смішний патос і смак плебейства. Другій осоружні ідеї й захоплення, весь стиль літератури патриціанської.

Що з цією останньою має письменство пестотливих сюсюкал і скиглів або ентузіастів ковбаси та чарки? Що спільного мають їхні стокілограмові пикати красуні з «монументальними колінами» з постатями приятельки Шевченка, княжни В.Рєпніної, М.Башкирцевої чи О.Тєлігі? Що спільного має мова тих «жебраків, о ялмузну просящих», з суворою мовою «Слова о полку Ігорєвім», «Милости Божої», козацьких літописів? Самі автори й критики отієї літератури зражуються щодо своїх смаків. Кого вони друкують, кого передрукують, кого поручають читачам? Істєрика і неврастеніка Сосюру, ідилічного поета вудки й очеретів Рильського, надворного советського блазня Тичину, Барку, Орєста, ніжно-ліричного Олєся. Вже Зєров, Филипович, Маланюк, Клен, а навіть і Лєся Українка їм були чужі, бо не мали в собі нічого ідилічного ні простацького.

Чужі критикам, аматорам і авторам ідилічно-простацької літератури дух, ідеї і весь суворий героїчний стиль тих поетів. Забагато їм у них духа, замало тіла, забагато горіння душі, замало тілесного тепла, забагато величного, замало «гарнєнького», забагато мужнього, замало ніжнєнького, забагато борні, замало солодкого спокою, забагато напруги, замало відпруження, забагато ідеалістичного, замало ідилічного. Коротко – забагато шляхетного, мужнього, а замало рабського. **Дві літератури, дві психіки, дві вдачі.** Одну ведуть, друга сама веде інших. Протилєжність між ними в усім! Одні п'яніють від горілки в «графинчику», інші – від буйних мрій, високих дум («Епілог» Лєсі Українки). В одних – «слізєньки» від фізичного болю, в інших – слєози ентузіазму від оглядання величного (Шєвченко, коли дефілює перед його віщим зором героїчна Україна, «гєтьмани всі в золоті»). Одні «помочі просять», другі їй немічним самі приносять. Одні – «ніжні» й м'які, інші – тверді й суворі. В одних – «стомлені душі», в інших – героїчні. Одні пхинькають, щоб хтось їх із бід визволив. Інші кличуть визволитися самим: «Вставайте, кайдани порвіте!». Одні, коли гинуть, то не знають за що, як розчавлені чоботом хробаки. Другі (Іфігенія Лєсі Українки) гинуть свідомо «для слави рідної Еллади», рідного краю. Для одних слово, щоб квилити безплідно, для других – це «твердая криця, що серед бою іскриться» (Лєся Українка), це зерно, з якого виростають мечі (Шєвченко). В одних героїні – «сиротяточки», «матусєньки», «ягняточки дурні», у інших – Касандра, Іфігенія, революцієнерка («Грішниця»), Міріям (Лєся Українка)... У одних герої – «малі», «прості люди», до землі похилєні, слізєньками обмиті, у інших – нащадки Прометєя, Іван Гус, Жижка, Антєй, Робєрт Брюс, Трясило, Гамалія, Гордієнко, неофіти, перші християни, Мєсія (Шєвченко, Лєся Українка) та ин.

Дві психічні раси – плебєї і вільних духом людей, рабів і свобідних. Ту першу расу в Давній Спарті прозвали «ілотами». У деяких державах Давньої Еллади поетів такої скиглійської музи видалєали за кордон, щоб не демобілізували дух нації. У модерні часи португальський Салазар просто заборонив співи скавулячих пісєнь. Спартанці, навпаки, забороняли касті «ілотів» (по-нашому, голоті) співати героїчних пісєнь, щоб у рабах не прокинувся героїчний дух, небезпечний для панування спартанців. Наганячі шмагали бичами ілотів, яким заманулося співати пісні на честь героїв і гимни на честь богів. Те саме робиться за залізною заслоною. Вогнем і мечем Москва і її наймити винищують там нашу героїку і в житті, і в письменстві. Тут це

останнє роблять різні «китайські добровольці». Щоб не роззухвалилися українські ілоти, «щоб пам'ятали, що героїка – це лише для старшого брата», а «безмозглому хохлові» до того зась.

Коли наші ілотські автори чи критики беруться за героїчну тематику, то виходить карикатура. «Апостоли» Барки – це не одержимі духом звістуні нової правди, а якісь біженці проти волі, які плачуть, що покидають рідну стороньку і рідних братиків та сестричок. Гетьман Богдан у Косача – не вождь лицарства низового і нації козацької, а ватажок банд горлорізів, які різати панів вибралися. А Шерех писав, що якби О.Ольжич і О.Теліга були живі, то стали б членами МУРу (разом із ним і Косачем), а потім, мабуть, ще й «федералістами», так йому залежить на тім, щоб тих, що нагорі, до свого рівня знизити! Метода та інтенція таких трюків znana. Пишуть же большевики, що Шевченко був приятелем Белінського й Чернишевського. Писав теж якийсь советський віршоплет: «Коли би жив Тарас тепер, то був би членом ВКП». Щоб збити його з постаменту й опоганити, як так теж перекоує Шерех (на советську модель), що О.Теліга й О.Ольжич були б у МУРі...

Цікавий факт до тієї ж теми. У серпні 1939 р. випустив «Вісник» книгу «Героїчний театр» (Н.Геркен-Русової) – значення й роля героїчного театру для нації. Большевики (коли вступили до Львова) зарахували цю книжку та її тенденцію до «особливо шкідливих». Героїка, доводили на зборах партійні «оратори», – річ потрібна, але ... героїка комуністична, в службі Москві. Пропаганда ж героїки між українськими ілотами осуджувалася якнайгостріше. Це не перший і не останній факт, коли прекрасний «меч духовний», викуваний іноді українськими ж руками на ворога, зараз же пізнається і розцінюється ворогом як особливо небезпечний, але не зацікавлює ідилічних «любезних земляків». Або на спілку з ворогом теж оголошується ними як шкідливий і непотрібний.

Розпаношилися ідилісти і в нашій політиці. Читайте «демократичних» філософів! Який їхній ідеал вождя? Це людина «ніжна», «вибачлива», «толерантна» навіть до тієї «рідної» погані, яка грає на руку ворожій сили. Осоружні їм усякі «ізми». Ради Бога, не націоналізм! Щось посередині, щоб можна раз сказати «Так», а раз «Ні». Щоб не напружувати ні думки, ні волі.

Деякі ідилічні політики всі патріотичні гасла на прапорі виписують. Тільки, як має виглядати та Україна, не знають: це «вирішить сам народ»! Що це значить? Це значить, що вони не мають жодного плану, жодної ідеї щодо цього, жодних симпатій чи антипатій. Ці люди – не будівничі, бо хто задумує будувати щось, той не лише зриває давню будівлю й розчищає ґрунт, той знає, що він натомість прагне збудувати, якого стилю має бути будова, якого кольору, з вікнами на захід, схід, північ чи полудне. Коли сам не будує, *бодай сугерує* будівничим (тому «самого народові»), як повинна, на його думку, будівля виглядати, та для ідилічних політиків це – завеликий клопіт! Завелика напруга думки, завелика для ідиліста душевна відвага потрібна для цього! Волюють «вмити руки», зіпхати це на плечі мітичного «самого народу», волюють не наражатися ні тими, які прагнуть будівлі в стилі Св. Софії Київської, ні тими, що хочуть монголо-московського Василя Блаженного в Москві. Уникнути напруги волі.

А ось із характеристики-некрологу одного вождя, написано його приятелем. Той вождь «був усім, *тільки не типом «державного мужа»*, «не людиною криці», не «твердим і рішучим борцем». Він «був людиною *страшенно м'якої вдачі*, страшенно *слабовільний*». Ну і «заломлювався, через ту свою м'якість і слабкість не мав *того впливу* на оточення, щоб бути лідером партії, групи, руху. Отже, був лідером, не

маючи жодних прикмет лідера. Просто був «муравлино-роботящий»³⁵... Таке пише з симпатією приятель про людину, *що їй емігрантська демократія поставила на відповідальне становище вождя багатьох партій і визвольного руху*... Малює той приятель, між іншим, цілком правильний портрет. Й інший муравлинщик стверджує в тім же часописі, що був той «вождь» демократії – «один із наймаркантніших політиків наших». Чи були інші менш «маркантніші»?

Спокій («розкоші») і пактування з усякою силою, уникання великого зусилля («лінивство») скинути з охлялих плечей тягар принципів, однієї ідеї, однієї віри, лінивство думки – риси цих політиків. З тих психічних рис зродилися і спроби нав'язати нам на взір політику дурнувятих чеських Швейків – і конкуренція з Гулаями, і примітивне хуторянство: «соборність, самостійність» – для «народу», а там, де ніхто не бачить, – угода з черговим паном, щоб спільно з ним бити клятих «фашистів» українських. З тих самих психічних рис виплило і нове «сменовіхівство»: орієнтація на «сучасну» комуністичну Україну як «єдину реальну». Не видумувати нового, пристосовуватися.

Не раз та туга за ідилією набирає гротескових форм. Є органи «державницької думки» (в Канаді), які настирливо поручають менше цікавитися «світовими подіями та політичним рухом», а більше «великими подвигами героїв», які не Україною журяться, а приватним своїм «благоденством». Бо правдиві герої, гідні наслідування, – це ті, що на еміграції «позакупували люксові готелі, реставрації, кренгельні, склепи»... «Це – великі подвиги». Це правдиві «герої дня», чий вчинки починають «нову історію, яка яскраво говоритиме про велич і силу українського духа».

Ось у чім велич українського духа! У кренгельнях, у grosернях, у шинках! Ось де він виховується! Очевидно (вони годяться), треба «витворити чимраз сильніші характери державників», коритися «символу і маєстату України», але як? Через пікніки і «контести», коли високоповажана Гапка Свербигуз під оплески «державників» дістає «титул королеви», тим часом, поки правдива не з'явиться у Києві.

Це все було б темою для сатиричного журналу, якби такі «державники» і «герої муравлиної праці» без волі й характеру не пхалися на становища провідників народу, на місця, які зайняти сміють лише нові Петри Дорошенки, Вишенські, Могили і Богуни.

Жах охоплює від самої думки, що в той час, як москалі вигребують зі своєї давнини Андріїв Суздальських, Іванів Грозних, Петрів, виставляють патріотичні опери «Декабристи», «Іван Сусанін» («Жизнь за царя»), «Война и мир» Прокоф'єва, що їх відвідують нові Івани і Петри, Сталіни і Маленкови, в у нас із тупою люттям нищать традиції великого минулого, плюгавлять «людину визвольного руху», поезію резистансу, протиставляючи їм «простих малих людей», безвольних, слізливих слинтяїв у літературі, а в політиці – «вождів», яких хвалять якраз за те, що через слабку волю не в силі кермувати ні групою, ні визвольним рухом...

Ні, не створять національної літератури оті «дурні ягняточка» зі «слізними очима», що хочуть «тужити», «ридати і просити» з тугою за «сумирним життям», які самі зізнаються, що обернулися на «живий тлін». Не створять вони ніколи потрібної нам героїчної літератури в душі Шевченка або «Слова о полку Ігоревім». Так само, коли на чолових політиків будуть випихати людей «слабосильних, м'яких, без крові борців», коли *такими* схочуть валити потугу новітніх Іванів московських і Петрів, то Україна вічно залишиться погноєм для чужої імперії. Герої муравлиної праці – позитивний тип, але *на своїм місці*, як вчив Сковорода. Добре, що вони орють, жнуть,

³⁵ Свобода. – 27.VI.

співають, провадять кооперацію, спортом чи танцями займаються, віддані своєму **приватному життю** з його дрібними чеснотами. Там ті «прости, малі люди» на місці й корисні. Нехай собі творять літературу для сентиментальних Марусь і Гриців, сюсюкаючи, як збитий дідусь, як Орест, Барка чи Одлига.

Коли ж «герої» з психікою цих авторів або того «вождя» зі «Свободи», чи аранжери пікніків і «контестів» кажуть, що вони – «сіль землі» української, її покликані провідники, що якраз вони з «втомленою душею» безсилі «вбити зло», зам'які для цього, без «твердої рішучості борця», без вогненного пророчого слова Шевченка чи Лесі Українки, що якраз вони, оті «жебраки, о ялмужну просящі», – наші «Мойсеї», то мусять знайтися такі, які б вигнали їх бичем із храму з їхнім крамом і ослами. Ні **національної** літератури чи загалом мистецтва, ні держави ця каста не створить, не сформує нації ні духово-культурно, ні політично. Ухил в ідилію і привату розклав нашу козацьку еліту. Тепер розкладає демократичну. Не значить це, що вожді нації падають з неба. Не один і не два з тих «простих людей» опиняються в касті еліти. Але в сотий раз повторюю: тоді, коли відречеться психології тих, кого звав Шевченко «свинопасами» або Яремами, які вміли лише давати всякому насильникові «коверзувати» над собою, «хилитися» і «плакати» працюючи (плакати очима чи плаксивими поезіями).

Оформлюють націю духово, культурно, політично люди іншого формату. Це велике діло, яке й вимагає великих духом людей: Володимира Великого, Олега, Хмельницького, Ольги, Вишенського, Петра Могили, П.Дорошенка, Антонія і Феодосія Печерських, Сковороди, Шевченка. Це люди з іншого тіста. Князь Святослав був аскет і герой: «Ядь бо Его бі суха, легание на войлоку; сего **ради розкошних і лінивих всяких народів побіждаше**», цебто оті ідилічні народи підбивав, одним із яких хочуть нас зробити ідилічні хохли.

Люди, подібні до Святослава, повинні на Україні повстати, які ненавидять усе те, що дороге плебеям, і люблять усе те, що тим огидне. Які ненавидять ідилію і спокій особистого щастя і тілесних насолод «простих людей», які над «муравлину працю» знають працю вищого роду, які постачають людству не «ловців риби» чи продуцентів збіжжя, а «ловців людей», які прив'язані не до земного, а до ідеального, які захоплюються не гарним, а величним, а щастя шукають не в розпруженню та ідилії, а в напрузі й у боротьбі.

Вони скарають новітніх Петрів і Іванів московських і за Базар, і за Київ, і за Львів, і за Полтаву. Тільки вони, що не схильні до ідилії, перемагають тих, що до неї схильні. Ті, що не терплять спокою, перемагають тих, що його над усе кохають. Ті, що задивлені у великі постаті великого минулого, перемагають тих, що пропагують культ «малої людини». Суворі перемагають розпещених. Ті, що чуються панамі, – тих, що є душею плебеї. Так було, так є, так буде.

Жовтень 1953 р.

«СКАЖЕНІ ВОВКИ» Й «ВИХОЛОЩЕНІ МАРКСИСТИ»

Серед так званих українських «народників» популярною стала пісня, приписувана Мазепі, – «Ой горе тій чайці», і друга – «Всі покою щиро прагнуть». Мораль, яку з них виводили, була типова «народницька» мораль: пропали ми через незгоду і тому, що розтаборувалися при битій дорозі, де кожний міг нас розшарпати. Мораль, повторювана тисячу разів, була примітивна і спихала провину за нашу долю на географію й «злих воріженьків». На інші моменти тих пісень ніжно-ліричне серце «народників» не вважало. Не звертало уваги, що пісня за лиху долю винуватить і саму ж чайку: «Вона дуже криклива, дає помайбиг кожному, хто йде, а коли нещастя трапилося, то журавель не хоче й плакати по злій сестрі, що загубила весь дім і сама марно згинула *тому, що жила по-дурному на світі*» (Возняк).

Не звертали «народники» уваги і на істотні моменти другої приписуваної Мазепі пісні. В цій пісні нарікає Мазепа не так на брак єдності, як на зрадництво, перекинчицтво *самих українців*: «Єден живеть із погани..., другий ляхом за грош служить..., третій Москві юж голдуєть і ей вірне услугуєть». Не звертали уваги на поклик «врагов бити», на здобування права вільної нації «през шаблю» (не через просвіту і «дипломатію»). Не звертали уваги, що пісня кличе вмирати за славу й віру, не за морги або десятини, а головно, не звертали уваги на головну хибу земляків, причину всіх бід:

*Ей, панове енерали,
Чому ж есте так оспалі?
Чому допускають, що їх
Мужиками називають
І підданством дорікають?*

Оспалість – слово, часто уживане в старій Україні, означало байдужість, лінивість думки, втечу від чину, сонливу розманіженість. А бажання кожному, хто йде повз неї, кричати: «Помагайбиг!», готовість усім сусідам «голдувати й служити» є в перекладі на сучасну мову просто безхарактерністю. На ці прикмети – *оспалість і безхарактерність провідирів, прикмети психічні, не зовнішні, хочу звернути увагу: вони ще більш винні в «чайчинім горі» тепер, ніж тоді*.

Шукати причин «чайчиного горя» в цім моменті – не в моді. Тому, що це вимагає зусилля думки, тому, що переносить провину за наші нещастя із «злих воріженьків» на нас самих, нарешті, тому, що причину цих нещасть знаходять не у сфері матеріяльній, а духовій, примату якої не визнає матеріялістичний вік. Коли українська еміграційна преса пише на тему «чайчиного горя», то завше те саме: нащо «партійна гризня»? Як виробити «спільну концепцію»? Як «узгіднити» протилежні думки? Як «усвідомити» чужинецьку «опінію» і яку виробити «програму», якими торгами чи переторгами майструвати «репрезентативний орган» українського політичного світу? Не торкаючись сути питання, ці розумування не виходять із зачарованого кола, тому залишаються яловими.

Ніхто майже не хоче розуміти, що причина «чайчиного горя» лежить у *психічній структурі тої верстви, яка претендує на провідництво в нації*. Причина ж чужого панування над Україною *теж лежить у психічних прикметах провідної касті окупанта*.

Умисне апелую до свідoctва чужинця, який десятки літ переді мною сконста-тував той самий соціологічний факт. *Віконт М. де Воґюе* в творі про «Російський роман» пише про виведених у Достоєвського предтеч сучасного большевизму: «Най-більша заслуга цієї заплутаної, зле скомпонованої, часто комічної і перетяженої апо-каліптичними теоріями книги («Беси») та, що, незважаючи на все, залишає вона нам ясну ідею того, в **чім є сила нігілістів**. Їхня сила не в доктрині, якої нема, ні в міцній організації; **їхня сила криється в характері кількох людей**. Достоєвський думає – і судові розправи (нігілістів) підтверджують його думку, – що ідеї змовників майже ні-які, що грізна організація властиво зводилася до кількох місцевих філій, кепсько між собою зцементованих, що всі оті фантоми, центральні комітети, виконавчі комітети, існували лише в мріях їхніх прихильників. Зате він яскраво змальовує **їхню напру-жену до краю волю, їхні душі холодні, як сталь**, протиставляючи їм **нерішучість і брак відваги** представників влади... Між цими бігунами він малює нам масу слабких, притягуваних тим, **хто більше намагнічений**. Треба якнайбільше підкреслити, що якраз **характер цих готових на все людей діє на російський народ, не їхня ідея...**»

Воґюе каже більше: прониклива думка Достоєвського в цій справі властиво по-ширюється не тільки на Росію, **але й на інші народи**. «Люди стають чимраз менш вибагливі щодо ідей, чимраз більш скептичні щодо програм, чимраз меншим стає число людей, які вірять в абсолютну вагу доктрин. **Головно їх вабить до себе ха-рактер, навіть коли вся його енергія скерована на зло, тому що характер обіцяє людям провідника, забезпечує твердість наказу, що є першою потребою людської спільноти**».

Не буду докладно розбирати твердження Воґюе. Історія й соціологія підтвер-джують їх. Найважливіше – це підкреслення, що народні маси завше підуть за тими проводирями, які виявляють сильний, а не слабкий характер, напружену до краю волю, душу холодну, як сталь. Коли матимемо це на увазі, зрозуміємо і при-чину «чайчиного горя», і причину, чому нинішні московські нігілісти (большеви-ки) взяли за чуба таких самих нігілістів Польщі, Румунії, Болгарії, навіть Франції й Італії. Заглядаючи в майбутнє, Воґюе писав: «Коли сини Базарова (нігіліста з роману Тургенєва) перейдуть до «пропаганди чином», вони здадуться нам поді-бними до наших західних революціонерів. Але пригляньтесь ближче, і ви знайдете між ними таку саму різницю, як **між диким звірем і удомашненим**. Наші найгірші революціонери – це лише злі пси. Московський нігіліст – це вовк, а відома річ, що **скажений вовк** далеко небезпечніший». Ці скажені вовки в постатях сучасних Базарових і Шигальових – Леніна, Троцького, Дзержинського, Сталіна, Жданова та ин, з'явилися на Україні в 1917 році.

Причина цього? Причина не в «партійній гризні», не в браці «об'єднання між українцями» чи якоїсь «узгідненої концепції». Причина в тім, **що вовчому характе-ру напасника українська демосоціалістична провідна верства не в змозі була про-тиставити нічого психічним напруженням, динамізмом, силою рівновартного**.

Іноді самі жертви «скаженого вовка», самі обдурені тим вовком малоросіяни українські, додумувалися до основної причини їхньої і їхньої країни халепи. За со-ціалістів зізнався *В.Винниченко*: «Ми, українські соціал-демократи, **вихолостили марксизм**», засвоїли з нього лише «одну його половину – об'єктивний хід подій, ми прийняли з нього тільки те, що може нам дати, **незалежно від нашої волі, від наших прагнень**, механічний розвиток соціальних відносин, **не маючи самі жагучого, од-важного прагнення**» знищити ненависний лад в його основах³⁶.

³⁶ Відродження нації. – Т. 2.

Брак волі, брак горіння, брак відваги – що ж це, як не ті психічні прикмети слабких, якими відзначалися, писав Воює, представники ладу, який поборювали «скажені вовки» большевизму?

Брак характеру, волі в української інтелігенції підкреслюють і советські українці. «Чому ми не з волею кричі? – запитує Гадзинський. – Чому ми, як масло, на рушії пойдій?». Чому нас «завжди хтось веде і ми ідемо послушні, аж нам не скажуть: «Стій!»». Антоненко-Давидович про те саме: не один із постатей його романів «скорився чужій силі, вона зламала його і поведе туди, куди схоче». Брак волі! Головка нарікає, що «кволе є наше «Хочу», Плужник – що ми тюпаємо в життю «без волі й охоти», що пісні наші «красні, та безсилі». Автор оповідання «Смерть» бідкається, що українці не мають волі самим іти, лише дають «мовчки, мов на налігачі, вести їх слухняних, куди треба» і куди не треба, вести чужій більш вольовій силі.

Це саме стрічаємо у Франка, який ясно бачив брак вольового первня в душі сучасної йому інтелігенції. Тичина замолodu картав ту саму психічну хворобу своїх земляків, на яку хутко занепав і сам. Ганьбив братів-поетів, що їхня зламана воля не зносить «грубого, не прозорого світу», що прагнуть спокою «там, де боротьба і бурі», що красу добачують «у небутті», в зануку волі, і скрикує: «Так як же нам зламать тиранію й тюремні ґрати, коли співці у нас всі євнухи, кастрати?»

Ці «співці» лише перейняли «традицію» смутної пам'яті XIX віку. «Володар дум» другої половини того віку М. Драгоманов проскрибував усе, що мало на собі печать міцної волі. Негував «фанатичну винятковість». Громада була вільна і могла сама вибирати, до якої нації прилучитися, ніхто не смів накинати їй «примусову національність». Слово «ренегат» треба було «вилучити зі словника як наслідок часів релігійного фанатизму». Кожний мав право зрадити націю, серед якої родився. Вести народ? Ніхто на це не мав права, бо «куди народ наш схоче піти, те і буде». Народ мав «врожений інстинкт до досягнення соціальної правди», ніяка інтелігенція, ніякий провід не смів йому в тім заважати. Драгоманов (писав Франко) «за ніщо ставив вагу і роллю інтелігенції», вагу проводу. Останній не мусив мати якусь волю, мусив пасивно слухати маси. Це була пропаганда безвольности, безхарактерности і принципіального «безначальства».

Тої самої ментальности були політики 1917 р. Найменше думали вони апелювати до чинника національної волі, енергії, характерности. Всіма силами намагалися в добу революції вгамувати вибух народного гніву, загнuzдати його «пристрасті», його «винятковість», ввести в рамки міщанського «благоденствія» революційний потік, переконати ворога «жити без кулака», уважали, що змаг за волю може обійтися «без непотрібної і небажаної боротьби». У їхньому мозку «не містилася думка, що доведеться силою здобувати» право нації на існування. Ідейний вождь демосоціалістичної інтелігенції тієї доби М. Грушевський відкидав «напруженість стремління», «напруженість волі» як чинник, конечний для перемоги, відкидав якраз ту «напругу волі, що її уважав за конечну передумову перемоги Воює».

Один із симптомів небезпечної хвороби нашої інтелігенції – той, що навіть деякі з тих, що себе звать націоналістами, за взір патріота беруть собі не, скажімо, Міхновського, а М. Грушевського, не когось, хто загинув не скапітулювавши, а того, хто покаявся, хто пішов добровільно, без примусу, служити переможцеві і кликав до капітуляції інших³⁷.

У сліди Драгоманова пішла і наша публіцистика кінця XIX і XX вв. Її ідеалом провідника не була людина, що вміє командувати, з душею «холодною, мов сталь»,

³⁷ Стаття В. Янова // На Варті.

із серцем рішучим і відважним. Навпаки – її ідеал вождя – це людина «жіночої м'якості, лагідна і толерантна до кожного», з «чулою натурою». Вождь має не вести, а «бути поплавком на поверхні народної стихії», плисти, куди вона несе, без власної волі. Старатися повести народ за своєю ідеєю було мовою тієї інтелігенції недозволеною «муштрою народу під своєю командою».

Безвольність і безнапрямність інтелігенції стали гаслом публіцистів із МУРу. Енергія людини волі, що, як магніт – залізо, притягала до себе масу, висміювалася МУРівцями. В їхній ідеї провідник не смів різнитися від пересічної «малої людини», мав бути пересічної порядности (чи непорядности) і пересічної волі, міг бути характерним або безхарактерним, «вольову людину» мав заступити тип політикана і крутія. У канадській українській пресі віджила стара теорія Драгоманова – охорони права на ренегатство. Оборонці чужої тиранії, оскільки були «братами по крові», ставали заблуканими братами, на яких не вільно було кинути камінням³⁸. Принципіальні опортуністи, які завше підкорялися всякій силі, що виконувала владу на Україні, були (на думки вже таборової преси) не опортуністами найгіршого гатунку, а просто політиками «старої школи», такими патріотами, як і ті, гаслом яких була боротьба з окупантами.

«Душі холодні, як сталь», воля, вміння вести і командувати – все відійшло на задній план. Гаслом дня стала безхарактерність, різні кола і гурти прикривали її різними тріскучими фразами: одні – вимогами «тактики», другі – вимогами «духа часу» чи «прогресу», треті – містичною «волею народу», четверті – «любов'ю до ближнього», п'яті – потребою «об'єднання» і шукання «спільної концепції», яка «давала б запоруку, що доведе до визволення» та ин. **Та в основі всього цього лежав параліч волі провідної інтелігенції, яка поволі втрачала живу енергію і силу правдивих вождів нації.**

Своє народолюбство («воля народу», «суверенний народ» та ин.) наша інтелігенція перейняла від народництва московського, та перейняла поверхово. Бо це останнє не зрікалося своєї провідницької місії щодо туманного поняття «народу». Кандидати на нову (по дворянах) еліту в Росії, писав Достоевський, «були переконані, що народ наш зараз же прийме все, що ми йому вкажемо або накажемо... Наші «общечеловеки» у ставленні до свого народу були цілковитими поміщиками... Народові – за нами чи нам – за народом? Ми повинні схилитися перед народом, але під однією умовою, і це *sine qua non*³⁹: щоб народ і від нас прийняв багато... Ми не можемо знизитися перед якою то не було б його правдою, наше хай зостанеться при нас, і ми не віддамо його нізащо на світі, навіть у крайнім разі, за щастя сполучення з народом». Пізніші нігілісти й московські революціонери теж застерігалися «перед паданням до ніг перед стихійністю».

Москалі все добре знали вагу активно настроєного з «душею, холодною, мов сталь», проводу, переконаного у своїй правді. **І якраз тому в зародку прагнули забити всякий натяк на повстання подібної психіки в нас.**

Зграї советських псів виношували нових людей – типу провідників, які могли б вести, наказувати, притягати маси до себе, мов магніт – залізо. Різні Затонські, Яшеки, Лейтеси зчиняли гвалт: як сміють якісь «куркулі з Кобиляк» рівнятися зі «старшим братом»! Як сміють своє месіяństwo висувати! Як сміють проти московського «скаженого вовка» викликати українських «вольових людей», «конкістадорів», проповідувати «ніщешанство», потребу «сильних людей». Це ж фашизм! А Кремлеві

³⁸ «Укр[аїнський] Робітник», «Новий Шлях»

³⁹ Необхідна у мові; *букв.* «те, без чого неможливо» (скорочення від *conditio sine qua non*) (лат.).

вторуючи, в'їдали на них «землячки». Цілком так, як тепер, і з тієї самої причини в'їдають на «вісниківство» емігрантські «землячки»: як сміливо ширити «вольові, елітарні теорії», пропагувати культ «орденів» поза волею самої маси», робити «апостоу воли, віри, ентузіязму», коли «ключ до перемоги» лежить не в «конкістадорах», а «в маленькій людині»! Нам не треба «фанатиків і ненависників», не вони, а сама маса є «форматором і творцем визвольного руху» та ин.

Як тоді різні Пилипенки настирливо радили «вольовим людям» залишити свої «месіянства» і «не гнути кирпичу перед робкором», так тепер емігрантські «енки» настирливо радять «не гнути кирпичи» перед «маленькою людиною», перед «камбрумами», в них же спасіння народу...

А коли в 1917 р. зірвалася на ноги повна ще козацьких традицій Україна, Винниченко й інші «енки» висміювали «віру в багнети», жупани, в шаблі й «у дим гармат», ось, мовляв, *«кріпак спішить на шляхтича перевернутися»*... *Ось у цім була суть проблеми.* Москалі й наші «енки» не допускали, щоб смів перевернутися кріпак на войовника. Не допускали й польські шляхтичі (і рідні Киселі), щоб смів відвічний кріпак перетворюватися на козака. І тепер московські Базарови і наші Швейки накладають «вето» на нову людину з психікою не хама, а пана, яка у вогні революції повстає на Україні. Коли обдерти противників «елітарних теорій» із маски пишних фраз, то дуже хутко вгледимо, що за ними криється. Коли вони проти «конкістадорів», то тому, що (як Лейтеси і Затонські) хочуть бачити нас вічними кріпаками. Коли проти «фанатизму», то тому, що «фанатики» заперечують право на ренегатство (якого оборонцем є Драгоманов). Коли проти «ненависництва», то тому, що виправдовують зрадництво «рідних по крові» земляків. Коли проти «орденства», то тому, що проти суворой дисципліни в рядах провідництва. Коли поборюють «вісниківство», то тому, що адорують московський Схід і засадничо проти боротьби з ним.

Теоретики соціалізму мають свою науку. Їхній провід був прекрасний, але все скінчилося катастрофою. Всупереч тій науці, автор цієї статті все підкреслював виїмкові прикмети нашого народу, який у часи 1917-1921 рр. не мав відповідного проводу. Але, визнаючи за масою її додатні сторони, не треба думати, що вона є «форматором і творцем» життя. Форматором завше був, є і буде провідна верства. Бували приклади, що значно менші числом армії розбивали численніші, коли на чолі їх був здібніший штаб чи вождь. Але нема прикладу, щоб при рівній кількості військ обох противників перемагав той, якого штаб був дурніший.

Коли зробити підсумок тому, що зацитовано тут і з критиків, і з апологетів нашої інтелігентської верхівки, то образ її буде страшний. Це є, отже, люди з «вихолощеною волею», без «жагучого, одважного прагнення». Це – «масло», глина в чужих руках із «кволим «Хочу», яких «завше хтось веде», які «без волі й охоти» сунуться на чужий наказ, мов «слухняні воли». Це – позбавлені «фанатизму віри» «євнухи-кастрати», завше готові, нерішучі і хитливі», схватися за «народну волю». Це – люди без «пристрасти», без «вольової напружености», «лагідні, толерантні, по-жіночому лагідні», з «чулою натурою», на правду «маленькі люди». Тяжко припускати, щоб провід із такою психікою міг бути атрактивним магнітом для маси, щоб маса вичула в них провідників, щоб захотіла скоритися такій «волі». Тяжко собі уявити, щоб вони могли тримати рівновагу російському нігілізмові чи большевизмові з їхньою «напруженою до краю волею», з їхньою «душею, холодною, мов сталь», «готових на все», з їхньою енергією і твердим характером...

Свідомість своєї непридатности на вождівство не раз прискала з уст самих тих провідних постатей нашої інтелігенції. «Не нам осміяним сміятись, не нам скаліче-

ним іти, сліпим – відшукувати світи!» – звирявся Олесь. «Не нам, знесиленим журбою, роздертим сумнівами, битим соромом, не нам тебе провадити до бою!» – писав Франко. Навіть Драгоманов (у листі до Павлика) жалівся, чому не мав якобінської психіки, «чому не народився деспотом... Був би мав більше впливів на цілий ряд молодих поколінь», бо «тепер якобінські люди пішли скрізь».

Ці мимовільні зізнання Драгоманова цікаві. Він визнає, що «якобінські люди» мають більший вплив на народ, визнає те, що твердить Вогюе: тільки той провід матиме вплив, який має фанатизм віри і волю здійснити свою ідею. Без відповідного психічного наставлення, без цього фанатизму віри, без цієї волі, «холодної, мов сталь», не допоможе ніяка ідея, ніяка концепція, ніякі «узгіднення», ні «об'єднання». Ця воля – той невидимий вітер, який надуває вітрила, і без якого найкращий вітрильник не зсунеться з місця. Які б об'єднання і концепції не видумували люди з атрофованою волею, з психікою «маленької людини», нічого з тих об'єднань і концепцій не вийде позитивного. Не ідеї і концепції формують світ, а люди, одушевлені і надхнені ними. Формують світ такі фанатики, як «еретик», як Жижка, як неофіти Шевченка, як хрестоносці, як якобінці, ніколи люди «лагідні», не євнухи з «вихолощеною волею». Ці форматори життя не «такі, як усі», не з прикметами пересічної людини, навпаки, вони здушують у собі прикмети тієї людини – оспалість, вигідництво, брак відваги, безхарактерність, толеранцію зла і нікчемности, є «односторонніми», такими, як вимагає цього їхнє велике діло, до якого чують себе покликаними Провидінням.

Якими б крапленими картами не грали замасковані адоратори московського Сходу, каста нових людей повинна повстати на Україні, фанатиків, як Вишенський чи Савонарола, людей віри, як перші християни, душевної твердості, як герої нашої старовини варязької, «жорстокі» і «нетолерантні», як хмельничани, до займанців і їхніх попихачів, люди напруженої волі і непохитного характеру.

Цим разом слушна заувага вирвалася Драгоманову: такі люди, як він їх називав – «якобінці» і «деспоти», *народжуються*, ними не можна стати. На Хмеля не можна «вивчитися тому, хто вродився з душею «хамового сина». Сковорода казав, як черепаха не вчи, не буде вона літати, як орел.

Ось у чім суть нашої проблеми – вона в площині духовій, психічній. Бо там лише, де психічно «дрібніють люди на землі», «ростуть і висяться царі». Від появи чи не появи таких нових людей на Україні, від ліквідування рабського типу залежить (і Москва це знає!), чи залишиться Україна країною ілотів, погноєм москалів, чи стане вільною. Або «скажені вовки» в постаті «бесів» Достоєвського утвердять своє панування на нашій землі, або Україна знайде в себе на них доптерів, які об'єднують націю, які перегризуть горло вовкам. Слушно писав Вогюе: «Масу вабить до себе характер ... характер обіцяє людям провідника, забезпечує твердість наказу, що є першою потребою людської спільноти».

Червень – липень 1950 р.

ДУХ ОТАРИ І ДУХ ПРОВІДНИЦТВА

Мине сто літ, і якийсь український соціолог із здивуванням розглядатиме одне патологічне явище в нашій громадській життю, а саме – дурійку об'єднання. Об'єднання як самоціль! Щоб не було проводу одного якогось табору, хоч таке буває всюди, хоч би у Великій Британії, де націю провадить якась одна партія, а ніколи – якесь об'єднання. Ця відраза до провідництва іде в нас так далеко, що всі групи охоче спихають його на плечі так званого «народу»: народ вирішить, народ нам вкаже... Кому вкаже? Проводові!? Добре поняття про те, що таке провід...

Народ, маса знає, хоч і не завжди, чого він *не хоче*. Та рідко знає, чого він *хоче*. Коли в 1917 р. у царській імперії вибухнула революція, народ знав, чого він не хоче. Але не знав, чого треба хотіти, щоб не було того, чого він не хотів. Це йому має сказати провід, який і поведе його добрим шляхом, якщо провід добрий, або облудним шляхом, коли провід злий. Народ в 1917 році не хотів війни, не хотів слабкого царя, ні дворянської касті, ні армії, ні поліції. Але що треба було поставити натомість, він не знав. Провідною групою, яка йому це вивтовмачила, були большевики, які й пояснили, що замість поліції треба міліції, замість царської армії – червоної армії, замість війни – «пахабний мір», замість царя – Леніна, а замість скрахованого дворянства як правлячої касті – «народних комісарів». Нездисциплінований, некультурний, дикий у жадобі помсти й стремління до добробуту й вигоди московський народ повірив облудному рецепту большевиків і пішов за ними. Що з того вийшло, бачимо. Але про інше йдеться: про те, що народ не формулює позитивних цілей революції, це робить за нього та чи та партія чи група, за якою піде активніша частина народу і пасивно – пасивніша. В боротьбі між собою кількох претенденток на національний провід у Росії перемогли лєнінці, розбивши не тільки сили царистів, але й лібералів, «есерів» та інших лівих.

Так само було в часи Французької революції 1789-1804 рр., коли в громадянській війні і кривавій боротьбі різних революційних національних груп перемогли на довгий час яacobінці (Робесп'єр, Марат, Сен-Жюст), поки їх не змела армія Бонапарта. Так було за часів революції Кромвела, коли керму державного корабля обійняла не ціла залага, а меншість – «капітан і старшини». Так було за повстання Богдана Хмельницького. Великий гетьман ніколи не робив жодних об'єднань, він підняв прапор повстання сам із Військом Запорізьким, і ні для кого не було таємницею, що він і хмельничани у випадку перемоги будуть тою провідною кастою, яка правитиме визволеною Україною й об'єднає націю.

Не инакше було, наприклад, і в Польщі між двома війнами. Пілсудчики, що заволоділи державним кермом, були далекі від того, щоб мати за собою народ, край. Коли польські легіонери в 1915 р. з'явилися у визволеній від москалів Варшаві, були випадки, що їх викидали з трамваїв... А один легіонер-поет з огірченням писав в одній газеті:

*A gdy do Warszawy, do samej Warszawy
Dotarć wśród waiki pomógł nam Bóg, –*

*Witał nas tłum – zawsze ciekawy,
Depcząc serca, rzucone na bruk!*⁴⁰

Цей самий натовп віддав пізніше владу в краю в руки пілсудчиків. І так буває завжди: формулює завдання нації і доби, веде народ та чи інша активна меншість.

Чому так буває? Знаний історик *Inolit Тен* пояснює це явище на прикладі Французької революції. Він так характеризує пересічних французів того часу: «Уникнути ізоляції, приєднатися ліпше до найбільшої громади, завжди творити масу, якесь більше тіло, все йти за імпульсами згори, які збирають до купи розкидані одиниці, – такий є інстинкт отари». І ним, власне, була заражена французька маса. У вирішальні моменти революції ця маса потульно корилася якобінським терористам: «Звичка коритися і певна м'якість вдачі, виплекані адміністрацією монархії і давньою цивілізацією, знищили в людині здатність передбачати небезпеку, мілітарний інстинкт, здатність покладатися лише на себе, волю, допомагати собі взаємно, рятуватися самому. Тому, коли революція обертала таку націю в стан первісних неупорядкованих відносин, домашні приручені звірята були пожертві хижакими». І далі: «Французи потребують чутися скошарованими, їм треба дотикатися один до одного; чванство, ні правил, ні методи, бунт на словах і ні однієї душі, яка б не тремтіла перед капралом»... А звідти виходить, що вони, «маючи потребу, щоб ними правили, як барани потребують чабана і сторожового пса, приймаючи або зносячи їх, хоч би чабан був різником, а сторожовий пес – вовком».

Ці слова Тена стосувалися, мабуть, не тільки французів. Може, він виразив свою думку надто драстично, але вона у своїй суті – правильна. Маса у величезній більшості зайнята своїми буденними справами, боротьбою за хліб насущний і потребує охорони, миру, добробуту. А ті, що її провадять і охороняють від вовків, – пастирі й сторожові пси – це активна меншість, *люди іншої породи*, зліплені з іншої глини. Маса потребує, щоб її провадити, і вона піде за тим, хто має в крові інстинкт провідництва, команди, хто має відвагу вказати дорогу і брати відповідальність за її правильність, хто без компромісу афірмує свою ідею, а формує її ясно, чітко й недвозначно, хто має виразне «*Так!*» і виразне «*Ні!*». Хто знає, що він любить, а що ненавидить, хто твердо знає, де приятель, а де ворог, хто готовий боротися і битися за своє, твердо вірить у свою ідею і в те, що лише він чи вони (певна група) є покликані вести народ. Тільки це імponує масі. Тому й каже Тен, що маса скоріше піде за таким чабаном, який є різником, і за таким псом, що є вовком, аніж за проводом, який складається з овець, має психіку маси і не позбувся притаманного масі отарного інстинкту.

У нації, де не постала така окрема самосвідома провідницька група, де панує дурійка об'єднання, панує неподільно інстинкт отари. Така нація не виступає самостійним чинником, не відіграє окремої ролі на арені події. Де така провідницька група викристалізувалася, вона має шанси вести маси, об'єднати націю. Де такої групи нема, може бути об'єднання груп, партій і клік, але *ніколи не буде об'єднання нації*. Бо не імponуватиме воно ні чужим, ні своїм.

Деякі наші політики підходять до справи об'єднання так, ніби розходилося про погодження Довгочхунів із Перерепенками. Різниця, які ділили тих достойних осіб, очевидно, не такі, щоб не можна було їх за склянкою узгіднити. Та ж так легко,

⁴⁰ А коли до Варшави, до самої Варшави

Дійти серед бою поміг нам Бог,

Вітав нас натовп – завше цікавий,

Топчучи серця, кинені на брук! *Пер. Ред. (польськ.)*

здається, «культурним людям» зібратися разом, «вислухати спокійно різні думки», так легко зробити «свобідний обмін думок», що є «запорукою здорового, правильного розвою збірноти». Нащо сваритися? Та ж тоді «гурт стає нездібним до критичного думання», тоді паношитися в нім «патологічний комплекс нетерпимости» та ин. І ці довгочхунівські розмови провадяться в часи світових і громадянських війн та революцій, в часи смертельного дужання різних ідей, що суперечать одна одній. У часи, коли кожна нація розкололася на різні табори і коли всередині кожної спільноти йде боротьба за «або пан, або пропав».

Мої противники не люблять «абстрактних теорій», вони волять реальні факти і практику життя Добре! Візьмімо реальні факти і то ствержені не мною, а ними самими, тими, ніби практичними, закоханими у всякі об'єднання, земляками... Проповідують вони об'єднання всіх людей однієї крові. Це теорія, а що з того виходить на ділі? Ніхто з них не почувається в змозі бути кромвелівцями, а тому – об'єднання! А тоді до такого об'єднання притягається всіх. Притягається тих, які у своїх деклараціях відмовлялися хоч би одним реченням згадати про збройну боротьбу проти Росії... Втягається тих, які в інтерв'ю з чужинцями називали УПА «дрібним явищем, на яке не варто звертати увагу». Притягається тих, які називали українських партизанів «бандерівськими есесами». Притягається тих, які в 1939 р. пропонували більшовикам «лояльну співпрацю», щоб будувати не фантастично-романтичну, а «сучасну реальну Україну» під проводом Сталіна і МВД... Притягається усяких! Притягається тих, що захоплюються всесвітніми федераціями і за гасло висувають «максимум релятивної незалежності», бо абсолютної незалежності не може бути... Притягається таких, які висміюють українських «фашистів» і доносять на них перед «дорогими товаришами» – московськими соціалістами та іншими.

Це так у політиці: об'єднати всіх. І в літературі також «єдиний фронт». МУР творить «велику літературу» з усіх, крім «вузьких націоналістів». Гуртує Швейків, а незалежницькі газети ласкаво приймали до себе вихованців Шереха, про одного з яких недавно писали, що був він колись власовцем, співробітником гітлерівських газет, потім бандерівцем, далі багрянівцем, а потім став гетьманцем і неокатоликом. Другий теж спочатку був співробітником більшовицьких «Нових Шляхів» у Львові, потім паризького «Українського Слова», потім гетьманської «Нації в поході», далі – лавреатом Українського Католицького Союзу, літературним редактором «Української Трибуни», нарешті, опинився в більшовицькім «Громадськім Голосі».

Подібні Швейки творили «єдиний фронт» об'єднання в літературі (МУР), обсмаровували націоналістичну ідею («завузька» була для них!), зогиджували «людину визвольного руху», опльовували поетів «Вісника», цей журнал і все при повній майже байдужості так званого громадянства, бо й воно стояло за об'єднання. І як же можна було позбутися в нім таких цінних осіб разом із їхнім протектором?

Навіть прихильники збройної боротьби проти Росії вважають, що саме ті, що тую боротьбу провадять, не мають право репрезентувати націю. Мусить існувати «загальнонаціональне керівництво». Бо поки його нема, багато з опортуністично настроєних інтелігентів стоятимуть на боці від цієї боротьби... І хоч ясно було, що «включитися в революційну боротьбу» та інтелігенція не хоче просто через «звичайний дрібноміщанський опортунізм життєвий і політичний», хоч ясно було, що та опортуністична інтелігенція змагалася з УПА «брехливими демагогічними аргументами», та все ж таки, видається, треба було конче створити «загальнонаціональне керівництво» збройною боротьбою, до якого треба було

притягти і тих опортуністів, які виступали проти збройного руху та ще й «брехливими, демагогічними аргументами»...

Коли в Галичині в 1939 році хотіли творити об'єднання, коли треба було до керівництва революційною боротьбою втягнути опортуністичні партії, то створити загальне керівництво, складене з представників різних організованих політичних партій, не було можливо просто тому, що такі партії взагалі не існували. Значна частина колишніх українських визначних політичних діячів опинилася в таборі УЦК і вела завзяту боротьбу як проти УПА, так і проти ідеї революційної боротьби за українську державу взагалі. Але навіть і ті одиниці, які «займали нейтральне або прихильне становище до УПА», важко було притягти. А опортуністичний табір, коли настали спокійніші часи, знову виліз на денне світло, рекламуючи себе як «мозок народу», як «єдиних, правовірних демократів». Вилізли, щоб капіталізувати для себе осоружний їхньому серцю повстанський рух на Україні. Здавалося б, що політиків цього табору треба було б тримати якнайдалі від революційного табору і руху? Видається, що ні! Що з ними треба ліпити те чи те «загальнонаціональне об'єднання», треба консолідуватися з представниками тих «неіснуючих партій». Це явище, безперечно, патологічне.

Аргументація тут не грає ролі, вона лише так, між іншим, бо треба ж мати якусь аргументацію! У дійсності *тут говорить голій отарний інстинкт*. Бо тяжко довести, що об'єднання революціонерів із перекиначиками, з кандидатами на власовців або «лояльних співробітників» большевизму, із засадничими ворогами революційної акції, з колишніми чи майбутніми квіслінгами може піти на користь визвольного руху. Консолідатори радять зійтися різним партіям до купи, кожній уступити трішки зі своєї правди, узяти трішки з правди іншої партії, і правдивий шлях буде знайдено. Не буде чого більше сперечатися, зійдуться разом «єдинокровні брати»... Правда, консолідатори зізнаються, що «протягом 30-х років тільки націоналісти вели безнастанну війну з усіма наїзниками і передусім вони далі її провадять». Але все ж кличем доби є «згода і об'єднання єдинокровних братів» усяких партій, які з наїзником ніколи не боролися і не борються.

Правда, інтелігентніші з об'єднанців уже розуміють, що не все в порядку з тими «єдинокровними братами», що серед них є і нешляхетні брати, які «свідомо продають за лакомство нещасне свою отчизну», попросту зрадники, і з ними не треба консолідуватися... Багато таких? Думаю, що не мало. Наша доба, як, звичайно, подібні епохи, виплескує наверх і героїв, і плюгавців. І це не тільки наша доба. Що з тими «єдинокровними братами» не все в порядку, зауважив ще І.Франко. Серед тих «єдинокровних братів» скільки він знаходив людей із «браком правдивого характеру», людей «сентиментальних, без гарту і вольової сили», скільки ж «всякого роду ренегатів і перевертнів!» Скільки Шевченко знаходив серед земляків «рабів із кокардою на лобі», «лакеїв у золотій оздобі», скільки «свинопасів» духом, скільки «донощиків і фарисеїв!» Скільки серед своїх земляків знаходив Гоголь «нікчемних малоросіян», які «наводнюють Петербург донощиками!» Наша жажлива доба, повторюю, виплеснула на поверхню життя, поруч з осібняками великого героїзму й посвяти, і оте шумовиння. Є ці типи і в нашій політичній середовищі. Є вони в емігрантських партіях і установах усякого роду. І чи їх треба притягати до «всенационального об'єднання»? І тих «єдинокровних братів» втягати в загальнонаціональну репрезентацію для того, щоб було більше, щоб були всі?!

У конфлікті революційно-самостійницького табору з тими «землячками» (вираз Шевченка) не йдеться, як думають розчулені патріоти, про різні погляди на визвольну

справу, а про щось зовсім інше. Ідеться про конфлікт *людей різної вдачі, різного духа, різної породи*. А такі конфлікти згладжуються не дискусіями, а боротьбою.

Що допоможе взяти тих «землячків» до національного керівництва? Спільної мови з ними самостійникам не знайти ні впрягтися з ними до спільної акції. За своєю вдачею вони – квіслінги. Часом зубаті квіслінги, але тільки квіслінги. У свій народ і його правду вони не вірять, є лише прислужниками кожного окупанта, а гостро (на словах) виступають лише проти такого займанця, який не хоче з ними говорити, не хоче дати їм «хоч пів дулі». Є це порода людей, які були, наприклад, за Гітлера «націоналістами», а переміг Рузвельт вони відкрили в собі «демократичне» серце, а навіть соціалістичне. Це люди з психікою тих діячів Першої світової війни, які за Центральної Ради своєю соціалістичною правдивістю гадали собі купити ласку в панів ситуації. Люди психіки Винниченка і Грушевського. Як вони себе не називали б, як не підшивалися б під зраджену ними ідею націоналізму, з природи, з вдачі це – порода крутіїв, які не мають віри ні у свою силу, ні в правду свого народу, які «з тактичних поглядів» кожночасно готові перекинутися під чужий прапор, які зі своєю «дипломатією» може були б на місці директорів провінційальної «Просвіти» або кооперативу, але які, вилізаючи на арену політики, гублять справу, за яку візьмуться. Єднатися з ними? Це означає компрометувати національну ідею перед чужинцями, ослаблювати її престиж і притягальну силу серед свого загалу. З ними можна при сприятливих обставинах створити з України колонію чи протекторат якоїсь інтернаціональної мафії, ласки якої вони запобігливо жebraють, але ніколи – національної України, в якій затріумфувала б своя правда і сила, з квіслінгами не здобути. Велику помилку роблять ті, які думають, що справа самостійности і національної революції виграє від спілки незалежницьких національних груп із табором крутіїв.

Наївно дурити себе надією, що спільно з ними можна знайти свою велику національну правду. Дехто дуже просто уявляє собі цю справу. Думає, що «спільнотна правда» може повстати, коли кожний осібняк і кожна партія «зречеться частково своєї малої правди на користь великої, загальної»... Але де ж є ця велика загальна правда? Де її носії? Коли зберуться до купи різні групи й партії зі своїми «малими правдами», коли вони зречуться частково тих правд, то хто ж їм подасть ту велику правду, на користь якої вони зрікаються своїх малих, коли ні одна з груп не несе тієї великої правди? Дехто думає, що треба лише не «занадто сильно» бути прив'язаним до своєї правди, що не треба зігрівати її гарячістю свого серця, а підійти до справи з «холодним розумом». Уся біда в тім, на думку тих угодівців, що «наше сприймання світу не є холодне, ми зігриваємо його своєю сердечною кров'ю», і, власне, це небезпечно, бо, «будучи в кайданах серця, тяжко нам піднятися до схоплення суті буття, як його вимагає від нас холодний розум»... А «холодний розум» знає, що «правда не є абсолютна, але подільна»... Отже, хай кожний щось скине зі своєї правди, і Україна буде «врятована», знайде свою правду⁴¹.

Коли так думати, то це означає намарно посилав нам Господь своїх пророків і віщунів. Намарно вогненным серцем і гарячою любов'ю, не «холодним розумом», проповідували нашу велику правду Шевченко, Леся Українка, Олена Теліга. Правду абсолютну, неподільну! Ні, ціле наше нещастя якраз у тім, що мало в нас таких, що мають гаряче серце, мало людей, які трималися б нашої великої правди, уважаючи її за абсолютну. Біда в тім, що мало в нас людей беззастережної віри, яка не ослаблює, а скріплює розум. Біда в тім, що так звані люди «холодного розуму» – це люди без

⁴¹ Укр[аїнський] Сам[остійник] – 29 червня ц.р.

віри, без любови. Це люди вічно хиткі, які не мають ні виразного «**Так**», ні виразного «**Ні**». Це ті літеплі, ні студені, ні гарячі, яких світова історія викидає на смітник...

Ні, ні з тими людьми дрібних, подільних правд, ані з тими людьми без серця і без віри, готових завсіди «спустити з ціни» свою дрібну правду, великої правди ніколи не знайти ані не піти з ними на великий шлях визволення. **Правду несе з собою, звичайно, якась одна спочатку невелика громада.** Чи добру, чи злу, процес від того не міняється. Мала група апостолів несла велику правду. Свою правду несли Кромвелеві «круглоголові». Свою правду несли хмельничани. Свою «правду» диявола несли яacobінці, а за ними – большевики. Носієм якоїсь ідеї, доброї чи злої, завсіди виступає мала група – «забобонна», «нетолерантна», «фанатична» та ін., як звать її ті люди, що не в змозі ані вірити, ані любити, ані ненавидіти. Треба собі раз на все сказати одну правду: тридцять літ большевизму на Україні, а перед тим приблизно 120 літ царату, рахуючи від повного скасування автономії в 1783 р. на Лівобережжі й анексії Правобережжя в 1795 р., витворили на Україні тип «презренного малороса», в Галичині – тип «рутенця» – крутія, який і досі не щез безслідно. Тип нового українця, в яким відродилася давня козацька душа, тип, викликаний із минулого генієм Шевченка і чинами нового покоління самостійників і борців, людей нового духа – у великій меншості на нашій землі. Коли люди цього духа з'єднуються разом для свого великого діла, мусять знати, що вони – меншість. Мусять знати, що їм не по дорозі з людьми з психікою «Яреми – хамового сина», який навіть крилами, що йому за плечима виростають, замітає світлицю чужого пана. **Ця меншість має принести в маси, в загал нашу велику правду, та меншість і об'єднає довкола тієї правди націю.** А ніколи – спільні правди Довгочхунів і Перерепенків.

Ці ідеї я розвивав здавна. А переді мною М. Міхновський у «Самостійній Україні» писав, про що варто пригадати, що не по дорозі нам із тими «єдинокровними земляками», які «виплекали цілий культ лояльності», які відзначалися нечуваними «сервілізмом і безідейністю», які «зробили український рух чимось смішним, чимось ганебним». Міхновський кликав **відсепаруватися** від так званих українофілів: «Їм не місце з нами». Це гасло й нині стосується тих «людей спідленого серця» або просто байдужих до справи визволення.

В одній міродатній постанові ще з 1950 р. зазначено, що причини невдачі консолідаційних заходів полягали в «неправильній політичній концепції, в прихованих тенденціях, принципах і методиці та **в характері її організаторів**». Як мені здається, то причиною невдачі було **лише це останнє – вдача консолідаторів**. З людьми тієї вдачі не роблять консолідацій...

Цілий світ поділений на різні табори, між якими ведеться одверта або укрита громадська війна. На одному боці – комунізм, його соціалістичні «вороги»-приятелі, укрите інтернаціональні мафії, що потиху сприяють комунізму й Росії і де лише можуть нищати на Заході дух націоналізму, ідею свободи народів і людини. Це – світ, який через непримиренність Москви мусить стримувати її наступ, хоч цього зовсім не хоче. Другий табір – світ християнської цивілізації, світ власної національної правди, світ, якому ще дорогі проскрибовані всюди ідеї нації і свободи. Люди цього табору – в меншості і серед нас. Наші квіслінги знайшли в тих мафіях нового пана, перед яким б'ють поклони, а завтра, може, і йому продаватимуть Україну. І тому самі безсильні, але, чуючи підтримку цілого «прогресивного світу», вони непримиренні й будуть непримиренні до націоналізму і до нашої власної національної правди. З консолідації з ними ніколи нічого не виходить.

Так стається завсіди, де стикаються між собою на тіснім мості великі правди або правда з великою брехнею. Квіслінги зі своїми колегами не панькалися б, коли б мали за плечима чужу екзекутивну силу. Не бракує прикладів і на еміграції, коли вони звертаються з доносами до чужих Пилатів, щоб недогідних собі «анархістів» викинути із зали за поміччю поліції або з країни, до якої квіслінги себе «акредитували».

У часах, які переживаємо, ті провадять країну, які її визволять від займанця. Не инакше було в 1648 р. на Україні. Не инакше було б, якщо б Орликові вдався похід у 1711 р. на Україну. Велика нісенітниця думати, що «легальне представництво нації» в краю чи на еміграції, коли край є під займанцем, може керувати повстанським рухом проти окупанта. Хіба що уряд і армія в боях з окупантом змушені покидати столицю і продовжувати боротьбу на окраїнах так, як це було в 1917-1919 рр. А поза такими випадками – чи революційну акцію проти окупанта в Галичині по Версальським мирі провадило УНДО, українська «серйозна репрезентація», чи ОУН? Чи збройною акцією Пілсудського керувало «Коло Польське» у Відні чи Петербурзі? «Легальне представництво нації» в окупованім краю веде, звичайно, угодову політику супроти «союзника», а часто є його потульним знаряддям. Тому нема й що думати тим, які кермують збройною боротьбою нації, сушити собі голову ліпленням об'єднань і творенням «загальнонаціонального представництва». На таке емігрантське «представництво» треба махнути рукою і робити своє. Справжнє представництво нації вийде з середовища, яке вижене з України окупанта. І з тим середовищем тільки й буде рахуватися чужина. Але це середовище мусить мати на прапорі не чужі гасла, не сфальшовані нібито «позиції визвольного руху», які такими не є і яких країна не прийме, а гасла **своєї національної правди**.

Ті, які свято переконані, що несуть на Україну нашу велику правду, люди віри і чину, люди характеру і відваги, люди непримиренні до ворога і до погані у власних рядах, люди, які потрапляють вирватися з квіслінгівського багна і об'єднуються спільним духом між собою, лише заїмпонують чужині, тільки вони стануть атракційним, ідейним і організаційним осередком, який згодом потягне за собою через голови квіслінгів і крутіїв народ, об'єднаний довкола нашої національної правди. Якщо цієї групи не буде, ми далі будемо варитися в клоаці об'єднання, і це буде ознакою, що в наших угрупованнях і надалі панує інстинкт отари, яка не вміє знайти ні своїх пастирів-чабанів, ні своїх сторожових псів. А такі отари або роздирають вовки, або дістають для охорони чужих псів...

Генерал де Голь міг врятувати Францію в 1944 р., коли б він узяв владу в свої руки, яка лежала на вулиці. Замість того, він почав крутити катеринку об'єднання з усіма «єдинокровними (і навіть не єдинокровними!) братами», в тім числі з комуністами і прихильниками «сучасної Франції», які ненавиділи справжню традиційну національну Францію до глибини душі, воліли від неї або Москву, або ту чи ту інтернаціональну мафію. Опам'ятався запізно, коли єдина нагода була втрачена... Грізна пересторога для нас!

Серпень 1952 р.

НАМУЛ НЕВОЛІ

В Індії, Індонезії, Китаю – і не тільки там, націоналістичні, визвольні рухи набувають соціалістичної, а навіть комуністичної замальовки, часто промосковської. Почалася ця «еволюція» з німецького націонал-соціалізму. Головно підкреслення не націоналізму, а соціалізму, далі – пакт приязні з Московщиною, нарешті – не принципіальна, а вимушена війна проти Росії (як вимушеною, не принципіальною була б і Третя світова війна, війна Заходу проти Росії). А притім – укрите або явне захоплення «генієм» московського народу, що виявилось передусім пактом неагресії 1939 р., а потім власовщиною і повною анемічністю протибольшевицької пропаганди в гітлерівській Німеччині.

По укладенні того фатального пакту в останній книзі «Вісника» (вересень 1939 р.) я писав з того приводу, що ніякі пакти тривалого вирішення української проблеми не створять, «не створить і останнє залицяння Гітлера до Сталіна... Поступового паралічу московської імперії не зможе стримати Сталін, ані стримати розросту його смертельного ворога – українського самостійництва – не зможе Гітлер. Цю проблему (українську), писав я, можуть запропастити самі українці, і в цім велика небезпека». Щоби відвернути її, Україна «мусить видати людей, які поставили б цю проблему співмірно з її величчю»...

Небезпека була в тім, щоб ті, які претендували стати на чолі визвольного руху, самі не заразилися отруйною «правдою» Сходу (соціалізм, інтернаціоналізм, «триєдина Русь», марксизм, комунізм), – перше, і щоб вони не вступили на згубний шлях пертрактацій із тими чи тими московськими групами, чи з «русским народом» («союз із Росією», «спільна боротьба» за «нову» Росію). На цей пагубний шлях став демо-соціалістичний провід визвольного руху в 1917 році. Найбільш активними силами української стихії тоді були «шовіністичні», тобто любили тільки свою Правду, а не чужу. Вони були ксенофобні, тобто ненавиділи тих зайдів, які були агентами того чи того чужинецького імперіялізму. Вони були явно протисоціалістичні, нарешті – релігійні й мілітантно до тих зайдів настроєні. Ці активні сили в повстанських загонах в українській армії творили величезну більшість. Але їх очолював провід, який, крім одиниць, був зовсім чужий психіці тих активніших сил народних мас. Провід у своїй більшості провадив нещирі війну з большевизмом (ідеї якого багато в провіді поділяли) чи з москалями (яких уважали за братній народ), провадив, як гітлерівці, вимушену війну.

Ще перед 1917 р. увесь український національний рух окреслювали москалі як «мазепинство» (як пізніше «петлюрівщина» чи «бандерівщина»), але вожді того руху відкинули цю почесну назву. Коли ж гримнув грім, вони виступили з програмою «І так, і ні». Були і за цілість імперії, і проти неї, і за російську демократію, і проти, і за угоду з большевиками, і проти, і за самостійність, і за федерацію, і за революцію, і за угоду, і за армію, і проти «мілітаризму», і за релігію, і проти неї, і проти зайдів, і за їхню рівноправність, і ніби за націоналізм, і за інтернаціоналізм, і за своє національне «Вірую», і за принесене з Москви.

А головно, цей хаос думки панував не тільки щодо питання, *яку* Україну виборювати, не тільки щодо запитання, *чи* і *як* її виборювати, але й щодо запитання: *хто* це

має робити: ми самі чи Всеросійські Установчі Збори? Ми – Центральна Рада, ми – Директорія чи «сам народ»? Московська стихія, що лавиною сунула з Півночі, була оформлена ясною кермуючою думкою: на запитання «**Що?**» відповідь була: підбити Україну з усіма її природними багатствами і величезним резервуаром населення. На запитання «**Як?**» відповідь була: вогнем і мечем, розбоєм і підбоєм. На запитання, **хто** має очолювати цю «революцію», відповідь була: партія большевиків. Була аксіоматичність ідеї, жодних сумнівів, ніякої половинчастости, була **сміливість думки**, виразне «**Так**» і виразне «**Ні**». Лежала в тім велетенська атрактивна сила, для маси, що шукає твердого проводу – наказу, – сила, яка, незалежно від її змісту (позитив чи негатив), завжди горює над силою, в якій її «**За**» нерішуче борюються з її «**Проти**»...

Збуджена національна стихія виходила з берегів. Чекала, щоб її «шовіністичні», «ксенофобні» настрої хтось уйняв у яскраву ідею, оформив у кличне гасло, скупчив, з'єднав розпорошену енергію в один кулак, дав один напрям... Даремно! Соціалістичний провід, **змушений** проти волі до боротьби, цим кулаком не став. Багатьом у тім проводі червоний прапор був дорожчий від жовто-блакитного, знак хреста – такий чужий, як і большевикам, селянин («куркуль») – також чужа стихія, як і москалям, ідея власної влади (держави) – нова, накинена подіями... «Капітал» Маркса був важливіший від «Кобзаря». **Бракувало сміливости думки.**

У своїй книзі «Рація мого життя» Єва Перон пише: «Коли йдеться про те, щоб «робити» революцію, число людей, здатних вступити на цей шлях, обмежується дуже незначною меншістю... Багато вибухало революцій, але робити революцію – річ тяжка, тяжка до проведення, і довершити її можуть тільки рідкісні вибранці (еліта), яких непереможно тягнуть до себе **відважні діла. Ось чому стільки революцій, яких прагнув народ, піднятих із його повною підтримкою, не вдалися, та й нині ще не вдаються.**»

Щось подібне сталося з революцією на Україні в 1917 році. Для довершення відважних діл замало мати фізичну відвагу. Треба ще мати **сміливу думку**. Її забракло в демосоціалістичного проводу 1917 р.

Як стоїть справа тепер? Тепер перед новою революцією становище з цього погляду таке ж грізне, як перед 1917 р. Правда, демосоціалістична «еліта» відійшла з арени як революційна активна сила визвольного руху. Як така сила залишився тільки націоналізм. Але націоналізм розщеплений організаційно і **надцерблений ідеологічно**. А це останнє є у стократ небезпечніше від першого.

Врятована від повного розвалу військово-фінансовою допомогою Заходу, надута до потворних розмірів сліпотою одних і підлотою інших (Гіс, Розенберг, Вайти-Вайси), грізною потугою встала перед очманілим і переляканим Заходом Московщина. На Заході ж на перший план вибилася, замість традиційної, ще недавно монархічної, релігійної і патріотичної Європи, нова заокеанська потуга зі своїм «way of life», іншим від життєвого стилю Європи і ворожим усякому націоналізмові.

Ці два факти обухом ударили по голові багатьох націоналістів, захитали їхнім дотеперішнім «Вірую», внесли розгардіяш в ідеологію. Особливо серед тих, які не визначалися ні сміливістю думки, ні твердістю характеру.

Ці останні під впливом воєнних подій і нової еміграції з Наддніпрянщини, вступивши вперше в стик із підмосковською Україною, розгубилися. Не знаючись у нових людях, вони часто брали змосковчених, збольшевичених українців за справжніх представників національної України, переймалися їхніми ідеями, вбитими в хохляцький мозок советською «політграмотою», переймалися їхні політичним, марк-

систським жаргоном, від якого так рябіють їхні програми, як статті кількох емігрантських часописів рябіють запозиченими в «старшого псубрата» словами («спохватився», «покосився», «парняга», «лопнути», «жужжати» та ін.). А у свої програми деякі націоналісти завзялися вложити «синтез» із залишків націоналістичної ідеології, новозахідного «way of life» і гасел «сучасної реальної», цебто збольшевиченої і змосковщеної України.

У цілий свій зріст встає перед нашим визвольним рухом подібна ж небезпека, як і в 1917 р., – розгойдана національна стихія і брак яскравої, чіткої, виразної, атрактивної, *сміливої національно-політичної думки*, яка б ту стихію окрипила і могла довести революцію до кінця.

Ця небезпека вимагає недвозначно проголосити, що:

1) хто глузує з традиційної національної України, України Шевченка, за яку на всіх фронтах боролася і кривавилася нація в 1917-1922 рр., хто з неї глузує як з фантазії «романтиків», фантазії мрійників про садки й хутори, хто їй протиставляє «сучасну, реальну» Україну, цебто Україну колхозної панщини зі пограбованою в селянина землею, на якій він мав би залишитися тільки наймитом держави, не власником, той є погребником націоналістичної ідеї, так само, як ідеї визволення України;

2) хто підмінює чисту ідею націоналізму ялтинсько-тегерансько-потсдамською або центрально-советською «демократією» з «рівноправністю» і навіть «автономією» для ворожих Україні експозитур закордонних імперіялістів, той є погребником націоналістичної ідеї, ідеї визволення нації;

3) хто в обманній науці Маркса, створеній для знищення християнської цивілізації, бачить «деякі добрі сторони» чи щирий план усунення «визиску людини людиною», хто задурманує голови нашого загалу дурисвітським жаргоном соціалізму, вбачаючи в ньому «прогрес», «знищення клас» та ін., хто проповідує «нейтральність» у справах релігії, той торує на Україні шлях большевизмові;

4) хто «нову» (большевицьку!) дійсність на Україні і «нову» (виховану «наукою Леніна-Сталіна») ментальність підсоветського українця радить внести як «коректив» в ідеологічні і програмові позиції націоналізму, хто приймає *чужу* дійсність, яка тільки тому стала фактом на Україні, що *свою* чужинець знищив вогнем і мечем, той убив уже її у своїй душі, той душевно вже є яничаром, а завтра може стати яничаром на ділі. Яничаром в душі є і той, хто приймає панцизняно-соціалістичну дійсність на Україні *тому*, що «такі є реальні відносини» там або тому, що «така є тенденція в світі»;

5) хто твердить, що орди московської босоти в 1917 і 1918 рр., які без нічийого примусу прийшли обернути Україну в руїну, а народ – у рабів, не були «руським народом», хто твердить, що орди тої самої московської босоти, які в 1945 році гвалтували мільйони жінок в Європі, теж не були «руським народом», що він у тих злочинах не винен, що ми, отже, боремося лише з режимом, а не з тим прекрасним народом російським, з яким хочемо жити «в дружбі і співпраці», той виявляє таке боягузтво і тупість думки, як соціалісти 1917 р., які даремно простягали свої дружні долони народів, який із давніх-давен живився розбоєм, брехнею й обманом. Той знову засіває в душу народної маси оману, що аби впав режим, а з народом московським ми знайдемо спільну мову порозуміння... Той сіє брехливу й злочинну оману;

6) хто виступає речником воюючої України і у своїм часописі вихвалює як борців за ту Україну Винниченків разом із їхнім психологічним комплексом рабського прислужництва займанцеві, той вбиває саму ідею боротьби з наїзником. Так само, як і той, хто, вдаючи націоналіста, звеличує поетів занепадництва і моральної прострації

(Барка), отруюючи їхнім духом душі молоді, вбиваючи в них дух героїзму і спротиву. Хто це робить, є погребником націоналістичної ідеї;

7) нарешті, хто каже, що нам треба боротися не за тріумф нашого світогляду, а за створення «вільного життя з конкретних людей, відносин і ментальности» на «сучасній реальній Україні», той говорить не як революціонер, а як опортуніст. Революція, яка має довершитися на Україні, повинна якраз із корінням вирвати «конкретні відносини», запроваджені москалями, повинна вбити, знищити «конкретну ментальність» підмосковського раба, а не пристосовуватися до неї. Нарешті – всяка справжня революція завжди приносить із собою тріумф нової концепції життя, тобто *світогляду*, нової ідеї і нової віри, і без того світогляду й віри ніколи не можна змінити одних «конкретних обставин» на інші. Хто думає робити це без світогляду, той береться не за своє діло. Тому не провести ніякої революції, хоч би йому і вдалося повалити існуючий лад.

У підпільній брошурі «За що ми боремося?» (передрук статті з 1948 р.) прекрасно про це сказано: «Українські революціонери вважали неправильним погляд, що... тільки зробити збройне повстання – і вже перемога за нами. Вони вважали, що українця треба *переродити, перекувати його психологію* з невільницької на лицарську... А без цих прикмет ми армії не створимо (*а створену роззубимо* – Д. Д.), визвольної війни не виграємо». Треба очистити психіку борців від «намулу неволі».

Добре сказано! І якраз усі ті ідейки і гасла, запозичені (з боягузтва) з марксизму, з центрально-радянської «демократії» (чи титовської), ці капітулянтські захвалювання «сучасної» большевицької України, облудного «прогресу», всі ці залицання до різних «демократій», до соціалізму і до «національних меншостей» на Україні або до, буцімто, невинного «рускаво народу», всі ці базікання про можливу «дружбу» з ним, всі вихвалювання політичного підлизайства (Винниченка, Драгоманова, Грушевського) – *все це ніщо инше, як намул неволі*, якого треба позбутися якнайскоріше і якнайрадикальніше. Треба пам'ятати, що з носіями цих ідей, які розсаджують визвольну, націоналістичну доктрину зсередини, – не по дорозі тим, хто прямує до національного визволення України.

Націоналістична думка має від того намулу себе очистити до коріння. Виступати не з «Так» і «Ні», а з ясною ідеєю. Инакше за розгардіяшем ідеологічним прийде остаточний розвал організаційний. Инакше націоналістична думка втратить свою аткракційність, перестане зосереджувати розпорошену енергію. Повторю ще раз: «Коли сурма видаватиме невиразний звук, хто готуватиметься до бою?» (І Послання до Коринтян 14, 8).

Січень 1954 р.

ОБ'ЄДНАННЯ І РОЗ'ЄДНАННЯ В НАУЦІ СВ. ІОАНА ЗОЛОТОУСТА

Нема іншої ідеї, яку так спритно використовували б для себе спекулянти від політики, як ідея об'єднання. Щоб кинути ще нове світло на цю ідею, зреферую тут погляд на цю справу *Іоана Золотоуста*. Не здивує це тих, які шукають і знаходять в Євангелії і писаннях отців Церкви відповіді на багато заплутаних питань громадського життя.

По-перше, вчить Золотоуст, *саме в собі* об'єднання, *сама в собі* згода не є ні правдивим добром, ні злом, а тільки *залежно від їхньої мети*. Коли з приходом Христа почалося на землі розділення через Нього, коли говорили одні, що Він добрий, а інші – що спокушає народ⁴², коли група віруючих у Нього відділилася від Його ворогів, то це, каже Золотоуст, було *«добре і спасення розділення»*. Коли ж, наприклад, Адамові діти, які будували Вавилонську вежу, «з'єдналися разом на свою погибель», їхнє об'єднання було гідне осуду, *«і були вони роз'єднані, хоча і проти волі, для їхнього ж добра і користі»*. Коли Юда робив «об'єднання» з жидами, щоб погубити Христа, теж чинив зле. «Може бути добре ворогування і недобрый мир». Отже, *перша засада* Золотоуста в цій питанні є така: *самі в собі не є добрі об'єднання і згода*, а тільки *залежно від їхньої мети*⁴³.

Друга засада Золотоуста в цій справі є та, що, чи об'єднання добре, чи ні, *це залежить від того, з кого воно складається*. Він застерігає проти приймання до гурту *всякого*, проти об'єднання *з усіма*. Сказав Христос, що ліпше вирвати око, що спокушає нас, або відтяти руку, ніж дати через них загинути всьому тілу. «Коли, отже, треба відтяти від тіла члени, які гублять його, то тим паче треба порвати з приятелями, товариство яких може згубити душу». Золотоуст нагадує «уникати злих, а єднатися тільки з чесними і порядними», відтинати від себе тих, які «можуть стати причиною нашої погуби, відтяти і кинути далеко від себе... Чума не робить стільки спустошень, як неправість злих стає згубною для їхніх друзів» і для їхнього гурту. «Коли ви любите когось, – каже Христос, – аж так, що уважаєте його за ваше праве око, або коли уважаєте його таким корисним, як ваша права рука, все ж таки, коли він губить вашу душу, не вагайтеся порвати з ним. Бо ліпше, коли один член тіла згине, ніж знищиться все воно. І це не значить ненавидіти своє око, а значить любити решту тіла». Як це все застосувати у громадському житті! Як пагубно з почуття фальшивої гуманності толерувати згангренованого члена громади чи об'єднуватися з такими, наражаючи всю громаду на гангрену! Уникати цього суворо наказує Золотоуст.

У наші часи паношиться – засада фальшивої толеранції. Толеранція є добра, але для розкаяних грішників. Але горе тій суспільності, яка застосовує її до злодіїв у своїм середовищі й до провокаторів!.. Яка терпить їх на чолі громади!.. Бо через них розкладається всяка спільнота. «Лагідність, – каже Золотоуст, – не все корисна, так само і поблажливість», проти «лінивих і недбалих» треба уживати «гострих слів і навіть погроз». Не треба толерувати злих пастирів, бо це ті, які входять серед

⁴² Йо. 7.

⁴³ Коментарі до Євангелія Св. Іоана і Матвія

овець, щоб розкрати або погубити їх, це ті, які входять до вівчарні, щоб випустити до неї вовка. Не буде щасливою і безпечною вівчарня, на чолі якої «об'єдналися» такі пастирі... Отже, це друга засада Золотоуста в цій справі: чи добре об'єднання, чи зле, *залежить від того, з яких людей складається*, залежить від того, чи очищується воно від нечисти і погані, яка може згубити спільноту.

Третя його засада в цій справі – це та, що об'єднуватися в один гурт треба *під стягом великої ідеї* (якою для Золотоуста є, очевидно, ідея Розп'ятого), а не через потурання скороминучим ідейкам і бажанням хитливої більшості, де панує «хаос ідей і суперечних почувань». Те, що до цього хаосу схиляється більшість, що «люди, позбавлені розмислу, є дуже численні», не є причиною йти за ними. Навпаки, «тим більше мусимо нехтувати ними, бо в масі їхній нерозум небезпечніший, ніж в одиницях». Треба «гордити ласкою множества», треба єднати людей Вищою Правдою, за нею йти, як за гаслом своїм, не тупцюючи за хитливою юрбою тільки тому, що вона така численна. Така є *третя засада Золотоуста в справі об'єднання*.

Отже, Золотоуст *відкидає об'єднання для об'єднання як самоціль, незалежно від його мети. Він відкидає механічне об'єднання всіх – і добрих, і злих, без вибору. Відкидає об'єднання гаслами, догідними чи приємними для більшості, хоч би й фальшивими, тільки тому, що за ними більшість*. Відкидає об'єднання «по плоті», а натомість, як зараз побачимо, проповідує *об'єднання в душі людей, рідних духом. І це є четверта засада Золотоуста в цій справі*.

Цитуючи апостола Павла, Золотоуст каже, що з Христом умер «ветхий чоловік», людина перестала бути рабом плоті, стала вільною. *Ось із таких вільних людей і має повстати об'єднання. Це і є позитивний бік науки Золотоуста про об'єднання*, рівнобіжно до викладеного вгорі її негативного боку. Коли об'єднуються вільні духом люди під гаслом великої Правди, ось тоді щойно, каже Золотоуст, «ми будемо одне тіло», будемо «всі братами». Коли ж такого об'єднання нема, *що допоможуть навіть кровні зв'язки? Що допоможе єдність по крові?*

Коли «ми духом споріднені, то той, хто духом відділений від нас, – чи син, чи брат, не є нашим справжнім рідним, бо не бере участі в союзі, заснованім згоди. А коли так, то що за користь буде з об'єднання плоті, коли нема об'єднання в душі? Яка користь буде із земної єдності людей, чужих небесному? Що допоможе об'єднання чужорідних первнів, коли один визнає паном Бога, другий же – диявола? «Бо коли нема між нами нічого об'єднуючого, то що ж об'єднуватиме нас?». Коли ж «ви скажете, що ми маємо те саме народження, що ми вийшли з лона тої самої матері-землі», то «відповім вам, що цього ще мало, щоб створити справжнє об'єднання». Треба об'єднатися духом, тільки таке об'єднання тривале і дає плоди, а не руїну і смерть. Що з того, що під тим самим стягом об'єднуються люди, з яких половина *чужа за духом тому стягові?* Нав'язуючи до притчі про сіяча, каже Золотоуст, що зерна Великої Правди, що повинна об'єднати якийсь гурт, зростуть тільки в серцях людей, злучених спільністю духа, серце яких не є ані «дорогою», ані «каменем», ані повне «тернів». «Зробіть із ваших душ добре оброблений ґрунт», а тоді й зійде зерно Великої Правди, яка й об'єднає їх. На іншому ґрунті або нічого не зійде, або весь час зужитесь на виполювання терня. До стерильності або розгардіяшу й безцільної боротьби дійде в гурті людей, чужих за духом, до жодної плідної праці. Золотоуст ілюструє свою науку прикладом із світського життя. Каже, що до Королівської Ради, до перших гідностей у проводі

нацією, допускаються ті, хто «з честю сповняє свої завдання», не ті, які «роблять помилки», а тим паче зрадники і злодії.

У різних місцях своїх Гомелій начеркує Золотоуст ідеал об'єднаних спільним духом людей, здатних бути «добрими пастирями» своєї спільноти. Ці люди повинні бути просвітлені світлом Христової науки, яка єдина дасть їм силу «обуздати гординю, погасити забаганки, топтати ногами багатства, панувати над болями, підносити вгору серце, надати йому відваги і твердості, зробити кріпким у терпінні». Ця наука дасть їм змогу подолати плотські бажання, які отуманюють дух і витворюють плотською душою, роблячи її «сліпою, невидющою», задивленою лише на земні блага. А така душа легко дасть себе обдурити, залякати або підкупити. Люди з такою душею не сміють бути в проводі, бо згублять спільноту. Наука, яку мусять засвоїти «добрі пастирі», каже Золотоуст, вчить «ненавидіти цей світ» тілесних втіх та егоїстичних примх, учить «не слухати злих порад», що той світ дає, вчить бути готовим взяти на себе свій хрест, бути «готовими на небезпеки, на смерть». **Ось із яких пастирів уявляє собі об'єднання Золотоуст.** До такого об'єднання повинні належати люди віри і твердого серця, нетолерантні до зла, непоблажливі до Юд і зрадників, без милосердя видаляючи їх із-поміж себе, випалюючи у власних рядах безхарактерність і плюгавство, хоронячи свою спільноту, своє «стадо» від «вовків» і від тих, що їх в отару впускають, від згуби.

У нашій віці, здохристиянізованім і здеморалізованім, проповідується ідеал «малої людини», орієнтації на пересічність, на «цілу людину» з усіма її добрими і нікчемними прикметами характеру, очорнюється ідеал характернішої, мужньої, сильнішої духом людини. Супроти них варто висунути науку Золотоуста, варто пригадати його ідеал «пастиря». Варто пригадати духове обличчя велетнів нашої історії, таких, як Хмельницький, «розсудливого в щасті, невгнутого і витривалого в біді», як його характеризує Проспер Мериме. Варто пригадати великий дух такого Богуна, «левина відвага, рухливість вужа, хитрість лиса і легковійність вітру тремтіли в кожній жилі Богуна, – пише польський історик Кубаля, – вольність, простір, степ і війна були його стихією», і глибока віра у свою Правду і Правду Божу... **Чи це були пересічні люди,** що визволяли Україну? Напевно, ні! І коли модерні звеличники духової черні стараються понизити ті славні тіні нашого минулого і самий їхній тип, то лише тому, що разом із нашим ворогом хочуть, щоб тільки погань очолювала націю, щоб легше впала жертвою чужих «вовків» наша спільнота.

Орієнтація на вищу за характером, мудрістю, відвагою, твердістю душевною, героїзмом людину як людину провідної верстви була прикметою всіх здорових суспільностей у період їхнього розквіту, прикметою римської аристократії, Атен, англійської аристократії часів Наполеона або Вікторії, або нашої Козаччини з її двома «Академіями», де виховувався лицарський дух провідників Києво-Могилянською Академією і Запорізькою Січчю.

Читаючи глибокі за мудрістю науки Золотоуста на цю тему, почуваєш їхню пекучу начасність. І справді, чи не проповідується нині те чудернацьке об'єднання «по плоті», чи не проповідується толеранція до Юд і злодіїв тому, що вони злодії і Юди «рідної крові»? Чи не проповідується любови до брата, хоч би той брат був Каїном? Чи не живемо в добу творення Вавилонських веж то під формою «Нової Європи», то нового «світового уряду», то советської імперії, коло будівництва яких заходжуються безбожники і ті, що їх толерують? Чи не є метою їхнього об'єднання той «недобрий мир», який, каже Золотоуст, є «гірший від війни»? Чи не об'єднуються большевицькі хриstopродавці з Юдами всіх народів, купуючи їх,

тих, яких різні підлизайки зараз же намагаються зробити нещасними «шизофреніками» або невинними жертвами «протикомуністичної істерії», до яких не треба повертатися спиною? Чи не є ми свідками, як обманом і підступом вдираються вовки в різні урядові й неурядові об'єднання, впущені туди злими пастирями, щоб згубити отару? Чи не бачимо, як на догоду отуманеної, спраглої спокою жратви і видовищ юрби модерних мегалополісів осліплі проводирі шукають миру й об'єднання з Сатаною? Чи не чуємо крику фальшивих гуманістів, які наказують толерувати навіть зрадників як «наших заблуканих братів»? Які наказують не відтинати згангреновані члени, а навпаки – тримати їх у спільноті, об'єднуватися з ними, наражаючи спільноту на гангрену і загибель, демобілізуючи її духово і морально? Чи не плазують ті фальшиві пастирі перед голотою, Богом якої є мамона, політикою – боягузтво, швейківство і пактування з дияволом, а розвагою – «комікси», «шоу» і сартрівська гниль, яка виганяє зі своєї душі, громадського життя, мистецтва, літератури Бога і Його Заповіді? Чи не тягнуть до об'єднання, незалежно від того, чи хто бореться за свою спільноту, чи продає її за шмат ковбаси, чи з неї полатану свитину здирає?

У таку добу, коли «командні крісла» позасідали не раз «донощики і фарисеї», обов'язком їхніх противників є об'єднувати людей спільного духа, спільної правди, однакового характеру, людей, ворожих плюгавству і погані у світі й у своїм середовищі, людей, які тільки й зможуть доконати справжнього об'єднання своєї спільноти для тих великих завдань, що перед нею стали.

Об'єднання людей одного духа, віруючих не в диявола чи вигоду, а в Христа і Його правду, людей, суворих до злих і нещадних до зла, готових за ту Правду терпіти, боротися і вмирати. Щоб очистити від погані своє середовище, свою націю, землю нашу. Як про це все сильно і гарно написано в Коментарях Золотоуста.

1948 р.

ВІДОЗВА ДО ГРИЦІВ

«The age of chivalry is gone. That of sophists, economists and calculators has succeeded»⁴⁴.

Edmund Burke

У тяжких муках народжується ідея націоналізму на Україні, бита й трощена ударами ззовні, підточувана зсередини «рідною» хробачнею.

Три основні типи українця, геніяльно виведені Гоголем, живуть і досі на цій землі. Це – козак, сентиментальний хохол (ковбаса, чарка, жінка, хуторець) і «презренний малорос», донощик, спекулянт чи гангстер. Перший тип в більшій кількості знову народжується в нашій нації щойно від 50-х літ. Мішанина з двох останніх типів усе ще стрічається серед нашої інтелігенції. Що найтрагічніше – і серед так званої «провідної верстви». Цих людей вирізняє органічна відроза до всякого «авантюриництва» в політиці. «Авантюризмом» була ж і революційна акція ОУН в Галичині, і проголошення держави в 1941 р., і боротьба повстанської армії на Україні...

Вирізняє цих людей інстинкт добре вимуштрованого пса, який улесливо махає хвостом перед паном, і переконання, що на чийм возі їдеш, того й пісню співати мусиш... Патріотизм націоналістів вони таврували як щось «аморальне». Справжній моральний патріотизм, як вони вчили, «проявлявся в літературі, в національних піснях, в національних гимнах, в обходах, в одязі, в улюблених барвах, у потравах та ин.»⁴⁵ – мережки, голубці і хор! І заїла злоба до тих, які кидали камінь у стоячу воду їхнього «благоденствія».

Шевченка товкмачили вони як бабу-плачку над «стражданнями народу». І ще задовго перед більшовиками кастрували його вогненне слово на «образ і подобіє» своєї кастратської душі. Славнозвісні рядки «Кобзаря»: **«Наша дума, наша пісня не вмре, не загине»**, – видумані, впхані в посланіє «До Основ'яненка» П.Кулішем. У Шевченка ж було? **«Наш завзятий Головатий не вмре, не загине, ось де, люде, наша слава, слава України»** – не в пісні, не в хорі і голубцях, а в шаблі козацькій, останнім представником якої за доби Шевченка був отаман Головатий...

Але **такого** Шевченка сентиментальні хохли не приймали – ні його ненависти до «москалів поганих» («шовінізм»), ні його «Гайдамаків» («розбійники, вори!»), ні його «Заповіту» («жадоба крові»), ні його великої любові до героїчного.

О.Пчілці, що відважно виступала в обороні духа нації, радив Чикаленко не займатися політикою, а писати про вишивки і моди... «Прогресисти» не терпіли її за «прямолинійність її думання». Їх «вражала різкість її доган і неприхильне поводження з усіма, кого вона вважала не досить націоналістичних переконань». Її «вважали шовіністкою в найбільшій значенню слова» – постаттю, осоружною хохлацькому смаку.

Холодно сприйняли хохли і Леся Українку. Те, що Леся на Україні під Москвою бачила «неволю бусурменську», що таврувала тих, які «лизали п'яти Москві» і які боялися «розливу крові» («Бояриня»), відчужувало від неї загал «тверезих» жабо-кровних земляків.

⁴⁴ Вік лицарів минув. На зміну прийшли софісти, економісти і рахівники (англ.).

⁴⁵ «Нова Зоря»

Те, що таврувала поетка тавром зрадників – живих і ненароджених земляків, які prostitуювали свій хист переможцям, які кам'янили перед обличчям московської Медузи («Оргія»), відчував не один сучасник-хохол як удар у лице.

Несприйнятими залишилися в Галичині в 1920-х і 1930-х рр. Маланюк, Ольжич, Мосендз, Теліга. На імпрезах і обходах не їх, які горіли полум'ям щойно відшумілої епопеї, декламували, а Тичину, Рильського, Лепкого... Божищем рідних Пансів залишався М. Драгоманов. Радив виступати з «мінімальнішими» програмами, бо виступати з гаслом самостійності означало «шкодити українській справі». Міхновський, який приніс це гасло, був хутко дезавуований. На своїм прапорі тодішня молодь, замість Мазепи і Хмельницького, виписала Маркса і Бабеля ... Була РУП, стала УСДРП.

Спроби в 1913 р. підняти знову вгору ідею власної державности стрілися з однозгідним осудом всіх Пансів. Їхня преса бундючно заявляла, що цим «авантюриницьким» шляхом «українська демократія не піде» та що самостійницькі погляди, «на щастя, не мають жодного успіху серед нашого громадянства».

У 1917 р. нагло пробуджена серед війни і революції українська стихія, вихована не на Марксах, а на Шевченкові й на спогадах минулого, жадала від свого проводу: «Не переговорами з москалями, а кулаком вирішуймо нашу велику справу! Не треба «випрошувати ласки у відвічних ворогів», «будьте твердими, сильними, беріть владу в руки!»⁴⁶... У відповідь Панси проголошували, що національну революцію роблять «без вибухів і без братовбивчої різни», що провід «зовсім не має на меті брати державну владу в свої руки», що треба «*охолоджувати* температуру самочинности і революційности мас», що «не час виступати з демагогічними гаслами самостійности», бо з ними виступають «найгірші бандитські елементи»⁴⁷, що ці елементи – непоправні Дон Кіхоти, а героями дня – Панси. Не власна влада, а чужа імперія! Не «кулак», а переговори і прохання! «М'якотілі соглашателі»-угодовці – так у хвилину просвітку охрестив наших тодішніх Пансів і себе самого незабутній Володимир Кирилович.

Багатьох духово переродила жажлива дійсність і непримиренність противника. І тоді прийшли дні слави і боротьби 1917-1921 рр. Але навіть тоді Панси не вгамувалися. Скільки їх продерлося в дипломатію воюючої України, агітуючи за кордоном за «федерацію» з окупантом (Панейко, Марголін)! Скільки стали славословниками Кремля, повернувшись із еміграції під займанця. У Галичині по невдачі Листопадового Зриву були спроби колишніх січовиків зорганізуватися в окрему партію. Спроби не вдалися, перемогли Панси. А коли почалася пропаганда й акція націоналізму, Панси, що займали статеві позиції національного життя, кинули на націоналістів клятву, бо останні «вели поміж українським народом більш руйницьку працю, аніж комуністи» (О. Назарук), які все таки зробили на Україні багато позитивного» (твердили есери).

Є ще й тепер органи фарисеїв, які ідею націоналізму, яка підняла молодь 1930-х років на шлях революції проти чужинців, називають ідеєю «аморальности, терору і насильства».

Нащо всоте пригадувати ці болючі факти минулого? Для того, щоб встановити родовід нинішніх Пансів. Бо порода хитрих Паньків не перевелася й досі. Однаковою залишилася їхня вдача. Однаковим й замилювання так званою «муравлиною працею», якою виходиться Україну. Однаковим і низькопоклонство перед чужими Пилатами. Однаковою є ненависть до ідеї націоналізму, до ідеї власної сили і власної Правди. Однаковими є претензії, що вести націю мають тільки Панси, тільки політичні крутії і герої залаштункових політичних торгів на базі «мінімальнішої» програми...

⁴⁶ Спогади Ю.Тютюнника

⁴⁷ Винниченко В. Відродження нації, Грушевський М. Борітеся – поборете.

Це була їхня програма перед 1939 р. Цю програму проводили вони по різних комітетах під Гітлером і цю ж програму «лояльної співпраці» запропонували більшовикам по першій московській окупації Галичини. І вони ж таврували ім'ям бандитів і таврують досі тих, які пішли і проти Німеччини, і проти Москви не з «мінімальнішою», а з максимальною програмою.

Коли на Україні, закутій у сталінський намордник, уперше по 20-х літах почули знову кличний дзвін, який гудів під час національної революції 1917-1921 рр., то принесли його туди не нині й вовіки віків лояльні Панси, а ненавиджені й плюгавлені ними націоналісти. Коли там знову в 1941-1944 рр. посіяно зерно ідеї боротьби за незалежність, то сіячами тієї ідеї, її борцями й мучениками *були тільки націоналісти*.

Але настав «мир» І нова еміграція зародилася від «презрених малоросів», лояльних рутенців і спекулянтів із претензіями об'єднувати і вести народ. Світ цілий здригається, чекаючи зі страхом грядучої катастрофи. Сильні цього світу бояться неминучого удару і стараються його за можливості зіпхнути на плечі дітей або внуків («після нас – хоч потоп!»). Нині ж не задирається з агресором! Не образити його загострим словом, зарішучим тягом!

Цю кон'юнктуру влет збагнули наші Панси. І відразу витягли з музеїв побляклі портрети «м'якотілих соглашателів» із їхніми «мінімальнішими» програмами і з їхньою ненавистю до «бандитів» – портрети М.Драгоманова і В.Винниченка, й організують довкола своїх ідолів всенациональний культ вічного хохла, готового на всякі послуги. Заслужені майстри угоди забалакали про те, що «говорити ж можна з усіма!» Хоч би й із тими, що з України білу Ліберію роблять або хочуть зробити для Маленкових, Кагановичів, Керенських або їхніх «свободолюбних» чужинецьких протекторів. А головню, йшлося про те, щоб затоптати єдину чисту і яскраву, непримиренну ідею – ідею націоналізму, яка муляла очі не тільки москалям, але й поцейбічним інтернаціональним мафіям, яким готові були завжди вислужуватися рідні кандидати на українських Гахів чи Бенешів. Цим останнім удалося навіть багатьох націоналістів «перехрестити» на свою «віру». Скільки ж то з них повбиралися у випозичені старі ліберії «простонародної республіки», скільки засвоїли мову швейківських «салонів» із їхнім «прогресом», «волею народу», з очорнюванням «шовіністичного вузького націоналізму!» Скільки ж то з них прийняло і рекламувало «достіження Октябрю» з колхозною панщиною, з «демократичним» тоталітаризмом, з простяганням «братньої долоні московському народові» та ін.

«Патріотичні» журнали містять «Листи до редакції» про те, що у вільній Україні «мусить бути бодай поверхово затримана форма колхозу», бо «колхоз сам в собі не є злий», що «радянська система і пропаганда таки залишили свій слід у ментальності тих людей», а з цим треба ж рахуватися. Що не можна ж «так безшабашно осуджувати в чамбул все радянське», цебто все московське... Що багато українців там «наставлені до неї позитивно», до тієї московської системи... Що Москва запровадила на Україні «і деякі корисні речі»⁴⁸. А редакція, «хоч тримається протилежних поглядів», усе ж ласкаво дає затруювати серця своїх читачів подібною більшовицькою пропагандою якогось богузливого й схамілого рутенського раба... Бо мусить же бути «вільний обмін думок»!

Панса є «об'єктивний», нема в нього «односторонности» й «нетолерантности», нема або «Так», або «Ні».

І скільки ж то є на еміграції подібних часописів, де йде пропаганда «корисних речей», гвалтом і терором запроваджених москалями на Україні! Там же і деінде намагаються спотворити спогади Великого Зриву 1917-1921 рр. і сплугавити пам'ять людини визвольного руху, саму ідею того руху. Швейківські критики продовжують копати своїм

⁴⁸ Нові Дні. – Липень б.р.

копитом усе, що дала і дає сильного, палаючого, героїчного наша література останніх десятиліть. Осоружна тим «критикам» тематика і проблематика України у вогні. Це все в очах Швейків є «барабанщиною». Це все «політика в літературі». Це – «емігрантські ілюзії» – шукати на Україні «якихось несамовитих героїв». Треба не їх змальовувати, а «реальних, обшарпаних, пройнятих турботою про своє існування людей». Гамір боротьби? Це ж така неприємна річ! Треба, радить Швейк, малювати «інтимне, звичайне життя», «суто особисті почування», проблеми кохання і щастя, хоч би це було таким нудним, як у творах Докії Гуменної.

Відвернеться Швейк від рідної літератури, попаде в Париж, і там його тягне в клоаку. Свій до свого! Він бачить там лише повій, на яких радо зупиняється, атеїстичні п'єси в театрі, «згустки сексуальних енергій», бачить диявола на даху Нотр-Дама (до самого собору не входить) і знову повій, бо й брудна річ є добра: «чому вона погана, коли вона приносить людині задоволення?» Література може бути й брудна, аби давала задоволення двоногій худобі взагалі, а Швейкам зокрема. Лише не треба «барабанщини» і «політики», не треба «емігрантських ілюзій», що, крім повій, можуть ще бути в письменстві й життю герої! Що, крім диявола, є ще Бог⁴⁹... І вся та філософія Швейка підноситься, очевидно, в мові «реальної сучасної України» з усякими новотворами, позиченими у «старшого брата»: «красиво», «прибавилося», «соратники», «драстуйте» та ін.

Услід за Швейком тюпає й УВАН в Америці з безконечно нудним любовним романом і компліментами на адресу «старшого брата» та його літератури... І все це б'є в одну точку, ніби на помах магічної диригентської палички. Щоб провести моральну депривацію та духову демобілізацію української еміграції... Багатьом темним силам було б це на руку. І в політиці, і в критиці, і в літературі б'є хохол в одну точку: не дати встати з могили справжній Україні, грізній всякій – і чужій, і своїй – погані. Затоптати парості нової, не рабської, вільної людини.

Тому єднає всіх «кахлів» і рутенців і в літературі, і в політиці спільна ненависть до ідеї націоналізму та її визнаців. Збройна боротьба плутає карти всіх спекулянтів від політики, всіх Гахів. Отже, вони звать гасло цієї боротьби «облудним», а саму боротьбу – «легендою». Хохли зігнуть свої гнучкі шиї перед кожним займанцем, лише не схилять чола перед маєстатом справжньої традиційної України. Думають, що без тих Гахів не збудувати України, припускають, що Гахи – такі самі щирі патріоти, лише що іншими шляхами йдуть до державности.

Цієї нісенітничі треба нарешті позбутися. Ні, незважаючи на утерті голосні фрази про «соборну-самостійну» на бенкетах, малороси й рутенці так само мало мріють про державу, як мало мріяв про неї М. Драгоманов. Коли вони зводять на постамент «малу людину» з її любов'ю до «звичайного життя» та його дрібних приємностей, до «інтимного життя» і «суто особистих почувань», то це тому, що вони самі народжені з душею Санчо Панси або гоголівського Пацюка. Тому осоружна їм героїка, як і всяка велика ідея. Коли ці Панси, стаючи політиками, роблять собі ідолів із М. Драгоманова і В. Винниченка, то це тому, що з них говорить той самий інстинкт раба, що говорив і з тамтих. Тому, що весь їхній патріотизм вичерпується «рідною мовою», рідною кухнею, рідними танцями, рідною культурою «для домашнього вжитку» й кооперацією. Тому, що найвища амбіція найзавзятіших із них (крутісько-гангстерського типу) є бути Гахою того чи іншого «старшого брата». Тому, що швейківській душі бридка всяка ідея боротьби, всього шляхетного й високого.

Між духом цих кахлів, з одного боку, і духом, який одушевляє борців за наше «Завтра», духом Шевченка, Міхновського, Лесі Українки, поетів «Вісника» і поетів нашого

⁴⁹ Статті Шереха-Шевчука-Шевельова в «Нових днях».

резистансу (Бора, Боеслав) – прірва. Єднатися зі Швейками для визвольної акції – шкідлива утопія. **Це дві раси людей, дві вдачі**, які між собою нічого спільного не мають. А коли мають, то не більше ніж гоголівський Шпонька з Тарасом або Остапом Бульбою.

Гахи і Швейки були б лише колодою у визвольній акції. Їхня хирлява воля, їхня боягузлива й обмежена думка, їхня відраза крутія до всього великого, небезпечного, сміливого робить їх лише завадою нашим левітам, як були Датани й Авірони завадою біблійним левітам у їхній мандрівці до Обіцяної Землі.

Душа вічного хохла – це душа «партачів життя», як їх називала Олена Теліга: люди з «лакейською психікою», порода «хитрих лакеїв». Вони є ті, що «все дивилися та мовчали, та мовчки чухали чуби» в той час, коли не раз одним словом, одним посуненням могли б підтримати якусь велику правду або знищити якесь велике зло... Партачі життя вважають, що лихо є не на те, щоб із ним битися, лише для того, щоб його тактовно обминати. Вони, як соняшники, хилять свої голови то в один, то в другий бік, залежно від того, в який саме бік падає сонце загальної opinii чи чийогось успіху і де саме можна витягти максимум матеріальної користи для себе. Під час бурі, коли невідомо кого чекає перемога, вони нездещидовано плутаються між одними і другими готові стати щохвилини на бік усе одно якого переможця... Руйнуючи все живе, гаряче і незалежне, вони самі завжди живуть із цього якнайліпше, бо в той час, як інші переживають усі злети і неповодження своєї ідеї, разом із нею виходячи на сонце або усуваючись у найглибшу тінь, партачі життя є завжди незмінною елітою, після всіх завірюх виринаючи біля нових тронів, усе одно яких. Коли такі постаті, як Шевченко або Леся Українка запалювали вогонь ентузіазму, то партачі життя старалися всіма силами гасити той вогонь, як гасять тепер вогонь українського резистансу або гріють коло нього свою підмочену славу ті самі, які ще в 1945 р. перестерігали говорити щось зле на Росію, «нашу союзницю», або щось добре на УПА.

Партачі життя і творці життя – це дві раси. Тільки останні – єдино вони, виведуть націю зі стану ганьби...

Це суттєва ідея цієї статті, а яснішою зроблю її одним прикладом. Є прекрасна новела Корибутяка «Його ідея». «Грицько був твердий, як буковий сук», замкнувся в собі, ні в агітатори, ні в міліцію не пішов. Другий тип – Хромей, колись панський, тепер большевицький попихач: «Вухом більше зробиш, як руками», безуспішно намовляє Грицька стати сексотом. Грицько випадково довідався, що в скрині у Хромея – список селян, «ворогів совлади», яких завтра вивезуть геть. Грицько вбиває хруня і дістає список. І третя сила короткої драми – село, маса. Їй випомінає Грицько, як односельчани намовляли його агітатором стати, Оленку свою в піонерки записати: «Майже ви всі, що тут стоїте, присікалися до мене, як ворони – до падла». Та тоді він вийняв із-за пазухи стару шапку-мазепинку і вбрав на голову: «О, тоді я знав, що я – скеля, а всі ті політруки і всі ваші базікання, що треба коритися владі, ... все це – пусте, вода... Грицько наче виріс. Очі палали... Відблиск багаття грав на його мазепинці, а та мазепинка – то була його віра в завтрашній день... То має бути щось дуже велике, дуже добре і дуже гарне, бо за то дають люди своє життя... Але що ви можете знати?» Старий газда Андрій перебив його, нащо забирає людям час, нащо кликав їх: «Це ж робітний день, Грицьку!»

«Ага, а я був би забув, – Грицько без слова глянув на Андрія, запхав руку в пазуху, витягнув звідти жмут паперів і кинув їх присутнім під ноги. – А тут, у тих паперах, – Грицько показав ногою, – є і ваші прізвища... Читайте. Це від Хромея я сьогодні дістав, коли він із світом розходився, бо вас завтрашньої ночі вивозити мають. Та й, вибачте, що я когось із вас від роботи відірвав у такий робітний день». Глянув на зацікавлену грома-

ду, переступив поріг старої колиби і зник за найближчими корчами ялівцю» – до лісової братії...

Це ж ті самі три типи, що в Гоголя! Працьовита, розумом до скиби прикута громада, яка знає лише «працювати і в праці конати», та ще влади чужої слухатися. Андрій є її типом... «Презрений малорос» Хромей – другий тип. А тип нового лицаря, оборонця чести нації і покривджених, тип Бульби або Яреми, який стає Галайдою, – Гриць. Одні коряться і працюють, другі зраджують, треті борються...

Що спільного між тими типами «єдинокровних братів»? Хромей робить погане, брудне діло, бо, певно, має мораль, пропаговану Шерехом: «Чому воно погане, коли приносить людині задоволення?» Андрій, як і всі Швейки, злоститься на героя, що потурбував його в його буденній праці... Що дивного, що до першого Грицько має ненависть, а до другого погорду?

Це люди різних психік, різних етик, з **різної глини зліплені**. А ті Хромей і Андрій зустрічаються не тільки серед селян – серед усіх верств народу, як і ті Гриці. Не з перших, а тільки з таких Гриців виростають борці за націю, її оборонці, **її провідна верства**. Вони є кращі, вони – шляхетніший тип людини. Об'єднуватися для свого великого діла вони повинні **тільки з рівними, з однаковими за духом**. Не з Андріями, ні з Хромейми, ні з тими «чесними газдами», що займанській владі коритися намовляли та їй служити. Це є той двоподіл чи триподіл людської спільноти, встановлений не тими чи іншими «амбітниками-монопартійцями», а Господом Богом, бо не є «згляйхшальгований» Його світ. Велика відвага, ворохобна постава до зрадництва, огірчення на тупу, затуркану, інертну більшість, одушевлення великою ідеєю, страшною для ворога і для «рідної» погані, вміння стати над приватною, мужня постава до життя, велика духовна сила – ось що **вирізняє з натовпу** і цього Гриця, й інших Гриців, у яких «бандитів» бачать москалі і «єдинокровні» Швейки. Єднатися з останніми?! **Відсепаруватися від цих останніх** – нагале завдання для Гриців. **Інакше трясовина засмокче їх**. Бо люди того типу, як би себе не звали, лібералами за Драгоманова, радикалами чи соціялістами, або «демократами», чи навіть, як деякі з них, «націоналістами», представляють той самий тип вічного «хахла» або його відміну в Галичині – не смертельного рутенця, якого безмілосердно висміював Франко.

Безформна, липка, непевна слизька маса вічних хохлів засмоктує все, що підноситься над нею, що має виразну форму і лице, ясне **«Так»** і **«Ні»**, все, що пнеться вгору, що не має жаб'ячої крові, що не любить стелитися додолу, що брідиться крутітвом, що кидає виклик долі, все сильне і відважне, все мужнє. Вирватися з цієї трясовини, відгородитися від неї, зіпхнути з чоловічих становищ партачів життя – це завдання тих Гриців, які ще не пачкують під прапором націоналізму вдачу і філософію хитрого Панька. Загрізна наша доба, щоб у ролі Бонапартів або Гарібальді виступали «єдинокровні» Гахи або амбітницькі квіслінги... Грицям бракує самосвідомости, свідомости вищости не тільки над Хромейми, а й над Андріями, своєї покликаности, вибраности бути новим запорізьким орденом. Коли ця свідомість укріпиться в них, тоді Берк не матиме рації. Тоді скінчиться ера «софістів і калькуляторів», а прийде знову ера лицарства українського – the age of chivalry⁵⁰.

Тільки з тих Грицьків виростуть майбутні Юрії Переможці. Як **там** ті Грицьки виділилися з маси Андріїв, так і **тут** повинні вони зробити це. Тільки **їхнє** об'єднання об'єднає Україну.

Липень 1952 р.

50 Вік лицарів (лицарства) (англ.).

ДУША МОСКАЛЯ

Так званий цивілізований світ явно втрачає історичну пам'ять. Звідси його нерозуміння російських справ, а між ними дивного для того світу явища московського каяття. Починаючи від перших «показательних процесів» судових старої большевицької гвардії аж до каяття Берії, цей феномен залишається загадкою для Заходу. Правда, вже зрозуміли, що московська система катування, фізичного, морального і «науково-медичного» з його «brain-washing»⁵¹, осягає неймовірних вислідів. Але чи в цій диявольській системі вся причина того каяття?

Край таємної завіси, яка криє від світу цю загадку, підносить недавня російська історія, історія царату. Як би негативно до нього не ставитися, навіть пошевченківськи, факт є, що царські кати останнього століття (перед большевиками) були просто «мягкотелие інтелігенти», порівнюючи з катами Леніна, Сталіна, Берії, Маленкова. Під цим оглядом большевики досягли неабиякого прогресу, ступаючи (або за теперішньою зварваризованою мовою «крокуючи») по лінії, визначеній царями. Хоч царські майстри «застенкі» не мали досконалости Єжових, то й за них каялися «вороги народу», і ще як! Один із видатних російських авторів останнього царювання пише про це: «Читаючи покайні листи декабристів до Миколи I, не віриться очам: чи це вчорашні бунтівники, царубивці?!» Революційний дух відлітав від них зараз по арешті. Безтужев пише: «Божий перст і царський гнів тиснуть мене. Відчуваю, що змарнував на злу справу мій хист, що міг би жити з користю для Вітчизни і вмерти чесно за свого царя... Але цар є «залог» Божества на землі, а Бог прощає тих, що каються». Куля на Сенатському майдані прошила йому шапку, тікаючи, цілу ніч блукав він вулицями столиці й нарешті «вирішив впасти до ніг царя». Пішов до Зимового Палацу, де й доніс на себе і на своє таємне товариство...

Який Держинський царський змушував його до того?

Другий декабрист Булатов (читаємо в того ж автора) теж склав покайну заяву, але «був так пригноблений тим, що цар йому не йняв віри, що збожеволів і розбив собі голову об стіну тюремної камери». Третій М.Муравйов-Апостол зізнався перед смертю (1886), що «все дякував Богу за невдачу (бунту) 14 грудня», що «це було не російське явище». Коли вже по відбуттю кари (як і Ф.Достоевський) він каявся у своїх політичних гріхах, хто його до того змушував?!

Ще простіше відбулося навернення А.Пушкіна. Він симпатизував декабристам і казав, що якби в день бунту був у столиці, то був би «с мятежнікамі». Але й з ним сталася блискавична метаморфоза, про яку злобно писав поет-сучасник:

*Он вольность люду проповедал,
Царя з народом звал на суд...
Но только царских щей отведал
И стал придворный лизоблюд.*

Став бояном самодержавства, гноблення ним підбитих народів.

Уже цитований автор пише про своїх земляків: «Іноді здається, що в Росії не буває революцій, а є тільки бунт – січневий, грудневий, чугуївський, холерний, пугачівський, разінський – вічний бунт вічних рабів». І далі: «Поки ми рухаємося кудись,

⁵¹ Промивання мізків (англ.).

бунтуємо, ми в протиприроднім стані, ніби на голові ходимо... Але як почнемо рачкувати, каятися, віддаватися реакції, зараз знаходимо себе, стаємо справжніми росіянами... Ми – Ванька-Встанька: хоч як повалить нас революція, реакція випростує».

Так «випростувала» Росію царська реакція по революції 1905-1906 рр., коли писав згаданий автор. Так «випростувала» її по революції 1917 р. большевицька реакція. Про цей бунт народу-раба сказав Петро I: «Сія саринь нічем, крім жесточі, унята бить не может». Поки влада ту «жесточь» виявляла і жорстоко розчавлювала Пугачових, народ-раб лизав руку своїм тиранам, подивляв їх і навіть любив, а Пугачови каюлися. Як тільки ця «жесточь» ниділа або вмирала в серцях володарів (Александр II, Микола II), раби ними погорджували, їх вбивали і, як їм здавалося, робили революцію. Тоді приходила нова влада, яка брала батіг у руки й заганяла знову збунтовану голоту в залізну клітку. Такими вождями переможних рабів, що потім загнали їх у клітку, і були Ленін і Сталін... Так усе бувало в історії Росії. Нагорі – ті, які били, надолі – ті, яких били, ще й з того тішилися: «Ура, нас бить пора!» Вчорашній революціонер зараз же обертався в позавчорашнього, вічного раба, як тільки чиясь міцна рука хапала його «за шиворот», і каювся.

Ось джерело, генеза не лише большевицького, але взагалі московського явища каяття. Бунтувати проти *охлялої* сили можуть москалі. Але їхній «природний стан» – це бути рабами *справжньої* сили. Де така сила встає перед ними, вони падають на коліна перед своїм володарем, коли він такий, як Петро I або Сталін, і перед чужим, коли він такий, як хан татарський. Падають і каються. А на інших нападають і загризають.

Кат Іван IV утримався на троні, але Івана VI, невдачу й недійшлиго царя, задушили в казематі, як щура... Петро I душив того, кого хотів, але недотепу Петра III скинули з трону і теж задушили... Твердий Микола I перевішав «мятежників», але «мятежники» застрілили «плохенького» Миколу II.

Ось цієї психіки московського народу не розуміє Захід. Хоч її можна відчитати навіть на обличчі кожного пересічного «руссака челавека»: є на тім обличчі щось невиразне, неозначене, невіршене. Ніколи не знаєте, що він за хвилину зробить: вас у руку поцілує чи горло перегризе. Тому, що він сам ще того не знає, приглядається: коли ви вівця – кинеться на вас, коли вовк – хвіст під себе. Тому кожний політик, який говорить із москалем про «апізмент», є в його очах вівця, і поступає він з нею належно. Інакше коли вичуває, що політик, який стоїть перед ним, – вовк або добрий домптер. Перед вовком він відступає, затаївши злість, а б'ється з ним тільки тоді, коли вовк сам на нього нападе. Лише треба вовком *справді* бути. Хто ж такого тільки удає, тільки вимахує дрюком, а не готовий ним «вибить дурь» з московської голови, такий москаля не залякає, він вичує, що має діло з маскарадою, бо хитрости йому не бракує. Політики або дипломати ялтинського, тегеранського, потсдамського, пан-мундзонського або женевицького типу особливого страху в московського Ваньки не збудять і від агресії не стримають. Тим не менше та пошесть «москвобісся», захоплення всім московським на ганьбу окцидентальної культури шириться тепер по західних видавництвах, часописах, університетських катедрах і концертних залах. Пропорційно до того, як занепадає віра Заходу в свою місію і свою культурну вищість, росте віра у свою силу, росте ароганція і жадоба експансії москаля.

І навпаки. Тому й, між іншим, Туреччину, Іспанію і розшматовану навіть Німеччину респектує москаль більше, ніж багато сильніших назверх народів.

На цю психіку москаля особливу увагу треба звернути нам. Декламували колись сентиментальні земляки: «Садок вишневий коло хати». Це був їхній ідеал. Прийшов

москаль, садок вирубав, хату знищив, хрущі й солов'ї повиздихали, мати на новій колхозній панщині жне, «плугатарі» – в концентраках та могилах. А українці, навіть «у вільнім світі», оглядаючи той «рай», чухають потилицю: «А може, й справді так і треба? Прогрес же! І машинізація!» Тоді москаль радіє: «Ага! Уступаєте – значить боїтеся!» І тоді ви пропали.

Любили колись земляки до церкви Божої ходити. Але москаль зробив відкриття, що «Бога нет», а церкви позамикав або з них зробив притулок для свого Війового кодла... І ось хохол знову чухає за вухом і каже: «А може, справді? Наука ж ще не довела, чи є Бог, чи нема»... І знову радіє москаль: «Ага! Уступаєте – значить боїтеся». І тоді ви пропали.

«Велику літературу» захотіли деякі земляки. І от ВУАН (in partibus infidelium⁵²) просвіщає емігрантів советофільством Винниченка, а Сірий-Тищенко видає твори Лесі Українки з творами її большевицьких коментаторів. Друкують для науки людям писання Драгоманова, того, що (казав І.Франко) був «gente Ukrainus, natione Russus»⁵³ або, як сказав би поляк, «почціви русін»... Коли ж це все бачить москаль, з радістю потирає руки: «Валяй, Ванька, дальше, наша берет!» або як писав Пушкін: «Ура! Мы ломим, гнутся шведы!», чи там українці уступають – значить бояться: «Поднажми ещё!»

Так відчуває москаль, і в тім випадку відчуває добре, бачить те, що в деяких колах еміграції заламується українська душа, слабне моральний опір московській блекоті, яку в нашу душу вливають, а де слабне опір моральний, там велика загроза спротиву фізичному. При такім стані нічого не допоможуть «воплі» про «самостійну і соборну», гучні маніфестації проти підлих «воріженьків». Треба розпеченим залізом глуму і демаскування випекти у власній душі цей пістряк ідейного боягузтва і (свідомо чи ні) духовного припадання до ніг московської «правди».

Повна безстрашність, абсолютне, стовідсоткове заперечення всього московського, така ж абсолютна афірмація своєї Правди. Лише тим зламаємо Москву головно у своїм серці, а там і «на нашій, не своїй землі».

«Сія саринь нічем, кромє жесточі, унята бить не может», – казав цар Петро. А хто ж, як не він, знав свій народ?

Серпень 1954 р.

⁵² Букв. у провінціях невірних. Титул, що його надавали єпископам, єпархії яких були в руках невірних; *перен.* в оточенні неприхильних, недоброзичливих людей (*лат.*).

⁵³ Родом українець, національністю росіянин (*лат.*).

«SECOND SIGHT»⁵⁴ І БОЛЬШЕВИЦЬКА «МОРДА»

Були ясновиди, що бачили наперед большевицьку революцію, між іншим, Достоевський, Щедрін. Та найбільш дивним було ясновидство М.Лермонтова (1814-1841). Йому належить оцей несамовитий вірш, який тут наводжу в оригіналі:

*Настанет год, России чѣрный год,
Когда царей корона упадет.
Забудет чернь к ним прежнюю любовь
И пища многих будет смерть и кровь.
Когда детей, когда невинных жѣн
Низвергнутый не защитит закон,
Когда чума от смрадных мѣртвих тел
Начнѣт бродить среди печальных сел,
Чтобы платком из хижин вызывать.
И станет гладь сей бедный край терзать,
И зарево окрасит волны рек...
В тот день явится мощный человек,
I ты его узнаешь i поймѣшь,
Зачем в руке его булатный нож...*

Усе в цім вірші – ясновидство несамовите. Поет уздрів саму суть революції, коли корона царська більше сама впала, як під натиском бунту. Пушкін писав, що:

*В России нет закона,
Есть столб, а на столбе корона.*

Струхнявів цей стовп, зігнула морально підпора царату, те, як говорили, «сталба-воє дварянства», і корона впала.

Ще дивніше, як Лермонтов, передбачував революцію, коли ще так твердо за Миколи І стояв царський режим, по перемозі над Наполеоном і по жорстокім здавленні «мятежа декабристів». Дивно також, що поет бачив, як протикарську революцію зробить «чернь», тоді як у його часі та «чернь» як чинник революційний просто не існувала, коли не впливали на поверхню навіть одиниці з тої «черні», бо так звані нігілісти з «разночинців» (нижчих станів) з'явилися аж у 1860-х рр. Дивно, що бачив він занепад царату **вісімдесят сім** літ перед тим, як фактично впала царська корона. Дивно, що бачив незвичне в тодішній Європі завершення революції не у вигляді конституційної монархії чи республіки (Англія, Франція), а у вигляді ... Сталіна! Бо кого ж, як не його, нагадує той «мощний человек» не з шаблею Бонапарта в руці чи Вашингтона, а з **ножем** московського різника, та й різатиме з холодною кров'ю «невинних дітей і жінок», вбиваючи голодом мільйони?

Несамовита візія! А цей її характер ще більш уvidатнє факт, що мав її Лермонтов у 1830 році, коли написав той вірш, цебто коли йому було **шістнадцять літ**. **Знати** або **логічно викомбінувати** революцію 1917 року в його добу і в його літа не можна було. Її можна було тільки **бачити**... Яким далековидом? Тим, що англійці

⁵⁴ Букв. другий погляд: яснобачення, здатність бачити майбутні або віддалені події (англ.).

звуть «second sight», тобто духовим оком поета, містика, Пігії, Касандри. Тим оком, існування якого не можуть розуміти матеріялісти, але яке за фізичною заслоною обличчя може уздріти невидиму душу людини, а за заслоною часу – ще невидиме майбутнє або вже невидиме минуле. Є це мовою окультистів «extra perceptive faculty»⁵⁵, інтуїція, або «третє око» (духовий зір), яке дає людям, обдарованим ним, пізнавати речі, невидимі очам фізичним. Скептики-матеріялісти можуть побачити символічне зображення цього «третього ока», наприклад, на обличчях святих і Божої Матері на старовинних наших іконах київських.

Цей духовий зір мав не тільки Шевченко, але і його батько, який, вмираючи, не залишив йому з майна нічого з мотивацією, що з Тараса вийде незвичка людина, щось велике позитивне або велике ледащо (Павло або Савло), так що в однім випадку спадщина йому була непотрібна, а в другім – шкідлива. Цю інтуїцію, цей «second sight», мали Леся Українка й її пророчиця Касандра. Каже остання, що Ахая, яка воювала з її Троєю, – це «гієна, що смертю і розкладом живитись мусить». Гелен, її брат і жрець троянський, запитує її:

*Хіба ти знаєш заміри чужинця,
Що так його рівняєш до гієни?*

Пророчиця відказує:

*Не знаю я нічого, тільки бачу
Кривий гієни погляд, тільки чую
Проникливий хижацький голос...
Вона в нестямі голосить візію майбутнього:
Гієни бродять по руїнах Трої
І лижуть кров...*

Гелен (тип американського «експерта») шукає знання фактів, того, що можна спостерегти органами фізичних змислів, і тому, як усі такі «експерти», все знає і нічого не розуміє. Касандра ж «бачить» своїм духовим оком пророчиці, а тому проти самих фактів, за «фактом» ахайської пропозиції миру («троянського коня») внутрішнє, невидиме обличчя ахайської «гієни» – хижака, який, що б не говорили «факти», **мусить** житися підступом і кров'ю.

Так і Лермонтов, коли ніякі факти не віщували ще революції, своїм духовим оком бачив духове обличчя московської «черні», московської «гієни», спраглої крові. Вже бачив її, що пила кров на руїнах давньої Росії, як бачила ахайську «гієну» Леся Українка на руїнах Трої... Те «третє око» дало їм змогу відчитати ще невидиме фізичним оком майбутнє...

Для читача, який не любить містики, доступніший анекдот. До славного рабина приходив одновірець із запитанням, чи скоро до нього повернеться його жінка, що його покинула? Рабин не давав особистих авдієнцій, лише відповідав на записки, що передавав йому слуга. Останній, віднісши записку, повернувся до патенту:

– Рабин говорить, – сказав він, – що за рік повернеться до тебе твоя жінка... А я тобі кажу, що вона взагалі до тебе не повернеться.

– Як смієш ти таке казати, коли сам рабин...

– Ну, бо рабин бачив твою записку, а я бачу твою паскудну морду.

Цей рабинів слуга мав «second sight», і не зовнішню, а внутрішню «паскудну морду» большевизму, щойно грядучого, побачив оком візійнера Лермонтов, що був, як

⁵⁵ Позаперцептивна здатність (англ.).

кажуть, нащадком шкотського мага-чарівника Lermonth-a⁵⁶. Тому й уявив собі події, факти, які народ із такою «мордою» створить у житті. Хто мав цей духовий зір, той міг уздріти навіть «паскудну морду» Йосипа Сталіна майже 100 літ перед його приходом до влади. Хто цього зору не мав, той, навпаки, міг навіть вродитися сучасником Сталіна, навіть оглядати його фізичними очима в Ялті чи деінде, і думати, що має перед собою лише милого миротворця – «дядю Джо»... Кому Бог не дав цього «третього ока», тому навіть могла заімпонувати «паскудна морда» Чжоу Еньлай. Той міг втішатися всіма «дастіженнями» китайського большевизму, і що всі китайці тепер на роверах їздять, і що навіть китайську мушку винищили китайські комуністи (що за прогрес!), міг побачити, що показували його фізичним очам, і почути, що шепотіли йому до фізичного вуха. Не бачив тільки (вже невидимих) мільйонів, замордованих Чжоу Еньлаєм, не мушок, а людей. Не міг побачити лише «паскудної морди» китайського большевизму, невидимої духовим сліпцям...

Чому багато вождів українського соціалізму обабіч Збруча в 1917 р. і пізніше не бачили «паскудної морди» ленінізму й троцькізму? Тому, що, як той рабин, дивилися на їхні «записки», на їхні декларації про «свободу», «українізацію», «визволення трудящих», а не на їхню «морду» гієни, яка збирається скочити своїй жертві до горла. Коли б вожді української революції мали цей «second sight» 30 чи 50 літ тому, не вірили б вони ні прекрасним словам «великої русскої літератури», ні солов'їним пісням російської демократії, ні маніфестам і «запискам» керенщини й большевизму, не були б тою Червоною Шапочкою з байки, яка у вовчій морді, перебраній на любов бабусю, бачила лише бабусин очіпок і бабусине обличчя там, де були ікли і морда звіра.

Це «духове око», духовий зір плекали колись (і на Україні теж) і вирощували у шляхетних володарів мудрі жерці. І з цієї «смішної містики» сміються тепер сліпі вожді обдурених народів, ведених на заріз на арену, де говоритимуть про любов, але де:

*Їжа многим буде смерть і кров,
Де голод і чума від трупів і стерва
Бродитимуть від міста до села.*

Це страшне видиво, що стало для мільйонів уже страшним фактом, знову і знову ставить на порядок дня проблему нової касты, нової провідної верстви, – людей, обдарованих вищою силою прозріння і вищою силою характеру, вождів із Божої ласки. Без них несамовите пророцтво Лермонтова стане пророцтвом не лише для Росії та підбитих тоді нею народів, але й для цілих континентів.

Жовтень 1954 р.

⁵⁶ Лермонта (англ.).

НЕВСИХ НЕВТИХОВИЧ – СОЦІЯЛЬНИЙ РЕФОРМАТОР («Нова заповідь» В. Винниченка)

Публіцистична і повістярська творчість В. Винниченка – типова для автора-соціаліста. Його головні теми – *соціалізм* і *сексуалізм*. Таким був він, такими були і його духові побратими в Європі: Поль Маргерит, Андре Жид, Е. Золя, Арагон, Цвайг, Ман, а в українськiм письменствi – Коцюбинський і Косач. Соціалізм і сексуалізм були їхніми і їхніх адораторів ідолами, довкола яких садила свого розперезаного гопака здекласована атеїстична інтелігенція останнього півстоліття.

Політична кар'єра В. Винниченка знама: соціаліст, приятель московської «демократії», короткий час проти волі – її нерішучий противник, далі – новонавернений комуніст. Сповна апробував терор компартії на Україні, по розгромі визвольного руху поїхав у 1920-х роках у ставку червоної Орди, запропонувавши їй свої послуги: «Допомагати москалеві Матір катувати». Недооцінений Кремлем, обезцінений своїм минулим, він повертається до «згнилої буржуазної Європи», де друкує два романи-утопії: по першій війні – «Сонячну машину», а по другій, в 1950 р., – «Нову заповідь». По невдалій прощі до московських червоних святинь трохи «розчарувався». Не в них, а в дрібних дефектах механізму машини. Як видно з останнього роману, закоханий у комунізм і вмер, бачачи в нім можливого союзника своєї ідеї.

Чи правильно назвати романом цей твір на 500 сторінок малої вісімки? Не зовсім! Це напів роман, напів публіцистика. Герої виголошують агітаційні промови (хоч нудні та довгі), формулюють своє «Вірую» в стилі газетних статей або захвалюють ідею автора – «колектократію». До речі, треба відразу здогадатися, що цей термін узяв автор не від слова «колектувати», «колекціонувати», а від слова «колектив».

Що таке колектократія? Це такий соціалістичний рай, де власникам фабрик і верстатів (село його не цікавить) мав би бути не «буржуй», не партійний бюрокрят, а колектив робітників. Як той рай запровадити? Це – «пльовое дело». За давньою методою М. Драгоманова – переконати противника. Треба тільки соціалістів, комуністів і капіталістів переконати, що колектократія зразу ж спричинить зріст «продукційних сил», мир і добробут у світі. Чого ж їм ще більше треба? Хіба ж може бути якась інше щастя, окрім матеріального? «Буржуї» тією колектократією куплять собі у Советів мир, бо нащо ж тоді Москві воювати? Вона ж, думає автор, воює не за владу, не за панування, а за визволення «трудящих». Совети ж за ціну занехаяння війни осягнуть дешевим коштом соціалістичний рай не лише в ССРСР, а й поза його межами. Чистий інтерес для обох сторін. Аби вони послушали Винниченка! Скажете, це занадто просто! Але ж все геніяльне є просте. Кожна сторона має зробити тільки дрібні поступки. Большевизм мусить тільки відступити від жадоби влади (тільки від цього!), а капіталісти – дати гроші на цю імпрезу і зректися своєї власності. І все буде гаразд. Та ще й без всякого проливання крові. Чи ж це не геніяльно?

Це, так би мовити, ідея роману. А зміст такий. Його героя Панаса Скибу, комуніста «із малорософ», з його товаришем Грицем Савенком Кремль посилає з таємним дорученням від партії в Париж із фальшивим паспортом. Панас стає Петром, а Гриць – Кіндратом. У Парижі ж створив свою штаб-квартиру американський не мільйонер, а мільярдер – містер Стовер. Нібито організує він всеєвропейський пацифічний рух

(всесвітній мир!). Та москаля не обдуриш! На ділі Стовер просто підготовляє війну проти ССРСР. Врятувати ССРСР від цієї напасти й післано двох хохлів. Вони мають дістатися в середовище облудного «wag-monger»⁵⁷ і винюхати, чим він дихає, які підлі заміри плете проти миролюбної советської демократії? Дальші герої роману – це один соціалістичний лідер Жан Рульо і його шкільний товариш – комуніст Жак. Винниченко не був би Винниченком, коли б його герої не були дубльовані різними дамами. Жан має утриманку – артистку Люсьєн, Жак – товаришку Матильду, Стовер – міс Стовер, свою небогу (або за автором – «небіжку», хоч в романі виступає вона живісінькою), яка стає вибранницею Петра. Різними карколомними фокусами Петро пролізає в оточення мільярдера, який робить його начальником особистої охорони, навіть хоче усиновити. Взагалі цей Стовер вийшов в автора стопроцентним ідіотом.

Будучи партійним шпигуном при Стовері, Петро, очевидно, зараз же закохується в Мабель, а вона – в нього, соціалізм переплітається з сексуалізмом. В орбіту Стовера влітає і Жан – винахідник тієї колектократії. Він хоче повернути янкі-мільярдера на свою віру, а Стовер хоче притягти видатного соціалістичного лідера до своєї акції. Та коли Жан пояснює, що для щастя людськості Стовер має поділитися з соціалістами своїми доларами, янкі викидає його за двері. Тоді Жан позискує для своєї ідеї комуніста Жака з Матильдою. На зборах французьких комуністичних шефів Жан виголошує агітаційну промову в дусі думок Винниченка та кличе комуністів з'єднати для цих думок Москву. Та з усього виходить «пшик». Комуністичні товариші висміюють Жана з Жаком і доносять на цих «ворогів народу» Москві. Діставши звідти директиви, вбивають для певності і Жака, і Жана. Історія, між іншим, зовсім неймовірна, бо, «ліквідуючи» своїх небезпечних противників, большевики рідко звертають увагу на сентиментальних Манілових...

Ця афера і власна розвідка дали Петрові досить матеріялу про діяльність Стовера, і він має намір повертатися до свого московського начальства, коли Мабель вирішила інакше. Довідавшись, що Петро – ідейний московський шпигун, вона одразу пропонує йому завезти його в Москву власним літаком, аби він взяв її за жінку. Героїчний шпигун пручається і не піддається спокусам буржуазної Цирцеї. Тоді закохана міс через щоденник одного обдуреного большевиками французького «товариша», якому вдалося накивати п'ятами з Москви, відкриває Петрові очі на брехню комуністичної практики (перед тим бідолаха про це не знав). Коли ж партія мала вже досить паризьких вихилясів свого агента-хохла і найперше «попросила», а потім силоміць схотіла його схопити і вивезти «на родіну», Петро «розчарувався» в науці Маркса-Леніна і став «невозвращенцем». Переконаного тепер у єдиноспасенності колектократії Петра підприємлива міс Мабель везе до Америки переконувати грубих «буржуїв» допомогти нещасній людськості. *Happy end*⁵⁸! Отже, «Нова заповідь» – роман у стилі дешевих голівудських фільмів із шляхетними героями-шпигунами, чорними характерами, вампами, ніжними самичками, убивствами, детективами, нещасним коханням, втечею, людоловством, гонитвою в автах, револьверами і альковами, нарешті – зі щасливим кінцем, коли сексуалізм тріюмфує над соціалізмом. Коли, як казали німці, герой і героїня «*kriegen sich*»⁵⁹. У давні часи такі романи називалися «*Hintertrepp*»-*Romane*⁶⁰, або «бульварними». В наші часи їх видає і ними зачитується «прогресивна» інтелігенція. Витяги з цього роману друкували «Українські Вісті»

⁵⁷ Палій війни; політичний діяч чи активіст, який вимагає, захохоче, надихає тощо агресію або воєнні акції проти інших держав (*англ.*).

⁵⁸ Щасливий кінець (*англ.*).

⁵⁹ Одружуватися (*нім.*).

⁶⁰ Закулісні (бульварні) романи (*нім.*).

і «Східняк» (однакові смаки!), а цілість видало видавництво «Українські Вісті» й «Україна». Хоч про Україну там не знайдете *буквально нічого*.

Малює нам роман типів незмінних винниченківських Марусь і Гриців, наївної, сентиментальної української інтелігенції 50 літ тому, з часів так званого «відродження», початку ХХ віку. Не треба дуже спускатися на етикетки, наліплені автором своїм героям і героїням. Хоч вони і звуться Жанами, Жаками, Люсьєнами, Мабелями, та все це маскарада. З їхньої мови, жестів, психіки, заховання, емоцій одразу ж можна впізнати давно знаних із новел і драм того ж автора «рідних» Гриців і Марусь із Лубень або Пирятини. Навіть Петро і Кіндрат – не комуністи, які перейшли сталінську муштру (таких *тють* Москва за кордон не висилає). Це наївні, перечулені й кохливі «Енки» з царських університетів. І навіть той містер Стовер не так подібний до американського мільярдера, як до гоголівського Сквозніка-Дмухановського. Він ручкається з кожним гостем, «тикає пальцем», вимахує руками, уноситься, не має найменшого самоконтролю, стукає кулаком по столі і дає себе дурити кожному проїдисвітові, як городничий – Хлестакову.

Мабель, як хоче звернути на себе увагу хлопця, губить хустинку, як за часів Основ'яненка – провінційальна панна на Україні. Або просто штуркає хлопця ліктем, як колись Гапки на сільських вечорницях. Не хочу критикувати цих метод зближення прекрасної половини людського роду до непрекрасної, кажу тільки, що не є вони, мабуть, притаманні товариству вищої фінансієри.

Про Петра Винниченко пише із захопленням. Це, мабуть, його друге «Я». Готелляр, у якого в Парижі замешкав Петро з товаришем, нотує про нього: «Видно відразу, що хорошого роду людина і дбайливого панського виховання»... І тут же оповідає автор, що Петро часто «посміхався на цілу губу», а навіть у ресторані «заходився таким реготом, що всі озиралися». Так Винниченко уявляє собі «дбайливе панське виховання»...

Усі герої роману – комуністи чи соціалісти (з «малоросів» чи французів), хотів сказати: чоловіки і дами, а треба сказати – хлопці й дівчата, нестримні у виявах своїх скороминучих почувань, страшенно «ніжні», сентиментальні й неймовірно балакучі. Петро з Кіндратом – це пара воркуючих голубів. Атлет Петро при кожній нагоді (і без неї) усе «ніжно обіймає» Кіндрата або в нападі радості «легко, як подушку, підносить його аж під саму стелю», ніжненько зве його «Грицинятком». Чулий Кіндрат відплачує йому такою самою розманіженістю.

Жан і Жак також не обходяться без сахаринових чулостей. Уже від самої фізичної близькості приятеля Жанові стає «тепло і спокійно», як іде з ним попід руку. І Жак у такі хвилини одразу ж «розкрохмалюється», йому «затремтіла губа», і він теж «притискає руку (приятеля) до себе», а в розмові між ними все миготить «милий і ніжний усміх»... Ну просто закохана парка в парку ті революціонери. Петро є тут уже Паньом, Гриць – Гриценятком, панна Люсьєн – Люсьєнкою, а Мері – Мерінкою. Все заправлене солодко-мармеладним соусом сентиментального хохла часів Панька Куліша або Квітки. Звідусіль вилазить із тих героїв незнищенна туга ваших Петрусів і Марусь за ідилією і спокоєм, за теплотою і пестощами, щоб, як kota на грубі, почухати їх за вушком.

Як розхристані й неопановані їхні розливні почуття й настрої, так розхристана й нехлюйна є і їхня мова. Роман написано «русска-маларасійським» жаргоном колишньої української інтелігенції. У романі рясніє такі слова, як: верно, подходяща, конешно, вокзал, давай, дайош, без надобности, наганяй (догана), придане (віно), пожилці (мешканці), ранувато (раненько), понятно, безжально (немилосердно), ду-

рачок, дурня виробляти (по-московськи – «дурака валять»), сліжка (по-московськи – слезка). Такою мовою колись балакали царські фельдфебелі-малороси, повертаючись до свого села.

Такою ж мовою, мов із «топленого маслечка» (вираз Г.Квітки), балакають герої роману і про свій соціалістичний рай, колектократію. Декламує Кіндрат, хоч би Волл-Стрит і відкинув його ідею: «Ну, а наші (цебто большевики) не так поставляться, Паню. Я глибоко, я всією душею вірю, що наш рапорт буде прийнятий Москвою. Ого, Паню! Як вони підхоплять цю ідею колектократії! Як вони розголосять її по всій планеті, як вони виставлять її у тих Об'єднаних Націях! Нехай тоді всі **Волл-Стрити** спробують відхилити пропозицію Советського Союзу! Ану! Ага, скажуть їм їхні трудящі: «Так ви одкидаєте **таку** умову миру на землі!». Е ні, голубчики, дайш роззброєння, мир і колективізацію! Правда ж, Паню?..» А Панас скрикує: «Молодця, Грицю! Сій-бо молодця! Правильно діялектуєш!».

Такою вульгарною, хамсько-босяцькою мовою йде балачка наших пирятинських парубійків про справи світової політики. Петро «всею душею» вірить, що москаль принесе щастя всім «трудящим», як усією своєю плебейською душею вірили в це 1917-1919 рр. і сам автор роману, і ціла хмара українських соціалістів із-над Дніпра і з-над Дністра. Вірить у рабській душі своїй Петро і в те, що всі соціально-політичні справи мають за українців вирішувати «вони» – москалі. Вірить із тупою, глупою наївністю Стороженкового Данилка («Не в добрий час»). Як Данилко дивився лише на свого пана, так сліпо задивлений у свого пана й Петро... Часто не знаючи кого вибрати, опиняючись у становищі ні в тих ні в тих.

Таким способом думають здійснити свою ідею ті Петрусі. Такою є їхня психіка, реалізаторів тої ідеї. Саму ту ідею автор і не думає роз'яснити детальніше. «Мир, роззброєння, колектократія», цебто одна з форм соціалізму, це й все. І це якраз те, що тільки й цікавить ідилічних Петрусів, аби мати матеріальний добробут, ідилію вічного миру без змагань і боротьби й сидіти тихо у своїм закутку. Під одним чи під іншим паном і володарем.

Винниченко писав свій роман по-українськи, головні дійові особи – українці, видавництво, яке випустило роман, називається, як уже згадав, «Україна». Але ні в змісті балачок, проєктів і акції не знайдете **ні України, ні взагалі нічого українського**.

Герої тільки говорять своїм утравкістичним волоп'юком. Але весь їхній патріотизм вичерпується тією «рідною мовою». Коли говорять: «ми», «наш», «у нас», то це значить советські люди, есесерія, та й тільки. Вони просто советські патріоти, і автор роману видно уважає це за річ нормальну. Для Кіндратів і Петрусів є лише дві сили у світі – Волл-Стрит і Кремль. України, хоч би як потенціальної сили, в їхній концепції нема. Ні під поглядом політичним, ні під культурним. Вона в їхній уяві – просто п'яте колесо до воза – того чи того. Нема й інших сил – ні націоналізму, ні церкви, ні селянської стихії. Є європейські соціалісти, та вони й комуністи – це лише посварені брати.

У тім побаченім крізь окуляри партійної політграмоти світі і відбуваються пінкертонівські пригоди обох винниченківських Невсих Невтиховичів. У політиці для них є лише дві сили – Москва і Вашингтон, у суспільнім життю – пролетаріят і буржуазія. Селянин? Відома річ, що це той самий буржуй, куркуль, адоратор приватної власності. Колектократи, як і комуністи, у своїх проєктах ним нехтують. І одні, й другі просто хочуть сісти йому на шию. Те, що цих буржуїв на Україні є до 70-80 відсотків усієї людности, цим Петрусі не журяться. Вони так засліплені штучним

блиском чужої і ворожої Україні ідеї, що від неї тільки шукають спасіння. До того ступеня, що їх навіть не цікавить, хто ж ту ідею буде на Україні здійснювати. В чіих руках там має бути влада? Чи Україна має стати державою, чи залишитися чужою колонією? Уважаючи себе за інтернаціоналістів, обидва московські агенти є звичайними провінціями, що живуть ідеями, занесеними в їхній глухий закуток столичним агітатором. Зрештою, віллу, в якій Винниченко писав свою утопію, він так і охрестив «Закуток». Чисто загумінкова наївність Петрусів, така безмежна. Їм таке далеке почуття якоїсь національної чи особистої гідності, що вони так і кажуть: якщо їхню ідею прийме Стовер, вони готові кричати: «Слава Стоверові!», а прийме Сталін, то гукатимуть: «Слава Сталіну!» Слава чужому панові! Їх цікавить система, яка «забезпечує найбільшу видатність праці», та щоб не було «буржуїв». Поняття свободи – особистої чи національної, недоступне для психіки раба.

Ціла філософія роману – справді великий «прогрес», порівнюючи з «Кобзарем». Там є передусім Україна, є любов до неї, ненависть до її гнобителів, віра в божественну силу, яка дає силу й нашим рукам. У рабстві Шевченка обурює не так економічний визиск, як моральне пониження, ганьба і для особи, і для нації. Ні одного з тих моментів нема в романі. Тільки питання шлунка і «миру» під одним або під другим чужинцем. Щастя «трудящому люду» принесе або Сталін, або Стовер, або Об'єднані Нації. Ідея боротьби власними силами не ворухиться в мозку тих «революціонерів». Це – тип тих бунтарів, які не раз рвуться до бунту, але в яких (вираз І.Франка) мозок і серце залишилися мозком і серцем раба-плебея.

І Петрусь із Кіндратом, і Жан із Жаком, як уже згадано, не про революцію мріють, а про те, як би переконати комуністів і буржуїв *погодитися* на їхній геніяльний план. Коли б вони тільки дали себе переконати.

На цім *«коли б»* спирається вся акція винниченківських героїв. Жан каже: *«Коли б* ми соціялісти і всі комуністи *плюс* радикали погодилися на ідеї кооператизації господарства, то ми б законодавчим, безкровним шляхом» за кілька літ ошчасливили б світ! А коли б ті партії не погодилися, тоді що? Революція? «Нізащо!» – каже Жан, бо «збройна революція – це самогубство!» (Так думав Винниченко і в 1917 р.).

І знову: *«Коли б* обидва противники (буржуї й комуністи) могли б зійтися і подати один одному руки... *Коли б* обидва щиро хотіли миру, а не свого панування над світом, то велику мету буде досягнуто. Ну, а коли ні один противник або хоч би й один із них не схоче подати руку? Або не схоче зректися панування над світом?

Знову: «Коли Москва дійсно хоче соціалізму на землі», то їй треба запропонувати... А коли Москва того не хоче або хоче, та лише під своєю диктатурою, тоді що?

«Ну, уявіть собі, – каже Жан, – що комуністи згодилися на роззброєння». Мета ж (соціалізму) у всіх одна – і в соціялістів, і в комуністів, «різниця виходить тільки за собах. Тож (?) погодімо наші засоби!» Москва мусить погодитися, бо ... *«коли* советський Дракон відмовиться, то цим покаже перед усім світом своє обличчя, не Юрія, а просто Дракона». Засоромити, отже, Москву хоче Винниченко... На такі сугестії є мудра приповідка: «Завстидалася, як кобила, що віз перевернула».

Та блаженний у своїй наївності автор роману навіть не бачить усієї смішности того, що пише. Уявляє, що світові конфлікти можна погодити так, як суперечку між гоголівськими Довгочхуном і Перерепенком. І це кретинство автора не випадкове, а застаріле. Ще в 1922 році він писав, що він і його однопумці «ні хвилини не припускали, що Україні силою доведеться виборювати свої права»⁶¹. Наївний Панса вірить, що комуністи не «владолубні дегенерати», що в Москві і «чесні комуністи» є.

⁶¹ «Відродження нації»

Вірить, що Кремль дбає про щастя людськості... Вірить, як провінційний міщух, що грізні проблеми нашої цивілізації можна розв'язати парламентарним балакунством... Що вовка можна вмовити вирвати собі зуби...

У нестямі переполохані Панси мечуться в романі Винниченка між різними силами (як теперішні Панси в житті), за яку б їм вчепитися, – Москва, Америка, Об'єднані Нації. Парламент без почуття гідності, без тіни думки в голові. Просяють, благають, стукають в усі двері... Навіть тоді, коли всюди їх скидають сходами в діл, у їхніх головах не засвітить думка стати з «хамових синів» або чужих агентів людьми, що вірять у свою правду, що ставлять чоло ворогові, що борються... Це люди з умерлим інстинктом самоохорони, атрофованим мужнім первнем, не люди, пасивна глина.

Роман Винниченка – це заповіт нашого Невсих Невтиховича, переляканого на смерть «жорстоким життям», шукаючого рятунку в тих і в тих або в мріях про ідилію. Точно так, як і в «Сонячній машині»: як гарно було б, коли б Москва перестала бути Москвою, комуністи – комуністами, хижачи стали б овечками. Та ж і «герої» тої «Машини» теж мріють, як було б гарно втекти від страшного життя кудись у гори в затишну хатинку, «кинуть вороже напруження» цього життя і жити «без розливу крові, без боїв, без великих стрясень»...

І коли цю безглузду балаканину підносять нам, як «Нову заповідь», соціялісти і радикали (що її видали або рекламують автора), коли згадати, що автор був зі своїм почтом на чолі України, пробудженої подіями з віковичного сну, коли згадати, що вони тоді, а винниченківці тепер, мали й мають претензії репрезентувати Україну, стояти на її чолі як партнери в смертельній грі з Ленініми, Сталініми, Жуковими і Маленковими, фарба сорому заливає обличчя.

Віє від роману задушне повітря якогось тривіального сентименталізму, незнищеного туподумства з тугою за ідилією, розхристаністю думки, повним браком волі, характеру й почуття людської гідності, огидним матеріалізмом, рабською психікою плебея. Саме видання «Нової заповіді», реклама її та її авторові свідчить про моральну й розумову дегенерацію тих кіл і про повний зник у них почуття національної гідності.

Червень 1953 р.

ВІД ДЕРЖИМОРДИ ЦАРСЬКОГО ДО БОЛЬШЕВИЦЬКОГО

Недавно я вказував уже на двох авторів – англійця *Флетчера* і німця *Штадена*, які змалювали образ Росії кінця 16 віку, що так живо нагадує сучасну большевію. Згадав і про Достоевського як про візіонера большевизму. Тут займуся другим таким візіонером, якого в Росії забувають, а за кордоном не знають. Це *Салтиков-Щедрін*, сатирик доби Александра II, у якого за фейлетоно-гумористичним стилем криється не одна глибока соціологічна думка.

З його творів ясно видно, **що психологічне коріння большевизму було міцне вже в царській Росії, в її еліті**. У своїх, нехай і пересаджених, профілях царських адміністраторів («Помпадури і помпадурші») Щедрін малює типові портрети **білих** московських Держиморд, які **різко нагадують Держиморд червоних**. Сатирик із нахилом до карикатури і пересади Щедрін цією пересадою, мов збільшувальним склом, відкривав **саму душу** москаля-правителя, великого і малого. Звичайний «обиватель» російський, пересічний «громадянин», – так пише (за Щедріним) про губернатора царського: «Ми навіть не знаємо, чи надовго він залишив нам життя, та твердо знаємо, що життя можливе для нас тільки під однією умовою: щоб ми зобов'язалися **сжемгнавенно і несукаснітельна трепстать**»... Чи ж це не блискача формула життя кожного советського «громадянина» і під червоними губернаторами?

Щедрін бачив, що отарно-ординський устрій царської імперії веде до соціалізму. Ось два царські «урядовці для особливих доручень» (при губернаторові) Рудін і Волохов вигадали «теорію відродження Росії **через соціалізм, здійснюваний потужною рукою адміністрації**»... І хіба ж не в цьому суть сучасної большевицької системи? Другий «геніальний вождь» царської Росії вигадав укрити Росію **соціалістичними фаланстерами**, «адже ж були в Росії спроби фаланстерів у формі «воєнних поселень» (ген[ерала] Аракчеєва), були ж імпровізовані декораційні селища, дороги, міста (будовані Потьомкіним для Катерини)? Чому ж би тепер не могли бути?» – запитує адміністратор Толстолобов. Словом, гасло «Дайош соціалізм!» уже ворушилося в мізках царських Держиморд. Невипадково дає їм Щедрін назвиська літературних типів **революціонерів** – Рудіна (з Тургенева) і Волохова (з Гончарова), ніби щоб показати, що в ментальності царських Держиморд і кандидатів на Держиморд червоних **істотної різниці нема**.

Тим, що, здійснюючи ці «геніальні» реформи, треба було для фантазії самодурів ламати й нівечити людське життя, не журилися Держиморди. Коли, наприклад, лише для своєї приємності на полюванні такий помпадур принагідно зламав чабанові ребро, то, запитує Щедрін, «яких розмірів досягнуть ці помпадурські чудеса завтра?» І перестерігає своїх земляків: «Прозривайте в майбутнє! А тоді по бачите факти, яких ще нема в дійсності, **та які, без сумніву, прийдуть**».

Жахливі факти **його** майбутнього, а нашого сучасного не містилися в головах пре-краснодушного інтелігента 19-20 віків, «прогрес» же заповідав поступову «гуманізацію» людства! Та Щедрін ліпше знав душу свого народу і його еліти, знав, **що** з того зерна виросте.

Отарний устрій суспільства, соціалізм як ідеал, ламання людського «Я» як засіб. Як ми вже бачили, ідеологів, плановців зве Щедрін Рудіними і Волоховими, а виконавців (від М.Гоголя) – *Держимордами*. Ці останні «впродовж цілого дня вривалися в приватні мешкання, забирали, що треба, хапали, ловили і «розточали» в душі московсько-петербурзької традиції. Щедрін зауважує: «У нас нині, куди не глянь, усе *P'eri le Grani*. Летить, пане, він туди, у своє місце, наче буря, тьма від чола, з посвисту дим, і все одну думку думає: «Зруйную, порозбиваю, на закон ногою наступлю!» *A à la Pierre le Grand*⁶², *значиться!*» І все це – річ ясна «в цілі відродження країни», її «прогресу».

Петенька Толстолобов теж забажав стати реформатором «à la Pierre le Grand». Думав: «А що, як встругну я штуку, скасую святкування неділі, а натомість запроваджу *клоповодство* (культуру блощиць!)... «Йому всяка фантазія в голову може прийти. Вкриє світ фаланстерами, розітне шага на мільйон рівних частин, засіє всі поля перським роменом... буде, як вихор, літати з краю до краю, гукаючи: «Га-га-га! Го-го-го!» Скільки він речей виверне догори корінням, скільки люду скалічить, скільки добра понищить! А заберуть його нарешті геть, то, «замість нього, інший прийде». Заберуть царя, прийде Сталін.

Скільки в цім образі типового самодура московського, фанатичного у своїх божевільних планах, деспота в їх здійсненні! Скільки з ментальности Петра I – «великого» злочинця і синовбивця! Скільки з тупих і злобних соціалістичних експериментів Аракчєєва – міністра «ліберального» Александра II! І скільки з психіки та практики большевицьких сучасних вождів! Вічна і незмінна Московщина!

Типовою прикметою такого «прожектора» (плановика) є те, що у своїх замотелих фантазіях він не рахується ні з людьми, ні з жодними перепонами. Коли урядник доносить помпадурові про «преп'ятствія», які зустрічають його «реформи», помпадур відгрімує: «А разве вам велено вникать в преп'ятствія?» «Змилуйтеся, Ваше-ство, – мурмотить урядник, – «це ж усе одно, що на камені жито сіяти!» «Так що ж, – відказує Ваше-ство, – і посіємо!» «Та жито ж не виросте!» «Виросте! А не виросте, так камінь батогами одчухраємо!»

Чи не відбивається в цім божевіллі *царських* самодурів практика *советських* соціалістичних самодурів, які мільйони людей поставили «під стенку» або засилають на каторгу за те, що не вмiли ті мільйони виконати наказу «геніяльного» вождя виростити жито на камені або зібрати, замість пуда, сто пудів? Чи не маємо тут діло з *незмінною психікою* московського тирана-туподума тоді й тепер?

Другою головною прикметою щедрінських помпадурів було бажання *силою оцасливлувати* людність, проти її волі. Один із них дає такий рецепт для здійснення великих «реформ»: «Такі речі треба робити *тємно від них* (від мешканців), щоб вони не оговталися... Вони ж самі не знають, що їм корисне» (це знають лише помпадури!). «Такого роду реформи найкраще виконувати з *допомогою поліції*, проти їхнього бажання... Ось із якої психіки народжувалися «реформи» і білого, і червоного царату... Соціалізм, насаджений «із допомогою поліції», – це ж ідея червоної Москви!

Хто не годиться з такою системою, для того є особливий спосіб заохочення, який у Щедріна носить назву «ф'юють!» Шах перський так формулює (у російського сатирика) свої враження про Росію: «Там у Росії політик – *jamais*⁶³, *hourrah toujours*⁶⁴, *et*

⁶² А ля П'єр ле Гран (*фр.*).

⁶³ Ніколи (*фр.*).

⁶⁴ Ура завжди (*фр.*).

*puis*⁶⁵, коли не згідні – *гайда!*», тобто *fuite*⁶⁶. «Ось ти сидиш тепер у себе в хаті, коли зараз – і ти вже тисяча верств від твого домашнього вогнища, від твоїх звичок, приятелів»... Чи тепер інакше?

Провидів Щедрін і руїну всього життя, яку несла з собою «реформаторська опричнина». Найважливіше призначення головних помпадурів було в фаталістичнім нахилі все *обертати на пустелю* з повним нерозумінням наслідків, які може потягнути за собою така реформа – запровадження зовнішнього «порядку». Тому, пише сатирик, і довела вона, наприклад, у селі, що, «крім порядку, нічого в господарів не залишилося: де було жито, там порядок, де худоба всяка була, і там порядок, і де навіть гаї росли, і там завели порядок». Це нагадує вірш А. Толстого (не советського блюдолиза, а іншого) про царя Івана:

*Характером не мягок
І нравом был не тих,
Завел такой порядок,
Хоть шаром покати!*

Щоб *так* правити народом, мусила бути правляча кліка особливого перекову. Вона й була такою (поки не охляла) за царату, є також й нині. Ось, за Щедріним, «Вірую» одного з цих Держиморд: «Ти – чоловічок простий, – говорить до звичайного «гражданіна» Держиморда. – Кроку без того зробиш не можеш, щоб *permettre*⁶⁷ не сказати... А *наш брат, опричник*, на все мусить бути приготований: і в багні втопитися, і від меча загинути, і від полум'я вогненного згоріти. В нашім фаху ти обачністю та очікуванням нічого не візьмеш. Жест мусиш мати вільний, широкий, щоб і вдалину сягав, і вперек хапав, і вглиб і вгору рвав і метав... Нащо тут жінка?» Нащо домашнє вогнище, все особисте?

Ось що бачив на дні душі царського опричника Щедрін. Це саме лежить на дні душі й червоного опричника. Недурно большевики різунів і Держиморд Івана Лютого називають «прогресивним військом опричників». Той самий ментальний тип. Це бачив й інший російський автор доби двох останніх царів – *Амфітеатрв*. В однім романі писав: «Червоному в петербурзькім тумані властиво мінатися в рожеве, а рожевому – у брудно-сіре. Червоний прапор у Росії з подиву гідним пристосуванням перефарбовується і перекроюється на шинелі Держиморд. А на сірих поліційних царських шинелях бувають *червоні* лацкани»... Ось ті *червоні* «лацкани» не лише на шинелях, а на мізках царських опричників 19 віку, *і їх бачив віщим оком Щедрін*. Як Достоевський бачив наперед, як із червоного прапора шитимуть шинелі червоним Держимордам «Саветскава Саюза», як червоний большевик обернеться в чорного опричника.

Щедрін був сатириком, і йому закидали пересадність. Деякі його портрети виглядають на шарж, на карикатуру. Але карикатура часто відслонює нам такі укриті риси портретованого, які інакше не побачити. Він малював риси обличчя майбутнього червоного опричника «im Werdem»⁶⁸ (в ставанні) риси, яких воно поволі набирало за його доби, взоруючись на опричниках царя Івана і Петра. Відповідаючи критикам, Щедрін писав, що описував він не «осязаємую» дійсність, а іншу – «таку ж реальну, але яка рідко вибивається наверх, дійсність, яка має не менше право на те, щоб її визнавати за дійсність, як і та звичайна дійсність, конкретна, що б'є в очі кожному».

⁶⁵ Потім (*фр.*).

⁶⁶ Втеча, теча, витік (*фр.*) – геть; нема його!, повезли, вітк.

⁶⁷ Дозволяти, допускати, давати можливість (*фр.*).

⁶⁸ У становленні, в розвитку (філос. поняття) (*нім.*).

Та друга його дійсність «любить ховатися». Це ті «укриті готовості, які криються в людині». Це – риси характеру, напрям, устремління в потенції, з яких, як із жолудя – дуб, виросте колись те, що нині невидиме сучасникам. Не раз його помпадур лише у фантазії, в мріях плекає якесь безумство. «Та стережіться! – каже Щедрін. – Завтра йому сприятимуть обставини, і він таки довершить те, про що колись мріяла його таємна думка».

Ті укриті думки московської «еліти», і старої, і грядучої, її незмінну психіку, те психічне багно, в якому завжди водитимуться чорти, і доглянув Щедрін задовго перед занепадом царату, передбачаючи прихід «еліти» червоних держиморд – Леніних, Сталіних, Вишинських. На жаль, рідко хто з українців догледів перед 1917 роком у грядучій «свобідній Росії» перемальовану на червоно давню царську опричнину, рідко хто розумів сенс «одвічної Московщини», вдачу її кожноразової «еліти», її незмінного ординського «ідеалу» життя, який із місянським маніяцтвом, брехнею і мечем хоче Москва накинути світові.

І ще одна заувага: Щедрін наділяє душу «нашого брата-опричника» двома важливими для успіху їхнього діла рисами. Перша – це чортівська відвага, **погорда до вигод життя і свідоме приймання ризику своєї відчайдушної кар'єри** (готовість і «від меча загинути, і в полум'ї згоріти»). Тому вони й беруть за чуба тих крутіїв, які «без пермерте й кроку зробити не можуть».

Тому протиставитися тим «опричникам» Москви може Україна не скоріше, аж відновить у собі духа стародавньої варяго-руської і козацької України, коли розбійницькій відчайдушності москаля протиставить буйний розмах Запоріжжя, його погорду до життя і земних благ, його ідеалізм і замилювання такими «абстрактними» речами, як слава і боротьба за віру й Вітчизну, і аскетичний дух давніх русичів.

Березень, 1951 р.

ТУГА ЗА ГЕРОЇЧНИМ
ПОСТАТІ ТА ІДЕЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ

ВСТУП

«Туга за героїчним» – це та ідея, яка охоплює в одну цілісність авторів, що про них мова в цій книзі. Всі ці виїмкові постаті літературної України – панського (як Леся Українка й М.Башкирцева), козацького (Шевченко) чи селянського роду (як І. Франко), рвалися душею з нудного, гнітючого повітря ХІХ віку. Всіх їх гризла й поривала вгору *туга за героїчним*.

Його не знаходили у своїм оточенні. Людей того оточення тягло *не до героїки, а до ідилії*. Ці люди панського чи інтелігентського кола поринали в особисто-матеріальне «благоденствіє» та в поступове його матеріальне піднесення. Це була також ідилія – без закликів до боротьби («нам, хліборобам, що з мечем почати?»), без великих ідеалів, без вищого щастя, змагу, ризику і самопожертви, де б горіла душа. Коли ж хтось із його оточення й приносив якісь ідеали, то були це тоді блудні вогні інтернаціонального соціалізму, який, як і та ідилічна «просвітянщина» на Україні, був позбавлений мужеського первня. У тодішній Україні, «сонячно-мрійливій» і «тепло-ліричній», – і Лесю Українку, і М. Башкирцеву, і Шевченка, і Франка – поривала за собою непереможна туга за героїчним. Ідеалові щастя вони протиставляли ідеал боротьби, відпруженню душі – її напняття, мов у луці стріла, ідеалові класи – ідеал нації, гарному – величне; ніжній розчуленості – суворість, ідилії – героїку. У своїй творчості всюди шукали за нею: у Давньому Римі, Елладі, в мучениках і борцях за віру, в Євангелії, в Біблії, в українській давнині. Проповіддю своєю прагли з «номадів лінивих», створити «людей героїв» (Франко), козаків – з «плебеїв-греккосіїв» (Шевченко), з «рабів, невільників продажних» – «вояків одважних» (Леся Українка). Або в ідилічній Полтавщині гоголівських Довгочхунів із тугою шукали ще не згаслих, блимаючих зірниць давньої, бурхливої і героїчної України (М.Башкирцева). Духової революції, оновлення національного духа – ось чого прагнули ці автори.

Мій підхід до них (як і до О.Теліги) далекий від підходу так званих «фахових критиків» чи «літературознавців», яких цікавить не етика й естетика вірша, а його техніка і механіка, цікавить не те, чим горів поет і який він нам залишив заповіт (це – «односторонність»!), але як він і які komponував сонети, до якої належав літературної школи та які в нього словосполуки і ритми ... без уваги на те, що поет тими «словосполуками» хотів сказати.

До мого підходу є апробуючий відгук Зерова (в його творі про Лесю Українку), і це для мене більше важить, ніж сотні закидів в «односторонності» так званих літературознавців, які не знають, що слово, а тим більше поезія – це містерія, розгадати яку є *головним* обов'язком критика.

Автор

ПОЕТКА-ПРОРОЧИЦЯ (Леся Українка)

Життя Лесі Українки було цілою проблемою. На цілу голову перевищувала вона хистом майже всіх сучасних собі поетів, а залишилася дивно незрозумілою, хоч і шанованою. Поетка незвиклого у нас темпераменту і сили думки захоплювала читачів менше, ніж численні віршоплети. Виявляла глибоку освіту і начитаність, а залишилася авторкою, якою найменше займалася освічена критика. Людина напруженого шукання і впертої думки не прикувала чомусь до себе особливої уваги тих, які повинні були цікавитися таємницями поетичної творчості. Письменниця, яку назвав Франко «мужчиною» серед поетів соборної України, залишилася якимось сфінксом, загадкою для покоління, для якого такими потрібними були якраз усі мужеські прикмети – завзяття, воля – напередодні страшної історичної завірюхи.

Чому так сталося?

Думаю тому, що поетка своїми смаками, пристрастями і вдачею була типова поетеса Середньовіччя. А з'явилася на наш світ, коли Україна вже вийшла з доби Середніх Віків і ще до неї не повернулася знову, як це сталося аж по смерті Лесі.

Народилася й жила в епоху, біля колиски якої стояла сумна постать великого плебея Русо. В епоху, яка на місце невидимого Бога поставила релігію людського розуму, на місце абсолютної моралі – етику, приписи якої доводилися розсудком, як математичні формули. В цю епоху пригасли великі пристрасті – поміркованість панувала всюди. Замість непевності відносин, що гартували волю й гострили думку, прийшла соціальна упорядкованість, добробут, нівеляція і нудота. Непорушні закони природи усунули поняття чуда. Віру в чудо заступило пристосування до так званого «бігу подій».

Це був час похмілля Французької революції; коли героїчний період буржуазії відшумів, коли на місце паглатих гренадерів революції, що, перекидаючи трони і вівтарі, волочилися світом – від Парижу до Москви і від Гамбургу до країни фараонів, прийшли звинні райзендери і спекулянти, коли ніхто не підіймався за свої переконання ні на ешафот, ні на вогнище, коли людське життя стало важливіше, як людська честь, коли справа доброго підвечірка стала важливішою від справи догмату віри, коли життя, здавалося, плило спокійною, вигідною, все однаковою течією... Це був час, коли знову лежали у стіп переможців безвладні народи, що в 1848 році рвалися на свободу, коли на Україні зброя спочивала в могилах і музеях. Замість непокірних дідів, прийшли врівноважені внуки, які займалися наукою, просвітою і «садили картопельку» на Січі.

У таку добу з'явилася Леся Українка.

«На шлях я вийшла ранньою весною», – починає вона один зі своїх молодечих віршів. Коли спокійна епоха, здавалося, пробуджувалася до нового невідомого життя, у кожному разі вже не спокійного, до нових стрясень, які початі тоді, не скінчилися й досі. На арену вступали вибухові сили – імперіялізм, соціалізм, націоналізм. Кожна майже нація, свідомо чогось непевного і нового, висилала своїх пророків. Француз д'Оревільї готовий був клякати перед Люцифером, аби той допоміг йому вирватися з одурюючих обіймів закам'янілої в своїх чеснотах цивілізації. Англієць

Кіплінг обертався плечима до роз'їденої рефлексіями Європи, шукаючи в суворих законах джунглів порятунку, і п'ять літ перед Першою війною викликав її, як бурю, що очищує повітря. Ніцше викликав з темряви історії свою «надлюдину». Сорель упроваджував культ англійських піратів і воюючих пролетарів, добавачаючи в їхній непогамованій енергії нову силу, що відродить гниючий світ...

Усе це був дим над, здавалося, вигаслим вулканом. Пробуджена туга людського «Я» за чимось великим, що довго придушене таїлося на дні душі, вибухаючи раз на століття тоді, коли починалися в історії нові розділи. Коли б Леся Українка прийшла пізніше, коли й безжурних огортов переляк або радісний трепіт надії на грядучу катастрофу, її скоріше зрозуміли б. Та майже ніхто з її сучасників не відчував бурі, що надходила, і яку з страхом і радістю прочувала її поетична візія.

У її добу часи блискучих карнавалів, «червоних оргій» минули. Її поколінню не судилося «спалити молодість і полягти при зброї». Про те покоління вона писала: «Найкращі дні своєї провесни ми зустрічали сумом. Тоді якраз погасли всі вогні і вкрилось темне море сивим шумом». Це був час «лицарів без спадку», коли проповіді вождів громадської думки нагадували поетці «порікування дрібних камінців» на побережжі, що їх «ні море, ні гора приймати не хотіла», і яке «наводило оспалість і досаду». Коли «старі мечі поржавіли, нових ще не скували молодії руки», коли «були поховані всі мертві, а в живих не бойовою вчилися ми науки».

Сучасники її гадали викувати нову зброю, що вивела б народ на шлях визволення, – зброю солодкавого народолюбства, пацифізму і мирної просвіти. Вірили вони в автоматичний розвій подій, який без усяких зусиль допровадить до здійснення їхніх ідеалів просто тому, що в той бік «іде еволюція» людськості. Тоді «згинуть наші воріженьки (самі собою), мов роса на сонці», воскресне Бог і «розточаться вразі» Його... Вони так були переконані в непомильності своєї науки, так вірили в поступ і еволюцію! Так звикли бачити в солодкій водиці своїх слів всевикуплюючу кров, що почали плутати одне з одним. Забували, що справді викуплюючу силу все має тільки кров.

Про це власне і нагадала їм, нагадала нам Леся Українка. Обнята тривогою, її душа чулася чужою серед оспалих земляків. Образи, що пересувалися в її уяві, в її поезіях, які ж вони були інші від тих, що в пісні снували її сучасники-поети! Різнилися від них, як Дантове пекло – від рідних малоросійських утопій, коли щезне ненависть і бій, коли лев лежатиме поруч із вівцею, коли не треба буде нічого думати і нічого бажати...

За таємничою заслоною, що крила непевну будучину, бачила вона не спокійний краєвид, не послулі хатки, не дівчину коло криниці. Бачила щось інше – якраз те, що прийшло по її смерті, а чого не бачили інші. У пориві поетичного шалу, захлискуючись нестримним потоком власних слів, картаючою мовою пророків, вона відслонювала перед мирною громадою цю будучину – нашу сучасність, яку вона у своїй візіонерській уяві оглядала, мов живу. Поминаючи початки її творчості, творчості підлітка, вся її поезія була лементом одержимої, якій неждано відслонили образ Страшного Суду. Як кітка, що надовго перед людьми почуває близький землетрус, вона кидалася, шукаючи рятунку там, де її оточення віддавалося спокійній праці, а поети римували про «темні ночі» і «дівочі очі». Там, де її земляки бачили «золотее жито» і «блакитне небо», привиджувалися їй смерть і трупи. Перед нею вставали гнітючі примари «невсипущої війни», «страшної й невблаганної». З димом ішли збіжжя її країни, безжурне покоління ступало, угинаючись під хрестом, на Голготу... Або ще гірше – навколішки перед переможним наїзником бачила це покоління з терновим вінцем на похиленім чолі.

Шопенгавер казав: «Є в нас щось, мудріше від голови». Жінка це розуміє скоріше, ніж чоловік. Леся Українка це розуміла краще, ніж яка-небудь інша жінка. Власне, це «щось», що одні зуть відчуттям, інші – даром яснобачення, й давало поетці змогу заглядати в майбутнє, сповняло невсипущою тривогою її серце, надавало її поезіям трагічного змісту. Наче чула вона наближення нових скитів, яких оспівує москаль Блок: «с раскосими і жадними глазами», готових задушити і її Україну, і всю Європу «в тяжолих наших нежних лапах». Вона майже фізично відчувала цю «тяжку лапу» потвори, піднесена над її нацією...

Її любі земляки не розуміли її пророчого шалу, дивувалися, чому замість рідних тем, пише вона про Грецію, Рим, Вавилон, про перші часи християнства? Яке, мовляв, це було далеке від життя! Забували вони, що ніколи так близько не був до української *проблематики* Шевченко, як тоді, коли писав на такі нібито «чужі сюжети», як у «Неофітах» або «Давидових псалмах». Це саме можна сказати про Лесю Українку. В драмі про давню Троянську війну виводить тип царівни-пророчиці Касандри, що кликала безпечних троянців залишити забави, готуватися до відсічі. Ще до облоги Іліону бачила на гладкім морі «чорні кораблі» наїзника, що «хвилю стерном розтинали», бачила, як «на шоломах у вояків ахайських тряслися грізно гриви»... А потім, коли ахайці вдалися до хитрощів, ніби занехаяли облогу, коли ніби всі відпливли від обложеного міста геть і залишили лише велетенського коня-опудала на знак миру – в дар троянцям, Касандра перестерігала перед небезпечним дарунком ворога... Даремно брат її, жрець Гелен, її хоче напоумити: «Касандро, це ж безумство! Річ видима – ахайський табір спорожнів, на морі ані човна, ні цяточки немає. Розвідачів далеко розіслали ми із Деїфобом, і не видно, щоб де була яка залога, чати чи щось подібне»... Але Касандра має свою мудрість, і на всі ці логічні нібито розумові доводи відповідає: «Дурно не дає дарунків ворог!» Ворог троянців – це гієна, «що смертю й розкладом живитись мусить»... Гелен запитує: «Хіба ти знаєш заміри чужинця, що так його рівняєш до гієни?» І знову збиває одним словом Касандра його доводи марного ніби логічного розуму... «Не знаю я нічого, – каже вона, – тільки *бачу* кривий гієни погляд, тільки чую проникливий хижацький голос!» – і впадає у пророчий шал: «Ой! Гієни бродять по руїнах Трої і лижуть кров!»... І коли наївні земляки, такі втішені несподіваним миром, затягують коня до мурів Трої, віддаючись пиятиці й бенкетам, Касандра, мов божевільна, сновигає містом, гукаючи: «Пильнуй, стороже!» Будить сплячих, кличе сліпих. Та надаремне! Озброєні ахайці вилізають із дерев'яного коня, і Троя, безпечна Троя, падає жертвою різні і морду...

Чи може щось бути більш актуальним у нашій поезії? Скільки ж то було і в нас і деінде наївних і безжурних Геленів, які так гупо злочинно піддавалися примітивним хитрощам ворога! Скільки вірило в його підступ! У його обіцянки миру! Як мало мали вони того, не гупого, ніби логічного, людського мудрування, а боже-ственной мудрости пророчиці, яка знала, що гієна не буде ніколи голубкою, бо такою її створив Бог, та що не в характері ворога, що б він не говорив, давати дарунки противникові, яка мала візію майбутнього...

І чи не те саме відбувається тепер у всьому світі, веденому сліпими Геленами, які думають, що пакти з гієнами доведуть до миру? Які самі урочисто вводять троянських коней ворога в мури міст? Які бавляться і бенкетують, коли вже довкола пахне різнею, кров'ю і трупом!?

Ще страшнішим уявляє вона майбутнє в драматичній poemі «Грішниця». Протиставляє чинну поставу «грішниці» пасивній юрбі. Для нас, сучасників вогневого хрещення нації, такі актуальні й живі, ніби зняті з натури, є її образи про ту «війну,

страшну і неблаганну», «без гасел бойових, без гучної музики, без грімких виступів», коли «на поєдинок там виходили вночі, ховалися під пахву короговки», коли про тих борців «ніхто не знав, де й як вони лягли», коли на бій «ішли усі, жінки й чоловіки, і навіть діти не сиділи вдома»...

У її поезіях все привиджується їй «меч, политий кров'ю», або «зброї полиск», прагне, щоб її слова стали вогнем, на яким «жевріє залізо для мечів, гартується ясна і тверда криця»...

На всі підшепти скоритися долі бунтує її серце, їй здається, що «рука стискає невидиму зброю, а в серці крики бойові лунають»... Вона знає, що її нація – це подолане місто, а «в подоланім місті немає щастя і не може бути»... Все бачить вона країну, де «люди... гинуть у тяжкому, лютому бою», де «панує там смерть потайна». Привиджуються давні середньовічні легенди, «закрашені у густу барву крові», де «річ іде про жертви та кривавії події»... Свої пісні, що їй стало нашіптує Муза, прирівнює до спогадів «смутих, кривавих» забутої балади. Борсання своєї обнятої тривогою душі порівнює з «кривавим змаганням». Невідступно переслідує її гадка про недалеке вже криваве народження нації... Криваве, бо «під час породу, звісно, ллється кров і рветься крик»...

Навіть у того янгола, що з'являється їй уночі, бачить над чолом, наче «темно-червоне світло, наче той одблиск пожежі», навіть сльози його над людським лихом були «вогністі», а «на білих крилах червоніла кров»... Кров, кров! Ось що бачила на рідних степах українська Касандра. Ось що відбирало у її погляду лагідність, у її мови – ніжність, чутливість і м'якість – у її поезій!

Звідки взялися у поетки такі нотки в тодішні часи, перед Першою світовою війною, а подекуди навіть перед першою революцією 1905 року на Сході Європи? Чим пояснити таке, сказав би хтось, дивне для жінки, розкошування в таких настроях? Що крилося за ними?

Передусім, геніальний дар провидження, дар візіонерки. Та не тільки це. З жахом, а може з екстазом віруючої зрозуміла вона швидко, що шлях до визволення зрошений не перлистою рососою сліз, а кров'ю. Яка б гарна ідея не була, її тріумф неможливий без жертв. Хто до чогось великого прямує – зіштовхується із перешкодами, зі спротивом людей, природи чи диявола. У боротьбі з тим спротивом – жертви неминучі. Кров освячує всяку ідею, настільки гарну, щоб за неї віддати життя. Брут забив тирана Цезаря. Та, «кров Цезаря проливши, Брут обмив усе болото цезарських тріумфів», – каже монтаньяр у її драмі «Три хвилини», узятій з часів Французької революції. Королеві Людовікові, людині милій, але незначній, відрубали голову на гільйотині монтаньяри. Але в ім'я монархії піднялося повстання проти республіки у Вандеї і Бретані. І монтаньяр запитує свого в'язня: «Яку ідею репрезентував страчений король? – Либонь ніякої! – Чому ж тепер імення це дива справдешнії творить у Вандеї і Бретані? – Не в ідеї, мій пане, сила, а в самій крові»... Щоб перемогла ідея, мусить литися кров, мусять в її обороні знайтися жертвоні і шляхетні люди. Лише її кров, проллята за ідею в боротьбі, має викуплюючу силу. Сама ж ідея, так, як її розуміли її тихомірні сучасники, не підперта чином і жертвами, – для поетки ніщо. Вона так ясно бачила своїми всевидючими очима! Так старалася відкрити це оспалім землякам!..

Була вона свідома й того, що не всяка жертва і не всяка проллята кров має викуплювальну силу. Терпіння і кров хоч би тисяч людей, яким на голову несподівано звалилося нещастя, є без вартости. Так само не буде ніякою жертвою смерть людини, якій випадково звалилася цегла на голову. Ні! Поетка знає, що тільки добровільна

жертва, терпіння, надхнене великою ідеєю, поривом, має сенс, коли свідомі свого післанництва моритурі «по волі квітчаються терням». «Путь на Голготу велична тоді, коли тямить людина, на що й куди вона йде»... Випадкові мученики не є те зерно, з якого виростає плід. Бо «хто без одваги і бою на путь заблукався згубливу, плачучи гірко від болю, дає себе тернові ранить, сили не маючи стільки, аби від тернів боронитись, Боже, пожальсь тої крові, що марно колючки напоїть... Ліпше б вона на обличчі краскою втіхи заграла, очі комусь звеселяючи, десь на невинному святі»...

Серце її не б'ється для тих, що пасивно зносять терпіння, не знаючи за що, апелюючи надаремно до ласки переможця. Не вірить, що може щось вдіяти «раб при-нижений, нещасний, як буде проповідь читат' своїм панам»... Чи вона не розуміла науки любови? Певно, що розуміла, тільки по-своєму! Ось так, як середньовічний лицар, який уважав себе негідним ласкавого погляду своєї дами, коли не міг покласти їй до ніг бодай кількох трупів зухвальців, які сумнівалися в красі та чеснотах його обраниці. Хто любить свою правду, мусить її боронити. Друзям Месії у драмі «Одержима» палко докоряє за те, «що тричі відреклися од нього», коли їхнього учителя вже чекала смерть. Звертаючись до них, послуних, її Меріям гукає: «Ви, сонне кодло! Світло опівночі не будить вас? Вам заграва кривава очей лінивих не здола розплющить! Бодай би мертвий сон вам ліг на груди і зморою душив вас без кінця!»

Малюючи епоху раннього християнства, Леся Українка негативно ставить до тих його оборонців і визнаців, що, цураючись активної любови, радили «не рватися до мученицьких вінців, а тихим послухом служити Богу». Вони нагадували їй янголів Данте, «що жили самолюбно, ні вороги, ні вірні Богові», до віртуозности допроваджували штуку віддавання «Божого Богові, а кесаревого кесареві»...

Її теж колись вабила інша Муза, «легка, прозора, блакитна і невиразна, як мрія. Колись, як каже її грішниця, «братня любов була й моя наставниця єдина», та її «любов ненависти навчила», Коли побачила, як «гинуло найкраще» та «як високе низько упало», коли побачила, що, «хто хилився найнижче, того найбільш топтали люди й коні» в подоланім місті, тоді у неї «спалахнула ненависть до тих, що нищили її любов». І цього свого світогляду вже не виречеться ніколи. Ніщо її вже не надхне, крім «помести лютої жаги». Словом своїм хотіла б вона «розтродити рани в серцях людей, що мохом поросли», «ударить Перуном в заспані серця, спокійні чола соромом захмарить і нагадать усім, що зброя жде борця». Смутить її, що слово не «тверда криця, що серед бою так ясно іскриться», що воно «не гострий безжалісний меч», що «стина вражі голови з пліч». Усе виглядає, коли з'являться на овиді її країні вимріяні нею «месники дужі», яким, на жаль, судилося прийти на Україні аж по її смерті.

Читаючи ці прокляття, картання і заклики, неначе бачиш перед собою живий образ авторки, що залишила нам у поезії вона сама. Ще малою дівчиною в несмілих початках творчости писала: «Чого я плакала тоді, чого ридала? Тоді ж кругом так весело було... Ох, певно, лихо серцем прочувала, що на мене, мов грізна хмара, йшло». Їй на неї і на її країну. А коли з малої дівчини стала степовою Касандрою, що прозирала в майбутнє, інакшою малює себе: «Вже очі ті, що так були привикли спускати погляд, тихі сльози лити, тепер метають іскри... І руки ті, неучені до зброї, що досі так довірливо одкриті, шукали тільки дружньої руки, тепер зводяться від судороги злости... Уста, що солодко співали й вимовляли солодкі речі або тихі жалі, тепер шиплять від лютости, і голос спотворився, неначе свист гадючий»... Це той самий жах життя, який і в Шевченка виривав подібні слова, коли він уявляв себе гадюкою, розтоптаного в степу, коли писав, що вже «не плачу, не співаю, а вию совою»... Над учорашньою Лесею вона ставить крапку: «Годі тепер, ні сліз, ані плачу, ні нарікання

на долю... Кінець!» уже чує іншої музики владу над собою – чує «над чолом полум'я віють огнисті, широкії крила, мрія новая літа наді мною орлом». Мов зачарована, слухає голос надземний: «Ти блискавицею мусиш світити у темі, поки зорею рожевою край твій освітиться темний»...

На вид цього приступу святого гніву тратиться почуття сучасності для тих, що читали поетесу 50 чи 40 літ тому. Здавалося, що ніколи не було кількохсот років національного приниження, яке виховало покоління рабів. Здавалося, що з-за дрібних друкованих рядків гляділо на вас спотворене гнівом обличчя ображеної, вільної нації... Крім Шевченка, ледве хтось інший у нашій письменстві піднісся до такої сили патосу, як ця слабка і вічно недужа жінка.

Цей патос – це була її непереможна віра – віра віруючих, не недовірків. Недурно вона все повертається у своїй творчості до епохи первісного християнства, так близькій їй за духом епохи безмежної віри, безмежної жертвності, безприкладного завзяття, невблаганної боротьби, гострих конфліктів і всепереможної сили духа, погорди до матерії... А передусім епоха незламних характерів. Малює їх ось так: коли ту віру переймають, «ті люди робляться, мов одержимі. Бери їх на тортури – перемовчать, до серця промовляй – вони, мов камінь, загрожує смертю – люди ці, мов трупи чи мов безсмертні, їм ніщо не страшно»...

Етика тих людей і її етика не визнавала норм, доведених холодним розумом. Тут не було жодного «чому?» чи «нащо?». Для неї існували абсолютні приписи, як десять приписів на Мойсеевих скрижалях. Знала одне лише – «мусиш!» Ця етика не знає ні сумнівів, ні скептицизму. Левит у драмі «На руїнах» проголошує: «Закон потрібний для закону, як Бог – для Бога. Ми – його раби і мусимо йому служити сліпо!» Це ж була й мораль Середньовіччя, так нею любленого. З одного боку, послух волі Божій, що змушував тисячі хрестоносців кидати майно й родину і гонити на край світу вивольяти гріб Господній... З другого – була це кров, проллята тими ж лицарями хреста в Палестині. Екстаз аскета і звеличення героїчних імпульсів людської природи.

З такою філософією віруючого ми перед Лесею у нас майже не стрічаємося. Інші, звичайно, шукали виправдання для своєї правди то в її «розумності», то в згідності із «законами еволюції» чи «поступу», навіть у «добре зрозумілих інтересах» самих переможців... Відкидала, не знала тих аргументів Леся, просто не потребувала їх. Для неї питання, нащо треба було служити ідеалові своєї правди, своєї нації, її визволенню, було так само диким, як для католика питання: нащо він має поклонитися Пресвятій Діві?

Віддана без розумування, без логіки своїй правді і нації, вона не журилася й тим, які це за собою потягне наслідки. Не було небажання рахуватися з так званими неможливостями, було прагнення боротьби, незалежно від її виглядів, без уваги на слова перестороги так званих мудрих, реально, тверезо думаючих людей. «Пломінь непокірний», що жеврів у її серці, не давав їй про це думати. Не думала, до чого може допровадити її слово, коли б воно «в руках невідомих братів» стало б «мечем на катів». Не може стримати в душі «ту пісню безумну, що з туги повстала», яка «за скритий жаль помститись хоче». Їй все одно, що та пісня «темні хмари в хаос помішає», що «вбогу хатину, останній притулок, важкою лавиною скине в безодню», «той нехай собі плаче, що вийшов в дорогу темньої ночі, що човен непевній воді доручив», що хатку поставив на краю безодні... Вона не знає, «на щастя чи на горе тая пісня», та не може й не хоче скувати її путами – «не знає, де взяти на них заліза та на яким вогні вони куються». Бо все одно – «кувати не кувати, а прийде час-година, розіб'ються» ланцюги і пісня вирветься назверх, «немов ридання, що довго стримане, притлумлене таїлось в темниці серця».

Не несе вона потіхи своєю піснею всім тим, що сумні, бо «нічого в ній лагідного нема, за скритий жаль вона помститься хоче»... Що тепер, може, її пісню бойову не зрозуміють земляки? Не заплачуть над нею, не співчуватимуть їй? Байдуже! «Не треба їй ні сліз, ні спочування! Хай пролетить ця пісня одиноко, мов вихор через море льодове... Коли вам страшно, геть ідіть з дороги!», бо вона мусить вийти зі своєї тюрми. «Так божевільний волю здобуває, щоб гнатися на безвість до загину»... Не хоче вбрати у віжки своє «непереможне безумство». Хоч знає, що шлях піонерів волі страшний і непевний, а не раз «заводить на роздоріжжя страшні». Хоч знає, що особисто їм, тим піонерам, які мусять загинути на тім шляху, «може волі не буде ... до загину». Хоч знає, що тим, хто щойно розчищає дорогу на завтра, «шляхів нема, а тільки де-не-де поплутані стежки йдуть на безвість»... Що ж! Це шлях усіх винахідників, піонерів, всякої авангарди сміливих. Усім резонам прихильників того, що личить або не личить, відповідала словами грецької пророчиці: «Касандрі байдуже, що випадає, що ні. Вона лише те чинити мусить, що їй на долю випало», що наказувала їй її підсвідома воля, воля, яку їй послано... Типова психіка пророків і вождів, які знають, що, що б не було, мусять до кінця випити чашу, призначену їм, сповнити доценту наказ Долі. Мав цю свідомість доказати до кінця, що йому наказала доля і Шевченко.

Цей «мус» досягає в неї іноді того ступеня, що у звичайній мові зветься абсурдом. У «хвилини розпачу» вона годиться на все: «Хай гине честь, сумління, аби упала ця тюремная стіна! Нехай вона впаде, і зрушене каміння покриє нас і наші імена!» Аби могли вирости на волі вільні покоління, які вже не бачили б перед собою «каміння сіре, вогкий мур цвілий», яким «тяжкі мозолі» від кайданів не нагадували б, «хто вони такі», що вони раби...

Її душа була душею мандрівнички з далекої епохи, заблуканої в її тверезі, прозаїчні часи. Від нудної своєї епохи рвалася вона духом і творчістю, як Шевченко, в часи козаччини, релігійних війн, перших християн, а Гоголь – в часи нашої героїки, рвалася й Леся в далекі часи чудової, блискучої, повної духовости, але зогидженої в наш демократичний вік, – часи Середньовіччя або античного світу. В епоху, коли неподільно ще панували над людською совістю її засади, коли розуміли ще «красу змагання, хоч і без надії», коли ще могли вірити «контра спем», без надії сподіватися. В неї була правдива туга за минулим. Пише в одній поезії: «У дитячі любі роки, коли так душа бажала надзвичайного, дивного, я любила вік лицарства»... До цього віку повертається все у «Роберті Брюсі», поезіях, присвячених постатям Данте, Марії Стюарт, Жанни д'Арк. То знову лине думкою до Давнього Єгипту, Риму, Еллади, до часів великих суспільних стрясень, коли «звичайний крамар там ставав героєм», де «невіглас робився геніяльним», де «одна хвилина давала більше» переживань душевних, ніж роки її доби. Цілим своїм великим ображенням серцем, що скніло до зануди в мирній обстанові цієї доби, прагнула повернення тих повних чарівної романтики часів, коли в напрузі і змагу гартувалися міцні душі, коли життя мало в собі стільки страхіть, але й стільки звабливого і величного!

Криваві легенди тих часів під її пером «червоніють, наче пишна багрянниця». І тоді проти тих «легенд червоних» блідим здавався їй «білий світ» теперішности... Хворобливий сум за цією епохою мерехтить у її поезіях, від яких віє фанатизмом і незнищеною вірою, як від темних, церковних склепінь Флоренції, де діяв і був спалений Савонарола. Безмірною тугою за вільним життям, як від вологих казематів Шильонського замку зі слідами від ланцюгів на грубих колонах і з широкими просторами далекого неба й озера, що тонкими смужками синіли крізь вузькі вікна-щі-

лини грубезних кам'яних мурів тюрми. Віє від цих її поезій тою далекою епохою, коли страшні кари знала людськість, страшні злочини, але й велику посвяту...

У цім відношенні її філософія життя нагадувала філософію Данте, Гете, Стендаля. Ті теж вірили, що небезпека, спокуса, страхіття безмірно інтенсифікували втіхи життя, розвивали великі сили душі, хоронили її від скніння й нидіння, застою. Цей вічний стимул людської активності потрібний людині, бо зледачіти могла б вона без нього у непорушнім спокою, а той спокій, як думала поетка, був би найстрашнішою карою, яку міг би Бог послати на людськість. Критикує книжку В.Мориса про ідеал «спокою і щастя» і пише: «Ніяково у тому прийдешньому товаристві... Сумно серед того безхмарного щастя ... від безцільного, непотрібного добробуту. Нема боротьби, цієї конечної умови життя, нема трагедії, що дає глибіню і зміст життю. І ми готові радіти, коли автор хоч уряди-годи посилає тим щасливим людям якесь лихо, бо все ж це сплеск життя серед мертвого моря повної згоди». Ось її «Вірую» в прозі, яскраве й виразне, якому дає вираз безнастанно і в поезіях. Тому вона і марить про «терни та квіти» нових шляхів, про «світло і плани нових світочів». Про часи, коли могли б «прагнути і боятись, любити й ненавидіти» (там же). Як їй тяжко вступати на той шлях – «широкий, битий, курявою вкритий, де люди всі отарою здаються, де не ростуть ні квіти, ні терни». Воліє останні, аби були і перші. Як один із її героїв у драмі «У пущі», воліла часи, коли проти борців за мрії видавалися жорстокі декрети, але й вінчали лаврами чола відважних!. Бажала б повернення часів великих переслідувань інакодумаючих, нові війни за віру, переслідування, подібні до часів перших християн, від спокійного бігу подій, який оглуплює душу й притуплює совість. Пише: «Воліла б я мучителя Нерона від ворога такого, що роз'їдає душу». Не раз її герої на волі тужать навіть за темними мурами в'язниць, бо там душі в безумній любові до волі. Один із навернених християн-варварів «жалував про ту залізну клітку, де він був тілом раб, душею вільний». А її жирондиста, що втік з в'язниці, тягне «до тих понурих стін Консьєржері, до тих понурих свідків героїзму, товаришів великих дум і вчинків», де він пережив «велике щастя жертви для ідеї, і муку мрій, і смерті неминучої трагізм». Рветься до покинутої в'язниці, «бо там було життя, за тими мурами, де кожний вечір здавався нам останнім»... Цю тугу за тими часами, за тими людьми і характерами, за їхньою філософією життя внесла Леся Українка до нашого письменства – внесла трагізм непохитної волі, почуття непростення, завзятої гордості воїна в рядах або мученика на хресті, шалу раненого шляхетного звіра, що під наведеною цівкою пружиться до останнього скоку. Трагізм нації, поставленої долею в становище: перемогти або згинуть.

Цим своєрідним романтизмом поетки треба пояснити ще другу прикмету її поезії – ту, де гонить вона за блискучим маревом ілюзії, тої омани, яка разом із чудом вигнана геть із нашого прозаїчного віку. Цієї ілюзії шукає вона стало, як ту «зірку провідну, ясну владарку темних ночей». В одній статті пише: «Юрбі мало наукової схеми. Вона шукає знамення часу, вона прагне дива», яке промовило б не лише до розуму, а й до серця, до фантазії. І додає: «І вона має рацію! Їй треба не раз хоч мрій, хоч видива (галюцинації), щоб не впасти в розпач» («Нова Громада»). Модерна людськість потребувала хоч фікції, замість догм і переконань, які втратили владу над розумом. Скільки дитинячого було в мріях алхіміків, але теперішня наука мусила визнати їхню рацію. А чи не було відкриття Америки почасти наслідком геніяльної помилки Колумба, який шукав Індії, а знайшов щось інше? Чи ж не мусимо благословити ті ілюзії, які будять волю до великих діл, збуджують шляхетні пориви в людській душі? Нехай ця ілюзія лише примара, як незнаний світ далекої зорі, що «може сам давно погас в блакиті, поки сюди те проміння дійшло»? Але поетка не перестане

любити «те світло, що живе і без зорі!» Коли давніше мореплавець орієнтувався на полярну зірку, він до неї ніколи не приїздив, та вона не давала йому збитися з шляху... Такі її мрії були міцним ударом по панівному тоді всевладному раціоналізмові.

Між усіма злудами чи оманами, що грали роллю в житті людськості, найважливішою тільки є легенда про неминучість останнього бою, обрахунку Добра зі Злом, Правди з Неправдою, духа світла з князем темряви. Ця легенда посідає почесне місце в релігійних, політичних чи національних рухах історії, надавала їм великої вибухової сили. Середньовічне християнство з його ідеєю Страшного Суду, янгольські фанфари, відкриті гроби, Творець на троні, що судить живих і мертвих, – це був приголомшливий образ останнього виміру справедливості, остання надія покритвджених. Цей фасцинуючий образ останнього порахунку із зненавидженими силами тьми зберігав у серцях віруючих їхню віру, кріпив незнищенне бажання боротися зі злом.

Подібну ідею неминучої катастрофи ввела Леся Українка своєю поезією в наш націоналізм. Раз уявляє собі той останній день в образі «дев'ятого валу» на морі, що на побережню скелю «плавким багаттям наступав», то в образі повстання рабів, то в формі «білої війни», то урагану-буревію, що нищить усе по дорозі, або морської бурі, то в образі Самсона, що закопує й себе під звалищами ворожого храму, – все у формі неминучої катастрофи. В поезіях усе марить про «бій, тільки бій вже останній, не на життя, а на смерть». То бачить вона у «сні святу будову чи темницю?» і «височенний орган стоїть там, наче скеля... І доля так судила, що тільки раз він має гук подати ... потужний і величний...» Він усюди має «залунати і перекинути світовий лад. Страшне повстане скрізь землі рушення і з громом упадуть міцні бунти, великий буде жах, велике й визволення! Тоді спадуть всесвітні окови і правда лавром чола завітчає, і згине зло, укриване віками».

І їй здається, що той орган вона порушити мусить «не дужою, та смілою рукою». Зробить це! Що з того, що й її «життя так миттю згасне, як блискавка, що перед громом свіне». Що не для неї було світло правди, що світ осяє, що життя її загине? Вагається вона, але не довго: «глибока... туга втікає в серце, каменем лягає»... Тривога давить її душу, «а серце палить, мов журущий пломінь... Ні, гук страшний я видобути мушу!».

Цю ідею «великого визволення» принесла вона в нашу поезію (коли не враховувати Шевченка з його «Заповітом»), ідею потягальну, захоплюючу, що будила відвагу, жертвовність, жадобу чину. Й інші мріяли в поезії про волю, лише безкрилі душі, хворі духом, уявляли її в образі ніжної весни, що злетить до недужого, то в образі «ласкавого сонечка, що загляне і до нашого віконечка». Лише вона дала нам образ чисто апокаліптичний, образ грізного порахунку з Недолею, свідома, що їй, що тому пророкові, який своїм словом веде зневірений народ у Землю Обіцяну, часто не доводиться самому вступити до неї, лише впасти на шляху. Але це їй байдуже. Запитує: «Чи тільки терни на шляху знайду, чи стріну може де і квіт барвистий? Чи до мети я певної дійду, чи без пори скінчу свій шлях тернистий?» Їй усе одно: «Бажаю так скінчити я свій шлях, як починала – зі співом на устах». Чи той внутрішній вогонь, що робив із неї велику національну пророчицю, вона витримає? Чи завчасу впаде? Просить земляків тим не журитися, пишучи: «Коли я крицею зроблюсь на тім вогні, скажіть тоді: «Нова людина народилась», а як зломлюсь – не плачте по мені, пожалуйте, чому раніше не зломилась!» Так думала вона і про націю, що мусила перейти вогневу пробу, щоб довести своє право на життя.

Інші доводили розумовими аргументами конечність перемоги нашої правди – вдумували «моделі громадського механізму» нового. Але, пише вона, тими холодними

образами не навчили нас кохати це нове «не тільки думкою, але й почуттям». Вона писала: «Ні сни, ні примари не бувають і не можуть бути об'єктивно-розсудними, діалектично-логічними». Повинна в них бути «суб'єктивна, безпосередня вразливість самого одержимого видивом». Коли ж хто оповідає про мрію у формі наукового трактату, то це «не заражає читача». Заразити людей, пише, відповідним настроєм, вирвати їх «силою фантазії з великого ... ланцюгу еволюції» можуть тільки надхнені почуванням легенди і образи раптового зриву і боротьби, які принесла Леся нам. Тільки вони будять віру в чудо, порив до героїки, до жертв. Вмирати треба за те, у що віримо, а не за те, що знаємо. Видиво, омана, фантазія, велика непереможна віра... Чи це ж не була і думка Шевченка? Писав же він в одному листі: «Фантазія! Вимріяне щастя! Поки що і цього досить для душ, що вміють співчувати. Замки в повітрі триваліші і гарніші від матеріяльних палат егоїста. Ця психологічна істина незрозуміла людям позитивним»...

З такими настроями не дивно, що її ідея національного визволення не мала нічого спільного з ідеями інтернаціоналізму, як це зауважив один большевицький критик.

Знаний в її часи роман-утопія Беламаї про новий соціалістичний майбутній «рай» є для поетки «партацький твір», а в «раю» соціалістичним бачить вона «велику нудну казарму». У ній робиться поетці «душно від педантизму, самовдоволення та міщанства всіх тих прийдешніх людей». Для неї існували тільки такі поділи: «свій народ – чужий народ, своя держава – чужа держава, свої боги – чужі боги». І це проглядається в багатьох її поезіях («Роберт Брюс», «Бранець», «Оргія», драми з єгипетського й жидівського життя). Жидівський раб у Єгипті каже про країну переможців, де мусив працювати: «Він мені чужий, цей край неволі... Тут мені товаришів нема» («В дому роботи...»). А її Левит найкраще «загородив би Ніл і затопив би весь цей край неволі», ніж далі терпіти ганьбу. Призначення її нації – згинуть або вийти з неволі. Про це безнастанно говорить: «Душа боротись буде до загину – або загине, або перемаже». І знову: «Або загибель, або перемога – ці дві дороги перед нами стануть... Котра з тих двох судилась нам дорога?» Всяка, лише не скіння в ярмі...

Своєю поезією вона вчила нас хотіти, пристрасно хотіти вийти зі стану рабства. Вчила нас, як писала, «любити дальшого свого», щастя наступних поколінь, жертвувати для них «ближніми і самим собою». Її одержима любить Месію і вкаменована гине за сповідання Його, гине не «за щастя, не за блаженство, ні, з любові»... Вона віддає першість Марії перед Мартою, бо «Марта дбала про потреби часу, Марія ж прагнула того, що вічне». Цього вічного, що стоїть понад шлункові інтереси юрби, понад злобу дня, понад гуманізм, пацифізм, – цього вічного, з чим живуть і без чого гинуть нації і одиниці, – прагнула поетка, змагала до нього. Як в одній поезії Марія, що «принесла для Месії олії пахучої міру, що не годилась ні в страву, ні в лампу до світла», принесла вона в наш позбавлений творчого ідеалізму світ китицю абстрактних ідеалів, які виривають народи (які приймають пророків) з трясовисьька самозакоханого квієтизму або безплідних нарікань, залишаючи приклади найбільш героїчного, на що лише може здобутися людський дух.

У двох словах можна охарактеризувати її творчість: вона принесла нам героїчний ідеал життя, героїчне його сприймання. Не мир, а меч, не нудні утопії «кращого життя», а волю до чину, волю здійснити свою мрію, свою правду за всяку ціну. Не жаль до покривджених, а ненависть до наїзника, не насолоду в сльозах, а заповідь бути сильними, сильними, передусім, духом! Не холодну розумовість, а релігійний шал фанатика. Її героями були: Іфігенія, Міріям, Марія, перші християни, Ричард – бо-

рець за незалежність, Касандра, Антей, Самсон, Прометей, іскру якого чула у своїм серці... Не ніжно гарне, а величне і сильне!

Була поеткою напруженого, інтенсивного життя, горіння! В однім чудовім вірші-спогаді про дитячі часи описує вона «таємне товариство», що заснувала малеча, збираючись у звалищах старого замку, і запитує: «Яка ж була мета у товариства? Мета?». «Дорослі» вже б не обійшлися без цього слова, ми ж були щиріші: в нас не було мети. Було завзяття, одвага, може навіть героїзм, і з нас було доволі»...

Цілим своїм життям і поезією вона довела, що мала зовсім визначену мету, але не про це тут йдеться, йдеться про абстрактну засаду, про її любов до небезпечного, героїчного стилю життя, який гартує і підносить тонацію душі. В оповіданні «Блакитна троянда» пише знову: «У всякій газардовій грі не в тім сила, щоб виграти! Головне – ризик і досягнення мети». Якої? «... все одно! саме ризик – ось що притягає до гри». Цей ризик, напняття волі – все в неї на першому плані. Небезпека вабить її, життя, повне тривоги: «Я сама не знаю, що зо мною робиться, коли я бачу вогнище пожежі. Це щось стихійне, непереможне. Певно, метелик, летячи на вогонь, почуваче те саме». Хто може в дитинстві ще брав участь у наших прапрадавніх ігрищах на Івана Купала, стрибаючи через вогнище, інколи падаючи в нього, той зрозуміє, про що поетка говорить – про символ, символ чогось таємного, величного, сліпучого і небезпечного, через який рветься душа людини вгору від марноти землі. Цю ж ідею знаходимо в поезії «Епілог». Порівнює революційну молодь, що жертвувала життям, з індійською молодою вдовою, що «йде вмирати на кострищі мужа» «з вином в руці, весела та хмільна, іде обняти у вогонь дружину любу, хто знає, чи любов, чи просто чад вина, веде її на вогнище до шлюбу?» – те «міцне вино з буйних мрій, святої віри, молодого палу», від якого хочеться кинутися в бій «з широким розмахом збунтованого валу»... Це напняття, абстрактне горіння душі може скінчитися і так, і сяк. Може з того фанатика вийти і Савло, що переслідував Христа, і апостол Павло... Це правда, та з людей, що не заражені цим вогнем, хоч і не вийде ніколи Савлів, та не вийде і Павлів, вийде марна пересічність, людина юрби.

Для неї тільки цей шал, шал творчості й пориву, не дає націям зневіритися в нещасті ані зледащити в щасті. Тільки той шал зуміє обернути звироднілий і зогнилий світ у хаос і з хаосу створити новий, гармонійний світ. Хто розуміє це, потрафить співати гимн життю і смерті, що попраля смерть, любові й ненависти, терням і квітам, святині й темниці, вину й крові, одвазі й ризикові...

Її стиль? Він теж був страшно відмінний від стилю інших поетів чи поеток. Може, несвідомо, але вона сама в прозі пояснила свій стиль. В одній статті писала: «Форма пророчої утопії, як і пророчої поезії, інша. Замість епічно-спокійного тону, замість простоти стилю, знаходимо тут запал і завзятість, повний брак об'єктивності, нагромадження образів, порівнянь, докорів, погроз, обіцянок, вішувань, жалю, надій, гніву, – всі почуття, всі пристрасті людського серця відбиваються яскраво в тій вогненній ліриці... Навіть сама техніка фрази виміряна свідомо на те, що тепер звуть сугестією. Кожний образ, кожна імперативна фраза повторюються... різкими виразами рівної сили і через те силоміць западають у пам'яті». Таким був і стиль самої поетки. Її ваблять або «верхів'я золоті» гір, осяяні малиновим промінням заходячого сонця, тягнуть її до себе, як її Муза, як «путь на Голготу», як непевне море, як фантастичний «сон літньої ночі», як «зірниця», що спалахує край неба, за якою «серце кидалось, розпачем билось», як «червоні квіти» щастя, що ясніють десь «за річкою, там, на схід сонця», як осліплюючі видива останнього бою. До них рветься її спрагла чину і чуда нап'ята душа, неначе готова розірватися струна... Героїчна концепція, трагічне уйняття життя!

Не дивно, що її і за життя, і по смерті мало розуміли прозаїчні земляки. І кожне нове вшанування її пам'яті підтверджує це. І як же могло бути інакше? Вона, яка проповідувала кров, смерть і руїну, яка кликала до чуйности, до боротьби, робила на земляків не більше враження, як зробив би у гоголівським Миргороді чи Синевідську Вижнім пророк Єремія, як би там з'явився... Її великий горіючий патос не грів їх, а дешевої сентиментальности в ній не було. Загал інстинктом чув у ній щось безмірно вище за нього – зайва причина оминати її. Вона сама не мала двох думок щодо цього. Їй здавалося, що вона, «як осінь, умре», що «передсмертний її спів пролетить по землі» над рідним краєм непомітно – «вітер лине отак над болотом, де вода вся важка, мов свічадо тьмяне», або «як вихор через море льодове». Вгорі вже я згадав, що колись і їй була доступна погідна Муза ніжної поезії, але вона не плекала цієї сторони свого хисту. Від неї може чекали чутливости, але вона її не мала. Бо «де візьметься у птиці віщої коханий погляд голубки, що воркує?» Її внутрішній вогонь «висушив її дівочі сльози». Устами однієї своєї героїні писала про себе, що той вогонь, «може б міг на вітварі великім палить великі жертви всепалення, та де ж ті вітварі?» Їх ще не збудувала тоді її рідна нація. Це може станеться пізніше, коли всі уздрять у ній те, чим вона була, що з незною доти міццю і елеганцією пов'язала нитку літературної традиції, обірваної в 1861 р., традицію «Сну» і «Заповіту». Подібно до багатьох трагічних постатей, вмираючи, вона перемогла – попраля смертю смерть. Фарба сорому, що горіла на обличчі за її націю, тепер не палила б її обличчя. Пляма рабства, що тяжіла на нації, змивається кров'ю тих «месників дужих», яких викликала. Як би не скінчилося їхнє діло нині, ніхто вже не посміє назвати цієї нації «паралітиками на роздоріжжю». Чим би страшне змагання не скінчилося, скільки б колод під ноги не кидали вороги і власні, так звані «реально думаючі, тверезі батьки народу», всі, навіть ті, що не розуміли її пророчого шалу й її жорстокої правди, муситимуть зложити вінець із написом: «Ти перемогла, пророчице!»

Тоді нація визнає як одного зі своїх духових вождів ту слабку жінку, віщий дух якої в темну ніч перед пробудженням народу вказував йому страшну й величну путь безумства і слави. Тоді, мабуть, останки Лесі Українки будуть перенесені до національного Пантеону, збудованого своїм великим людям вільною нацією, яку вона немилосердно картала і так шалено любила!..

ЗВИХНЕНА СЛАВА (Марія Башкирцева)

*«Я сама – це та «звихнена слава».
Я вижидаю щастя щодня і щогодини ... а одначе!
Одначе... я, помимо того, що в моїх жилах
пливе кров будучини, не маю будучини...»*

О. Кобилянська «Impromptu fantasie»

Українка за походженням, знана малярка, образи якої прикрашають стіни Люксембурзького музею, приятелька Бастьєна-Лепажа, колись зірка ніцарського карнавалу, одна з цікавих постатей паризьких салонів у перші дні Третьої республіки, дотеп якої подивлялися Мопасан, Гладстон, Анатоль Франс, Андре Тер'є, Барес і Франсуа Копе, ця дівчина, бурхливе життя якої перервала заздрісна смерть, на жаль, так мало znana на Україні¹.

Донька маршала полтавської шляхти, вона жила до 10 року життя на Україні, на Полтавщині й Харківщині, потім майже лише за кордоном і ніколи в Московщині. Хворобливе бажання стати чимось, перед чим клякала б юрба, разом із погордою до цієї самої юрби, дике завзяття, гарячкова праця, великий артистичний талант, оригінальне «еспрі», якась антична віра у своє призначення і забобонний страх перед майбутнім, безмежна амбіція і шляхетна щирість у виявлянні найінтимніших порухів своєї душі, повна безпосередність і невгамовна рефлексія, зарозумілість і сумніви, жадова блиску і втеча від товариства – це все було змішане в ній. Закохана в життя і свідомо свого швидкого кінця, вона згоріла, як сама казала, мов свічка, запалена з обох кінців, на 24-му році життя, залишаючи нам близько 150 образів і шкіців, листування і щоденник – цікавий документ людської трагедії, який лорд Гладстон назвав однією з найцікавіших книжок ХІХ віку² і який із французької перекладено на англійську, німецьку і російську.

Особливо цікавий є цей документ для нас. Бо трагедія М.Башкирцевої була трагедією, яку, може, в іншій формі, але в тій самій суті переходив Гоголь, Мордовець і інші, що, вирвані зі свого ґрунту, калічили в мандрівці свою роздвоєну душу.

Але чи вона була україркою? Більше «так», ніж «ні». Росіяркою? З певністю – ні! Нею вона була менше, як Гоголь, і менше, як Куліш. Французенкою? Ще менше. Вона зараховувала себе до тої «нації», до якої належать *déçacinés*³ усіх країв – до космополітів.

Біографічні дані

Маючи 10 літ, виїздить із матір'ю за кордон, відвідує Австрію, Німеччину, Швайцарію, Францію, Ніцу. Малій дівчині пророкують кар'єру співачки, у киянина Катарбинського вчиться малювати, на 14-му році життя вивчає грецьких і латинських класиків, здає матуру, захоплюється Шекспіром, «Іліадою». У 1872 р. із матір'ю – в Італії. Рим, Неаполь, Флоренція. Мікеланджело, Тиціан стають її улюбленими май-

¹ Дневник Марии Башкирцевой / Перев[од] с франц[узского] // Северный Вестник. – СПб., 1892. – № 9. – Отд. 1.

² The XIX Century. – 1890.

³ Люди, що втратили зв'язок із рідною країною, переселенці, мігранти (*фр.*).

страми. Захоплюється галереєю Піта, палацами Строчі, Колізеєм, тріумфальними арками Давнього Риму. Хоче вчитися співу, захоплюється Св.Петром у Римі, в Неаполі студіює образи Гвідо Рені, Бонавентуру, звідує руїни Помпеїв, Везувій, Соренто. В 1876 р. повертається на Україну – на Полтавщину, в рідний маєток в селі Гавронцях. У 1877 р. – знову в Парижі, де студіює в Академії Жюльєна. За вчителів має Роберта Флері, різьбяр Сен-Марсо, нарешті, славного Бастьєна-Лепажа. Виставляє свої образи на виставках, дістає золоту медаль. Та невмолима Доля забирає із земного життя цю геніяльну дівчину. В 1887 р. з почину голландських мистців в Амстердамі влаштовується виставка її образів кількістю до 150 – олійних образів, пастелів, рисунків, різьб. По смерті виходять її «Листи» і «Щоденник» (по-французьки), які відразу звертають на неї, як на письменницю, увагу західного світу. Про ці її твори пишуть: Гладстон, Франсуа Копе з французької Академії, Анатоль Франс, Морис Барес, Альбер Каює. Її постать беруть драматурги за героїню, на її честь засновують окреме товариство адораторів у Ніці.

Дівчиною на чужині ловить вона в українських піснях, що їх грала на роялі тета Софі, віддих рідного краю. «Це нагадує мені село, – читаємо в щоденнику, – я зовсім переносюся туди думками... Сльози тиснуться мені на очі, ось вони вже застеляють очі й зараз поллються. Ось вони вже потекли – і я щаслива»⁴. Їдучи міланською рівниною, вона віддається насолоді, знаній кожному степовикові, коли «місцевість така чудова, така зелена, така пласка», коли «погляд губиться в безконечності і жодна гора не стає стіною перед очима». Це нагадує степ український – вона щаслива.

Вдома вона обертається серед старих українських родів – Кочубєїв, Гамаліїв та ин., свого брата инакше не зве, як по-українськи «Гриць». За кордоном вона і її родина відверто визнає свою (нехай у їх розумінні тіснішу) Вітчизну: на прийнятті у Папи на запит, чи вони з Петербурга, мати М.Башкирцевої відповідає: «Ні, святий отче, з України!» Коли по довгій мандрівці доля знову на хвилинку заносить її на Україну, вона з приємністю занотовує у своїм щоденнику під час перебування в рідних Гавронцях: «Я заговорювала з селянками, які стрічалися нам по дорозі й у лісі, і, уявіть собі, зовсім незле говорю по-українськи». Це не мусило бути дилетантське знання мови, коли її не забуває голодна на нові враження 16-літня дитина по шестирічній відсутності в краю...

Взагалі вона любить цей народ, хоч і не любов'ю сентиментальних українофілів (не любить бути з ним «за панібрата»), любить, мов королева, приймати від нього вияви пошани. З чисто естетичною боку ваблять її українські сільські дівчата, які, на її думку, «надзвичайно добре збудовані, гарні і цікаві». Вона закохана в українські танці. «Танці наших селян, – читаємо в щоденнику, – назверх потульних і простодушних, та на ділі хитрих, мов італійці, – правдивий паризький канкан, повний спокуси. Ніг вони до носа не підносять, та це й не гарно, але чоловіки й жінки крутяться, наближаються до себе, і все в супроводі таких рухів, вигуків і усмішок, що трясовиця проймає тіло». Ще більше подобається їй життя її степів, дике, вільне, з ще не зовсім вигаслими слідами давньої романтики.

Вона застала ще відгомін цієї старої романтики в п'єсах, що грали в домашніх театрах українського панства. Одне з таких представлень описує вона: «Коли я ввійшла до ложі на кінці 3-ї дії посередині сцени стояла героїня в широчезній криноліні, в чорній корсетці, з вінцем польових квітів на голові й масою червоного намиста на грудях. Ця дама з фатальною рішучістю античної Лукреції намагалася встромити собі в груди ніж, відмовляючись у заплату за неславу прийняти царство того, хто тут

⁴ Дневник Марии Башкирцевой

же, на сцені, жахливо завертаючи очима, удавав турецького султана. Робила вона це з гордим викликом, кажучи, що не зрадить своєї віри, Вітчизни і коханого лицаря, який, очевидно, і був той, хто за лаштунками, ідучи на смерть, несамовитим голосом вигукував зухвалі слова ворогам». Незважаючи на недосконалість артистів, пише Башкирцева, це представлення, «очевидно, мало у своїй основі щось із духа високої традиції трагедії і моралі». В цьому відгомоні далекої нашої героїчної театральної традиції, яким захоплювалася, в захопленні естетикою українського життя, розмахом природи відбивався її пристрасний темперамент степовички-українки.

Цей ще незагнуданий степовий темперамент, мабуть, шумував у ній і за кордоном, тоді, коли Франсуа Копе писав із неї оцей портрет: «Гармонійно збудована, кругле обличчя, вишукані форми, червона блондинка з темними очима, що світилися думкою і горіли бажанням усе бачити й усе знати, виразно зарисовані мрійливі уста, вібруючі ніздрі дикого українського верхівця, Марія Башкирцева з першого ж погляду викликала враження волі, змішаної з солодкістю, завзяття – з грацією. Все в цій милій дитині виявляло надзвичайний розум. Під чарівною формою жінки чулася залізна, дійсно чоловіча сила»⁵.

Але, коли природа її краю і його «простий народ» порушували не одну співзвучну струну її серця, її змосковщене оточення викликало в ній зовсім інші почування. «Мої *компатріоти*, – пише вона під час коротких відвідин України в 1876 році, – не збуджують у мені ніякого особливого хвилювання, яке опановує мене, коли знову бачу *знайомі місця*». Офіційно вона себе зве росіянкою (хоч часто французенкою), але хіба лише тому, що над її краєм панує російський цар та що для її виїзду за кордон вона потребує російського паспорта. Була такою самою росіянкою, як австрійцями були магнати чорно-жовтої монархії, яким цісар призначав їхню національність, або швайцаром – мешканець Фрибургу, що однаково знав французьку і німецьку мови. Ось що вона сама каже про це в щоденнику: «Я не знаю вповні жодної мови». Російську, пише вона, знає добре «лише для домашнього вжитку». Вона «добре говорить по-італійськи і по-англійськи, але думає і пише по-французьки». В Московщині ніколи не жила і вперше потрапила туди перед переїздом із Франції на Україну, маючи вже 16 років. Отже, нічого дивного, коли вона пише про москалів як про народ, *зовсім чужий* для неї. «Росіяни і їхні обидві столиці цілком чужі для мене. Перед виїздом за кордон я знала тільки Україну і Крим. Мандрівні гендлярі – москалі, що зрідка заходили до нас, здавалися нам майже чужими, і всі сміялися з їхніх убрання і мови». Петербург рішуче їй не подобається ані столичний візник, «грубий, мов слон», і знаний через те, що «випиває по три самовари денно». «Іде дощ, – нотує вона, – і в мене нежить. Я пишу мамі: «Петербург – казна-що! Брук неможливий для столиці, трясє на нім нестерпно, великий театр – касарня, катедралі чудові, але незугарні і зле передають думку мистця»... Ні, не тут знайшла вона свою Вітчизну! Знайшла її деінде: як я вже згадав, вона стала космополіткою, заслоняючи софізмами порожнечу, що стелилася перед нею. «Мене не можна міряти загальною міркою, я ані росіянка, ані чужинка, я є я, себто те, чим має бути жінка з моїми амбіціями»⁶. У чім полягали ці амбіції? У тім, щоб стати славною артисткою. Все одно де – тоді вона була ще космополіткою. А в мистецтві, потішає себе ця заблукана душа, «у переданні цілком щирих почувань, має значення лише людська природа... Звички, виховання – все щезає. Шекспір це зрозумів, і він великий лише тому, що не є ані англієць, ані аристократ, ані плебей, ані ніякого часу, але вічно правдивий,

⁵ Letters de Marie Bashkirtseff / Préface de François Coppée de l'Académie française. – Paris, 1902.

⁶ Letters de Marie Bashkirtseff

як ненависть, туга, любов». Так само пише вона до Мопасана: «Не бути з ніякого краю, не належати до жодного світу, бути правдивою. Тоді лише можна досягти широкої експресії»⁷, і вона з головою пірнула в малярство. Але це пізніше. Спершу вона думала стати співачкою, музиканткою, різьбяркою, мріяла про політику. Не відразу знайшла вона себе. Форма – другорядна річ, суть була стати понад усіма. Ще в дитинстві один жид-ворожбит сказав її мамі: «Матимеш двоє дітей, син буде – як усі люди, але донька твоя буде зіркою!» Це пророцтво запало в серце підлітка. «Від того часу, – пише вона, – як я пам'ятаю себе, всі мої думки і змагання були спрямовані до чогось величного. Мої ляльки були завше королями і королевами, все, про що я сама думала, і все, що говорилося довкола моєї мами, – все це, здавалося, мало якесь відношення до цього величного, яке неминуче мусило прийти». Найбільше її лякає, що пройде в житті безслідно. Зробити так, щоб у ній «захоплювалися чимось більшим, як туалетою», – ось як наївно висловлює свій ідеал у Ніці дванадцятилітня дівчина. «Слава, популярність, знаність усюди – ось мої мрії». Вона благословляє честолюбців, бо «честолюбство – це шляхетна пристрасть. Стати понад людською нікчемністю і зайняти становище між людьми і Богом... підвестися якнайвище над іншими, бути могутньою! Могутньою! Так, могутньою! Чого б це не коштувало!». Її гаслом є: «Нічого – переді мною, нічого – по мені, нічого – опріч мене»⁸. Туга за величним – все одно де. Туга за славою!

Подорож по Європі спершу екзальтує її, особливо Рим, і вона пише: «Краса і руїни Риму крутять мені голову. Я хочу бути Цезарем, Августом, Марком Аврелієм, Нероном, Каракаллою, дияволом, Папою». Вона хоче бути «багата, мати образи, палаци, брильянти», хоче бути «осередком якогось блискучого гурту, політичного, літературного, добродійного, фривольного». Скрамність і слабкість не належать до її улюблених чеснот: «У мене, – пише вона, – все були аристократичні погляди, і я визнаю породи людей, як і звірят». Надібаючи замітку про Рекам'є, вона «почувається приниженою на думку, що в неї міг би бути салон, та що його нема». В ці божевільні мрії про блиск і славу була вона задивлена все, як у ті блискучі лампи, на які вона не раз, забуваючи про товариство, вдивлялася, не спускаючи очей. Стати тою, перед якою впаде на коліна юрба, – ось чого прагнула вона: «Юрба – в ній усе. Що мені кількох видатних людей, мені треба блиску і гамору!»

Та в перші роки своєї молодости вона, власне, шукала за цими «видатними людьми». Закохується в портрет великого князя Володимира, потім «у князя Г., якого «обличчя так вирізнялося серед простацьких облич Ніци». В Римі має роман з графом Петром Антонеллі, 23-літнім небожем кардинала Антонеллі, правої руки Пія ІХ. Дістає кілька освідчень з вищого світу, про що з тріумфом повідомляє в листах тітку, матір або батька. Приймає адорації Бастьєна-Лепажі і провадить коротку «*idylle cerebrale*» (мозкову ідилію) з Мопасаном, захопленим незнаною кореспонденткою, в якій відчуває незвичайний дотеп та знану і йому відразу до світу. Нарешті, в Неаполі, на великий переляк присутніх, відважно зачіпає короля Віктора-Емануїла, який потім посилає до її готелю ад'ютанта, аби переказати, що гарна дівчина «*bella ragazza*»⁹ зробила королеві велику приємність та що він зауважив її ще на минулому карнавалі в Неаполі й Римі.

Що гнало її до цих пригод? Потреба жити в атмосфері подиву. Ось як вона писала Мопасану: «Чому я написала до Вас? Одного ранку людина прокидається і знахо-

⁷ Ibidem.

⁸ Дневник Марии Башкирцевой

⁹ Красива дівчина (*im.*).

дить, що вона є рідкісне сотворіння, оточене ідіотами. Вона в розпачі, що стільки перл розсипається перед свинями», – і в ній прокидається бажання, «щоб якийсь знавець оцінив гарні речі, які вона вміла оповідати»¹⁰. Чи їй було доступне почуття любові? Ледве, бо в таких вдач потреба в приятелюванні є така сама, як потреба в любові, і вони часто плутають одне з одним.

Але вона, здається, любила небожа кардинала, хоч і зізнається: «Я його любила за його любов до мене»... Але навіть у своїх любовних пригодах соромлива: в дванадцять років пишається, що жоден хлопець не торкався її уст, але коли ця фатальна подія таки стається, оповідає про це матері. З тої самої причини не дуже любить танцювати, бо їй «не подобається бути таким способом в обіймах чоловіка»¹¹. Головно ж не зносить вона дисонансів, а для «*bon môt*»¹² пожертвує найгарнішою ситуацією: сентиментальному коханцю, який мріє по шлюбі з нею замешкати «в маленькій віллі», відповідає, що «ліпше у великій», а графові Антонеллі, що під час *tête-à-tête* у волють «ніколи не вийти звідси», робить зауваження, що тоді вони обоє згинули б з голоду... Прозаїчна хустка, вийнята для осушення очей розчуленим адоратором, нагле й фальшиве «Ти» – і чар увесь минає, ілюзія гине. Зрештою, їй залежить лише на тім, що «вислизає їй із рук». Ось для чого перериває вона листування з Мопасаном, коли той зробився *presse*¹³ і зажадав побачення з нею. Ось для чого так імпонували їй володарі.

Блистіти серед вибраних – це була її мета, друга – блистіти у світі. Над цим вона також працювала з рідкісною упертістю. Під час коротких відвідин Полтави (1876 рік) вона робить фурори в товаристві місцевої шляхти. Оточена юрбою адораторів, або, як зве вона їх, «полтавських крокодилів». Далі за кордон, головне Париж – укохане і зненавиджене нею місто. Товариство, республіканці, бонапартисти, Касаньяк, принцеса Жанна Бонапарт та багато інших. Тут же зачинається і її незвичайна кар'єра артистки. В академії Жюліана під кермуванням Робера Флері (1877). Спершу – недовір'я до забаганок змудженої аристократки, потім зацікавлення її упертістю, нарешті, подив і захоплення її хистом. По одинадцяти місяцях – перша золота медаль. У 1880 році (коли має 20 літ) – перший її образ у салоні, в 1883 – «Жан і Жак», у наступнім – «Мітинг», набутий для Люксембурзького музею. Десятки газет називають її ім'я. Її наступають інтерв'єри і репродуктори. Її вирізняють, присвячують їй особні статті. Її шукають. Всі подивляють у ній великий *мужеський* талант. Жюліан називає її «хлопцем», картаючи і подивляючи за те, що вона малює, «як кат». Перші проміння сонця слави, які золотили волосся засудженої на смерть 23-літньої сухітницьи...

Поруч із тим іде закроена на велику шкалу самоосвіта. Гомер і Лівій, Стендаль, Понсон дю Терай, автор безсмертного Рокамболя, Байрон і апостоли, фізика і Конфуцій, анатомія, хімічна лабораторія, – хвороблива жадоба все знати людини, що зі смертю в душі бачить, що її дні пороховані. І тут, власне, зачинається та трагедія цієї дивної дівчини з нашої України, яка може ще скоріше, як недуга, звалила її как передчасно.

У чім була ця трагедія? У чім вона виявлялася? В душевній роздвоєності, в знеохоченні до свого оточення, в незадоволенні собою. Вона була аристократкою за своїм походженням, вихованням і вподобаннями. Але, як рідко хтось інший, погорджува-

¹⁰ Дневник Марии Башкирцевой

¹¹ Дневник Марии Башкирцевой

¹² Жарт (фр.).

¹³ Прес (фр.).

ла вона цією верствою. Тринадцятилітньою дівчиною нотує: «Я аристократка і волю зруйнованого шляхтича, як багатого буржуа. Для мене більше принади в старім єдвабі, в порушеній часом позолоті, у зломаних колумнах і арабесках, ніж у багатім, несмачнім, крикливім урядженні». Їй ніколи не сподобається бідак або той, хто стоїть нижче від неї на соціяльній драбині, бо «бідак тратить половину своєї гідности» і незалежности. Але її середовище вже не задовольняє її. Вона скаржиться, що не має ні однієї душі, з якою можна б було обмінятися словами. Все це золота марнота, якої найбільше не терпить. Їй треба або «життя шумливого, або абсолютного спокою». І цього вона не могла знайти серед людей її кола. Люди, що оточують її під час короткого перебування на Полтавщині, – «прекрасні люди, але від них на верству відганяє провінцією». В селі, в маєтку, як описує, «те лише і роблять, що їдять: поїдять, потім походять із півгодини, а тоді знову їдять, і так увесь день»¹⁴. Це товариство викликає в ній лише сміх, і вона не ворожить йому щасливого кінця. У листі з Полтави до Жюляна, повідомляючи його про соціялістичну агітацію серед селян, вона пише: «Уявляєте собі мою голову, настромлену на спис?» А порівнюючи становище шляхти на Україні з останніми днями «старого режиму» у Франції, вона додає: «вражаюча подібність щодо страшних умовин життя народу, так і щодо ідіотичного засліплення панства (*des grandes*)»¹⁵¹⁶.

Не чується вона свійсько і серед буржуазного товариства тодішньої Європи. Вона ненавидить його не ненавистю нижчого, пролетаря, лише погордою аристократа. По візиті в Монако пише: «Ніколи не зможу висловити, до чого мені огидне це кубло кокоток». Пізніше вона *sans façon*¹⁷ називає своє середовище таким, в яким можна «стати художкою». По одній тираді, повній мізантропії, вона каже: «Чи не дивно бачити мене, що розумує таким способом? Може, але ці розумування такого щеняти, як я, – лише зайвий доказ, чого вартий світ!.. Він, мабуть, добре пересякнутий брудом і злобою, щоб за такий короткий час розлютити мене. Мені ледве п'ятнадцять років»¹⁸.

І дійсно, ані тодішня Європа, ані Росія, не кажучи вже про Україну, не могли задовольнити її спрагненої коли не великих вражень, то хоч великих ілюзій душі. Що це був за час? Італія політично виходила з пелюшок, відкидаючи наполеонівські костурі. Франція – в повній моральній прострації по Седанським погромі й напередодні Панами. Росія – в останніх днях Александра II і в перші дні царювання Александра III, що всіх загнало у вузьку клітку чисто приватних інтересів.

Що ж дивного, що вона душилася в товаристві цієї доби? Що дивного, що нехіль до товариства переходила в неї у відразу до самої епохи, серед якої їй довелося жити?

Люди паризьких салонів видаються їй «тінями минулого віку». Певно, є кілька вибраних, з якими чується свійсько її рафінований дотеп, але ціле оточення – «добре, аби протанцювати десять хвилин вальса, обмінятися кількома банальностями і відповісти на компліменти, а далі?»¹⁹

Далі була пустка. Вона занадто багато мала в собі чоловічости, щоб міг їй подобатися той розхлябаний світ, у яким жила. Малювала, «як кат». Князь Г. подобається їй за свою «пиху і жорстокість» у вигляді. З усіх статуй римських цезарів їй найбільше імпонує Нерон. Це її хвилева любов. Вона обожнює Тиціяна й ван Дейка, але не любить Рафаеля за його солодкість: «Цей нещасний Рафаель! Лише аби хтось

¹⁴ Дневник Марии Башкирцевой

¹⁵ Вельмож (фр.).

¹⁶ Letters de Marie Bashkirtseff

¹⁷ Безцеремонно (фр.).

¹⁸ Дневник Марии Башкирцевой

¹⁹ «Nouveau Journal»

не довідався, що я пишу. Мене вважали б за дурну. Я не критикую Рафаеля, не розумію його». Вона плаче по Гамбеті. Перечитуючи історію, мов сучасник, оплакує смерть Цезаря і Наполеона. Подивляє з усіх сучасних політиків Ж.Клемансо, чи не за ті агресивні прикмети його вдачі, за які його потім прозвали «тигром»? З такими настроями не дивно, що вона тікала від сучасної цивілізації. У Берліні оглядає передовсім музей старовини, який є «багатий і гарний. Але чи завдяки Німеччині? Ні! Греції, Єгиптові, Римові! По огляданні цілої цієї старовини «я сіла в карету, – читаємо в щоденнику, – з глибокою відразою до нашого мистецтва, нашої архітектури, наших мод». І нашої цивілізації – могла б вона додати. Таке ж її ставлення до Франції, якої «палаці ніколи не зрівняються з могутньою, чудовою, грандіозною величавістю італійських палаців». Франція – чудова й цікава країна: повстання, революції, люди, дотеп, грація, елеганція. Але не шукайте в ній ані поважного уряду, ні чесноти (в античному значенні слова), ні шлюбів із любові ... ні навіть правдивої штуки... Їм бракує божественної іскри. І ніколи, ніколи Франція не створить того, що створила Італія або Греція».

У другому місці вона пише: «Париж! Це базар, це кав'ярня, це шулерня», де все, починаючи від любові і закінчуючи пресою, – платне. Навіть інтелектуальна Франція перестає її вабити. Вона не терпить Жорж Санд, Мішле нудить її: «Мішле туманний і міщанський, хоч поклоняється високому»²⁰.

Вона кохалася в античному, як в інкарнації моральної потуги, грандіозності і розмаху. Цього всього в нашій цивілізації можна було шукати хіба лише в Середніх Віках. «Чому світ так змиршавив? – запитує вона. Хіба розум людський дав уже все, що міг дати? У нас нове – тільки Середні Віки». Ними вона й захоплюється, як Стендаль, як Гоголь, як Тен. У Флоренції її вражає образ «Суд Соломона» *в середньовічній убранні*. «Стабат» Перголезе, збудована на тлі середньовічного гимну, допроваджує її до екстази. Жанр її талантів – жанр героїчної епохи першої імперії. В містах вона любить блукати старовинними вуличками, в Парижі тиняється по Латинському кварталі, в яким бачить щось із Риму.

Сили, щоб полонила чуття, і *передовсім стилю* бракувало їй епосі, і тому вона шукала за ними в минулих віках. Коли ж в однім, то в іншому кутку Європи спалахувала заграва правдивого ентузіазму, коли їй здавалося, що й наша давня Європа здобувається на драматичний жест, на героїчне, вона моментально була там. З вибухом російсько-турецької війни 1877 року вона захоплена ентузіазмом охотників, аби скоро потім, по перших шипкинських невдачах, байдужим тоном занести до свого щоденника: «Росіянам не щастить»... Росіяни – це була чужа нація для неї. То раптом видається, що її Вітчизною є ... Ніца. Але вже в 1883 р., розгойдана небувалим вибухом французького патріотизму під час смерті і похорону Гамбетти, вона чує себе цілим еством «французенкою і патріоткою»: «*Ми* обезголовлені», – каже вона, оплакуючи смерть французького патріота. В такі хвилини від колишнього космополітизму не залишається в ній і сліду. В такі моменти ця *dégasipée*, з тугою і свідомо дурячи себе, готова пустити коріння в чужім ґрунті, знайти віру, якої їй бракує, і опертя на великім колективі нації, яка досі для неї взагалі не існувала²¹.

Але найчастіше тягнуло її до Риму. Рим був для неї чимось містичним, хвилюючим, вічним, чимось, із чого пішло все, символом влади. І коли вперше потрапила туди, пише: «Нарешті знаходжу речі, варті оглядин. Я обожною ці палаці Сфорців. Обожною ці величезні брами, чудові подвір'я, галереї, колони. Це так величаво, по-

²⁰ Дневник Марии Башкирцевой

²¹ Ibidem.

тужно, прекрасно. Ах, світ вироджується, зауважує 14-літня мізантропка, хотілося б зрівняти із землею сучасні будівлі, коли порівняти їх із цим гігантським камінням, що, накопичене одне на одне, здіймається до неба». І далі: «О Риме! Коли б могла його знову побачити або вмерти! Я затримую віддих і випростовуюся так, мовби хотіла дотягнутися до Риму». Чи не нагадує вам цей вираз вічної туги іншого українського мандрівника, іншого нашого Марка Проклятого – Гоголя? Він теж рвався ціле життя до Риму. М.Башкирцева писала про Рим: «Там я знаходжуся ніби на шпилі світу», а Гоголю здавалося, що «з Риму ближче до неба». І одна, і другий тяглися до вічного міста, щоб, як казав автор «Мертвих душ», «спасати нашу бідну душу» від холоду егоїзму, зневіри, беспорядности і моральної протрації оточення. Гоголь шукав у нім рятунку від Росії, визволення від чужої форми, що, мов млинове коло, гнітило його душу. Марія Башкирцева так само. Були моменти, коли й вона також готова була схилити чоло перед величчю північного колоса (лише в Гоголя – це була настирлива ідея, в неї – рідкісні хвилини), щоб у нім знайти ті «ілюзії» і той «ентузіазм», за яким вона шукала. Але тягар був завеликий. Як Гоголь, Башкирцева переконалася хутко, що «легше стати росіянином мовою, аніж росіянином душею». У 1876 році нотує: «Вчора я була в розпачі: мені здавалося, що мене на цілий час замкнуть у Росії. Це приводило мене до скажености, я готова була дертися на стіну і гірко плакала». Там не було того «блиску й величности», за якими тужила вона, того всього, що хвилювало в Італії. Казанська катедра для неї – марна пародія римського Св.Петра. «Росія не до витримання», – заявляє, а трохи пізніше: «Росія ошукала мене». Вона бере до рук російських письменників, але видається, що всі вони пишуть «про те, що там» – поза Росією. Гоголів опис Риму викликає в неї «сльози і стогін... Ті, що мали щастя бачити Рим, – закінчить вона, – розуміють моє хвилювання». А далі стрічаємо таку глибоку заувагу, яка кидає яскраве світло на трагедію душі молодої дівчини: «Як би це кому дивно й не видавалося, але тут (в Росії) нема ні делікатности, ні етики, ні скромности в їхнім правдивім розумінні. У Франції, в маленьких містечках, бояться священика, шанують бабусю або стару тітку... Тут же – нічого подібного. Женяться дуже часто з любови і дуже легко викрадають наречених, але все це скоро остигає»²².

Очевидно, тут «тітки» взяті лише як приклад (вона й сама не дуже їх шанувала). Але як прекрасно охарактеризовані тут той брак стилю, брак аксіом, брак догми, брак чогось, за що можна б було вхопитися, та, що за тим іде, брак сталости, віри і характерів, що вражало в росіянах всіх чужинців. Цей самий біль звучить і в тирадах Гоголя, який даремно шукав у Росії ... Росії. «Я зауважив, – писав він, – що майже в усякого (росіянина) витворилася в голові власна Росія – *і звідси безконечні суперечки*»²³. Отже, і він не бачив ніякого сталого бігуна у варварській душі москаля, ніяких аксіом добра і зла і гонив за їхнім фантомом до Італії, як М.Башкирцева, що шукала за своїм патосом у Парижі, нарешті – у Римі, щоб знайти його на останку життя – в мистецтві.

Я згадував про її успіхи, які б не одному закрутили голову. Але не їй. Вона була занадто суворим суддею для себе самої, щоб задовольнитися тим, що мала. Рефлексія зжирала її, ту, яка так вірила у свою зірку. В однім листі вона нарікає на свою «любов до аналізування», яка каже їй більше заглиблюватися в чужі душі й у свою, ніж треба. Їй здається, що має в оці мікроскоп. Ним Башкирцева занадто все добре бачила, щоб могли прив'язатися до чогось, любити когось. Усе в ній обертається на

²² Дневник Марии Башкирцевой

²³ Гоголь Н. Избранные места из переписки с друзьями. – Полн[ое] собр[ание] соч[инений] – Изд[ательство] «Нива».

предмет спостереження й аналізу. Ще замолоду в погоні за принципами вона писала: «Я не шукаю якоїсь немислимої на землі досконалості, якоїсь істоти, що не мала б у собі нічого людського. Але мені треба, щоб самі її вади були цікаві і не понижували її в моїх очах... Щоб усе мені в ній подобалося, щоб я не могла зараз таки уздріти в якомусь кутку її душі нісенітницю, банальності або дрібничковости чи фальшу... Досить однієї з цих плям, хоч би якої маленької, щоб усе знищити в моїх очах». З такою міркою підходила вона не лише до людей, але й до всього і до себе самої. І до мистецтва. Розчарування в принцах, знеохочення до товариства і цілої її епохи, нарешті – до мистецтва... Мимо успіхів, вона почала сумніватися в тім, що мистецтво дасть їй те, чого шукала. В неї почали закрадатися тривога і ляк, що через хворобу не встигне довершити свого завдання. І ще страшніше: їй здавалося, що самій бракує чогось, щоб її діло довести до кінця. Робер Флері назвав один її образ «добрим», і вона вже обурена: «Добрий у порівнянні з ким?.. Я не хочу відносного «добре». Це не значить нічого». Похвали її не зворушують, бо *вона* не відчуває, що досягла свого максимуму. А коли її вчитель Жюлян знаходить її статую «милою» і навіть «дуже добре схопленою», це має лише той ефект, що вона «перестає шанувати Жюляна»²⁴. Останній казав їй: «Треба бути феноменом». «Але я не могла. Ось минули вже три роки, а що я зробила? Що я є? Я – добра учениця, і все, але ж де феномен, блиск і розголос?» А, зрештою, чи це було мистецтво, до чого вона змагала? В цей час читаємо в її щоденнику: «Я нуджуся, що ніщо у світі не може ні розрадити мене, ні зацікавити. Я нічого не хочу. Читання, малювання, музика – нудьга, нудьга, нудьга! **Поза цими заняттями треба мати щось живе**», а вона його не мала.

Чим же було те «живе»? **Тут ми підходимо до найбільш болючого місця цієї роздвоєної душі, до властивої проблеми Марії Башкирцевої.** Її вічною думою було створити собі життя «гарне і славне». Вона гляділа на життя з егоїстичною любов'ю маляра, що працює над полотном, з якого хоче зробити chef-d'oeuvre²⁵, щось гармонійне і викінчене. Але це було тяжке завдання для неї, що відстала від одного берега і не пристала до іншого. У цім і була причина, як вона казала, її «журби, минулої, теперішньої і будучої». Малярство – «це лише інструмент, це лише музика, щоб заглушити лемент моєї душі». Товариство, приятелі – так само! Але ж чи вона їх брала колись поважно? З усіх сторінок її щоденника визирає подиву гідна погорда до людей. Їм не залишала Башкирцева жодного місця у своєму серці. Хотіла використовувати їх, як шаблі драбини. Вона до того погорджує світом, що не може на нікого гніватися, нікому скаржитися, хіба лише Богу, до якого часто і щиро молилася. Юрбу вона ненавидить, а під час своєї мандрівки в Луврі вона вибухає: «Лише Золя міг би описати огидливе стовковисько, що кричить, біжить, штовхає, з висунутими наперед носами, з очима, що шукають. Я мало не зомліла із задухи і зденервування». Комуністів вона зве «проклятою сектою» за те, що вони хочуть, щоб «усе було спільне», та не дозволяють, щоб хтось міг «висунутися наперед»... Отже, ні люди, ні одиниці, ні мистецтво не було тим «живим», за яким вона тужила. Що ж це було? **Це не було ніщо з цього і разом все це.** Це була її ненаситна жадоба слави, жадоба витиснути власну печать на полотні, на людях і на оточенні, які були засобами – не ціллю. Ціллю було м'яти і формувати життя за своєю вподобою і насолоджуватися цим, як спортом. Певно, це почуття вирувало в ній під час лету на коні на Україні, за який вона мало не заплатила життям: «Я була захоплена, – пише вона, – і моє вкрите рум'янцями обличчя, здавалося, метало іскри, як ніздря коня. Я сяяла з утихи: на цім

²⁴ Letters de Marie Bashkirtseff

²⁵ Шедевр, досконалість (фр.).

коні ще ніколи не їздили верхи)... Певно, Башкирцева була жінка, але вона казала: «У мене жіночости стільки є, що поволока, і ця поволока – по-чортівськи жіноча. Що ж до решти, то вона по-чортівськи інша». Цю «решту», це «живе», чим вона дихала, звала своїм Мефістом, що є невідступно при ній. «Моя безумна *жадоба слави* – ось мій Мефісто... Безплідний порив, безплідні змагання до незнаной мети!»²⁶.

Чи цей порив був дійсно безплідний? Певно, що не зовсім. Але вона мала неясне прочуття, що він не вдасться так, як того хотіла, що опалить крила і впаде на півдорозі. Ще більше! Вона відчувала й причини своєї тривоги. А ці причини були ті, що *за походженням, першим вихованням і (як далі побачимо) за інстинктивними симпатіями всіма фібрами душі належна до однієї української нації. Вона силою обставин, як і наслідком трагічної долі народу, з якого вийшла, мусила уймати свою творчість, свій «порив» у чужій для неї формі, серед чужого оточення, яке вбивало її творчий порив і саму охоту до життя.*

«Ентузіазм», «порив» (все її власні вирази), в якій би ділянці творчости й не виявлялися, мусять мати певний зміст. Мусять засновуватися на певних ідеалах і догматах. Але все це не можна видумати, як есперанто. Це все мусить органічно вирости з певного оточення й органічно зв'язатися з ним, з певним людським колективом, із землею і з мертвими, коротко – з *нацією*. Інтернаціональною є лише техніка – культура, творчість є національні. Тому кожний творець потребує цього постаменту, потребує «юрби» (все одно: «ближніх», що вже є, чи «дальших», що ще будуть), аби дати у своїм пориві синтез її хотіння, стати апостолом її віри, все одно, хоч би він для неї цю віру щойно мав видумати. Розумів потребу цієї «юрби» Гюго, коли написав, що, «поки Італія не є нацією, італієць не є людиною». Шукали за цією «юрбою» Мак'явеллі і Данте, мріючи про об'єднану Італію.

Шукала за нею і Марія Башкирцева. Спершу вона думала досягнути своєї цілі без цього «постумента» – і її душевна драма почалася, власне, відтоді, коли почала розуміти даремність цих зусиль, коли по перших успіхах побачила, як той поет, що пише волап'юком або чисто розумово «робить» свої вірші. Вже в перші дні закордонної мандрівки в неї вириваються грікі слова: «Все, що я говорю, – це не моя суть, не моя істота. У мене їх ще нема. Я живу чисто зовнішнім способом». Звідси її револьта проти того, що, як їй здається, любить через при звичаєння і виховання, але не підсвідомим своїм «Я». Тоді починає «ненавидіти» Париж, який рівночасно «любить». Характерно, що вона також не знає, чи «боготворить», чи «ненавидить» свою першу (заочну) «амурет» – князя Г. Пізніше вона зізнається, що «могутність і блиск творять, наче ореол, коло того, що ми любимо, і приневолюють майже *любити те, чого ми не любимо*». Чи не є це коментар до її хвилевого захоплення Францією? Чи не так приневолював себе любити Росію Гоголь? І з цією кризою в неї кріпне і нехить до Франції, навіть до французького малярства, і до Росії. Для неї у французькому малярстві існує тільки Бастьєн-Лепаж. «Інші? Це знання, звички, умовність, школа, багато умовности, величезна умовність. Нічого *правдивого*, нічого такого, що б дихало, *співало*, хапало за душу, змушувало трястися або *плакати*»²⁷.

Чужа культура не наповнювала соками тендітну рослину українських степів. Вона не пнялася вгору на цім ґрунті, лише ниділа. Француз їй завжди уявляється з довгим ланцетом, яким, тримаючи його межі двома пальцями, секціонує трупа, і з лорнеткою на носі. Уособлення холодного аналізу, гіпертрофії інтелекту. Ця гіпертрофія, цей холодний блиск не знаходив відгомону в її *іншій* душі, був чужий для її

²⁶ Дневник Марии Башкирцевой

²⁷ Дневник Марии Башкирцевой

свавільної вдачі. «Cogito – ergo sum»²⁸ стало кінцем світу для цієї інтелектуалістки, яка не могла вже жити без догми. Може, Франція її доби цю догму мала, але це був «кожух, не на неї шитий». Цю догму, цю віру, кожний у своїм гурті, мали Бастьєн-Лепаж і її мати. Кожний був органічно зв'язаний із своїм адаптованим рідним краєм: перший, лотарингієць, – з Францією, друга, українка, – з Росією. Марія Башкирцева не могла стати ні одним, ні другим. Чи зацупко трималася її та стихія, яка виховала її в дитинстві? Чи заясно бачила вона занепад тої другої, в яку силоміць втискали її? В кожному разі і від російської, і від французької стихій вона вже тоді старалася (хоч і несвідомо) відірватися, коли різьбила собі своїх космополітичних божків. Але це, як я вже зазначив, був замах з нездарними засобами, в чім й сама незабаром впевнилася, її душевна криза доходить до вершини. Вона відчуває глибоку відразу до себе. Дістає страшні нервові напади і не раз кидається на коліна на ліжку, «аби вимолити чудо»²⁹. Тоді-то, власне, в ній прокидається, хоч неясна, думка про потребу якогось органічного опертя, потребу в колективі, з якого її пристрасть могла б черпати ідеї, напрямки і мету. Вона давно твердила, що жінка, яка хоче панувати (все одно – в любові, в мистецтві чи політиці), «повинна опертися на щось сильне, як ніжна рослина прихилитися до дерева». Одиниця, щоб бути плідною, мусить підпорядкувати себе цілості. На її думку, людина все відчуває потребу чогось вищого, що стояло б над нею. **На небі це був Бог, на землі цим поволі стала для неї її нація.**

Інстинктивно, але здавна, вона шукала за цим колективом. Маленькою дитиною уявляла себе першою співачкою у світі. Вона співала, пригрававши собі на арфі, і «мене уносила в тріюмфі, не знаю хто й куди». Колись дитиною, на базарі в Ніці, співала одну популярну пісеньку, а розентузіязмовані перекупки зробили їй овацію, кричачи: «Que bella regine!»³⁰. По одній з її блискучих бутад у салоні перед захопленими слухачами вона нотує до щоденника: «Коли б це було на трибуні, мене обнесли б у тріюмфі». Але цього тріюмфу ще не дочекався жодний космополіт. Його мали Гамбета і Клемансо, яких носила на руках **їхня** нація. Можна було проспівати італійську пісеньку і з успіхом, але **стало** творити серед чужого колективу, стати йому душевно рідною було утопією. Це вона зрозуміла, хоч і не відразу. Спершу в неї скристалізувалася чисто абстрактна думка про «опертя», бажання знайти щось душевне, рідне. І вона розбиває скрижалі космополітизму, який наказував відірватися від усякого ґрунту, аби збирати елементи «живого» з усіх культур. Вживаючи вираз Бареса про неї, з Notre-Dame du Sleeping-car вона стає тепер «Notre-Dame que n'êtes-jamais Satisfaite» (з салон-вагонної вона стає «вічно непотішною Богоматір'ю»), яку не задовольняє ні чуже небо, ні чужа земля, ні чужі люди³¹.

Вже Лепаж міцно захитав її космополітизмом – своїм образом Жанни д'Арк. «Бастьєн-Лепаж, – пише вона, – є лотарингієць і Жанна д'Арк – найбільш надзвичайна з героїнь, а може, й із героїв, була також лотарингійкою. Лепаж зробив із неї chef-d'oeuvre»³². Це ударило її. Вона почала думати над тим зв'язком між генієм нації та її інтелектом, між плідністю мистця і його зв'язком зі своєю національною стихією, яка збуджує творчу енергію. Мабуть, під впливом цього факту вона мріє про подорож до Єрусалиму, щоб намалювати образ із євангельського життя. Нарешті, вона вирішила знайти свою «Лотарингію» в «народі», не в цім народі, лише в нижчих верствах взагалі. Їй узагалі «подобалося те, що найбільш правдиве, що найближче

²⁸ «Мислю – значить існую» (*лат.*).

²⁹ «Nouveau Journal»

³⁰ Ця прекрасна королева (*ім.*).

³¹ Barrès M. Le légende d'isne cosmopolite.

³² «Nouveau Journal»

до природи». Тепер вона шукає цієї «природи» в паризьких вуличниках (гаменах), любується в ніцарським діалекті, знаходить нову красу в Латинському кварталі. Характерно, між іншим, в Латинському кварталі вона пригадує собі чомусь-то Рим, а один із її сучасників-французів називав цей квартал «Араратом французьких традицій». Отже, видається, що і в Римі, і в Латинському кварталі ця «космополітка» шукала **за традиціями**. Це й зрозуміле в ній, яка, як каже про неї Анатоль Франс, ледве зачавши літати, вже забула про кубло, з якого вилетіла. Але за яким стало тужила³³. Ціле її подорожування – це була потреба наповнити душу новою чуттєвою субстанцією, погоня за «постаментом», за своєю «Лотарингією». Недурно при кожнім виїзді на нові місця ця дівка-пройдисвіт дістає трему і жаль за покинутим. Жити, кохати і вмерти вдома – це тут, яка, здається, не була такою чужою для неї. Здається, що вона волочилася по світі лише тому, що дуже прагнула знайти місце, звідки не потребувала б уже рухатися...

Шукання за традиційним, міцним, апіорним, на що б можна було опертися, пхнуло її до «народу». Малює вуличників, розмовляє з перекупками, в Парижі ходить часто балакати з простими жінками, агітуючи за такої нагоди за бонапартистами. Лише не треба думати, що нею кермує симпатія до нижчих від себе, моральне співчуття до них: нічого подібного! Коли видавець «Liberte» Дримон закидав їй, як вона, «оточена люксомом і елеганцією, може **любити** обридливе» (він вважав її «хлопчаків» обридливими, хоч і подивляв їх виконання), і запитував, чому б їй не малювати «гарних дітей»? «Я вибрала **виразистих**, – відповідала вона, підкреслюючи. – Та й де ви стрінете серед вуличників вродливців? Для цього треба було б удатися на Єлісейські Поля та малювати там нещасних маленьких балбесів, завинених у стяжки, оточених гувернантками... Тільки де ж тут **рух**? Де **природність**, свобода, безпосередність? Де **правдива** виразистість? У добре вихованих дітей уже є поза»³⁴. Брутальної сили, енергії, чогось, що б могло не викликати кпин, лише надхнути її талант, потребувала вона, і звідси її потяг до «народу». Вона залишається, як і була, «свобідною, яка нікого не любить». Але вже вирікається свого егоїзму. Для неї особливо важливим є питання, «в яким оточенні» є мистець. Відчуває потребу не висіти в повітрі, лише вплести себе в те, що росте органічно. Вона починає тужити за чимось, що б вона могла «боготворити», з чого б могла черпати нові сили. Прагне знайти це «якнайскоріше» і запитує, чи вона буде щасливішою від «того брудного божевільного, якого звали Діогеном»?³⁵

Цим Діогеном була вона не тільки в своїх «гаменах». Була вона ним, коли конче хотіла стати якоюсь патріоткою – російською, французькою або «ніцькою». Нарешті, заблукала зі своєю діогенівською ліхтарнею до «села». Всі її мрії зосередилися на тім, що вона висловлювала поняттям «село» і що мало для неї цілком визначений і ясний сенс. На тлі її душевної драми, на тлі розчарування Парижем і французьким мистецтвом, на тлі шукання за новим постаментом-колективом, з якого б могло відродитися її творче «Я», цікавим є її стале навернення до українського «села», сталі згадки про «село» в щоденнику. Вона пише: «Село змушує з особливою силою відчувати красу образів Бастьєна-Лепажя (якого як маляра **села** вона одного лише і цінить). Парижани не можуть досить оцінити його, але коли б тільки вони поглянули на сільську природу, просту, поетичну... Кожна травиця, дерева, земля, погляди жінок, що проходять, пози дітей, хід старців, колір їхньої одежі – **все гармоніює з**

³³ France A. Marie Bashkirtseff.

³⁴ Дневник Марии Башкирцевой

³⁵ Ibidem.

краєвидом». І ще: «Хіба вам ніколи не доводилося лишитися ввечері самому в селі під цілком ясным небом і почути себе схвильованим, огорнутим якимось **таємничим почуванням, стремлінням до безконечности**, почути себе в сподіванні якоїсь великої події, чогось надприродного»³⁶. **«Гармоній», «таємного», «безконечного», «надприродного» – ось те, за чим вона шукала в цьому «селі**». Гармонії між формою і суттю, між умінням і хотінням, між волею та думкою, ту «Божу іскру», ту творчу «дрож», яка її не огортала ні в Луврі, ні в Казанському соборі, ні в французьких «лорнетках», ні в московських «самоварах». Лише на згадку про це село бриніли відгомонам струни її душі, що, втиснута в чужі форми, заламувалася.

Нарешті, вона поставила останні крапки над «і». Башкирцева остаточно пробує скинути з себе тягар невідомости, куди, до якої спільноти вона належить. Від космополітизму, від Риму і Парижу і від Парижу та Риму вона переходить до «вулиці», до «гаменів» і до «села», аж вкінці, відкидаючи всяку абстракцію, **зупиняється на тім селі, з яким сполучені всі спомини її дитинства**. Під датою: Фастів, 26 травня 1880 р. – читаємо в її щоденнику: «Мені була потрібна ця велика подорож: рівнина, рівнина, рівнина з усіх боків. Це так гарно, степи мене захоплюють, **якби це було щось зовсім нове...** Це щось майже безконечне». Латинський квартал? Село Бастьєна-Лепажа? «Мітинг», вуличники? Це все була туга за тим «селем», яке вона, нарешті, знайшла у себе вдома на Україні. «Як тільки я покінчу зі своїми хлопцями («Мітинг»), – пише вона, – я поїду в село, в **правдиве** село з широким краєвидом, степами та без усяких гір. Чудові заходи сонця, зорана земля, трава і польові квіти, дика рожа, і простір. І там напишу образ: небо, що **безконечно** тікає вдалину ... трава і польові квіти» – на Україні...

Це читається вже як delirium³⁷ умираючої. З напів забутих споминів і вражень дитячих років народився в ній інтенсивний потяг за тим краєм, в якому вона вже напередодні смерті знайшла б, вона це чула, міцний фундамент до того «тріумфу», з яким вона блукала по Promenade des Anglais³⁸ в Ніці, по Луврі, по звалищах Колізею при місячній світлі. У цім краю, на Україні, в її природі, гадала вилічити свою недужу роздвоєну душу і надхнути її тим ентузіазмом, без якого не варто було жити. Їй колись здавалося, що Рим є на вершині світу. Тепер «безконечні перспективи» відкрилися їй із її рідних степів. Вона жаліла, що не могла вже потрапити до Риму «першого разу»: очевидно, блідли вже її перші враження від вічного міста. Свої степи бачила в сотий раз, а все відчуває їх «як щось, зовсім нове». Враження й спомини дитинства вперше кристалізуються в ній в нову самостійну силу – ті враження, де був «рух», «природність», «свобода» й «безпосередність», які є тільки в ріднім оточенні. Тільки так можна розуміти її слова і вирази.

Село? Степи? Краєвид? Для неї, що як дівчина зросла в панському маєтку в селі це був символ рідного краю. Як були вони таким символом для Шевченка, Грінченка, для Амієля, для якого «краєвид є станом душі» (la paysage c'est l'état d'âme), як для déracinés М.Бареса, які в «чудових краєвидах» Лотарингії і в її «тихих селах» і річках знаходили points fixes (тверді точки) опертя, символ «національної правди». А її сталі згадки про це «село» і (померлу вже) «бабусю» – що це було, як не повернення її заблуканого «Я» до своєї раси, до тих «землі і мертвих», без яких, каже Барес, «людська рослина не буде ні сильною, ні плідною»³⁹? На українських степах, каже

³⁶ Ibidem.

³⁷ Нісенітниця; безумство (лат.).

³⁸ Англійська набережна (бульвар) (фр.).

³⁹ Barrès M. Le Roman de l'énergie nationale. – Paris, Charpentier, 1897-1917.

цей автор, вона дістала «буйну силу її розуму і серця». Що дивного, що вона захотіла повернутися туди?

І дійсно, чи не диво, що, револютуючи проти чужої культури, ті самі вирази, які вона вживала на визначення того, що будило її думку, порушувало душу, тримаючи її у сталім напнятті, рухаючи її підсвідомі енергії, знаходимо в неї, коли говорить про свій край! Вона закидала французькій культурі й мистецтву, що в нім не було для неї нічого, що *співало б*, хапало б за душу, змушувало б *дрижати* або *плакати*. Коли ж чула українські пісні, що співала і грала їй тета Софі, в них було щось, від чого *плакала* в далекій Ніці. А коли приглядалася до божевільних танців українських селян, *дрожі* переходили їй по тілі. Це не випадкова однаковість виразів. Невипадково ту екзальтацію, якої їй бракувало за кордоном, викликала в ній рідна стихія. Невипадково шукала гармонії і об'єднання з нею, з тим краєм і його народом: подивляля ж дитиною брутальність свого народу і його рафінованість (порівнювала його з італійцями) – що дивного, що почала марити про нього вона, вдача якої була дивною мішаниною брутальності і рафінованості? Що дивного, що напередодні смерті її душа рветься туди, до того краю з буйним темпераментом його мешканців і з ще дикішим темпераментом його степових верховинців, які знайшов і у ній самій Франсуа Копе? Коли вона згадує про свої степи, про «таємничі почування», про «стремління до безконечности», до чогось «надприродного», які там обгортають її, то це звучить зовсім инакше, ніж холодно-мозковий і штучний патос французької «патріотки», що плаче над домовиною Гамбети, або «росіянки», що хоче знищити всіх турків. Бо тут знаходить той свій великий колектив, що збуджує гарячку почування, творчу пропасницю, емоційність, без яких безплідний усякий геній, без яких не dokonувалося жодне велике діло.

Але їй не судилося вже уйняти в ясну форму нуртуючу нову ідею. Коли Рим був уже мертвий, то Україна ще не жила. Той патос, що вона хотіла присвоїти собі штучно в Парижі, не мав природного підкладу, тому й мусив знидіти. Буйний темперамент її краю не міг ще усвідомити себе. Це був дивно плідючий ґрунт, тільки ще незапліднений. Коли Башкирцева була б еkleктичною натурою, вона б погодила всі суперечності й стала посередністю, яких багато, та на заваді цьому стала цілісність її вдачі й естетичність її природи, що не зносила плям на сонці, а тодішні українці все ж були для неї «пів люди» і «милі дикуни». Вона могла б там засісти «на троні». «Як кат», хотіла різьбити життя довкола себе, але часи *«катів»*-володарів ще не настали тоді для України. Вона була, мов той олень, якого в лісі стрів св. Губерт із хрестиком над чолом. Поклонитися чужому хресту вона не хотіла, але він гнівив її, не даючи розвинути правдивій природі. Про неї можна сказати словами російського поета (здається, Мінського):

*Её душа была задумана Творцом
В день облачный, пред первою грозою,
Когда над свежею землёю
Сверкнула молния, но не роздался гром.*

Тривале значення в історії європейської і нашої духовості вона мала не тільки як артистка-малярка, а як авторка своїх «Листів» і «Щоденника», який писала по-французьки, як Шевченко свій по-російськи. Французька була тоді мовою правлячої касті всіх країн в Європі. Зміст, жанр її Мемуарів? Це були щоденні записки, поезія в прозі, критика, філософія, романтичне особисте життя глибоко обдарованої фізично та інтелектуально дівчини. Як підкреслює Альбер Кагюе, Марія Башкирцева внесла в європейську літературу незнаний доти жанр персоналізму, егоцентризму в ліпшій значенні цього слова. Моруа – знаний французький романіє-біографіст наших часів,

підкреслює, що цей жанр літератури у Франції надхнула Башкирцева. А Шарль Борель звертає увагу, що рідко який з авторів умів так яскраво оживляти всякий образ, краєвид, всяке людське оточення, бачене крізь призму свого власного творчого «Я», як Башкирцева.

У її «Щоденнику», як і в «Щоденнику» Шевченка, не шукайте так званої об'єктивності, чесноти слабких і безпринципних авторів, все в ній дихає пристрасним ставленням до всього: до історії, до сучасності, до її культури і цивілізації, до нації тої чи тої, до проблем політичних, літературних, мистецьких. Усюди вичуваєте окрему своєрідну філософію життя і завзяття, мілітантний дух, що хоче формувати, різьбити своє оточення, національне, соціальне, чуже, чи активно втрутитися в життя, накинути йому свою форму, свої формуючі ідеї. Все надихати своїм змістом, бажання форми, влади і слави. Вона б хотіла своїми думками і своєю особою формувати оточення – і чуже у Франції, і своє. Сумує, що її каста на Україні зрезигнувала зі своєї місії правити країною, що дала себе зіпхнути до ролі провінційної «ноблес»⁴⁰, що йде на поводах Петербурга...

З цілого «Щоденника» Башкирцевої віс жадобою пристрасної, кипучої активності, протестом проти оспалости, м'якотілости, охлялости правлячої європейської еліти та еліти її краю, тугою за чимось великим, сильним, могутнім, що даремно шукала на сучасній їй Україні.

Була це за темпераментом, вдачею, уподобанням типова українка, одна з блискучих жіночих постатей нашої країни, поки вона ще не погрузла в багні ледачого спокою і провінціалізму XIX віку.

Нагадувала постаті Гальшки Острозької, Раїни Могилянки волинсько-лицарських часів, постаті козацького жіноцтва, королеви Анни французької, доньки великого князя Ярослава.

На жаль, її доба не сприяла розростові таких натур, а чужина все-таки була їй чужа, як і Шевченкові.

У нові часи вона була виїмком, блискучим метеором на тлі своєї сучасності, як були ними Леся Українка або Олена Теліга.

Як люксова рослина, що потребує певного визначеного ґрунту й температури, Башкирцева не витримала пересадження і зів'яла.

А може, в її дивній долі грало роллю її незвичайне походження? Вона оповідає, що її дід по матері (Бабанін) хвалився тим, що походив від татарів. Чи не ця її номадська кров гонила її з місця на місце? Чи не через неї не хотів її жодний край прийняти за свою? Чи не звідси її нехить до слов'янської раси взагалі («щось бракує слов'янській расі» – писала вона)? І дійсно, зі своєю автократичною вдачею, з дивною недівочою волею, з фантастичним мозком (вираз Жюльєна), з великопанськими химерами чи не видавалася вона на тлі її оточення людиною іншої раси?

Її «Щоденник» залишився хвилюючим документом душевної драми, яка знищила одну з маркантніших постатей України кінця XIX віку. Душевне напняття, внутрішня боротьба, подібна до гоголівської трагедії «двох душ», нарешті розірвали чудову форму, під якою вони відбувалися. В останні часи вона все була свідомо скорого кінця. «Бог, – писала Марія Башкирцева, – був би несправедливий, коли б не забрав мене з цього світу, наділивши амбіцією, яку не можна було заспокоїти». Особливо трагічними були її останні хвилини, коли до неї, вже безнадійно хворої, приносили так само хворого їй 35-літнього вчителя, тодішню паризьку славу, Лепажа (він пережив М.Башкирцеву лише на кілька місяців). В один із таких днів, коли вона лежала

⁴⁰ Шляхта, знать; шляхетність (фр.).

у своїй білій едвабній сукні з підозрілими рум'янями на ликах, артист закричав: «А коли б я міг малювати!»

Але такою її вже ніхто не малював. 31 жовтня 1884 року вона вмерла.

«Є в короткій житті Марії Башкирцевої, – писав про неї Анатоль Франс, – щось терпке і розпачливе, що стискає серце. Мріється, читаючи її щоденник, що вона вмерла непримиренна та що її тінь ще блукає довкола, повна тяжких бажань».

У наші часи тріумфуючої хамократії, моральної розхлябаності і безмежного матеріалізму думка з приємністю спинається на цій украденій у нас компатріотці, для якої життя, стиль, вічне шукання і раса були всім, яка, вірна інстинкту раси, робила перед смертю розпачливі зусилля повернутися до своєї національної стихії.

У цій статті я не оповідав, а конструював. В'язав непов'язане, зіставляв розірване, підшукував свої преміси, робив незроблені висновки і здогади. Найбільше мене тут цікавила проблема одної *déçasinée*, на жаль, вічно пекуча і досі ще нерозв'язана в нас проблема, яка потягне з собою як жертву ще не одного і не одну з тих, яких інакше з гордістю міг би назвати своїми наш край.

P. S. Особі, що близько стояла до родини Башкирцевих під час війни, пані Н.Геркен-Русовій я завдячую ось ще деякими відомостями про Марію Башкирцеву: «Особливо багато чула я про М[арію] Б[ашкирцеву] від генералової Г. і княгині Карагеоргієвич, тітки короля Петра, доброї і близької приятельки родини Б-вих. Багато також від гр-ні Т. де Л... Мюраг та маляра Котарбінського (одного з перших професорів М[арії] Б[ашкирцевої]). В останні часи мені знову довелося чути про М[арію] Б[ашкирцеву] від одного португальського письменника, відомого, але, на жаль, без його картки, не пригадую дуже важкого його прізвища, і від одного близького родича графа Петра Антонеллі, славного і нікчемного Петра, «чорні очі» якого так глибоко вразили М. Б[ашкирцеву].

Це було під час послування Д.В.Антоновича в Римі на одному з традиційних балів, які «синдик» міста дає в честь двора і дипломатичного корпусу, коли мені представили графа Антонеллі. Старий запропонував мені сісти з ним поговорити в тій самій залі, де *більше ніж чверть віку тому* він познайомив Петра А. з М.Башкирцевою. Це було в малій червоній залі Капітолійського палацу, де на тлі старих гобеленів темною бронзовою масою стоїть найславніша з римських вовчиць S.P.Q.R.⁴¹ Ми сіли на «ті самі крісла» біля статуї Діяни Ефеської і гр. А. розповідав мені, як глибоко шанують у їхній родині пам'ять М.Б[ашкирцев]ої, що мають її листи, портрети, що Петро А. був нікчемним і дрібним чоловіком, про «занадто афективний і фантастичний «*temperament Ukrainien*»⁴² М. Б[ашкирцев]ої, і дав мені багато цікавих відомостей із приводу питання (такого цікавого для критиків і біографів М[арії] Б[ашкирцевої]), чи «кохала» у своїм житті М[арія] Б[ашкирцева]? Розказував, що М[арія] Б[ашкирцева] дуже добре співала «*Chants Ukrainiens*»⁴³. Я бачилася з матір'ю М[арії] Б[ашкирцевої], коли я жила в Ніці перед 1-ою світовою війною і під час війни. Пригадую, що близьким кореспондентом М[арії] Б[ашкирцевої] був Ж. де Гонкур, маркіз де Касаньяк, князь Божидар. Пригадую, що бачила я декілька листів (зв'язаних чорною стяжкою) від Петра А., кузина «Гриця», *по-українськи також, як і листи від пана Гамалія. Ім'я М. Б.* впливло наново в 1912 р. з приводу постановки в паризьких театрах п'єси Анрі Багайля «Phalene», в однім із персонажів якої широка публіка гадала знайти М[арію] Б[ашкирцеву].

⁴¹ *Senatus Populusque Quiritium Romanus* – Сенат і вільний народ Риму; Ця абревіатура була написана на штандартах римських легіонів (*лат.*).

⁴² Український темперамент (*фр.*).

⁴³ «Українські пісні» (*фр.*).

ІДЕЇ ШЕВЧЕНКА ПРО БОГА І НАЦІЮ

Майже 350 літ панування Москви на Україні виховали багато духових яничарів і між наддніпрянцями, і між галичанами. Ідея Бога – підставова ідея цілої нашої історії – умирає в обмежених мозках тих яничарів. У найкращім випадку замикають вони Бога в церкві, та в суспільнім житті християнські ідеї, на їхню думку, не можуть грати якусь поважну роллю. Вони дуже журяться у своїх програмах і писаннях, чи Україна має бути республіканська, демократична, титовська, але мало їх обходить, чи вона має бути християнська? Їх дуже цікавить, чи в школах України має бути радіо, спортивний стадіон, лише зовсім їх не обходить, чи мають у тих школах учити закону Божого. Серед розбурханого моря новочасного безбожницького нігілізму непорушною скелею стоїть Шевченків «Кобзар».

У «Кобзарі» поняття Бога є наскрізь органічне, як у Старокиївській державі або в державі козацькій. Без тріумфу Правди Божої не уявляє собі Шевченко ні національного відродження України, ні життя у світі. *Правда Євангелії* – це для нього *Євангелія Правди* нашої, його правди, за яку карався, мучився, але не каюся. Під тим оглядом справа нації тісно зв'язана в нього зі справою тріумфу тої Правди.

Бог Шевченка – це не абстрактне божество дійств, а християнський Бог, Провидіння Якого кермує життям окремих людей і народів.

Які є шляхи цього Провидіння? Путі Господні – це таємниця, яку від віків намагаються збагнути уми людськості. Старався це зробити і Шевченко, але був свідомий немочі плотського людського розуму, зданого на власні сили. Поет стояв перед велетенською світовою загадкою. «Все йде, все минає» («Панта рей, панта хей» Геракліта) – «і краю немає... Одне зацвіло, а друге зів'яло, навіки зів'яло». Чому? Чому в тім вічнім колообігу життя одні нації падають, а інші встають? Очевидно, особливо боліло й мучило поета це питання щодо його України.

Властиво, він запитував не *чому* впала Україна, а *за що*? Як християнин знав Шевченко, що від Адама й Єви через Содом до потопу і аж до того передчуваного ним «іспиту вогнем», а вже не водою, який нашле на звироднілу людськість гнів Божий, все стається не *тому, що, а за те, що*. Через чиюсь провину.

Поет каже: «Не нам діла твої судити!», діла Божії. Хоч не раз виривався в нього крик розпачу за те, що, караючи зло, Господь є надто довготерпеливий. Та, з другого боку, знає: «Ти люті зла не дієш *без вини* нікому!» – ні окремій людині, ні народам. Його мужня душа відкидає боягузливу ідею нашого XIX віку про безневинно скупбану чайку при битій дорозі. Він шукає вини. Де ж він шукає тої вини? Де шукає причин занепаду України, її гноблення, визиску, обернення в рабство, знущання над людською гідністю? Де шукає причин того, що «розкрадають, мов овець», нас, що кожний драпіжник безкарно нападає на Україну, неначе «в бур'яні курча»? Запитує, за що сміє знущатися над нею, як над Яремою, всякий поганець, який «над козаком коверзував»?

Причину цієї національної катастрофи знаходив Шевченко насамперед у дегенерації нашої провідної верстви, в дегенерації пастирів. Від голови ж бо риба смердить. Проти цієї верстви і звертається поет своїм картаючим словом. Звироднілі нащадки панства козацького, які за миску сочевиці продали займанцям право первородства у

своїй землі, право правити нею, – ось хто завинив, на думку поета, за політичний, економічний і моральний занепад України.

У чім же була їхня провина? У тім, що «занапали Божий рай» на Україні. У тім, що в країні, де призначення кожного було «людей любити і Бога хвалити», розвели пекло. У тім, що насміялися з Христа і з Його Правди. Червоною ниткою через усю поезію «Кобзаря» тягнеться **ідентифікація двох понять: Євангелії Правди і Правди Євангелії**. Згадає про одну, то зараз і про **другу**: «скрізь неправда, скрізь Господа лають», «правдою торгують, Господа зневажають». Правда? Це коли Йому одному поклоняються. У кого правда? В Нього одного: «жива правда у Господа Бога». Навчає «путями добрими ходить, Святого Господа любить». Шукати людей, шукати правди – це в нього те саме, що «шукати Бога». Слово в нього водночас є «кадило Істини» і «Божее кадило». Наказує «молитись Богові одному, молитись Правді»... **Обидва ці поняття завжди йдуть у «Кобзарі» в парі**. Іншої Правди, як християнської, він не знає.

Власне, за те і упали всі нещастя на Україну, що відщуралася її провідна верства тої християнської правди, з неї насміялася, її розп'яла. За те, що члени провідної верстви тої «чужим богам пожерли жертви, омерзились», за те, що «жили лютими звірами, а в свині перейшли». Звірі і свині, або, як казав Сковорода (а його знав і вивчав Шевченко), звірі і скоти, – ось у кого перемінилася колись блискуча старшина козацька на Україні, її здрибнілі душею нащадки, які у своїй душі «занапали образ Божий, багном осквернили».

Така була відповідь поета на питання, за що каралася і мучилася його Україна, за що погібала. За гріхи своїх пастирів, не лише через якісь зовнішні причини. Грозив їй і попереджав: «Сама розіпнешся, твої сини тебе уб'ють». Бо не були це ті пастирі, не були це ті євангельські ігемони, яким Бог давав меч, щоб допомагали добрим і карали злих. Тому хоч із болем у серці, але визнає, що «праведно Господь великий кайдани повелів кувать» на цей рід поганий. Чи не так воно було й передше, чи не впала кара Божа на Єрусалим, коли його провідна верства почала складатися з Іродів, Каяф, фарисеїв, або з тих, що поробили з храмів вертеп розбійників, які віддали Боже – кесареві?

Скажуть: «Та ж каралися на Україні не лише «пани лукаві», а й люди, народ?» Певно, та ж і в Єрусалимі, який узяв коротко по розп'ятті Христа цісар римський, теж терпів народ. За що ж він терпів? За що терпіла вся нація? Пригадаймо, що та нація видала з себе Юду, скорилася фарисеям, воліла розбійника Вараву від Христа, коли останнього судили на смерть, ревіла, мов несамовита: «Розіпни його!» Пригадаймо, що багато в тім народі було тоді нікчемників і боягузів... Річ у тім, що самого терпіння народу не вистачає, з погляду християнства, на те, щоб він спасся. Цих терпіннь вистачає тільки тоді, коли їх переходять свідомо в боротьбі за правду – «імени Мого ради», в глибокій вірі в правду Христа. У євангеліста Луки читаємо, що в однім містечку привели до Ісуса **всіх** хворих і біснуватих. Ісус зцілив тільки кількох із них, не всіх. Зцілив тих, які вірували. Вірували в тріумф Його правди, в Його силу, яка їм допоможе. Ось тоді, коли запанує в народі пристрасна віра в Правду, коли укріпиться воля битися за неї, тоді лише спадуть із нього ланцюги рабства. Доки ж це не сталося, доки дають себе шулікам розкрадати, як овець, або як у бур'яні курча, доти не вийдуть із рабства. Стосується це тих часів і наших. Каже поет: «Коли б не похилилися раби, то не стояло б над Невою отих осквернених палат» деспотів. Глузує: «Дрибніють люди на землі, ростуть і висяться царі». Не тому терплять люди, що гноблять їх царі, а тому їх гноблять, що дрибніють вони душею. Тому гноблять нащадків

хмельничан, що не в Богдана, «не в батька, діти» удалися. Жили колись славні діди, що клали голови за правду, та лежать тепер, а «над ними могили синіють... А онуки? Жито панам сіють!» Без озву! Нараховує на Україні поет лише одного козака-протестанта «із мільйона свинопасів», які на все лихо і зло лише «дивились і мовчали та мовчки чухали чуби, німії підлії раби». Або робили, як той Ярема: «заплаче, та й знову до праці», в ярмо всякого хама, що над ним коверзував. І що мали для себе «якогось раю бажати», коли вміли лише «в ярмі падати»? Кара впала на Україну за всіх провину: на одних – за те, що були кагами, на інших – за те, що були рабами.

Встане Україна, як читаємо в «Кобзарі», коли ті, які оглухли й похилилися, які нагиналися, бо не знали, як той Ярема, що крила в них за плечима вирости, коли вони пізнають, що не рабами створив їх Господь, коли повірять, що «небо дістануть, коли полетять», коли зірвуться до боротьби «за святую правду-волю», за волю Христа. Встане Україна, коли підростуть її малі діти і «на ворога встануть»...

Коли таке прозріння, коли така віра спалахне в їхній душі, тоді тільки вложить у їхні руки Господь каральний меч своєї справедливості. Тільки тоді, коли в обороні нації, коли в обороні гноблених стануть знову Галайди і Хмельницькі. Їхніми тільки руками Господь «кара неправих, правим помагає». Залишиться в рабстві Україна аж доти, доки її «малі діти на ворога встануть». «Сім'ю вольну, нову», нову суспільність, в якій би панувала справедливість Божа, виборють лише люди, вольні духом. Якими є ці люди? Це ті, каже Шевченко, що пізнають Правду Христа: «Пізнайте Істину, і Істина визволить вас!» Це ті, які зі своїх жил вицідять гнилу сукровату кров невільників, а наллють живої, чистої, святої, козацької тої крові. Вони лише порвуть кайдани.

Шевченко вживає вираз «Свята Правда». Тому й вибороти її зможуть тільки люди «святої, козацької крові», або, як каже, «лицарі святії». Хочете знищити неправду? То пізнайте правду і боріться за неї! Це й є сенс його кличу: «Борітеся – поборете!» Коли за Його правду, то «вам Бог помагає». Як колись предки, такі мають право благи Божі, щоб Він «розв'язав наші руки рукою твердою своєю», щоб допоміг їм і тепер «стать на ката знову». Читаємо: «Преподобні славлять ім'я Боже, і мечі в руках їх добрі, гострі обоюду». Ось у чий руки дасть Бог свій меч, у руки «преподобних» або «святих лицарів», які зненавиділи зло і готові битися за Його правду.

Лише таким допоможе. Лише тоді з неволі вирветься нація, думає Шевченко, коли серед неї знайдуться як вожді не Юди, Іроди або прихильники Варави, не «донощики і фарисеї», які узурпують собі право стояти на чолі народу, а ті лицарі святії, які Правду Божу проголосять правдою своєї нації. Їм, сильним духом, і їхньому народові допоможуть небесні сили. Біля їх та їхньої справи «сторожа встане з того світу», не дасть розпинати їхню країну. На їхньому боці боротимуться, їм допомагатимуть «душі праведних і сила Архистратига Михаїла», патрона Києва, що їхніми руками тут на землі знову перемаже дракона. Руками тих, душі яких пропечені «вогнем Божественного Слова», яке в них «пламенем взялось і вогненно заговорило». Руками тих, які, коли не можуть «серцем жити й Бога хвалити», мають стільки в собі сили, щоб неправду «проклинати і світ запалити» очищувальним вогнем – світ, що лежить у злі.

Таким Бог допомагає та їхній нації. Їхньою рукою карає неправду і визволяє народи. Їхньою рукою перевертає поганські ідоли і винищує власних Датанів та Авіронів, які тужили за мамоною і за рабськими путами. Лише такі люди прищеплюють своєму народові віру в перемогу Божої справедливості. Їхня героїчна душа, їхнє віруюче серце, їхні тверді руки знаходять поміч у Вищій Силі. Їх лише веде шляхом визволення нації Боже Провидіння.

Такою сильною й глибокою є концепція Шевченка Бога і нації.

ДУШЕВНА ДРАМА І. ФРАНКА І ЙОГО СУЧАСНИКІВ

Є, властиво, не один Франко. Їх є два. В деяких своїх творах він сам свідчить про роздвоєність його душі, про боротьбу в ній двох Франків (двох Миронів), яка вказує нам на шлях його світоглядної еволюції аж до самої смерті. Наприкінці цієї еволюції поет поставив хрест над усім, чому поклонявся замолоду, повернувшись рішуче з манівців інтернаціоналізму на національний шлях. Правда, за його відвернення від інтернаціонального соціалізму, за ті його твори, де рішуче виступав проти Драгоманова і проти соціалізму, його назвали дурнуватим (вар'ятом) галицькі радикал-соціалісти з «Громадського Голосу». В кожному разі з властивою їм толеранцією поставили ті твори на індекс у соціалістичній цензурі. Однак цю еволюцію Франко перейшов мужньо і послідовно. А коли в його спорі зі своїми противниками під тим оглядом хтось і був дурнуватим, то в кожному разі не Франко.

Своїм велетенським і різномірним талантом Франко виходить поза межі Галичини. А тій нашій народницько-демократичній, подекуди революційній літературі, яка перед ним і за нього видала низку визначних авторів, дав Франко в перший період своєї творчості певне, сформульоване, уйняте в поняття і гасла, окреме «Вірую». Це було «Вірую» його доби, спрямоване переважно в бік соціалізму, гарячо-червоного, просто червоного чи тільки рожевого. Цією барвою в ті часи були замальовані майже всі ідеї і течії, що рвалися наверх по революції 1848 р., яка з Парижу обійшла майже всю Європу і по скасуванні кріпацтва в Австрійській імперії, а 15 літ потім у Російській породила перші революційні рухи на Сході Європи. Брав у них участь і Франко, сидів тричі в тюрмі, відразу потрапив у конфлікт не тільки з існуючим політично-соціальним ладом, а й із власною суспільністю, для якої став проявою, зачумленим, юродивим або «дурним оригіналом», як сказав би Шевченко.

І один, і другий конфлікт відбився в його творчості, але найстрашніший був третій, який він переходив особливо трагічно. *Це був конфлікт із самим собою.* Як писав він сам:

*Я за правду боротись готов
І за неї пролить свою кров,
Та з собою самим у борні
Не простояти довго мені.*

Зупинюся, власне, на цім конфлікті поета з самим собою, поета з роздвоєною душею. Під тим оглядом не був він такою цілісною натурою, як Шевченко або Леся Українка. В його душевним конфлікті, як у дзеркалі, відбиваються багато інших конфліктів пізніших наших авторів, особливо покоління українських поетів і новелістів 1930-х років під диктатурою московського молота і серпа. *Був це конфлікт між своєю національною Правдою в душі і накиненою чужою, між націоналізмом та інтернаціоналізмом.* А крім того – *між настроями мирної хліборобської душі й добою, що жадала появи людини не плуга, а меча.* Нарешті – між вірою і раціоналізмом. Внутрішня трагедія Франка була трагедією багатьох його сучасників і не лише сучасників, які виступали на арену літературної і політичної акції під прапором інтернаціонального соціалізму і «вільнодумного» атеїзму. Це взагалі була тра-

гедія покоління другої половини XIX віку – віку порожніх ідолів, розуму без віри і культу матерії.

Франко в багатьох випадках був протилежністю Шевченка. Насамперед за походженням: Шевченко – онук козака-гайдамаки, Франко – син коваля. Перший був співцем козацтва, козацької душі, другий, як тоді говорили, – мужицтва, селянської душі. Як Шевченка – оповідання його діда-гайдамаки, так батькова кузня, батькові оповідання напутили Франка на дорогу життя. «На дні моїх спогадів, – писав поет пізніше, – і досі горить маленький, але міцний вогонь. Це вогонь – із кузні мого батька». Запас його він і «взяв дитиною в далеку мандрівку життя». Не один галицький письменник був селянським сином, та ніхто так не підкреслював своєї селянськості, так не пишався нею, як Франко. Неначе шляхтич – давністю свого роду. Уважав себе речником молоді здорової класи, яка вибивався на вершини. Гордо декламував:

*Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода!
Я є мужик: пролог, не епілог.*

Його поезія, проза – це гимн мільйонів мужицтва (і взагалі бідоти), опис його мук, визиску і терпінь («Тюремні сонети», «Панські жарти», «Бориславські оповідання» та ін.), це крик протесту закутої сили, що рветься наверх із підземелля.

Це його улюблений вираз – мільйони, числа, маса! Сила в масі. У масі – надія. У масі – майбутнє. Коли у Шевченка виразно бачимо ерархізовану, упорядковану, підначальну батаву борців: маса – з одного боку, а з другого – Гонти, Залізники, «козацьке панство», то у Франка (перший період його творчості) оглядаємо лише непроглядну хмару однорідної маси. Найкраще це видно в «Каменярах». Він бачить їх – «тисячі таких, як я»:

*І всі ми як один підняли вгору руки,
І тисяч молотів об камінь загуло...
Ми всі йдемо в одну громаду скуті.*

В образі Шевченкового Галайди бачимо наглу перемену, коли вчорашній «хамів син» обертається на пишного лицаря, вільного і страшного для своїх супротивників. Франкові «Каменярі», натомість, навіть із молотами в руках, не позбуваються спогадів вчорашнього рабства. Поет уявляє себе «прикованим ланцом залізним, і руки в кожного ланці, мов гадь, обвили». Вони – «невольники, хоч добровільно взяли на себе пута». Нема в них буйного шалу борні, як у постанях «Гайдамаків», лише понурий образ тих, що з панських рабів «рабами волі стали». Символ боротьби за волю в Шевченка – шабля козацька, у Франка – робітничий молот. Сила Франкових героїв – у масі. Дух часу «мільйони зве з собою, покотилася лавина, і де в світі тая сила, щоб в бігу її спинила?» Коли б Франка запитати: хто є активним діячем в історії, хто розчищає правди путь? Він відповів би: мільйони, маса, сама, не ведена ніким: «Всі ми вірили, що своїми руками розіб'ємо скалу» неволі.

*Ідею окремого провідництва він відкидає:
Бо не герої ми і не богатирі...
Ми лиш каменярі!*

– рядові робітники, яких він знайшов:

*По курних хатах мужицьких,
По верстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.*

Лише «в ті мільйони невсипущих рук» вірив він. Ненавистю людини з маси ненавидить він усяке провідництво. В історичнім романі з XIII в. «Захар Беркут» маса, громада наділена всіма чеснотами, вожді, всякі князі і бояри – це злі духи, які лише видушували з громади піт і кров. У цім романі відбивається анархічний драгоманівський ідеал громадського устрою. Хоч і визнає Франко, що «галицькі та перемиські князі старалися укріпити входову браму в свої кордони з Мадярщини», та бідкається над тим, бо, «звісно, що таке укріплення, зроблене для державних цілей, мусило вийти на шкоду громаді». Це – знаний погляд Драгоманова, що інтереси громади і (навіть власної) держави собі суперечать, бо всяка державна організація лягала «тягарем на селян»... Анархічний погляд, що «без князя самі обійдемося» або що «свої неситі бояри з їхніми дружинами – ще гірші вороги, ніж угри», – типовий погляд усіх наших соціалістів, противників власної державности, звеличників «татарських людей». У княжім дворі автор бачить тільки «зіпсуття, гниль та підлоту». Його герої мріють про драгоманівський ідеал анархії, «тужать за давніми порядками, де не було ні князів, ні власти», де кожна громада робила, що сама хотіла. Звеличує автор і передхристиянську «давню, вільну, чисто громадську релігію», для якої фізична смерть була жахливішою від душевної, моральної.

В «Уривку з поеми» повчав Франко, що «не Баярд, борець непоборимий, є героєм наших днів, а продуцент, робітник». У «Панських жартах» як зло таврує не тільки панське «зіпсуття і всі підлоти», а й навіть самий «лицарський дух, воєнну славу». Для тодішнього Франка не існували речі, такі дорогі Котляревському, Шевченкові, Лесі Українці.

Характерно, що цю різницю психіки останніх авторів і психіки Франка можна послідовно простежити до дрібниць. У Котляревського в «Енеїді» вояки співають *козацьких* пісень. Герої Шевченка кохаються *в козацьких піснях*, як він підкреслює особливо в поемі «Микита Гайдай». Їхнім героям пісні про славні вчинки предків козацьких додавали відваги і душевної сили. Франкові цей мотив чужий. Йому до серця промовляє мужицька пісня. Він себе потішає:

*В тих днях, коли ... смертельний холод
В душу аж крадеться
І нікому потішити, оگریти,
Одним-одна лишилася мені ти,
Мужицька пісня,
В котрій люд ввесь плаче,
І моєму серцю легше є неначе.*

Чи Франко не бачив, що в житті не сама маса робить щось, а лише маса зорганізована, з провідниками на чолі? Бачив, напевно, очима розуму, та серце його не приймало того до відома.

Малює, як сидить над великою рікою і дивиться в бистрину:

*Із-за закрута одного враз дараба випливає,
Зіллям, зеленню повита,
Плеще, грає, мов жива,
Їде весільний похід рікою, –
На дарабі гра музика, чути співи голосні...
Керма тихо хвилі крає, не булькоче, не скрипить.*

І керманич молоденький, мов мальований, стоїть...

Керманич! І без нього всі інші люди на дарабі були б ніщо. Це повинно б було внести поправку в його поняття про всесильність маси, числа? Та ні! В ювілейній

промові колись-то казав Франко: «Двадцять літ я був пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку... **Я люблю іти в ряді ... і люблю**». І далі: в тостах промовці «зробили мене керманичем, хоч я, приглядаючись до правдивих керманичів на дарабах на Черемоші, **зовсім не мав би охоти ним бути**». Не було цього в його натурі. Рядовик, один із маси, віруючий, як і в «Захарі Беркуті», в її всесилу. **Не був спраглий команди**.

Така була відповідь Франка на запитання: хто саме має бути носієм нової правди не тільки на Україні, а взагалі у світі? Маса! Сама маса! Хоч маси завжди хтось веде – або провідники свої, або чужі. Проблема проводу не існувала для тодішнього Франка. Аж пізніше прийшов до неї шляхом сумнівів і тяжких розчарувань.

Людина і творець такого формату, як Франко, не міг обминути без відповіді й іншого запитання: як, яким способом дійде та маса до здійснення своєї правди, до знищення визиску, який він чорними і понурими малюнками представляв у своїх поезіях і новелах?

Знайдете в його творах поклики до боротьби, майже до революційної. Він радив своєю кров'ю змити горе мільйонів, «лиш боротись – значить жити!» Є за тим усім юнацький запал, завзяття, ідеалізм. **Та якого ж усе-таки характеру була боротьба, до якої взивав?** Барвисто уявляв він її собі молодим хлопцем. Один із його героїв звіряється:

*Я тямлю вдома ще хлоп'ям малим.
Лежу, було, на софі... Зажмурю очі:
Грохот, брязк, дим!..
Фуркочуть з вітром хоругви хрещаті,
Панцирні шляхом стугонять твердим,
Я передом на воронім бахматі –
Штурм, битва, крик і зойк,
Рев труб і брязкіт міді...
Гурра! Перемога в нас, і я – герой перемоги!*

То знову марить, що лицар він, що визволяє з-під влади триголового царя смоків полонену царівну... З подібних настроїв або видив зродився «Заповіт» Шевченка, «Роберт Брюс» Лесі Українки, «Енеїда» Котляревського. І Франко зізнається, що юнаком упивався тими мріями. Але «смішні ви днесь дитячі сни мені». Він думав, що від тих далеких образів страшних і фантастичних часів далека була його доба – ХІХ вік. Коли вона велетенськими кроками якраз наближалася до тої нібито нереальної кривавої фантастики. Нова страшна доба з криками, зойками й брязкотом зброї, що їх Франко уважав архаїкою, чимось перестарілим.

Франко перекреслює ті свої юнацькі сни, відкидає «лицарський дух, воєнну славу, всю ту минувшину криваву», відкидає «геройські подвиги бурхливі». Хоч любить своє Підгір'я, хоч «радо дав би для щастя люду» того «пролити зараз хоч всю кров із серця» свого:

*Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста...
Не жертви треба днесь, а бою з злом!
Перемогу не виборюєш відразу,
А треба в скварі, в стужі іти пішком,
Без стежки... Без слів шумних...
Тра жить тепер для люду, не вмирати.*

Отже, замість жертви і крові, яка ж була в його розумінні та боротьба із злом? Наприкінці тої самої поеми («Нове життя») є відповідь. Герой повертається до занедбаного службою батьківського маєтку, де «і плотів нема, полупані всі брами, в stodолі пусто», і наводить лад: виганяє злодіїв і поганих слуг, запроваджує добробут. **Ось тій буденній праці співає гимн Франко.** У ній, «в тім шумі і турботі», в тій праці будня, в тій боротьбі, його герой «немов переродивсь, зміцнів він при роботі, мов інша кров бурлила в жилах там»:

*Утихли пориви фантазії буйної,
Я працю, ціль знайшов ... хосенний труд...
Тоді-то зрозумів я перший раз,
Що не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон Жуан, усіх жіночих сердець побідник,
Героєм наших днів,
А продуцент, робітник.
Ось у кому знайшов він свого героя!*

І в ті часи були такі, які виходили з того ж заложення, що й Франко, що героєм наших днів є продуцент. Але вони знали, що самою працею будня, самою продукцією мільйонів біля верстатів, на ланах не досягнути ідеалу, що не переможуть маси, коли не видадуть із себе якраз тих Баярдів, тих лицарів, героїв фантазії. Ніщо є продуцент, хоч і мільйони їх, без меча войовника, який його хоронить і стереже його доробок, мов пес – отару. Та Франкові та ідея була тоді чужа. Пише:

*Нам хліборобам, що з мечем почати?
Нову зробить прийдеться перекову:
Патріотичний меч перекувати
На плуг – обліг будучини орати,
На серп, щоб жито жать, життя основу,
На вила – чистить стайню авгійову.*

Його хоругва – то «плуг і книга». Коли ж запитує: «Як цей лад перевернути хочем ми?», то він відповідає: «Не зброєю, не силою вогню, заліза і війни, а правдою, і працею, й наукою». Як далекі були ці ідеї від ідей Шевченка, який кликав здобути свою правду якраз силою вогню, заліза і війни. А його апостол правди і науки не був ні Маркс, ні інший апостол соціалізму. Не продуцент, робітник, селянин, а козак був героєм Шевченка.

Найстрашніше було те, що та хліборобська правда, яку проповідував Франко, далека була грядучим часам, які, наближаючись, уже кидали свою зловіщу тінь на добу, в якій жив Франко. Найстрашніше було те, що вже два роки перед смертю поета хліборобові довелося забути про ідилію мирного поступу й перекувати плуг на меч.

Але епоха Франка – це був ХІХ вік! Впали кайдани кріпацтва, захиталися трони, проголошено царство розуму й матеріального поступу. Так охоче вірилося, що бери лише в руки молот, вила, іди за плугом або хапай книжку просвіти в руки і шляхом невинної еволюції, природного розвою відносин, самоорганізації, без крові жертви, «без слів шумних і подвигів геройських», самою буденною «муравлиною» працею і просвітою мільйони хліборобів і робітників дійдуть до щастя і свободи... Вірив у це і Франко. Його ідеалом, Музою, патосом стала ота праця:

*Синку, кріпися (так мати твердила),
Адже не паном родився ти чей!
Праця, що в гріб мене уложила,
Та лиш тебе доведе до людей.*

Коли ця праця протиставляють неробству – гаразд. Коли ж у ній бачать універсальний лік на всі нещастя пригніченої нації, коли не розуміють ваги іншої праці, праці вояownika, який хоронить доробок продуцента, визволяє його з неволі, то це вже має інший сенс. Тоді це вже наївна омана, за яку потоки крові мусили проливати наступні покоління. Та інша праця не вабила поета в ті часи, хоч би навіть як поетичний сюжет. Його гаслом було: «Дай працювати, працювати, працювати, в праці сконать!»

Знову мимоволі насувається протиставлення Франка і Шевченка. Останній теж малює тих, що конають, але в боротьбі, як запорожці, які своїм трупом поле криють, як оборонці Батурина, як козаки в турецькій неволі, як гайдамаки... **Це були світогляди представників двох різних каст, дві різні психології – психіка козака і психіка хлібороба.**

Таке було тоді його «Вірую»: свобода, яку досягнуто працею, просвітою, вихованням мас, буденним трудом і критикою існуючого зла. Ось який зміст вкладав він у гасла боротьби зі злом. Він щиро жаліє, що «воля, слава й сила відмірюються мірою боротьби», не мірою «великого страждання й сліз». Така була відповідь Франка на друге запитання: коли йти до здійснення ідеалу, як треба боротися з соціальною і національно-політичною несправедливістю?

Це була яскрава формула майже цілого народолюбного, так званого демократичного українського світу другої половини XIX віку, яке жило, на жаль, не ідеями Шевченка, а ідеями Драгоманова. Наука, просвіта, економіка, плуг, перо – не меч. Носії правди – мільйони, безголова маса, армія без старшин, корабельна залога без капітана, подекуди свідомо декларована аполітичність. Франко писав про себе: «Я зовсім не є ніякий політик, бо політика – це циганство і крутарство». Іншої політики він собі не уявляв.

Та особливо виразним і навіть агресивним був Франко у формулюванні третьої точки свого «Вірую». Не **«хто»** має бути носієм його ідеалу (маси), не **«як»** того ідеалу досягти (мирна праця), а втім як же має виглядати ідеал? Його формулювання того ідеалу відповідало поглядам його покоління обабіч Збруча. Лише найяскравіше уточнив цей ідеал Іван Франко. Цей ідеал міститься в трьох словах: соціалістичне драгоманівство з домішкою анархізму, інтернаціоналізм і раціоналістичне безвірство.

Виразно це його «Вірую» звучить у тюремних сонетах:

*Попливе до країни святої,
Де братерство і згода, й любов,
Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів, ані Бога,
Ні за панство неситих панів.
Наша ціль – людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ
І братерство велике всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов...
Не молиться вже більше до Бога...
Бо молитва – слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.
Царство свободи –
Не від Бога нам спаде,*

*Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і сильний наш труд.*

Як бачимо, універсал досить ясний, рішучий і всебічний. Поширення його всіма способами знайдете в соціалістичній радикальній пресі Галичини останніх 50 літ перед війною. І на тлі цього символу віри тодішнього народолюбного українства самотною геніяльною поставою протестанта проти божевільної дурійки його віку стремить високо постать Шевченка. З його заповіддю: «Моліться Богові одному, а більш нікому на землі», з його пристрасною фанатичною вірою в Боже Провидіння, від якого залежить і доля одиниці, з його кпинами з безсилля бундючного людського розуму, що відвернувся від Бога, з усієї тої «великих слів великої сили», занесеної з чужого поля атеїстичних доктрин, з його культом козацької шаблі.

Все в існуючому ладі відкидала та доктрина «прогресу» ХІХ віку. Армія? Це була буржуйська вигадка для гноблення народу. Правдиве народоправство її не потребуватиме! («Хлібороб», «Оси»). Гроші на казарми, на гармати, мундири? Це викинені гроші! Все це завада на шляху поступу. Незабаром настане час, коли науці та розуму лише, що винайшов її, будуть поклонятися люди: «Час прийде, коли весь світ покине богів і духів». Все має бути знесене – держава, релігія, родина. Зніміть ланцюги з людини, зніміть усяку дисципліну, і на землі наступить рай. У взаємній любові з'єднаються всі народи. Бо йдеться лише про земний ідеал, нема безсмертної душі, вічна лише матерія: «один атом її тривкіший, ніж всі боги».

І над цією нібито новою соціалістичною правдою вже тоді було видно велетенську тінь грядучої большевицької Росії, яка всі ці гасла, з таким захопленням випишували тодішнім Франком, кривавими буквами вималювала на своїм червоному стязі. Як майже все його покоління поступовців, Франко був проти царської Росії, але за Росію войовничого нігілізму. Його прокляття царської Росії – одна з найславніших поезій Франка. Він ганьбить її, як «багно гнилеє між країн Європи»:

*Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу...
Ти тиснеш і кричиш: «Даю свободу!»,
Дреш шкуру й мовиш: «Двигаю культуру!»
Ти, ... мов упир, із серця соки ссеиш...
Лиш гадь і слиз росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі...
Як стриножені коні:
Ти поплутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили,
І хоч всі дружно рвуться з того круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Цей колот – джерело твоєї сили.*

Та в ті часи, 1889 рік, рідко хто бачив, що це малюнок не лише царської Росії, а вічної, незмінної, реакційної чи революційної. Для тодішнього Франка революційна Росія була тим, чим Мека – для магометан. У сонетах із побожністю згадує імена московських революціонерів – Пестеля, Каракозова, Чернишевського, Перовську, про яких читав «в дні юности, в дні щастя і любови». Згадує з пошаною їх як апостолів нової правди, тих, з яких, якби вони народилися пізніше, вийшли б не сибір-

ські засланці, а Дзержинські, Сталіни, Леніни, Троцькі, вийшли б кати його ж таки, Франкової, України.

Таке його захоплене ставлення до Росії в грядучій революції складалося щодо поняття того «братерського інтернаціоналізму», в який і вірив.

Це був ідеал так званих поступових течій XIX віку в Європі. Він був відповіддю на третє запитання, яке займало й мучило Франка: *що* має з себе уявляти та краща доля, яку виборювали його каменярі?

Як страшно, як жорстоко насміялася історія з тих ідеалів!

Зрозуміле є гасло: усунути чужих «панів», чужу провідну верству, чуже військо, зняряддя чужинецького панування, повалити чужу державу, щоб натомість збудувати своє. Але в ідеології тодішнього Франка було щось інше. Він і його сучасники уважали, що в щасливім майбутнім раю взагалі не буде ні армій, ні урядів, ні поліції – буде рай! Я вже згадав «Захара Беркута». Це була новелістична інтерпретація думок анархіста Драгоманова про ідилічну націю: «де б не було ні князів, ні влади, де кожна громада жила б для себе», а проти ворога «всі дружилися б по добрій волі», бо держава, хоч би й власна, це ж тільки – «тягар населенню»... Але свобода, так зрозуміла, – це була анархія. Всяка нація, яка не приймала державного ладу власних володарів, потрапляла не в безначальницький рай, а в пекло, яке їй готував чужий завойовник, який тільки й чигав, коли в сусіда на чоло виб'ються драгоманівці. Хто не хоче окремої власної провідної верстви, той дістане чужу. Це видно із Франкових творів, де «свобідні громадяни» дістають як опікуна татарів, як у «Захарі Беркуті», або німця-комісара, як у «Панських жартах». Хто думає лише про плуг, а не про власний меч, той падає жертвою чужого меча. Хто нерозсудливий кидається по-братерськи обіймати чужинця, не раз і духа випустить у тяжкім стисканні «братнього народу». Той, хто бачив тиранів лише в чужих царях, а не в чужім народі, не раз отямлювався під чоботом ще гірших тиранів, тих чужинецьких «народних вождів», які царів мордували. А хто протестував проти християнського «фанатизму», той нині може оглядати, до яких потворних злочинів є здібний понурий фанатик жерців релігії безбожництва. Недовір'я до чужинців, власна сила, власна правда, не інтернаціональна – про ці речі, про їхню конечність, ударившись лобом об дійсність, довідалися народолюбні українці щойно в наші часи. Але в ті «юні дні, дні весни» вірили в ті злудливі блахмани, в проповідь безголової, непомильної, безпровідницької анархічної свободи, в автоматичний поступ, у можливість перекувати мечі на рала, в ідилію, де ягнята пастимуться на однім пасовищі разом із вовками, які стали травоядами.

Коли Франко почав бачити, що вся та проповідь була однією великою брехнею, якою насильники хотіли приспати Україну, щоб збудити її, окрадену з усіх засобів оборони, коли почав усвідомлювати, що путь до свободи веде не через буденну працю, а через жорстоку боротьбу, що треба бути самому сильнішим за хижака, шляхетним і зубатим псом сторожовим, *на нього напав сумнів, напала зневіра*. Від тої зневіри Шевченка рятувала віра. Але матеріялістові, щоб стати сильним, треба було ввійти в контакт із духом Зла, продавши душу дияволу, «падши, поклонитися йому».

Тим, які відкидали у своїм світогляді Бога, лише дві стелилися дороги: або зневіра і розчарування, або накладання з дияволом чи з якимось чортеням нижчої ранги. Шляхетна душа Івана Франка не могла свідомо вступити на цей другий шлях, хоч як побачимо, не бракувало і таких спроб. Тому на нього напали сумніви. І ще які! Напали зневіра і сум. Повільне розчарування в ідеалах оманної юности. Так писав він:

*Я боротись за правду готов,
...Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені!
...Робив без віддиху, а зроблено так мало,
І інших загрівав, та при кінці не стало
У власнім серці запалу ні віри.*

До однієї збірки бере мото з «Вертера» Гете, перестерігаючи читача: «Будь мужем і не йди в мої сліди!» Йому здається, що його душа терпить, «слаба, безкрила, холодом пририта, мов дерево серед степу безлисте в осінній бурі б'ється і скрипить». Нарікає, що «в душі глибока павза, ні думка, ні чуття, ні біль – нічого в ній не ворухиться. Завмерло все, немов гнилий ставок». Йому вбачається, що він лежить у темній ямі, «гниє, до землі прибитий, а серце вижерла гадюка». То знову здається Франку, що він, неначе в легенді про св.Матвія, потрапив у місто людоджерів. «І поєно мене отруйним зіллям, і очі вибрано мені, щоб я не бачив, хто мене і пощо в'яже. І як, *замість хліба*, довго-довго *я годувавсь ілюзій зіллям*», зведений «до стану травоїдної худоби». Тоді бачить, що розверзлася перед ним «безодня, повна тьми і мли», зневірився він... Отруйне зілля соціалізму, його смішні омани не дають йому спати. У такі ночі привиджується йому Драгоманов, його злий дух, який зачався на нього, переслідує його. В такі хвилини він стукає, як у поемі «Каїн», беспорядний, до кришталевої брами замкненого раю, проклинає дерево знання, розуму проти Божої волі, овочі якого стягнули на людство убивство і смерть. То знову маячить:

*А може... може, там, далеко десь,
По той бік Чорномор'я,
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить Спаситель твій,
Що чудом перепливе безодню і ввійде
В останню ніч у цю сумну темницю
І верне зір тобі і скаже: «Встань і вийди!».
Але закваска матеріалізму руйнує ці сподівання:
Ге-ге, колись в легендах так бувало, та не тепер!
Не надійся нічого! Мовчи і жди!*

У споминах читаємо: «15 літ минуло, по важкій боротьбі я спинився побитий, хворий, світ весь ... мені змінився з рожевого на чорний ... **у мене зблідли давні ідеали**, і люди видалися таким дрібним мізерним кодлом, що для мене стали чужі й далекі»... Це вже відхід від атеїзму і від безкритичної адорації людської маси.

Одверто в 1906 р. розходиться з ідеями Драгоманова (в ЛНВістнику) і своєї молодости, називаючи їх «**найвним міркуванням мужика**», що не бачив світу поза своєю громадою, закидає Драгоманову специфічне російське хлопофільство, сміється, що, на думку його колишнього вчителя, «суспільність є тільки продукт робочих, хлопських мас. Білоручка в нього, як і в більшості російських соціологів тої доби, ідентифікується з п'явками народу». «Невідродний росіянин, – пише Франко про Драгоманова, – він усе стояв на вірі в якусь містичну волю народу і його вроджену інстинктивну здатність до осягнення правди в суспільності», що ніби ця народна маса, полишена сама на себе, і довершить будову нового ладу. Закидає Драгоманову, що затісно розумів поняття суспільности, занизько ставив вагу і роль інтелігенції, проводу. Давніше вірив, що аби лише пута впали, а людська маса створить собі земний рай. Та ось побачив, що люди не янголи, що числа не вистачає, що сама людина мусить стати іншою, набратися нової крові.

Виступає з низкою статей проти великої брехні нашого віку – проти соціалізму. Ці статті пригадав знову нашому загалові в американській пресі нашій В.Дорошенко. Лише чомусь під заголовком «Франко проти комунізму», бо з самих статей видно, що Франко виступав не тільки проти комунізму, а й проти соціалізму. З геніяльною прозорливістю бачив ще перед приходом большевізму, що соціалізм несе з собою рабство і приниження одиниці тоталітарною державою, ще гіршу неволю, ніж царське самодержав'я. Виступає проти класової боротьби, проти деспотизму соціалістичного проводу, проти соціалістичної бюрократичної регламентації. Повертається до Шевченка.

С.Єфремов оповідає про цікавий у тім відношенні епізод. Франко мав говорити на відчиті спеціально про «Послання» Шевченка. Цей відчит збентежив Єфремова, бо він пригадав собі одну з давніх статей Франка (ще з доби журналу «Світ»), а в тій статті Франко безжалісно розправився з «Посланням», знайшовши в нім усякі смертні гріхи й осудив як твір мало що не реакційний. Єфремов оповідає далі: «А, то пуста річ», – якось сором'язливо перебив він мені... – Молоді ми тоді, вважайте, були, зелені, *чужими все очима на речі дивилися*. Драгоманов не любив «Послання» – ну то за ним вже й ми всі. Я вмисне оце вибираю таку тему, щоб *той давній свій блуд публічно виправити*»⁴⁴.

Народолюбна інтелігенція теж його не задовольняє. У передмові до польського перекладу своїх новел закидає галицькій інтелігенції брак правдивих характерів, закидає, що вона має в собі багато «дрібничковости, тісного матеріального егоїзму, двоєдушности і пихи». «Любити українців?» – запитує в розпачі, але «як любити таку расу непроворну, нездисципліновану і сентиментальну, без гарту і сили волі, таку родючу на ренегатів і перевертнів?», і, нарешті, в пролозі до «Мойсея» болючий крик:

*О, якби пісню вдать палку, надхненну,
Що мільйони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!
Якби! Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, –
Не нам тебе провадити до бою!*

На тлі його почуття зневіри *ворушиться переконання, що на путь спасенну поведуть люди нового духа, не матеріалісти*, які, заперечуючи дух, крім видимих сил цього світу, не визнають нічого.

Хто впадає в сумнів? Той, хто не має віри. Франко вже усвідомлював собі, що ідеали його юности перестали бути надхненною піснею, що рве за собою націю. Не вірив більше в них. Бачив, що ті ідеали, забивши віру, роздерли серце сумнівами, зробили нездатним провадити загал до неминучого бою. У «Мойсеї» знову гіркі нарікання на матеріалізм колись обожнюваних мас:

*Ті слова про обіцяний край –
Це для слуху їх казка.
М'ясо стад їх, і масло, і сир –
От найвищія ласка!*

Навіть більше! Поет чи його Мойсей зневірюються у власнім покликанні. Починає сумніватися, чи не горів вогонь хоривський тільки в шалених поривах його серця? Чи його клич не взяв він бездумно за Боже веління? Тоді в нім настає душевне роздвоєння.

⁴⁴ Література: Збірник I / За ред. С.Єфремова, М.Зерова, П.Филиповича. – К.: ВУАН, 1928.

У Франка є три твори: «Поєдинок», «Зимова казка», «Поєдинок» – як вірш (1883) і «Похорон», поема (1899). Тематика всюди та сама: герой Мирон (псевдонім Франка) є учасником громадянської війни. Є два Мирони, два Франки. Один бореться в рядах оборонців ладу, другий – в лавах революціонерів. Мирон на боці оборонців ладу, та в ряді революціонерів, що йдуть «розірвать на части порфіри і корони», бачить він себе самого, свого двійника. Тоді його огортає сумнів, чи добре вибрав табір, у яким бився? Сумнів не розв'язаний, бо двійник вбиває його.

В «Похороні» в останній момент покидає Мирон табір революції і переходить у ворожий. Бенкет, його вітають. Але й тут не є він свій. Він кидає в обличчя їм, новим друзям, слова образи:

*Ви паразити з водянистим мозком,
Ви загребуці руки,
Ви, у котрих зі всіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитроці гадюки!*

Скандал, гамір, на нього кидаються. Б'є 12-ту годину. Стіни палацу мигтять і розпливаються. Синьо-фіолетове світло затоплює сцену. Люди просвічують, як привида. Мирон виходить геть у ясну місячну ніч. Бачить, як надходить військовий похорон. Червоні мундири вояків, гармати, чорні від диму... Плачуть жінки, й абсолютна тиша. З юрбою разом виходить Мирон на цвинтар і дізнається, що той мрець – він сам, Мирон, та що він упав сьогодні від зрадника руки. Коли Мирон підходить до вбитого, лице мерця наливається кров'ю. У Мироні пізнають зрадника і кидають до ями разом з убитим.

Чому Мирон покинув табір народу? Бо зневірився в нім, боявся його перемоги:

*Я бачив, що ті лицарі завзяті,
Що йшли в вогонь і бились, мов орли,
В душі своїй були і темні, й підлі,
Такі ж раби, як і вперед були...
І я зломив той знаряд непридатний...*

Бо краще від плебейської перемоги для них була б геройська смерть тепер. Коли впадуть як герої мученики, «їх смерть життя розбудить у народі». В них матиме народ:

*Жертви взір, до посвяти підпал,
Їх смерть будуці роди переродить,
Вицепить безсмертну силу – ідеал.*

Брак ідеалу побачив він у плебейській масі. З вірша «На ріках вавилонських»:

*І хоч вирветься з уст крик: «Най гине тиран!» –
То не є крик душі, тільки брязкіт кайдан.
І хоч в душу ввірветься часом волі приваб,
Але кров моя – раб! Але мозок мій – раб!
Хоч я пут не носив на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.
І хоч часом в душі піднімається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт,
Ах, та й це не той гнів, що шаблюку стиска,
Це лиш злоба низька і сердитість рабська.*

Звідки у Франка ті сумніви та душевна роздвоєність? Може, прочував, що обурена соціалізмом маса плебеїв стане знаряддям деспотичного комунізму нових чер-

воних тиранів? Може, як селянський син, відгадував, що в суті всякого соціалізму лежить війна проти села і знищення селянина як суспільного типу? Може, побачив він, адоратор маси, який усе хотів іти в ряді, не журячись проводом, збагнув, що ніщо є маса без проводу, що не має ні духа вільного, ні навіть ідеалу. Чи, може, зрозумів, що червоні вожді, гаслами яких захоплювалися і які готувалися вести народні маси, йшли знести не лише ненависні йому установи, але й такі, що були для його селянства близькі й дорогі.

З одного боку, він перестає думати, що всі «білоручки», що всі, що боронять суспільство проти загрози вже не народу, а збунтованої голоти, яка узурпувала собі ім'я народу, – лише п'явки на тілі нації. Протестує проти «туподумства деяких наших молодих письменників, що йдуть наосліп за покликами західноєвропейських песимістів, а в міщанському буржуазнім житті бачать синонім духового застою, неробства, дармоїдства і моральної гнилизни». Він бачив, що панівний світ, панівна верства дегенерується, бо в неї «з усіх прикмет звірячих лишилися тільки хитрощі гадюки». З другого боку, ворожа тому ладові його нація залишилася без ідеалу, бо фальшивими виявилися ідеали соціалізму. А провідна верства, ота інтелігенція галицька, яку він так жорстоко картав, не має потрібних прикмет шляхетного звіра, які могла б протиставити «звірячій хитрості гадюки» противника – завзяття, відваги і гострих зубів шляхетного, сторожового пса.

Мучений сумнівами і зневірою, він борсався думками в різні боки. То, стоячи в обороні суспільства, думав, що зраджує народ, і тоді привид давнього Франка йде проти нього самого страшним месником. То йому здається, що він – Мойсей, який веде народ, і тоді бачить, що бездумна, вигідницька маса зраджує його. Він починає здогадуватися, що, аби сповняти веління Бога, треба мати душу Ісуса Навина, якого, як і його «парубоцтво», звеличує в поемі «Мойсей». Треба було мати його гарячу віру, якої не визнавав замолоду, і його лицарський дух, з якого глузував давніше. Треба було мати серце нової людини, але ця людина не була людиною XIX в. – віку сумнівів, наївної віри в безупинний поступ, у можливість ідилії, віку заперечення духа, який командує неживою матерією. Мабуть, на власнім прикладі діткливо пізнав старий Франко недотепність ідей про те, що байкою є якийсь там дух та що «безсмертне лиш тіло». Хто бачив його рік перед Першою світовою війною, знищеною і спотвореною на тілі, але з гарячим, нічим не зламаним духом, який переборював героїчними зусиллями свою недугу, щоб кидати в майбутнє проміння свого духа, той зрозуміє, що якраз на своїм досвіді, мабуть, переконався Франко, яку величезну роль грає в Божім світі невидимий дух.

У «Мойсеї» він сам вказує на джерело своєї розгублености. Вперше в «Пролозі», де підкреслює, що не можуть вести народ вожді, «роздерті сумнівами». А далі, коли почав сумніватися, чи говорить у нім голос Бога, чи власна фантазія, Єгова видає свій присуд: «А що ти засумнівався на момент щодо волі моєї», то не вступити тобі до Обіцяної Землі:

*Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху.*

Що таке сумнів? Це брак віри у свою правду і в себе. У того, в кого панує «розум без віри основ», завжди народжується сумнів. Де нема віри, там нема ні фанатизму борця, ні непохитного ідеалу. Такий вічно хитається між своєю і чужою правдою, а в нашій випадку – між націоналізмом та фальшивим інтернаціоналізмом, що є завжди

маскою носіїв чужої правди. Щоб віддатися цілком битві життя, треба мати віру: або в Бога, щоб стояти за добро, або в чорта, щоб битися за зло. Такою вірою в диявола є, наприклад, комунізм, бо це – не наукова теорія, а віра. А з Євангелія та й з поточного життя знаємо, що дух Зла вдесятеро збільшує силу біснуватих.

Піти до чорта? Шляхетна натура Франка не допускала цього, хоч були моменти, коли він його кликав на поміч. Правда, не в національних, а в особистих справах, та все одно! У збірці «З вершин і низин» пише, як прагне, щоб сповнилися бажання всі його:

*Хоч би прийшлося і чорту душу дати.
І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене –
Це віра в чорта.
Глузуючи з'являється нечистий перед ним і каже:
Ось бачите, куди веде необережність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в побожність
Або до чорта в путь... Сміялись мушу я...
Невже я ближчий вам... Здаюсь від Пана Бога?
Чи легше вам здалась до сатани дорога,
Аніж на небо там?*

Та він не пішов до чорта. На заваді стала, мабуть, його гаряча любов до людей, яких сатана, як відомо, ненавидить. До Бога, до Шевченкової віри в нього він, роздертий сумнівами, теж повернутися не міг. Тому і блідюю є постать його Мойсея. В останніх його поезіях проглядається глибокий жаль, що він не мав тої віри. З тим палючим жалем він і вмер. Лише на порозі смерті остаточно покидає стару путь, а подекуди вже перед тим в останніх роках життя. Відкидає оману облудного інтернаціоналізму і соціалізму, не вірить уже особливо в «Мойсеї», що для визволення вистачить плуга. Одверто проголошує, що потрібні для того ряди вояків, «парубоцтво Єгошуї» з довгими мечами і з глибокою вірою у свою справу і своє право вести в Обіцяну Землю народ – люди, які вирізняються особливими, вищими прикметами духа і які вірять, що ніщо інше, тільки цей незламний дух є рушійною силою, яка творить із нічого все. З цією новою вірою і вмер Франко і з надією, що нові покоління таки прийдуть до своєї мети.

Душевна драма Франка була трагедією кількох поколінь, напоєних отрутою доктрин XIX в. Навіть людину такого формату, як Франко, людину гарячої любові до ближнього і до своєї нації, людину великого інтелекту і благородного серця, тягар тих доктрин привів до сумнівів, душевного роздвоєння і майже до розпаду. Без цього могли обійтися тільки винятково туподумні учні Драгоманова.

Його трагедія була трагедією людей того віку, які, виховані в ідеях мирної еволюції і матеріального поступу, побачили, що світ не рай, а праліс дикий, в якому самому треба мати ікла і пазурі, тверде серце і непохитну віру. Трагедія людей, які вірили в число, в кількість, а яким доба довела, що все залежить від якості. Які вірили, що людський розум дасть щастя, а виявилось, що і одиниця, і нація без віри вмирають. Що їхню долю вирішують не розум і поступ, а дух і віра.

«МОЙСЕЙ» І. ФРАНКА

Я говорив про душевну драму Франка та його сучасників. Ми бачили, в яких сумнівах, у якій тривозі душевній закінчував життя поет. Бачили, як розчарувався в космополітичних ідеалах своїх «юних днів, днів весни». Бачили, як розчарувався і в інтелігенції, що його оточувала, почасти навіть у народних масах, у яких бачив стільки залишків душевного рабства. Ті його сумніви досягли своєї вершини в поемі «Мойсей», яка водночас є зворотним пунктом його творчості й виходом на нову дорогу.

Будучина його народу тривожить поета, а його сучасне палить соромом і не дає заснути. Запитує, звертаючись до свого народу:

*Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило сил твоїх безмірність?
Невже задарма стільки сердець горіло
До тебе найсвятішою любов'ю?*

*Задарма край твій весь полятий кров'ю
Твоїх борців?*

Невже, замість гордого пориву, в серці його нації завжди гніздитиметься «укрита злість, облудлива покірність»? Невже на чолі народу все ступатимуть провідники, «знесилені журбою, роздерті сумнівами, биті стидом», не створені, щоби його «провадити до бою»?

У поемі «Мойсей» автор намагається відповісти на ці гнітючі запитання. Що бракує народові – з одного боку, його проводові – з другого, щоб бути великим народом? Щоб доконати велике історичне діло? Щоб виявити сил своїх безмірність? Що треба мати, які прикмети духа, щоб перестати нидіти:

*Мов паралітик той на роздорожжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий,
щоб перестати бути погноєм, тяглом сильніших націй?*

У поемі вимальовується трагічний конфлікт між двома силами: народом, бездумним, пасивним, і Божим пророком. Мойсей, Богом даний проводир свого племені, – провідник, з яким говорить сам Господь. Провідник, який безоглядно вірить у велике післанництво народу, готовий віддати всі свої сили, свої і нації, щоб через труди, через довгу мандрівку пустинею і тяжку війну вивести народ із ганьби й рабства на свободу, до Обіцяної Землі.

Друга сила, не раз туподумна й уперта, – це народ із рабськими інстинктами й нахилами, прищепленими довгою неволею, погрузлий у матеріалізм, ворожий великим ідеалам, народ, який заламується безнастанно душевно і ремствує на Бога й на провідників, народ, якого, наче батоном, треба гнати в царство свободи, народ, що бездумно слухає дурних вождів.

Говорю: провідник і народ. Але так можна сказати для спрощення, хоч це і лежить у задумі автора. На ділі ж і у Франка, і в книгах Мойсеєвих Старого Завіту конфлікт виникає *між двома провідницькими дружинами*, хоч і різне їхнє ерархічне становище. Одна провідницька дружина – це Мойсей, Арон, Ісус Навин, Левіти.

Друга – Датан, Авірон, їхні підбрехачі. Що ж до народу, то він безугавно хитається між одними провідниками й другими: або за одним іде, або за іншим. Як усе буває в історії.

Ці дві провідницькі дружини – Мойсей з Ароном, Навином і левітами та Датани й Авірони, відбивають у собі протилежні тенденції в нації. Перша тенденція – вгору, до ідеалу, до боротьби за нього, до жертв, до руху. Друга – непорушна інерція «капусти головатаї», ворожої всяким великим зусиллям, ідейности, яка, мов камінь, що вріс у землю, егоїстична і неповоротна. Коли ударяються такі ворожі собі сили, їхній удар має глибоко драматичний характер. Таким є цей удар і в поемі, яка, хоч у давній біблійній одежі, має національно-український характер і автобіографічний.

Втіленням пориву до свободи є Мойсей. Він:

*Один із-поміж цієї юрби
У шатрі не дримає
І на крилах думок і журби
Поза гори літає.*

Цілком так, як провідник волоцюг Котляревського – Еней, якого й «ніч не вгамувала», якому одному, «коли уся ватага спала, думка спати не давала». Такий є й Мойсей – «пророк без роду, без стада, без жінок», без усього земського, дочасного, яке могло б принизити до землі дух, що рветься вгору до свого Бога. Земні прив'язання не існують для нього. Замість них плекає свою велику ідею:

*Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.*

Ця його ідея є ідея визволення, «щоб на волю спровадити рабів, щоб з рабів тих зробити народ» за Божим образом і подобою. «Сорок літ, мов коваль», він «клепав їх серця і сумління». За велінням Бога хоче послати Мойсей народ «на велике діло», закликає всіх:

*Не гасіте ж святого вогню,
Щоб, як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказать:
«Я готовий, о Пане!».*

Ідею визволення, свідомість свого і народу призначення, вогонь, що зійшов на нього згори, свою відвагу, свій дух войовничий, бажання вести приніс пророк своєму народові. Та той народ, те знаряддя, яке йому дав Бог у руки, був ворохобний, а іноді, йому здавалося, просто непридатний:

*Під подертими шатрами спить
Кочовисько ледаче,*

та в Обіцяну Землю «за ті голі верхи перейти він охоти не чує». Пророк вабив їх «чудовим обіцяним краєм», який «смарагдами і сапфірами» блистів удаліні. Та в люду не було віри пророка. Ніхто не йняв йому віри. Про волю:

*Сорок літ говорив їм пророк
Так велично та гарно
Про обіцяну ту вітчизну,
І все пусто та марно.
Зневірились люди
І покинули ждять і бажать,
І десь рвуться в простори.*

Зажили буденним життям по своїх дрантивих наметах:

*Жінки їх прядуть та печуть
В грані м'ясо козяче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та будяче.
Свобода? Обіцяний край? Що він їм?
Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху – це казка.
М'ясо стад їх, і масло, і сир –
Це найвищя ласка!*

Цей люд мислив, сказати б теперішнім жаргоном політичним, тверезо, реалістично:

*Що з Міцраїм батьки і діди
Піднялись до походу,*

на їхній погляд, – «це дурість, і гріх, і руїна народу». Не вільно розсудним і тверезим людям «строїть плани не в міру до сил». З таких планів фантастичних, з планів глупих романтиків завжди буде сміятися «логіка фактів». Не вільно навіть зрадників нищити у своїм середовищі, на думку того люду. А коли Мойсей скарвав Корага і його поплічників за малодушність і зраду, громада гримала на Мойсея й Арона за те, що вони «погубили люд Господень». Плоть, тіло були для того люду всім, ідеали – нічим. Його вожді тепер уже не Мойсей з Ароном, а «реальні політики» – Датан і Авірон:

*Серед них Авірон і Датан
Верховодять сьогодні.
На пророцькі слова їх одвіт:
«Наші кози голодні!».
І на поклик його у похід:
«Наші коні не куті».
На обіцянки славних побід:
«Там войовники люті».*

«На принаду нової землі» відповідають: «Нам і тут непогано». На згадку ж про Божий наказ, відгавкують: «Замовчи ти, помано!»

Народ віддався буденній праці. Дівчата:

*Йдуть кам'яними стежками
...З глиняними дзбанками.
У руках їх мішки шкіряні,
Щоб доїти ягниці...
Де-де чути квиління з шатра
Або регіт дівочий...
Там хтось пісню заводить.*

І розмови йдуть на теми «звичайні, сусідські: щораз менше в ягниць молока, і ягнята ось тіцькі!».

М'ясо – як ідеал, їсти, женитися, плодитися – як суть життя, страх перед ворогом – як двигун їхніх вчинків, особиста чи збірна вигода над ідеєю – як гасло, а понад усе – фізичне збереження племені на свободі чи під чужим фараоном – все одно – над духом матерія! Чи ж такий люду міг послухати пророка? Міг вірити його вірою? Чи у змозі був іти за Божим велінням?

Осягнувши такий ступінь зневіри й вигідництва, тому людові нічого не залишається, як виректися і Бога, і пророка. Тож:

*Коли загрозив їм пророк
Новим гнівом Єгови,
То йому наказав Авірон
Богохульні промови.*

А «голосистий Датан» перефорсував ухвалу – «честь віддати Ваалу», золотому тельцеві, Мойсеєві ж загрозив, що буде побитий камінням. Люд, зачерствілий у пороках, уже не слухав того, хто був голосом його совісті.

Конфлікт двох світоглядів, двох типів людських – справжнього провідника і людини-шахрая, який грає на низьких інстинктах людської отари. Цей конфлікт відбувається в поемі в суперечках-діалогах Мойсея з Датаном і Авіроном, його ж – з духом тьми Азазелем, ментором Датанів усіх часів і народів. На ці діалоги варто звернути увагу, бо вічні вони і сучасні, як вічними є типи вождів із Божої ласки і типи амбітних туподумів, вождів голоти. Найвищою цінністю для Датанів був спокій, вигода, мир. Їх пробує умудрити Мойсей:

*Вчора ви уважали спокій
Найблаженнішим станом,
Та чи радився ум ваш при тім
З вашим Богом і Паном?
Чи то він для спокою призвав
З міста Ур та з Гаррана –
оте плем'я ціле
На луги Канаана?
Для спокою їх потім водив
По Йорданським поділлю?
...Якби хотів вас в спокою держать,
Наче трупа у крипті,
То ви й досі, як сірі воли,
Гнули б шиї в Єгипті.*

Їм, роз'їденим егоїзмом плотського «Я», старається довести, що коли Бог їх перевів через такі іспити, то хіба для сповнення якогось великого призначення. Не на те, щоб скніли, мов у домовині. Закликає люд схаменутися, не зрадити свого покликання:

*Горе, як звабить тебе
Світова забава.
Замість статися сіллю землі,
Станеш попелом підлим.*

Та ні напоумлення, ні погрози не переконують Датанів. Що їм із того ідеалу, з того марева на пустині, коли в погоні за ним «стільки люду в пустині лягло! Ті піски ... сотням тисяч домовиною стали»!

Подібною мовою розмовляли й біблійні Датани. Коли пророк оповідав про свободу, казали: «А хто годуватиме нас м'ясивом? Пам'ятаємо рибу, яку задарма їли в Єгипті, і огірки, і дині, цибулю, й часник. А тепер спрагла душа наша, і нема нічого, сама тільки манна»⁴⁵. Бодай би були померли в Єгипетській землі... «І пощо веде нас Господь в Обіцяну Землю? Щоб полягти від меча? Хіба ж не ліпше нам повернутись в Єгипет?»⁴⁶ Вони нарікали, чи не ліпше повернутися до пана, на якого працювали? Бодай би цілі були жінки їхні й діти!

⁴⁵ IV кн. Мойсея, 11.

⁴⁶ IV кн. Мойсея, 14.

Фізичне життя з його радощами стояло для такого люду понад усі свободолюбні мрії, понад веління Бога. В ім'я цього чисто фізичного існування людського стада ладні були в ярмо чужинця повернутися. Під тим оглядом Франко у своїй поемі правильно передає, згідно з Біблією, суть конфлікту, про який тут говориться.

Щоб захитати остаточно віру пророка, зраженого й ображеного власним маловір'ям, сходиться до нього в пустині дух темряви, демон, патрон усіх прихильників матерії. В уста того демона, який спокушає Мойсея, вкладає Франко всю доказову софістику «реальних, тверезих» політиків тих часів і наших. Азазель, «темний демон пустині», передусім намагається кинути сумнів у серце пророка, захитати віру в його призначення. Бог з'явився на Хориві вождеві, та Азазель злісно нашіптує йому:

*Гей, а може, хоривський огонь
Не горів на Хориві,
Лиш у серці завзятім твоїм,
У шаленім пориві?
Може, голос, що вивів тебе
На похід той нещасний,
Був не з жодних горючих купин,
А твій внутрішній, власний?*

Завсіди кидає цей сумнів диявол у душу пророка, чи не брав він власне божевільне маячіння за веління Господа? Починаючи від Жанни д'Арк до нашого Шевченка, чи ж не ганьбили пророків слуги того демона темряви в шатах народолобців, які дбають про мир, добробут і фізичне збереження нації? Чи не лаяли їх темними фанатиками, несповна розуму маніяками, коли ті кликали свій народ покинути країну неволі, щоб через труди й небезпеки йти в Обіцяну Землю? Бажання пророка, як нашіптував диявол, й було той «кущ вогняний, що велів вирвать люд твій на волю». Це власне бажання був той вогонь і та сила, що для провідника «Єгови наказ і Єгову створила».

Демон пустині встає в обороні фальшивих вождів, лесників маси, демагогів, для яких м'ясо стад і спокій були найбільшим блаженством. Як смів Мойсей накидати демонові свої думки? Як смів проголошувати божественним «власний план тіснозорий»? Нашіптує демон Мойсеєві, що важливіше за все є не воля фанатичних пророків, а закон поступової еволюції:

*Небезпечно вставати в супір
Діл природних бігови,
Легко власний свій забаг подать
За веління Єгови.*

Ставати на прою з могутнім Єгиптом? Із сильними народами, яких треба було щойно збороти, щоб посісти Обіцяну Землю? Це ж безумство! Руїна народу! Буденна праця й природний розріст людности – цього одного треба. Якби не витяг Мойсей із краю земляків, то:

*Може, в Єгипті вони,
Множачись серед муки,
Могли вирости в силу й забрать
Увесь край в свої руки.*

Демон вбирається навіть у маску провідника гуманности, людяности. Злочин є йти за зіркою недосяжного ідеалу, нашіптує він. У цій мандрівці за відірваним, абстрактним, далеким нищиться конкретне, намацальне і близьке. Батава фанатиків:

*В страшному зусиллі спішить
До незримої цілі,
Неосяжнеє любить вона,
Вірить в невідоме, –
і не бачить при тім, що:
Фантастичнеє щоб осягнуть,
Топче рідне й знайоме.*

Все підкопує і підгризає ця філософія демона пустині: віру в Бога, в призначення нації, в щастя свободи, в певність своєї місії вождя, в героїзм та ин. Підшіптує віру в дрібне, спасенність інстинкту раба, в матерію та її протектора – диявола. І тому, коли всі напоумлення стали даремні, коли до голосу демона пустині почав прислухатися народ, Мойсей погрожує йому Божим гнівом:

*Горе вам, нетямущі раби,
На гордині котурні,
Бо ведуть вас, неначе сліпих,
Ошуканці і дурні!
Проти власного свого добра
Ви бунтуєтесь завше.
Буде Господь:*

Бити і мучити вас,

*Аж заплачете з болю,
І присягнете в горю чинить
Його праведну волю.*

Заповідає, що ошуканці і дурні, Датани й Авірони, не побачать Канаана, пропадуть, поглинені землею. Згинуть усі, хто засумнівався в місії народу, у велінні Бога. Лише нове покоління прийде у вільну землю. Як каже Бог Мойсеєві, в тяжкیم блуканні, в тяжких терпіннях і війнах мусить загартуватися дух народу, щоб заслужити собі свободу, щоб бути у змозі її собі вибороти.

Знає він ненаситну вдачу свого люду, який, мов реп'ях кожуха, чіпляється земного:

*Ви би тілом і духом своїм
Присмоктались до скиби
І зловив би вас мамон у сак,
Як товстючії риби.
Та ж в Єгипті вигнулись в ярмі,
Наїдавшись ласо...
Відригаться вам буде повік
Те єгипетське м'ясо.*

Прагне народ волі, то мусить виректися земних скарбів, бо:

*Хто здобуде ці скарби земні
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духа загубить.
Ті, в кого:
Дух хоробрий упав,
Мов нелітня дитина,
І завзяття пом'якло в душі,
Наче мокрая глина,*

не побачать землі свободи. До неї ввійде сильний духом народ, який гордує до-
часними благами, який має вуха, відкриті на слова пророка:

*Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною.
Та хто духа накормить у вас,
Той зіллється зі мною.*

Кара Божа, як знаємо з Біблії, впала на зачерствілий серцем люд пустині. Розсту-
пилася земля і поглинула Датана й Авірона на очах усіх і їхнього племені. Зі зброєю
коло пояса перейшли левіти табором і віддали на поталу меча все хирляве, зневірене
і нікчемне, всіх, що віру у свого Бога втратили і в завдання народу, всіх, хто тужив за
рабством і спокоєм у покинутій країні неволі.

**Основний сенс поеми той, що свободну землю уздрить тільки вільне духом
покоління**, те, яке отрясється від усіх гріхів слабкості батьків, від їхньої охлялости
і сліпоти. Таке покоління вже росло в таборі серед блукань у пустині. Читаємо в по-
емі, що тоді, як старші віддавалися одноманітним справам нудного буття:

*Дрібна дітвора по степу
Дивні іграшки зводить:
То воює, мурує міста,
То городи городить.
І не раз напівсонні батьки
Головами хитають.
«Де набрались вони тих забав? –
Самі в себе питають. –
Адже в нас не видали того,
Не чували в пустині!
Чи пророцькі слова перейшли
В кров і душу дитини?».*

Як це часто буває в історії, так у цьому випадку у «пів сонних батьків» вродилося
зовсім інше, покоління пробуджене від сну. Воно, загартоване в бою, скріплене у
вірі, прийде до вільної землі, але вже з новим вождем. Мойсей, який засумнівався в
Божім велінні, туди не ввійде. Приведе туди народ Ісус Навин – Єгошуа поеми, про
якого в Біблії написано, що був він людиною зовсім відмінного іншого духа.

*І Єгошуа зично кричить:
«До походу! До зброї!».
І зірвався той крик, мов орел,
Над німою юрбою,
Покотився луною до гір:
«До походу! До зброї!».
Ще момент і прокинуться всі
З остовпіння тупого.
Ще момент – і Єгошуї крик
Гирл сто тисяч повторить
І з номадів лінєвих ця мить
Люд героїв сотворить.*

Як буря, скаравши власних зрадників і недовіроків, вони полетять назустріч своїй
блискучій меті:

*Задуднять і пустині пісок
На болото замісять,*

*Авірона камінням поб'ють,
А Датана повісять.
Через гори полинуть, як птах...
І підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху...
Простувать в ході духові шлях
І вмирати на шляху.*

Вже із заспіву до поеми видно, що біблійне в ній – тільки одежа. Автор пише **про себе і про свій народ**. Своєю поемою хотів дати Франко відповідь на запитання, які мучили його все життя, особливо наприкінці життя, відповідь на запитання, що бракує його народові, а проводові – з другого боку, щоб стати народом повновартним, сильним, свідомим своєї історичної місії? Щоб перестати бути погноєм сильніших рас?

Франко взяв сюжет свого твору з книг Мойсея, де досить матеріялу для тої проблематики народу, вождів, національного визволення, що цікавили Франка. Відповіді у поемі ясно сформульовані. Вийти фізично з рабства, як жиди, що втекли з Єгипту, – це ще не зробить націю вільною. Вона мусить стати вільною духом! Має позбутися, як він писав давніше, «рабського серця» і «рабського мозку». Має знехвалити неволю так, щоб ні муки, ні страждання на шляху до волі не спонукали її зітхати за часами рабства, ось так, як зітхали за м'ясивом та часником жиди в пустині.

Щоб бути вільною, мусить нація полюбити волю більше, як любить свої стада, кіз, сир і близьких, більше, ніж вигоди, а навіть фізичне існування окремих поколінь, що падають у поході. Нація, що прагне волі, повинна не боятися йти на небезпеки, як не боявся Ісус Навин і його плем'я.

Нація, що прагне волі, мусить не зневірюватися, бути певною в тім, що її провадить Бог до мети. Мусить шукати найвищого блаженства не в матеріяльнім добробуті, не в тихомир'ї, не сміє бути рабинею скарбів землі. Нація, що прагне волі, мусить у вічному зусиллі спішити до незримої цілі, любити недосяжне, вірити в невідоме, бажати досягнути фантастичне, хоч би й наражуючи на небезпеку рідне й знайоме. Багато в поемі вказівок, гасел і відповідей на тривожні запитання, які зганяли сон із повік Франка і які є досі гнітючими запитаннями кожного, кого мучить доля нашої країни.

Чому його народ у рабстві? Чому є погноєм иншим? Тому, що не став він ще з народу лінивих орачів народом героїв. Тому, що так дуже любить своє фізичне, тілесне, національне «Я» – не свою мрію. Тому й стає невільником рас сильніших, які своїм далеким ідеям приносять у жертву нинішній день, які жертвують вигодами сьогоднішнього покоління для нащадків, а добробутом і миром – для свого фантастичного видива.

Дізнаємося з поеми теж, що не скоріше ввійде люд на вільну землю, аж вигине покоління Датанів, зневірених, оспалих, лінивих рабів. Вчимося з поеми, що ввійде в ту землю тоді наш народ, коли покидає з постаментів негідних провідників-ошуканців і дурнів, як їх названо в поемі, коли на їхнє місце стане раса войовників, людей вільного духа, людей Навина.

Читаємо в поемі, що ця нова раса, нова дружина визволителів нації повинна дотримуватися твердо визначених засад – **супроти Бога, супроти ворога і супроти власного оточення**. В Богу не зневірюватися, а Йому коритися. За ворожим ярмом не тужити, а, злававши його, перейти свій історичний Рубікон, свій Йордан, за яким

народ чекає війна і слава. Нарешті – *супроти власного оточення*, не слухати в нім зрадників і слабодухів, як Мойсей не слухав тої погани.

Нарешті, ще одна цікава вказівка в поемі Франка, цікава з огляду на давніші його переконання, які він тут перекреслює. У поемі вже нема ідей, знаних нам із «Каменярів». Народ, який вождь хоче вести через пустиню сучасності в світле «Завтра», – це не безголова отара, не самі рядовики. Цей народ має провідників – Мойсея, Арона, а вкінці – «це Єгошуа, князя конюхів, і за ним парубоцтво», яких жене «невідомий перст Божий», голод духа.

Бунтував проти них збаламучений люд. Як про це написано в Біблії про Корага, Датана й Авірона: «І зібрались вони проти Мойсея та Арона і промовили до них: «Годі вам! Та ж уся громада свята і Господь серед неї. Чого ви пнетесь високо над громадою?». Але Мойсеєві й авторові «Мойсея» не до смаку були ці демократичні аргументи. Знав один, а наприкінці життя пізнав і другий, чого вартий обезголовлений народ. Як легко впадає в зневіру! Як швидко втомлюється! Як радо, замість Бога, поклоняється золотому тельцеві, як радо слухає демагогів – «ошуканців і дурнів!» Як охоче вбиває камінням пророків, коли на його чолі не стане раса людей, вищих серцем і духом, справжніх Божих вибранців!

А найважливіше є два заповіді, які дає Франко в поемі. Оформляє їх подібними словами з книг Мойсея: «Коли до нас ласка Господня, так приведе він нас в цю землю та й дасть нам її... Тільки проти Бога не бунтуйте!.. І не лякайтесь людей в тій країні!», тобто не бійтеся тих, проти кого маєте йти⁴⁷.

І другий заповіт – страшний, та такий же конечний: коли Господь водив цей люд стільки літ манівцями, пісками й чагарями, так це на те, «щоб упокорити, щоб випробувати його, щоб дізнатися, що є в його серці, чи додержуватиме його заповіді, чи ні... Й упокорював його, і морив голодом, годуючи манною, якої не знали батьки, щоб второпав, що не хлібом єдиним живе людина, а всім, що промовляють уста Господні... Бо Господь карав його, як чоловік карає свого сина»⁴⁸. Ці думки з Біблії майже в дослівному звучанні розкидані в цілій поемі нашого автора. В поемі, яку передумував безсонними ночами, ночами муки своєї жорстоко випробуваної душі.

Той самий заповіт безнастанно диктує історія у вуха тим, які мають їх, щоб чути. Хто має очі, щоб бачити, той знає, що народи, які піднялися на верхів'я слави, брели дорогою тяжкою, іноді жахливою дорогою, з низин на вершини. Тяжкий молот історії на кусники трощить нації, зроблені зі скла, цегли чи іншого крихкого матеріялу. Та той самий молот вогнем і ударами викує гострий меч із шляхетного металу.

Такі заповіді можна вчитати з поеми старого і юного щодо переконань Франка. Заповіді позитивні, якими мають бути народ та провід його, щоб, вийшовши з рабства, з неволі, стати сильними. Але дає автор і негативну науку. На прикладі передсмертних днів свого пророка дає він цю науку. Бо цей останній у Франковім творі дещо різниться від званої біблійної постаті.

Поет намагається змалювати Мойсея за взором, який знайшов у Біблії: як відданого Божого слугу і як відданого слугу й вождя свого народу. Та, може, проти волі, а може, несвідомо вклав Франко в нього деякі риси власної вдачі, вдачі чужого релігійному запалові гуманітариста й народолюбця XIX віку. Тому в його поемі вийшов Мойсей, трохи відмінний від грізного старозавітного пророка. Тому й дивляться на нього трохи поблажливо провідники опозиції в поемі – трохи згори. На погрози вже немічного старого Мойсея каже до громади Авірон:

⁴⁷ IV кн. Мойсея, 14.

⁴⁸ V кн. Мойсея, 8.

*Бить камінням руїну стару?
Шкода заходу й труду!
Дечим може ще він послужить
Ізраїльському люду.
Майстер він говорити казки,
Милянну пускати баньку,
Тож приставлю його до дітей
За громадську няньку!
Так сказав він, і регіт піднявсь,
А з тим реготом в парі
По народі йшов клекіт глухий,
Як у градовій хмарі...*

І цей насміх, ця наруга не були безпідставними. Ще грізно гукає пророк до збаламученої юрби:

*Стережись! Щоб обітниць своїх
Не відкликав Єгова.*

*І щоб він не покинув тебе
Всім народам для страху,
Як розтоптану красу змію,
Що здихає на шляху.*

Ще вергає Мойсей такі погрози на люд здурнілий, та ось із нього починає промовляти, я б сказав, українець, людина тої раси, яку сам же Франко обвинувачував у надмірі сентиментальності. Раси, для якої, всупереч закону, першою заповіддю була не любов до Бога, а до ближнього і себе. Мойсей знову на самоті:

*По безхмарному небі пливла
Меланхолія тьмяна,
І тремтіло шакалів виття,
Мов болючая рана.*

В таку хвилину «затремтіло щось людське, м'яке в старім серці пророка», і сам Франко зізнається, що в той момент:

*Понизила лет свій на мить
Його думка висока:
Чи ж все буде йому кар вістуном
І погрозою в людях?
І, мов хворе, голодне дитя,
Щось захлипало в грудях.*

Стареча неміч! І з цього хлипання поллялися гнітючі любовні освідчення охлялого пророка до свого народу, якого він любить ще більше, як Бога. І з цієї-то любови потекли слова, яких не знайдете ні в Біблії, ні в Євангелії, ні в Шевченка, ні в Лесі Українки. І ці слова звучать дивно і непереконливо для нас, як, певно, й для того покоління, з якого вже повстає наше «парубоцтво Навина».

У своїх любовних освідченнях народові в цю хвилину слабкості звиряється Франко, що любить його не тільки за його героїчні, позитивні риси, а й *за все негативне в нім*. Від свого народу він «невдячність прийме, і наруги, і рани». Бо любить його незрозумілою нам любов'ю:

*Бо люблю я тебе не лише
За твою добру вдачу,*

*А й за хиби та злоби твої,
Хоч над ними і плачу,
За ту впертість сліпую твою,
За ті гордоці духа,
Що, зійшовши на глупий свій шлях,
Навіть Бога не слуха.
За брехливість твого язика,
За широке сумління,
Що держиться земного добра,
Мов ціпкеє коріння.
За безсоромність твоїх дочок,
За палке їх кохання,
І за мову, й звичаї твої,
За твій сміх і дихання.*

Це не любов, яку можна зрозуміти чи виправдати. Можна любити щось або когось, *незважаючи на хиби*, але як можна любити когось за хиби?! За брехливість, за непослух Богові? За прив'язання до матерії? За тупу впертість, за безсоромність?

За це все Бог карає навіть люблений ним народ. І ніхто справді не може любити ближніх, не ненавидячи їхніх пороків. Любив Україну до нестями Шевченко, та ніколи не втомлювався картати беззаконство її синів. І, певно, за них не любив їх. Недурно й сам Франко називає такі любовні освідчення свого Мойсея хлипанням хворої голодної дитини або зламаного й немічного дідугана. Недурно зізнається, що в тих словах «*понирила* лет свій на мить його думка висока». Сам же він звірявся колись, що не може кохати тих земляків, які впадають у гріх перекинництва, безсило перечулення й безхарактерности. Сам же колись сміявся зі свого найближчого друга Павлика, коли той прощав не тільки особистим ворогам, а взагалі всім, хто чинив зло. Павлик, глузував Франко, перевищив тут у любові самого Христа, бо Той прощав своїм ворогам, а ворогам Бог обіцяв вогненну геєну.

Цього Мойсея, напередодні смерті, малює Франко справді вже як громадську няньку, яка бавиться з дітьми. Діти оповідають дідусеві, як у яру скорпіона вони вбили... «Добре, дітки! – каже Мойсей. – Вбивайте всіх скорпіонів ви сміло!» Це пожиточне діло, та «не праведне»:

*Бо й скорпіон
Жить у світі бажася,
А чи ж винен він тому, що їдь
У хвості своїм має?*

Це вже не мова пророка, на наказ якого розступається земля, щоб поглинути людських скорпіонів – Корагів. Ця мова нагадує скоріше мову Датанів. І далі повчає дітей здідусілий пророк:

*Милосердними треба вам бути
Задля всього живого.
Бо життя – це клейнод, хіба ж є
Що дорожче над нього?*

І це знову мова не пророка, не народного провідника, не виконавця Божої місії. Пророки й вожді знають щось вище за життя (особливо за життя скорпіонів та Авіронів). Це «вище» – це Божий наказ, Божа справедливість і послух їм, а в людськім понятті – такі речі, як честь людини, слава, ідеал. Сам же Мойсей на початку так прекрасно доводить, що хто – людина чи спільнота – зробить собі з життя тілесного

ідола, то забуде все вище, Боже, той, коли це спільнота, погноєм стане для народів, які про те Вище не забули, для народів, яким знані інші клейноди, яким поклоняються і служать.

У цім нападі розчулення Франкового Мойсея ще лунає давня, самим же поетом пізніше відкинута, збанкрутована філософія зневістілого XIX віку, який знав ще людину, та вже забув Бога. Цей образ вмираючого пророка, зламаного літами, – це вже момент заламання. Знає він, що не ввійде в Обіцяну Землю, що його вже померлого туди принесуть, щоб там поховати:

*Там я буду лежать і до гір
Цих моавських глядіти,
Аж за мною прийдете ви всі,
Як за мамою – діти.
І пошлю свою тугу до вас,
Хай за поли вас смиче,
Як той пес, що на лови у степ
Пана свого кличе.*

Авірон, на жарт, хотів призначити зістарілого пророка громадською нянькою. Сам же Мойсей у Франка перед смертю вважає себе не твердим батьком народу, а ніжно-люблячою й поблажливою мамою. Або псом *пана, свого народу*, якому служить, як людині – пес. Про службу Богові тут уже нічого нема. Коли ж народ, а не Бог, є паном свого вождя і пророка, то не є цей тоді ні одним, ні другим.

Що цей образ не відповідає первісній уяві поета про Божого вибранця і керівника свого племені, це відчуває і сам автор поеми. Знає бо, що коли його народ зірветься в похід, «наче бистрії ріки», коли рушить вперед, «наче повінь весною», то «у славнім поході своїм» матиме інших вождів... Конаючий Мойсей нашого автора різниться тут і від знаної постати Старого Завіту, і від тої, яку дав сам Франко на початку своєї поеми. Образ заламаного пророка є негативний образ, яким не повинен бути справжній провідник, який хоче, щоб пішов за ним народ, «наче повінь весною».

Недурно і в заспіві до свого твору, очевидно, маючи перед очима вже здитинілого перед смертю вождя, гірко зауважує Франко:

*Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом,
Не нам тебе провадити до бою!*

Та, незважаючи на ці зауваги, на не зовсім відповідний до теми розмір поеми та її ритм, що є скоріше ритмом балачки, казки, а не більш тут відповідним ритмом апокаліптичного, вогнистого слова «Одкровення» або старозавітних пророків, твір Франка залишиться твором, який читатимуть і тлумачитимуть покоління. Залишиться цей твір піснею надхненною, про яку йдеться у «Пролозі»: «...мільйони порива з собою, окрилює, веде на путь спасенну».

Стільки в цім малім за розміром творі глибоких і плідних думок! Стільки пристрасної любови до величного, до героїки! Стільки віри в надію свою! Стільки певности, що з низин занепаду вирветься вона на недосяжну височину! І, нарешті, виявив тут Франко стільки душевної і розумової відваги, просто неймовірної в розбитої хворобою людини, зараженої всіма забобонами, роз'їденої забріханим гуманізмом атеїстичного XIX віку! Тої відваги, яка здолала заперечити своє колишнє «Вірую», визнавши його за фальш. Відваги, яка відкинула цей фальш у той самий час, коли він бундючно пишався і ширився, як віра всієї «прогресивної» людськості. Тої відваги, яка автора, досі демократичного поступовця та матеріяліста, змусила визнати пер-

шість духа над матерією, меча над плугом, всевладу Божого Провидіння над долею одиниць і народів. Тої відваги, яка зневолила автора визнати конечність для нації піти шляхом визволення, не «муравлиної праці» і буденного труду, а бою й перемоги. Визнала конечність духового переродження народу, конечність поставити на його чолі Навинів.

Читатимуть і тлумачитимуть цю поему ще й тому, що вона *довго ще буде дуже начасною*. Так довго, як блукатимемо в пустині вигнання. Так довго, як пануватимуть на нашій землі чужі фараони, а серед нас – «ошуканці і дурні», Датани й Авірони в одежі «реальних і тверезих політиків». Так довго, як доведеться нам роздушувати по дорозі своїх скорпіонів.

І справді, чи не стрічаємо всього того, про що читаємо в поемі, в нашій оточенні, в нашій хаті? Чи не чуємо ми протягом останніх 50 літ, як лише треба пуститися в дальшу путь до вільної землі, чи не чуємо перестороги «рідних» Авіронів про «логіку фактів», яка наказує сидіти на місці? Чи не чуємо пересторог про те, що недобре форсувати «діл природних бігу»? Що не можна ж губити в фантастичних походах тисячі народу? Що якраз тепер було б ліпше погодитися з єгиптянами, щоби їсти з ними часник і м'ясо, хоч би й usługуючи їм, мов раби? Чи не чуємо нарікань на наших Навинів, коли вони з'являються на нашій землі, і на їхнє парубоцтво, за те, що глупо роблять, забуваючи про реальні справи дня, про кози й сир, про фізичне збереження нації? Нарікання на те, що мандрувати за своєю провідною зорею – це ж «дурість, і гріх, і руїна народу»? Чи не виступають обурені Датани з гнівом, коли їх парубоцтво Навина не прийме до своєї громади? Нарешті, чи не актуально звучать заклики Франка вийти із зачарованого кола любови до своїх стад, спокою і пісень, із зачарованого кола ідилії фізичного тіла нації? Заклики щодо духового переродження? Чи не актуальні погрози автора «Мойсея», що знищить нас Господь, коли знехтуємо Його поклик, коли збочимо з дороги великого призначення України? Чи не актуальні перестороги, що не роздерті сумнівами вожді, які виреклися Бога, поведуть наше плем'я в похід, а *люди зовсім нового духа*, новітні Єгошуї, які зриваються на ноги в кінцевім акорді Франкової поеми? Чи не актуально є пригадка, що мусить наша національна збірнота, коли прагне не смерті, а життя, перетворитися з народу «лінивих кочівників» чи орачів на «люод героїв»? Чи, нарешті, не палоче актуально звучить пригадка, що треба залишити думки про мирний спокій народів, який не хоче лежати, «наче труна в крипті», або «гнути шию в Єгипті» під ярмом чужого фараона?

Глибоко актуальним є також напоумлення, що, даючи нам такі іспити, яких не зазнав, мабуть, жодний народ, і не зламавши нашого духа, Провидінням певно судилося народові велике призначення. Каже Мойсей до народу:

Бо Господень натягнутий лук

*І тятива напнята,
І наложена стрілка на ній,
І то ви є – стріла та!
Як стріла вже намірена в ціль,
Нагострена до бою,
Чи подоба стрілі говорити:
Я бажая спокою?..*

Вже за одну цю заповідь, за один цей заповіт заслуговує собі поема Франка та її автор на немертельну і вдячну тривалість у нашій пам'яті.

ПОЯСНЕННЯ РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

А

адгерент – прихильник, послідовник, прибічник.

адюльтер – подружня зрада.

альковний – від **альков** (*франц.* alcove) – ніша, заглиблення в стіні, де встановлюється ліжко; відокремлюється від іншої частини приміщення завісою.

анімозія – антипатія, неприязнь, недобррозичливе ставлення.

амурет (*фр.* amourette) – скороминуща любов, інтрижка, захоплення.

антиципувати (від *лат.* anticipatio – заздалегідь складене поняття) – передбачати, здогадуватися.

апізмент (*англ.* appeasement) – заспокоєння, примирення, замирення; полегшення; втамування; умиротворення.

апроститисься (*рос.* опроститься) – спроститися, стати простим.

аранжер – організатор, улаштовувач.

ароганція – нахабство, зухвалість, грубість.

асекураційний – такий, що страхує, страхувальний, захисний.

афірмація – схвалення, визнання, ствердження.

аще (*старосл.*) – якщо, хоч(а), чи.

Б

«ба» (*франц.* bas) – низький, невисокий, нижчий, молодший, простий, звичайний.

батава – стрій, лава, шеренга.

безмездний (*рос.* безмездный, від **мзда** – плата за працю; хабар; відплата) – дармовий, виконуваний без оплати.

бей (**алжирський**) – тюркський титул і військове та адміністративне звання, яке функціонувало і в завойованих Османською імперією країнах, у т. ч. в Алжирі.

б. р. – біжучого (нинішнього, цього) року.

В

валашати (*західноукр.*) – каструвати.

вархол – баламут, дрібний інтриган.

вергати – кидати, шпурляти.

взнеслий – піднесений, високий, благородний.

виелімінувати – вилучити.

виконний – виконавчий.

вилім – місце, де вилаmano отвір, діру, прохід тощо.

вишахровувати – домагатися чогось, удаючись до хитрощів, шахрайства, обдурювання, підступу.

влет (з *рос.* улёт) – стан екстазу, ейфорії.

вормонджер (*англ.* warmonger / war-monger) – палій війни; політичний діяч чи активіст, який вимагає, заохочує, надихає тощо агресію або воєнні акції проти інших держав.

Г

газардовий – азартний.

гетерономний – несамотійний, підпорядкований якійсь зовнішній нормі.

гл. – гляди (у наш час уживається скорочення *див.*).

голдувати – давати данину, бути в ленній залежності.

гопліти – у Давній Греції – важко озброєний піший воїн.

горіючий – такий, що горить; палаючий.

Г

гавляйтер (*нім.* Gauleiter) – керівник області, краю, округу; у гітлерівській Німеччині – керівник нацистської організації області і самої області.

галіматія (*рос.* із *фр.* galimatias) – плутанина, дурниця, нісенітниця.

гляйхшальтунг (*нім.* Gleichschaltung) – уніфікація, зодноманітнення.

гросерня – продуктова крамниця.

Д

дезавуюючий – той (такий), що здійснює дезавування, – заявляє про свою незгоду з діями довіреної особи або про те, що особа не має повноважень діяти від імени того, хто про це заявляє.

дезерція – дезертирство.

деїсти – послідовники деїзму – віри в Бога як Творця світу, але невіри в його подальшу діяльність у цьому світі.

денунціювати – доносити на когось.

деправація – розбещення, розтління; розбещеність.

«**десперадос**» (*есп.*) – відчайдушні люди; розбійники, бандити.

дефензива – оборона.

деципіатур, вульт деципі – слова з латинського виразу, приписуваного папському легатові Джанп'єтро Карафі (пізніше папі Павлові IV), *mundus mundus vult decipi ergo decipiatur* – світ хоче обмануватися, хай обманюється / світ хоче бути обдуреним, хай буде обдуреним.

дирижизм (*фр.* dirigisme) – намагання держави постійно або спорадично втручатися в економіку. Протилежність принципів свободи підприємництва.

дистинкція (*лат.* distinctio – розрізнення) – пізнавальний акт, у процесі якого фіксується відмінність між предметами і явищами дійсності або елементами свідомості. У мовленні дипломатів – відмінність, пошана, повага, поштивість.

дієцезія – церковна адміністративно-територіальна одиниця під керівництвом єпископа в Римо-Католицькій, Англіканській, Шведській церквах. Аналог єпархії у східних християнських церквах.

домашній хов – домашнє виховання (розведення, вирощення).

доперва – тільки що, щойно; лише, тільки.

доп'ясти – дістати що-небудь.

Е

егалітарний – зрівняльний, рівний, рівноправний.

екіпа – колектив, група, бригада, команда.

екстраваганція – екстравагантність, привертання до себе уваги незвичайністю, намаганням виділитися чимось, що не відповідає загальноприйнятим звичаям, нормам, моді.

елян – порив, стремління, зусилля.

енки – так узагальнено називають носіїв українських прізвищ на -енко, але з негативним підтекстом, взятим із публіцистики М.Хвильового 1920-х рр., в якій той гнівно висвітлював сірих пристосуванців і донощиків, що примітивізували українську культуру на догоду комуністичним владцям (Яковенко, Пилипенко, Савченко та ін.).

еспрі (*фр.* esprit) – розум, дотепність, дух, свідомість.

Є

єрофант – той, що знає долю і передбачає майбутнє. У Стародавній Греції – старший пожиттєвий жрець при Елевсинських таїнствах, який вважався сполучною ланкою між світом звичайним і світом духовним, світом таїнств. У Стародавньому Єгипті єрофантів було тільки 11 на півночі країни і стільки ж на півдні. Вони мали таємні знання, проектували піраміди, координували діяльність еліти суспільства, були особистостями морально досконалими, з потужним розумовим потенціалом, величезним діапазоном знань, умінням учитися і користуватися знаннями, терплячими і толерантними, відданими ідеї та служінню людям.

З

загалюканість – забитість, нездатність самостійно мислити, рішатися на вчинки.

заогнити – розпалити, роз'ятрити.

запора – перепона.

зарис – обрис, тут: засяг.

згляйхшальтований – уніфікований, приведений до однакового вигляду, зодноманітнений.

здезавуований – той (такий), щодо якого здійснене дезавування – заява з вираженням незгоди з діями довіреної особи чи позбавлення її цього права.

здецидованість (*з польськ.*) – рішучість, готовість.

зизування – від **зизуватий** – косоокий; відведення очей убік під час розмови.

злудливий – оманливий, примарний, ілюзорний.

зляїцизований (*з польськ.*) – секуляризований, звільнений від впливу Церкви.

зневістілий (*з польськ.*) – жінкоподібний, розніжений, розпещений.

І

ігемон (гр. ἡγεμών – вождь, провідник, керівник, наставник). У церковнослов'янській мові – старший, влади́ка.

ідолатрія – культ предметних зображень (картини, скульптури) божеств, проти якого боролися у Візантії (іконоклазм, іконоборство), у юдаїзмі та ісламі.

імпас – глухий кут, безвихідне становище.

імпертиненція – зухвальство, нахабство, грубість.

імпет – стрімкість, сила, натиск.

імпрегнація – насичення, запліднення.

індоленція – млявість, інертність, безпорадність.

інтратний – прибутковий

інфернальний – пекельний, потойбічний.

К

кавалер – тут: шляхтич.

Камбрум – поширене в англомовних країнах прізвище.

- кириня** – непорядна поведінка, забруднювання; пор. *киринник*.
- компатріот** – співвітчизник, краянин.
- конкордат** – угода між Церквою і урядом держави.
- конскрипція** – запис молодих людей, які зобов'язані вступити на військову службу; рекрутський набір (на відміну від вербування і виклику тих, хто бажає служити у війську).
- консумент** – споживач.
- контемплативний** – споглядальний.
- контест** (*англ.*) – спір, суперництво, змагання, конкурс.
- контррошада** – контррокірування.
- коншахти** – закулісні переговори, таємні стосунки (зв'язки).
- кренгельня** (*польськ.*) – кегельбан.

Л

- лейстровики** – просторічний варіант назви реєстрових козаків.
- лип-сервіс** – липовий (шахрайський) сервіс.
- лобнае места** (*рос.* лобное место) – підвищення, обгороджене кам'яною стіною, на Красній площі у Москві, на якому оголошувалися царські укази й інші публічні урочистості, а також виконувалися смертні вироки. Саме в останньому значенні й уживається цей вислів.
- Люцифер** (*лат.*) – **денніца** (*старосл.*) – пророк Ісая (14:12 – 15) грішного ангела, який хотів поставити себе вище від Бога, назвав словом, що з давньоєврейської було перекладене латиною як «люцифер» («світлоносний»), а старослов'янською як «денница». В українській мові йому відповідає «вранішня зоря». Професор І.Огієнко так переклав відповідне місце в Біблії: «Як спав ти з небес, о сину зорі досвітньої, ясна зоре, ти розбився об землю, погромнику людей!».
- льокаль** – приміщення, помешкання; ресторан, кабаре та под.
- лянсувати** – популяризувати, рекламувати, запроваджувати в моду.

М

- маріявітство** (*польськ.* mariawityzm) – оригінальне польське віровизнання, яке виникло в Польщі на переломі XIX і XX ст., оперте на об'явленні милосердя Божого, яке отримала черниця Фелікса Козловська і 1883 р. розпочала місію оздоровлення польського духовенства. 1906 р. Папа Пій X відлучив маріявітську спільноту від Римо-католицької Церкви.
- мацаки** – щупальця.
- махльойка** (*польськ.*) – крутість, шахрайство.
- Медитеранія** – Середземномор'я.
- мізинний** – у російській мові, крім значення, аналогічного українському стосовно пальця (*мізинний палець, мізинець*), це слово означає також «простий, незначний, маленький».
- мілітантний** – військовий.
- монтаньяри** (*фр.* montagnards – горяни, верховинці) – депутати Законодавчих зборів і Конвенту в період Французької революції кінця XVIII ст. Таку назву отримали тому, що в залі засідань займали горішні місця.
- м. р.** – минулого року.
- муگیرство** – від **муگیر** – вайлувата, неотесана, груба людина, хам; мужик.

Н

навні – зовні, назовні.

начотчік (рос.) – мирянин, допущений до читання релігійних текстів у церкві або вдома у вірян; *перен.* людина, яка багато читала, але ознайомена зі всім поверхово; особа, яка догматично проповідує якесь учення.

нобілітація – надання шляхетського титулу, введення в шляхетство.

О

обезличений – безликий.

обсмаровувати (з польськ.) – обкидати брудом, очорнювати, оббріхувати.

обстемплювати – обтаврувати, затаврувати.

обуздати (з рос.) – загнuzдати, приборкати.

одіння – одяг, одежа.

октройований – наданий владою (імператором, королем, урядом), а не ухвалений, наприклад, парламентом.

оректи (з польськ.) – висловити думку, заявити, виснувати, винести вирок.

остракізм – у Стародавній Греції – вигнання небезпечних осіб, злочинців за межі міста, держави без права повернення; *перен.* різкий осуд когось, чого-небудь, гоніння на когось, щось.

П

пачкать (рос.) – бруднити.

пенетрація – проникнення; дослідження, вивчення, обстеження.

перверсний – від **перверсія** – відхилення від норми у сфері статевих стосунків, статеве збочення.

передше – раніше.

переочувати – недобачати, пропускати.

пертрактор – учасник переговорів, переговорник.

П'єр ле Гран (франц. Pierre le Grand) – Петро Великий. Таке прізвище мав знаменитий французький пірат XVII ст. і російський цар Петро Олексійович Романов. Їх не тільки однаково називали – вони і діяли однаковими методами.

«плъове дело» (рос. плёвое дело) – дрібниці, дуже легко (просто).

подриги (з польськ.) – неприродні рухи тіла, викрутаси, кривляння, гримаси, корчі, останні відчайдушні зусилля.

на позвах – у протистоянні, в боротьбі з кимось.

посибіліст – прихильник «політики можливого». За назвою французької партії (засн. 1882 р.), засадою тактики якої була «la politique despossibilités». Звідси назва партії. У текстах Д.Донцова слова «посибілізм», «посибіліст» уживаються щодо політиків будь-якої орієнтації, що йдуть за подіями, а не намагаються на них упливати.

«почціви русін» (польськ.) – добрий, хороший, славний, порядний, чесний русин (українець). Так поляки називали українців, які не протестували проти великодержавного, шовіністичного ставлення до них.

«правъож» (рос.) – у Московії – примусовий, насильний порядок отримання боргу від відповідача, який відмовлявся або не міг його повернути. Відповідача протягом певного часу щоденно били батогами, а якщо він і, попри те, не повертав борг, віддавали в холопи (невільники, раби) кредиторів.

предестинований – приречений, визначений наперед.

преміс (преміса) – передумова, припущення; засновок (у силогізмі), початок.
префігурація – угадування наперед, передбачення, випередження, передтворення.
Так, кожній особі й події у Новому Заповіті відповідає як префігурація аналогічне явище у Старому Заповіті.
проскрибувати – позбавляти прав, охорони закону, переслідувати виганяти з країни.
профітер (*фр.* profiteur) – рвач; спекулянт.
проява – людина, яка своєю поведінкою, вчинками викликає подив, занепокоєння.
п'ятнувати (*з польськ.*) – засуджувати, таврувати.

Р

равбритер (нім. Raubritter) – лицар-розбійник (барон-розбійник), лицар, який займається грабунком.
райзендер (*з нім.*) – мандрівник; пасажир; комівояжер.
райхскомісаріят (нім. Reichskommissariat) – адміністративно-територіальна одиниця на чолі з райхскомісаром. Такі одиниці були і на окупованих нацистами територіях інших країн: Райхскомісаріят Бельгія та Північна Франція, Райхскомісаріят Остлянд (країни Балтії і Білорусь), Райхскомісаріят Україна та ін.
робкор – *робітничий кореспондент*.
регіментація (*з англ.* regimentation) – сувора регламентація життя, запровадження повної одноманітності.
резидувати – перебувати, мати резиденцію.
резистанс – опір, оборона, протидія.
рецитувати – декламувати, читати напам'ять.
риваль – суперник.
річевий – предметний.
розгра – боротьба, протистояння.
розривка (*з польськ.*) – розвага, звеселення.
розточати (*рос.* расточать) – марнувати, переводити, розтринькувати.
рошада – рокірування.

С

самоініціяція – обряд самопосвячення в члени якоїсь езотеричної групи, для занять магією тощо.
санкюлоти (*фр.* sans-culottes, *букв.* без коротких штанів) – презирлива назва, яку 1789 р. французькі аристократи дали революціонерам-республіканцям, здебільшого дрібним буржуа, ремісникам, що носили довгі штани, а не аристократичні короткі, до колін.
силепки – простаки.
синдик – в Італії, Мексиці та інших країнах голова самоврядування міста або громади, очільник виконавчого органу муніципальної ради.
сконсумований (*з польськ.*) – спожитий, з'їдений.
скорупа – шкаралупа, оболонка.
«сменовіхівщина» – ідейно-політичний рух, що виник у 20-ті роки ХХ ст. в середовищі російської еміграції. Назва походить від збірника статей «Смена вех» (Прага, 1921), автори яких виступали за примирення і співпрацю з Советською Росією, позаяк та начебто переродилася і діє в національних інтересах Росії.
субверсивний (*англ.* subversive) – підривний, руйнівний, згубний..
сугестія – навіювання, думка, магія.

сугерувати – навіювати, підказувати.

сюблім (*фр.* sublime) – піднесений, високий, величний.

Т

теантропічний – боголюдський.

теча – рідина.

титоїзм – різновид комунізму, якого дотримувався Йосип Броз Тито (1892–1980), що привів югославську партизанську армію до перемоги над німецькими окупантами. Це дало його партії певну незалежність від ССРСР: у 1948 – 1949 рр. Тито розійшовся з Москвою і почав будувати соціалізм югославського типу – титоїзм.

трабант – охоронець, супутник, сателіт, поплічник, підпомагач.

тредмарка – трейдмарка (*англ.* trade-mark), фабрична (товарна) марка; розпізнавальний знак.

трейд-юніони (*англ.* trade-union – профспілка) – течія в робітничому і профспілковому русі, спрямована на встановлення вигідніших умов продажу робочої сили, поліпшення економічних і правових умов робітників, об'єднаних у профспілки.

трема – хвилювання (наприклад, перед виступом).

тютя – нетямуща, безвольна людина.

У

убіччя – місце збоку від чогось.

увидатнювати (*з польськ.*) – виділяти, підкреслювати.

умлівіч – вмить, на млі ока (в мить моргання ока).

ундівство – від УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання), найвпливовіша легальна українська політична партія Західної України у міжвоєнній Польщі. Програма партії ґрунтувалася на засадах української соборності й державности, демократії, антикомунізму, дотримання Польською державою її конституційних та міждержавних зобов'язань щодо українців. Недотримання урядом Польщі цих зобов'язань та посилення шовіністичного тиску на українців спричинили гостру кризу в УНДО та зростання впливу націоналістичних організацій: ОУН, Фронту Національної Єдності тощо.

упостатнення (*з польськ.* upostaciowanie) – уособлення; втілення.

УЦК – Український Центральний Комітет – єдина суспільно-громадська установа 1939–1945 рр. для українців у Генеральній Губернії, визнана німецькою владою і нею контрольована.

Ф

фасцинуючий (*з польськ.*) – такий (той), що зачаровує, захоплює.

Х

хвит (*польськ.* chwyt) – хватка, прийом, маневр, виверт.

Ц

ц. р. – цього року.

Ч

чамбул – загін (татарської) кінноти, що роз'їжджав по степах і чинив раптові напади на мирне населення; напад загону кінноти, наскок, набіг.

чаянія (рос. чаяния) – сподівання.

чорношличники – чорні запорожці, або чорношличники (кінний дивізіон (згодом полк) чорних запорожців) – військова формація Армії УНР у 1918–1920 роках. Наводили жах на білих і червоних.

Ш

шкіц – нарис, ескіз.

шкотський – шотландський.

шовзи (англ. shows) – шоу, покази, вистави та інші розважальні заходи, які мають організований характер.

Я

ялмужна (з польськ.) – милостиня, пожертвування бідному, жебракові тощо.

яритися – лютувати, виявляти зло.

Редакційні пояснення слів і виразів, переклад иношомовних фрагментів тексту у виносках і словничку – Ярослав Радевич-Винницький.

КОМЕНТАРІ

До IX тому «Вибраних творів» Д.Донцова увійшли праці, написані після 1945р., коли автор опинився на еміграції внаслідок нової окупації Західної України большевицькою армією. Попри не завжди зручні умови проживання в різних країнах (Німеччина, Велика Британія, Франція, Канада) він писав активно, співпрацюючи із багатьма діяспорними виданнями. Цей 4-й період творчості публіциста характеризується великим тематичним різноманіттям, активними полеміками із ідейними опонентами й одночасним впертим відстоюванням лінії національного традиціоналізму та героїко-вольового націоналізму, незважаючи на змінену політичну кон'юнктуру.

Останній період творчості Д.Донцова не був таким фурорним, стилістично блискучим, як два попередні (у 1913-1920 рр. і 1921-1944 рр.). Давалися знати об'єктивні і суб'єктивні причини. Авторowi минуло вже 60 літ, політична ситуація в світі визначалася крайнім цинізмом і меркантилізмом ліберальних еліт (провідні демократичні держави Заходу толерували тоталітаризм і міжнародний бандитизм Сталіна і його наступників), і тому довелося відчутися серед моря безпринципності та безідейності; традиційні опоненти – ліберали, ліві і «теж-націоналісти» – брутально очорнювали героїчну історію недавнього націоналістичного руху, вдавали, що це не вони дезорієнтували, хаотизували українське суспільство, розбалансовуючи його визвольну боротьбу, тож постійно доводилося нагадувати, аргументувати і пояснювати одне і те ж, так, ніби сама історія не потвердила правильності націоналістичних змагань та ідеологем. Тому у творах Д.Донцова після 1945р. так багато самоповторювань, реанімацій старих полемік із 1920-1930-х рр., одноманітних тверджень і звинувачень. Відповідно, спадщина цих років не є настільки цікавою і важливою для розуміння самої особи автора та історії української політичної думки. За великим рахунком, Д.Донцов не висловив у цей час аж настільки оригінальних думок, не підносив аж таких великих ідей. Тож до тому «Ідеологічна і культурологічна есеїстика» ми вибрали ті твори, які по-своєму стали знаковими для своєї доби.

У 1945-1972рр. Д.Донцов співпрацював із такими часописами української діаспори: «Українець-час» (Париж), «Український клич», «Українська думка», «Визвольний шлях», «The ukrainian review», (Лондон), «Шлях перемоги», «Український самостійник», «Авангард», «ABN-Correspondens» (Мюнхен), «Вісник», «Крила» (Нью-Йорк), «Америка», «Клич нації» (Філадельфія), «Гомін України», «На варті», «Український робітник», «Євангельська правда», «Слово» (Торонто) та ин. До сьогодні уся бібліографія його творів залишається неописаною до кінця.

За який провід?

Текст подається за першодруком: Донцов Д. За який провід? – Вінніпег, 1948.

У 1949 р. брошура була перевидана у Мюнхені. У 1967 р. вона увійшла до книги «Хрестом і мечем».

За яку революцію?

Текст подається за виданням: Донцов Д. За яку революцію? – Львів, 1990. – Репринтне відтворення видання: Донцов Д. За яку революцію? – Торонто, 1957.

Книжка була збіркою статей, надрукованих у таких виданнях:

«У вогні революції» // «Гомін України» (Торонто), 1957. – 22 і 29.IV;

«Ситуація по 1945 р. і Україна» // «Українець-час» (Париж), 1956. – 25.V;

«Лжепророки «прогресу»» // «Українець-час» (Париж), 1956. – 21.X;

«За яку революцію?» // «Визвольний шлях» (Лондон), 1957. – №8.

Книжка була перевидана в Україні: Донцов Д. За яку революцію? – К.: УВС ім.Ю.Липи, 2013.

Із книги «Хрестом і мечем»

Тексти подаються за виданням: Донцов Д. «Хрестом і мечем: Твори» – Торонто, 1967.

Хрест проти диявола

Перша публікація: «Українець-час» (Париж). – 1948. – 01.08.

Демаскування шашелів

Перша публікація: Донцов Д. Демаскування шашелів, - Мюнхен, 1949.

Від містики до політики

Перша публікація: Донцов Д. Від містики до політики. – Торонто: «Гомін України». – 1957.

Московська отрута

Текст подається за виданням: Донцов Д. Московська отрута. – Торонто-Монреаль: Спілка визволення України, 1955. – 295 с.

Книжку склали статті та есеї 1940-1950-х рр., друковані спочатку в різних часописах діаспори.

Туга за героїчним

(Постаті та ідеї літературної України)

Текст подається за виданням: Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2010. – С.480-562.

Перше видання книжки: Донцов Д. Туга за героїчним: Постаті та ідеї літературної України. – Лондон: СУМ 1953.

Поетка-пророчиця

Есей був написаний спеціально для цього видання.

Звихнена слава

(Марія Башкирцева)

Перша публікація: Донцов Д. Звихнена слава // Літературно-науковий вісник. – 1925. – Кн. 1.

Ідеї Шевченка про Бога і націю

Перша публікація: Українець-час (Париж) – 1952. – 16.III.

Душевна драма І.Франка і його сучасників

Перша публікація: Український клич (Лондон). – 1953. – 13.VIII.

«Мойсей» І.Франка

Перша публікація есею під назвою «Заповіт «Мойсея»: На варті (Торонто). – 1950. - №2.

Олег Баган

ЗМІСТ

<i>О. Баган. В ідеологічних суперечностях епохи</i>	5
I. За який провід?	14
II. За яку революцію?	28
III. Із книги «Хрестом і мечем».....	68
Хрест проти диявола	69
Демаскування шашелів	81
Від містики до політики	101
IV. Московська отрута.....	129
Власні традиції – не «московська отрута (Замість передмови)».....	130
Хаос сучасності і молодь	138
Російський хижак вчора і нині.....	141
Видиво большевизму в Достоевського	147
Чи Росія є непоборна?	150
Об'єднання нації, а не партій.....	154
Московська політграмота під маскою націоналізму.....	156
У чім сила організації?	161
За яку Україну?.....	164
Проти Антихриста – знак хреста (Релігія і визвольний рух).....	168
Від міждержавної до громадянської війни	172
«Позиції визвольного руху» чи нове советофілство?	176
Ставка на «грязь Москви» (Нова «сменовіхівщина»)	182
Московська почвара і дурні Швейки (Їхня сила і наша слабкість).....	187
Своя традиція або чужий кий?.....	194
Авангард Москви на Заході (З приводу однієї книги).....	197
Ідеологи голоти	200
Шлях у провалля (Зараза націонал-комунізму).....	206
Гниль – усередині.....	211
Безідейні суєслови (Ідеологія і чин).....	215
Холодний розум політичних тетерваків.....	226
Степові «анархісти» і хитрі Паньки	232
Заповіт Святослава та ідилічні смерди	242
«Скажені вовки» й «вихолощені марксистки».....	250
Дух отари і дух провідництва	256
Намул неволі.....	263
Об'єднання і роз'єднання в науці Св. Іоана Золотоуста	267
Відозва до Гриців	271
Душа москаля	277
«Second sight» і большевицька «морда»	280

Невсих Невтихович – соціальний реформатор.....	283
Від Держиморди царського до большевицького.....	289
V. Туга за героїчним: Постаті та ідеї літературної України.....	293
Вступ.....	294
Поетка-пророчиця (Леся Українка).....	295
Звихнена слава (Марія Башкирцева).....	307
Ідеї Шевченка про Бога і націю.....	323
Душевна драма І.Франка і його сучасників.....	326
«Мойсей» І.Франка.....	339
Пояснення різковживаних слів.....	352
Коментарі.....	360

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Донцов Дмитро

ВИБРАНІ ТВОРИ

У десяти томах

Том 8

Літературна есеїстика
(1922–1958 рр.)

Відповідальний редактор і упорядник
Олег Баган

Літературний редактор
Ярослав Радевич-Винницький

**Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 1695 від 18.02.2004 р.**

ВФ «Відродження» заснована 21 листопада 1991 р.
Петром та Олександром Бобиками, Василем Іванишином

Головний редактор *Ярослав Радевич-Винницький*
Директор фірми *Ігор Бабик*
Головний бухгалтер *Надія Волянська*
Верстка *Василь Герман*
Коректор *Ірина Михаць*

Видавнича фірма «Відродження»
82100, м. Дрогобич, вул. Т. Шевченка, 2.
Тел.: (03244) 2-17-94.
79049, м. Львів-49, аб/с 10480.
Тел./факс: (032) 240-59-39.
www.vidrodzenia.org.ua

Здано до набору 24.02.2015 р. Підписано до друку 26.05.2015 р.
Формат 70x108 1/16. Гарнітура Times. Папір офс. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 32,55.
Наклад 1000 прим. Зам. № 615

Друк ПП «П'ОСВІТ»
82100, м. Дрогобич, вул. І. Мазепи, 7.
Тел./факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
posvitdruk@gmail.com

Донцов Дмитро

Д67 Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / Редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ин.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011. – .

ISBN 978-966-538-236-2

Т. 9: Ідеологічна і культурологічна есеїстика (1948–1957 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2015. – 372 с.

ISBN 978-966-538-253-9 (Т. 9)

Том склали книжки післявоєнного періоду творчості Д.Донцова: «За який такий провід?» (1948), «Московська отрута» (1955), «Туга за героїчним» (1953), «За яку революцію?» (1957) та окремі есеї написані у 1940-1950 рр., які згодом увійшли до збірки «Хрестом і мечем» (1967). Загалом цей масив ідеологічної та культурологічної есеїстики представляє в головних проблемах ідейне завзяття автора того часу, коли він багато полемізував, боровся пером проти підступних викривлень та фальшувань визвольних концепцій українського націоналізму. Особливості мови і стилю Д.Донцова узгодженні із нормами сучасного українського мовлення й орфографії, водночас збережені його окремі питомо національні, ідіоетичні риси незросійщеного українського правопису.

Видання рекомендується політологам і політикам, філософам і культурологам, історикам і націоналістам, літературознавцям, дослідникам і прихильникам української національної ідеї.

УДК 32-027.21(081)

ББК 66.0я44